

AA0004048708

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

REESE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF CALIFORNIA.

Received *Mar. 27*, 1893.

Accessions No. *50771*. Class No. *767*
V212

v. 94

PA
6105
V24
v. 94

**Southern Branch
of the
University of California
Los Angeles**

Form L 1

PA
6105
V24
v. 94

This book is DUE on the last date stamped below

JUN 30 1965

LD-URL JUL 19 1965

RECEIVED
LD-URL

JUL 26 1965

AM

7-4

4-9

9-10

PM

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA LIBRI SEX.

VOL. II.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
SOUTHERN BRANCH

T. LUCRETII CARI
DE RERUM NATURA LIBRI SEX
EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI
CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE
IN USUM DELPHINI
VARIIS LECTIONIBUS
NOTIS VARIORUM
RECENSU EDITIONUM ET CODICUM
ET
INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITI.

75915

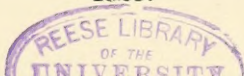
VOLUMEN TERTIUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1823.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

50771

Quom teretes ponunt tunicas æstate cicadæ,
 Et vitulei, quom membranas de corpore summo
 Nascentes mittunt; et item quom lubrica serpens
 Exuit in spinis vestem; nam sæpe videmus
 Illorum spoliis vepreis volitantibus auctas. 60
 Quæ quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
 Ab rebus mitti, summo de corpore rerum.
 Nam, quur illa cadant magis, ab rebusque recedant,
 Quam quæ tenuia sunt, hiscundi est nulla potestas;
 Præsertim, quom sint in summis corpora rebus 65
 Multa minuta, jaci quæ possint ordine eorum,
 Quo fuerint, et formai servare figuram;

nunt antiquas vestes, et sicut vituli ubi nascentes ponunt pelliculas de extremo suo corpore; et similiter quando anguis relinquit tunicam in reprobis. Etenim plerumque cernimus spinas adauctas exuviis illorum animalium agitatæ vento. Cum igitur hæc fiant, subtile simulacrum debet jaci ab rebus de supremo corpore illarum. Etenim nulla facultas est mussitandi cur potius illa decidant, et discedant a rebus, quam ea quæ sunt subtilia; præcipue quoniam multæ atomi insunt in supremis rebus, quæ queant mitti cum eadem positura, qua fuerint, et conservare antiquam speciem

////////

Vind.—56 *teretes* P. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. Voss. marg. Cont. Ald. *cæteris* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. *tereris* Vind. *veteris* O. Cant. Ferr. *teneras* Mus. B. 3. *veteres* reliqui. *ætate* Voss. marg. Voss. L. B.—59 *Exiit iuspiis* V. ed.—60 *auctos* Voss. vet. *actas* Mus. B. 2.—61 *Hæc* Vind. et edd. vulg.—62 *A* Bodl. *A* Mus. B. 1. 3. *corpore earum* edd. vulg.—63 *cum illa* Bodl.—64 *ostendi* Gif. Par. Nard. Bas. O. Mus. B. 3. Cant. *hiscendis* i. e. *hiscendi* 'st Voss. vet. *iscendi* derasa primalitera Voss. L. B. *ostendit* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Gryph. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *ostendis* Mus. B. 2. *ostendi est*, *ostendi et* V. marg. 2.—66 *ordine rerum* Gryph. marg. Gif. marg. Bas. marg. P. *eo-dem* P. in not. edd. vulg.—67 *et conformæ* Gif. Par. *et forma* Voss. L. B. *et cum forma* Voss. vet. *solitam et formæ* Nard. Bas. P. Ald. *veterem et formæ* vulg.

NOTÆ

56 *Tunicas*] Pelles.
 57 *Membranas*] Pelliculas.
De corpore summo] De suprema superficie: vs. 35.
 59 *Vestem*] Pellem.
 60 *Illorum*] Nempe cicadarum, et vitulorum.
Spoliis] Exuviis, pellibus.
 63 *Nam, quur, &c.*] Hi 2. vss. reperiuntur infra vs. 100.

64 *Hiscundi est nulla potestas*] Ita restituit Lambinus ex codicibus Bertiniano et Memmiano. I. e. Ne hiscere quidem licet. Hyperbole. Alii, *Delph. et Var. Clas.*

ostendi nulla potestas. Verum non ostendi, sed ostendendi legendum esset.

65 *Corpora*] Atomī, corpuscula.

67 *Et formai* [*veterem et formæ*] Lamb. bene, ut ex ipsa interpretatione patet. Pareus, *et conformæ servare*, quasi tmesis vocabuli *conservare*. Alii, *et conformem*, quasi consimilem; alii *solitam et formæ*. Quæ duæ postremæ lectiones non improbantur. Notandum autem, quod Epicurus dicat, 'Formam esse id, quod in corporis superficie continenter remanet, ipsa imagine tanquam spolio

Lucret.

2 F

Et multo citius quanto minus indupediri
 Pauca queunt, et sunt in prima fronte locata.
 Nam certe jacere, ac perciri, multa videmus;
 Non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
 Verum de summis ipsum quoque sæpe colorem:

70

figuræ; et eo citius, quo minus possunt impediri, quia pauca sunt numero illæ atomi, et quia sunt positæ in prima facie rerum. Namque sane cernimus multa corpuscula non modo mitti, et exire ex intimis, et intrinsecus, ut diximus supra, sed cernimus etiam plerumque ipsum colorem mitti de supremis rerum partibus.

edd. serrate Bodl.—68 *Sed* Mus. B. 1. *multo tutus* Bodl. *endopediri* Voss. vet. *induediri* Bodl.—69 *Pauca queruntur* Mus. B. 2. *ut* P. V. ed. Bodl. P. in not. Th. Ra. Ald. *sint* V. ed. Bodl. *in deest* Vind. V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. *prima sub* O. Cant. P. in not.—70 *jacere ac perciri* Wakef. ex conj. *jacier certe atque emergere* Gassend. *jacere ac jaculari* P. O. Ald. Cant. Gryph. Nard. Bas. *jacere ac ciergiri* Vind. *jacere rea ciergiri* V. ed. Voss. L. B. Ferr. *jacere ac vergiri* Voss. vet. Mus. B. 3. *sed in* Voss. vet. ead. man. *superscr. ac invergi*, recent. vero m. *ac mergi in marg. ac jucenterca uergiri* Bodl. *in etheria ciergari* Mus. B. 1. *jacere et ciergiri* Mus. B. 2. *jacere ac invergi* Sus. Gronov. *jacere atque esciri* Voss. marg.—71 *penitus ceu diximus* P. Ald. Gryph. *jaci atque emer-*

NOTÆ

continenter avolante.' Scilicet docuit Epicurus, teste Empirico, aliquid coloris solido lærere, aliquid vero derasum transferri, quod sit simulacrum. Talem autem formam intelligit hic Lucretius, dum ait imagines 'Veterem et formæ servare figuram.'

68 *Indupediri*] Vel *endopediri*; i. e. impediri, I. 241. II. 101. et alibi passim.

69 *Et sunt*] Alii *ut sunt*, i. e. quippe quæ sunt.

In prima fronte] In summo cortice, in suprema rerum superficie. Sic vs. 195.

70 *Nam certe jacere* [*jaci, &c.*] His 15. vs. confirmat, quod superiori argumento assumserat; nimirum esse res multas, quæ non tam ex interioribus sui partibus, quam ex superficie jacent imagines ac simulacra sui. Præstabant enim hoc vela infecta coloribus luteis ac rufis, quæ populo Romano theatrales ludos spectanti faciebant umbraculum. Colores enim

illi perciti luce solis ac diei mittebantur e velis in populum, ita ut populus talibus coloribus infectus videretur. Quod et in vitreis nostris coloribus contingit. Hinc concludit pari ratione mitti rerum effigies ac simulacra de supremo corpore illarum. Porro versus hic varie legitur. Sic Lambinus restituit: *Nam certe jaci, atque emergere multa videmus.* Vocalis enim finalis in voce *jaci* non eliditur, sed brevatur. Quod et passim familiare est Lucretio. Alii legunt: *Nam certe jacere et jaculari, &c.* Verum rectius passive, quam active legitur. Alii: *Nam certe jacier ac tergeri.* Sed vox *jacier* dissyllaba foret. Alii *jacere ac mergiri*, vel *tergeri*, *corgeri*, vel *jergiri*. Quæ omnia corrupta sunt.

71 *Ex alto penitusque*] I. e. ex intimis et penetralibus rerum partibus. Sic vs. 190.

72 *De summis*] De supremis seu extremis partibus: de summo cortice.

Et volgo faciunt id lutea russaque vela,
 Et ferrugina, quom, magnis intenta theatris,
 Per malos volgata trabesque, trementia fluctant. 75
 Namque ibi concessum caveai subter, et omnem

Atqui linteae luteola et subrubicunda, et ferruginea sæpe efficiunt istud, ubi scilicet extensa magnis theatris volitantia et trepidantia inter malos et trabes suspenduntur. Namque ibi tingunt suo colore cælum senatorum, matronarum sedentium in spe-

gere edd. vulg.—73 ad pro id Bodl. rufa Gryph. Nard. Bas. P. Ald. tusa V. ed. Th. Ra. tus Bodl. ruffa Mus. B. 1. rura Mus. B. 2. rusa Mus. B. 3.—74 ferruginea Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Gif. Par. tensa Mus. B. 1.—75 tabes Vind. tenentia P. in not. fluctant Voss. vet. fluitant Gif. Par. pendent Delph. Nard. Bas. P. Ald. Th. Ra. flutant Lamb. V. marg. 1. 2. 3. in Voss. L. B. spatium est vacuum: et vox omnino deest V. ed. Ferr. Bodl. Mus. B. 1. 2. circum P. in not. V. marg. 1.—76 ubi O. Mus. B. 2. tibi Mus. B. 1. concessum Bodl. Gassend. consentum Voss. vet. confessum O. con. Mus. B. 1. cavea Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. caveæ O. Cant.

NOTÆ

73 *Volgo*] Antiquitus pro vulgo, ut sæpe monui.

Lutea] Lutei coloris, seu subrubicundi vel crocei. Sic Virg. Eclog. Alex. ‘Mollia luteola pingit vaccinia caltha.’ Gallice, *couleur jaune, couleur de souci*. Luteum autem colorem dictum volunt a Lutea herba, quam Græci Isatidem, Latini Glastum, vulgus Gualdum appellat. Eo colore est vitellum ovi, item caltha, quam ideo Virgilius vocat ‘luteolam.’ Hic color, si vergat in colorem majorem, jam croceus est. Ejusmodi autem color nubentibus olim gratus erat. Plin. xxi. 8. ‘Lutei video honorem antiquissimum in nuptialibus flammeis totum feminis concessum.’ Hinc Catullus eodem colore ornat socios Hymenæi qui Deus est nuptiarum: ‘Huc veni, niveo gerens Luteum pede soccum.’ Sic Senec. de Hercule nubente ut femina, in Hipp. ‘Crura distincto relegavit auro, Luteo plantas cohibente socco.’

Russaque] H. e. coloris rutili, ac rubri. Catull. in Egnat. ‘Quod quisque minxit, hoc sibi solet mane Dentem atque russam pumicare gingi-

vam.’ Hic autem color finitimus est rubro colori, a quo russata factio nominata.

74 *Ferrugina*] Vel ferruginea. Est autem ferrugo purpura obscurior, et propemodum nigra. Color thalassicus. Sic Virg. Georg. iv. 183. vocat ferrugineos hyacinthos, qui toti pertinent ad colorem nigrum. Sic idem Georg. i. cum defectum solis notat, ait: ‘Cum caput [sol] obscura nitidum ferrugine texit.’ Sic Plant. in Mil. glor. ‘Facito ut venias ornatu huc naucleriaco: causiam Habeas ferrugineam, culturam ad oculos lineam: Palliolum habeas ferrugineum; nam is color thalassicus.’

75 *Volgata*] Volitantia. Sic II. 163. et 346. ‘pervolgant.’ Et jam infra vs. 208. et v. 1161.

Fluctant [pendent] Lambinus putat in hoc vocabulo inesse errorem. Namque alii codices habent *fluctus*: alii *circum*. Hinc Pareus legit *fluitant*. Mallem ergo *fluctuant*, ut III. 190. ‘fluctuat,’ in fine versus.

76 *Caveai*] Caveæ. Cavea autem hoc loco significat totum illum locum inclusum, in quo sedent spectatores.

Scenalem speciem, patrum, matrumque, Deorumque,
 Inficiunt, coguntque suo fluitare colore :
 Et, quanto circum mage sunt inclusa theatri
 Moenia, tam magis hæc intus, perfusa lepore, 80
 Omnia conrident, conrepta luce diei.
 Ergo lintea, de summo quom corpore fucum
 Mittunt, ecfigias quoque debent mittere tenueis
 Res quæque ; ex summo quoniam jaculantur utræque.
 Sunt igitur jam formarum vestigia certa, 85

lunca, et Deorum, atque totum ornatum scenæ, et faciunt ea omnia fluctuare suo colore. Et quo magis muri theatri sunt circumclausi, eo magis hæc omnia suffusa intrinsecus pulchritudine videntur videre raptim concepto lumine divi. Igitur, quoniam vela jaciunt colorem de supremo suo corpore, res singula debent pariter jucere persubtiles sui imagines ; siquidem utræque hæ res mittunt aliquid de supremo suo corpore. Ergo jam certa vestigia imaginum istarum extant, quæ

et postremus verbum ornant infercit post careat.—77 *Scenalem* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Vulgo autem *Scenai* ut antiqua manu in Voss. L. B. *Scenali specimen* Voss. vet. verum subducta litera *m*. *Deorum* Voss. vet.—78 *sico* V. ed. Th. Ra. *fluitare suo colorem* Bodl. *fluvitare* Mus. B. 2.—79 *inclusa* Voss. vet. P. in not. *inclaustra* vel *in claustra* reliqui.—80 *magnis* V. ed. Th. Ra. *hic* P.—81 *concepta* P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *correpta* Voss. vet. et L. B.—82 *Ergo, velut summo de corpore lintea factum* O. *ecu corpore* P. Nard. Bas.—83 *effigies* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas.—84 *quoque* de Mus. B. 1. *qum* V. ed. Th. Ra. *cum* Bodl. Mus. B. 2. *jaculentur* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—85 *cæca* P. Ald. Bas.

NOTÆ

Cic. Cat. 'Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat ; delectatur tamen qui in ultima.'

77 *Patrum*] Senatorum, qui Patres et Patres Conscripti sunt dicti apud Romanos.

Matrum] Matronarum. *Dames*.

79 *Mage*] Sic vss. 543. 557. et v. 1264. 1269. Hujus autem loci sensus est is : Et quanto magis mœnia theatri clausa erunt, ita ut nullus luci pateat locus a lateribus.

81 *Conrident*] Antiquæ pro corrident, i. e. reident ; vel lætitia diffundunt spectatorem ; vel ita hilaritatem præ se ferunt, ut ridere videantur. Metaph.

Conrepta] Correpta, hoc est, raptim et celeriter concepta a parte su-

perna.

82 *De summo corpore*] De suprema superficie, de cortice extremo rerum. Sic vss. 47. 62. &c.

Fucum] Colorem.

83 *Ecfigias*] Effigies, vs. 46.

84 *Ex summo*] Ex superficie, de supremo cortice.

Utræque] Nempe fucus seu color ille quem mittunt lintea : et effigies, quas res quæque mittit.

85 *Sunt igitur, &c.*] His 3. vss. concludit ex disputatis ac probatis hactenus inesse ac existere rerum illa simulacra, de quibus agitur : aut saltem certa vestigia illorum.

Certa] Alii *cæca* ; non male, ut patet ex duobus seqq. vss. i. e. quæ sub oculos non cadant.

Quæ volgo volitant, subtili prædita filo,
Nec singillatim possunt secreta videri.

Præterea, omnis odos, fumus, vapor, atque aliæ res
Consimiles, ideo diffusæ rebus abundant,

Ex alto, quia, dum veniunt extrinsecus, ortæ, 90
Scinduntur per iter flexum; nec recta viarum
Ostia sunt, qua contendunt exire coorta.

At contra, tenuis summi membrana coloris

Quom jacitur, nihil est, quod eam discerpere possit;

In promptu quoniam est, in prima fronte locata. 95

vulgo perfecta tenui textura pervolitant, et quæ nequeunt seorsum separata cerni. Deinde omnis odor, fumus, exhalatio, et aliæ res similes, idcirco dispersæ effluunt de rebus, quod, dum exortæ ex intimis partibus rerum effluunt, intersecantur per viam obliquam, neque aditus meatuum sunt recti, per quos certant egredi, et exoriri. Secus vero cum subtilis pellicula supremi fuci emittitur, nulla res est, quæ queat discindere illam, siquidem manifesto et aperte posita est in suprema facie rerum.

Gryph. marg.—87 *singulatim* V. ed. Th. Ra. Ferr.—88 *odos* Nonius. *dolor* Bodl. deest Mus. B. 2 *odor* reliqui, *alia* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Th. Ra.—90 *alta* V. ed. Bodl. Th. Ra. *intrinsecus* Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—91 *pariter* Bodl. Mus. B. 2. 3. *fluxum* Bodl.—92 *Hostia* Ferr. V. ed. Th. Ra. *contendant* Voss. vet. et L. B. *exiere* Voss. L. B. *coorta* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *coortæ* vulg.—93 *colore* Bodl.—94 *possis* Mus. B. 2.—95 *promptum* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra.—96 *in speculis* P. et edd. vulg.

NOTÆ

86 *Subtili prædita filo*] I. e. pertenuia, subtilia. Metaphora ducta a tela seu lino. Verum quam tenuis sit harum imaginum textura, jam infra docebitur.

87 *Singillatim*] Vel sigillatim: i. e. seorsum, separatim.

88 *Præterea, omnis odos, &c.*] His 8. vss. docet quid intersit inter imagines illas, quæ ex alto, h. e. ex intimis rerum partibus erumpunt, et illas quæ ex summo corpore, h. e. ex suprema rerum superficie volant, qualis est color et imago rerum. Vult autem illas, quæ ex extrinseco exoriuntur, dissipari, disjungi, ac vitari in aëre, quia per obliquos meatus exeunt. Quæ vero ex superficie defluunt, eas nihil tale pati, quia facile emanant, quasi exuvia quædam, quæ cadant e

rebus. Quanquam, nisi purus et liber esset aër ambiens, earum integritas non servaretur. Immo jam infra docebit posse occurrere corpora, quæ temerent eas imagines, nimirum ut dum causam reddet infra cur non omnia corpora specularia sint, neque imagines perinde reflectant. Odor igitur, fumus, et vapor exeunt ex alto rerum per vias flexuosas; quo fit ut dispersa effluant, sed integra remaneant.

89 *Diffusæ*] Dispersæ, dissipatæ, fractæ, non integræ.

90 *Ex alto*] Ex imo, ex intrinseco, ex intimis partibus rerum.

95 *In promptu*] In aperto, manifesto. Sic I. 878. II. 583. III. 107. 186. &c.

In prima fronte] In superficie.

Postremo, speculis, in aqua, splendoreque in omni,
 Quæquomque adparent nobis simulacra, necesse est,
 Quandoquidem simili specie sunt prædita rerum,
 Esse in imaginibus missis consistere eorum.
 Nam, quur illa cadant magis, ab rebusque recedant, 100
 Corpora, res multæ quæ mittunt corpore aperto,

Denique existentia illarum omnium imaginum, quæ cernuntur a nobis in speculis, in aqua, et in omni nitore, debet constare in simulacris illarum jactis, siquidem perfectæ sunt parifigura rerum. Namque nulla ratio est mussitandi, quare illa corporacula decidunt potius et exeant de rebus, quæ quidem multæ res jaciunt visibili

—99 *Esse in imaginibus* Ald. P. *Ex imaginibus* Gif. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *mistis* Delph. earum Gassend.—101 *Deest* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Gif. Par. Th. Ra. Ald. *multas* Gryph. marg. P.—102

NOTÆ

96 *Postremo in speculis, &c.*] His 7. vss. continetur ultimum argumentum, quo imaginum existentiam, quam vocant, asserit. Simulacra, inquit, quæ a nobis cernuntur in speculis, in fontibus, seu in aquis, et in re qualibet plana ac levigata, simillima sunt iis rebus, quarum sunt simulacra. Igitur necesse est, ut simulacrorum esse, seu existentia, consistat in imaginibus missis a rerum summo corpore. Namque nulla alia causa reddi potest, tam exactæ similitudinis, nisi cortex summus ille, qui toti rei dudum hærens, quasi membrana separatur, et appellit in speculum, aut in aquam. Notabis autem, quod et infra jam fusiùs explicabitur, dum de speculis agetur, singulas rerum imagines, quæ in speculis aut in aquis cernuntur, non unas esse, sed multas, quæ perpetuo repulsu multarum imaginum in specula brevi tempore appellentium e præsentibus corporibus continuatæ, non plures, sed quasi una videantur imago. Scilicet id nobis monstrat experientia, imagines ex ipsis usque corporibus transmitti, cum præsentibus corporibus appellant in speculum: et, si corpora moveantur,

moveantur ipsæ: si invertantur, invertuntur: si discedant, abeunt, &c.

Splendoreque in omni] H. e. in omni corpore splendido, æquato, levigato, &c.

99 *Esse*] Hoc est, τὸ εἶναι, ἡ οὐσία, existentia. Vox enim 'esse' sumitur substantive, sicut vulgo velle, pro voluntas; scire, pro scientia, &c.

100 *Illa . . . corpora*] Illa simulacra, quæ corpuscula sunt, seu atomi, quæ rerum similitudinem referunt, e quibus cadunt et effluunt. Qualia sunt odor, fumus, vapor, &c.

101 *Corpora, res multæ, &c.*] Hic versus desideratur in quibusdam codicibus. Quanquam non alienus est a re, de qua agitur: immo necessarius. Alias enim per vocem 'illa' versu superiori intelligerentur simulacra quæ in speculis cernuntur, et quæ non crassiora sunt, sed tenuiora.

Corpore aperto] Hoc est, pleno corpore: non tenui filo prædita, non cæco corpore constantia, sed visibili, et quod sub sensus cadat. Sic l. 298. opponit cæcum visibili, cum ait ventos esse corpora cæca, amnes vero visibilia corpora: 'Qua re etiam atque etiam sunt venti corpora cæca;

Quam quæ tenuia sunt, hiscundi est nulla potestas.

Sunt igitur tenues formarum, dissimilesque,

Ecfigies, singillatim quas cernere nemo

Quom possit, tamen, adsiduo crebroque repulsa 105

Rejectæ, reddunt speculorum ex æquore visum :

Nec ratione alia servari posse videntur

Tanto opere, ut similes reddantur quoique figuræ.

Nunc age, quam tenui natura constet imago,

corpore, quam ea quæ sunt subtilia. Ergo simulacra figurarum sunt tenuia et rebus quidem simillima existunt, quas cum nullus queat videre; tamen repulsa continua et frequenti percussione seorsum, referunt sui conspectum ex magna planitie speculorum: neque alio modo videntur posse conservari ita diu ut fiant consimiles cuique formæ rerum. Nunc vero agesis, cognosce, quam subtili et tenui ex

~~~~~

Nam V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. ostendit P. ostendi est Gif. Par. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. ostendist V. ed. iscendi est Voss. L. B. sed erasa, quæ prima steterat, litera.—103 *tenuest* Voss. vet. sed sup. m. r. correctione. *consimiles* vulg.—104 *Effigiæ* Vind. Mus. B. 2. et edd. vulg. *Effigiem* V. marg. 1. *singulatim* V. ed. Bodl.—106 *Rejectare* V. ed. Th. Ra. *Rejecta* Par. Nard. *redeunt* Mus. B. 2. *specularum* Voss. vet. sed corr. ead. m.—107 *vide-*

NOTÆ

Quandoquidem factis, et moribus, æmula magnis Amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.'

102 *Hiscundi*] Bene, ut jam dictum est vs. 64. Sic infra sese explicat poëta vs. 175. 'Dicere nemo est Qui possit,' &c.

103 *Sunt igitur tenues, &c.*] His 6. vss. concludit tandem esse et existere rerum simulacra seu imagines, quæ, licet tennes et subtiles, nec sub sensum cadentes, nihilominus videri possunt, ac cerni a nobis, dum plano æquore speculi aut aquæ limpidæ reperiuntur; namque alias volitant per aëra cæcæ, nec cernuntur. Concluditque nullam aliam reddi posse causam, cur imagines, quæ in speculis cernuntur, similes sint omnino rebus, quarum sunt imagines, nisi quia cadunt et exeunt a rerum superficie, quasi exuvie ac membranæ quædam. Quale contingit in senecta serpentum, cicadarum, et cancrorum.

104 *Ecfigies* [*Effigiæ*] Antiquitus pro *effigies*: vs. 46.

106 *Speculorum ex æquore*] Ex æqualitate, et levore speculorum. Est enim æquor æqualitas, ut docui multoties. Hic vs. repetitur infra vs. 291.

108 *Quoque figuræ*] Cuique rei.

109 *Nunc uge, quam tenui, &c.*] Hac tenus de existentia simulacrorum. Nunc vero, his nempe 21. vss. seqq. disputat de eorumdem natura. Docet autem ea esse natura tenuissima; vult enim cum Epicuro apud Laërt. lib. x. nihil aliud esse quam ἀπορροίας, h. e. 'effluxus,' seu subtilissimas et tenuissimas contexturas atomorum supremarum, quæ defluxu continuo decedant ex corporibus in totum spatium circumfusum. Qua in re sane Platonem præsertim et Empedoclem imitatus est Epicurus. Isti enim censuerunt imagines esse ὑπορροίας, h. e. 'effluxus quosdam substantiales.'

Percipe ; et in primis, quoniam primordia tantum 110
 Sunt infra nostros sensus, tantoque minora,
 Quam quæ primum oculi coeptant non posse tueri.
 Nunc tamen, id quoque utei conformem, exordia rerum
 Cunctarum quam sint subtilia, percipe paucis.
 Primum, animalia sunt jam partim tantula, ut horum 115

natura simulacrum componatur : et præcipue cum principia rerum sunt adeo infra nostros sensus, et multo minora, quam res illæ, quas oculi nostri incipiunt non posse videre. Attamen ut confirmem hoc etiam, cognosce paucis verbis, quam tenuia sint primordia rerum omnium. Primo quædam sunt animalia partim adeo parva, ut

//////////

tur Mus. B. 2.—110 Percite Bodl.—112 Quam que V. ed. Th. Ra. Quamquam Bas. Quam quo Bodl. oculi primum Mus. B. 1. roptant Cant.—113 conformem Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. confirmem vulg.—114 sunt Bodl.—115 ut horum O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. V. marg. 1. Ferr. eorum ut Bas. Cant. eorum

NOTÆ

Aristoteles vero docuit esse mera accidentia, quæ nihil substantiæ deferant aut habeant, et a corporibus tamen visibilibus producta trajiciantur per medium aëra, sensusque visus afficiant, reflectantur ex speculo, et alia id genus. Alii viri docti existimant nihil aliud esse imagines, quam lucem, sive ex lucidis corporibus directam, sive ex ceteris reflexam et ad oculum allapsam. Verum quod ad Epicuri et Lucretii sententiam spectat jam videtur illud ambigi; quam ratione fieri possit, ut ex tot tantisque effluentibus continuo ac perenniter particulis de qualibet rerum superficie res quælibet adspectabilis tandem celeriter non absumatur. Hoc ipsum quærit D. Augustinus epist. 56. ad Diosc. Responderi tamen potest accrescere ipsis rebus aspectabilibus adventitia ex opposito alia corpuscula, adeo ut, quantum substantiæ rerum decesserit versus alias res, tantumdem aliunde accedat, fiatque compensatio. Neque ideo timendum est, ut res suam mutant figuram; cum ea, quæ accedunt, similis sint figuræ cum iis, quæ decedunt. Præterea responderi potest, quod

adeo tennes sint imagines, ut nihil sensile deesse appareat superficiæ rerum, quantumvis de ea decedat. Itaque his 6. vss. prioribus probat 1. a simili, primordiorum, quibus res cunctæ fiunt, simulacra esse natura tenuissima. Namque constant, inquit, ea simulacra ex atomis; quæ quidem atomi sunt omnino infra nostros sensus, et minutiores etiam iis rebus omnibus, quas aut vix oculi, nec vix quidem percipiunt. Igitur nil mirum si sub nostros sensus non cadant rerum simulacra, quæ tamen volitant per aëra detracta de corporibus; nec a nobis percipiuntur, nisi repercussa forsitan ab æquabilitate speculorum, aut aliorum corporum æquabilium.

111 *Infra nostros sensus*] H. e. sub oculos non cadunt: imperceptibilia sunt.

113 *Exordia*] Primordia, principia, atomi.

115 *Primum animalia, &c.*] His 7. vss. confirmat rerum primordia esse tenuissima. Finge tibi, inquit, modo animalia quædam adeo exigua, ut tercia illorum pars oculis percipi vix queat: v. g. finge tibi acarum, Gallice *un ciron*; aut aliud acaro minus;

Tertia pars nulla possit ratione videri.

Horum intestinum quod vis quale esse putandum est?

Quid cordis globus, aut oculi? quid membra? quid artus?

Quantula sunt? quid præterea, primordia quæque,

Unde anima, atque animi constet natura necessum est, 120

Nonne vides, quam sint subtilia, quamque minuta?

Præterea, quæquomque suo de corpore odorem

Exspirant acrem, panaces, absinthia tetra,

tertia pars illorum nequeat ullo modo cerni. Quantulæ igitur partes interiores illorum sunt credendæ? Quid orbis cordis aut oculi illorum? Quid membra? Quid artus? Quam minima sunt? Quid deinde? quantula sunt singula principia, ex quibus necesse est ut eorum anima et natura animi componatur? Num cernis quam tenuia et quam exigua sint? Deinde, quæ res omnes exhalant de suo corpore nidorem gravem, qualia sunt panaces, et amara absinthia, et graveolentes

~~~~~

vulg.—116 *nulla ut possit vulg. nulla possit ut Gryph.*—117 *Horum P. Voss. L. B. Nonius Marcellus, III. 114. Harum reliqui. quo quis qualet putandum Voss. vet.*—120 *animæ O. Gassend. necesse Voss. vet. Cant.*—123 *Spirant Mus. B. 2. aeris P. Ald. aërem V. ed. Th. Ra. aëris Bodl. panace P. panathos Mus. B. 1. apsynthia P. Ald. Qui sequuntur h. vs. usque ad vs. 192. desiderantur in V. ed.*

NOTÆ

divide hoc in tres partes, sane jam erunt infra sensus nostros. Quantula ergo erunt cetera membra? quantum cor? quantula oculorum pupilla? quantuli ceteri artus? quantula etiam erunt principia, ex quibus eorundem anima atque animus constabit? Et tamen partes erunt veræ, licet cæcæ, ut ait, et sub sensus non cadant. Quidni ergo simulacra tenuissima natura esse queant?

117 *Intestinum*] Sic I. 290. ponitur in singulari.

122 *Præterea, quæquomque, &c.*] His 8. vs. probat II. tenuissima esse natura simulacra rerum; idque ab exemplo odorum. Hujus autem loci ea est sententia. Cum tanta corpusculorum seu atomorum copia exhaletur v. g. e panacibus, absinthiis, abrotonis, centaureis, et similibus graveolentibus rebus, ut aërem ambientem compleat; sane dici non potest quantula sit pars, quæ ex superficie deripitur, cum tanta interim ex partibus

intimis perfundatur: ac perinde, cum imago fiat dumtaxat ex iis corpusculis, quæ ex superficie dimanant, neque etiam ex omnibus, (nam alia aliis sensibus destinantur,) sed ex iis tantum, quæ cum visu habent analogiam, aut etiam cum sono (namque sunt simulacra quæ solas tangunt aures;) excedit sane fidem, quantæ tenuitatis esse debeant ejusmodi imagines, cum etiam post multum tempus nihil, quod sensile sit, exhalatum de rebus deprehendatur. Et vero cum v. g. e pomo per multos menses odorum corpuscula infinita exeant etiam ex illius interioribus partibus, tamen nihilo fieri minutum observatur. Vapor autem seu odor longe crassior est imagine. Non igitur mirum est si imagines, quæ per multos etiam annos e rerum superficie continuo funduntur, tamen non efficiant eam molem, quæ sub oculos cadat.

123 *Panaces*] Vel panax, herba est cujus succus opopanax vocatur, ἀπὸ

Abrotoneique graves, et tristia centaurea :

Quorum unum quid vis leviter si forte movebis, 125

Quin potius noscas rerum simulacra vagare

Multa modis multis, nulla vi, cassaque sensu :

[Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est

Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.]

Sed, ne forte putes ea demum sola vagari, 130

abrotoni, et molesta centaurea: si fortasse movebis parumper unamquamque harum, fiet ut statim percipias plures imagines rerum volitare pluribus modis, sine ulla violentia, et esse privatas sensu. Neque ullus est homo, qui queat dicere, quam minima portiuncula illarum rerum simulacrum sit: aut qui possit explicare verbis eam rem. Verum ne fortasse credas eas tandem solas imagines rerum errare per aëra,

Bodl.—124 *Habrotoni* Voss. vet. et L. B. Ferr. *Abrotani* Bas. Th. Ra.—125 *Quorum* P. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *Horum* vulg. *quid vis* Voss. vet. et L. B. O. *quodvis* reliqui. *movebis* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. Mar. *ciebis* Mus. B. 1. Lamb. Hav. Delph. Bip. *duobus* Gif. marg. Voss. vet. et L. B. *revolvat* Voss. marg.—126 *Quin potius* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *Quando potius* Mus. B. 2. Th. Ra. *Quam primum* P. et edd. vulg. *Jam pote sis* Cont. Voss. marg. *vagari* P. Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Gif. Par. Gryph. Bas. marg.—127 *multimodis* Mus. B. 2.—128 H. vs. et seq. comparent in P. sed in reliquis desunt. *non est* Gif. marg.—129 *neque enim* P.—130 *eadem* Voss. vet. *vagare* edd. vulg.—134 *facere* Voss. vet. *facile*

NOTÆ

τοῦ πάντα ἀκείν, a sanandis omnibus morbis. Plin. xxv. 3. Colum. ii. 3. Vulgo *panacée*.

124 *Abrotoneique*] Vulgo dicitur *abrotonium*: herba est, quam vulgus vocat *sylvestrem cupressum*, Gallice *aurone, garderohe*.

Centaurea] Dicitur *centaureum*, i; *centaurium*, i: et *centaurea*, æ.

127 *Cassaque sensu*] *Privata sensu*. Sic vs. 367. 'Lumine cassus aër.' Sic iii. 563. 'Cassum anima corpus.'

128 *Quorum quantula, &c.*] His 2. vs. repetuntur infra vs. 175.

130 *Sed, ne forte putes, &c.*] His 14. vs. data occasione monet Poëta simulacra omnia non esse corporum exuvias: sed quædam sponte sua nonnunquam gigni, nec e corporibus ullis cadere. Quod videre est, inquit, in nubibus per aëra vagantibus. Harum enim nonnullæ modo gigantis, modo montium, modo saxorum, modo

etiam belluarum figuram imitantur; quam tamen diu non tuentur, quippe quæ sit in molli materia: sed abeunt tandem in varias ejusmodi et monstruosas formas. Sic Diodorus Siculus iii. commemorat spectra formari sua sponte in iis Africæ regionibus, quæ sunt ultra Syrtes et Cyrenen: 'Quandoque,' inquit, 'ac vigente tranquillitate aëris, conspiciuntur per aëra concrementa quædam formas animalium omnis generis referentia. Ipsorum nonnulla quiete se habent: nonnulla vero motionem subeunt. Quin etiam interdum insequentes fugiunt, interdum fugientes insequuntur.' Græcis supersedeo brevitatibus causa. Confirmat et id Pomponius Mela, cum de Mauritania, quæ patet a tergo Atlantis, loquitur. Habet et similia Plinius de Scythiæ regione, quæ intra Imaum est. Nota sunt etiam quæ de Morgana, seu celebri

Quæquomque ab rebus rerum simulacra recedunt ;
 Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, et ipsa
 Constituuntur in hoc cœlo, qui dicitur aër :
 Ut nubes facere interdum, quom crescere in altum
 Cernimus, et mundi speciem violare serenam ; 135
 (Quæ, multis formata modis, sublime feruntur,
 Nec speciem mutare suam liquentia cessant)
 Et quouisque modi formarum vortere in oras,
 Aëra mulcentes motu : nam sæpe gigantum
 Ora volare videntur, et umbram ducere late : 140

quæ scilicet abscedunt a rebus ; scito quod sunt quoque, quæ sponte sua generantur ; et ipsæ collocantur in hoc cœlo, qui vocatur aër ; quæ quidem fabricatæ diversis modis volitant in altum aëra : et quia liquidæ sunt, non desinunt variare suam figuram, et convertere se in vultus figurarum quarumlibet. Sicuti nonnunquam videmus nubes facile congigni in aëre, et turbare claram faciem cœli, verberantes quippe aëra motu. Namque plerumque vultus gigantum cernuntur volitare, et ferre

reliqui. in alto vulg. Editores hunc vs. et seq. collocare solent post illum qui nobis est vs. 138. Wakef.—135 ut mundi specimen Mus. B. 2. violasse P.—136 H. vs. deest Mus. B. 1. 2. et duos seqq. etiam Vind. non habet.—137 H. vs. et seq. collocantur post vs. 143. in P. O. Mus. B. 1. 3.—138 cuiusce P. Mus. B. 3. hujusce Mus. B. 2. oras P. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. marg. Bas. marg. horas Voss. vet. ora Mus. B. 3. P. in not. et edd. vulg.—139 mulgentes Gif. Par. Delph. Cout. motum Gif. Par. mulcentes ; magnorum sæpe Gryph. Nard. Bas. P. Ald. O. Mus. B. 1. mulcentes quidam. motum in Vind. motu in Mus. B. 2. motu persæpe Mus. B. 3. motu vi Cant.—141 montes magnos

NOTÆ

illo Rheginorum spectaculo nuper edidit Kircherus. Itaque cum jam disputaturus sit de modo, quo generantur simulacra, quæ fiunt per dereptionem e rerum superficie, nunc autem doceat alia gigni sua sponte, duplicem igitur agnovit modum, quo simulacra gignantur. Præcipuus quidem ille est, quo simulacra fiunt per dereptionem, de quo jam infra vs. 144. Minus vero præcipuus, quo fiunt spontanea quadam eruptione, ac concretionem in aëre. Hæc autem simulacra sponte genita vocat Epicurus apud Laërt. *συστάσεις*, quasi concrementa seu coagmentationes. Quæ vero fiunt per dereptionem ex supremis rerum partibus, ea vocat *ἀποστά-*

σεις καὶ ἀποπόλλας, quasi effluxus quidam e rebus.

135 *Mundi*] Cœli; crebro enim mundum pro cœlo usurpant, ut multoties notavi in Manilium nostrum.

136 *Sublime*] Adverbialiter. Sic II. 206. et VI. 69. I. e. in altum.

137 *Liquentia*] I. e. ex liquida materia formata, nempe ex vaporibus et nubibus.

139 *Mulcentes* [*mulgentes*] Pareus. I. e. agentes, impellentes. Lambinus, *mulcentes*, quasi delectantes, polientes. Alias *mulgantes*, quasi palam facientes, aperientes, nudantes. A quo promulgo. Quæ lectio non improbat.

Interdum magnei montes, avolsaque saxa,
 Montibus anteire, et solem subcedere propter :
 Inde alios trahere, atque inducere, bellua nimbos.
 Nunc ea, quam facili et celeri ratione gerantur,
 Perpetuoque fluant ab rebus, labsaque cedant. 145
 Semper enim summum quidquid de rebus abundat,
 Quod jaculentur ; et hocc', alias quom pervenit in res,

longe suam umbram: aliquando ingentes montes apparent, et rupes detractæ de montibus videntur præcedere, et subire ultra solem: mox quidem bestia videtur ducere et inferre alias nubes. Jam vero percipe quam facili et subito modo ejusmodi simulacra fiant, et continuo defluant ab rebus, et cadant, ac recedant. Namque semper aliquid extremum fluit de rebus, quod ipsæ juciant; et istud, ubi alla-

P.—143 *nubila nimbos* Gassend.—144 *quæ facile* Voss. vet. *genantur* edd. vulg.—146 *quicquam* Mus. B. 2. 3. P. *quidquid* P. in not.—147 *jaculetur* P. O.—

NOTÆ

141 *Avolsa*] Antiqua scriptura pro *avulsa*.

142 *Propter* [*præter*] Sursum, ultra, ante. Sic Cicero, 'Præter oculos Lollii;' i. e. ante oculos Lollii. Sic Varro, 'Præter matris Deum ædem;' i. e. ante matris Deum ædem.

143 *Inde alios, &c.*] I. e. interdum formæ illæ, quæ apparent in nubibus, mox mutantur in formas belluinas et monstrosas.

144 *Nunc ea, quam facili, &c.*] His 33. vss. jam docet modum generationis simulacrorum, quod tertium erat caput propositum a nobis vs. 46. not. Dicit autem modum hunc, quo generantur simulacra quæ e rerum superficie dimanant, esse facilem, celerissimum, et perpetuum, si nihil obstet. Namque quamdiu corpus illud, e quo manat imago, rariore quodam corpore ambigitur, v. g. aëre libero, et vestibis raris, sane jact a se et propellit facile imaginem sui. Transit enim ea imago, per aëra, et per vestes. Si autem obsit aliquid corpus solidum et obscurum, quod ea imago penetrare nequeat, quale est saxum, lignum, &c. tunc ea frangitur et illiditur, nec ad oculos reflectitur. Ubi vero corpus solidum, sed splen-

didum occurrit, quale est speculum, aqua, &c. tunc nec transit, nec frangitur ea imago, sed repellitur et reflectitur. Quo fit ut ad nostros oculos perveniat. Soliditas quippe seu densitas impedit quidem ne imago transvolet; at splendor seu levor excipit illam, priusquam dissiliat. Itaque his 18. vss. prioribus arguit objectum speculum regerere quovis tempore imaginem cujusque rei obviæ, argumentum esse perpetui effluxus e corporibus, sicut generatio instantanea imaginis est indicium celeritatis, qua fiat; æque ac incuriosus apparatus ad imaginis procreationem, facilitatis, qua generatur, est testimonium.

146 *Summum quidquid de rebus abundat*] I. e. aliquid cadit aliunde de suprema rerum superficie. Scilicet, quia atomi, quæ se mittere moliantur ex supremo rerum corpore ad imaginis concretionem, semper præsto ad sunt propter motum sibi ingentum.

147 *Hocc'*] Supp. summum quicquid; i. e. imago illa lapsa de rerum superficie.

In res] Supp. quæ transiri possunt, qualis est vestis, ut ait.

Transit, ut in primis vestem : sed, ubi aspera saxa,
 Aut in materiam ligni, pervenit ; ibei jam
 Scinditur, ut nullum simulacrum reddere possit. 150
 At quom, splendida quæ constant, obposta fuerunt,
 Densaque, ut in primis speculum est ; nihil addidit horum :
 Nam neque, uti vestem, possunt transire, neque ante
 Scindi, quam meminit lævor præstare salutem.
 Quapropter fit, ut hinc nobis simulacra redundant : 155

bitur ad alias res, permeat illas, sicut præcipue vestimentum: verum cum pertigit aut ad duos lapides, aut ad materiam ligni, ibi tunc frangitur, ita ut nequeat exhibere ullam imaginem. Sed ubi corpora, quæ sunt nitida et solida, fuerunt objecta, veluti præcipue est speculum, nihil harum rerum evenit. Etenim nequeunt permeare illa sicut vestimentum, neque possunt prius discindi, quam æqualitas speculi recordatur conservare illa. Quamobrem accidit, ut inde imagines ferantur ad nos.

148 sed in edd. vulg.—149 materiem Mus. B. 1. 2. 3. naturam Cant. materiem ut ligni edd. vulg.—151 Aut Mus. B. 2. opposita Voss. vet. et L. B. Ferr. feruntur Mus. B. 2.—152 addidit Bodl. Voss. vet. et L. B. accedit Mar. accidet Delph. occidit reliqui.—153 possit Vind. Bodl. Mus. B. 3. autem pro ante Voss. vet. et L. B.—154 levior P. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald. livor Mus. B. 2. lenior Th. Ra.—155 redundant Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. et L. B. Ferr. Gryph. Nard. Voss. marg. gerantur P. Mus. B. 2.

NOTÆ

151 *Obposta*] *Opposita*. Syncope.

152 *Nihil addidit horum*] Lamb. bene ; i. e. neque scinditur, neque transit imago : sed levor speculi excipit illam, ac sanam reddit nobis. Parens, *Nihil occidit horum*, h. e. nihil horum simulacrorum tunc perit, sed integra repellit ea levor speculi. Quæ posterior lectio priori videtur postponenda ; namque sese explicat Poëta versu sequenti, ‘ Nam neque uti vestem possunt transire, neque ante Scindi, quam, &c.’

154 *Meminit lævor præstare salutem*] H. e. levor, seu æqualitas speculi conservat illa simulacra. Hic autem iterum non abs re fuerit observare duo potissimum ex omnium consensu requiri ad speculorum naturam, levor, qui nunquam est sine splendore, et densitas corporis. Neque enim alterum sine altero potest sufficere ; namque si corpus leve sit ac splendidum, sed ita tamen, ut imago trans-

eat illud, sane nec speculum erit, nec imagines rerum reddet. Hinc errasse constat Platonem in Timæo, qui ad speculi rationem non requirit densitatem, sed splendorem solum ac levitatem. Duæ autem sunt sententiæ de speculorum ratione. Alii quippe volunt corporum, quæ speculis opponuntur, imagines in iis cerni, non quod imagines, quæ cernuntur, sint in speculo, sed quod oculorum acies in speculum projecta per lineam rectam, in seipsam a speculo per aliam lineam rectam reflectatur. Ita censuerunt Pythagorei : ita mathematici censent. Alii vero, quorum auctor videtur Epicurus, volunt simulacra ipsa a corporibus misse in speculum, vel in aliud quodvis corpus leve ac densum, in eo inesse et cerni, ea ratione, qua ceteræ res sunt et cernuntur. Sed de his rebus iterum jam infra disputabitur, ubi de speculis agetur.

Et, quam vis subito, quo vis in tempore, quamque

Rem contra speculum ponas, adparet imago :

Perpetuo fluere ut noscas e corpore summo

Texturas rerum tenuéis, tenuéisque figuras.

Ergo multa brevi spatio simulacra geruntur,

160

Ut merito celer hiis rebus dicatur origo.

Et, quasi multa brevi spatio submittere debet

Et licet cito, quolibet in tempore, objicias ante speculum quamlibet rem, tamen statim simulacrum illius videtur in hoc; ut cognoscas hinc subtiles contexturas, et subtiles formas rerum manare continuo e supremo corpore illarum. Igitur multe imagines generantur brevi tempore, ut non immerito generatio illarum rerum appelletur subitanea. Et quemadmodum sol debet sufficere multam lucem brevi

~~~~~

Gif. Par. Gryph. Delph. Cout. *genantur* Lamb. Hav. Bip.—156 *subito quamvis* Mus. B. 2. *quoniam* pro *quumque* O. Mus. B. 2.—158 *materias* pro *noscas* Mus. B. 2. *e* deest Voss. vet.—159 *Exturas* Meursius. *tenuéis* deest Nard.—160 *brevis* Voss. vet. sed m. rec. corr. *genuntur* Lamb. et edd. vulg.—161 *celeris* P. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. *celer his* P. in not.—162 *Et ceu* Gryph.

NOTE

158 *Perpetuo fluere, &c.*] Putat enim Lucretius cum Epicuro et Platone imaginem, quæ in speculo cernitur, non esse quid unum constans, certum, stabile, ac idem : sed alias atque alias imagines, alteram in alterius locum, deinceps et sine ulla interruptione succedentes. Quod quidem jam probat Lucretius v. 162. a similitudine radiorum ac lucis solis. Itaque censet Lucretius tenues quasi membranas ac texturas cadere de supremis rebus perpetuo, continenter, et indesinenter ; et per medium aëra liberum ferri, pervadere corpora tenuia, vestes ; frangi vero ac scindi ad saxa et corpora densa : sed ab levibus simul et densis ac splendidis corporibus, quale est speculum, aqua, &c. reflecti ad oculos nostros ; secus enim infra nostros sensus manent.

160 *Geruntur*] Fiunt, generantur. Sic vs. 155. et alibi passim. Lambinus pro more, *genuntur*, quasi *gignuntur*.

162 *Et, quasi multa brevi, &c.*] His

7. vss. comparat imagines cum luce solis ; putatque illas eo modo e corporibus fluere, quo hanc e sole. Scilicet perpetuo ac continuo tenore fluxus manare vult imagines multas e corporibus circumquaque, eodemque temporis puncto ; ita ut imago, quæ cernitur, non una eademque sit aut appareat, nisi jugi tenore fluxus, et similium imaginum continuo effluentium æquali, ut aiunt, valore. Sicut lux solis non una eademque est, sed alia aliam generat in aëre. Vel, si malueris, eo modo, quo flamma candelæ una et eadem non est aut apparet, nisi ob solam flammularum similitudinem ac tantundem valentium indesinentem suffectionem. Vel, sicut flumen unum et idem est ob solam aquarum continuo succedentium et abeuntium æquivalentiam. Ex quo fit ut partes imaginis, quæ procedunt ex partibus cavis, tardius impingantur in speculum, ac pariter tardius reflectantur in oculos, quam quæ eminentes ac gibbæ. Unde licet imago impressa in re plana cernatur,

Lumina sol, ut perpetuo sint omnia plena :
 Sic ab rebus item simili ratione, necesse est,
 Temporis in puncto rerum simulacra ferantur 165
 Multa modis multis in cunctas undique parteis :
 Quandoquidem, speculum quoquomque obvertimus oris,
 Res ibi respondent simili forma, atque colore.
 Præterea, modo quom fuerit liquidissima cœli
 Tempestas, per quam subito fit turbida fede 170
 Undique, utei tenebras omneis Acherunta rearis
 Liquisse, et magnas cœli complesse cavernas.

spatio, ut omnia repleantur ea semper: similiter etiam oportet pari modo ut in instanti temporis plures imagines rerum mittantur a rebus ex omni parte in omnes circum partes diversis modis; quoniam quibuscumque regionibus obijcimus speculum, res tibi conveniunt eadem figura ac colore quo sunt. Deinde mox ubi tempus aëris sudum erit, atque repente fit ita horride obscurum ex omni parte, ut putes omnes tenebras reliquisse Acherunta et replevisse ingentes fornices cœli; quam tunc, ex-

////////

Nard. Bas.—164 a P. Vind. idem P. Th. Ra. Ald.—167 quocumque obvertimus oræ vel quancumque obvertimus oram Lamb. quodcumque Gif. Par. Sus. obvertimus illuc Gif. obvertimus illud Gryph. Nard. Bas. P. Ald. advertimus illud Th. Ra. omnis Voss. marg. oris deest Voss. L. B. queiscumque obvertimus oris Lamb.—168 Res tibi Gif. Cont. O. Res sibi Voss. vet. Cant.—169 fuerint Vind. sit O.—170 turbida sæpe Gassend.—171 in tenebras Cont. Acherunte P. Cant. Th. Ra. Ald. Ferr. reamur Gryph. Nard. Bas. Mar. relecto P. Vind. O. Mus. B. 1.

NOTÆ

tamen cavi aut eminentis impressionem facit in oculo. Quam tamen Epicuri sententiam conatur infirmare Macrobius Satur. 7. 14.

Et, quasi] Alii, *Et ceu.* Alii, *Atque ut.*

167 Quoquomque [queiscumque] obvertimus oris] Lamb. bene; hoc est, quibus partibus. Alii, quocumque obvertimus illud: supp. speculum; non male. Alii, quocumque obvertimus, illuc Res tibi, &c. bene etiam.

169 Præterea, modo, &c.] His 8. vss. videtur potius asserere simulacrorum tenuitatem ac exilitatem, quam celerem eorum generationem. Quamquam confirmat simulacra celeriter ac subito generari; siquidem, mox ubi sudum est cœlum, fitque repente

turbidum, apparent species, spectra et imagines in aëre, quæ antea non apparebant. Ergo cito generatæ sunt.

Cœli Tempestas] Cælum, aër.

170 *Fede]* Horride. Alii, *sæpe.*

171 *Acherunta]* Acheron, ontis; et Acheruns, untis, dicitur; i. e. Infernus: i. 121. Porro hi 2. vss. iterantur vi. 250.

172 *Complesse]* Complevisse. Syncope.

Cœli cavernas] Sic loquitur Varro apud Nonium: 'Nubes aquai frigido velo leves cœli cavernas aureas subdlexerant.' Sic Cicero in Arat. 'Dicitur et late cœli lustrare cavernas,' Ennius, 'cœli ingentes fornices,' I. e. cœli faciem, spatia ætherea.

Usque adeo, tetra nimborum nocte coorta,
 Independent atræ Formidinis ora superne:
 Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est 175
 Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.
 Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur,
 Et quæ mobilitas ollis, tranantibus auras,
 Reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
 In quem quæque locum divisorio numine tendit, 180

orta nocte obscura nubilorum, species tetri terroris imminent desuper! Quarum nullus est homo qui queat dicere quam minima particula sit simulacrum, neque explicare verbis eam rem. Jam vero agesis, quam subito motu, imagines volitent, et quæ celeritas data sit illis transeuntibus leves flatus aëris, ita ut brevis hora temporis consumatur in magno intervallo loci; quamcumque in partem incendant

2. 3. Cant.—173 *terrâ* Th. Ra.—174 *ator* Th. Ra.—176 *poscit* Mus. B. 2. *ratione* Voss. vet. et L. B. *dicere* Mus. B. 2.—178 *nobilitas...tramantibus* Th. Ra.—179 *ut spatio* Vind. et edd. vulg. *ora* P. O. Cant. Bas. Gryph. *aura* P. in not. *feratur* Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. P. Voss. vet. et L. B. Vind.—180 *quemcumque* P. Vind. O. Mus. B. 2. Hav. Bip. *monine* Gryph. Nard. Bas. P.

NOTÆ

174 *Ora*] Pars pro toto. I. e. figura, formæ, spectra, &c.

175 *Quorum quantula, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 128.

177 *Nunc age, quam celeri, &c.*] His 40. vss. seqq. disputat de imaginum mobilitate, qua feruntur; quod quartum caput est, quod notavimus supra vs. 46. not. Itaque vult Lucretius ex Epicuri doctrina simulacra rerum ferri celeritate inexuperabili, h. e. unico temporis instanti diversas in partes, diversaque in loca ferri nullo etiam conamine. Hanc autem celeritatem repetit ex atomorum tenuitate, quibus simulacra constant. Quæ enim levia sunt et minutis compacta corpusculis, ea celerrima sint necesse est, uti docuit abunde lib. II. Itaque his 7. vss. prioribus monet se disputaturum de simulacrorum celeritate, explicatis jam supra ceteris eorum qualitativis. Pollicetur autem se suaviloquis magis, quam multis ver-

sibus rationem explicaturum, ut magis delectet, quam doceat. Sicut enim parvus cynorum cantus gravior est, quam magnus gruum clamor: ita pauca suavissima carmina magis placebunt, quam ingens verborum ac argumentorum ratio.

178 *Ollis*] Antiquitus pro illis.

Auras] Supp. aëris. I. e. aëra.

179 *Longo spatio ut brevis, &c.*] Hoc est, ut breve temporis spatium longo loci spatio conteratur. Hypallage est. Sic Aristoteles IV. Physic. Celere definit, quod brevi tempore longum spatium percurrit: Tardum vero, quod longo tempore breve spatium permetitur.

180 *Divorso numine*] Diverso nutu, diversa potentia, diversa vi. Scilicet diverso suo quæque nutu ac numine simulacra cadunt aut mittuntur de supremis corporibus, pro ingenito sibi quibusque atomis motu, quo perpetuo moventur.

Suavidicis potius, quam multis, versibus edam :
Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.

Principio, persæpe leveis res, atque minutis
Corporibus stanteis, celereis licet esse videre.
In quo jam genere est solis lux, et vapor ejus ;
Propterea, quia sunt e primis facta minutis :
Quæ quasi cuduntur, perque aëris intervallum

185

missa diversa potentia ; dicam jam suaviloquis magis, quam pluribus carminibus ; sicut minimus cantus oloris gratior est, quam ille strepitus gruum, qui diffunditur per nebulas aërias austri. Primum cernere est vulgo res tenues et compositas ex corpusculis exiguis esse citissimas. Quo in genere jam lumen solis est, et calor illius ; eo quod composita sunt ex primordiis exiguis, quæ veluti intruduntur, nec

////////

in not. *tendunt* Mus. B. 2. et edd. vulg.—182 *cygni* P. Vind. Voss. L. B. O. Ferr. Ald.—183 *atherii* Voss. vet. *dispersi* Mus. B. 2. Gryph. *disperso* Th. Ra.—184 *per se* Cant.—185 *stanteis* P. Gryph. marg. Bas. Th. Ra. Ferr. Ald. *factas* vulg.—188 *truduntur* edd. vulg.—189 *sequente* Mus. B. 2.—191 *pro telo*

NOTÆ

181 *Suavidicis potius, &c.*] Hi 3. vss. repetuntur infra vs. 908.

182 *Parvus ut est, &c.*] Sic initio tertii libri vs. 6. dixit, 'Quid enim contendat hirundo Cynnis?' Hi porro 2. vss. leguntur fere verbo ad verbum apud Antipatrum in Erinnam lib. 3. epigr. Δωϊτερος κύκνου μικρὸς θρόος, ἢ ἐκολοῖων Κρωγμὸς, ἐν εἰαριναῖς κιδνάμενος νεφέλαις. I. e. 'Parvus cycni melior cantus, quam strepitus graculorum in nebulis æthereis sparsus.'

183 *Austri*] Auster ventus est meridionalis, qui dicitur Græce νότος, ab humore et nebula ; humor enim Græce dicitur νόρις. Est autem hic ventus humidus et pluviosus. Sumitur hic simpliciter pro vento, vel potius pro aëre.

184 *Principio, persæpe, &c.*] His 15. vss. probat I. miram et inexuperabilem celeritatem redditam esse imaginibus, quæ de supremis corporibus cadunt ; quia constant ex atomis seu principiis levibus ac minutis, et in-

nato motu volubilibus. Sic enim lux et calor solis, quia constant ex atomis levibus et minutis, celeriter feruntur per immensa mundi spatia, atque uno et eodem temporis instanti percurrunt a cælo in terras. Lux quippe trudit lucem, calor calorem ; et sic continuo tenore fluxus lux alia generat aliam, et calor alius alium calorem. Igitur a pari imago trudit imaginem, et hæc altera aliam ; idque in puncto temporis. Quippe etenim primum causa est, quæ a tergo pellat imaginem ; nimirum innata vis atomorum quibus fit imago, sese emittendi foras. Deinde, adeo tenui natura contextitur imago, ut facile possit pervadere ac penetrare res cunctas, et in instanti temporis percurrere magnum aëris circumquaque intervallum.

186 *Vapor*] Calor, sic vs. 201. Sic II. 149. et alibi passim.

187 *Primis*] Hoc est, primordiis. Sic I. 492. II. 213. et 355.

Non dubitant transire, sequenti concita plaga :
 Subpeditatur enim confestim lumine lumen, 190
 Et quasi protelo stimulaturn fulgure fulgur.
 Quapropter simulacra pari ratione necesse est
 Innumerabile per spatium transcurrere posse
 Temporis in puncto : primum, quod parvola caussa
 Est procul a tergo, quæ provehat, atque propellat : 195
 Deinde, quod usque adeo textura prædita rara
 Mittuntur, facile ut quas vis penetrare queant res,
 Et quasi permanare per aëris intervallum.
 Præterea, si, quæ penitus corpuscula rerum

hæsitant transmeare per spatium aëris, ubi pulsa sunt ictu subsequenti. Namque lux solis subministratur subito ab alia luce, et splendor pulsatur a splendore quasi continuo tenore. Quamobrem oportet ut imagines simili modo possint in instanti temporis pervadere per intervallum inexplicabile ; primo, quia causa pusilla est, quæ pone propulset satis et promoveat. Secundo, quia imagines jaciuntur contra contexto adeo parum denso, ut possint pervadere facile quaslibet res, et veluti perlubi per spatium aëris. Deinde, si illa corpuscula rerum, quæ interius jaciuntur ex summo

O. Cant. Ferr. Th. Ra. pro celo Mus. B. 3. *simulantur* Mus. B. 2. *fulgere* Mus. B. 2. 3.—193 *Innumerabile* P. in not. *Ira memorabile* Bodl. *Immemorabile* reliqui.—194 *parvola causa* Voss. vet. et L. B. *plurima causa* Fab.—195 *Es* Bodl. *Et satis* Gryph. Nard. *Est satis* Bas. P. in not. Post h. vs. inserunt vs. 204. P. Voss. vet. et L. B.—198 *permanere* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. *acris*

NOTÆ

191 *Protelo*] Perpetuo ac continuo impulsu, ut diximus II. 531.

Fulgure fulgur] Lumine lumen, ut notatum est II. 327. 332. &c. Fulgur enim pro fulgore usurpatur passim a Lucretio.

193 *Innumerabile* [*Immemorabile*] H. e. ita immensum, ut dici nequeat.

194 *Parvola caussa*] Nimirum innata mobilitas, qua perpetuo moventur atomi, ut docuit lib. II.

196 *Textura*] Natura tenui. Sic vs. 159. Neque enim imago, licet corporea, profunditatis habet dimensionem : sed tota superficies est, ut ait Epicurus apud Laërtium.

199 *Præterea, si, &c.*] His II. vs. probat II. miram celeritatem imaginibus esse redditam ; atque a majori ad minus, ut aiunt, ducitur argumentum.

Si enim, inquit, corpuscula, quæ de cælo mittuntur ad nos, v. g. lumen et calor solis, puncto temporis totum ætheris immensum spatium occupant ac implent ; quanto magis ea corpuscula, quæ sunt in promptu, ac prima fronte rerum locata, nimirum simulacra, dum jaciuntur, nec ulla res obest, summa debent celeritate ferri, ac longius ire. Itaque putat lumen et calorem solis, quia penitus seu intrinsecus mittuntur a sole, minus celeriter ferri, quam imagines, quæ jaciuntur de suprema rerum facie ; et quæ ideo minus retineri aut impediri debent. Eodem est usus argumento II. 161. et seqq.

Penitus] H. e. ex intimis partibus.

Ex altoque foras mittuntur, solis utei lux 200
 Ac vapor, hæc puncto cernuntur labsa diei
 Per totum cœli spatium diffundere sese;
 Perque volare mare ac terras, cœlumque rigare;
 Quod super est, ubi tam volucris levitate feruntur,
 Quid, quæ sunt igitur jam prima fronte, parata, 205
 Quom jaciuntur, et emissum res nulla moratur,
 Quone vides citius debere, et longius, ire;
 Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
 Tempore, quo solis pervolgant lumina cœlum?
 Hocc' etiam in primis specimen verum esse videtur, 210

æthere in terras, veluti lumen solis, et calor illius, si hæc, inquam, corpuscula videntur prolapsa in instanti dici dispergere sese per totum intervallum ætheris, et vagari per æquora et per terras, ac irrorare totum cœlum, quod est supra, cum ea moveantur tam celeri mobilitate: quid ergo illa corpuscula, quæ præsto sunt in prima rerum superficie, quando mittuntur, nec res ulla retardat jaculationem illorum, num cernis debere progredi et velocius et longius; atque pervadere majus intervallum loci eodem instanti temporis, quo lux solis percurrit cœlum? Istud quoque exemplum apparet præcipue esse verum, ut noscas quam veloci mobilitate

////////

Bodl.—200 *Ex alto in terras* P. in not. Hav. Bip. Delph. ubi Mus. B. 2.—201 *At ... puncto* Mus. B. 2.—202 *defundere* Voss. vet. *cacæ* Mus. B. 2.—203 *more* Bodl. V. ed. Th. Ra. *rigore* Bodl. V. ed. Th. Ra. *girare* O.—204 *super est* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. L. B. O. Cant. *supera est* vulg. *volucris hæc* vulg. *ferantur* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3.—205 *prima in* edd. vulg. *igitur in prima, omisso jam*, Cout.—206 *jacuitur ... ulla* Bodl.—207 *Quone* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *Nonne* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—208 *Multiplicis* P. Gif. Par. Cout. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—209 *promulgant* Cout.—210 *speciem veri* P. *specimen veri* P. in not. *uci pro veri* V. ed. Th. Ra. *uti* Bodl.

NOTÆ

200 *Ex alto*] *Ex cœlo*; altum enim absolute sumitur pro cœlo, aut mari. Sic Virg. *Æn.* I. 'Hæc ait, et Maia genitum dimisit ab alto:.' i. e. cœlo. Ibidem: 'Multum ille et terris jactatus et alto:.' i. e. mari.

202 *Cæli*] *Ætheris*: vs. 133.

203 *Cœlumque rigare*] *Metaphora est ducta a fontibus*. Sic v. 593. 'Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen, Quod maria, ac terras omnes, cœlumque rigando Compleat, et calido perfundat cuncta vapore.'

204 *Super [supera]* *Antiquitas pro supra*. I. 532. II. 475. III. 366, &c.

205 *Jam prima [in] fronte*] *In superficie, vs. 64.*

206 *Emissum*] *Emissionem, jaculationem.*

208 *Multiplexque loci, &c.*] *Alii, Multiplicisque loci, &c.* Hi porro 2. vss. positi sunt jam II. 162. Consule annotationes nostras ibid.

210 *Hocc' etiam in primis, &c.*] *His 7. vss. probat III. miram celeritatem imaginibus esse redditam. Experimentum subjecit. Si enim, inquit, pelvim aqua plenam, cœlo stellante, h. e. stellis de nocte micantibus, sub dio exposueris, repente stellæ cer-*

Quam celeri motu rerum simulacra ferantur :
 Quod, simul ac primum sub diu splendor aquai
 Ponitur, ex templo, cœlo stellante sereno,
 Sidera respondent in aqua radiantia mundi.
 Jamne vides igitur, quam puncto tempore imago 215
 Ætheris ex oris in terrarum addidit oras ?
 Qua re etiam atque etiam mira fateare necesse est
 Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant,

imagines rerum moveantur, quod ubi primum fulgor aquæ collocatur sub aëre, repente, cœlo monstrante stellas, claræ stellæ celi micantes redduntur e cœlo in aquam. Nonne ergo jam cernis, quam subito tempore simulacrum advolet ex cœlestibus regionibus ad regiones terrarum? Quamobrem omnino oportet ut confitearis ea corpuscula jaci, quæ percutiant oculos, et perciant visum: et vero pariter odores

*****

—211 *motum* Voss. vet. et L. B. *feruntur* Voss. vet.—212 *Quo* Bodl. *sub diu* Voss. vet. et L. B. Vind. Mus. B. 2. 3. *sub dio* Gryph. marg. *sub divo* reliqui. *splendore* Bodl.—213 *exemplo* V. ed. Bodl. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3.—215 *temporis* Gryph. Nard. Bas. P. in not.—216 *ad terrarum* edd. vulg. *addidit* vel *accidit* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *incidat* Gryph. Nard. *excidit* P. in not. *accidat* Lamb. et alii.—217 *etiam mitti hæc fateare* Lamb. et edd. vulg. *minima hæc* Gryph. Gif. Par. Bas. Nard. Cout.—218

NOTE

nuntur in aqua. Igitur momento temporis imago stellarum advenit e cœlo in eam aquam, atque celerrime fertur. Neque vero alia ratione solet uti communis sententia ad probandum lucem siderum ex cœlo in terram momento advenire.

212 *Sub diu* [*divo*] Sub dio, sub aëre. Divum enim vel dium substant. ponitur pro aëre. Horat. 'Sub divo moreris Victima nihil miserantis Orci.' Et Carm. lib. II. 'Vitamque sub dio et trepidis agat In rebus.' Sic Plin. XXI. 4.

214 *Mundi*] Cœli, ut sæpe jam monui.

215 *Puncto tempore*] I. e. brevi tempore.

217 *Qua re etiam atque etiam, &c.*] Hactenus de existentia, natura, procreatione, et celeritate motus simulacrorum seu imaginum. Jam vero ex supra disputatis confirmaturus est perpetuo fluere mitti simulacra a re-

bus, quorum interventu seu potius incursu sensationes omnes fiant, et sine quibus non fierent. Itaque pervagatur singula sensuum objecta; incipitque a visu, de quo disputat ab hoc vs. 217. ad vs. 523. His itaque 14. vs. prioribus continetur 1. argumentum, quo probat a simili, ut aiunt, visionem fieri ex incursu imaginum. Quo et argumento usus est Epicurus, teste Macrobianus Saturn. VII. 14. his verbis: 'Quia in audiendo, gustando, et odorando atque tangendo, nihil e nobis emittimus, sed extrinsecus accipimus quod sensum sui moveat; quippe et vox ad aures ultro venit; et auræ in nares influunt; et palato ingenitur, quod gignat saporem; et corpori nostro applicantur tactu sentienda; hinc [Epicurus] putavit ex oculis nostris nihil foras proficisci, sed imagines rerum in oculos ultro meare.' Jam infra varias opiniones referemus de causa visus, vs. 238.

Perpetuoque fluant certis ab rebus obortu;
 Frigus ut a fluviis, calor ab sole, æstus ab undis 220
 Æquoris, exesor mœrorum litora circum:
 Nec variæ cessant voces volitare per auras:
 Denique, in os salsi venit humor sæpe saporis,
 Quom mare vorsamur propter; dilutaque contra
 Quom tuimur misceri absinthia, tangit amaror. 225
 Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
 Fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.
 Nec mora, nec requies, inter datur ulla fluundi;
 Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
 Cernere, odorari, licet, et sentire sonare. 230

manant continuo e certis rebus, sicut frigus manat a fluminibus, calor a sole, et impetus maris, edux mœniorum, quæ jacent circa oras maritimas, ab aquis maris: neque diversi etiam sonores desinunt vagari per aures: demum humor saporis salsi advenit plerunque in os, quando sumus juxta æquor; contra vero, quando intuemur absinthia conteri et misceri, amaritudo illorum ferit nos. Ita permanenter res quæque mittitur a cunctis rebus, et disjicitur ex omni parte in omnes partes. Neque ulla cunctatio aut quies interlabendi fit, siquidem sentimus continuo, et fas est nobis videre perpetuo omnia, et olfacere, et sentire sonum. Deinde cum quædam forma

ferant V. ed. Th. Ra.—219 *fluunt* edd. vulg. sub V. ed. Th. Ra. *obortu* Mar. Lamb. Juntin. ed. *abortu* P. in not. *odores* vulg.—220 *et pro ut* Bodl. Voss. vet. ab Vind. O. Mus. B. 1. 3. Voss. vet. et L. B. Cant. Nonius, iv. 40. *a* vulg.—221 *Æquorum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *meorum* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *meorum* Voss. vet. et L. B. Ferr. sed in Voss. vet. *murorum* man. rec. *maurorum* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *murorum* Bas. *incororum* Bodl. *nemeororum* Mus. B. 3.—222 *ares* Gif. Par. Delph.—223 *in nos* Voss. vet. *falsi* Bodl. O. *sfalsi* V. ed. Th. Ra.—225 *Contuimur* Mus. B. 2. *miseri* Ferr. V. ed. Th. Ra. *apsinthia* P. Ald. *absynthia* Mus. B. 1. *amator* Mus. B. 2.—226 *re* Voss. vet. et L. B. *fluentum* Voss. vet. *fluentur* Mus. B. 2. *Omnibus usque adeo* O. Mus. B. 1.—227 *dimittuntur* Voss. vet.—228 *interdatur* V. ed. Th. Ra. *intercedatur* Cant. *fluenti* Mus. B. 2.—229 *quō* Voss. vet.—230 *sonorem* edd. vulg. *exaudire sonorem* Lamb.

NOTÆ

219 *Obortu* [odores] Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *obortu*, quam refert ad vocem ‘perpetuo.’

220 *A fluviis*] Species pro genere: i. e. ab aquis.

Æstus] Commotio maris; impetus, quo fertur ad littora: vulgo fluxus. Sic i. 309.

221 *Mœrorum*] Antiqua scriptura pro murorum. Sic i. 32. ‘mœnera’ pro, munera. Sic vi. 926. Sic etiam Virg. Æn. x. 24.

222 *Per auras* [aures] Bene. Commemoratur enim corpora, quæ primum feriunt oculos: deinde, quæ nares: tum, quæ tactum: postea, quæ aures: demum, quæ linguam. Male ergo Lambinus hic *per auras*, sicut supra vs. 219. *obortu* pro *odores*.

225 *Tuimur*] Tertiæ conjug. Sic i. 301.

228 *Inter datur . . . fluundi*] Tmesis vocabuli interfluendi.

230 *Sentire sonare* [sonorem] Alii,

Præterea, quoniam manibus tractata figura
 In tenebris quædam cognoscitur esse eadem, quæ
 Cernitur in luce, et claro candore; necesse est
 Consimili caussa tactum, visumque, moveri.
 Nunc igitur, si quadratum tentamus, et id nos
 Conmoveret in tenebris; in luci quæ poterit res
 Addidere ad speciem, quadrata nisi ejus imago?
 Esse in imaginibus quapropter caussa videtur

235

contacta manibus in tenebris agnoscitur esse eadem, quæ videtur in luce, et in lumine candido, oportet ut tactus et visus ciantur pari causa. Nunc ergo si tangimus figuram quadratam, et ea movet nos in tenebris, quanam res poterit magis accedere ad ejus imaginem, quam simulacrum illius quadratum? Quamobrem causa videndi

////////

ed. pr.—232 *eademque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. O.—235 *temptamus* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1.—236 *luce* Mus. B. 2.—237 *Accedere* Ferr. Th.

NOTÆ

sentire sonare: Lambinus *exaudire sonorem*.

231 *Præterea, quoniam manibus, &c.*] His 9. vss. continetur II. argumentum, quo probat visionem fieri ex incursu imaginum. Hoc autem tale est argumentum. Figura, inquit, aliqua in tenebris ac noctu tractata manibus, eadem esse cognoscitur, quæ de die ac in luce cernitur. Atqui figura in tenebris non cognoscitur manu, nisi per speciem et imaginem, quæ a figura illa extrinsecus accedat ad manum. Ergo neque in luce cernitur ab oculo, nisi per imaginem et simulacrum.

235 *Tentamus*] Tractamus, sentimus, exploramus.

236 *In luci*] In luce.

238 *Esse in imaginibus, &c.*] His itaque 2. vss. concludit Lucretius causam visus esse sola simulacra. Ita censuit Epicurus, qui ex imaginibus rerum perpetuo effluentibus et in oculos nostros incurrentibus visum fieri voluit. Plato vero ex conjunctione et cognatione duorum ignium seu luminum, alterius ex oculis nostris exeuntis, alterius a sole seu luce ma-

nantis, visum fieri docuit. Mathematici dicunt radios quosdam ex oculis nostris effluentes, et ad rem, quæ cernitur, accedentes, esse causas videndi. Aristoteles lib. II. de Anim. docet non ex emissionem radiorum ab oculis visum effici; sed ex functione et actu rerum, quæ sub aspectum eadunt, in oculis crebro ventitante. Stoici voluerunt prodire interne ad superficiem usque oculorum radios, qui aërem ad usque rem visam ita trudent, ut inde fiat quasi conus, cujus cuspis sit in superficie oculi, basis vero in ipsa re visa. Sententiam hanc suam hoc exemplo explicant: sicut v.g. manus, baculo admoto, sentit nisu quodam, et pro ratione resistentiæ, quicquid ab illo contingitur, videlicet rem duram, mollem, æquabilem, asperam, lutum, lapidem, lignum, pannum, &c. ita oculum aëre intento sentire quidlibet, puta rem albam, nigram, flavam, deformem, pulchram, &c. Aristotelici plerique, quia utcumque varie interpretantur Aristotelem in hac re, utuntur eadem hac comparatione: sed ponunt colorem quasi manum; perspicuum seu

Cernundi, neque posse sine hiis res ulla videri.

Nunc ea, quæ dico, rerum simulacra feruntur

240

Undique, et in cunctas jaciuntur didita parteis :

Verum, nos oculis quia solis cernere quimus,

Propterea fit, utei, speciem quo vortimus, omnes

Res ibi eam contra feriant forma, atque colore.

videtur inesse in simulacris, neque res ulla videtur posse cerni sine illis. Jam vero illæ imagines rerum, de quibus loquor, vagantur ex omni parte, et dispersæ mittuntur in omnes partes. Sed, quia unis oculis nos possumus videre illas, ideo accidit ut, quoquoversum convertimus visum, ibi res omnes percutiant illum sua figura et

////////

Ra. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—241 *dedita* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. *debita* Mus. B. 2.—242 *non pro nos* O. Bas. *oculos* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *cælum pro solis* Mus. B. 2.—243 *Præterea* V. ed. Th. Ra. *ut* Mus. B. 2.—244 *ubi* Mus. B. 1. *ubi causa* V. ed. Th. Ra. *ibi causa* Bodl. *ibi ea* P. Ald.—245 *a*

NOTÆ

lumen quasi baculum; oculum, quasi rem contactam. Stoici vero ponunt oculum pro manu; aërem pro baculo; rem visam pro re contacta. Pythagoras vero et Pythagorei existimant visionem fieri reflexione visus, seu cum radii ex oculo tendentes in rem visam, ita reflectuntur ex illa in oculum, ut qualis ea sit veluti renuntient. Empedocles autem, etiamsi effluxus e rebus in oculos admiserit, tamen simul et igneos etiam spiritus ex oculis in res emitti credidit, voluitque oculos se habere quasi laternam. Hæ sunt præcipuæ de visus causa sententiæ. Quod spectat ad Epicuri sententiam, eam confirmant Macrobius et Agellinus. Hic v. 16. ‘Epicurus,’ inquit, ‘affluere semper ex corporibus simulacra quædam corporum ipsorum, eaque sese in oculos inferre, atque ita fieri sensum videntur putat.’ Ille Saturn. vii. 14. ‘Censet Epicurus ab omnibus corporibus jugi fluore quædam simulacra manare, nec unquam tantulam moram intervenire, quin ultro ferantur inani figura coherentes corporum exuviæ, quarum receptacula in nostris sunt

oculis, et ideo ad deputatam sibi a natura sedem proprii sensus recurrant.’

240 *Nunc ea, quæ dico, &c.*] Postquam illa præmisit de causis visus, seu de imaginibus, quas visus causas esse ait, his 5. vss. jam docet imagines ubique adesse, nosque circumstare, ita ut per ipsas videre nihil nos prohibeat, si modo oculos illis percipiendis solos destinatos converterimus. Igitur etiamsi volitent ubique et undique imagines, tamen ea duntaxat parte cernimus eas, in quam oculos et faciem vertimus.

241 *Didita*] Dispersa, distributa.

243 *Speciem*] Vultum, faciem, oculos, ὄψιν, ‘aspectum.’

244 *Forma, atque colore*] Epicureas voces agnoscere licet. Itaque censet Lucretius ex Epicuro imaginem esse quasi sigillum, seu typum, qui ex re adveniens illius figuram ac colorem referat atque in oculos incurrens eandem figuram ac colorem inprimit et exhibeat in oculis. Videtur autem Epicurus intellexisse illam sigillationem et exhibitionem imaginis, quæ in oculi superficie ob ejus levorem

Et, quantum quæque ab nobis res absit, imago 245
 Efficit, ut videamus, et internoscere curat.
 Nam, quom mittitur, ex templo procudit agitque
 Aëra, qui inter se quomque est oculosque locatus;
 Isque ita per nostras acies perlabitur omnis,
 Et quasi pertergit pupillas, atque ita transit. 250

fuco. Et simulacrum facit ut cernamus, quantum res distet a nobis, et percurot ut agnoscamus eam. Etenim ubi primum jacitur statim propellit et agit atque aërem omnem, qui positus est inter se et oculos nostros; atque adeo is aër permanat per totas nostras pupillas oculorum, et veluti permulcet acies oculorum, et sic per-

edd. vulg.—246 *inter noscere* V. ed. Th. Ra.—247 *procudit* Ferr. Ald. P. Vind. Bodl. Cant. Gif. Par. Nard. Bas. *protudit* V. marg. 1. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *producit* O. Mus. B. 1. *protulit* Mus. B. 2. *prodit* Voss. vet.—248 *est* deest V. ed.—249 *omnes* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *omneis* Lamb. Ald.—250 *pertergit* Bodl. *pertergit* Voss. vet. et L. B. *præterget* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *perterget* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. et edd.

NOTE

apparet, quamque cernere licet, dum in alicujus pupillam paulo propius intuemur. Si quidem hæc opinio videtur fuisse Democriti, teste Aristotele lib. de sens. et sens. cap. 2. qui, Democrito dicente, τὸ ὄραον εἶναι ἔμφασιν, 'visionem esse apparitionem,' redarguit ipse ac objicit 'talem apparitionem fieri,' ὅτι τὸ ὄμμα λείπον, 'quod oculus politus sit.' Deinde lib. III. Lucretius ex Epicuri doctrina improbat eos, qui censent animam ac animum intus per oculos quasi per fenestras videre; contenditque non animum ac animam sed ipsos oculos esse, qui anima præditi videant: sic III. 360. et seqq. 'Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,' &c.'

245 *Et, quantum quæque ab nobis, &c.*] His ita præmissis de simulacris seu imaginibus, quas visus causas agnovit, jam diversa soluturus est problemata de visu; atque inprimis his 12. vs. illud I. Cur nempe, cum rem aliquam videmus, quantum ea procul absit a nobis cognoscere possimus. Neque enim imago solum rerum figuram ac summum colorem refert, sed et in-

tervallum; idque tanta celeritate fit, ut res simul et illius intervallum internoscatur. Scilicet quia imago a re contendens in oculos compulsat ante se aërem intermedium; prolixiorum quidem, dum eminus appellit; compendiosiorum vero, dum cominus. Atque ita aër ille protrusus et præcoactus ab imagine perlabitur pupillam oculi ea ratione, qua protruditur, h. e. vel compendiosa vel prolixa ratione: unde fit ut et rei intervallum sic internoscatur et videatur. Verum fallitur Lucretius cum Epicuro; neque enim distantia cognoscitur ab oculo, sed a facultate superiore, quæ comparat oculum cum re visa.

246 *Curat*] Facit, efficit. Sic vs. 821.

247 *Procudit*] I. e. pulsatur, agit ante se.

248 *Qui inter se quomque*] Tmesis, quicumque. Hic vs. repetitur infra vs. 282.

249 *Per nostras*] Alii *permistus*.

250 *Pertergit*] Permulcet, leniter ferit; sic vs. 253.

Ita] H. e. ea ratione, eo modo, quo

Propterea fit, utei videamus quam procul absit
 Res quæque; et quanto plus aëris ante agitur,
 Et nostros oculos perterget longior aura,
 Tam procul esse magis res quæque remota videtur.
 Scilicet hæc summe celeri ratione geruntur, 255
 Quale sit, ut videamus; et una, quam procul absit.

Illud in hiis rebus minime mirabile habendum est,
 Quir ea, quæ feriant oculos simulacra, videri
 Singula quom nequeant, res ipsæ perspiciantur.
 Ventus enim quoque paullatim quom verberat, et quom 260
 Acre fluit frigus, non primam quamque solemus

transit. Inde accidit, ut cernamus quantum longe quæque res distet a nobis; et quo plus aëris agitur ante illud simulacrum, et quo longior aër permulcet nostros oculos, eo magis summotæ longe a nobis quæque res cernitur. Nimirum hæc omnia fiunt modo valde celeri, ita ut simul cernamus qualis sit res, et quam longe distet. Hoc autem non est putandum admirabile in his rebus, scilicet quare res ipsæ cernantur, cum eæ cunctæ imagines, quæ movent oculos, non possint cerni. Namque v. g. ubi etiam ventus leniter diverberat; et ubi frigus asperum pungit, tamen

vulg. cum sit pro transit V. marg. 1.—251 In Vind. O. Cant. vss. 252. 253. præcedunt vs. 251. in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. vss. 251. 252. transponuntur.—253 *perterget* Voss. vet. H. vs. et tres seqq. desunt Mus. B. 1.—254 *quæ* Mus. B. 2. *remotu* V. ed. Th. Ra. *remota* Voss. L. B. *revota* Voss. vet.—255 *summâ et celeri* P. Gryph. marg. *summa* Bas. marg.—256 *Quali'* Creech. *fit* Bodl. Cont. *quæ procul* Mus. B. 2.—258 *fruant* Voss. vet.—259 *percipiuntur* Cont.—260 *quocunque* Mus. B. 3.—261 H. vs. deest Mus. B. 1. 2. et sequenti postponitur in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *Acre fluit* Voss. vet. et L. B. *Ac refluit* O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *At refluit* V. ed. V. marg. 1. Th. Ra. *Acre fluet* Vind. *Acre ferit*

NOTÆ

protruditur, aut agitur; sic vs. 249. vocem ita interpreteris.

253 *Aura*] Aër, flatus aërius.

256 *Quale*] H. e. qualis res sit. Mutat quippe genus. Nisi legeris *quali*, pro *qualis*, litera s demta, metri causa.

257 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 13. vss. solvit II. problema, nimirum cur simulacra quæque, per quæ res cernuntur, a nobis tamen non videantur. Respondet autem id nihilo magis debere videri mirum, quam quod nec singulas partes venti aut frigoris videre possimus, cum tamen universum frigus, aut universum ventum senti-

mus, dum in nostro corpore quasi plagas ab iis fieri videmus. Deinde dum supremam saxi v. g. superficiem summis digitis tangimus, non sentimus tactu illam superficiem, quam summum colorem vocat; sed bene sentimus duritiem quæ intus est saxo. Itaque sunt res quæ sub visum non cadunt; aliæ vero quæ cadunt. Sic atomi, ventus, et simulacra sunt infra nostros oculos, licet aut ex iis aliquid fiat, quod sub oculos cadat, aut per ea res aliquæ videantur.

261 *Primam* [*Privam*] Singularem, quamque. Sic vs. 569. et III. 390. 723. &c. Bene; nam sequitur, 'Sed ma-

Particulam venti sentire, et frigoris ejus,
 Sed magis unvorsum : fierique perinde videmus
 Corpore tum plagas in nostro, tamquam aliquæ res
 Verberet, atque sui det sensum corporis extra. 265
 Præterea, lapidem digito quom tundimus, ipsum
 Tangimus extremum saxi, summumque colorem :
 Nec sentimus eum tactu, verum magis ipsam
 Duritiem penitus saxi sentimus in alto.

non consuevimus sentire singulam quamque partem illius venti ac frigoris: sed potius sentimus totum simul, ac tum cernimus veluti ictus fieri in nostro corpore, quasi res aliqua flagellet nos, et reddat extra se sensum sui corporis. Deinde quando percutimus digito saxum, contingimus ipsam superficiem, et supremum colorem lapidis: neque tamen sentimus eum colorem tactu, sed potius sentimus ipsam duritiem lapidis, quæ intus in imo illius est. Jam vero agendum, cognosce

////////

P. et edd. vulg. *privam* Gif. Lamb. Creech. et alii.—262 *statire* V. ed. Bodl. Th. Ra. *frigora* Mus. B. 2.—263 *invorsum* P. Gryph. marg. Ald. *unvorsum* P. in not. *unorsum* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. sed in Voss. vet. *unvorsum* man. rec. *vorsum* V. ed. Th. Ra. *inmersum* Mus. B. 2. *unvorsum* Gif. Par. *universum* Delph. Nard. Bas.—264 *aliqua* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Sus. Bas. Gassend. Mus. B. 1. P. in not. *aliquas* P. Ald.—266 *contudimus* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Th. Ra. *contundimus* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant.—268 *cum tactu* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3.

NOTÆ

gis universum.' Universum autem opponitur voci 'privam.' Itaque ea Lucretii mens est, ut totum seu universum ventum aut frigus bene sentiamus, dum iis ferimur, ac pungimur: singulas autem utriusque particulas sentire nequeamus. Hinc nil mirum si res ipsas oculis cernere possimus, rerum autem imagines fugiant nostras oculorum acies. Alii *primam*. Minus recte, ut patet ex dictis.

263 *Unvorsum* [*universum*] Ita scribendum, ut fiat tamen contractio *unvorsum*, nisi pedem creticum esse malueris. Sic vi. 1065. 'Singulariter' pro singulariter: et vs. 1085. 'Copulata' pro coplata.

264 *Aliquæ* [*Aliqua res*] Etiamsi ultima vocis *aliqua* corripitur. Lambinus, *aliquæ res*, pro aliqua res: sicut dicitur in simplici pronomine, quæ, in recte casu singulari, non, qua, ita in composito *aliquæ* dici potest in singu-

lari nominativo, etiamsi vulgo dicatur, aliquis, aliqua, aliquod, vel aliquid. Porro per has voces 'aliqua res' notat Poëta aliquod corpus quod sub sensus cadat, et quod feriat extrinsecus et visibiliter.

266 *Præterea, lapidem, &c.*] His 4. vss. aliud experimentum vocat in rei testimonium. Dum enim, inquit, supremam v. g. saxi superficiem summumque colorem tangimus digitis, sane tactu nec sentimus supremam illam superficiem ac summum illum colorem, sed bene sentimus duritiem, quæ penitus, et intus inest saxo. Ergo non omnia cadunt sub sensus: nil mirum igitur si res videantur, cum tamen simulacra, per quæ videntur, sub oculos non cadant.

267 *Summumque colorem*] Supremam faciem. Neque enim color tangi potest, etiam ex Lucretii doctrina.

269 *Penitus . . . in alto*] Idem. Hoc

Nunc age, quur ultra speculum videatur imago, 270
 Percipe; nam certe penitus remota videtur;
 Quod genus illa, foris quæ vere transspiciuntur,
 Janua quom per se transspectum præbet apertum,
 Multa facitque foris ex ædibus ut videantur :
 Is quoque enim duplici geminoque fit aëre visus. 275

quare simulacrum cernatur trans speculum; etenim sune prorsus semotum apparet. Quemadmodum res illæ, quæ vere ultra extrinsecus cernuntur, v. g. quando porta dat conspectum liberum per seipsam, efficitque ut complures res ex domibus cernantur extrinsecus. Ille aspectus fit etiam bino et duplici aëre; prior enim aër

~~~~~

tractu Mus. B. 2.—271 semota Gryph. Nard. Bas. P. Ald. remmota vulg.—273 tum inspectum V. ed. Th. Ra.—274 foras P.—275 Ipse etenim Gif. Par. P. Ipso etenim Cout. Ipso enim V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ipseque enim Mus.

NOTÆ

est intus, in intimis saxi visceribus, seu partibus.

270 *Nunc age, quur ultra, &c.*] His 23. vs. solvit et explicat III. problema; nimirum, cur rerum imagines, quæ in speculo cernuntur, non in summo speculo, sed quasi ultra speculum videantur. Rationem autem hanc reddit, quod, dum in speculo cernitur imago rei, duplex aër prius protruditur et agitur, quam a nobis cernatur illa; qui quidem geminus aër protensus facit, ut imago procul remota videatur, et ultra speculum transmissa appareat. Rem præclara illustrat comparatione. Verbi gratia dum homo stans in mediis ædibus videt per apertam janua aliquod objectum procul extra janua remotum. Tale autem objectum mittit ex se suam imaginem, ut docuit fieri de rebus omnibus. Prius aër ille, qui citra janua usque ad oculum videntis intercipitur, protruditur, et perterget oculum: deinde aër ille, qui ab objecto viso ad ipsam janua extrinsecus positus est, protruditur pariter: duplex autem iste aër sic protusus facit, ut objectum ultra janua foris esse sentiat. Scilicet supra docuit distantiam rei visæ internosci, propter aëra, qui protruditur

ab imagine rei appellentis ad oculum. His ita positis, sic a simili argumentatur. Nimirum dum imago speculi, h. e. non ea imago, quam recepit a nobis speculum, sed ipsa ipsius speculi imago, quæ ab eo mittitur, sicut a ceteris rebus mitti dixit; dum ea, inquam, speculi imago appellit ad nos, protrudit ante se primum aëra, qui speculum inter et oculum nostrum intercipitur; facitque ut prius aëra hunc sentiamus, quam speculum ipsum. Deinde illa imago, quæ a nobis missa pervenit ad speculum, dum a speculo rejecta retrovertitur ad nos, protrudit pariter alterum aëra, facitque, ut hunc alterum aëra prius quoque sentiamus, quam ipsam. Hinc nil mirum si imago in speculo videatur ultra illud, propter geminum aëra protrusum, qui facit, ut longe distans sentiat talis imago. Hæc sane ratio etiamsi probabilis videatur, tamen non vera est, cum non oculorum, sed superioris sit facultatis, ut monui supra, internoscere talem distantiam.

272 *Quod genus*] Cujus generis, qualia sunt illa, quemadmodum, &c. Sic II. 194. III. 222. 267. 277. 328. et infra jam vs. 480.

Primus enim citra posteis concernitur aër;
 Inde fores ipsæ dextra, lævaque, sequuntur:
 Post extraria lux oculos pertinget, et aër
 Alter, et illa, foris quæ vere transspiciuntur.
 Sic, ubi se primum speculi projecit imago, 280
 Dum venit ad nostras acies, procudit agitque
 Aëra, qui inter se quomque est oculosque locatus:
 Et facit, ut prius hunc omnem sentire queamus,
 Quam speculum: sed, ubi in speculum quoque sensimus
 ipsum,
 Continuo, a nobis in eum, quæ fertur, imago 285
 Pervenit, ac nostros oculos rejecta revisit:

est, qui videtur cis ostium, deinde janua ipsa sequitur ad dextram et sinistram. Postea lumen extraneum permulcet oculos, et simul alter aër, et res illæ, quæ extrinsecus vere cernuntur. Ita statim atque simulacrum speculi emisit sese, dum advenit ad nostros oculos, propulsat, et volutat ante se aëra omnem, qui positus est inter se et oculos nostros; et efficit, ut possimus sentire hunc totum aëra, antequam sentiamus speculum. Verum postquam sentimus etiam ipsum speculum, extemplo illud simulacrum, quod mittitur a nobis, perfertur in ipsum speculum, et ab ipso remissum redit ad nostros oculos; et protru-

B. 1. 3. *Ipsoque enim* Mus. B. 2. *visis* V. ed. Th. Ra.—276 *enim est* Vind. et edd. vulg. *positus* Gassend. *post æstum* Voss. vet. *potes* Bodl. *cum vel quam cernitur* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *quam cernitur* Gif. *qui cernitur* Hav. Bip. Delph.—277 *Inde* Mus. B. 2. *sequuntur* deest O.—278 *perterget* Voss. vet. *pertingit* Mus. B. 2. *perterget* Hav. Bip. Delph.—278 *Alter ut* V. marg. 1. *Alterat* V. marg. 2.—281 *protudit* Voss. L. B. Mus. B. 3. *percutit* Bodl. *producit* Mus. B. 1. *pertrudit* Delph. *protrudit* vulg.—282 *inter se cum sunt* Mus. B. 2.—283 *ut* deest Voss. vet. *habent pro hunc* V. ed. Th. Ra.—284 *in* deest Vind. Hav. Bip. Delph.—285 *Continuo hæc in id, a nobis* Gif. Par. Delph. *a nobis in id hæc* vulg. *cum pro eum* Mus. B. 3. *cum pro quæ* Mus. B. 2.—286 *ac* Bodl. *et reliqui*.—287 *At* Voss. vet. *aëre* Mus. B. 2. *se*

NOTÆ

276 *Citra posteis*] *Citra ostium, cis januam. Is autem prior seu antecedens aër protruditur ad oculum per ipsam ab objecto missam imaginem: sed prius, quam qui posterior sequitur, ultra januam.*

278 *Extraria*] *Externa, extranea, extrinseca, hoc est, quæ advenit foris et extra januam. Usurpat et hanc vocem Terentius in Phorm. 'Nam hanc conditionem si cui tulero extrario,' pro extraneo.*

Pertinget [*Perterget*] *Sic vs. 250, 253. h. e. permulcet, leviter ferit,*

movet.

280 *Speculi imago*] *Non ea, quæ in speculum recipitur missa a nobis occurrentibus, sed ipsa, quam speculum mittit. Sicut enim res quæque sui mittunt imaginem, ita et speculum.*

281 *Ad nostras acies*] *Ad nostros oculos, ut docui i. 325. not. et ii. 420. iii. 363. et supra vs. 2. 48. et infra vs. 693. 720. &c.*

282 *Quomque*] *Tmesis, quicumque. Sic vs. 248.*

283 *Hunc omnem*] *Supp. aëra.*

Atque alium præ se propellens aëra volvit,
Et facit, ut prius hunc, quam se, videamus : eoque
Distare a speculo tantum semota videtur.

Qua re etiam atque etiam minime mirarier est par 290
Illis, quæ reddunt speculorum ex æquore visum
Aëribus binis ; quoniam res confit utraque.

Nunc ea, quæ nobis membrorum dextera pars est,

dens volutat alium aëra ante se, et efficit, ut cernamus antea hunc aëra, quam ipsum ; et apparet nobis tantum remotum ab eo speculo, quantum speculum a nobis est remotum. Quapropter nullatenus omnino æquum est admirari de illis simulacris, quæ præbent aspectum ex planitie speculorum per geminum aëra, siquidem res efficitur per utrumque. Jam vero inde accidit, ut ea pars artuum, quæ

~~~~~

deest Mus. B. 2. solvit Mus. B. 1.—288 *facta ut* Voss. vet. m. rec. sed m. priore videtur fuisse *facta est vel facta 'st.*—289 *remota* Hav. Delph. *remota* Bip.—290 H. tres vss. delendos censent Lamb. et Creech. *mirarier es* (man. rec. *est*) par Voss. vet. *mirarier est* par Voss. L. B. Cant. P. in not. *mirari par est* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Par. Gryph. Delph. Nard. P. Ferr. Th. Ra. Ald. *mirari minime est* par Mus. B. 2.—291 *qui* Gryph. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—292 *Aciebus* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg. *Aeribus* P. in not. *cum fit* Mus. B. 2. *utraque* V. ed. Bodl. Voss. vet. Par. Gif. L. B. *utrimque* P. Mar. Gryph. marg. Gif. *utraque* Voss.

NOTÆ

288 *Quam se*] Nimirum, quam ipsam imaginem.

289 *Distare a speculo tantum*] Ita ultra speculum esse. Scilicet tantum, quantum a nobis distat speculum.

290 *Qua re etiam atque etiam, &c.*] Hos 3. vss. delendos censet Lambinus, quasi spurios. Verum, pace tanti viri dixerim, toti sapiunt Lucretianam locutionem ; deinde his conclusio continetur superiorum.

291 *Illis*] Non aëribus binis, sed illis rebus, seu potius, illis simulacris, quæ reddunt visum ex speculo per geminum aëra protrusum. Hellenismus est, mirari illis ; supp. de : sic etiam per ἑλλειψιν verbum mirari regit genitivum. Virg. Æn. II. 'Justitiæ prius mirer bellive laborum.' Supp. Causa.

292 *Res*] I. e. talis visio, talis visus ratio.

Confit] Sic II. 1067. et alibi passim.

293 *Nunc ea, quæ nobis, &c.*] His 10. vss. continetur IV. problema ; cur in speculis ea, quæ dextera sunt, læva videantur ; aut contra. Respondet autem Lucretius id fieri eo quod imago a nobis missa, cum ad speculum offendit, non revertatur ad nos incolumis, sed retrorsum elidatur ; quemadmodum si quis personam e luto aut creta factam, humidam adhuc et mollem, allidat columnæ aut trabi, et ea persona retro convertatur expressa, hæretque columnæ illi aut trabi ; tunc enim fiet, ut qui antea dexter erat oculus v. g. fiat sinister ; et contra. Neque enim imago, ut jam sæpe monui, habet profunditatem. Quod quidem videtur non male congruere cum iis, quæ Plato tradit in Tim. nimirum ideo dextra apparere sinistra in speculis, 'quia contrariis partibus aspectus contrariæ partes speculi attinguntur, pro consuetudine adjectionis.' Ut si v. g.

In speculis fit, utei læva videatur, eo quod
 Planitiem ad speculi veniens quom obfendit imago, 295
 Non convortitur incolomis; sed recta retrorsum
 Sic eliditur, ut si quis, prius arida quam sit
 Cretea persona, adlidat pilæve, trabive:

dextera nobis est, appareat in speculis in sinistra parte, scilicet quia ubi simulacrum adveniens appellit ad aquor speculi, non retrovertitur saluum: sed rectum retro ita atteritur veluti si quis frangat laream luteam ad columnam aut ad trabem,

L. B. O. Mus. B. 3. Cant. utroque Mus. B. 1. 2. edd. vulg.—294 *fit ut in læva* vulg. *ut leva videantur* Bodl.—295 *ostendit* Cant.—296 *incolomis* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *incolumis* vulg. *set* Mus. B. 1.—297 *cliditur* Mus. B. 2. *arida* bis legitur in V. ed. Th. Ra. Bodl. *sic* Ferr. V. ed. Th. Ra.—298 *Creteæ* P. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Ald. *Cerea* Vind. Gryph. Bas. *Cætera* V. ed. Bodl. Th. Ra. *Cretta* Voss. vet. *Certa* O. Mus. B. 1. 2. *Creteam* vel *Cressam* Lamb. *personam* P. Lamb. Cant. *ad ludum* Vind. V. ed. Bodl. O.

NOTE

quispiam in loco speculi collocatus faciem obversam haberet; illius enim pars dextera nostræ sinistræ opponeretur; et contra. Mathematici autem apud Euclid. *Θεωρ.* 19. rem aliter explicant, variisque rationibus demonstrant. I. docent reflexionis angulum ei angulo, quem reddit linea a puncto rei visæ in speculum incidens, æqualem esse. Hinc itaque semper fit reflexio in partem oppositam ei parti speculi, in quam incidit linea a puncto rei visæ producta. II. docent imagines, quæ in speculo cernuntur, quam brevissimis fieri potest lineis contineri. Cum igitur pars dextera rei visæ respondeat ac subiaceat lineæ reflexionis sinistræ potius quam dexteræ, et contra; fit ut linea reflexionis, quæ magis dextera est, sub dexteram imaginis partem cadat; et contra. Quare læva rei visæ pars dexteræ imaginis parti opponitur; et contra. III. docent rei visæ imaginem et rem visam sic se inter se habere, quemadmodum duo gladiatores, qui frontibus adversis inter se certant; alterius enim dexter oculus respondet sinistro alterius oculo. Notabis autem duntaxat id

fieri in speculis planis et convexis; namque res aliter se habet in concavis, in quibus dextra dextris, et læva lævis respondent; cujus rei rationem reddunt Plato et Euclides, quam nos hic afferre brevior nostra interpretandi ratio non sinit. Quamquam jam infra aliquid a nobis annotabitur vs. 312. not.

295 *Planitiem*] Quam alibi vocat æquor, h. e. æqualitatem. vss. 105. 291.

298 *Persona*] Vulgo, *un masque*.

Pilæve] Pila, prima producta, stans est columna, quam Græci vocant *στήλην*. Apul. Met. III. 'Pila media, quæ stabuli trabes sustinebat.' Festus, 'Pila, quæ parietem sustentat, ab opponendo dicitur.' Pilæ etiam lapideæ, inquit Budæus, in ædificiis sunt columnæ structiles, aut structuræ ex lapide cæso, quasi quædam ædificiorum femora. Sunt et Pilæ opera informia, quæ in aqua construuntur, qualia Genævæ visuntur, dicunturque moles, Vitruv. III. et Virg. *Æn.* IX. 'Qualis in Euboico Baiarum littore quondam Saxea pila cadit,' &c.

Atque ea continuo, rectam si fronte figuram
 Servet, et elisam retro sese exprimat ipsa, 300
 Fiet, et ante oculos fuerit qui dexter, ut idem
 Nunc sit lævus, et a lævo sit mutua dexter.

Fit quoque, de speculo in speculum ut tradatur imago :
 Quinque, etiam sex, ut fieri simulacra suerint.

antequam sit exsiccata ; et si ea larva nihilominus conservet semper a fronte integram formam et exhibeat sese ipsam attritam a tergo, eveniet ut idem ille oculus jam sit sinister, qui antea fuerit dexter, et vicissim e sinistro sit dexter. Efficitur etiam ut simulacrum reddatur de speculo in speculum : ita ut etiam quinque aut sex

~~~~~

Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. palo P. in not.—299 forte Mus. B. 2. Qui sequuntur vss. usque ad vs. 325. ponuntur post vs. 348. in Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—300 et deest Mus. B. 2. telro V. ed. ipsam Bodl. Delph. Multi vss. in Voss. vet. confusi, man. rec. in ordinem redacti sunt.—301 *Fiet ut vulg. oculos* P. V. ed. Bodl. Cant. subscribitur etiam Voss. vet. man. rec. *oculus vulg. fierit* V. ed. *ut idem* Bodl. Voss. vet. et L. B. *hic idem vulg.—302 fit* P. Bodl. *e deest* Voss. vet. *mutuo* Mus. B. 1. 2.—303 H. vs. et usque ad vs. 305. in P. desiderantur sed ponuntur post vs. 348. Omittuntur h. l. 22. vss. quorum 16. post vs. 353. inseruntur, reliqui sex post vs. 364. Gryph. Nard. Bas.—304 *ut sex* Mus. B. 2. *sexu ut* Vind. *sexve ut* Mus. B. 1. et edd. vulg. *fuerint* Bodl. *suerunt* Mus. B. 1. 2.—

NOTÆ

302 *Mutua*] Adverbialiter, pro mutuo ; sic infra vs. 946. sic II. 75. et v. 1099.

303 *Fit quoque, de speculo, &c.*] His 9. vss. continetur v. problema, quod solvit et explicat, nempe, cur de speculo in speculum tradatur imago, ita ut quinque aut sex imagines reddantur ; seu quinquies aut sexies totidem speculis representari possit eadem imago, cujus alternatim pars læva fiat dextera, et dextera læva. Namque si qua sunt in ædibus quantumvis remota, et retro condita, ea tamen, pluribus adhibitis et dispositis speculis, per flexos quosdam aditus, longe videri poterunt. Immo vero fieri potest, ut terga tua cernas. Namque sumito duo specula plana, quorum alterum a tergo collocabis, ita ut sit resupinatum, i. e. neque prorsus rectum, neque prorsus supinum ; alterum sublime supra caput appende, ita ut ob oculos tuos obversum sit

prono et proclivi situ ; sine dubio cernes tergum tuum in hoc sublimi speculo. Cujus rei rationem hanc reddit Lucretius, quod imago rei, missa in speculum, ab eo speculo redita reflectitur, et recipitur in oppositum quoquomodo speculum. Verum quanquam rata hæc sint, tamen quis poterit quærere, ntrum eadem sit illa imago toties multiplicata, an vero cujusque imaginis nova fluat exuvies, sicut primum e corpore delapsa est prima imago : respondebit Lucretius singulas imagines ab objecto fluere, supplerique perpetuo et continuo subortu discessum prioris per posterioris successionem, ita ut quæ modo conspicitur in novissimo speculo, dudum fuerit in primo : huicque demum abeunti novam succedere ; et sic perpetuam fieri successionem imaginum per singula specula.

304 *Suerint*] Sueverint ; Syncope est.

Nam, quæquomque retro, parte interiore, latebit, 305
 Inde tamen, quam vis torte penitusque remota,
 Omnia, per flexos aditus educta, licebit
 Pluribus hæc speculis videantur in ædibus esse:
 Usque adeo e speculo in speculum translucet imago;
 Et, quom læva data est, fit rursum ut dextera fiat: 310
 Inde retro rursum redit, et convortit eodem.

Quin etiam, quæquomque latuscula sunt speculorum

imagines soleant reddi. Namque ea omnia, quæ latitabunt pone in intimis partibus domi, etiamsi sint semota funditus et flexuose, tamen illinc extracta per sinuosos meatus poterunt cerni per plura specula esse in domibus. Ita simulacrum translucet e speculo in speculum. Accidit etiam quod cum redditum sit sinistrum, contra fiat dexterum; hinc refert se contra, et revertitur in idem, quod erat antea. Immo vero ea omnia parva latera speculorum, quæ donata sunt pari sinuoso simulacro

*****

305 *latebunt* P. Mus. B. 1. et edd. vulg.—306 *tortæ* V. ed.—308 *Pluribus e speculis* Bodl.—309 *e* deest V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. et vs. integer cum seq. non legitur in Mus. B. 1. et erasi sunt Vind.—310 *ut* deest Bodl.—311 *Inde retrorsum* Vind. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Cant. Hav. Delph. *Indeque retrorsum* Gryph. Nard. P. Bodl. O. Mus. B. 1. *retrorsum etiam* V. marg. 1. Cant. *retroversum* Voss. marg. *reddit se* Delph. Bip.—312 *locuscula* Mus. B. 2. *lacuscula* Mus. B. 3.—313 *latere* Bodl. *proditu*

NOTÆ

305 *Parte interiore*] Puta domus, cubiculi.

306 *Inde*] H. e. ex illa interiori parte.

311 *Inde, &c.*] H. e. ex dextera; nimirum quæ jam reddita fuit imago, fit iterum retrorsum, h. e. læva, et vertit se in eundem ordinem et situm, quo prius erat. Scilicet, cum imago traditur de uno speculo in alterum, mutat suam lævam partem in dexteram; cum vero iterum a secundo speculo traducitur in tertium, resumit priorem situm, quem in primo habuit speculo; et ita vicissim per alia sequentia specula.¹

Redit [*Reddit se*] Lamb. bene. *Pa-reus, redit*: verum non igitur *convertit*, sed *convertitur*, legendum esset. Quanquam idem sit sensus.

Eodem] I. e. in priorem situm et ordinem, ita ut quæ pars erat læva in priori speculo, iterum fiat læva,

dum de secundo in tertium speculum redditur.

312 *Quin etiam, quæquomque, &c.*] His 7. vss. continetur vi. problema, cur scilicet in iis speculis, quorum latuscula instar plurimorum speculorum sunt opposita ad dextram et sinistram, fiat quoque imaginis reflexæ restitutio situs, ita ut pars dextra imaginis respondeat parti dextræ objecti seu rei visæ: læva vero pariter lævæ. Nimirum quia latera speculi illius tenent locum speculorum, e quibus tanquam e speculis seorsum sitis in ipsum speculum imago reflectatur. Quod quidem contingit in speculis concavis. Unde videtur mihi Lucretius hic loqui de speculis concavis. Ita et Petrus Gassendus interpretatus est hunc locum. Lambinus vero opinatur Poëtam loqui de multis speculis conjunctis columnæ figura convexa. Scilicet vulgo nu-

Adsimili lateris flexura prædita nostri;
 Dexteræ ea propter nobis simulacra remittunt:
 Aut quia de speculo in speculum transfertur imago, 315
 Inde ad nos, elisa bis, advolat; aut etiam quod
 Circum agitur, quom venit imago: propterea quod
 Flexa figura docet speculi convortier ad nos.
 Indugredi porro pariter simulacra, pedemque

nostri lateris ideo reddunt nobis imagines dextras, vel eo quod simulacrum transmittitur de speculo in speculum, hinc advolat ad nos postquam fuit bis fractum; vel etiam quia ubi simulacrum advolat, circumvertitur, eo quod obtorta forma speculi ostendit imaginem reverti ad nos. Præterea fit ut putes similiter ima-

////////

Mus. B. 1.—314 *mittunt* V. ed. Th. Ra.—318 *Flexæ* Voss. vet. et L. B. sed corr. in Voss. vet. *speculum* Cant. cum *vertitur* Mus. B. 2.—319 *pariter porro*

NOTÆ

merantur septem speculorum genera, quibus imaginis rata et usitata fiat reflexio. I. speculum planum. II. columnare convexum. III. columnare concavum. IV. convexum in modum pyramidis formatum. V. concavum in modum pyramidis similiter figuratum. VI. globosum convexum. VII. globosum concavum. Qua ratione reflexio fiat de speculis planis docuit Poëta vs. 303. et seqq. 9. vs. Jam vero qua ratione reflexio fiat de aliis speculis omnibus non videtur docuisse; namque jam hic vs. 312. et seqq. 7. vs. videtur tantum docuisse de speculis concavis, vel convexis. Quamquam forte interpretari licet hos 7. vs. de ceteris istis speculis.

Latuscula] *Faciunculæ*: Gallice *faucettes de miroir*.

313 *Adsimili lateris*, &c.] H. e. exhibeant partem imaginis respondentem iisdem nostris partibus, nempe dexteram dextræ, lævam lævæ.

318 *Flexæ*] Obtorta, obliqua. Nimirum vel concava, ut placet aliis: vel convexa, ut alii volunt, vel alia figura formata.

Convortier] Converti, supp. imaginem.

319 *Indugredi* [*Endogredi*] *porro*, &c.] His 6. vs. continetur VII. problema; cur nimirum imagines in speculo visæ videantur nobiscum incedere, progredi, anteire, retrogredi, gestumque nostrum imitari. Hanc autem reddit rationem, quod qua de parte speculi recedamus, statim ex ea nequeat imago reverti; nam quæcumque ab rebus simulacra mittuntur, ea ad æquos et pares angulos referuntur. Itaque apposite id refert ad variatas speculi partes; ex quibus aliis atque aliis necessarium est reflexionem in oculum fieri, ac proinde imaginem fieri. Neque enim ut recte docent Mathematici, eadem manet imago visa, sed cum omnia puncta, hoc est, omnes partes rei visæ ab aliis atque aliis identidem partibus reflectantur, nova totius rei efficitur imago. Unde cum res visa movetur, necesse est, ut imago moveri videatur; cum perenniter rei visæ partes respondeant partibus imaginis, et contra vicissim. Quamquam revera non movetur imago, sed potius nova gignitur, mutato rei visæ situ. Id autem accidit propter continuam partium imaginis reflexionem, quæ

Ponere, nobiscum credas, gestumque imitari; 320
 Propterea, quia, de speculi qua parte recedas,
 Continuo nequeant illinc simulacra revorti:
 Omnia quandoquidem cogit natura referri,
 Ac resilire ab rebus, ad æquos reddita flexus.

Splendida porro oculi fugitant, vitantque tueri; 325
 Sol etiam cæcat, contra si tendere pergas:
 Propterea, quia vis magna est ipsius, et alte
 Aëra per purum graviter simulacra feruntur,

gines incedere et figere pedem nobiscum, et exhibere nostras actiones; eo quod de ea parte speculi, qua tu secedas, subito imagines non possunt redire; siquidem natura facit ut res cunctæ redeant, ac relatæ resiliant ab rebus ad flexurus æquales. Oculi etiam fugiunt et avertunt intueri res lucentes: sol quoque excæcat oculos, si tentes nitî contra illum; eo quod vis illius est fortis, et eo quod imagines lucis illius superne mittuntur acriter per purum aëra; et vex-

Voss. vet.—320 *nobis qum* V. ed. Th. Ra.—322 *nequeant* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *nequeunt* vulg. *illuc* Lamb. *remitteri* Gassend.—324 *At O. redita* Mus. B. 2.—325 *vitamque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *vitæque* Mus. B. 1. 2.—326 *cernere* Gif. Par.—329 *compos*

NOTÆ

fit in extrema speculi cæsura. Hinc intelliges, quod si dum tui imaginem in speculo conspicias, sint alii, qui a læva dextrave, superne aut inferne eandem tui respiciant imaginem, omnes visuri sint eam in speculi locis a te et inter se diversis; adeo ut nulli ipsorum succedere possis, quin alio loco imaginem videas. Unde rursus intelliges non eam solum tui, quam conspicias, imaginem esse in speculo; sed innumeras etiam, easque sic mutuo communicantes, ut quo loco ipse tui vides nasum, alius videat mentum, alius frontem, alius oculum, alius os, &c. Neque propterea tamen nullus aliud videt, quam simplicem et distinctam imaginem. Hos autem 6. vss. recte hoc loco excudendos curavit Lambinus ex Bertiniano codice; namque ita ratio et ordo postulant: cum de speculis agatur. *Endogredi*, vel *Indugredi*, antiquitus dicebatur pro ingredi, ut monui I. 83. et II. 194.

sic infra vs. 368.

325 *Splendida porro, &c.*] Hactenus de speculorum ratione. His autem 8. vss. continetur VIII. problema; cur nempe splendida lædant oculos, solisque splendor excæcet. Cujus rei hanc reddit rationem; quia splendoris simulacra constant ex ignitis seminibus, quæ adurunt oculos; et quia adeo magna vis est Solis ut ejus simulacra lædant oculos. Hanc autem reddit rationem Aristoteles, lib. III. de Anim. quod cum hoc sit commune sensuum omnium, ut ea, quæ sub eos cadunt, (si modum superent) corrumpant sensus ipsos. Sic nimis sonitus exsurdat: nimis splendor excæcat: et ita de ceteris; namque omnis sensus quædam est ratio; omnis autem ratio corrumpitur ab eo, quod est nimium; sicut v. g. symphonia corrumpitur si chordæ nimis tensæ pulsantur.

326 *Tendere*] Alii, *cernere*.

Et feriunt oculos, turbantia composituras.

Præterea, splendor, quiquomque est acer, adurit 330

Sæpe oculos ; ideo, quod semina possidet ignis

Multa, dolorem oculis quæ gignunt insinuando.

Lurida præterea fiunt, quæquomque tuentur

Arquatei ; quia luroris de corpore eorum

Semina multa fluunt, simulacris obvia rerum ; 335

Multaque sunt oculis in eorum denique mixta,

Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.

ant oculos, perturbantque conformationes oculorum. Deinde lux omnis, quæ aspera est de se, plerumque oculos urit, præterea quod habet plures atomos, quæ infundendo sese oculis pariunt dolorem. Deinde ea omnia, quæ arquati vident, fiunt lutea ; eo quod plures atomi palloris affluunt de corpore illorum, quæ occurrunt imaginibus eorum ; et eo quod plures demum atomi miscentur in oculis eorum, quæ sua contagione imbuunt omnia luridis coloribus. Videmus

////////

in cras Mus. B. 1. *tamos ituras* Mus. B. 2.—332 *gignitur* V. ed. Bodl. Th. Ra. —333 *Lutea* P. in not. ex Varrone.—334 *lutoris* P. in not.—335 *mauult* Voss. vet. Ferr. V. ed. Th. Ra. sed in Voss. vet. corr. man. rec. *mault* Voss. L. B. *mala* Mus. B. 3. *simul aëris* Mus. B. 2. H. vs. *deest* O.—337 *tingunt* Gassend.

NOTÆ

329 *Composituras*] Sic r. 1026. ‘disposituras.’ Sic alibi ‘positura,’ &c.

333 *Lurida præterea, &c.*] His 5. vss. continetur ix. problema ; cur scilicet quæ tuentur arquati, lurida sibi fiant et appareant. Cujus rei rationem reddit ; tum quia lurida corpuscula seu atomi luroris effluunt de corpore arquatorum, quæ occurrunt imaginibus rerum advenientibus, et tingunt illas suo pallore per medium aëra antequam in oculos pervenerint : cum quia, quod verisimilius est, multa sunt semina luroris in eorum oculis, quæ allapsas imagines rerum tingunt sua palloris contagione.

334 *Arquati*] Dicuntur ii, qui ictero, seu morbo regio laborant ; Gallice, *qui ont la jaunisse ou les pasles-couleurs* ; i. e. inquit Nonius, quibus color et oculi virent in modum arqui

seu arcu, quem poëtæ Irim vocant ; quia Iris stringens corpora ducit ea in arcum, seu arcum ; nam antequam scribebatur arcus pro arcus. Morbus autem Arquatus dicitur etiam Regius, Icterus. Dicitur Icterus, Græce *ἰκτερος*, ‘milvus,’ eo quod oculi illorum, qui bile suffusi sunt, similes videantur oculis milvi. Regius vero, quia ut ait Ovidius, ‘Molliter excessa quoniam curetur in aula.’ Arquatus autem, quia sicut cælestis arcus, variis viret coloribus. Dictus est et olim Aurigo, inis, a colore auri, quem bilis diffusa per corpus imitatur : et Auriginosi dicti sunt, quæ eo morbo laborant. Sipontin.

Luroris] Palloris. Luror seu luridus color dicitur, qui pallore viret ; Gallice, *coulour jaunâtre tirant sur le bleu*.

337 *Contage*] Contagione, III. 734.

E tenebris autem, quæ sunt in luce, tuemur,
 Propterea, quia, quom propior caliginis aër
 Ater iniit oculos prior, et possedit apertos;
 Insequitur candens confestim lucidus aër,
 Qui quasi purgat eos, ac nigras discutit umbras
 Aëris illius: nam multis partibus hicc' est

340

porro ex tenebris res illas, quæ sunt in luce, eo quod, ubi aër niger tenebrarum, qui proximior est, primus ingressus est et occupavit oculos patentes, aër splendidus et albescens continuo subsequitur, qui veluti terget illos, et dispellit tenebras atras illius aëris. Namque hic aër lucidus longe velocior est in mal-

pingant O. tingant Mus. B. 2.—338 tenemur V. ed. Th. Ra.—339 proprior Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Creech.—340 Alter O. Mus. B. 3. in et V. ed. Th. Ra. iniit P. Ald. possidit Gif. Par. Cout.—341 cadens V. ed.—343 ullius

NOTÆ

338 *E tenebris autem, &c.*] His 16. vss. continetur x. problema; cur nempe e tenebris videamus ea, quæ in luce sunt: non autem contra e luce videre possimus ea, quæ jacent in tenebris. Par namque ratio videtur utrobique. Verum dispar est ratio, inquit Lucretius; quia, cum in tenebris sumus, e quibus res in luce positas cernimus, aër tenebricosus et ater, quia propior nobis, prior etiam ferit oculos: sed aër lucidus posterior adveniens discutit illum, purgatque ac veluti terget oculos; quippe qui mobiliior, minutior, et magis pollens, quam aër ater, qui pigrior, lentior, et minus vigens est. Namque tenebræ nihil aliud sunt quam aut privatio luminis, aut ipse aër lumine privatus. Lux vero addit aëri semina et corpuscula mobilia, subtilia, et penetrabilia. Hinc fit ut e tenebris bene videamus ea, quæ sunt in luce. Contra vero nequeamus ea cernere e luce, quæ sunt in tenebris. Namque cum in luce sumus, prius aër lucidus ferit oculos, quam tenebricosus et ater, qui non valet discutere lucidum illum, quia minus potens,

minus subtilis, ac minus mobilis. Hinc fit, ut simulacra rerum e tenebris advenientia, aërisque atri atomos missas comitantia, nequeant ferire oculos, ac eos lacessere ut videant. Aristoteles autem et Mathematici rem brevius explicant. Scilicet, inquirunt, nihil per se videri potest præter lucem et colorem. Itaque quicquid cernitur hujus utriusque beneficio et opera cernitur. Videndi autem sensus fit per contactum, nimirum per formam seu imaginem rei visæ ad oculos pervenientem. Quæ autem sunt in tenebris non possunt sui imaginem mittere ad oculum, defectu lucis ac coloris, quibus illustrata mittant sui formam. Igitur recte e tenebris videmus ea, quæ sunt in luce: non contra.

340 *Iniit* [*init*] Pro, *Iniit*, inivit; sic I. 71. iniritat, pro, iniritavit.

Possedit] Alii *possidit*, sicut vs. 352. *obsidit* pro *obsidet*; et alibi *considit* pro *considet*. Scilicet utraque conjugatione flectuntur hæc verba composita.

343 *Aëris illius*] Atri scilicet, qui remotior est.

Mobilior, multisque minutior, et mage pollens.
 Qui simul atque vias oculorum luce replevit, 345
 Atque patefecit, quas ante obsederat ater;
 Continuo rerum simulacra adaperta sequuntur,
 Quæ sita sunt in luce, lacessuntque, ut videamus.
 Quod contra facere in tenebris e luce nequimus;
 Propterea, quia posterior caliginis aër 350
 Crassior insequitur, qui cuncta foramina complet,
 Obsiditque vias oculorum, ne simulacra
 Possint ullarum rerum, contexta, moveri.
 Quadratasque procul turreis quom cernimus urbis,

tis partibus, et longe exilior in multis, ac magis vicens, quam ater. Qui quidem ubi primum implevit lumine aditus oculorum, et aperuit illos, quos niger antea occupaverat, confestim patefactæ imagines rerum, quæ positæ sunt in lumine, insequuntur, et excitant ut cernamus. Quod contra non possumus facere a lumine in umbris, eo quod aër tenebrarum ultimus subsequitur, qui spissior est, et qui replet omnes meatus, et occupat aditus oculorum, ne imagines ullarum rerum collectæ queant ad nos ferri. Et quando videmus longe quadratas turres ali-

Bodl. Voss. vet. et L. B.—344 *Nobilior* Bodl. O. *Molior* Cant. *magne* V. ed. Th. Ra.—345 *ac* Mus. B. 2. Cant.—346 *obsiderat* Delph.—347 *simulacra adaperta* O. Cant. P. in not. in reliquis *adaperta* deest, et *quædam* post *rerum* pro supplemento ponitur in P. et Bodl.—348 *lacessunt quæ* Bas. *quæ* deest Mus. B. 1. 2. *videmus* V. ed. Th. Ra. Hic Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. inserunt a vs. 299. ad vs. 325. et P. a vs. 303. ad eundem vs. 325.—349 *jacere* Voss. vet. *e tenebris in luce* P. Bodl. *in luce* Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 2. 3. *a luce* edd. vulg.—351 *replet* Mus. B. 2.—352 *Obsidit quia* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *Obseditque vias* O. et Voss. vet. man. rec. *Obsedit quia* Mus. B. 2. *Osseditque oculorum aciem* Mus. B. 3.—353 *Possunt* Mus. B. 2. *contexta* P. et edd. vulg. *contexta* Gif. Post h. vs. inseritur vs. 303. cum 15.

NOTÆ

344 *Mage*] Magis: sic alibi passim, ut monni.

346 *Obsederat* [*obsiderat*] Tertia conjug. pro *obsederat*, vs. 340. not.

347 *Adaperta*] H. e. quæ palam sunt in luce, quæ in aperta luce sunt; 'quæ sita sunt in luce,' ut sese explicat Poëta.

351 *Foramina*] Supp. oculorum.

352 *Obsiditque*] Pro *obsidet*: vss. 340. 346.

353 *Contexta* [*conjecta*] Missa, collecta, congregata. Sic II. 159. 'conjectus materiai.' et vs. 1072. 'conjecta sunt huc.' Hoc est, congregata,

collecta: hinc alii legunt *contexta*. Alii autem *contexta*.

354 *Quadratasque procul, &c.*] His 11. vss. continetur XI. problema de apparentiis, cur ea, quæ quadrata sunt, nobis procul intuentibus videantur et appareant rotunda; v. g. turres quadratæ nobis procul aspicientibus videntur rotundæ. Scilicet, inquit Lucretius, quia turris quadratæ imago, dum procul ad nos per aëra magnum advolat, sæpius percutitur aëre occursante, quo fit ut anguli illius tandem hebescant, et obtundantur ita, ut cum ad nos pervenit quasi tornata

Propterea fit, ut ei videantur sæpe rotundæ, 355
 Angulus obtusus quia longe cernitur omnis;
 Sive etiam potius non cernitur, ac perit ejus
 Plaga, nec ad nostras acies perlabitur ictus;
 Aëra per multum quia dum simulacra feruntur,
 Cogit hebescere cum crebris obfensibus aër. 360
 Hoc, ubi subfugit sensum simul angulus omnis,
 Fit, quasi ut ad tornum saxorum structa tuantur :

cujus oppidi, ideo accidit, ut plerumque appareant rotundæ, quod omnis illarum angulus procul videtur hebes; vel magis non videtur, et ictus ejus evanescit, neque plaga advenit ad nostros oculos, quia dum imagines rerum volitant per aëra longum, aër ipse facit ut ictus obtundatur per frequentes occursus. Inde accidit ut, cum omnis angulus non cadit sub sensum oculorum, structuræ lapidum appareant tan-

~~~~~

seqq. Gryph. Nard.—356 *obtutus* V. ed. Th. Ra. Cant.—357 *at* V. ed.—358 *hæc pro nec* V. ed. Th. Ra. *nostras ates* Voss. vet. sed corr. ead. m. *allabitur* Gif. *illabitur* Gryph. Nard. Bas. P. in not. *adlabitur* Delph. *delabitur* P. Ald. *dericabitur* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *deriabitur* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. superscr. ead. m. *derivabitur*.—360 *hebestore* V. ed. Th. Ra. *cum pro eum* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. Gryph. marg.—361 *Hæc* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hinc* Hav. Bip. Delph.—362 *Et* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. *quasi ut ad tornum* O. Cant. Ferr. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Cout. *quasi ut ad turnum* Bodl. Voss. vet. et L. B. *turrim* P. Gryph. marg. Ald. *turrim* V. ed. Th. Ra. *turnam* Vind. *curvum* Mus. B. 3. *acervum* Mus. B. 1. *turium* Mus. B. 2. *quasi tornata ut edd.*

NOTÆ

et rotunda sub forma ferit nostras oculorum acies. Jam vero quod hic de visu observandum jam monemus, idem de ceteris sensibus observandum est: nimirum, cum turris, quæ quadrata est, apparet minus rotunda, duo distinguenda sunt: alterum, quod rotunda appareat: alterum, quod rotunda reputetur, ac credatur. Quod enim rotunda appareat, id verissimum est: quod autem rotunda ideo reputetur, quia talis apparet, id falsum est. Alterum quippe spectat ad visum seu oculum, qui apparentiam, seu phantasiam aut imaginem, ut loquuntur Lucretius et Empiricus, rei visæ percipit: alterum pertinet ad mentem, quæ de apparentia fecit judicium. Visus enim id solum refert, quod sibi obicitur; unde neque fallax neque falsus est,

sed reddit rem, qualem accipit. Mens vero judicat rem talem esse, qualis apparet oculo ac visui; aut non talem esse: hinc sola mens fallit aut fallitur opinando, vel non fallit nec fallitur; sed de his jam fusius disputat Lucretius, vss. 380. et 480. et seqq. ubi sensus esse certos ac veros ait, eorumque falsitatem oriri ab animi opinatu.

358 *Plaga*] Ictus, impetus. Dum imago rei visæ appellit ad oculum, ferit illum.

Perlabitur [adlabitur] Alii, *perlabitur*: alii, *illabitur*: alii, *delabitur*.

360 *Hebescere*] Obtundi.

361 *Subfugit sensum*] Non venit sub visum; non cernitur, ut ait vs. 354.

362 *Ad tornum* [tornata] Lamb. I. e. rotunda, torno facta. Pareus et alii, *ad tornum*. Idem sensus.

Non tamen, ut coram quæ sunt, vereque rotunda;
Sed quasi adumbratim paullum similata videntur.

Umbra videtur item nobis in sole moveri, 365
Et vestigia nostra sequi, gestumque imitari;
Aëra si credis, privatum lumine, posse
Indugredi, motus hominum, gestumque, sequentem:
Nam nihil esse potest aliud, nisi lumine cassus
Aër, id, quod nos umbram perhibere suemus. 370
Nimirum, quia terra locis ex ordine certis

quam rotundæ; non tamen vere rotundæ, sicuti sunt ea quæ manifesto sunt rotunda, sed veluti parum adumbratæ, non adamussim rotundæ videntur. Umbra pariter apparet nobis progredi in sole, et subsequi nostros gressus, et amulari nostras actiones, si putes aëra cassum luce posse incedere, imitantem actiones et incessum hominum. Etenim illud, quod nos solemus vocare umbram, nequit esse aliud præter aëra privatum luce. Scilicet, quia sicut in certis partibus terra fit vacua

//////////

vulg. *tuentur* Bodl.—364 Post h. vs. insertitur vs. 319. cum 5. seqq. Gryph. Nard. *adumbrantim* Bodl. *simulachra* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Cant. *videtur* Bodl.—366 *gressumque* Nard.—367 *credas* Vind. P. in not. et edd. vulg.—368 *gressum* P. Ald. *gestus* Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg. *frequentem* P. *sequentum* Mus. B. 2.—369 *aliumi* pro *aliud nisi* Voss. vet. *casus* Mus. B. 2.—370 *umbra*

NOTÆ

Saxorum structa] I. e. structura saxorum: saxa structa. Sic alibi dixit, ‘clausa domorum:’ ‘strata viarum,’ &c.

Tuantur] Dicebatur olim tuor, eris, tertiæ conjug. et tueor, eris, secundæ conjugat. I. e. videantur.

364 *Adumbratim*] Non adamussim, non exquisite rotunda; sed parum assimilata.

365 *Umbra videtur item, &c.*] His 15. vss. continetur XII. problema, cur umbra nobiscum in sole moveri videatur, ac gestum corporis nostri imitari. Res est quidem notissima; causa vero non æque perspicua. Hanc porro rationem reddit Lucretius, quod cum umbra nihil aliud sit quam aër ipse privatus lumine solis, hinc fit, ut ubi corpus interponitur solem inter et locum, is locus privetur lumine solis: ubi vero corpus recessit, ac ultra progreditur, statim

idem locus repletur solis lumine, alter vero, cui officitur corpus, privatur lumine. Hinc nil mirum si umbra videatur nos sequi, gestumque corporis nostri imitari. Neque revera umbra sequitur, namque, cum ea sit aër lumine cassus, ridiculum esset credere aëra lumine privatum nos comitari: sed ea tamen aëris pars, quæ ex ea interpositione corporis privatur luce, jam luce repletur, si corpus recedat; altera vero aëris pars, cui officit corpus, privatur lumine. Hinc fit ut umbra videatur nigra, quia nihil aliud est quam aër lumine privatus, seu quam privatio lucis. Lux autem candida est et clara. Igitur umbra nigra et tenebricosa.

368 *Indugredi*] Vel *Endogredi*, i. e. ingredi, incedere, moveri, ut monui jam supra vs. 319.

369 *Cassus*] Vacuus, privatus.

Lumine privatur solis, quaquomque meantes
 Obficimus : repletur item, quod liquimus ejus.
 Propterea fit, ut ei videatur, quæ fuit umbra
 Corporis, e regione eadem nos usque sequuta :
 Semper enim nova se radiorum lumina fundunt,
 Primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
 Propterea, facile et spoliatur lumine terra,
 Et repletur item, nigrasque sibi abluit umbras.

375

Nec tamen heic oculos falli concedimus hilum : 380

luce solis ex ordine, in quamcumque partem progredientes obstamus soli: similiter ea pars illius, quam descriimus, completur luce. Ideo accidit, ut eadem umbra, quæ fuit umbra corporis, appareat subsecuta nos esse assidue in conspectu nostro. Namque nova lumina radiorum spargunt se perpetuo, et priora evanescent veluti si lana ducatur in flammam. Quapropter terra haud difficile non solum privatur luce, sed etiam pariter oppletur, et abstergit sibi atras umbras. Neque tamen in hoc fa-

~~~~~

Bodl. Mus. B. 2. prohibere Bodl. phibere V. ed.—372 quæcumque P. V. ed. Bodl. Cout. Ferr. Th. Ra. Ald.—373 Obficimus Mus. B. 2. liquimus Mus. B. 2. Cant.—374 videantur Cout.—377 Prima Mus. B. 2. 3. qua pro quasi Mus. B. 2. in ignem Voss. vet. et L. B. margine P. Ald. Nard. Bas. marg. carmine Par. agmine Voss. marg. in agmine P. in not. imaginem V. ed. Bodl. Vind. Cant. Ferr. Th. Ra. imagine O. Mus. B. 1. 2. 3. luna Mus. B. 1. trahantur Mus. B. 2.—378 expoliatur P. Ald. ut spoliatur V. ed. Th. Ra. ut ut dispoliatur Bodl. spoliatur O.—379 adluit Vind. Mus. B. 3. Voss. marg. 1. 2. alluit O. Cant. adludit P.—380 hoc P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. huc

NOTÆ

373 *Obficimus*] Obstamus, objicimus, supp. soli.

Ejus] Nempe terræ, aut loci.

377 *Quasi in ignem lana trahatur*] Illustri exemplo illustrat ac docet qua ratione nova lumina solis suboriantur prioribus disperentibus; nimirum sicut lana quæ in flammam traheretur; tunc enim tracta lana igne absumeretur, dum interim nova alia duceretur. Hunc locum ita Lambinus interpretatur et legit ex codicibus Bertiniano et Memmiano. Pareus vero ex Scaligeri castigatione legit *carmine*, pro *in ignem*. Putat enim Scaliger carmen instrumentum esse lanificum, quod et pecten dicitur: Gallice *escurde*. Hinc carminari, est quasi pectinare. Varro de L. L. 'Carminari lana tum dicitur

cum caret eo, quod in ea hæret.' Plin. ix. 38. et xix. 1. ntitur eodem verbo. Quo in sensu sic Lucretii mentem interpretari licet: Lumina solis nova fundi primis dispereuntibus, sicut e massa lanarum nova fila ducuntur pectine, ita ut ductis prioribus filis nova trahantur eodem pectine. Quæ quidem interpretatio minus placet. Alias *agine* vel *imagine*, mendose omnino.

379 *Nigrasque sibi, &c.*] Cur umbræ sint nigræ, dictum est a nobis jam vs. 365. not.

380 *Nec tamen heic oculos, &c.*] His 8. vss. docet jam Poëta, quæ nos præmonuimus vs. 354. not. Scilicet in hisce rebus, seu apparentiis, ut aiunt, oculos non falli. Licet enim in cernenda luce vel umbra fallamur,

Nam, quoquomque loco sit lux, atque umbra, tueri
 Illorum est: eadem vero sint lumina, necne,
 Umbraque, quæ fuit heic, eadem nunc transeat illuc;
 An potius fiat, paullo quod diximus ante;
 Hocc' animi demum ratio discernere debet, 385
 Nec possunt oculi naturam noscere rerum.
 Proinde, animi vitium hocc' oculis adfingere noli.
 Qua vehimur navi, fertur, quom stare videtur;
 Quæ manet in statione, ea præter creditur ire:

temur oculos vel minimum decipi; namque pertinet ad eos videre quo in loco lumen et umbra sint: utrum autem eadem sit lux an non; et utrum eadem umbra, quæ antea fuit in hoc loco, transgrediatur in illum; vel utrum potius id accadat, quod diximus supra; ratio mentis debet tandem dijudicare istud; neque enim oculi queunt dignoscere naturam rerum. Quapropter noli attribuire oculis hunc defectum mentis. Ratis, qua ferimur, movetur, cum creditur permanere: ea vero navis quæ

Mus. B. 2. *facili* Bodl.—382 *sine lumine* P. V. ed. Th. Ra. *sint lumine* Ferr. Ald. *nec ve* V. ed. Th. Ra. *vero* deest Mus. B. 3.—383 *quæque* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *heic* deest Bodl. *nunc* V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *num* reliqui. deest Voss. vet. *unum* pro *nunc* Cont.—385 *possit debet* Voss. vet. sed m. rec. prius expungitur.—387 *adfingere* P. in not. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *effingere* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Bas. marg. et in Mus. B. 2. *hoc* ponitur post *Proinde*, et in Mus. B. 1. scribitur *hæc*.—388 *tamen stare* Mus. B. 2.—389 *Hæc* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hæc quæ* V. marg. 1. *Vel*

NOTÆ

tamen hoc vitium non oculorum, sed mentis est vitium. Oculorum enim tantum est cernere lucem ac umbram: quid vero sit lux et umbra, non eorum est, sed mentis dijudicare. Itaque dum umbra moveri videtur, etiamsi non moveatur, cum nihil aliud sit quam aëris privatio, tamen oculi nostri non falluntur; cernunt enim quod eorum est cernere, videntque umbram modo hic, modo illic esse. Itaque in hujus rei fidem jam varia alia experimenta est adducturus.

Hilum] Vel minimum quid; III. 221. 519. 786. et alibi passim.

384 *Paullo quod diximus ante*] Nimirum, nova se radiorum lumina identidem fundere, ac prima quæque disperire: v. 376.

388 *Qua vehimur navi, &c.*] His 4. vss. ponit r. exemplum seu experi-

mentum de navi visa immota, ac de littoribus prætereuntibus, cum contra stent littora, navis vero feratur in altum mare, ut confirmet Lucretius non falsos aut fallaces esse oculos ac alios sensus, sed certos et veros: mentem vero unam falli ac fallere, quæ male res discernit. Neque enim oculorum est dijudicare v. g. an moveatur navis, necne: sed mentis est unius. Itaque non oculum, sed opinionem falli putat, quæ ita se habet, quasi ex eodem maris loco, perinde ac ex eadem navi varios observemus situs littoris. Sic præclare Cic. Acad. iv. veritatem sensibus attribuit, si modo tamen sani et valentes sint sensus, omniaque removeantur, quæ obstant iis.

389 *In statione*] In portu; aut in loco immoto.

Et fugere ad puppim colles, campeique, videntur, 390
Quos agimus præter navem, velisque volamus.

Sidera cessare, ætheriis adfixa cavernis,
Cuncta videntur; et adsiduo sunt omnia motu;
Quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
Quom permensa suo sunt cælum corpore claro: 395
Solque pari ratione manere, et luna, videtur
In statione; ea, quæ ferri res indicat ipsa.

Exstantesque procul medio de gurgite montes,
Classibus inter quos liber patet exitus; ingens 400

stat in portu, putatur progredi: montes etiam et agri apparent nobis præterfugere ad navim, ultra quos tamen impellimus puppim, et transvolamus carbasis. Astra omnia adhærentia cælestibus fornicibus apparent quiescere, cum tamen cuncta sint in motu perpetuo, siquidem, ubi primum acta sunt, redeunt ad longos occasus suos, postquam jam lucido suo corpore emensa sunt cælum. Simili modo sol et luna videntur permanere in eodem loco, quæ tamen res ipsa docet nos moveri. Rupes eminentes longe de medio vortice maris, inter quos egressus expeditus patefit navibus, videntur unus et idem mons; et quamvis sint procul dissiti, tamen ex iis con-

////////

Mus. B. 1. movet O. Mus. B. 2. propter Bodl.—391 navem P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. navim vulg. navis Bodl.—392 ætheris Bodl. affissa Mus. B. 1.—393 videmus Voss. vet. al pro et Mus. B. 1. 2. et edd. recent. mota Voss. vet.—394 revisant Voss. vet. revisent Voss. L. B. sed corr. reniscuit V. cd. Th. Ra. revisci V. marg. 1.—396 moveri V. ed. Th. Ra. movere O. muneret et lumine Voss. vet. sed ead. man. corr.—397 eo V. ed. Th. Ra. judicat P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—398 Extantisque montis Ferr. Ex tantisque montis V. ed. Th. Ra. Extanteisque monteis Ald. Exstantes montes vulg.—

NOTÆ

Præter creditur ire] Creditur præterire. Tmesis.

390 *Colles, campeique]* Littora.

391 *Quos agimus præter, &c.]* Præter quos agimus, &c. Tmesis.

392 *Sidera cessare, &c.]* His 6. vss. affert II. exemplum seu experimentum de sideribus, sole ac luna, quæ nobis quiescere videntur, cum tamen perpetuo ac veloci motu ferantur. Quo contendit Poëta non falli oculos, qui sidera, lunam ac solem vident, ubi sunt; sed mentem ipsam, quæ varia loca non discernens putat illa omnia loca, quibus sol, luna, et sidera adsunt, esse unum et eundem locum.

392 *Ætheriis]* Cælestibus.

Cavernis] Fornicibus. Sic supra vs. 171. 'Cæli conplesse cavernas.'

397 *Res...ipsa]* Experientia ipsa.

398 *Exstantesque procul, &c.]* His 4. vss. proponit III. exemplum, de montibus in medio mari dissitis, qui tamen procul visi videntur conjuncti ita et continentes, ut aut unum montem ingentem, aut unam vastam insulam efficere videantur. Qua in re non falluntur oculi, quorum non est distantiam discernere: sed mens sola decipit, quæ, non visa procul tali distantia montium inter se, nullam esse opinatur.

Medio de gurgite] De medio mari. Sic Virg. *Æn.* I. 'Apparent rari nantes in gurgite vasto.' Nimirum quia altum et profundum est mare.

[399 *Idem]* Quasi unus et idem mons.]

Insula conjunctis tamen ex hiis una videtur.

Atria vorsari, et circumcursare columnæ,
Usque adeo fit utei pueris videantur, ubi ipsei
Desierunt vorti, vix ut jam credere possint,
Non supra sese ruere omnia tecta minari.

405

Jamque rubrum tremulis jubar ignibus erigere alte

tinentibus inter se una spatiosa insula cernitur fieri. Accidit etiam pariter ut parietes domorum appareant infantibus circumvolvi, et pilæ circumagi, postquam ipsi cessaverunt vorsari, ita ut vix non queant credere omnem domum minitari correre supra ipsos. Et ubi primum natura incipit jam extollere sublime lumen diei pur-

400 *inter aquas* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *ignes proingens* Mus. B. 2. *Classibus i. q. l. p. e. idem Apparent, et longe divolsi licet, ingens* edd. vulg. quem vs. expulit Wakef. numeris appictis nihilominus haud perturbatis.—402 *columnen* Mus. B. 1.—403 *ut* Bodl. *puris* Mus. B. 2. *ibi* Mus. B. 1.—404 *Desierint* P. Ald. *vorti* deest Mus. B. 2.—405 *supera* P. Ald. *se struere* V. ed. Bodl. Ferr.

NOTE

[400 *Divolsi*] Antique pro, divulsi.]

401 *Conjunctis*] Continentibus.

402 *Atria vorsari, &c.*] His 4. vss. proponit iv. exemplum de circumcursatione post gyrationem pueris apparente. Scilicet ubi pueri, immo et homines quilibet, circumcursarunt, aut circumacti fuerunt, atria, seu parietes domorum videntur ipsis circumvorsari, et circumagi, ubi ipsi jam circumversare se desierunt. Qua in re non falluntur oculi, sed mens ipsa, quæ reputat sensorium, in quo perseverat agitatio, species rerum quiescentium sic recipere, ut si commotarum reciperet quiescens. Id autem accidit ex eo, quod spiritus ad visum pertinentes, quia ex totius corporis circumacti motu et versatione fuerunt intus concussi, huc illuc oberrant, ac circumaguntur, nec quiescente corpore adhuc conquiescunt. Sicut v. g. cum rota diu circumacta est, etiam postquam manus, a qua impulsæ est, cessavit ac recessit, moveri tamen aliquandiu ipsa non cessat.

404 *Desierunt*] Penultima corripitur; sic alibi passim.

406 *Jamque rubrum, &c.*] His 10.

vss. proponit v. exemplum de sole exoriente proxime montes viso, etiamsi solem inter et illos montes immensa spatia interjaceant. Supra quos enim montes sol exorians tibi videtur, eos igne suo quasi contingere videtur, aut saltem ab iis vix abesse bis mille jactus sagittæ, vel quingentos teli cursus. Scilicet, quia oculus non percipit rerum distantiam, defectu rerum interceptarum, distantiam nullam opinamur esse.

Jubar] Varroni de L.L. v. stella ante solem exortum vocatur jubar, quod sit jubata. Festus item, 'Jubar stella, quam Græce *φωσφόρον*, i. e. Luciferum appellant, quod splendor ejus diffunditur in modum jubæ leonis.' Quidam vero putant hic a Luciferio usurpari jubar, pro splendore et lumine, quod solem orientem antecedit; h. e. pro ipsa Aurora. Quæ interpretatio magis arrideret, nisi intercessisset sententia Varronis, Festi, atque Servii in illud Virg. *Æn.* iv. 'It portis jubare exorto delecta juvenus.' Ubi sic ait Servius: 'jubare exorto,' i. e. orto Lucifero. Nam proprie Lucifer jubar dicitur, quod jubar lucis effundat.'

Quom cœptat Natura, supraque extollere monteis;
 Quos tibi tum supra sol monteis esse videtur,
 Conminus ipse suo contingens fervidus igni,
 Vix absunt nobis missus bis mille sagittæ; 410
 Vix etiam cursus quingentos sæpe veruti.
 Inter eos, solemque jacent inmania ponti
 Æquora, substrata ætheriis ingentibus oris:
 Interjectaque sunt terrarum milia multa,
 Quæ variæ retinent gentes, et secla ferarum. 415
 At conjectus aquæ, digitum non altior unum,

pureum flammis micantibus, et evehere supra colles; supra quos colles tunc sol apparet tibi extare e propinquo, ardens et quasi tangens eos sua flamma; illi sane montes vix distant a nobis duo mille jactus arundinis, aut vix etiam plerumque quingentos conjectus longi teli; et tamen inter illos et solem ingentes planities maris interponuntur, quæ subjacent immensis spatiis cælestibus; et plurima milliaria terrarum interposita sunt, quæ diversæ nationes, et genera belluarum occupant. Atqui etiam collectio aquæ non profundior unum digitum, quæ moratur inter saxa in viis

Th. Ra. *se fervere* Mus. B. 2.—407 *capitat* Mus. B. 2.—408 *ubi cum* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *et ruidus* Voss. vet. sed man. rec. corr.—409 *Communis* V. ed. Th. Ra. *Quominus* O. Cant.—410 *Vise adsunt* Mus. B. 2. *missis* Mus. B. 1. *visus* Mus. B. 2. *missæ* Mus. B. 3.—411 *veruti* Voss. vet. sed man. rec. mutat. in *veluti*.—412 *solent pro solem* Mus. B. 2. in *inania* Vind.—413 *substracta* O. *substracta* Mus. B. 2. *atheris in gentibus* Cant. *atennis ingentibus* Gryph. marg.—414 *Interjecta queunt* Bodl. *milia* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Cant. *millia* vulg.—416 *Ad* Voss. vet. sed ead. m. corr. *An* Mus. B. 2. *Et* V. marg. 1. *conjectus* P. in not. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. *collectus* Mus. B. 1. *commictus* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *commistus* Gryph. marg. *convistus* Bas.

NOTÆ

409 *Igni*] Pro, Igne.

411 *Veruti*] Verutum, inquit Nonius, genus est teli longi, quod et vervina seu verbina dicitur.

413 *Æquora ponti*] Campi æquati, seu planities maris: planum mare.

414 *Terrarum milia multa*] Multa milliaria, seu millia lencarum.

415 *Secla ferarum*] Genera animalium, I. 21. 408. &c.

416 *At conjectus [conlectus] aquæ, &c.*] His 6. vss. profert VI. exemplum de tanto spatio viso vel in minimis aquis, quantum patet altus conspectus a terris ad cælum. Dum enim quis despicit in aquam vix unum aut alterum digitum altam, tamen videt in ea cælum quasi sub terras tantum jacens, quan-

tum a terris ad cælum patet hiatus. Scilicet cum oculus rem videat semper ad illam partem, e qua radius ultimo directe in eum advenit, atque ideo cælum, vel solem ipsum ac stellas, conspiciat ad quam partem est aqua, idque radio, qui inter aquam et cælum seu solem ac stellas, quasi directe conjuncto cum illo qui inter oculum et aquam est; mens ipsa nihil discernens directam inter et reflexam imaginem judicat cælum seu solem ac stellas reipsa esse ad illam partem; et quicquid distantiae seu intervalli sursum est, illud omne deorsum transfert. Hinc non oculi, sed mentis est vitium istud.

Conjectus [Conlectus] Pro, Collectus,

Qui lapides inter sistit, per strata viarum,
Despectum præbet sub terras inpete tanto,
A terris quantum cœli patet altus hiatus;
Nubila despiciere, et cœlum: ut videre videre 420
Corpora mirande sub terras, abdita cœlo.

Denique, ubi in medio nobis equus acer obhæsit
Flumine, et in rapidas amnis dispeximus undas;

stratis, tanta altitudine exhibet nobis aspectum infra terras, quantum summa patefactio cœli patefit a terris, ita ut videaris infra spectare et cernere nubes, ac cœlum, et corpora infra terras esse abscondita mirabili cœlo. Tandem, cum fortis equus jam apparet nobis jacere in medio fluvio, et infra spectamus in aquas celeriter

~~~~~

marg. digito Bodl. Mus. B. 3. digitus V. ed. Th. Ra. uno Mus. B. 3.—417 *inter-sistit* P. O. Cant. Nard.—420 *ut deest* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *videre* et edd. vulg.—421 *Spurium censet* Voss. L. B. rubrica notatur Voss. marg. *mirande* Voss. L. B. Gif. Par. *mirandæ* Voss. vet. *munda* Bodl. *mirandum* P. *miranda* Ferr. V. ed. Th. Ra. *mirando* reliqui.—422 *in deest* Gryph. Nard. Bas. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *adhæsit* Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald.—423 *Fulmine* Mus. B. 2. *animis* Bodl. *dis-*

NOTÆ

h. e. Collectio; Gallice, *un amas d'eau*. Alii, *conjectus*. Idem.

Altior] Profundior. Utrumque enim notat vox altus, a, um, profunditatem et altitudinem.

417 *Strata viarum*] Stratas vias. Sic alibi 'clausa domorum,' pro, clausas domos, &c.

418 *Despectum*] Aspectum e loco superiore in inferiorem. Sic loquitur Cæs. B. G. II. 'Quod cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque,' &c. Et III. 'Loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur,' &c. Sic Lueret. jam infra vs. 420. 423. et alibi.

Inpete] Pro, Impetu. Olim enim dicebatur Impetus, us: et Impetis, is. Sic II. 326. et alibi passim.

419 *A terris quantum, &c.*] Sic Virg. Æn. VI. 'Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras, Quantus ad ætherium cœli suspectus Olym-pum.'

421 *Corpora mirande* [*Corpore mirando, &c.*] Hunc versum non Lucre-

tianum esse suspicatur Lambinus. Nec immerito. Quid enim ad rem addit? Pareus autem non *mirando*, sed *mirande*, legit. 'Mirando' autem, i. e. mirabili; nisi sustuleris *conculam* 'et' e fine versus superioris: tunc enim 'mirando' poteris interpretari in admirando, vel quasi admirans, in particip. Per 'corpora' intellige cuncta quæ in aqua cernes, cœlum, solem, arbores, domus, &c.

422 *Denique, ubi in medio, &c.*] His 6. vs. continetur VII. exemplum de flumine, quod, dum trajicitur, in caput suum reverti videtur, atque secum rapere in adversas aquas equos tranantes. Immo videtur flumen ipsum stare. Qua in re non oculus, sed mens ipsa, fallitur; quatenus, cum oculus succedentes tempore fluctus observet, ipsa apprehendit eos præterea veluti loco succedentes; sicque unum locum pro totidem retro locis habet, quotquot modulationes ex ea parte in equum tranantem ap-pellunt.

Stantis equi corpus transvorsum ferre videtur

Vis, et in advorsum flumen contrudere raptim :

425

Et, quoquomque oculos trajecimus, omnia ferri,

Et fluere, adsimili nobis ratione videntur.

Porticus æquali quam vis est denique ductu,

Stansque in perpetuum paribus subfulta columnis,

labentes, violentia aquarum apparet nobis rapere transversum corpus equi hærentis, et impellere illud cum impetu magno in oppositum fluvium. Et in quemcumque locum transtulimus oculos, cuncta apparent nobis pari modo moveri, ac prolabi. Deum etiamsi porticus sit ducta pari ordine, et extans sustentata in longum æquali-

~~~~~

peximus Voss. vet. et L. B. Vind. *despeximus* reliqui.—425 *fulmen contundere* Voss. vet. *raptum* Bodl. V. ed. Th. Ra.—426 *quæcumque* Delph.—427 *hæc simili* P. O. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *ac simili* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *at simili* V. marg. 1.—428 *dictu* V. ed. Bodl. Th. Ra.—429 *Stans* Mus. B. 2. *imperpetuum* V. ed. Th. Ra. Ald. *partibus se fulta*

NOTE

425 *Vis*] Impetus fluminis, vis aquarum.

Raptim] Celeriter, cum impetu, raptientis in morem. Sic I. 663.

428 *Porticus æquali, &c.*] His 6. vss. continetur VIII. exemplum de porticu, quæ rectis ac stantibus columnis in perpetuum æqualibus suffulta, quæ æquali altitudine tecti ac parietum æquali pariter latitudine ac distantia patens, ac si a summa parte procul inspiciatur, videtur illa tibi paulatim superne atque inferne, ac dextra lævave, ita demum contrahi in apicem, ut in angustum conum desinat, qui vix sub oculos cadat. Qua in re non oculus, sed mens ipsa decipitur, quæ non animadvertit eandem aut æqualem magnitudinem, quanto fit recedentior, tanto ad speciem fieri minorem, ob decrescentem angulum, quo illius species seu radii oculum subeunt.

Mathematici causam, cur ita porticus videatur, hanc vulgo afferunt; quia parallelarum linearum partes ab aspectu remotiores ad extremum fere concurrere videntur. Quod sic demonstrant. Primum lineæ parallelæ eandem necessario soli extre-

mitatem occupant. Fingamus duas lineas parallelas centum pedes longas inter se distare pedes decem: ducantur lineæ decem transversæ ab altera parallela in alteram: hæ singulæ decem erunt inter se æquales, et quæque denos pedes longæ. Esto igitur oculus in summa parte soli seu planitiei hujus, in qua parte ducta est prima linea transversa, secunda linea, (suam primam non numero quæ oculum tangit) videbitur longior tertia; tertia, quarta; quarta, quinta; quinta, sexta; sexta, septima; septima, octava; octava, nona; adeo ut decima seu ultima brevior ceteris videatur, quia ab oculo remotissima. Cujus rei ratio est, quod quo quæque magnitudo longius a nobis abest, eo angulum, qui sub oculo cadit, efficit minorem: et contra, quo quæ magnitudo nobis propior est, eo majorem efficit angulum, qui sub oculum cadit. Hinc fit ut pars remotissima et suprema tectorum porticus videatur desinere in minimum conum et tangere solum seu terræ superficiem; et duorum parietum partes extremæ videantur sese tangere.

Longa, tamen parte ab summa quom tota videtur,
 Paullatim trahit angusti fastigia coni,
 Tecta solo jungens, atque omnia dextera lævis;
 Donec in obscurum coni conduxit acumen.

In pelago nautis, ex undis ortus, in undis
 Sol fit utei videatur obire, et condere lamen; 435
 Quippe ubi nihil aliud nisi aquam cœlumque tuentur:
 Ne leviter credas labefactari undique sensus.

At maris ignaris in portu clauda videntur

bus pilis; attamen ubi procul tota cernitur a suprema parte, sensim ducit acumina coni exigui, conjungens summa fastigia cum terra, et omnes partes dextras cum sinistris, usque dum traxerit in cuspidem, quæ vix perspiciatur. In mari accidit etiam ut sol appareat nautis exortus esse ex aquis, et occidere in aquis, et occultare lucem suam in iis: namque, cum illi nihil aliud videant præter aquam et cœlum, noli temere putare sensus visus violari ac decipi ex omni parte. Iis, qui non norunt pelagus, naves in portu apparent fractæ, et aplustris perfractis, viden-

Voss. vet. sed superscr. ead. m. *paribus efulsa*.—430 *Longe* Par. Gif. marg. Delph. Cout.—432 *ingens* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *mergens* Mus. B. 3. *lenis* Mus. B. 1.—433 *Donicum* edd. vulg. *quom duxit* O. *tum duxit* Mus. B. 1. *cum duxit* Mus. B. 2. *duxit* Mus. B. 3.—434 *undis exortus* Mus. B. 2. *et ortus* V. ed. Th. Ra. *exeundis portus* sed corr. ead. man.—435 *videtur* Voss. vet. *abire* O. *tendere* P. V. marg. 1. Bas. marg. Ferr. Ald. *contendere* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. *non condere* Voss. vet. sed ead. m. superscr. *et condere*.—436 *ibi* P. Ald. *nil* vulg. *tenentur* Vind.—437 *Ne* P. Cant.—438 *porta* Bodl. *clausa* P. Gryph. marg. Bas. marg. *ponto clauda* Creech. *videtur*

NOTÆ

430 *Longa* [*Longe*] Pareus et alii bene, etiamsi ultima corripitur. Sic vs. 441. *superne*: sic alibi apprime, *clare*, &c. ultima brevis. Lambin. *Longa*.

432 *Solo*] Terræ.

Dextera lævis] Hoc est, dextrum parietem sinistro parieti.

433 *Obscurum*] Cæcum, h. e. qui vix sub oculos cadat.

434 *In pelago nautis*, &c.] His 4. vss. profertur ix. exemplum de sole, qui nautis videtur oriri ex undis; et in undas demergi, cum occiditur. Scilicet in hoc fallitur mens ipsa, quæ, quia oculi nihil conspiciunt, quod solem inter et mare intercipiatur, nihil quoque intercipi male opinatur.

435 *Obire*] Occidere.

Condere] Abscondere, occultare.

437 *Ne leviter credas*, &c.] H. e. noli temere credere sensus, nempe visum, ideo decipi, vitari, ac corrumpi, quia nautis videtur sol oriri ex undis et occidere in undas; cum nihil aliud cernant præter cœlum et undas.

438 *At maris ignaris*, &c.] His 7. vss. affert poëta x. exemplum de remis, qui in mari apparent inflexi, et refracti. Pars enim remorum, quæ in aquis mergitur, refracta et reflexa apparet: pars vero, quæ supra aquas eminet, recta est. Nimirum in eo fallitur mens, quæ non discernit partem remorum, quæ intra aquam jacet, videri per radios refractos, et oculis

Navigia aplustris, fractas obnitier undas :

Nam quæquomque supra rorem salis edita pars est 440

Remorum, recta est ; et recta superne gubernata :

Quæ demersa liquore obeunt, refracta, videntur

Omnia convorti, sursumque supina revorti ;

Et reflexa prope in summo fluitare liquore.

tur obversari fluctibus. Etenim ea omnis pars remorum quæ sublata est super humorem maris, recta est: gubernacula etiam supra sunt recta: ea vero omnia, quæ circumjacent submersa in humore, apparent disrupta contorqueri, et obversa sursum redire; et fere retro plicata fluitare in supremo humore aqua-

~~~~~

Mus. B. 2.—439 *amplustris* Voss. vet. Mus. B. 2. *aplaustris* O. Cant. Ferr. *plaustris* Cout. *fractas* Bodl. Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. *fractis* P. Ald. *factus* reliqui. *obnitier* Vind. Ferr. *obnitier* V. ed. Th. Ra. *ob virides* Mus. B. 2. *ob* cum hiatu Mus. B. 1. *unda* Bodl. Voss. vet. et L. B. *undis* P. Ald. Mus. B. 1. *undus* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—440 *quacunque* Mus. B. 1. *rore* Bodl.—441 *tecta est* V. ed. Th. Ra. *recte* Mus. B. 2. *superna gubernat* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *superne gubernacula* Gryph. Nard. Bas. *pars est superna* Bodl.—442 *Qua* Gif. marg. *diversa* V. ed. Bodl. Th. Ra. *refracta* V. ed. Bodl.—444 *Et flexa prope jam* P. Ald. *flexa prope in* V. ed. Th. Ra. *flavitare* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra. *fluitare* Bodl. Mus. B. 2. *volitare* Delph.—445

NOTE

non apparere in quo loco situque est, sed ultra supremas aquas, e quibus radii directo tendunt in oculos. Mathematici vero hujus erroris causam hanc vulgo reddunt. In omni re cernenda, vel radii ab oculis incidunt in rem visam; vel reflectuntur in oculos; vel franguntur. Incidunt in rem visam, cum v. g. cernimus, equum, aut aliud corpus, aut colorem etiam in corpore non denso, sed levi. Reflectuntur autem, cum speculum v. g. aut aliquod corpus politum simul et densum cernimus. Franguntur vero, cum cernimus rem aliquam per plura corpora pellucida, v. g. per aëra, et per aquam: vel per aëra et per vitrum. Ideo igitur remi fracti, navigia clauda et fracta apparent nautis in mari, quia cernunt ea tertio modo, hoc est, per duo corpora pellucida, nempe per aëra et per aquam; quorum alterum altero magis est pellucidum, nimirum aër aqua; aqua vero densior aëre. Quo fit ut radii, qui ab oculis

in remos aquis mersos inciderunt, frangantur. Namque cum eam remi partem cernimus, quæ aquis mersa est, non recte, sed oblique cernimus eam: neque ipsam revera cernimus in aqua, quæ densior est aëre, sed tantum ejus imaginem et similitudinem; quia linea a re visa non reflectitur recta ad oculum, sed in extremitate aquæ refringitur. Quo fit ut oculus remi non suo loco, sed alio cernat: immo non rem ipsam, quæ recta est, sed rei umbram refractam et curvam.

429 *Aplustris*] Quid sint aplustra, vel aplustria, dixi II. 555.

440 *Supra rorem salis*] Supra aquam maris. Quia enim mare salsum est, sal pro mari aliquando usurpatur. Sic Virg. 'Et spumas salis ære ruebant.'

441 *Guberna*] Gubernacula. Sic lib. II. 553.

442 *Liquore obeunt*] Aquis merguntur.

Raraque per cœlum tum ventei nubila portant 445
 Tempore nocturno, quom splendida signa videntur
 Labier advorsum nimbos, atque ire superne
 Longe aliam in partem, ac qua, ratione, feruntur.
 At, si forte oculo manus uni subdita subter
 Pressit eum, quodam sensu fit, utei videantur 450

rum. *Et quando nocturno tempore venti ferunt nubes paucas per æthera, tunc lucentia sidera apparent progredi contra nubila, et præterire supra longe in aliam partem, quam in eam partem, in quam moventur a natura. Verum si fortasse manus una supposita uno oculo compressit eum subter, aliquo modo accidit*

*****

Nam quæ per Bodl. V. ed. Th. Ra.—446 Tempora Bodl. quom Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. tum vulg.—447 Lavier Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. nubeis pro nimbos Lamb. et alii. at quære V. ed. Ferr. Th. Ra. ac quærere O. ac quare Mus. B. 1. ac quere Mus. B. 2. 3.—448 atque Voss. vet. aque Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. aquæ Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. quam quo edd. vulg.—449 se...subiter V. ed. Th. Ra.—450 Pressit cum Gif. Par. P. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. ut P. V.

NOTÆ

444 *In summo . . . liquore*] In supremis aquis.

445 *Raraque per cælum, &c.*] His 4. vss. affert XI. exemplum de stellis, quæ noctu præter nubila videntur properare, et adverso motu ferri. Qua in re non oculus sed mens ipsa fallitur. Namque dum oculus cernit nubes, atque eas aliis et in aliis locis percipit, mens ipsa putat eas immotas loco; dumque visus manet affixus in illas, mens retur non ipsas, sed sidera super ipsas volitare ac præterire.

446 *Signa*] Sidera, stellas.

447 *Labier*] Poëtice, pro, labi, h. e. ferri, progredi.

448 *Ratione*] H. e. natura; motu naturali, quo aliqua cum ratione feruntur.

449 *At, si forte oculo, &c.*] His 6. vss. continetur XII. exemplum de rebus, quæ ob distortam tantisper oculi pupillam videntur geminari; ita ut v. g. videamur videre binas candelas pro una; binas hominis unius facies,

pro una; binam supellectilem, pro una, &c. Qua in re mens ipsa fallitur, quæ non attendit oculos in tali distorto situ non capere res visas solitis et conjugatis, sed insolitis et sejugatis radiis. Atque ideo cernimus rem visam geminari, sicut v. g. pari modo si globosus unus tangatur indice et medio digito transpositis, duplex sentitur ac geminatur. Aristoteles probl. sect. 3. hujus exempli rationem afferens ait idem contingere, quod ebriis, qui duo pro uno cernunt. Motum enim est principium aspectus, ita ut alter oculus convenire in unum non possit. Hoc unum discrimen est, quod in ebriis motus fiat intrinsecus. Potest et hæc reddi ratio, quod, cum alter oculus manu premitur, curvetur aspectus, et nervi sursum ac deorsum moveantur; atque huc illuc distrabantur; quo fit ut objecta geminentur.

450 *Quodam sensu*] Quodam modo; quadam ratione.

Omnia, quæ tuimur, fieri tum bina tuundo ;
 Bina lucernarum florentia lumina flammis,
 Binaque per totas ædeis geminare supellex ;
 Et duplices hominum facies, et corpora bina.

Denique, quom suavi devinxit membra sopore 455
 Somnus, et in summa corpus jacet omne quiete ;
 Tum vigilare tamen nobis, ac membra movere
 Nostra videntur ; et in noctis caligine cæca
 Cernere censemus solem, lumenque diurnum :
 Conclusoque loco cælum, mare, flumina, monteis, 460
 Mutare, et campos pedibus transire, videmur ;
 Et sonitus audire, severa silentia noctis

ut ea omnia, quæ videmus, tunc appareant fieri gemina videndo : v. g. lucēs lampadarum appareant geminæ micantes ignibus : et supellex videatur duplicare se per totos cubiculos : et vultus hominum videantur gemini, et corpora etiam gemina. Demum cum sapor constrinxit actus nostros dulci quiete, corpus sternitur in profundo somno, tunc tamen videmur nobis pervigilare, et agitare nostros actus, et credimus videre solem et lucem diei in obscuris tenebris noctis, et credimus cælum, æquor, fluvios, ac colles commutari de sede qua clauduntur ; et agros præterlabi sub pedibus nostris. Quinetiam credimus exaudire sonos, etiamsi tristia silentia noctis

marg. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B.—451 *quem* Bodl. *um* (superscr. *ut*) *bina* Voss. vet.—452 *flagrantia* O. Mus. B. 2. Gryph. Nard. Bas.—453 *germinare* Cant.—454 *dupliceis* P. Ald. *duplicis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—455 *dum suavi* Bodl.—456 *in deest* Cant.—457 *nobis deest* V. ed. Th. Ra. *at* (superscr. *ac*) *membra* Voss. vet. et vulg.—458 *videntur* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *videntur* Voss. vet. et L. B. *videmur* edd. vulg. *ut pro et* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—459 *divinum* V. ed. Bodl. Th. Ra.—460 *Conclusique* Gif. marg. V. marg. 1. O. *Conclusumque* Mus. B. 2.—461 *Nutare* V. marg. 1. Ald. *videmus* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra.—462 *scilentia* Mus. B. 2. *montis* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. sed

NOTÆ

451 *Tuimur*] Tertia conjug. ut monui v. 225. et alibi.

452 *Florentia*] Metaphora ducta ab arborum floribus. Nonnulli legendum putant *flammanitia*. Alii *flagrantia*.

455 *Denique, quom suavi, &c.*] His 9. vss. continetur XIII. exemplum et ultimum de rebus iis, quæ per somnia videntur, quasi per vigiliam. Aliquando enim obruti sopore videmur videre solem, lucem, cælum, mare, flumina, montes, campos, &c. Et hæc omnia nonnunquam mutare se-

dem. Immo videmur audire sonitus, et loqui, cum omnia tamen alte silent. Quod accidit ex eo, quod male ac temere mens interponat suum iudicium de his rebus et opinetur ejusmodi res ita se habere. Idem contingit per insaniam ac delirium aut furorem animi. Sic Orestes videbatur sibi videre Furias. Sed de somniis jam plura sub finem hujus libri.

460 *Conclusoque*] Alias, *conclusique*.

462 *Severa*] Vel quia tristitia, vel quia sacra. Sic v. 1189.

Undique quom constent; et reddere dicta tacentes.

Cætera de genere hoc mirande multa videmus,
 Quæ violare fidem quasi sensibus omnia quærunt: 465
 Nequidquam; quoniam pars horum maxima fallit
 Propter opinatus animi, quos addimus ipsei,
 Pro visis ut sint, quæ non sunt sensibus visa.
 Nam nihil ægrius est, quam res secernere apertas

sint ex omni parte; et referre verba, cum conticeamus. Cernimus plurimas res de hoc genere admirabili, quæ veluti tentant labefacturæ fidem sensibus. Sed frustra; siquidem pars maxima rerum istarum decipit ob opinionationes mentis unius, quas ipsi damus, ita fit ut ea, quæ non sunt conspecta sensibus, pro conspectis habeantur. Nihil enim excellentius est, quam distinguere res claras ab ambiguis rebus, quas mens

in Voss. vet. noctis superser. mentis Mus. B. 2.—464 mirande Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. mirando P. Ald. Bip. miranda V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—466 quin pro quoniam V. ed. Th. Ra. quem Ferr. inquam Bodl.—467 opinatus Voss. vet. animis Mus. B. 2.—468 Provisis O. Mus. B. 2. 3. Cant.—469 ægrius est Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Tollius in For-

NOTÆ

464 *Cætera de genere hoc, &c.*] His 7. vs. tandem ait multa alia esse ejusmodi, quæ afferuntur adversus veritatem et certitudinem sensuum; quæ tamen nullatenus sensus labefactent aut violent; cum, si quid erroris in ejusmodi exemplis annotetur, id omne non in sensus ipsos, sed in ipsam mentis opinionem sit transferendum, Sic præclare Cicero in Lucullo: 'Timagoras Epicureus negat sibi unquam, cum oculos torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas; opinionis enim est mendacium, non oculorum.' Ibidem: 'Eo rem dimittit Epicurus, si unus sensus semel in vita mentitus sit, nulli unquam esse credendum.' Et lib. i. de Fin. 'Judicia rerum in sensibus ponit [Epicurus], quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum est, sublatum esse omne judicium veri et falsi putat.' Sic mentem Epicuri notam facit nobis hac de re Empiricus docens: 'Errare eos, qui phantasiarum [h. e. imaginum] alias esse veras, alias falsas dicunt, quatenus non valent ipsam opinionem ab evidentia seponere.

Quod ad Orestem quidem spectat, cum illi sibi videbatur intueri Furias, sensus quidem ipse a simulacris motus erat verus; simulacra enim vere suberant. At vero mens, existimans solidas esse seu veras Furias, opinione fallebatur.' Sic Tertullianus lib. de Anima cap. 17. 'Epicurei,' inquit, 'constantius parem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, sed alia via; non enim sensum mentiri, sed opinionem; sensum enim pati non opinari.' Sic præclare S. Gregor. Nyssenus de Phil. iv. 3. postquam de visu locutus memoravit illa de remo refracto in aquis viso, et de turri quadrata, quæ apparet rotunda, subdit: 'Neque est hic error visus, sed mentis. Nam ille videt ac renuntiat quidem; verum mens ad ea quæ exhibentur non attendit.' Sed de his præclare admodum Macrobi. Saturn. vii. 14. Consule locum. Empiricus adversus Logicos multo plura refert ad hanc rem.

467 *Opinatus*] Opinionationes, judicia.

469 *Nam nihil, &c.*] Hos duos ver-

Ab dubiis, animus quas ab se protinus addit. 470

Denique, nihil sciri si quis putat, id quoque nescit,
An sciri possit; quoniam nihil scire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere caussam,
Qui capite ipse suo in statuit vestigia sese.

subito abscondit a sua cognitione. Demum, si quis retur nihil certo cognosci, ipse etiam ignorat istud, nempe, utrum id queat certo cognosci, per quod confitetur se nihil certo noscere. Itaque desinam certare ratione adversus eum, qui ipse suo

tuit. p. 149. *egregius est* vulg. *est* deest P. O. Mus. B. 1. Cant. *discernere* Gif. *est cernere* P. Ald. Gryph. marg. *cernere* V. ed. Th. Ra.—470 *A dubiis* edd. vulg. *animis* Bodl. V. ed. Th. Ra. *addit* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Gif. marg. Creech.—471 *scire* V. ed. Bodl. Th. Ra. *si quis putat, id quoque nescit, An sciri* desunt Mus. B. 2.—472 *quoniam nihil* Voss. vet. *quo se nil* P. Ald. Ferr. *quo se nihil* V. ed. Th. Ra. *quo nihil* Voss. L. B. Mus. B. 2. Cant. *quo nil se* O. *quo nihil se* Mus. B. 1. 3. *quom se nil* Tonst.—473 *Nunc* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Gryph. marg. Bas. Th. Ra. Ald. *mutuam* Bodl. Voss. vet. et L. B. *mutuam* V. marg. i. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *quidnam contendere curem?* Lamb. H. duos vss. suspectos habet Lamb.—474 *instatuit* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *instituit* alii. *insistit* Gassend. *vestigare se* Vind. *vestigia rese* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *restigiare se* Mus. B. 1. *vestigia retro* P. Ald. Creech. Lamb. Gif. Fab. et

NOTÆ

sus delendos censet Lambinus.

Ægrius [*Egregius*] *Magis egregium*. Sic Ulpian. ‘*exiguus*.’ Cato, ‘*iter arduus*.’ Plantus, ‘*industrior*.’ Pacuv. ‘*egregissima forma*.’

471 *Denique, nil sciri, &c.*] His 4. vss. jam ex occasione Poëta arguit Academicos novos, quorum princeps fuit Arcesilas. ‘*Hic quippe*,’ ut ait Lactantius de falsa sapientia III. ‘*introduxit genus philosophiæ ἀσέστατον, i. e. instabile, seu inconstans. Ut enim nihil sciri posse sciendum sit, aliquid sciri necesse est. Nam si omnino nihil scias, id ipsum nihil sciri posse tolletur. Ita si sciri potest, necesse est id ipsum sciri, nihil sciri. Si autem scitur nihil posse sciri, falsum ergo quod dicunt, nihil posse sciri.*’ Sic Metrodorus Chius apud Cicer. in Lucullo: ‘*Nego scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidem nescire, aut scire nos: nec omnino sitne aliquid, an nihil sit.*’ Ibid. ‘*Dubitari non possit*

quin Socrati nihil sit visum sciri posse. Excepit unum tantum scire se, nihil se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone, qui certe tam multis libris hæc prosecutus non esset, nisi probavisset?’ Hos autem omnes, sed præsertim Metrodorum et Arcesilam arguit Lucretius, quorum sophisma primo prosternit impetu. Eisdem autem armis aggreditur eos, quibus Aristoteles veritatis contradictores. Si enim certe scis nihil sciri posse, inquit, ergo saltem hoc unum scis, quod nescis. Cautior Socrates aiebat: ‘*hoc unum scio, quod nihil scio.*’

473 *Mittam*] *Omittam, desinam.*

Contendere caussam] Cic. in Catilin. ‘*si causas contendere velimus.*’ H. e. disputare, certare.

474 *Qui capite, &c.*] H. e. qui capite suo retro graditur. Signat eos Poëta præpostero et perverso esse capite seu judicio, qui ita sentiunt.

Et tamen hoc quoque utei concedam scire, at id ipsum 475
 Quæram, quom in rebus veri nihil viderit ante,
 Unde sciat, quid sit scire, et nescire vicissim:
 Notitiam veri quæ res, falsique, crearit;
 Et dubium certo quæ res differre probarit.
 Invenies primis ab sensibus esse creatam 480

capite retrorsum figit gressus. Attamen esto, ut fatear id etiam certo cognosci; verum percunctabor hoc ipsum, (cum nihil veri antea ipse perspexerit in rebus, ex quo certo cognoscat,) quid sit scire, et contra quid sit nescire: quæ res genuerit cognitionem veritatis et falsitatis; et quæ res docuerit distare dubium ab certo. Reperies sane cognitionem veritatis primum ortum esse ab sensibus, nec sensus

alii. *suo* Voss. marg.—475 *hoc se* Mus. B. 2. *hunc quoque ubi* Gassend. *concedo* Bodl. *ad id* Voss. vet. Nard. *ac id* Mus. B. 1. *at quid* Mus. B. 2.—477 *Inde* Mus. B. 2. *sciant* Caut.—479 *deferre* Mus. B. 2.—480 *primus* Vind. V. ed.

NOTE

475 *Et tamen hoc quoque, &c.*] Superioribus 4. vss. redarguit novos academicos, qui negabant aliquid sciri posse: ipsosque suo, ut aiunt, jugulo perfodit; namque hoc unum saltem fatentur scire, quod sciant nihil sciri posse. Verum his 5. vss. jam inchoatam disputationem monet se prosecuturum contra veteres academicos, qui quidem cum Socrate dicebant se nihil scire, nisi quod nihil scirent. Igitur demus, inquit, his id ipsum; sed percunctemur jam unde sciant se nihil scire; unde nata sit ipsis hæc scientia: unde veri ac falsi notitiam habeant; et cujus ope res certas distinguant dubiis: an a sensibus, an a mente. Namque academici veteres volebant mentem esse rerum arbitram atque judicem: sensus autem omnes hebetes et tardos, nec ullo modo posse percipere res eas, quæ sibi subjectæ viderentur, quippe quæ ita parvæ essent, ut sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles ac celeres, ut nihil unquam idem ac simile ipsis esset, sed omnia continuo laberentur ac fluerent. Epicurus vero censuit iudicium rerum penes sensus esse, nec esse quicquam, quod eos refellere

queat. Hinc a sensibus scientiam ortam voluit. Quod jam præclare demonstraturus est Lucretius ex illius mente et doctrina.

479 *Differre*] Distare, distinguui.

480 *Invenies primis, &c.*] His itaque 22. vss. probare contendit 1. Lucretius ad mentem Epicuri veros esse sensus, et ab iis, tanquam a primis principiis, oriri scientiam; nec esse quicquam, quod eos falsitatis arguere queat. Quod ab iis oriatur scientia nemo negaverit; sensus enim et ratio sunt duo instrumenta scientiæ. Quod ab sensibus, tanquam a primis principiis, oriatur scientia, nemini dubium esse potest, cum ipsa ratio, quæ alterum est scientiæ instrumentum, tota pendeat ab illis. Quod vero veri sint, constat; namque si veri sint, rationem ipsam veram esse nemo dixerit. Qui enim fieri potest ut orta ratio ab sensu falso possit esse vera? Denique, quod nihil sit, quod eos falsitatis arguat, patet; vel enim sensus, vel ratio. Non ratio; namque tota pendet ab sensibus, 'Quei nisi sunt veri, ratio quoque falsa fit omnis.' Non autem sensus sensum arguere potest: v. g. non oculos aures; non aures nares:

Notitiam veri, neque sensus posse refelli :

Nam majore fide debet reperirier illud,

Sponte sua veris quod possit vincere falsa.

Quid majore fide porro, quam sensus, haberi

Debet ? an ab sensu falso ratio orta valebit

485

Dicere eos contra, quæ tota ab sensibus orta est ?

Quei nisi sunt verei, ratio quoque falsa fit omnis.

An poterunt oculos aures reprehendere ? an aureis

posse refutari. Namque illud, quod tale est ut queat per se convincere falsum vero, debet inveniri dignum majore fide, quam sensus ? An ratio creata a falso sensu poterit redarguere ipsos sensus, quippe quæ tota nata est ab ipsis ? Qui quidem sensus, nisi sint veri, tota etiam ratio fit falsa. Etenim an aures poterunt redar-

Bodl.—481 *sensibus* Gif. Par. Cout. *sensus* Voss. vet. et L. B. *sensu* reliqui.—485 *falsa* Mus. B. 2. Cant. *ratio quoque orta* V. ed. Th. Ra.—486 *Dicere nos* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald.—487 *Qui milis* V. marg. 1. *sint* P. Mus. B. 1. *sit* Bodl. O.—488 *poterunt* P. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ald. Hav. Delph.

NOTÆ

non nares linguam : non lingua tac-
tum. Aut contra. Namque sensuum
sua cuique facultas est, sua vis, sua
potestas concessa, extra quam nihil
possunt. Oculus enim videt colorem,
non audit sonitum : auris audit soni-
tum, non videt colorem : nares olfa-
ciunt odorem, non vident colorem,
nec sentiunt sonitum : lingua sapit
saporem, non videt, non audit, non
olfacit : tactus denique tangit mollia
et dura, non olfacit, non audit, non
videt, non sapit seu non gustat. Igi-
tur sensus alii alios reprehendere ne-
queunt. Similiter nec ipsi possunt
redarguere sese, διὰ τὴν ἰσοσθένειαν, ut
ait Epicurus, h. e. ‘propter æquam
rationem :’ scilicet v. g. quatenus vi-
sus tam oculi dextri, quam sinistri :
vel tam Petri, quam Pauli : aut tam
equi quam hominis, ex æquo, pro sui
constitutione, afficitur. Neque enim
lippus v. g. minus videt id quod vi-
det, quam lynceus videt id quod vi-
det. Par enim utriusque visus ratio.
Neque etiam una visio emendatur ab

alia, ut prior a posteriore ; v. g. visio
baculi visi primum partim in aqua,
partim in aëre, refert quidem nobis
baculum recurvum in priori statu,
rectum vero in posteriore : sed in
utroque statu æque afficimur ; neque
quantumvis connitamur, possumus vi-
dere baculum rectum in priori statu,
et curvum in posteriori. Igitur una
visio non emendat aliam, tanquam
prior posteriorem.

Primis] Pro, primum.

481 *Sensus*] Ita Lambinus : Pareus
vero, *sensibu*’, pro, sensibus, quasi sen-
tentia sit, ‘Notitiam veri non posse
refelli sensibus :’ non autem, ‘non
posse sensus refelli.’

486 *Eos contra*] Contra seu adver-
sus eos sensus.

Quæ tota ab sensibus orta] Sic Epi-
curus apud Laërt. πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ
τῶν αἰσθήσεων ἡρτῆται· πᾶσα δὲ αἰσθησις
ἄλογός ἐστιν. I. e. ‘omnis enim ra-
tio a sensibus pendet : sensus autem
omnis expers est rationis.’

488 *An poterunt oculos, &c.*] Sic Epi-

Tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris;
 An confutabunt nares, oculoive revincent? 490
 Non, ut opinor, ita est: nam seorsum quoique potestas
 Divisa est; sua vis quoique est: ideoque necesse est,
 Et, quod molle sit, et gelidum, fervensve, videri;
 Et seorsum varios rerum sentire colores, 495
 Et, quæquomque coloribus sint conjuncta, necesse est.
 Seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
 Nascuntur, seorsum sonitus; ideoque necesse est,
 Non possint alios aliei convincere sensus.
 Nec porro poterunt ipsei reprehendere sese; 500
 Æqua fides quoniam debebit semper haberi:
 Proinde, quod in quoque est hiis visum tempore, verum est.

guere oculos? an tactus aures? An quoque gustatus linguæ reprehendet ipsum tactum? An oculi refellent, et convincent nares? Res non sic se habet, ut puto; namque singulatiua distributa est unicuique, sua cuique facultas est. Atque idcirco oportet ut id, quod est flexibile, vel solidum, aut frigidum, vel calidum singulatiua videatur flexibile, vel solidum, aut frigidum, vel calidum: oportet etiam ut separatim dignoscamus diversos colores rerum, et ea omnia, quæ adjuncta sunt coloribus: pariter gustus linguæ habet singulatiua suam potestatem: singulatiua odores generantur: singulatiua sonus. Et idcirco oportet ut alii sensus nequeant arguere falsitatis alios sensus. Neque etiam ipsi poterunt redarguere sese, siquidem æqualis fides debet semper adhiberi ipsis. Itaque illud, quod prolutum est his singulis

poterit Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. *poterint* V. ed. Th. Ra.—489 *arguat* P.—490 *consultabunt* O. Mus. B. 2. *oculi atque* P. Ald. *oculique* Delph. Mus. B. 2. *oculi quoque* Bodl. V. ed. Th. Ra. *oculi vere vincent* Cant.—492 *cui* Bodl. *est* deest Mus. B. 2. *adeo* V. marg. 1.—494 Duo vss. hic vulg. leguntur, *Quod molle aut durum est, gelidum, fervensve seorsum* Id *molle, aut durum, gelidum, fervensve videri*; Lamb. et alii. Id pro Et O. *mollescit* Voss. vet. *molescit* Mus. B. 2. *egelidum* P. Numeros versibus appictos non turbavimus, propter Indicem.—496 *sunt* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 3. *est* deest Mus. B. 2.—497 *Seorsum* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *odoris* Mus. B. 1.—498 *Nascantur* Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant.—499 *possunt* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *possent* Cant. *convince* V. ed. Th. Ra.—500 *potest* Voss. vet. sed *possunt* superscr. *reprehendere* edd. vulg.—501 *Æque* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *Æque* Mus. B. 2. *Aque* Mus. B. 3. *quoniam* V. ed. Th. Ra. *quando* V. marg. 1. *habere* Voss. vet. sed corr.—502 *quocum est*

NOTÆ

curns apud Laërt. 'Neque enim sensus similis generis ejusdem generis sensum refellere potest, propter virium et potestatis æqualitatem: neque qui dissimilis generis est, eum qui dissimili genere est; propterea quod

dissimilis generis sensus de iisdem judicandi facultatem non habent.' Græcis supersedi, brevitatibus causa.

495 *Sentire*] Dignoscere, cognoscere.

Et, si non poterit ratio dissolvere caussam,
 Quur ea, quæ fuerint juxtim quadrata, procul sint
 Visa rotunda; tamen præstat rationis egentem 505
 Reddere mendose caussas utriusque figuræ,
 Quam manibus manifesta suis emittere quoquam;
 Et violare fidem primam, et convellere tota
 Fundamenta, quibus nixatur vita, salusque.
 Non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipsa 510
 Concidat ex templo, nisi credere sensibus ausis,
 Præcipiteisque locos vitare, et cætera, quæ sint
 In genere hoc fugiunda; sequi, contraria quæ sint.

sensibus in quolibet tempore, rerum est. Et, si mens non valebit reddere rationem, cur ea, quæ cominus fuerint quadrangularia, visa sint eminus rotunda, tamen satius est hominem carentem ratione dare fulso causas utriusque formæ, quam ejicere quocumque e suis manibus res, et contaminare primam fidem, et evellere omnia fundamenta, quibus vita et salus innititur. Etenim necesse est ut non solum omnis ratio corruat, sed etiam ut ipsa salus subito cadat, nisi audeas fidere sensibus, et evitare locos præcipientes, et reliquas res, quæ sint vitandæ in hoc genere: et sequi res

~~~~~

Mus. B. 3.—504 *justim* Vind. in *justim* Voss. vet. *vistim* O. V. ed. Th. Ra. *visu* Mus. B. 3. *quadratum* Voss. vet. et L. B.—505 *Vasa* V. ed. Th. Ra. *egente* Vind.—506 *mendose* P. Ald. Bas. marg. *causam* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—507 *in festa* Bodl. V. ed. Th. Ra. *quoquam* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Delph. Nard. *quæque* Gif. Par. Gassend. *quæquam* vulg.—508 *volare* Mus. B. 2.—509 *nixantur* O.—510 *cum pro enim* Mus. B. 3.—512 *Præcipiti* V. ed. Bodl. Th. Ra.—513 *Deest* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L.

NOTÆ

503 *Et, si non poterit, &c.*] His 13. vss. probat II. sensus alios ab aliis, nec ipsos a seipsis reprehendi posse. Quanquam objectionem potius solvit, quam argumentum profert. Poterat enim quis arguere, quod sæpius contingat, ut ratio nequeat assequi causam alicujus rei; v. g. cur turris, quæ in promptu et cominus quadrata est, procul tamen visa appareat rotunda. Respondet Lucretius monendo ut quis potius operam impendat in perscrutanda causa cur simulacra quandoque ferantur mutilata, quam abjicere evidentiam, ac rem manifestam, violareque primam fidem sensibus debitam ac evertere prima fundamenta, quibus vita hucusque tota nititur. Qui namque poterimus decli-

nare pericula, aut res bonas ac jucundas prosecui, si sensibus semel diffidamus? Ruit igitur ratio omnis nostra.

504 *Juxtim*] Cominus, juxta, proxime.

506 *Utriusque figuræ*] Rotundæ scilicet et quadratæ.

507 *Emittere quoquam*] Lambinus, Pareus, *emittere quæque*. Non male.

508 *Fidem primam*] Eam scilicet, quæ debetur sensibus.

511 *Nisi credere sensibus ausis*] I. e. si diffidas; si fidem deroges sensibus; si dicas sensus esse fallaces et incertos.

513 *Contraria quæ sint*] Supp. Fugientis; h. e. quæ sint expetenda.

Illa tibi est igitur verborum copia cassa

Omnis, quæ, contra sensus instructa, parata est. 515

Denique, ut in fabrica, si prava est regula prima,

Normaque si fallax rectis regionibus exit,

Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum;

Omnia mendose fieri, atque obstipa, necessum est,

Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta; 520

illas, quæ sint oppositæ. Ergo tota illa vis verborum tibi vana est, quæ apparatus et instituta est adversus sensus ipsos. Demum sicut in structura, si prima regula falsa est, et si norma iniqua excurrit rectis tractibus, et si libella racillat vel minimum quid ex aliqua parte: sequitur necessario ut omnia ædificia fiant falso et obliqua, vittosa, incumbentia, inclinata, inversa, et absurda; ita ut quædam videantur

//////////

B. Bas. marg. Th. Ra. et inseritur post vs. 521. Cant.—514 *causa* Bodl.—515 *Deest* Gif. Par. P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Vind. Th. Ra.—516 *parva* Mus. B. 2. *falsa* Mus. B. 1. *sit* Cant.—517 *Norma sibi* que Cant. V. marg. 1. et *sibi* erat in Voss. vet. sed corr. *se* Bodl. *si* *deest* V. ed. Th. Ra. *rationibus* O.—518 *se* V. ed. Bodl. Th. Ra. *parte* P. Vind. Mus. B. 3. Cant. *hilum* Mus. B. 2.—519 *obstipe* O. *ostipa* Cant. *obstita* Festus.—520 *Parva* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *obsona* P. V. ed.

NOTÆ

514 *Cassa*] Vana, inanis. Sic vs. 126. et alibi passim.

515 *Omnis, quæ, contra, &c.*] Hunc versum delevit Gifanius quasi ineptus: ceteri tamen codices retinent illum.

516 *Denique, ut in fabrica, &c.*] His 9. vss. probat III. a simili, ut aiunt, veros et certos esse sensus. Vult enim sensus esse tanquam rerum omnium regulas, ac normas, ac libellas, quibus rerum ratio ac notitia regatur. Itaque sicut in architectura si regula, qua fabri utuntur ad exigendas rectitudines et dirigendos ædificiorum parietes, prava sit nec recta; vel si norma, quem vulgo vocant squadram, non rectis brachioli exeat ad angulum rectum; h. e. prava sit et iniqua: vel si libella aliqua ex parte claudicat; si hæc, inquam, omnia prava sint et iniqua, sane totum opus, totum ædificium mendose fiat necesse est. Ita si sensus, qui prima sunt scientiæ fundamina ac principia, falsi sint et incerti, nulla jam erit certa cognitio.

Regula] Gallice, Règle. Lignum est oblongum, rectum, et parum latum, ad dirigendos parietes aptum. Græci vocant *καρόνα*.

517 *Norma*] Gallice, *equerre*; duabus constat ex regulis rectis, quæ ad angulum rectum cœunt: ex ligno fit nonnunquam; sæpius ex ferro. Græcis dicitur *γνώμων*.

518 *Libella*] Gallice, *niveau*; duabus constat regulis, rectis, æqualibus, et cœuntibus ad rectum angulum, a quo pendet e filo globulus plumbeus, qui tertiam regulam transversam mediam tangat æqualiter hinc inde ab duabus prioribus, quæ pronæ altera in alteram suis extremis nituntur.

Hilum] Vel minimum: supra vs. 380.

519 *Obstipa*] I. e. curvata, obliqua, inflexa. Sic Ennius XVIII. 'Montibus obstipis, obstantibus, unde oritur nox.' Cicero in Arat. 'Obstipum caput et tereti cervice reflexum.' Hor. Sat. II. 5. 'Davus sis comicus atque Stes capite obstipo, multum similis metuenti.'

Jam ruere ut quædam videantur velle, ruantque
 Proditâ judiciis fallacibus omnia primis:
 Sic igitur ratio tibi rerum prava, necesse est,
 Falsaque sit, falsis quæquomque ab sensibus orta est.

Nunc aliei sensus, quo pacto quisque suam rem   525
 Sentiat, haud quaquam ratio scruposa relictâ est.

Principio, auditur sonus, et vox omnis, in aureis

jamjam velle cadere, cadantque; quippe quæ cuncta constructa sint mendacibus primis regulis: et similiter ergo necessum est ut omnis rerum cognitio, quæ tibi nata est ab sensibus incertis, sit quoque incerta et mala. Jam vero nulla ratio difficilis superest, quomodo alii sensus quisque sentiat suum objectum. Primum sonitus et omnis clamor exauditur, postquam immissa in aure, propulsaverunt

Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg.—523 *Sic etiam quidam tibi deest* Mus. B. 1. *parva* Bodl. Ferr. Mus. B. 2.—524 *ut pro sit* Ferr. *absentibus* O. Mus. B. 2.—525 *pro pacto* V. ed. Bodl. Th. Ra. *suam vim* Mus. B. 2.—526 *aut* Mus. B. 2. *stuposa relictâ est* V. ed. Th. Ra. *scrupor elictâ est*

NOTE

525 *Nunc aliei sensus, &c.*] Hactenus de visu. Quia vero visionem fieri docuit ex incursu simulacrorum seu imaginum specierumve coloris et figuræ, ansam inde capit Lucretius disputandi de ceteris sensibus, quorum sensationes pariter censet fieri ex incurrente aliquo extrinsecus in ipsum sensorium. Itaque his 2. vss. monet se de reliquis sensibus disputaturum, præfaturque faciliorem jam nos nacturos viam ad ceteros sensus percipiendos.

526 *Scruposa*] Difficilis, aspera. Metaphora ducta a viis, in quibus aspera saxa dicuntur scrupi.

527 *Principio, auditur sonus, &c.*] His itaque 92. vss. seqq. disputat de auditu, cui secundum tribuit merito locum, utpote qui maxime conducit ad disciplinas capessendas, plurimumque conferat ad generis humani salutem atque societatem. Quia vero vox et sonus objecta sunt auditus, ideo studet demonstrare utrumque esse corporeum, 'quibus in aures incidentibus,' ut Epicuri verbis utar

apud Laërtium, 'peragi sensionem seu auditionem' censet. Epicurus autem apud Plutarch. Plac. iv. 19. docuit, 'Vocem seu sonum esse fluxum emissum ex rebus aut loquentibus, aut sonantibus, aut quomodocumque strepitum edentibus: fluxum autem istum constare ex fragminulis consimiliter figuratis.' Vel, ut loquitur apud Laërt. 'Effluxionem hanc esse instar guttularum aquæ a fullone exsufflatæ.' Neque proinde mirum esse si varios auditus pari modo feriat vox eadem, aut idem sonus, quod voces a variis exceptæ quasi guttulæ aquarum sint inter se simillimæ. His igitur 12. vss. prioribus etiamsi vocem inter et sonum aliquid insit discriminis, quod speciatim vox de solo animali aut homine dicatur; sonus autem de quocumque strepitu; videtur tamen de sola voce disputare; quam docet corpoream esse; 1. quia dum vox per fauces e pectore ejicitur, lædit, præterrâdit fauces, et asperiora reddit arteria, præsertim si cum vehementiori conatu emittatur. 'Tan-

Insinuata suo populere ubi corpore sensum.
 Corpoream quoque enim vocem constare fatendum est,
 Et sonitum ; quoniam possunt inpellere sensus. 530
 Propterea radit vox fauces sæpe ; facitque
 Asperiora foras gradiens arteria clamor.
 Quippe, per angustum, turba majore coorta,
 Ire foras ubi cœperunt primordia vocum
 Scilicet, expletis quoque janua redditur oris 535

sensum auditus suo corpore. Etenim confitendum est etiam vocem esse corpoream, sonum corporeum, siquidem queunt percipere sensus ipsos. Namque vox plerumque abradit fauces, et clamor prætergrediens extra reddit arteria acriora. Namque cum principia vocum incæperunt exire extra per arcum locum, majore multitudine illorum conglobata, nimirum porta gutturis rancisona propter meatus impletos,

Voss. vet. sed corr. *scrupore relicta est.*—529 *Corporea* Mus. B. 3. Vind. *Corpore* Mus. B. 2. *vocem* deest Vind. Mus. B. 2. 3.—530 *quomodo* Mus. B. 1. 2. *gum* V. ed. Th. Ra. cum Bodl. Ferr. *quando* V. marg. 1. *possint* P. V. ed. Bodl. Nard. Th. Ra. Ald. *implere* V. ed. Th. Ra. Bodl.—531 *Propterea* Voss. vet. et L. B. *Præterea* P. Mus. B. 1. 2. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Sus. Voss. marg. *Præter* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *Præter radit enim vox* O. Cant. Mus. B. 3. Ferr. et edd. vulg.—532 *foris* V. ed. Bodl. Gif.—533 *coarcta* P. Gryph. marg. V. marg. 1. *coarta* Bodl. V. ed. Th. Ra.—535 *redditur* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *reditu* Vind. Voss. vet. et L. B. *roditur* V. marg. 1. *raditur* edd. vulg. *auris* Voss. marg.—

NOTÆ

gere enim et tangi nisi corpus nulla potest res ;' ut docuit I. 305. Porro non unus Epicurus vocem corpus esse voluit : voluerunt et Stoici, qui quicquid facit aut patitur, id corpus esse dixerunt. Vocem vero facere et pati : facere quidem, cum aures et ærem, qui est in capite, verberat, et imprimit auditum, sicut cera signat sigillum : pati vero cum incidens in loca levia et solida refringitur ac repellitur. Pythagoras autem, Plato, et Aristoteles vocem ac sonum fecerunt incorporea. Quia non quævis æris plaga vox est, inquit ; cum digitus motus ærem verberat, neque vocem aut sonum efficiat. Itaque vocem ac sonum acceperunt abstracte, ut aiunt, pro ipsa figura sola in superficie æris, quam incorpoream esse constat, quia profunditatis experta est.

Plato autem definit sonum ac vocem, 'ærem, validamque percussionem æris,' apud A. Gell. v. 15.

532 *Arteria*] In neutro genere. Sæpius tamen in feminino usurpatur. Cicero N. Deor. II.

534 *Primordia*] Atomii.

535 *Scilicet, expletis, &c.*] Hos 2. vss. sic interpretatus sum, ut non comparisonem contineant, sed explicent modum, quo rauca fiat vox faucesque abradantur ab exeunte clamore. Itaque horum alterum, veruto confodi jussit Lambinus; ego excudendum curavi. Sensus est : Scilicet janua oris, h. e. gutturis os, rancisona fit, quia expletur corpusculis vocis egredientis ; et fauces ipsæ raduntur asperitate corpusculorum ; cum nempe vehementiori conatu, aut, ut ait, multa turba coorta, egrediuntur corpus-

Rauca viis; et iter lædit qua vox it in auras.
 Haud igitur dubium, quin voces, verbaque, constant
 Corporeis e principiis, ut lædere possint.

Nec te fallit item, quid corporis auferat, et quid
 Detrahat ex hominum nervis, ac viribus ipsis, 540
 Perpetuus sermo, nigra noctis ad umbram
 Auroræ perductus ab exoriente nitore;
 Præsertim, si cum summo est clamore profusus.
 Ergo corpoream vocem constare necesse est,
 Multa loquens quoniam amittit de corpore partem. 545
 Nec simili penetrant aureis primordia forma,
 Quom tuba depresso graviter sub murmure mugit,

abraditur etiam; et clamor vulnerat viam, qua exit in flatus aërios. Ergo non est dubium, quin voces et verba componuntur ex primordiis corporeis, ut queant vulnerare sensus. Neque pariter fugit te, quantum corporis abstrahat, et quantum adimat de nervis hominum et de ipsis viribus continua oratio, quæ continuatur ab oriente luce auroræ in tenebras noctis atræ, præcipue si prolata est magno cum clamore. Igitur sequitur necessario vocem esse corpoream, siquidem homo plura locutus perdit partem aliquam de suo corpore. Neque principia intrant in aures pari ratione, cum v. g. buccina immugit acriter sub demis-

~~~~~

536 Deest Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. O. Gif. Par. Sus. spurium censet Lamb. suis e. i. reddit P. Ald. lædit iter qua Sus. radit, qua Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. quo Delph.—537 dubium est edd. vulg. dubium P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—539 fallat P. Ald. fullit P. in not. quod corporis V. ed. Th. Ra. et quod Th. Ra.—545 Muta V. ed. Th. Ra. quomodo Mus. B. 1. cum Mus. B. 2. Ferr. qum V. ed. Th. Ra. Edd. plures ponunt vss. 555. 556. post h. vs. Distichon omnino deest Mus. B. 2.—547 sub murmura Vind. V. ed.

NOTÆ

cula. Ita Joan. Nardus ex veteribus codicibus hunc versum restituit: *Rauca viis: et iter lædit, qua it in auras.* Male quippe in aliis: *Rauca suis, et iter reddit, &c.*

538 *Principiis*] Atomis.

539 *Nec te fullit item*] His 7. vss. continetur II. argumentum, quo vocem corpoream esse probat. Scilicet quia vox continuata diu parit loquenti lassitudinem, detrahitque de viribus illius.

541 *Nigra noctis ad umbram*] Ad noctem.

542 *Auroræ ab exoriente nitore*] Ab aurora, seu a matutino tempore.

546 *Nec simili penetrant, &c.*] His 5. vss. continetur III. argumentum, quod deducit ex diverso modo quo auditus noster afficitur, seu tangitur, cum tubæ raucum sonitum audimus, et cum dulce cycni morientis melos ferit aures nostras. H. e. alius est tubæ sonitus, alius cycni moribundi cantus. Nisi porro uterque, tubæ sonitus, et cycni cantus, esset corporeus, sic diversimode nostrum auditum afficeret ac tangeret. Omnis quippe tactus corporis est.

Primordia] Atomis vocis ac sonus.

Et revocat raucum retro cita barbara bombum ;

Et valli cynis, nece tortis, ex Heliconis

Quom liquidam tollunt lugubri voce querelam.

550

Hasce igitur penitus voces, quom corpore nostro

so sonitu, aut extera buccina recurvata resonat raucisonum bombum: et cum olores jam morte torti in vallibus Heliconis emittunt clarum questum cum voce lugenda. Ergo fundimus intus de corpore nostro istas voces, et ejicimus illas extra recto ore;

Voss. L. B. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *su murmura* Voss. vet.—548 *Aut* Vind. et edd. plu. *revocat* Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. P. in not. *revocat* Vind. Voss. vet. Cant. sed in Voss. vet. *reboat* superscr. *reversa* V. ed. Th. Ra. *reboat* Mus. B. 1. *revera* Mus. B. 2. *reflexa* Gryph. marg. *tantum pro raucum* V. ed. Th. Ra. tamen Bodl. Mus. B. 2. *retro cita* V. ed. Th. Ra. *Et reflexa retro dant cornua P. barbata* Gryph. marg. *barbyta* V. marg. 1.—549 *Et validis nece tortis ex Eliconis* Voss. vet. atque similiter prorsus Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. nisi quod *nect* pro *nece* det Voss. L. B. *nec e tortis* Mus. B. 1. *nece tortis* Mus. B. 3. *bovibus* superscr. man. rec. inter *vallibus* et *nece* Cant. *Et validi surgunt O. V. marg. 1. Vallibus et cyni nece detorti* P. Ald. Delph. *Vallibus et cyni detorti ex Heliconis* P. in not. *Et validis surgunt V. marg. 2. Et gelida cyni nece torta ex antro Heliconis* Gryph. Nard. Bas. *Vallibus et gelida cyni nece torta ex antro Heliconis* Bas. marg. *antro ex P. in not. Et validis cyni torrentibus ex Heliconis* Voss. marg. *Et validis cyni nece torti ex a. Hel. Gif. Par. Sus. Mar. Vallibus et cyni gelidis orti ex H. edd. vulg.—*551 *Nasce O. Mus. B. 2. tum* Mus. B. 2.—552 *Exprimamus* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

548 *Et revocat [reboat] raucum, &c.]* H. vs. quoque delendum censet Lambinus. Quanquam explicat sonitum barbaræ tubæ, de quo sic Catull. Carm. de Nupt. Pelei et Thetid. ‘Multaque raucisonos efflabant cornua bombos, Barbaraque horribili stridebant cornua cantu.’ In aliis autem codicibus legitur: *Et reflexa retro dant cornua barbara bombum.*

Revocat [reboat] Resonat, II. 28.

Barbara] Hostilis, puta Persica.

Bombum] Bombus est raucus tubarum sonus, nec valde acutus, a voce Græca βόμβος, quæ ‘crepitum’ significat: vel ab ipso sonitu.

549 *Et valli cynis [Vallibus et cyni, &c.]* H. vs. varie legitur in variis codicibus. Nos Parisiensem editionem secuti sumus: Lambinus autem castigat: *Vallibus et cyni gelidis orti ex Heliconis.* Vulgatæ editiones: *Et gelida cyni nece torti ex antro Heliconis,*

Nece tortis [detorti] Morti vicini, moribundi.

Heliconis] Helicon mons est Bœotix Musis et Apollini sacer: I. 119. III. 133.

550 *Liquidam] Claram.* Sic II. 145. Sic Virg. de corvo Geor. I. ‘Tum liquidas corvi presso ter gutture voces Ant quater ingeminant,’ &c.

551 *Hasce igitur penitus, &c.]* His 4. vss. docet interim modum, quo vox configuratur et articulatur. Vult autem configurari a nobis, dum arteria et larynx scilicet una cum pulmone aëra pressius laxiusve emittunt, quo fit ut aut gravis aut acuta vox exprimitur. Articulari vero a lingua et labiis. Quanquam palatum et dentes ad illisionem a lingua faciendam conferunt. Neque hanc configurationem tanquam confictam aut absurdam respicias, quam Pythagoras, Plato et Aristoteles apud Plutarch. 4. Plac. 20. comprobant, dum asserunt τὸ σχῆμα

Exprimimus, rectoque foras emittimus ore,
 Mobilis articulatur, verborum dædala, lingua,
 Formaturaque labrorum pro parte figuratur.

Asperitas autem vocis fit ab asperitate

555

Principiorum, et item lævor lævorem creatur.

Hoc, ubi non longum spatium est, unde una profecta

lingua vero relox formatrix verborum distinguit illas in partes, et contextura a labiis data partim format illas. Insuavitas vero vocis oritur ex squalore primordiorum, et suavitas pariter ex levitate eorundem gignitur. Cum autem intervallum non est magnum, ex quo illa quæque vox orta veniat, sequitur necessario

retroque P. Ald. *mittimus* Voss. vet. *ictu pro ore* Gassend.—553 *Nobilis* V. ed. Bodl. *verborum* Voss. vet. et L. B. Cant. *nervorum* reliqui.—554 *Formatur aque* V. ed. Th. Ra. *Formatur atque* Voss. vet. *parte laborat* Mus. B. 2.—556 *levis* P. Nard. Bas. *levo* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. Ferr. *levor* V. marg. 1. *leto* O. *letiore* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. *leture* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. V. marg. 2. *vox leta* Mus. B. 1.—557 *Atque* edd. vulg. Ac Gif. Par. Gryph. Nard. Delph. *Hoc* Mss. omn. est deest Mus. B. 1.

NOTÆ

figuram, quæ in aëre ejusque superficie fit, ex certo ictu κατὰ πολὺν πλῆξιν evadere vocem. Aristoteles clarius ii. probl. 13. et 51. quærit; 'quare vox, cum sit aër quidam configuratus, et qui, dum transfertur, plerumque figuram amittit, illam tamen, dum a corpore solido repercutitur, incolumem servet.'

553 *Dædala*] Opifex, formatrix, tutrix, figuratrix, i. 7. et 229. Sic præclare Cicero 2. Nat. Deor. 'Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus; ea vocem immoderate profusam fingit et terminat, sonosque vocis distinctos et pressos efficit, cum et ad dentes et ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes, nares cornibus iis, quæ ad nervos resonant in cantibus.'

555 *Asperitas autem vocis, &c.*] His 2. vs. docet duplicem esse vocis differentiam insignem, nempe levorem et asperitatem: censet autem asperitatem seu insuavitatem aut inconcinnitatem vocis oriri ab asperis atomis, quibus ea constat, et quæ in aures

subeuntes dilacerent illas et exasperent. Levorem vero seu suavitatem aut concinnitatem vocis oriri ex levigatis atomis quibus ea constat, et quæ subingressæ aures suaviter afficiant et deliniant. Idem enim de voce, quod de odore, sapore, gustatu, et aliis rebus docuit lib. ii. videtur sentire. Quanquam, dum, lyra v. g. aut aliud instrumentum pulsatur, asperitas ac levor soni, quicquid abnuat Lucretius, non sono, sed lyræ tribui debent. Id enim satis docet experimentum.

557 *Hoc, [Ac,] ubi non longum, &c.*] His 10. vs. docet quid causæ sit cur vox distincte aut confuse audiatur. Hoc autem utrumque refert ad diversam intervalli distantiam, a quo profecta vox pervenit ad aures. Namque si non longum sit spatium, nec per multum aëra transvolet vox, ea servabit suam formaturam, sive contexturam et coagmentationem integram; quia corpuscula seu atomi, quibus vox constat, non dissociabuntur, nec dissilient ita cito, sed ea configuratione ferient aures, qua con-

Perveniat vox quæque, necesse est verba quoque ipsa
Plane exaudiri, discernique articulatim :

Servat enim formaturam, servatque figuram. 560

At, si interpositum spatium sit longius æquo,
Aëra per multum confundi verba necesse est,
Et conturbari vocem, dum transvolat auras.

Ergo fit, sonitum ut possis sentire, neque illam
Internoscere, verborum sententia quæ sit ; 565

Usque adeo confusa venit vox, inque pedita.

Præterea, verbum sæpe unum perciet aureis

etiam verba illa clare audiri, et distingui per partes singulas; namque conservat contexturam suam, conservat et formam suam. Verum si intervallum majus justo sit interjectum, sequitur necessario verba perturbari per magnum aëra, et vocem dissipari, dum transit per flatus aërios. Igitur accidit, ut queas quidem exaudire sonum, neque tamen vel minimum queas discernere, quis sit sensus verborum; adeo conturbata et implicita vox pervenit ad aures tuas. Deinde unum edictum fusum

—558 *voxque* V. ed. *vox quæ* Th. Ra.—560 *Servat tamen* Bodl.—561 *fit* P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Ferr. Th. Ra. Ald.—564 *servare* Voss. vet. *audire* Mus. B. 1. 2. 3. *illa* P. Ald. Gif. marg. Bodl. Cout. *illū* Voss. marg. *hilum* edd. vulg.—567 *verbum* Voss. vet. et L. B. *peditum* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Caut. P. in not. *edictum* edd. vulg. *prociat* Gryph. marg. Bas. marg.

NOTÆ

formata sunt et configurata. Sin autem longius sit intervallum, facilius ex multi aëris offensu dissilient, perturbabuntur, nec eam, qua constant, configurationem servabunt. Hinc nata vox confusa: illinc distincta.

564 *Illam* [*hilum*] Lambinus, bene. Pareus *illa*; non male. Alias *illum*, mendose.

566 *Inque pedita*] Tmesis: *impeditaque*.

567 *Præterea, verbum* [*edictum, &c.*] His 5. vss. explicat Poëta, quomodo vox una, quæ quasi totalis seu generalis ab ore unius hominis emittitur, eadem a multis tamen audiatur: v. g. dum præco edictum promulgat, a plebe tota adstante auditur. Scilicet quia vox ea dissilit in voculas innumeras inter se consimiles. Sicut supra monuimus jam multoties, aquam v. g. dispergi varias in guttulas prorsus consimiles. Itaque sicut su-

pra docuit de visu non eandem imaginem esse, quæ a multis eadem ac prorsus similis cernitur, sed alias atque alias successive, ut aiunt, a rebus missas videri ab aliis atque aliis: ita dicendum est de auditu, vocem, quæ tamen eadem ac similis a multis auditur, non eandem tamen esse, sed multas similes voculas, in quas vox totalis et generalis emissã dissilit, dum per aëra multum vexata, contrita, ac dissipata dissolvitur. Quemadmodum eandem aquam bibere dicuntur, qui bibunt ex eodem flumine. Quæ quidem Democriti fuit sententia, qui teste Plutarcho Plac. iv. 20. ‘censuit voce semel formata in consimilia fragminula, aëra deinceps in consimilia ab iis formari, quæ cum reliquis se convolvendo avolent, ut, juxta proverbium, Graculus cum Graculo volat.’ Ibidem Plutarchus de hoc fluxu corpuscu-

Omnibus in populo, missum præconis ab ore.
 In multas igitur voces vox una repente
 Diffugit, in privas quoniam se dividit aureis, 570
 Obsignans formam verbis, clarumque sonorem.
 At, quæ pars vocum non aureis incidit ipsas,
 Præterlata perit frustra, diffusa per auras :
 Pars, solidis adlisa, lapis rejecta, sonorem
 Reddit; et interdum frustratur imagine verbi. 575

ab ore præconis inter plebem propellit plerumque aures cunctis astantibus. Ergo vox una subito diffunditur in plures voces, siquidem dispergit se in singulas aures, imprimens formam verbis, et liquidum sonum. Sed ea pars vocum, quæ non pervenit ad ipsas aures, prætergressa evanescit, nequicquam dispersa per flatu aërios. Pars vero, quæ impingitur in loca dura, repulsa reddit sonum, et sæpe decipit

P. Ald. *porciat* V. ed. Bodl. Th. Ra. *parciat* Ferr. *pertinet* Cant.—568 *emissum* Vind. et edd. vulg. *pedonis* P. in not.—569 *multis* Voss. vet.—570 *primas* O. Mus. B. 1. *quando* Mus. B. 1. *cum* Mus. B. 2. *dum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. V. marg. 1. *secli vidit* V. ed. Th. Ra. *sese* V. marg. 1. Ferr. *diviserit* Mus. B. 2.—572 *Atqui* P. Ald. *Atque* V. ed. Th. Ra. *Atque ea* Mus. B. 3. *accidit* Mus. B. 3. Lamb. et alii.—574 *Pars solis* P. Gif. marg. *lapis* Voss. vet. et L. B. *locis* P. O. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Ald. Hav. Bip. Delph. *lopis* Cant. *lapsis* V. ed. Th. Ra.—575 *Redit* Bodl.—576 *bone* P. V. ed. Bodl. Th.

NOTÆ

lorum emissio ex rebus aut loquentibus, aut sonantibus, aut quomodo-
 cunque strepitum edentibus præ-
 clare ait, 'Hunc fluxum in frustula
 similis figuræ comminui.' Itaque
 cum emittitur vox, volunt Epicurus
 et Lucretius ipsam corpusculorum
 effluentium formaturam ita compri-
 mi, elidi, ac veluti conteri, ut abeat
 in frustula, seu in parvas moleculas
 omnino consimiles et consimiliter for-
 matas, quæ et confestim dissiliant per
 aëra seu per circumfusum spatium,
 et similitudinem eam conservent
 usquedum ad aures perveniant. Quo
 fit ut eadem vox a multis audiri dic-
 atur.

570 *Privas*] Singulas, privatas, vel
 proprias. Sic III. 398. 724. &c.

572 *At, quæ pars vocum, &c.*] His
 vero 4. vss. docet non omnes quidem
 vocis particulas incidere in aures au-
 dientium, cum undique in omnes par-

tes dispergantur: sed partem in aures
 incidere: partem aures præterlabi,
 et per aëra frustra diffusam perire:
 partem denique allidi ad saxa, aut ad
 alia solida corpora, quibus repercussa
 reddat sonum.

Incidit] Ita omnes. Lambinus, *ac-
 cidit*.

575 *Imagine verbi*] H. e. echo,
 quæ vocis imago seu redditio, rejec-
 tio, vel repulsio vocatur; de quajam
 multa disputaturus est Poëta. Fit
 autem ea in locis levibus, tortuosis,
 et concavis, ut in vallibus, antris,
 parietibus, muris, ædificiis cameratis
 maxime vetustis. Hunc Virg. G. IV.
 'aut ubi concava pulsu Saxa sonant,
 vocisque offensa resultat imago.' Et
 Arist. de Anim. II. docet echo fieri
 cum ab aëre, qui unus efficiatur,
 propter vas definiens et prohibens ne
 frangatur, aër repulsus sit, ut glo-
 bus.

Quæ, bone! quom videas, rationem reddere possis
 Tute tibi, atque aliis, quo pacto, per loca sola,
 Saxa pareis formas verborum ex ordine reddant,
 Palanteis comites quom, monteis inter opacos,
 Quærimus, et magna dispersos voce ciemus. 580
 Sex etiam, aut septem, loca vidi reddere voces,

nos similitudine vocis. Quas res cum recte prospicias, oportet ut tu ipse queas reddere causam tibi et aliis, qua ratione, per loca deserta, rupes referant ex ordine similis formas verborum, verbi gratia, quando per colles umbrosos investigamus socios nostros vagantes, et alta voce vocamus illos huc illuc errantes. Vidi loca re-

*****

Ra. Ald. *vene* Voss. vet. sed *bene* superscr. *bene* vulg. *ratione* Bodl. *possis* deest V. ed. Th. Ra.—579 *nam pro quom* Mus. B. 2.—580 *magnus dispersus* Voss. vet. sed *vera lect.* superscr.—581 *et jam* Gif. Par. *videre odore* Voss.

NOTÆ

576 *Quæ, bone! cum videas, &c.*] His itaque 5. vss. docet Lucretius ex dictis facile reddi rationem posse, cur fiat echo. Scilicet, quia voculæ alisæ ad saxa, ad arbores, ad parietes, aut ad alia solida corpora rejiciuntur ac resiliunt, vocisque reddunt imaginem. Echo vero comparatur ab Aristotele cum pila, luce, vel etiam cum imagine e speculo reflexa. Notabis autem nullam echo fieri, aut saltem non agnosci, si corpus reflectens nimis proxime stet; quia vox directa simul ac reflexa ingrediuntur aures eodem tempore. Hinc tantum accidit, si reflexio fiat in corporibus concavis, ac concameratis, ut post vocem bombinatio quædam, ut ita loquar, hoc est, confusus quidam sonitus seu bombus sequatur, quia reflexiones multæ iterantur. Qualis est campanæ bombus, ubi jamjam illa cœpit quiescere, postquam agitata fuit. Sin autem procul abfueris a corpore reflectente, vocis reflexionem distincte audies; quoque propius, (sed in ea tamen distantia, unde vox reflexa discernatur a directa,) eo pauciores syllabas distincte referri agnoscas; quo vero remotius, eo plures. Nimirum quia temporis intervallum

inter cessationem loquentis, et perceptionem vocis reflexæ, minus est in priori casu, majus vero in posteriori. Hinc nihil mirum est interdum referri hexametrum integrum: sed oportet ut vox robusta sit, ad hoc ut valeat ex magna distantia pervenire ad corpus reflectens, et ex illo redire. Observatum est aliquando redditos plures tubæ sonos, quam necessariæ syllabæ fuissent ad carmen hexametrum, si potuisset humana vox pervenire ex eodem loco.

581 *Sex etiam, aut septem, &c.*] His 8. vss. notat vocem eandem non semel tantum, sed sexties etiam aut septies reddi. Cujus rei alia est causa. Nempe id interdum accidit ex multitudine locorum ita inter se positorum, ut propiora prius vocem referant, remotiora posterius: interdum vero ex locis seu corporibus sibi mutuo oppositis, vicissimque reflectentibus vocem. Quod quidem olim observatum est Athenis, ubi, teste Pansania, septies iterabantur voces; qua de causa locus ille dictus est 'Επράφωρος. Quod et non ita pridem Charentone, non procul ab urbe Parisiorum, observabatur, intra ædificium quadratum, altera parte lon-

Unam quom jaceres : ita colles collibus ipsei
Verba repulsantes iterabant dicta referri.

Hæc loca capripedes Satyros, Nymphasque, tenere
Finitumei fingunt; et Faunos esse loquuntur, 585

ferre sex etiam vel septem voces, cum funderes unicum; sic montes repellentes voces aliis montibus ingeminabant reddere verba. Vicini fabulantur Satyros, qui habent pedes caprarum, et Nymphas habitare hæc loca; et dicunt Faunos ibi versari;

//////////

vet. et L. B. *voces loca odore loca* Mus. B. 1.—582 *colles* et Bodl. *callibus* Vind. *ipsis* P. Vind. V. ed. Bodl.—583 *propulsantes* P. V. ed. Bodl. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *referre* Vind. et edd. vulg. *referti* P. in not.—584 *Satyri O. teneque* V. ed. Th. Ra.—585 *Finitum* Mus. B. 2. *Finitimi* vulg. *Faunos* Vind.—588 *sonus*

NOTÆ

gius, et absque ullo tecto, cum duobus quinarum columnarum ordinibus: (quo loco jam exstructum est Carmelitarum cœnobium:) non septies tantum ibi, sed decies septies eadem syllaba pronuntiata in alterutro extremorum reddebatur quasi ex altero: pronuntiata vero e medio, toties ex utroque: cum etiam fuerit perhibitum a quibusdam voce validiore, redditam etiam vicies sexies, priusquam evadens sensim extenuatur audiri prorsus desineret; quod fuit profecto admirabilis, quam redditam quater aut quinquies, ut in Ægypti pyramidibus, ut testatur Plutarchus: vel etiam septies, ut in portico Olympiæ. Sunt qui testantur ter et decies vocis imaginem etiam iterari Ticini in aula magna Basilicæ. Potest etiam ea vocis reflexio contingere ex eo, quod rupes aut ades aliæ ultra alias in distantia sitæ sint, ut postquam sonum a propioribus rejectum exceperimus, rejectum similiter a remotioribus excipiamus. Hæc autem vocis rejectio, quam echo vocant vulgo, ac sæpius fit in solitudinibus, in sylvis, et in convallibus; quæ res facit, ut prisca gens hominum credula sibi suaserit, Satyros, Nymphas, ac Faunos habitare in iis locis, ac illudere clamantibus nobis, cum tamen ex sola vocis reper-

cussione fiat echo, scilicet, ne desertis locis sua deessent numina, ut præclare canit hic Poëta noster.

584 *Capripedes Satyros*] Satyri quippe sylvarum crediti sunt Dii, Sylvanis et Faunis similes, humano capite, sed cornuto, pedibus caprinis, corpore villosa, sylvarum latebris gaudentes, lascivi inprimis. Revera sunt animalia quædam quadrupedia Æthiopica, specie humana, sed cornuta, pedibusque caprinis. Beato Hieronymo interroganti responderunt se esse homines in hæc corpora detrusos ob patrata scelera.

Nymphasque] Nymphæ creditæ sunt Deæ, quas varias variis nominibus insigniverunt poëtæ. Alias enim fecerunt fluviorum et fontium Deas, quas Naiades vulgo vocant. Alias maris Deas, quas Nereides dicunt. Alias arboribus et sylvis præesse finxerunt, quas Dryades appellant. Alias montibus, quas Oreades. Alias locis amœnis, saltibus, et herbis, quas Napæas nominant.

585 *Faunos*] Fauni dicti sunt Dii rustici, a Fauno Italiæ rege Latini regis patre; qui, quia primus agriculturam docuit, post mortem in Deorum numerum est relatus; cui rustici, ob numinum terrorem, cornua, corneosque pedes, et aures acutas, ac formam caprinam attribuerunt.

Quorum noctivago strepitu, ludoque jocanti,
 Adfirmant volgo taciturna silentia rumpi;
 Chordarumque sonus fieri, dulceisque querelas,
 Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum:
 Et genus agricolum late sentiscere, quom Pan, 590
 Pineæ semiferi capitis vallamina quassans,
 Unco sæpe labro calamos percurrit hianteis,
 Fistula sylvestrem ne cesset fundere musam.
 Cætera de genere hoc monstra ac portenta loquuntur,
 Ne loca, deserta ab Divis quoque, forte putentur 595
 Sola tenere; ideo jactant miracula dictis:

quorum nocturno sonitu, et ludo joculari, testantur vulgo silentia tranquilla interrumpi, et sonitus fidium reddi, et suaves questus, quod fistula tacta digitis cantantium reddit; et agricolas longe præsentire, quando Pan, concutiens amictus piniferos sui capitis semiferi, pervadit plerumque adunco suo labro perforatas arundines, ne tibia desinat reddere sylvestre carmen. Commemorant plura ejusmodi monstra atque portenta, ne loca deserta credantur etiam fortasse solum occupari a Diis:

Voss. vet. *sonos* vulg.—589 *Tibi* V. ed. Th. Ra. Bodl. *findit* Ferr. V. ed. Th. Ra. *figit* Bodl. *fondit* Mus. B. 2.—590 *sentire* Mus. B. 2. *quom Pan* Voss. vet. sed *pompam* superscr.—591 *semiferi* Voss. vet. *ullamina* Voss. vet. et L. B. *vallamina* Voss. marg.—594 *Petere* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. *Potere* V. ed. Th. Ra. *Prætece* Ferr. Mus. B. 1. 3. *Fetere* Mus. B. 2. *hac* V. ed. Th. Ra. *locuntur* Vind. *loquuntur* Cant.—595 *Nec* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *Hæc* Mus. B. 2. *de divi* V. ed.

NOTÆ

587 *Volgo*] Pro vulgo.

Silentia rumpi] I. e. vocem mitti. Namque rumpere silentia, est loqui, aut vocem mittere. Virg. Æ. x. ‘Quid me alta silentia cogis Rumpere?’

590 *Agricolum*] Agricolarum.

Pan, Pineæ, &c.] Pan pastorum Deus creditur, coronam pineam in capite gerit, cornutus ac caprinis pedibus fingitur, fistulam septem calamis compactam altera manu tenet, altera pedum, i. e. baculum inflexum; solitudine delectatur, ac loca marina maxime colit. Ideoque a Græcis vocatur ἀλπίλαγκτος, et echonem amare existimatur.

592 *Calamos*] Arundines, quibus fistula compacta est. Sic v. 1406.

‘Et supera calamos unco percurrere labro.’

593 *Fistula*] Quæ septem calamis imparibus ordine junctis constat. Virg. Eclog. ‘Est mihi disparibus septem compacta cicutis *Fistula*.’ *Fistulæ* primus inventor Pan dicitur. Virg. ibid. ‘Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.’

596 *Tenere* [*teneri*] Ita sane legendum, non *tenere*, si bina puncta post hanc vocem apponantur, ut Lambino, Pareo, et aliis compluribus placet. Sin autem sic interpunxeris, *Sola: tenere*, ideo jactant miracula dictis: recte *tenere*, non *teneri*, legendum est.

Aut aliqua ratione alia ducuntur ; ut omne
Humanum genus est avidum nimis auricularum.

Quod super est, non est mirandum, qua ratione
Per loca qua nequeunt oculi res cernere apertas, 600
Hæc loca per voces veniant, aureisque lacescant :
Conloquium clusis foribus quoque sæpe videmus.
Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolomis transire potest, simulacra renutant ;

idecirco verbis jactitant prodigia, vel aguntur aliqua alia ratione, prout gens omnis hominum habet aures nimium cupidas. Quod reliquum est, non est mirum, scilicet quo modo oculi non possunt videre res manifestas per ea loca, per quæ loca voces transeant, et feriant aures, quod plerumque cernimus, quando loquimur januis oclusis. Scilicet, quoniam vox integra potest transmeare per sinuosos meatus rerum,

Th. Ra. *declivis* Bodl.—597 *omen* Bodl.—598 *minus* Mus. B. 2. *amica ramus* V. ed. Ferr. Th. Ra. *amica ramis* Bodl. *amicularem* Mus. B. 2.—600 *Per loca quæ* Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas. *Per loca quas* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *Quæ loca per* vulg. *Quæ loca quæ* V. marg. 1. *opertas* Mus. B. 2.—602 *Spurium* censent Lamb. Fab. *Conloquimini* Vind. *Cum loquimur* P. in not. et edd. vulg. *quod pro quoque* edd. vulg.—603 *perflexa* Ferr. Th. Ra. O. V. ed.—604 *remittant* Gryph. marg. Bas. marg. P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *renutant* P. in not. O. Cant. *remutant* Gryph. Mus. B. 1.

NOTE

597 *Ut omne Humanum . . . auricularum*] I. e. ut omnes homines habent aures nimis avidas audiendi ; voluntque semper audire aliquid novi. Hinc res admirabiles et portentis similes fingunt, quibus alliciant et retineant auditores.

599 *Quod super est*] His S. vss. docet cur omnia voci sint pervia, non vero simulacris seu rerum imaginibus. Namque, clausis foribus, voces prætereuntium audimus, quos tamen non videmus ; scilicet quia vocis corpuscula transire possunt per obliqua foramina, simulacra vero seu imagines non possint ; alias enim perscinduntur ac franguntur. Sic imagines bene transeunt per vitrum, quia vitri foramina non obliqua sunt. Verum hæc ratio non laudatur ; namque primum in vitro sunt obliqua foramina, ex quibus rerum imagines refringuntur, quoniam res visæ per vitrum non apparent esse in suis lo-

cis ; et, refractione etiam peracta, non desinunt imagines tendere recta in oculum. Deinde non omnis seu tota ac integra imago transvolat vitrum, siquidem ex radiis imaginem constituentibus illi soli transvolant, qui incident in poros, seu in spatia inania vitri ; reliqui vero, qui incidunt in partes vitri solidas, reflectuntur. Itaque non in hoc discrimen est vocis ab imagine. Unde Lucretius aliud jam statuere pergit vs. 607.

600 *Per loca qua* [*Quæ loca per*] Anastrophe, pro *per quæ loca*. Sic vs. seq. '*Hæc loca per,*' pro *per hæc loca*.

602 *Conloquium* [*Cum loquimur, &c.*] Alii aliter legunt hunc versum. Lambin. *Conloquimur clausis foribus : quod sæpe videmus.* Parens, *Conloquium clausis foribus quoque sæpe tenemus.* Nos, cum Nardo, Gassendo, et aliis, vulgarem lectionem retinuimus.

Perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant : 605
Qualia sunt vitri, species quæ transvolat omnis.

Præterea, parteis in cunctas dividitur vox,
Ex aliis aliæ quoniam gignuntur ; ubei nam
Dissiluit semel, in multas, exorta quasi ignis
Sæpe solet scintilla suos se spargere in igneis : 610
Ergo replentur loca vocibus, abdita retro
Omnia quæ circum fuerunt, sonituque cientur.
At simulacra viis de rectis omnia tendunt,

imagines vero abnuant. Namque perfringuntur, nisi transeant per rectos meatus ; quales sunt meatus vitri, quos omnis imago facile pertransit. Deinde vox diffunditur in omnes partes aëris, siquidem partes illius generantur aliæ ex aliis, cum semel vox una creata dispersa est in multas voculas, sicuti plerumque scintilla ignis consuevit diffundere se in suos igniculos. Igitur cuncta loca penitus abstrusa, quæ circum adfuerint, complentur vocibus et percutiuntur sono. Verum imagines omnes

renuntant Voss. L. B. *retuntant* Voss. vet.—606 *vitrei* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *utri* Mus. B. 1. *qua* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. *quo* Mus. B. 3. *transvolat* Bodl. Voss. vet. *travolat* Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *tranolat* V. ed. Th. Ra. *tramat* Bas. marg. *traviat* Gryph. marg. P. *trameat* Gif. Par. Delph. Cont. Bas. marg.—607 *cunctis* Vind. V. ed. Th. Ra. *cuncta* Bodl.—608 *ubi jam* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *ubi una* Lamb. et edd. vulg. *ubina* Voss. vet. et L. B.—609 *Dissolvit* P. V. ed. *Dissiluit* P. in not. *Dissiliunt* Cant. *multis* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *Dissiluit scintilla suos se spargere in ignes Sape solet multas exorta quasi ignes* V. marg. 1.—611 *addita* Bodl. Cant.—612 *fuerint* Voss. vet. Mus. B. 3. et edd. vulg.—613 *derectis* Voss. vet. et L. B. Cant. *de rectis* Mus. B. 1. *de-*

NOTÆ

606 *Qualia sunt vitri*] Supp. foramina.

Quæ] Ita fere omnes : Lambinus testatur se in Ms. legisse *qua*. Verum recte *quæ*, in accusativo casu : supp. foramina.

Transvolat [trameat] Pareus et alii, bene. Lambin. *transvolat*. Idem.

607 *Præterea, parteis, &c.*] His 12. vs. secundum astruit discrimen vocem inter ac imagines : seu secundam reddit rationem cur vox transvolet parietes, non item imago. Nimirum, quia vox missa sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum in multas partes dissilit ; sicque loca omnia complet recta, indirecta, et aperta, et abdita, et aër etiam remotus et inclusus per consensum verberatur, verberatus sonitum reddit, sonus seu

vox ad aures pervenit. Auditus enim semper patet, ut sonos ex omni parte editos excipiat. Vocem autem in voculas multas spargi confirmat similitudine ignis, qui in multas scintillas igneas, seu in multos parvulos ignes diffunditur. Verum hæc non contingunt rerum simulacris. Neque enim per obliquam aut transversam feruntur viam, sed per rectam semper ad oculos perveniunt. Quare non nisi ea, quorum imagines recte perducuntur ad oculos, cernere possumus. Audimus vero quæ sunt ab auribus nostris disclusa, remota, disparata, parietibus etiam ac muris interpositis. Quod autem vox in voculas dissiliat, jam sup. ostensum est vs. 567. not.

Ut sunt missa semel: quapropter cernere nemo
 Sæpta supra potis est, at voces adcipere extra. 615

Et tamen ipsa quoque hæc, dum transit clusa viarum,
 Vox obtunditur, atque aureis confusa penetrat;
 Et sonitum potius, quam verba, audire videmur.

Hoc, qui sentimus sucum, lingua atque palatum
 Plusculum habent in se rationis, plus operai. 620

Principio, sucum sentimus in ore, cibum quom

ferantur rectis itineribus, ubi semel jactæ sunt. Quamobrem nullus homo potest videre supra seipsum: sed potest excipere voces foris. Et tamen dum hæc etiam ipsa vox permeat clausos auditus, hebescit, et indistincta intrat in aures, et videmur potius audire sonum, quam verba. Hæc autem, nempe lingua et palatum, quibus percipimus saporem, continent plus causarum, et plus laboris, quam quæ hactenus disputata sunt. Primum percipimus saporem in ore, ubi manducando

jectis O. *directis* reliqui. *tendant* Voss. vet.—615 *Se* P. Vind. et edd. vulg. *Sæpe* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *super* Mus. B. 2. *ac* V. ed. Bodl. Cant. *excipere* Mus. B. 1.—616 *claustra* Gryph. Bas. P. Ald. *onusa* Mus. B. 2. *clausa per ædes* Mus. B. 3. *viarum* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *Et t. i. q. dum hæc clausa transit* Mus. B. 1.—618 *videntur* Mus. B. 1. 3.—619 *Hoc, qui* Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. *Nec queis* Par. Gryph. Fab. Bas. V. marg. 1. 2. *Hoc queis* V. marg. *Hæc queis* edd. vulg. *sucum* V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *succum* vulg. *linguam* P.—620 *plus operarum* Mus. B. 1. *plusque operai* edd. vulg. *operæque* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *operæ* Vind. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

616 *Clusa* [*clausa*] *viarum*] Hellenismus, pro clausas vias. Sic alibi ‘strata viarum,’ ‘aperta domorum,’ &c.

619 *Hoc, qui*, [*Hæc, queis*] *sentimus, &c.*] Hactenus de auditu, deque voce seu sonitu. Nunc de gustatu deque sapore disputaturus est his 59. vss. seqq. Itaque his 2. vss. prioribus monet paulo plus inesse rationis, plusque operæ ac laboris, in disputatione de gustatu, quam in superioribus, nempe in visu et auditu, si Lambini, Parei, et nonnullorum sequimur lectionem. Contra vero, si Nardi et aliorum sententiæ subscribimus, docet Lucretius non magis allaborandum esse in explicando gustatu et sapore, quam in visu et auditu. Sic enim isti legunt: *Nec, queis sentimus, lingua atque palatum*

plusculum habent in se rationis, plus operai.

621 *Principio, sucum, &c.*] His 16. vss. subseqq. docet Poëta quid sit sapor, quomodo sentiatur, quo tempore sentiatur, et a quo. Sapor autem ex Epicuri doctrina Lucretio nihil aliud videtur esse, quam corpuscula e rebus manducatis exorta, quæ varie, hoc est, suaviter aut insipide, linguam atque palatum feriant, moveant, et afficiant, ita ut inde fiat gustatus. Democritus enim, Plato, et Epicurus duplex saporis genus distinxerunt: unum saporem suavem, qui nomine dulcis dicitur: alterum insuavem, qui variis nominibus insignitur, quatenus opponitur dulci; nempe dicitur amarus, salsus, acidus, acerbus, acris, acutus, austerus, &c.

Mandundo exprimimus: ceu plenam spongiam aquai

Si quis forte manu premere, ac siccare, coëpit.

Inde, quod exprimimus, per caulas omne palati

Diditur, et raræ per plexa foramina linguæ.

625

Hoc, ubi lævia sunt manantes corpora suci,

Suaviter adtingunt, et suaviter omnia tractant,

alimentum elicimus succum ab eo, veluti si quis fortasse aggreditur comprimere manu spongiam repletam aqua, et siccare illam. Hinc id omne, quod elicimus, dividitur per poros palati, et per meatus obliquos linguæ spongiosæ. Cum autem hæc corpuscula saporis emanantis sunt levigata, feriunt jucunde, et

////////

Mus. B. 2. *operæ* quod Cant. V. marg. 1. *se* dcest V. ed.—622 *aqua* Vind. Mus. B. 2. Ferr.—623 *ac siccare coëpit* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *exsiccareque cæpit* P. *siccescere* V. marg. 1. *ac siccare recepit* Gryph. Nard. Bas. V. marg. 2.—624 *palatin* Bodl.—625 *Dividitur* Mus. B. 2. *perplexa* P. Vind. V. ed. O. *per flexa* V. marg. 1.—626 *Hæc* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. *manantis* Vind. O. Mus. B. 1. 3. et edd. vulg.

NOTÆ

Dulcis sapor fit ex corpusculis levibus, et ita configuratis, ut linguæ poros ac palatum leniter afficiant, deliniant, ac demulceant. Insuavis vero constat ex corpusculis ita figuratis, ut sensorium gustatus male afficiant et exasperent. Quod quidem præclare cecinit Lucretius II. 398. et seqq. Linguam autem et palatum saporis sensoria esse docet: de lingua nemo ambigit, de palato adstipulantem habet Plinium lib. II. cap. 37. qui 'saporum intellectum' (verba sunt illius) palato concedit. Et certe id experimur, nos sapiditate affici, etiam palato, saltem tota postica palati parte, unde jam subdit infra, 'Deinde, voluptas est e succo, fine palati.' Itaque constat tum gustatum fieri, cum succus permeat finem palati, seu radicem linguæ: ubi vero jam cibus vel succus e cibo expressus descendit in membra, tum nulla voluptas sentitur, scilicet a gustu; namque et cibus in viscera delapsus suavis aut insuavis sentitur ab iis. Verum de sola gustus volup-

tate loquitur. Unde vanam docet fore ciborum electionem, nec referre quo cibo alatur corpus, dummodo bene coquatur, quod capitur; neque enim extra palati radices suavitas aut insuavitas ciborum sentitur. Unde Philoxenus vir voluptuosissimus a Diis petebat sibi collum gruis, ut sibi ciborum voluptas diuturnior esset ex diuturniori alimenti mora per fauces.

624 *Per caulas*] Per concavitates, per poros, quos Græci vocant.

625 *Diditur*] Dispergitur, differtur, distribuitur.

626 *Hoc*, [*Hæc*,] *ubi lævia*, &c.] Levor et asperitas atomorum, quibus succus constat, Lucretio causa est suavitatis et insuavitatis saporum: sicut et in aliis rebus supra docuit. Sed de his fusiis disputatum est II. 399. et seqq.

Corpora] Atomī, quibus succus rerum constat.

627 *Tractant*] Demulcent, delectant, tangunt.

Humida linguae circum sudantia templa :

At contra pungunt sensum, lacerantque, coorta,

Quanto quæque magis sunt asperitate repleta.

630

Deinde, voluptas est e suco, fine palati ;

Quom vero deorsum per fauces præcipitavit,

Nulla voluptas est, dum diditur omnis in artus.

Nec refert quidquam, quo victu corpus alatur,

Dum modo, quod capias, concoctum didere possis

635

Artubus, et stomachi humectum servare tenorem.

Nunc aliis alius qui sit cibus, ut videamus,

contingunt jucunde cuncta palatia madida linguae, quæ circum stillant. Contra vero, quo magis quæque corpuscula sunt plena squaloris, eo nata compungunt et dilacerant sensum gustus. Postea suavitas percipitur a sapore in extremitate palati: ubi autem delapsus est succus infra per guttura, dum scilicet distribuitur per membra, nulla jam suavitas sentitur. Neque interest ullomodo, quo alimento corpus nutriatur, modo queas concoquere, et distribuere per membra, quod sumas, et conservare humidum statum stomachi. Nunc vero jam dicam, quare

//////////

manentis Mus. B. 2.—628 Humida lingua Vind. Mus. B. 2. Humida lingua V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra.—629 pingunt P. V. ed. O. Th. Ra. Ald. coarcta P. Bas. Ald. coarta V. marg. 1.—630 sint Mus. B. 2.—631 sicco Mus. B. 1. sine V. ed. Bodl. Th. Ra. in fine Vind. Mus. B. 1. 2. et omnia inter est et dum vs. 633. desunt Mus. B. 2.—632 vere Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Bodl. Cant.—633 deditur O. Mus. B. 1. 3. Cant.—634 quiquam V. ed. Th. Ra.—635 copias Mus. B. 1. concretum Mus. B. 3. posses Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B.—636 Artibus Mus. B. 2. humectum P. Hav. Bip. Delph. humidum Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. marg. V. marg. 1. Ferr. umidum V. ed. Th. Ra. vividum Bodl. Mus. B. 2. Voss. vet. et L. B.—637 cur sit edd. vulg.—638

NOTÆ

628 *Linguae templa*] Linguam.

631 *Deinde, voluptas, &c.*] Lucretius itaque ex Epicuro docet omnem, quæ ex cibis percipitur, voluptatem in linguae ac palati extremis regionibus sentiri. Ubi enim cibus in ventriculum delapsus est, nulla jam restat gustus voluptas. Hinc non immerito Nigrinus apud Lucianum ridebat eos, qui plus nimio studii adhiberent in ciborum condimentis. Multum enim laboris ac molestiæ suscipere illos arguebat, quos brevis voluptas mansura erat; quoniam quatuor digitos tantum longum esset guttur, per quod cibus delabens suaviter ac bene illos afficeret. Neque in apparandis

cibis voluptatem capere, neque post absorptos cibos jam ullam voluptatem sentire, sed in eo tantum tempore, quo per guttur cibus pertransiret. Frustra ergo et inepte tanto pretio cœnam pararent.

637 *Nunc aliis alius, &c.*] His 29. vss. novum jam et arduum proponit problema, solvitque; cur scilicet idem cibus aliis animantibus jucundus sit et salubris, suavis et amarus; aliis vero injucundus et noxius, ingratus et dulcis. Sic v. g. jejuni hominis saliva tactus serpens disrumpitur: serpentis vero morsu perit homo. Sic veratrum homini acre est venenum, quo tamen capræ et co-

Expediam : qua reve, aliis quod triste et amarum est,
 Hoc tamen esse aliis possit perdulce videri :
 Tantaque in hiis rebus distantia differitasque est, 640
 Ut, quod aliis cibus est, aliis fuat acre venenum.
 Est itaque, ut serpens, hominis quæ tacta salivis,
 Disperit, ac sese mandundo conficit ipsa.
 Præterea, nobis veratrum est acre venenum ;

aliud alimentum sit aptum aliis animantibus, veluti cernimus ; et cur id, quod aliis animantibus injucundum est et tetrum, queat tamen videri esse perjucundum aliis. Et tam magna discrepantia, et differentia est in his rebus, ut quod est aliis alimentum, id fiat virus tetrum aliis. Namque nonnunquam serpens tacta saliva hominis interit, et ipsa interficit se mordendo. Deinde helleborum nobis est

////////

rene O. Mus. B. 1. 2. 3. *re ut* Cant.—639 *prædulce* edd. vulg.—640 *in deest* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *differentas* V. ed. Th. Ra. *que deest* Mus. B. 2.—641 *Et* Cant. *fiat* Vind. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Ferr. Nard. *fuit* O.—642 *Et* V. ed. Th. Ra. *utique* Vind. Mus. B. 1. Bip. *Sæpe etenim* Delph. *contacta* Vind. Mus. B. 2. Bip. Hav. Delph. *salivâ* Delph. *salvus* V. ed. Th. Ra.—643 *Desperit* V. ed. Th. Ra.—644 *veretrum* V. ed. Bodl. Th. Ra.—645 *Ac*

NOTÆ

turnices pinguescunt. Et similia. Cujus rei rationem reddit ex eo, quod organum gustatus in sua textura, sive atomorum spatiorumque inter atomos interceptorum configuratione, in animantibus variis differat, perinde ac differunt ceteræ partes, speciatimque externæ. Hinc in aliis animantibus, sive brutis sive hominibus, alia sunt intervalla et viæ inter atomos, ex quibus constant : alia nempe sunt intervalla majora, alia minora, alia rotunda, alia quadrata, alia multangula. Eodem enim modo discrepant foramina, seu intervalla, quæ interceptiuntur inter atomos, ex quibus animalia constant, quam ipsæ atomi. Nil ergo mirum si alia animalia, dum succos gustant, aliter afficiantur in lingua et palato, per quorum varia foramina succus e cibis expressus penetrat. Itaque diversitatem gustatus rejicit in diversas atomorum figuras, ex quibus constat succus, et in diversa intervalla, quæ

interceptiuntur inter atomos et figuras, ex quibus totum constat animal. Variant autem intervalla pro motu ac structura atomorum. Hinc fit ut quod uni suave est, id alteri sit amarum.

640 *Differitas*] Differentia, inquit Nonius. Hac voce utitur etiam Arnobius adv. gent. II. ‘Vultis, favore deposito, cogitationibus tacitis pervidere animantia nos esse aut consimilia ceteris, aut non plurima differentia distantia?’ Idem lib. VIII.

641 *Fuat*] Antiquæ pro, sit. Sic Virg. Æn. x. ‘Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebō.’ Sic Terent. in Hecyr. ‘Fors fuat Pol.’ Sic Lucret. v. 584. et alibi.

642 *Est itaque, ut* [*Sæpe etenim*] *serpens, &c.*] Sic Plin. VII. 2. ‘Et tamen omnibus hominibus contra serpentes inest venenum; feruntque eas ictum salivæ, tanquam aquæ ferventis contactum, fugere.’

644 *Veratrum*] Græci vocant Hel-

At capris adipēs, et coturnicibus, auget.

645

Id quibus ut fiat rebus cognoscere possis,

Principio meminisse decet, quæ diximus ante,

Semina multimodis in rebus mixta teneri.

Porro, omnes, quæquomque cibum capiunt, animantes,

Ut sunt dissimiles extrinsecus, et generatim

650

Extima membrorum circumcæsura coërcet;

Proinde et seminibus constant, variantque figura.

Semina quom porro distent, differre necesse est

Intervalla, viasque, foramina quæ perhibemus,

Omnibus in membris, et in ore, ipsoque palato.

655

Esse minora igitur quædam, majoraque, debent;

crudele virus: sed addit pinguedines capellis et coturnicibus. Ut autem queas scire qua ratione hoc fiat, primum convenit te recordari ea, quæ docuimus supra, nimirum primordia esse commixta in rebus variis modis. Ceterum prout cuncta animalia, quæ sumunt alimentum, discrepantia sunt extra, et prout extrema formatura artuum retinet illa quæque secundum sua singula genera, ita componuntur ex variis primordiis et discrepant forma. Quoniam vero primordia differant, oportet ut spatia, et regiones (quas vocamus meatus) discrepent etiam in cunctis artubus, et præsertim in ore, et in ipso palato. Ergo alia intervalla debent esse minora, alia majora aliis, alia triangularia, alia qua-

cai capris V. ed. Th. Ra. *coturnicibus* Bodl. *cocturnicibus* Voss. L. B. *quod coturnicibus* Voss. vet.—646 *Ut quibus id* edd. vulg.—648 *tenere* V. ed. Th. Ra. Bodl. Gif. Par.—650 *variis* Fab.—651 *circumtextura* Gif. Par. Gryph. marg. Cout. Bas. marg. P. Ald. *circumcassura* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr.—652 *ex seminibus* Gryph. Delph. Nard. Bas. P. ac Creech. ed. 2. Bip. Par. Gif. *distant* Vind. Voss. vet. et edd. vulg. *figuris* Gif. Par. Voss. L. B. *figuram* Mus. B. 2.—654 *vias* Mus. B. 1. *phibemus* V. ed. Th. Ra. *perhibendum* Mus. B. 2.—655 *uti membris* Mus. B. 2.—656 *maioque* V. ed. Th. Ra. *minora-*

NOTE

leborum, teste Plin. xxv. 14. qui duplex hellebori genus facit; candidum alterum, quod Itali Veratrum album appellant: alterum nigrum, quod alii vocant Entomon, alii Polyrrhizon, alii Melampodion, ab inventore Melampode pastore, qui primus ea herba capras purgari animadvertisse fertur. Utriusque periculosa sumtio est homini: capris vero et coturnicibus auget adipem. Plin. x. 12. Sic Lucret. v. 898.

647 *Quæ diximus ante*] Nempe II. 1053. et seqq.

650 *Generatim*] Per singula ani-

mantum genera, I. 21. 228. &c.

251 *Extima membrorum*] H. vs. positus fuit III. 220.

Circumcassura] Alii *circumtextura*. Græcis περικοπή, seu περιγραφή, i. e. extremitas, extremum lineamen, extrema circumscriptio rei. Plinio 'circumcassura' dicitur.

652 *Proinde*] Ita, sic, similiter: vs. 660.

656 *Minora*] Supp. intervalla, vs. 654. Scilicet formaturæ intervallo- rum, quæ interceptiuntur inter ipsas atomos, sequuntur texturam atomorum: ita ut, sicut aliæ atomi sunt tri-

Esse triquetra aliis, aliis quadrata, necesse est:
 Multa rotunda, modis multis multangula quædam.
 Namque, figurarum ratio ut motusque reposcunt,
 Proinde foraminibus debent differre figuræ. 660
 Et variare viæ, proinde ac textura coërcet.
 Hoc, ubi quod suave est aliis, aliis fit amarum,
 Illi, quoi suave est, lævissima corpore debent
 Contractabiliter caulas intrare palati:
 At contra, quibus est eadem res intus acerba, 665
 Aspera nimirum penetrant, hamataque, fauces.
 Nunc facile est ex hiis rebus cognoscere quæque.

drangularia, non pauca orbicularia, nonnulla variis modis plures angulos habentia. Etenim prout ratio formarum, et motiones atomorum postulant, ita formæ debent distare a meatibus, et regiones debent esse diversæ prout formatura retinet atomos in rebus. Igitur, cum illud, quod dulce est aliis, fit acerbum aliis, iis, quibus dulce est, semina levigatissima debent facile ingredi in poros palati. Contra vero, scilicet primordia aspera et adunca intrant fauces eorum, quibus eadem res intrinsecus est amara. Jam vero haud difficile est nosse sin-

que Mus. B. 2.—657 *triquetria* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *triquetra* O. Cant. *triquetria* Mus. B. 1. *aliis* semel tantum scribitur in Mus. B. 1. 2. 3.—659 *ut ratio* P. et edd. vulg.—660 *distare figura* Gassend.—661 *vias* P. O. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. *attextura* V. ed. Ferr. Th. Ra. *ut textura* V. marg. 1. *a textura* Bodl.—662 *Ergo* edd. vulg. *Hinc* Gif. Par. Cout.—663 *Illis quæis* edd. vulg. *Illi qui* P. *Illi cū* O. Cant. *corpora* Vind. Mus. B. 2. et edd. vulg.—664 *Contabiliter* Mus. B. 2. *Contractabilis* Gryph. marg. Bas. marg. *Contractabiliter* edd. vulg. *caudas* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. corr. *in caulas* Gryph. marg. *nitrare* V. ed. Th. Ra.—665 *re natus* V. ed. Th. Ra. *renatus* Mus. B. 1. *re tintus* Mus. B. 2. *renuatus* Ferr.—666 *Asper animorum* Vind. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *Aspera minorum* Mus. B. 1. *penetratur* Mus. B. 1. *penetranat* Mus. B. 2. *penetras* Mus. B. 3. *hamatque* Mus. B. 2. *hamatque formis* Gassend.—667 *fu-*

NOTÆ

gonæ, aliæ quadratæ, aliæ polygonæ: similiter alia intervalla sunt trigona, alia quadrata, alia polygonæ figura.

657 *Triquetra*] Trigona, triangula.

658 *Multangula*] Polygona.

660 *Proinde*] Ita, sic: vs. 652.

662 *Hoc* [*Ergo* ubi, &c.] Ita multi legunt. Alii, *Hoc ubi*, &c. Sensus est: Cum id, quod aliis suave est, aliis sit amarum, credibile est, atque adeo verum, corpora prima politissima et levigatissima, quæ sunt in cibo aut potu, qui linguam ac pala-

tum dulcedine afficit, permulcere linguae ac palati meatus inter penetrandum. Et contra, quibus cibus est amarus, aspera primordia debent exasperare linguam ac palatum. Quod autem aliis cibus idem sit dulcis, aliis amarus, id accedit ex perturbata aut commutata atomorum contextura.

667 *Nunc facile est ex hiis, &c.*] His vss. confirmat exemplo suam hanc doctrinam. Quod igitur ille cibus aut potus, qui suavis est aliis, fiat

Quippe, ubi quoui febris, bili superante, coorta est,
 Aut alia ratione aliqua est vis excita morbi;
 Perturbatur ibei jam totum corpus, et omnes 670
 Commutantur ibei posituræ principiorum:
 Fit, prius ad sensum quæ corpora conveniebant,
 Nunc non convenient, et cætera sint magis apta,
 Quæ penetrata queunt sensum progignere acerbum.
 Utraque enim sunt in mellis commixta sapore; 675
 Id, quod jam supera tibi sæpe ostendimus ante.
 Nunc age, quo pacto nareis adjectus odoris

gulas res ex his rebus. Namque, v. g. cum alicui febris orta est ex bili exuperante, vel cum ex alia causa violentia quædam morbi est excitata, totum illius corpus conturbatur tunc, et cunctæ dispositiones primordiorum permutantur in eo: accidit, ut eæ atomi, quæ ante aptæ erant ad certum sensum, jam non aptæ sint, et ut aliæ potius convenient, quæ ingressæ possunt creare sensum amarum. Namque utraque primordia, levia et aspera, mixta sunt in succo mellis, id quod jam antea supra frequenter demonstravimus tibi. Jam vero ex-

////////

cile ex his est edd. vulg. facilis Voss. vet. est deest Mus. B. 2.—668 Quippe cui Bodl. bile Mus. B. 2.—669 aliquatius Mus. B. 2. aliqua si Mus. B. 3. aliqua vis P. V. ed. Th. Ra. Ald. aliquas Ferr.—670 Perturbat Mus. B. 2. ubi Bodl. totum jam edd. vulg.—671 Commutentur V. ed. Bodl. ubi V. marg. 1.—672 ut quæ P. Vind. O. Cant. quo Bodl.—673 Nunc vero Bodl. sit Vind.—674 nequeunt Mus. B. 2. propingere P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. propignere V. ed. Th. Ra.—675 Veraque Bodl. sunt deest Cant.—676 non pro jam V. ed. Th. Ra. superat ibi V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. superest tibi O. superat ubi Mus. B. 2. supra tibi Cant.—677 odore P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—678 Tangit V.

NOTÆ

aliis amarus, id accidere docet Lucretius ex perturbatione atomorum in corporibus: qualis perturbatio aut commutatio fieri solet in ægro ex bile superante, aut ex alia causa. Tunc enim totum conturbatur corpus, mutatur atomorum sedes ac positura. Hinc quæ prius ad sensum suavem conveniebant, jam ad amaritudinem conveniunt: aut contra.

677 *Nunc age, quo pacto, &c.*] Hactenus de sapore et gustu: nunc de odore et odoratu disputaturus est ab h. vs. 677. ad vs. 723. His itaque 11. vs. prioribus docet, sicut imagines, voces, saporis e rebus emittuntur; ita odores variis e rebus fluere, et animalia cuncta diversimode afficere

propter dissimiles figuras atomorum ex quibus constant. Primum igitur astruit odores fluere, mitti, spargique continuo certis e rebus. Deinde monet non omnia animalia pariter affici cunctis odoribus: sed alios odores aliis animantibus esse aptos. Hinc apes allectæ odorem mellis etiam procul distantis longe peregrinantur. Hinc vultures pariter odore cadaverum procul extantium allecti advolant. Hinc canes sectantur vestigia ferarum. Hinc anseres præsentiant odorem hominum adventantium. Et ita de aliis. Itaque diversa temperamentorum ratio in hominibus, ac ceteris animantibus, (h. e. in olfactus sensorio,) causa est uno ex Lucretio, cur odores

Tangat, agam. Primum, res multas esse necesse est,
 Unde fluens volvat varius se fluctus odorum ;
 Et fluere, et mitti volgo, spargique, putandum est. 680
 Verum aliis alius magis est animantibus aptus,
 Dissimileis propter formas ; ideoque per auras
 Mellis apes, quam vis longe, ducuntur odore ;
 Volturiique cadaveribus : tum, fissa ferarum
 Ungula quo tulerit gressum, permissa canum vis 685
 Ducit ; et humanum longe præsentit odorem,
 Romulidarum arcis servator, candidus anser.

pediam, quomodo appulsus odoris feriat nares. Principio oportet ut res multæ extent, ex quibus copia multiplex odorum emanans propulset se. Etenim credendum est odores communiter emanare, jaci, et dispergi de rebus. Sed alius odor magis est conveniens aliis animalibus, ob dispares figuras atomorum, quibus constant. Et idcirco apes, etiamsi procul absint, attrahuntur per aëra odore mellis, et vultures odore cadaverum: pariter olfactus canum emissus procul attrahit canes eo, quo ungula bifida belluarum contulerit gradum ; et albus anser custos arcis Romanorum procul præsentit odorem hominum. Ita diversus

marg. 1.—679 solvat Gif. marg. Voss. vet. in marg.—680 Nam edd. vulg. spergi V. ed. Bodl. Th. Ra.—681 est magis et Voss. vet. et magis est V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. ex magis est Mus. B. 2.—684 Volturi V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Volturius O. tamen fixa Mus. B. 2. fissa Mus. B. 1.—685 Ungula Mus. B. 3. permissa Voss. vet. Voss. marg. provisã Mus. B. 2. promissa reliqui. caminus Mus. B. 2.—686 præsentit Gif. marg. P. Ald.—687 Romanorum Gassend. servatur V. ed. Th. Ra.—688 natus V. ed. Bodl.

NOTÆ

alii aliis sint grati, aliis tetri. Sic Plutarchus adv. Colot. 1. meminit duarum mulierum, Berenices et Spartanæ alterius, quæ ad se mutuo accedentes æque aversatæ sunt, altera butyri, altera unguenti odorem.

Adjectus] Adjectio, appulsus. Sic 1. 890.

679 *Volvat*] Alias *solvat*.

682 *Dissimileis propter formas*] I. e. propter varias atomorum contexturas in olfactus sensorio.

684 *Volturiique*] Voltures, seu vultures, quos Plinius x. 46. narrat triduo ante volare eo, ubi cadavera futura sunt, quasi præsentiant multo ante cadaverum odorem. Sic Plaut. in Trucl. 'Jam quasi vulturii triduo prius prædivinabant, quo die esurituri

sient.' Dicitur autem Vultur, Vulturinus, et antique Vulturis.

Fissa ferarum Ungula] Periphrasis, pro feræ, quæ ungulas habent fissas, ut cervi, apri, &c. Sic vs. sequenti 'canum vis,' pro, canes.

685 *Permissa* [*promissa*] Ita Patrens, et alii complures. I. e. longius emissã. Lambinus *præmissa*, h. e. ante missã.

687 *Romulidarum*] Romanorum, qui ab Romulo ducunt originem. Sic 1. 1. eosdem Romanos vocat Æneadas, ab Ænea, a quo primam suam ducunt originem Romani.

Arcis servator anser] Capitoli. Hujus historia meminit Cicero pro Roscio Amerino. Plinius lib. 10. his verbis: 'Est et anseri vigil cura

Sic aliis alius nidor datus ad sua quemque

Pabula ducit, et a tetro resilire veneno

Cogit; eoque modo servantur secla ferarum.

690

Hicc' odor ipse igitur, nareis quiquomque lacessit,

Est alio ut possit permitti longius alter:

Sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum,

Quam sonitus, quam vox; mitto jam dicere, quam res,

odor concessus est aliis animantibus, et trahit quemque ad sua alimenta convenientia, et facit ut quisque recedat ab atro veneno; et hac ratione genera animalium conservantur. Ergo is omnis nidor, qui ferit nares, talis est, ut alius queat perferri magis procul, quam alius. Verumtamen nullus istorum odorum ita procul mittitur, quam sonus, quam vox; prætereo jam dicere, quam res quæ tangunt pu-

—689 *silire* V. ed. Th. Ra.—690 *servaturus* Mus. B. 2.—691 *Hic calor* Mus. B. 2. *variis* Cant.—692 *Est illo* Fab. *promitti* Gif. *longius ille* Fab.—693 *quicquam* P. Bodl. Th. Ra. Ald. *quiquam* V. ed. *tam deest* Cant.—695 *ferunt* V.

NOTÆ

Capitolio testata defenso, per id temporis canum silentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anserum Censores inprimis locant.' Et Tit. Liv. v. 'Galli nocte sublustri tanto silentio in summum evasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent: anseres non fellere,' &c.

688 *Sic aliis alius, &c.*] His 3. vss. docet Lucretius odorem duo nobis ac ceteris animantibus commoda præstare. I. enim odore exploramus alimenta, quæ nobis apta sunt et idonea. II. eodem odore repudiamus alimenta, quæ nobis nocent: atque utinam perpetuum esset hoc beneficium ac odoris signum; haud enim tam facile veneno deciperemur.

691 *Hicc' odor ipse igitur, &c.*] His 11. vss. docet quid odorem inter et sonum imaginemque sit discriminis. Duplicem autem discriminis rationem instituit I. quia non æque longe mittitur e rebus odor, ac sonus aut imago. II. quia sæpius effluit odor e rebus, quam sonus aut imago ferantur per aëra. Scilicet quia odor

ex alto, ut ait Lucretius, h. e. ex intimis rebus manat: imago vero tantum ex summa rerum superficie. Unde prius interdum periit odor per aëra, quam ad nares pervenerit; nec nisi lente et segniter missus fertur. Plato autem in Timæo docet odores esse fumum ac nebulam. Odorum quidem id, quod ex aëre in aquam mutatur, esse nebulam: quod vero ex aqua in aëra vertitur, fumum. Hinc odorem aqua tenuiorem, aëre autem crassiorem esse vult. Cujus rei argumento illud est, quod si quis nares obturet, aëra trahet quidem una cum spiritu ducto: non autem odorem. Aristoteles de Anim. II. docet odoris vim esse calidam, odorandique vim in calido et sicco esse sitam. Hinc nil mirum, si frigus et gelu odores obtundant. Docet et odores idcirco nihil juvare ad alendum; neque edendi aut bibendi cupiditatem excitare, immo nauseam movere. Suae tamen odores valetudinem juvare, quia cerebrum quod ex se, et ex alimenterum vaporibus humidum est, suo calore ac siccitate temperant atque exsiccant.

Quæ feriunt oculorum acies, visumque lacessunt: 695

Errabundus enim tarde venit, ac perit ante

Paullatim, facileis distractus in aëris auras.

Ex alto primum quia vix emittitur ex re:

Nam penitus fluere atque recedere rebus odores

Significat, quod fracta magis redolere videntur 700

Omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta.

Deinde, videre licet majoribus esse creatum

Principiis, quam vox; quoniam per saxea sæpta

pillas oculorum, et feriunt visum. Etenim omnis odor vagabundus lente advenit, et evanescit pedetentim antea facile dispersus in status aëris: principio quoniam vix emittitur ex interioribus rerum partibus. Nunquam id indicat odores emanare et secedere a rebus ex fundo rerum, quod res omnes, quæ franguntur, quod, quæ conteruntur, quod, quæ destruuntur igne, longe magis videantur reddere odorem. Præterea potes cernere odorem esse compositum ex principiis majoribus, quam vox

//////////

ed. O. Cant. Th. Ra. fuerunt Mus. B. 2.—698 amittitur Delph. ex se P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—699 ac præcedere P. O. Mus. B. 1. Ald. atque præcedere V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. ac procedere Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. ac decedere vel atque excedere Lamb. recedere deest Mus. B. 2.—700 Significant qua Mus. B. 1. violenter pro videntur V. ed. Th. Ra.—701 non labefacta P. concalefacta Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—702 esse deest V. ed. Th. Ra. creatam P. Vind. V. ed. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—703 quam vox Bodl. voci edd. vulg. quanquam pro quoniam P. V. ed. Ferr. Th. Ra.

NOTÆ

698 *Ex alto*] Ex fundo, ex intimis ac penitioribus rerum partibus. Sic vss. 71. 90.

699 *Nam penitus, &c.*] Probat odores ex alto rerum fluere, quia, quæ res odoriferæ franguntur, et conteruntur, et friantur, eæ magis redolent; quia odor latet intus.

702 *Deinde, videre licet, &c.*] His 8. vss. alterum notat discrimen, quod intercedit odorem inter et vocem ac sonitum. Odor quippe, quia halituosa est effluxio rerum, constat atomis crassioribus: vox vero ac sonus tenuioribus. Hinc fit ut odor non penetret, quo vox ac sonitus. Itemque fit ut ea ratione non diffundatur odor, qua vox ac sonus. Neque enim dignoscere facile est ex qua parte odor adveniat, aut ex qua

parte mittatur. Non enim recta ac vivide venit ad sensus, quia per aëra refrigeratur vis ejus. Notabis autem Lucretium ex Epicuro exigere certam commensurationem inter atomos odoris et contexturam organi, quod vix quisquam esse ambigit nuncupatos illos mamillares processus, productionesve cerebri in spongiosum os inferioris nasi. Siquidem, tametsi atomi illæ accedant ad manus, ad genas, ad linguam, aut ad alios sensus, hos tamen sui non faciunt sensus, quia cum iis nulla est sibi proportio. Cum vero pertingunt mamillares processus, tum sentiuntur. Scilicet variis figuris contextuntur illæ odoris atomi. Quod præclare docuit Lucretius II. 415. et seqq.

Non penetrat, qua vox volgo sonitusque feruntur.
 Qua re etiam quod olet, non tam facile esse videbis 705
 Investigare, in qua sit regione locatum :
 Refrigescit enim contando plaga per auras ;
 Nec calida ad sensum decurrunt, nuntia rerum.
 Errant sæpe canes itaque, et vestigia quærent.
 Nec tamen hoc solis in odoribus, atque saporum 710
 In genere, est : sed item species rerum, atque colores,
 Non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
 Ut non sint aliis quædam magis acria visis.
 Quir etiam gallum, noctem explodentibus alis,

constet : siquidem non transit per loca munita lapidea, per quæ vox ac sonus transmeant. Quapropter perspicies haud ita facile esse reperire quo in loco positum sit illud, quod redolet. Namque ictus odoris refrigescit morando per flatus aërios, neque recens adhuc pervenit ad sensus quasi nuntiator rerum. Hinc fit ut plerumque canes decipiantur, et investigent vias, qua feræ præterierint. Neque tamen id reperitur in unis odoribus, atque in ratione saporum : verum pariter simulacra rerum, et colores non sic congruunt in omnibus rebus ad cunctos sensus, ut quædam non sint usperiora oculis quam alia. Immo etiam furiosi leones non possunt

Ald. cum Mus. B. 2. quando V. marg. 1.—704 quo P. Bodl. Th. Ra. V. ed. Ald.—706 locatam Mus. B. 2.—707 contando Mus. B. 2. Cant. cunctando reliqui.—708 calidi Mus. B. 2. sensus P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Delph. decurr Voss. vet. occurrit Delph. decurrit Hav. Bip. Lamb.—710 Non V. marg. 1. soporum Vind. saporis Bodl.—711 In generu V. ed. Th. Ra. colorum Gassend.—713 sit Bodl.—714 Qur Voss. vet. Quin reliqui. nocte P. Nard. Bas. nodem V. ed. Th. Ra. in noctem V. marg. 1. explandentibus V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. explendenti-

NOTÆ

706 *Locatum*] Supp. odorem.
 707 *Plaga*] Supp. quam odor olfactui infert appellendo.
 708 *Calida*] H. e. vivida, directa, recens.
Nuntia rerum] Nuntiatrice odorum. Sic vs. 1030. et vi. 76. Sic Cicero de Orat. i. ‘ Historia testis temporum, lux veritatis, magistra vitæ, nuntia vetustatis.’
 709 *Errant sæpe canes, &c.*] Quia facile non agnoscunt, ex qua parte veniat odor ferarum, quas insectantur.
 710 *Nec tamen hoc solis, &c.*] His 4. vs. confirmat idem accidere in aliis sensibus, nempe in visu, et gustatu,

quod et in olfactu. Sapor enim et simulacra varia conformatione constant, et aliquatenus hebescent, aut variam habent proportionem ad suos sensus, propter dissimiles atomorum figuras, quibus componuntur, dum ad sensus appellant. Sic odor, quia lente sequitur et sero fertur, hebescit illius plaga, dum ferit olfactum.

714 *Qur etiam [Quinetiam] gallum, &c.*] His 12. vs. confirmat pariter idem fieri in voce ac sonitu. Quod exemplo galli probat, cujus vox iis est constans atomis, quæ leonem ferociorem terreat. Immo ea est gallorum corporis conformatio, ut ex iis certa fluant simulacra, quæ ita acri-

Auroram clara consuetum voce vocare, 715
 Nenu queunt rapidei contra constare leones,
 Inque tueri? ita continuo meminere fugai.
 Nimirum, quia sunt gallorum in corpore quædam
 Semina, quæ, quom sunt oculos inmissa leonum,
 Pupillas interfodiunt, acremque dolorem 720
 Præbent, ut nequeant contra durare feroces;
 Quom tamen hæc nostras acies nihil lædere possint:
 Aut quia non penetrant, aut quod penetrantibus illis

firmiter sistere neque aspicere adversus gallum, qui solet liquido cantu vocare Auroram, pennis excutientibus tenebras noctis: adeo statim recordantur effugere. Scilicet quia sunt quædam primordia in corpore gallorum, quæ cum injecta sunt in oculos leonum, compungunt acies oculorum, et inurunt ita asperum cruciatum, ut leones licet immanes non possint resistere adversus: quamvis tamen hæc eadem semina nequeant ullatenus pungere nostras pupillas: vel eo quod non intus intrent,

//////////

bus Voss. vet. expandentibus Cant. explaudentibus reliqui.—715 clare Bodl.—716 Quem nequeunt P. Ald. Nenu queunt Bodl. Voss. vet. Nocnu querunt sed Non nequeunt superscr. Cant. queunt, spatio ante vocem relicto, Vind. Nec nequeunt Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 3. Hoc nequeunt O. Hos nequeunt Mus. B. 1. Non queunt Mus. B. 2. Hunc nequeunt Gryph. Nard. Bas. Voss. marg.—718 corpora Mus. B. 2.—722 nihil Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. nil vulg. possunt Bodl.—723 qua pro quod Mus. B. 1. ilus Voss. L. B. Cant.—

NOTÆ

ter feriunt leonum oculos, ut fugere cogantur. Quod tamen nobis non contingit, quia vel eadem gallorum corpuscula nostros oculos non penetrant: aut si penetrant, nos non lædunt. Igitur sola corpusculorum soni discrepantia, atque incommensurabilitas, ut aiunt, cum contextura organi leonum, causa est, ut galli fugent ac terreant leones. Consule Plin. viii. 16.

715 *Aurorum consuetum vocare, &c.*] De galli cantu hæc dici possunt. Cum sol est jam sensibiliber prætergressus mediæ noctis circulum, et versus Auroram accedens, frigidam noctis auram prius quiescentem propellit: gallus autem excitatus noctis frigore, atque commotus ne forte cadat, perterretur, ac cantat. Vel dici potest gallo esse stata somni et expergefæc-

tionis tempora, sicut ceteris animalibus; ubi vero vel per sæ, vel alterius cantu, aut rei cuiusvis strepitu expergefît, tunc sistit se, ne labatur, et alis perstrepit, ac in cantum prorumpit, qui ipsi et naturalis et familiaris est tum certis noctis horis, cum sæpe etiam interdum. Sed de his vide Plin. x. 1.

716 *Nenu*] Non, ut monui iii. 201.

717 *Inque tueri*] Tmesis, pro, intuerique.

Meminerere fugai] I. e. in fugam se conjiciunt.

719 *Semina*] Atomî.

720 *Interfodiunt*] Pungunt, stimulant, exasperant.

721 *Feroces*] Supp. quantumvis.

722 *Acies*] Pupillas oculorum, ut sæpe monui.

Exitus ex oculis liber datur, in remorando

Lædere ne possint ex ulla lumina parte.

725

Nunc age, quæ moveant animum res, adcipe; et unde,

Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe paucis.

Principio hoc dico, rerum simulacra vagari

Multa, modis multis, in cunctas undique parteis,

Tenuia; quæ facile inter se junguntur in auris,

730

Obvia quom veniunt; ut aranea, bracteaque auri.

Quippe et enim multo magis hæc sunt tenuia textu,

vel quia, iis etiam intransibis penitus facilis egressus ex oculis tribuitur, ne in redeundo queant pungere oculos ex aliqua parte. Jam vero agedum, percipe quæ res cient et tangunt mentem, et accipe paucis verbis unde res illæ adveniant in animum, quæ adveniunt ipsi. Primum dico istud, nempe plures rerum imagines exiles ferrivariis modis ex omnibus partibus in omnes partes, quæ quidem imagines, facile conjunguntur inter se in aëre, cum sibi mutuo occurrunt, veluti aranæ telæ et tenuissima membrana auri. Scilicet enim hæc simulacra sunt longe magis exilia

724 *remorando* Vind. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *remeando* reliqui et edd. vulg.—725 *non possint* Voss. vet. Mus. B. 1. 2. *villa pro ulla* Voss. vet. et L. B. sed corr.—726 *percipe* Gassend.—727 *veniantque* Mus. B. 2. *veniant, veniunt* Delph. *accipe* Mus. B. 1. 2.—730 *viguntur* V. ed. Th. Ra.—731

NOTE

724 *In remorando* [*remeando*] In redeundo; dum scilicet illa semina redeunt, si forte nostras in acies oculorum penetrarunt.

725 *Lumina*] Oculos.

726 *Nunc age, quæ moveant, &c.*] Hactenus Poëta docuit, qua ratione visus, auditus, gustatus, et olfactus fiant. Verum nescio, quo animo aut consilio præterierit sensum tactus, qui reliquorum tanquam basis videtur. Nisi quod forte satis de illo disputaverit lib. II. Illos autem sensus fieri non posse voluit sine certis corpusculis, quæ e rebus missa adveniant ad sensus quæque suos. Nunc vero disputaturus est ab h. vs. 726. ad vs. 823. de animi motu, de cogitatione, quam per rerum imagines in animum incurrentes fieri docet, sicut visio fit per rerum simulacra in oculos appellentia. Adeo ut, dum in tenebris aut per insomnia cogitamus, mens nostra percellatur imaginibus

in ipsam incurrentibus, quæ varie discurrant ac vagentur, sed quæ tenuiores sint iis, quæ in oculos visum faciunt. Ita censuit Epicurus, ita Democritus, testibus Plutarcho Plac. IV. 8. et Cic. de Finib. I. et de N. Deor. I.

728 *Principio hoc dico, &c.*] His 8. vss. primum distinguit cum Epicuro duo simulacrorum seu imaginum genera: alterum crassius, quod oculos feriat: alterum tenuius, quod mentem penetret ac percellat, quo fit ut imaginetur, intelligat, ac cogitet. Horum autem tenuitatem ostendere conatur, dum illa comparat cum telis aranearum, aut auri bracteis, quæ res sunt tenuissimæ. Quanquam et tenuiora sunt his adhuc simulacra, quæ mentem penetrant; quoniam tenuitate etiam superant imagines illas, quæ sistuntur in oculis, et visum movent.

Quam quæ percipiunt oculos, visumque lacesunt;
 Corporis hæc quoniam penetrant per rara, cientque
 Tenuem animi naturam intus, sensumque lacesunt. 735
 Centauros itaque, et Scyllarum membra, videmus,
 Cerbereasque canum fauces; simulacraque eorum,

textura, quam illa quæ occupant oculos, et lædunt visum; siquidem hæc simulacra intrant per spatia vacua corporis, et permovent intrinsecus exilem naturam animi, et excitant sensum illius. Igitur cernimus Centauros, et artus Scyllarum, et vultus Cerbereos canum, et imagines illorum, quorum terra continet ossa, post

////////

bræta Mus. B. 1. Cant.—732 magis deest Voss. vet. hac Bodl.—733 oculi P. Ald. percutiunt oculos Gif. Par. Cout. oculis V. ed. Th. Ra. Bodl.—734 per ara sed superscr. æra Voss. L. B. per æra Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—735 Tenui Cant. sensu Bodl. mentem Fab.—736 silvarum Mus. B.

NOTÆ

733 *Percipiunt*] Lamb. i. e. occupant, afficiunt, perfundunt. Pareus, *percutiunt*, i. e. feriunt, ut ait vs. 695.

734 *Corporis per rara*] I. e. per cavernas, per caulas, per inania corporis spatia, per intervalla, per poros, ut dixit supra.

736 *Centauros itaque, &c.*] His 7. vss. confirmat exemplo id, quod jam supra docuit; nimirum a rebus omnibus omnis generis simulacra decedentia ferri per æra: quæ casu fortuito coëuntia atque convenientia creant nobis in animo varias rerum species, varia spectra, varique monstra, quales sunt centauri, qui creantur nobis in animo partim ex imagine hominis, partim ex imagine equi. Finguntur enim centauri fuisse humana facie, et tergo equino. Populi fuerunt Thessaliæ circa montem Pelium, qui primi ex equis pugnasse dicuntur. Unde orta est fabula. Hinc dicuntur, et semiferi, et bimembres: et nubigenæ, quia ex nube genuit illos Ixion: vocantur et Hippocentaurs, hoc est, equorum stimulatōes. Sic et Scyllarum species nobis in animo creari docet. Scylla autem monstrum fingitur humanam faciem re-

ferens, quod canum latratum imitatur: Scylla quippe Phorci filia fuit, quam cum deperibat Glaucus, et ab ea tamen sperneretur, adiit Circen veneficam, ut illam carminibus in amorem sui induceret. Verum Circe, quæ Glaucum pariter amabat, indignata Scyllam sibi a Glauco anteponi, fontem, in quo lavare se solebat Scylla, venenis infecit ita noxiis, ut Scylla fontem ingressa partem sui corporis inferiorem in caninos rictus statim mutatam viderit. Qua deformitate stupefacta sese in fretum proximum præcipitavit, ubi pariter ex adversa parte Charybdim mutatam in saxum fabulantur. Quæ duo sunt in mari Siculo periculosa freta. Cerberus item monstrum fingitur, canis triceps, Inferorum custos, quem Herculem ex Inferis catena vinctum traxisse fabulantur.

Videmus] Videre videmur; nempe somniantes: vel animo videmus, ac vigilantes cogitamus. Neque enim Centauri, Scyllæ, Cerberi, et cetera ejusmodi monstra usquam extiterunt, sed eorum imagines ad animos nostros perveniunt ex diversis rerum diversarum imaginibus simul junctis.

Quorum, morte obita, tellus amplectitur ossa :
 Omne genus, quoniam passim simulacra feruntur ;
 Partim sponte sua quæ fiunt aëre in ipso, 740
 Partim quæ variis ab rebus quomque recedunt ;
 Et quæ confaciunt ex horum facta figuris.
 Nam certe ex vivo Centauri non fit imago ;
 Nulla fuit quoniam talis natura animai :
 Verum, ubi equi atque hominis casu convenit imago, 745
 Hærescit facile ex templo, quod diximus ante,
 Propter subtilem naturam, et tenuia texta.

mortem. Siquidem imagines omnis generis ubique volitant, quæ in parte creantur ex seipsis in ipso aëre: et quæ in parte veniunt ab diversis rebus, et quæ partim sunt compositæ ex formis horum simulacrorum. Neque enim simulacrum Centauri v. g. creatur ex vivente centauro, siquidem natura ejusmodi animalis nusquam exstitit. Sed cum simulacrum equi et hominis fortuito conjungitur, subito adhæret facile, ut docuimus supra, ob exilem naturam, et exiguum contexturam eorum.

//////////

2.—737 fauces P. in not. Bodl. facies reliq. exempl. que deest Cant.—738 obitâ deest Mus. B. 2.—739 *Omnigenum* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Gif. marg. Nard. Gryph. V. marg. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *Omnigenus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.—740 *fluunt* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *flutant* P. in not.—742 *Et quo* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *conficiunt* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *confiunt* Voss. vet. et L. B. Gif. Par. Gryph. V. marg. 1.—744 *enim pro quoniam* Bodl. V. ed. Th. Ra. cum Mus. B. 1. *animai* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *animal* Vind. *animantum* P. in not. *anima* Voss. vet. et L. B. *animantis* Gif. Par. *animalis* vulg. H. vs. et seq. desunt Cant.—745 *concurrit imago* Gif. Par. Cont. et in fine Nard.—746 *Acrescit* Vind. Mus. B. 1. *Hærescit* V. ed. Th. Ra. *Hoc crescit* Mus. B. 3.—

NOTÆ

738 *Quorum, morte obita, &c.*] Hic vs. positus fuit i. 136.

740 *Partim sponte sua, &c.*] Triplex simulacrorum prædicat genus. i. Eorum, quæ sponte sua fiunt in aëre ac nubibus, qualia sunt simulacra gigantum, montium, belluarum, et similium quæ in nubibus nobis interdum apparent. ii. Eorum, quæ ab rebus recedunt; qualia sunt simulacra hominis, leonis, equi, domus, et rerum omnium, quæ nobis feriunt oculos, ac visum lacessunt. iii. Eorum, quæ ex horum simulacrorum figuris coeuntibus fiunt, qualia sunt simulacra Centaurorum, Scyllarum, Cerberorum et similium. Duo priora simulacrorum

genera descripsit fusius supra vs. 135. et seqq. Tertium hic nobis ob oculos præclare ponit jam infra vs. 743.

743 *Nam certe ex vivo, &c.*] His itaque 5. vs. docet nos, qua ratione fiat tertium hoc simulacrorum genus, nimirum quæ fiunt ex pluribus rerum simulacris. Neque enim usquam vixerunt aut extiterunt Centauri, Chimææræ, et alia id genus monstra. Sed Centauri simulacrum fit partim ex simulacro hominis, partim ex simulacro equi. Chimææræ simulacrum fit ex imagine partim hominis, partim capræ, partim leonis. Et ita de aliis monstribus.

Cætera de genere hoc eadem ratione creantur :

Quæ quom mobiliter summa levitate feruntur,
 Ut prius ostendi, facile uno commovet ictu 750
 Quæ libet una animum nobis subtilis imago :
 Tenuis enim mens est, et mire mobilis, ipsa.

Hæc fieri, ut memoro, facile hinc cognoscere possis ;
 Qua tenus hoc simile est illi, quod mente videmus,
 Atque oculis, simili fieri ratione necesse est. 755
 Nunc igitur, docui quoniam me forte leonum
 Cernere per simulacra, oculos quæquomque lacesunt ;

Cetera simulacra hujus generis gignuntur hoc modo, quæ quia leviter volitant cum extrema mobilitate, veluti demonstravi antea, quodvis simulacrum tenue movet facile nobis mentem una plaga. Namque ipse animus subtilis est, et mirum in modum levis. Itaque facile est ut quis agnoscere inde res eas fieri, sicuti commemoro, quatenus id, quod cernimus animo par est cum eo, quod cernimus oculis; et quatenus oportet ut illud fiat simili modo quod fit oculis. Ergo quia demonstravi me videre leones fortasse per eas imagines, quæ feriunt oculos; oportet ut

////////

748 Cæteri V. ed. Th. Ra.—751 imagis V. ed. Th. Ra.—752 mite V. ed. Th. Ra.—753 hinc deest Mus. B. 2. hic O.—754 Quatinus P. V. ed. Mus. B. 3. Cant. est deest Bodl. oculis pro illi Mus. B. 3. Lamb. et alii.—755 similis Gryph. Bas.—756 cum pro quoniam V. ed. Th. Ra. cum et Ferr. quando V. marg. 1. quoniam docui edd. vulg. leones P. Vind.—758 simul Voss. vet.—

NOTÆ

748 Cætera de genere hoc, &c.] His 5. vss. docet non solum cetera monstra pari ratione fieri: sed modum, quo simulacra isthæc per corporis caulas ac poros repentina moveant animum. Nimirum quia tenuissima sunt, ac facile mobilia. Crassiora quippe simulacra movere oculos docuit, tenuiora vero mentem. Mens enim, quia tenuissima est, tenuioribus simulacris moveri non recusat.

750 Ut prius ostendi] Nimirum vs. 732. et seqq.

753 Hæc fieri, ut memoro, &c.] His 8. vss. hanc doctrinam confirmat exemplo, vel similitudine potius, atque paritate. Ut enim, inquit, oculus movetur simulacris, quæ ab rebus decidentia feriunt pupillam: ita et mens facile movetur simulacris istis tenuioribus. Sicut enim mens est oculo

tenuior, ita tenuioribus simulacris affici mentem necesse est, quam oculum.

754 Qua tenus [Quatinus] Antiquæ pro quatenus, ut jam sæpe monui. I. e. quoniam, quia.

Hoc simile est, &c.] I. e. quod mente videmus, simile est atque illud quod oculis cernimus.

755 Atque oculis, simili, &c.] I. e. Et necesse est nos cernere mente atque animo, similiter ut oculis videmus.

756 Nunc igitur, &c.] Exemplum proponit leonis, quem v. g. fingamus aliquo casu potius, quam aliud animal videri. Sane nonnisi per simulacrum sui cernitur oculis leo: cogitatio autem ita fit ut visus; igitur cogitatio pariter fit ex appulsu simulacri, tenuioris quidem, pro tenuiore animi natura.

Scire licet, mentem simili ratione moveri,
 Per simulacra leonum, cætera, quæ videt æque,
 Nec minus, atque oculi: nisi quod mage tenuia cernit. 760
 Nec ratione alia, quom somnus membra profudit,
 Mens animi vigilat, nisi qua simulacra lacessunt
 Hæc eadem nostros animos, quæ, quom vigilamus:
 Usque adeo, certe ut videamur cernere eum, quem,
 Reddita vita, jam mors, et terra, potita est. 765
 Hoc' ideo fieri cogit natura, quod omnes
 Corporis obfectei sensus per membra quiescunt,
 Nec possunt falsum veris convincere rebus.

cognoscas animum pari modo cieri per ceteras imagines leonum, quas pariter, nec minus cernit, quam oculi cernunt, nisi quod videt eas magis exiles. Et, ubi sopor irrigavit artus nostros, ratio mentis non invigilat alia de causa, nisi quod eadem hæc imagines feriunt nostras mentes cum dormimus, quæ feriunt, cum invigilamus. Ita ut sane videamur videre illum, quem jam letum datum vitæ, et ipsa tellus tenuit humatum. Natura autem facit ut hoc fiat, eo quod omnes sensus corporis impediti somno conquiescunt per cunctos artus, neque queunt evincere falsi-

*****

759 et cætera P. Nard. Bas.—760 oculi atque Voss. vet. et L. B. mage deest V. ed. Th. Ra. Bodl.—761 membra fatigat Gassend. profundit alii.—762 quæ Mus. B. 1. que V. ed. quod vulg.—763 quæ tum Gryph. marg. tum cum Bodl. P. Ald. Bas. marg.—764 tumque V. ed. Ferr. Th. Ra. cumque Vind. Mus. B. 3. quumque Mus. B. 1. 2.—765 vitæ P. O. Cant. vita reliqui. pausa pro mors Fab.—766 fieri deest V. ed. Th. Ra.—767 effecti P. Mus. B. 2. effecti V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Bip. affecti Gif. Gryph. Nard. Lamb.—768 possint

NOTÆ

760 *Mage*] Magis: sic alibi passim.

761 *Nec ratione alia, &c.*] His 11. vss. docet idem fieri in somnis nostris, dum aliquid cogitamus, quod contingit, cum vigilamus; nimirum mentem nostram in somnis cieri per tenuia rerum simulacra. Quod autem videamur in somnis cernere illos, tanquam vivos ac colloquentes nobiscum, qui jampridem tamen mortem obierint, id oriri docet ex eo, quod per somnum sensus omnes nostri quiescant, languescatque ipsa memoria, quæ, quominus id cogitemus, non relictatur, neque animo refricat diem jam obiisse illos, quorum simulacra

spectantur. Hæc igitur contingunt ob sensuum otium, et memoriæ torporem. Porro jam infra fusius disputabitur.

762 *Mens animi*] Animus. Ita passim hæc duo conjunguntur, III. 616. v. 150. vi. 1181. sic Catull. ad Ortal. sic Plaut. Cist. et Epid. sic Hor. Epist. I. 14.

765 *Reddita vita, [vitæ] jam mors*] H. e. mors cum vita commutata.

Potita] Cum accusativo casu 'quem.' Sic III. 1050. 'Potitus sceptrâ Homerus.' Vide II. 13.

767 *Obfectei*] Ita omnes legunt; id est, obstructi, et somno, quasi obice quodam, impediti. Sic II. 155.

Præterea, meminisse jacet, languetque sopore ;
 Nec dissentit, eum mortis letique potitum 770
 Jam pridem, quem mens vivum se cernere credit.

Quod super est, non est mirum, simulacra moveri,
 Brachiaque in numerum jactare, et cætera membra :
 Nam fit, ut in somnis facere hoc videatur imago.
 Hoc, ubi prima periit, alioque est altera nata 775
 Inde statu, prior heic gestum mutasse videtur.
 Scilicet id fieri celeri ratione putandum est :

tatem veris rebus. Deinde memoria torpescit et languescit somno, neque denegat illum jamdudum functum morte ac leto, quem animus putat se videre viventem. Quod reliquum est, non est res mirabilis imagines huc illuc ferri, et agitare apte et numerose lacertos, et reliquos artus; namque accidit ut simulacrum videatur facere istud in sopore. Etenim ubi prius disperit, et ortum est aliud in alio statu, primum illud videtur permutavisse suam actionem. Nimirum credendum est hoc fieri

//////////

P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *falsumque veris* Bas.—769 *Propterea* quidam. *mens ipsa jacet* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *sopore* V. ed. Th. Ra.—770 *discernit* Mus. B. 1. Creech. *descendit* Mus. B. 3. *cum pro eum* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *potitus* V. marg. 1.—771 *virum* V. ed. *verum* Gas-send. *secernere* Mus. B. 1.—773 *Brachia qua* V. marg. 1. *et deest* Bodl. V. ed. Th. Ra.—774 *Jam* V. ed. Bodl. Th. Ra. *fricere* V. ed. Th. Ra.—775 *Hoc* Mus. B. 1. 2. *Quippe* reliqui et edd. vulg. *parit* V. ed. Bodl. Th. Ra.—776 *Endo* Lamb. et alii.—777 *Tres*, qui sequuntur vss. immerito communibus edd. ex-sulant, quum codd. universis et vetustissimis impressis agnoscantur. Nos omnino admittendos esse censuimus; sed ex serie numerorum exclusimus.

NOTE

769 *Meminisse*] H. e. memoria. Sic velle, pro voluntas; scire, pro scientia; audere, pro audacia usurpatur.

770 *Mortis potitum*] Hoc est, in potestatem mortis redactum. Sic Plautus, 'Potitus hostium,' h. e. in hostium potestatem redactus.

772 *Quod super est, &c.*] His 6. vss. docet cur simulacra moveri ac gesticulari in numerum videantur nobis interdum per vigiliam aut in somnis. Nimirum, non quod una et eadem imago pristinum suum statum ac gestum mutet, sed quia nova nascitur imago, quæ alium statum aliumve gestum referat. Neque enim, dum aliquid diu cogitamus, nos eadem utimur imagine, uti dictum est supra,

sed pluribus continuo succedentibus, atque uno et eodem tempore creatis : quemadmodum non est unum lumen, quod a sole finit, sed aliud atque aliud.

773 *In numerum*] Apte, composite, numerose. Sic vs. 789. Sic II. 636. Sic Virg. Georg. IV. de Cyclopi-bus : 'Illi inter sese magna vi brachia tollunt In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.' Cui contrarium est, 'extra numerum,' v. 1400.

776 *Inde* [*Indu*] Vel *endu*, i. e. in : II. 1094. et VI. 890.

777 *Scilicet id fieri, &c.*] Post h. vs. sequuntur tres alii isti apud Lambinum, quos et ipse non Lucretianos agnovit, sicut et ceteri interpretes : *Tanta est mobilitas, et rerum copia tan-*

Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta,
Tantaque sensibili quo vis est tempore in uno
Copia particularum, ut possit subpeditare.

Multaque in hiis rebus quærantur, multaque nobis
Clarandum est, plane si res exponere avemus.

Quæritur in primis, qua re, quod quoque libido 780
Venerit, ex templo mens cogitet ejus id ipsum.
Anne voluntatem nostram simulacra tuentur;
Et, simul ac volumus, nobis obcurrit imago?

modo momentaneo. In his autem rebus, si volumus explicare penitus res omnes, plura sane quæritantur, et plura sunt illustranda nobis. Petitur primum, cur subito animus cujusque subito cogitet illud ipsum; quod sibi fuerit voluntas. Num magis spectant ad nostram voluntatem? Et num, statim atque cupimus, simu-

//////////

Wakef.—778 quærendum P. Ald.—779 nobis pro plane Mus. B. 1. expandere Delph. abemus Voss. L. B. habemus Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—780 libido vulg.—781 in ipsum V. ed. Bodl. Th. Ra.—784 terra, est

NOTÆ

ta: Tantaque sensibili quovis est tempore in uno Copia particularum, ut possit subpeditare. Quanquam prior Lucretianus est, sed in alium locum jam infra reservandus, vs. 810.

778 *Multaque in hiis rebus, &c.*] His 2. vss. monet multa esse quærenda, quibus enodandis sese accingit.

Multa Clarandum est] Clarare oportet. Græca syntaxis. Sic I. 111. 'Pœnas timendum.'

780 *Quæritur in primis, &c.*] His itaque vss. 9. nobilis primo occurrit quæstio; cur scilicet, quoties aliquid cogitare, imaginari, aut intelligere lubet, illius imago statim discernatur, et deligatur. Cujus solutio pendet ex superiori quæstione, quamobrem simulacra moveri videantur. Itaque, Peripateticorum et Academicorum veterum more, pluribus modis et quasi dubitans ac sibi diffidens respondet, ac tandem, ultimo loco, quam magis probat, sententiam ponit. An, inquit, ideo, quod cuique libuerit, mens ejus cogitat, quia vigiles adstant

perpetuo rerum imagines et ad nutum voluntatis nostræ præsto sunt et occurrunt? An potius, quia in uno tempore multa delitescunt tempora, quæ nonnisi ratione esse intelliguntur, idcirco fit, ut quovis tempore, et quibusvis in locis simulacra præsto sint, atque ad arbitrium nostrum parata nobis adsint? Quo fit ut imaginemur sæpe res dissimiles iis in rebus, quæ sunt in ea regione, ubi degimus. Sic v. g. ego, qui Parisiis jam nunc habito, appetam animo triremes, phocas, aut monstra marina, quorum hic nulla est copia. Hinc fit, ut omnis mutuatae imaginis cesset suspicio, cum etiam distantibus e regionibus actutum ad nos ferantur imagines, jubente voluntate. Hanc autem de imaginibus et de cogitandi per imaginum appulsum ratione, Epicuri sententiam irridet et improbat Cicero epist. ad Cass. lib. xv. et de N. Deor. I. et de Divinat. II.

783 *Obcurrit*] Alii, *accurrit*.

Si mare, si terram, cordi est, si denique cœlum,
 Conventus hominum, pompam, convivia, pugnas ; 785
 Omnia sub verbone creat Natura, paratque ?
 Quom præsertim aliis eadem in regione, loquoque,
 Longe dissimileis animus res cogitet omneis ?
 Quid porro, in numerum procedere quom simulacra
 Cernimus in somnis, et mollia membra movere ; 790
 Mollia mobiliter quom alternis brachia mittunt,
 Et repetunt oculis gestum pede convenienti ?
 Scilicet arte madent simulacra, et docta vagantur,
 Nocturno facere ut possint in tempore ludos ?

lacrum obivum fit nobis? Si libet nobis videre pelagus, si tellurem, si tandem cœlum, si cœtus hominum, si pompam, si epulas, si certamina, cupimus videre, num natura gignit et præparat cuncta sub uno nostro mandato? siquidem qualibet mens imaginatur in eadem regione et loco res procul differentes ab aliis? Quid tandem dicemus, quod videmus in soporibus imagines incedere, et agitare flexiles artus numerose et apte, ubi alternatim jactant leviter flexiles lucertos? Et quod iterant sub oculis actionem pede consentienti cum brachiis? Nimirum, an imagines habent artem, et quasi instructæ volitant, ita ut queant agere spectacula in

cordi P. in not. cordis est Bodl. cordist P. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. —785 pugnas c. pompam Mus. B. 2.—786 verbo recreat Mus. B. 1. V. marg. 1. Ferr.—787 in deest Cant.—788 cogitat Ferr. V. ed. Th. Ra. omnis erasum est Vind.—792 ollis gestum Creech.—793 madent Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. valent reliqui. madet Gif. L. B. valens Ferr.—794 ut facere Mus. B. 2.

NOTE

789 *Quid porro, &c.*] His 12. vss. altera difficultas occurrit de choreis in somno, ubi nobis videmur ad numerum alterno pede quaterre terram, brachiisque molliter æmulari pedum laborem. Quid igitur? Callentne saltandi artem simulacra, vaganturque nocturnos actura ludos? An potius repetendum, quod jam supra docuit, subita nimirum imaginum successione deludi animum, unamque rem uno tempore, multas vero diversis momentis illi objici. Itaque nec mutatur eadem imago, sed alia atque alia diversa diversis temporibus occurrit menti. Non secus ac in voce præconis v. g. aut oratoris, quæ non eodem momento profertur, et ad au-

res auditorum pervenit, etiamsi confestim illam percepisse se sibi videantur ac persuadeant.

In numerum] Sic vss. 773.

791 *Mollia*] Flexilia. Sic vs. 791.

793 *Arte madent* [*valent*] Lambinus, bene. Pareus, *arte madent*, quia, inquit, sic loquitur Cicero pro Milon. et de Fin. III. ‘Sed infici tamen jam debet iis artibus, quas si, dum tener est, combiberit,’ &c. Sic etiam Martialis. ‘Cecropiæ madidus Latæve Minervæ.’ Et Horatius, ‘Socraticis madet sermonibus.’ Seneca, ‘Liberalia studia non illa, quibus perfundi satis est, sed hæc, quibus tingendus est animus.’ Verum lectoris esto judicium.

An magis illud erit verum, quia tempore in uno, 795
 Consentimus id, ut quom vox emittitur una,
 Tempora multa latent, ratio quæ conperit esse?
 Propterea fit, utei quo vis in tempore quæque
 Præsto sint simulacra, locos in quosque, parata:
 Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta: 800
 Hoc, ubi prima periit, alioque est altera nata
 Inde statu, prior heic gestum mutasse videtur.
 Et, quia tenuia sunt, nisi quæ contendit, acute

tempore noctis? Vel, an illud potius erit certum, quod, tum cum videmus istud, sicuti v. g. quando vox una mittitur, in uno et eodem tempore plura tempora latitant, quæ ratio invenit inesse: ideo accidit, ut in quolibet tempore quæque imagines præparatæ adsint in singulis locis? Adeo magna est celeritas illarum, et adeo magna est vis rerum. Et, cum tenues sint illæ imagines, mens non valet videre eas perspicaciter, nisi adjungit se. Atque ita ceteræ aliæ imagines, quæ

possent V. ed. Bodl. Th. Ra.—795 *illuderit* V. ed. Th. Ra. *tempore in illo* P. in not.—796 *Cum sentimus* vulg. *est* pro ut Gif. Par. Gryph. marg. Bas. P. Bas. marg. Bodl. V. marg. 1. Voss. vet. et L. B. Hunc vs. rejicit Lamb. nec revocat Creech.—799 *in pro sint* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. sin Voss. vet. locis O. Mus. B. 3. et edd. vulg. *loco sui vel sibi* Voss. marg. *quosque* P. Mus. B. 1. 2. *quisque* reliqui. *parato* Voss. marg.—800 *Tanta his mobilitas et* P. *Tanta mobilitas stet* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra. *Tanta mobilitast et* Voss. vet. *Tanta mobilitas est* Bodl. eorum pro rerum edd. vulg. ‘Duo vs. qui sequuntur expelli solent editoribus; quamvis ne unus quidem vet. lib. illis careat. Nobis non libet ita temere rem administrare, nec licet modestis sane: sed, ut indicis numeri conserventur, non in ordinem seriei potuimus admittere.’ Wakef. *statim pro statu* Gryph. Nard. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. hæc P. *imitasse* Ferr. V. ed. Th. Ra.—801 *sunt deest* Mus. B. 1. *nisi se* edd. vulg.—803 *nisi deest* Mus. B. 1. *nisi sic sese*

NOTE

796 *Consentimus* [*Cum sentimus*] Ita Lambinus et alii complures. Quanquam delendum censet hunc versum Lambinus; quem tamen quis non male retinuerit, si sic fuerit interpretatus: An magis illud erit verum, tum cum id sentimus, id est, cum videntur nobis imagines in numerum brachia jactare, in uno et eodem tempore multa inclusa tempora latitare; ut cum vox una uno tempore missa, plura tempora metitur, nec simul ab auditoribus percipitur. Pareus vero ex Ms. eg. *Consentimus, id est, cum vox emittitur una.*

803 *Et, quia tenuia sunt, &c.*] His 13. vs. objectionem solvit, quæ con-

tra repetitam solutionem fieri poterat. Poterat enim quis quærere: Sed, si mens cogitare non potest nisi per appulsum simulacrorum; et, si, quod cuique libuerit, id ejusque mens facile cogitare potest; quia quovis tempore, et quibusvis in locis, parata sunt et præsto simulacra; qui igitur fit, ut sæpius fallatur mens, neque distinguat inter simulacra, neque æque videat eodem tempore ea, quæ non vult, atque ea quæ vult? Respondet Lucretius id ex simulacrorum, quæ mens videt, tenuitate oriri; quibus enim movetur animus simulacris, ea sunt tenuia, et tenuiora quidem, quam ea, quæ oculus cernit. Qua-

Cernere non potis est animus ; proinde omnia, quæ sunt
Præterea, pereunt, nisi quæ ex sese ipse paravit.

Ipse parat sese porro, speratque futuram,

Ut videat, quod consequitur, rem quamque : fit ergo. 805

Nonne vides, oculos etiam, quom, tenuia quæ sunt,

Cernere cœperunt, contendere se, atque parare ;

Nec sine eo fieri posse, ut cernamus acute ?

Et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,

Si non advortas animum, proinde esse, quasi omni 810

Tempore semotum fuerit, longeque remotum.

extant præterea, intereunt, nisi pariter mens ipsa se adjunxit. Ipsa autem componit sese ad eas videndas, et sperat fore ut cernat id omne, quod cuilibet rei est consequens : igitur res ita accidit. Nonne cernis quoque oculos, ubi inceperunt videre res, quæ exiguæ sunt, applicare sese, et componere ad eas cernendas : et absque hoc non posse fieri, ut videamus res distincte ? Et tamen fit ut queas etiam cognoscere in rebus manifestis, nisi adjungas mentem, æque esse ac, si in omni tempore

Lamb. et alii. *sese* P. O. Mus. B. 1. *se* reliqui.—804 *futurum* Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—805 *videas* quidam. *rem* deest Mus. B. 1. *quacumque* Mus. B. 2. *sit* Mus. B. 2.—806 *quom* deest Mus. B. *sint* Mus. B. 2. et edd. vulg. Deinde repetitur vs. 803. in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—808 *posse fieri* Bodl.—811 *semotæ fuerint longeque remotæ*

NOTÆ

propter animus non, nisi contendit se, potest acute cernere ; quæ igitur accurate et contente cernit, ea cernit acute et distincte ; quæ vero leviter, et quasi aliud agens, cernit, ea dilabuntur et pereunt. Rem illustrat comparatione. Oculi, dum rem aliquam cernere cœperunt, (quam per simulacra cernunt,) eam acute cernere non possunt, nisi contenta acie cernant illius rei simulacra : ita et animus rem ante non videt, nisi contendat se, et paret se ad videndum. Sic etiam in rebus manifestis, dum eas cernimus, nisi animum attendamus, aut si mens alio peregrinetur, proinde est quasi res illæ fuerint remotissimæ, aut incognitæ omni tempore. Quod et Cicero 1. Tusc. præclare docet : ‘ Itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris oculis, et auri-

bus, nec videmus, nec audimus.

Tenuia sunt] Supp. simulacra.

Quæ [Se] contendit] Lambinus, bene. Sic enim vs. 807. loquitur, ‘ contendere se ;’ quod active usurpatur, sicut dicitur contendere nervos, aciem oculorum, vires, &c. Pareus autem, *quæ contendit*, supp. simulacra.

802 *Omnia*] Supp. simulacra ; scilicet omnia simulacra, quæ sunt præter illa, ad quæ cernenda contendit se et parat animus, pereunt, nec cernuntur.

803 *Nisi quæ ex sese ipse [sic sese] paravit*] H. e. nisi sese contendit animus, ut ea simulacra cernere queat, dum rerum consecutionem ac seriem considerat.

804 *Parat sese*] Supp. ad cernendum.

805 *Quod consequitur*] Quod cuique rei est consequens.

Quur igitur mirum est, animus si cætera perdit,
Præter quam quibus est in rebus deditus ipse?
Deinde, adopinamur de signis maxuma parvis,
Ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsei.

815

Fit quoque, ut interdum non subpeditetur imago

sejunctæ, et distantes procul abfuerint. Quare ergo res est mirabilis, si mens non novit res alias, præter eas res, quibus rebus ipsa est adjuncta? Præterea imaginamur res maximas de minimis indiciis: sed inducimus nos in errorem, et ipsi decipimur. Accidit etiam, ut aliquando simulacrum ejusdem speciei non adveniat: sed

~~~~~

Lamb. et edd. vulg.—812 *Qur* Mus. B. 2. *Cum Cant. que si* Voss. vet.—813 *Præter* P. Vind. Mus. B. 2. 3. Gryph. marg. Bas. *Præterea* Bodl. Voss. vet. et L. B. Gryph. Nard. V. marg. 2. *quam quis est rebus* Gryph. Nard. *quam qui est rebus* V. marg. 2.—814 *adopinantur* O.—815 *At Delph. indimur* Mus. B. 1. *frustram inis ipsi* Voss. L. B. *frustraminipsis* Voss. vet. *frustraninis ipsi* Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *frustra nimis ipsi* Gryph. Nard. V. marg. 1. Voss. marg. *frustra minus ipsi* V. ed. Th. Ra. *frustramur id ipsi* Gif. Par. Gryph. marg. Ald. *frustramur et ipsi* P. et edd. vulg.—816 *Ut deest* Mus. B. 2. *nos pro non* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. *in nos* V.

NOTÆ

811 *Tempore semotum* [*semotæ*,] &c.] Ita Lambinus: ita ratio et ordo verborum legendum postulant, ut hæ voces ‘semotæ’ et ‘remotæ’ referantur ad voces vs. 809. ‘rebus apertis.’ Minus ergo recte ceteri codices: *Tempore semotum fuerit longeque remotum*.

813 *In rebus deditus*] Sic loquitur Catullus in Nupt. Juliæ et Manlii: ‘Non tuus levis in mala Deditus vir adultera.’ Sic Lucretius III. 648. ‘Et simul in pugnæ studio quam dedita mens est.’ Alii tamen legunt; *Præterea, quam quis est rebus deditus ipse*.

814 *Deinde, adopinamur*, &c.] His 2. vss. addit et aliud de distractione animi. Fraudem enim etiam vigilantes nos sæpe induimus, si quando rem parvam concipimus tanquam magnam, ex eo nimirum quod animum non attendamus. Sic Aristoteles lib. de Insomn. scribit nos facile decipi ac falli circa sensus, maxime cum perturbati aliquo animi motu sumus: ut amantes videntur ex

parva similitudine eam, quam amant, cernere: ut ignari et timidi homines sibi fingunt hostium adventum, &c. Sic Cæsar de Bell. Gall. I. narrat Considium quendam, aliqui rei militaris peritissimum, cum exploratum quid hostes agerent, missus esset, metu perterritum renuntiassse sibi pro viso, quod non viderat.

815 *In fraudem induimus*] Eleganter. Sic Cicero in Verr. ‘Hic videte in quot laqueos se induerit.’ Et in Lucullo: ‘in idipsum se induit, quod timebat.’ Et lib. de Divin. ‘Cur vos induitis in eas captiones, quas nunquam explicetis?’ Sic Plaut.

Frustraminis ipsei [*Frustramur et ipsi*] Lambinus, bene. Alii, *frustramur id ipsi*. Alii, *frustra nimis ipsi*.

816 *Fit quoque, ut interdum*, &c.] His 5. vss. aliqua difficultas occurrit; cur scilicet varient simulacra, quæ representantur nobis in somno; ita ut quæ imago prius mas visa est nobis, subito videatur fœmina: aut alia ejusmodi facies diversa. Respondet autem id nobis mirum videri non debere, sed

Ejusdem generis; sed femina, quæ fuit ante

In manibus, vir utei factus videatur adesse:

Aut alia ex alia facies, ætasque, sequatur:

Quod ne miremur, sopor atque oblivia curant.

820

Illud in hiis rebus vitium vehementer inesse

quod antea fuit mulier, id postea videatur adesse mas factus inter ipsas manus: vel alius vultus factus ex alio, atque ætas subsequatur: somnus autem et obliuiones efficiunt ne admiremur istud. In his porro rebus multo ante meditator maxime decli-

marg. 1. Cant.—817 *set* Mus. B. 1.—818 *vir tunc* P. Vind. *vir tum* V. ed. Th. Ra. *uti nunc* O. *vir tum* Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—820 *re* V. ed. Th. Ra. *re* Mus. B. 3. H. vs. inseritur post vs. 824. in Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—821 *Illud* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Lamb. *Istud* vulg. *ritium vitare memento* Fab. *inesto* Gif. Par. Gryph. Nard. Cont. P. Ald. et *illum* Delph.

NOTÆ

merito causam rejicit in soporem, quo præsentem nequit externorum sensuum suorum opera uti, qui somniat. Sic supra monuerat vs. 769. 'Præterea, meminisse jacet, languetque sopore.'

820 *Oblivia curant*] Oblivio quippe obvias imagines pæne obliterat, magisque confundit, quam discernit.

821 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 35. vss. interim monet nos poëta, qui mordicus lib. I. II. et III. omnia fortuito ac temerario casu fieri voluit, ut caveamus a perversa illorum sententia, qui opinantur pellucidos oculos esse factos, ut prospiciamus: crura esse flexilia facta, ut progrediamur: manus nobis esse datas, ut ea, quæ ad vitam faciunt, facere possimus: et sic de membris ceteris. Scilicet perversam vult esse sententiam istam, quia negat facta esse membra propter usum, siquidem non vult visum fuisse ante oculos, neque sermonem ante linguam, neque sonum ante aures. Nimirum quæ sunt a natura, ea prius nata esse docet: deinde dederunt, inquit, notitiam suæ utilitatis, nempe cuiusque forent usus. Secus vero in artificiosis rebus, utpote quæ pendeant ex prævisa in-

digentia: sic tela bellum antecessit: sic lassitudo præcessit strata lecti mollia: sic teli effugium parmam, &c. Lucretius sane sectatus sententiam Epicuri, qui omnia fortuito atomorum concursui dedit, non potuit in hisce aliam insistere viam. Anaxagoras autem olim ab Aristotele reprehensus fuit, quod hominem prudentissimum omnium animalium esse dixerit, quoniam unus omnium manus haberet; atque adeo datas ipsi esse manus, ut iis uteretur: Aristoteli venit in auxilium Galenus, qui longa oratione atque exemplis confirmat, quod omne animal nullo doctore præsentiat et suæ ipsius animæ facultates, et in quos usus partes suæ polleant; sicut v. g. lyra musicum non docuit, nec forceps fabrum. Stat vero Lucretius pro Anaxagora. 'Nihil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti Possemus: sed, quod natum est, id procreat usum.' Aliter autem, quam Epicurei, sentiebant Stoici, teste Cicerone de Fin. III. Lactantius item hanc Epicuri doctrinam refutat lib. de Opificio Dei. Consule locum.

Illud in hiis rebus, &c.] Hos 3. vss. sic castigat Lambinus. Gifanus

Ecfugere errorem, vitareque præmetuenter,
 Lumina ne facias oculorum clara creata,
 Prospicere ut possimus; et, ut proferre vias
 Proceros passus, ideo fastigia posse 825
 Surarum ac feminum, pedibus fundata, plicari:
 Brachia tum porro, validis ex apta lacertis,
 Esse manusque datas, utraque a parte ministras,
 Ut facere ad vitam possemus quæ foret usus.
 Cætera de genere hoc, inter quæquomque pretantur, 830
 Omnia pervorsa præpostera sunt ratione:
 Nihil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti

nare et evitare illum defectum, et illud erratum, ne scilicet ponas lucidos oculos factos esse ad hoc, ut queamus videre: et idcirco summitates crurum ac femorum erectas supra pedes posse complicari, ut queamus protrahere grandes gradus itineris: deinde etiam brachia esse formata ex musculis fortibus, et manus concessas esse ministras ab utraque parte, ut queamus efficere ad vitam tuendam ea omnia, quæ opus esset. Reliquæ res omnes, quas illi explicant in hunc modum, sunt omnino præposteræ ob perversam rationem. Siquidem nulla pars corporis idcirco facta est

~~~~~

et istum edd. vulg.—822 errore Vind. V. ed. multare Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. multas O. Cant. præmeditemur P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. præmetuentur Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 1. Fab. præmerentur O. præmeditenter Cant. præmetuemur Ferr. illorumque errorem præmeditemur Gif. Par. Sus. Cout.—823 non facias Bodl. Mus. B. 2.—825 fastigia Vind. Voss. vet. et L. B. P. in not. Mus. B. 2. 3. Cant. vestigia P. V. ed. Bodl. Gryph. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. suffragia O. Mus. B. 2.—826 et Cant. mandata Mus. B. 2.—827 cum P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec P. in not. quum Mus. B. 1. 2. acta O. Mus. B. 1. 2. Cant.—828 datasque V. ed. Th. Ra. a deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—829 possimus P. Vind. et edd. vulg. feret usus Mus. B. 2. forenses Voss. vet.—830 precantur P. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Ald. petantur O.—831 perrisa Mus. B. 2.—832 Nihil ideo Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Gif. Par. Bas. Ferr. Th. Ra. Nihil adeo Mus. B. 3. Nil ideo P. O. Ald. Cant. Nil adeo vulg. quando Mus. B. 1. V. marg. 1. cum V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—833 procreat usus V.

NOTÆ

vero: *Illud in his rebus vitium vehementer inesto; Effugere illorumque errorem præmeditemur, Lumina qui faciunt, &c.* Quæ lectio probatur magis: lectoris esto iudicium.

824 *Proferre*] Supp. possimus.

825 *Fastigia Surarum*] H. e. summas suras, seu summa crura. Est enim sura posterior pars cruris carnosæ, quæ soli est homini; cetera enim

animalia habent crura sine suris. Gallice *le gras de la jambe*. Quamquam pro toto crure hic sumitur, et apud Virg. *Æn.* 1. 'Purpureoque alte suras vincere cothurno.'

827 *Validis ex*] Pro, ex validis.

829 *Usus*] Opus.

830 *Inter quæquomque pretantur*] Tmesis est, interpretantur.

Possemus ; sed, quod natum est, id procreat usum.
 Nec fuit ante videre oculorum lumina nata ;
 Nec dictis orare prius, quam lingua creata est : 835
 Sed potius longe linguæ præcessit origo
 Sermonem ; multoque creatæ sunt prius aures,
 Quam sonus est auditus ; et omnia denique membra
 Ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus :
 Haud igitur potuere utundi crescere caussa. 840
 At contra conferre manu certamina pugnae,
 Et lacerare artus, fedareque membra cruore,
 Ante fuit multo, quam lucida tela volarent :
 Et volnus vitare prius natura coëgit,
 Quam daret objectum parmai læva per artem. 845
 Scilicet et fessum corpus mandare quieti,
 Multo antiquius est, quam lecti mollia strata :
 Et sedare sitim prius est, quam pocula, natum.

ad hoc, ut queamus uti illa : verum, quod semel factum est, illud gignit suum usum. Neque enim visus fuit ante creatam lucem oculorum : neque oratio formata est, antequam lingua facta sit : contra vero ortus linguæ multum antecessit dictionem : et aures procreatæ sunt longe antea quam sonitus fuit auditus ; et ceteri tandem artus corporis extiterunt, ut puto, antequam usus eorum esset. Non ergo potuerunt fieri ad hoc, ut possemus uti illis : contra vero committere manu prælia certaminis, et dilacerare membra, et contaminare artus sanguine, longe antea fuit, quam spicula fulgida mitterentur. Et natura docuit effugere plagam antea, quam sinistra præberet per disciplinam obicem clypei. Nimirum etiam longe vetustius est dare requiei fatigatum corpus, quam dulcia cubilia sternerentur. Et ortum est restinguere sitim, antequam pocilla essent facta. Ergo hæ res, quæ inventæ sunt

////////

marg. 1. *procreatum* V. ed. Th. Ra. *procreatum sit* Bodl. Mus. B. 1. Ferr. *sit procreatum* Mus. B. 2. 3. *id deest* Mus. B. 1. 2. 3.—834 *oculi quam* P. in not.—836 *præcedit* Gryph.—839 *fuero* V. ed. Th. Ra. *eorum deest* Nard.—845 *dare* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *penai pena* Mus. B. 2.—847 *antiquus* V. ed.

NOTÆ

834 *Videre*] H. e. visus, visio. Sic supra vs. 706. ‘ meminisse ’ pro memoria. Sic infra vs. 835. ‘ orare,’ pro sermone, seu oratione aut pronuntiatione. Nisi malueris interpretari, ‘ nec fuit videre,’ h. e. nec licuit videre : pariter ‘ nec fuit orare,’ h. e. nec licuit orare.

840 *Crescere*] Augeri, creari, nasci. Sic vss. 849. 852.

Utundi caussa] Ut iis uteremur : ut uti possemus ; sic vs. 832. sese explicat poëta, et vs. 855.

844 *Volnus*] Vulnus, antiqua scriptio.

845 *Objectum*] Objectus, us. Daret objectum parmai, i. e. objiceret parmam. Parma breve est scutum.

847 *Lecti strata*] Sic alibi, ‘ strata viarum,’ pro stratis viis.

Hæc igitur possunt utundi cognita caussa
 Credier, ex usu quæ sunt, vitæque, reperta : 850
 Illa quidem seorsum, sunt omnia quæ prius ipsa
 Nata, dedere suæ post notitiam utilitatis :
 Quo genere in primis sensus, et membra, videmus.
 Qua re etiam atque etiam procul est, ut credere possis,
 Utilitatis ob obfœcium potuisse creari. 855
 Illud item non est mirandum, corporis ipsa
 Quod natura cibum quærit quouisque animantis.
 Quippe et enim fluere, atque recedere, corpora rebus

ad utilitatem et ad vitam, queunt putari fuisse nata ut possemus uti illis. Illæ vero res, quæ antiquius ortæ sunt ipsæ omnes separatim, præbuerunt postea cognitionem sui usus; cujus generis præsertim cernimus esse sensus et artus corporis. Quamobrem maxime abest, ut queas existimare hæc potuisse procreari propter ministerium sui usus. Hoc pariter non est admirandum, quod ipsum corpus cujuslibet animalis postulat suum alimentum; namque ostendi supra plures atomos cadere et

Th. Ra.—849 *Nec* Bodl. *possent* vulg.—850 *Credere* V. ed. Th. Ra. *utraq*ue r. P. in not.—854 *Que* V. ed. Th. Ra. *Quæ* Bodl. O. Quin Bas. *possit* Mus. B. 2.—855 *Utilitas* Mus. B. 2.—856 *idem non* Mus. B. 2.—857 *Quid* P. Bas. marg.

NOTÆ

849 *Hæc*] Puta, quæ ex arte fiunt.

851 *Illæ*] Puta, quæ sunt a natura; cujusmodi sunt sensus et membra. Quamquam aliter sentiebant Stoici, ut refert Cicero de Fin. III. his verbis: 'Jam membrorum, i. e. partium corporis, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, et ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit a medicis disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quandam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba.'

856 *Illud item non est*, &c.] His 19. vss. causam investigat modo Lucretius, cur animalia sitiunt et esuriunt perpetuo. In promptu responsio est illi, qui supra sancivit de rebus quibusvis defluere semper corpuscula. Enimvero multa corpuscula ex intimis corporis partibus exhalantur

per sudorem: multa per expirationem, cum defessa anhelant animalia; præ qua deperditione atomorum rarescit corpus, ac tandem, perit, quia, quæ supersunt atomi, non bene cohererent, totique corpori minantur ruinam, cujus prodromus seu præcursor est dolor, seu esuries. At cibus adest, sumitur, in animalis partes universas insinuat se; resarcit corpus, recreat vires, ac famelicam edendi cupidinem opplet. Pariter succedit potus, qui partes humoris indigentes irrigat, ardorem sitis extinguit, igneas atomos dissipat, ac cavet ne corpus torrefiat. Scilicet putat Lucretius sitim fieri calidis ex vaporibus, qui nostro in ventriculo incendium excitent. Consentiant philosophi omnes sitim esse appetitum frigidi et humidi.

858 *Corpora*] Atomos.

Multa, modis multis, docui : sed plurima debent
 Ex animalibus ; hæc quia sunt exercita motu : 860
 Multaque per sudorem ex alto pressa feruntur ;
 Multa per os exhalantur, quom languida anhelant.
 Hiis igitur rebus rarescit corpus, et omnis
 Subruitur natura : dolor quam consequitur rem.
 Propterea, capitur cibus, ut subfulciat artus, 865
 Et recreet vireis inter datus ; atque, patentem
 Per membra ac venas, ut amorem obturet edundi.
 Humor item discedit in omnia, quæ loca quomque
 Poscunt humorem : glomerataque multa vaporis

*decedere de rebus variis modis : verum plurimæ debent decedere præsertim ex
 iis animantibus, quæ sunt agitata motu : plures etiam compulsæ ex intimis parti-
 bus abeunt per sudorem : plures emittuntur per os, cum scilicet animalia debili-
 tata respirant. Ergo corpus rarefit his rebus ; et tota natura animalis corrui-
 tum rem dolor subsequitur. Quapropter alimentum sumitur, ut sustentet membra,
 et ut interea subministratum reficiat vires, et oppleat cupidinem comedendi, quæ
 hinc per artus ac per venas. Potus similiter diffunditur in omnes partes corporis,
 quæ postulant potum : et accedens discutit plura corpuscula caloris, quæ conglo-*

Ald.—858 ac pro atque Mus. B. 2.—859 *Multa modis docui* Gif. *Multis modis
 docui* Gif. L. B. Par. *pluria* Fab.—860 *hæc* : ita necessum habui ex ingenio
 rescribere ; nam vox omnino deest Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B.
 Mus. B. 2. 3. Cant. ex quo vs. laborat : P. his ; O. Mus. B. 1. et : unde utro-
 bique constructio non procedit. Wakef. *quæ sunt* Gif. Par. Gryph. Bas. P.
qualia P. in not.—861 Omnia, quæ veniunt inter *Multa* hujusce vs. et per
 sequentis, desunt Mus. B. 2.—862 *per eos* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th.
 Ra. *per hos* Bas. *exaltantur* Voss. vet. Cant. *exaltantur* quidam.—863 *rarescit*
rebus Voss. vet.—864 *sequitur* V. ed. Bodl. Th. Ra.—865 *Præterea* P. Bas.
 marg.—866 *nervos interdatus* Voss. marg. *in tardatus* Mus. B. 2. *parentem* V. ed.
 Th. Ra. O.—867 *ob divertendi* V. ed. Th. Ra. P. Ald. V. marg. 1. *obduret*
edendi O. Mus. B. 1. 3. Cant. P. in not. Gryph. Nard. Bas. et Voss. L. B. a
 sec. man. *incitandum* Mus. B. 2.—868 *descendit* O. *descendat* Mus. B. 2. *dissedit*

NOTÆ

859 *Docui*] Nempe lib. I. et II. pas-
sim.

860 *Exercita*] Fatigata, agitata.

861 *Ex alto*] Ex internis corporis
partibus : sic vs. 71. et 90.

863 *Rarescit*] Fit quasi inane.

864 *Natura*] Supp. illius, nempe
animalis.

Quam rem] H. e. quam deperditio-
nem, quem effluxum atomorum sequi-
tur esuries ac dolor.

866 *Inter datus*] Interea datus, in-
terjectus.

867 *Obturet*] Alias, *obduret* ; vel *ob-
cludat* ; vel *obvertat*. Sed rectius *ob-
turet*. Lege Josephi Castalionis ob-
serv. Dec. III. c. 6. p. 143.

868 *Quomque*] Tmesis vocis quæ-
cumque.

869 *Vaporis*] Caloris, ut sæpe mo-
nui.

Corpora, quæ stomacho præbent incendia nostro, 870
 Dissupat adveniens liquor, ac restinguit, ut ignem;
 Urere ne possit calor amplius aridus artus.
 Sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
 Abluitur; sic expletur jejuna cupido.

Nunc, qui fiat, utei passus proferre queamus, 875
 Quom volumus, vareque datum sit membra movere;
 Et, quæ res tantum hocc' oneris protrudere nostri

merata accendunt ignem in pectore nostro; sicut humor accedens discutit et extinguit ignem; ne scilicet calor ardens queat amplius comburere membra. Hoc modo ergo sitis, quæ anhelat, abstergitur tibi de nostro corpore: hoc modo famelicus amor edendi obturatur. Jam vero docebo, qua ratione accidat, ut promovere gradus nostros, quando cupimus, et qua ratione concessum sit nobis contorquere artus nostros diversimode: et quæ res solita sit propellere hanc adeo ingentem massam

~~~~~

Cant.—871 *restringat* V. ed. Th. Ra. *restringit* Bodl. Mus. B. 2. *restringuit* Cant. *ignis* V. marg. 1. *in ignem* Voss. vet.—872 *Vere* Mus. B. 1. *re possit* Cant. *arctus* Mus. B. 3.—873 *cibi pro tibi* Mus. B. 1.—874 *jejunia* V. ed. Th. Ra.—875 *flat* V. ed. Th. Ra. *quiemus* Voss. vet.—876 *vare* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. *varie* reliqui. *nare quæ ratio* O. *nam quæ ratio* Mus. B. 1. *nam quæ datio* Mus. B. 2.—877 *Æque* V. ed. Th. Ra. Bodl. *tamen* Mus. B. 2. *pro-tendere* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. Gryph. marg. *pertrudo* Mus. B. 1.—878

NOTE

873 *Anhela*] Quæ anhelare facit præ nimio calore intus agente.

874 *Jejuna cupido*] Fames, esuries.

875 *Nunc, qui fiat, &c.*] His 30. vss. investigat quæ causa sit, cur ambulare, membra movere, ac totum corpus contorquere possimus, quo volumus. Scilicet, jam factum satis pro nobiliore vegetæ munere, quæ nutritio dicitur, supererat ut præstantiorum animalium prosequeretur officia, horumque causas solerter investigaret. Quod modo præstat. Itaque docet causam motus ad locum esse simulacra ad meandum apta, quæ advenientia mentem feriunt, ac e loco ad locum movendi voluntatem efficiunt. Quibus peractis animus imperat animæ sibi conjunctæ, per totum corpus excubanti; hæc vero artus atque lacertos sollicitat, inque mandatum corpus dirigit. His ita dispositis rarefit corpus, perque data foramina concitus aër ex debito penetrat. Rem

illustrat exemplo. Sicut enim, inquit, navis velis ac vento fertur, ita advenientia corpuscula feriunt animum, ac animam simul, quæ cum animo conjuncta est; anima vero, quæ spiritus est proporro pulsatur ipsum corpus et contorquet, quo volumus. Itaque ad motum animalium spontaneum seu voluntarium duo faciunt, cognitio et appetitio. Ubi enim rerum præcedentia simulacra ferierunt animum, animus pulsatus ferit voluntatem: voluntas sollicitat animam, quæ per totum corpus dissita facile totum contorquet corpus. Sic II. 260. et seqq. docuit voluntatem esse principium motus, et a corde initium motus existere. 'Nam dubio procul his rebus sua cunque voluntas Principium dat, et hinc motus per membra rigantur,' &c. 'Ut videas initum motus a corde creari,' &c. Sic Aris-toteles de Anim. III. vult appetitum et mentem esse duas motus causas.

Corporis insuerit, dicam : tu percipe dicta.

Dico, animo nostro primum simulacra meandi
Adcidere, atque animum pulsare, ut diximus ante : 880

Inde voluntas fit : neque enim facere incipit ullam
Rem quisquam, quam mens providit, quid velit, ante :

Id, quod providet, illius rei constat imago.

Ergo, animus quom sese ita commovet, ut velit ire,
Inque gredi ; ferit ex templo, quæ in corpore toto 885

Per membra, atque artus, animai dissita vis est :

Et facile est factum, quoniam conjuncta tenetur.

Inde ea proporro corpus petit ; atque ita tota

Paullatim moles protruditur, atque movetur.

Præterea, tum rarescit quoque corpus ; et aër 890

corporis nostri : tu accipe verba mea. Dico itaque primo imagines progrediendi advenire ad mentem nostram, et ferire mentem ipsam, veluti docuimus supra. Deinde voluntas efficitur ; nemo enim instituit facere rem ullam, antequam animus præviderit, quid cupiat. Verum id, quod mens prævidet, est simulacrum illius rei, quam quisque facere instituit. Igitur ubi mens sic agit at sese, ut cupiat progredi, et intrare quoquam, subito pulsatur eam facultatem animæ, quæ facultas dispersa est per artus in universo corpore. Atque id non est difficile effectum, siquidem anima juncta est cum animo. Deinde pulsatur ulterius ipsum corpus ; et sic universa massa corporis propulsatur et contorquetur pedetentim. Adde quod cor-

insuerint Mus. B. 2. *infuerit* Th. Ra.—880 *Ascedere* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. L. B. a sec. man.—881 *illam* V. ed.—882 *nisi mens* P. Ald. *quasi mens* V. marg. 1. *quum* deest V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. *mens quam* Mus. B. 1. *quod velit* Ferr. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—883 *At* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *At quoque quod providet rei illius* Mus. B. 3. *constat* P. Bodl. Mus. B. 3. *constare* reliqui.—884 *promovet* Mus. B. 2.—886 *anima* Mus. B. 1.—887 *factum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *factis* Nard. *factu* reliqui. *quam pro quoniam* V. ed. Th. Ra. *cum* Mus. B. 2. *quando* Mus. B. 1. Bas.—888 *petit* Wakef. ex conj. *perit* V. ed. Voss. vet. et L. B. Cant. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *ferit* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—890 *cum* P. Bodl. Ferr. Ald. *quum* V. ed. Th. Ra. *quum* V. marg. 1. *quorum* V. marg. 2. *et uxor*

NOTÆ

878 *Insuerit*] Insueverit, solita sit.

879 *Animo*] Pro, ad animum, ut locutus est supra vss. 215. et 236.

880 *Ut diximus ante*] Nempe II. 260. et seqq.

883 *Id [At] quod providet, &c.*] H. e. at id, quod mens providet, illius rei, quam quis facere instituit, est imago.

885 *Inqu gredi*] Tmesis, ingredique.

Ferit ex templo, &c.] H. e. animus subito ferit ipsam animam, quæ sibi

conjuncta est, et quæ per totum corpus fusa permanat.

886 *Animai vis*] I. e. Anima.

887 *Conjuncta tenetur*] Ut docuit lib. II. fusius.

888 *Ea*] Supp. Anima.

Proporro] Ulterius, præterea : sic II. 977. III. 276. 282.

889 *Moles*] Corpus.

890 *Præterea, tum rarescit, &c.*] Altera causa motum adjuvans.

Scilicet, ut debet, qui semper mobilis exstat,
 Per patefacta venit, penetratque foramina, largus ;
 Et dispargitur ad parteis ita quisque minutas
 Corporis : heic igitur rebus fit utrimque duabus,
 Corpus ut, ac navis velis ventoque, feratur.

895

Nec tamen illud in hiis rebus mirabile constat,
 Tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
 Contorquere, et onus totum convortere nostrum.
 Quippe et enim ventus, subtili corpore tenuis,

pus fit etiam inane ; et aër, qui, nimirum, ut par est illi, est perpetuo in motu, copiosus advenit per meatus sibi apertos, quos ingreditur, et sic distribuitur ad singulas minimas partes corporis. Inde ergo accidit per duas res ex utraque parte, ut corpus moveatur, sicut navis fertur carbasis et vento. Neque tamen id admirabile videtur in hisce rebus, quod tam minuta corpora queant commovere tam ingens corpus, et circumagere tam ingens pondus ; namque ventus, qui minutus constat ex tenui natura, propulsat et

Cant.—892 *largis* Bodl.—893 *dispargitur* P. V. ed. Voss. L. B. et vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. *dispergitur* vulg. *quisque* Voss. vet. et L. B. *quasque* edd. vulg.—894 *Corpus* Mus. B. 2. *hinc* P. et edd. vulg. his Fab. Creech.—895 *Corpus* P. Bodl. *Corporis* reliqui. *uti, ut* edd. vulg. *ac deest* Cant. *hac* Gryph. marg. Bas. *hæc* Gif. Par. *nanis* V. ed. Th. Ra. *remis, ventoque* Gassend. Creech.—897 *possint* Voss. vet. Mus. B. 2. 3.—899 *tenuis* s. c. *ventus* Mus. B. 1.—

NOTE

894 *Rebus . . . duabus*] Nempe, et ex appetitione ac cognitione ; et ex corporis rarefactione ac aëris ingressu. Hoc est, ex prima causa motus, et ex causa motum adjuvante. Scilicet non sola interna causa, sed et externa concurrat ad motum animalem, inquit Poëta.

895 *Ac [ut] navis velis, &c.*] Sic Lambinus ; bene. Pareus vero minus bene, *corporis ut hæc navis, &c.* vulgata lectio, *corpus ut hæc navis, &c.*

897 *Corpuscula*] Atomī, seu simulacra rerum tenuia, quæ advenientia feriunt animum et animam.

899 *Quippe et enim, &c.*] Quia mirabile hoc videtur ut minima corpuscula simulacrorum totum contorqueant corpus, rem exemplo confirmat. Aristoteles autem *Mechan.* cap. 7. rationem reddit, cur quanto antenna sit altius elata, tanto citius navis feratur eodem velo, eodemque vento.

Quam tamen rationem ut bene noscas, operæ pretium est ut prius cognoveris cur vectis tantam vim habeat movendorum onerum gravissimorum. Est autem vectis palus ligneus seu ferreus rostratus, quem *μόχλον* Græci appellant. Itaque Vitruvius x. 8. docet quod onus manuum multitudo movere non valet, id vectis facile attollit, si illius rostrum oneri subdideris, caput vero depresserit vel unus homo. Cujus rei causa hæc est, quod pars prior vectis brevior ab ea pressione, quæ est loco centri, subit onus ; et quia caput vectis longius ab ea pressione seu centro distans, cum per id ducitur, faciendo motus circinationem, ut aiunt, cogit pressionem paucis manibus oneris maximi pondus examinare. Semper enim quanto pars posterior vectis, i. e. ea, quæ est a centro ad vectis caput, quod a motore premitur, fuerit longior pri-

Trudit agens magnam magno molimine navem ; 900
 Et manus una regit quanto vis inpete euntem ;
 Atque gubernaculum contorquet, quo lubet, unum :
 Multaque per trochleas, et tympana, pondere magno
 Conmovet atque levi substollit machina nixu.

Nunc, quibus ille modis Somnus per membra quietem

agit ingenti impetu ingentem navim, et unica manus gubernat illam progredientem quantalibet celeritate, et unus temo convertit illam quo lubet. Et per trochleas ac tympana machina agit et sursum attollit vel minimo molimine res multas, quæ constant ingenti pondere. Jam vero proferam quibus viis ille sopor aspergat re-

~~~~~

900 *Trudita res* Mus. B. 2. *Trudita gens* V. ed. Th. Ra. *volumine* V. ed. Th. Ra. Bodl. *navim* Mus. B. 2.—901 *gerit* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—902 *gubernandum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *gubernaculum* Cant. *qua* Mus. B. 2. *una* Gif. Par. *unus* P. Ald.—903 *trochleas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. *trudeas* Vind.—904 *substollit* Mus. B. 2. *sustollit* vulg. *visu* V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *nisi* Bodl. *nisu* vulg.—905 *quiete* V. ed. *quiete* Voss. L. B. Mus. B. 2. 3.—906 *atque*

NOTÆ

ore, i. e. ea parte, quæ a centro ad rostrum vectis pertinet, tanto facilius onus movebitur.

His animadversis, facile intelligere est, cur velum vento inflatum celerissime navem moveat, antenna licet non procul absit a cacumine mali. Malus enim rationem vectis obtinet: malis sedes, seu calx, tenet locum pressionis seu hypomochlii: ventus, qui velum implet, est veluti motor. Itaque si antenna longissime absit a sede mali, citissime feretur navis. Linea enim, quæ longius abest a centro, majorem circulum describit: circulus vero ut quisque est maximus, ita celerrime movetur.

901 *Et manus una, &c.*] Sic Vitruvius ibid. et Arist. Mechan. vi. hanc reddunt causam, quod gubernaculum obtineat locum vectis; navis vero locum oneris; gubernator vero locum motoris; cardines denique, in quibus vectitur gubernaculum, locum pressionis seu hypomochlii.

903 *Trochleas*] Trochlea machina est tractorii generis, cum æreo aut ligneo orbiculo, qui per axem brevem

versatur trajecto fune ductario. Gallice *poulie*. Sic dicitur a trochis seu rotis. Isidor. etym. xix. 2.

Tympana] Tympanum, quod Græci γέπαρον appellant, genus est rotæ magno circuitu præditæ, cujus axis fune obvolvitur, interea dum homines eam circumagunt quasi ascendentes, pro gradibus certas regulas affixas, quibus pedes infigunt. Gallice *gruë*.

904 *Substollit*] Sursum tollit. Sic Plant. Cistell. 'Amiculum hoc sustolle saltem.' Et Catull. de nupt. Pel. et Thet. 'Dulcia ne mæsto sustollens signa parenti.' Cicero in Arat. 'Istius in Boream quod se sustollit acumen.'

905 *Nunc, quibus ille modis, &c.*] His 58. vss. seqq. disputat Poëta de somno, qui nobis per membra irrigat quietem. Sed priusquam modum nobis explicet, quo somnus fiat, his 9. vss. prioribus attentum sibi postulat auditorem; monetque se suaviloquis potius, quam multis versibus rem esse expediturum. Sicut enim, inquit, parvus cynorum cantus dulcior est, quam ingens clamor gruum, ita sua-

Inriget, atque animi curas e pectore solvat, 906
 Suavidicis potius, quam multis, versibus edam ;
 Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
 Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.
 Tu mihi da tenueis aureis, animumque sagacem : 910
 Ne fieri negites, quæ dicam, posse : retroque
 Vera repulsanti discedas pectore dicta :
 Tutemet in culpa quom sis, neque cernere possis.
 Principio, somnus fit, ubi est distracta per artus
 Vis animæ ; partimque foras ejecta recessit, 915
 Et partim contrusa magis concessit in altum :

quem per artus nostros, et adimat e corde sollicitudines mentis ; dicam autem hoc carminibus potius suaviloquis, quam pluribus, sicut tenuis cantus cycni dulcior est, quam illa vox horrida gruum, quæ diffusaper aëria nubila Noti auditur. Tu vero præbe mihi teneras aures, et mentem solertem ; ne neges ea, quæ te docebo, posse fieri, neque retrocedas, animo tuo rejiciente vera verba mea, ut non queas videre quod tu ipse sis in errore. Primum sopor fit, cum facultas animæ dispersa est per membra, et cum partim emissa foras decessit, et partim compacta magis recepit se

deest V. ed. *curai se* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *cura se* Cant. *curas se* Ferr.—910 *da* deest Mus. B. 3. *animamque* V. ed. Th. Ra.—911 *Nec* Mus. B. 1. 2. *retorque* Vind. V. ed. Th. Ra. *retorque* Bodl.—912 *Vera re pulsanti* Ferr. *Verare pulsanti* V. ed. Th. Ra. *discedant* Mus. B. 1. P. in not. *pectora* Bodl. *discedans* Ferr.—913 *Tutimet* P. Bodl. Bas. marg. *Tu timet* V. ed. Th. Ra. Ald. *Tu tumet* Mus. B. 2. *Trutines* Mus. B. 3. *neque* Vind. Bodl. Voss. L. B. O.

NOTÆ

vidica parva carmina placebunt magis, quam multa inconcinna oratio.

906 *Inriget*] Antiquæ pro *irriget*. Sic autem Virg. loquitur *Æn.* i. ‘*Placidum per membra quietem Irrigat.*’ Et Persius Sat. v. ‘*irriguus somnus ;*’ metaphora ducta a plantis, quæ irrigatæ crescunt. Sic corpora somno quasi irrigata vigent.

907 *Suavidicis potius, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt jam supra vs. 181.

910 *Tu*] Supp. o Memmi, quem edocet.

911 *Negites*] Crebro neges ; frequentativum verbum.

914 *Principio, somnus, &c.*] His itaque 13. vss. seqq. primum docet somnum fieri, cum membra dissolvuntur fluuntque ob animæ vim labefacta-

tam. Sic autem argumentatur : Somno sensus nostri impediuntur : at sensus, qui sunt in nobis, fiunt opera animæ : igitur necesse est, cum dormit animal, ut ejus anima partim foras ejecta recesserit, partim in penetrales corporis sedes altius concesserit, partim per membra distracta dispersa sit. Neque enim vult totam animam, dum dormit animal, e corpore ejectam esse ; alias enim, nisi remaneret aliqua pars animæ superstes, non esset unde post somnum revivisceret animal, ac ejus sensus omnes. Rem illustrat exemplo. Sicut enim ignis in cinere sepultus non omnino extinguitur : ita nec anima tota extincta est in animali dormiente.

916 *Partim contrusa, &c.*] Sic fere

Dissolvuntur enim tum demum membra, fluuntque.
 Nam dubium non est, animai quin opera sit
 Sensus hic in nobis; quem quom sopor inpedit esse,
 Tum nobis animam perturbatam esse putandum est, 920
 Ejectamque foras; non omnem; namque jaceret
 Æterno corpus perfusum frigore leti,
 Quippe ubi nulla latens animai pars remaneret
 In membris, cinere ut multa latet obrutus ignis;
 Unde reconfdari sensus per membra repente 925
 Possit, et ex igni cæco consurgere flamma.

Sed, quibus hæc rebus novitas conflatur; et unde
 Perturbari anima, et corpus languescere, possit;
 Expediam: tu fac, ne ventis verba profundam.

interius. Tunc enim partes corporis tandem quasi disjunguntur, et elabuntur. Etenim non est dubium, quin hic sensus noster maneat in nobis beneficio animæ: quem sensum existere ubi somnus prohibet, tunc credendum est animam nostram turbatam esse in nobis, et emissam extra corpus, non quidem totam; namque corpus remaneret irrigatum sempiterno frigore mortis; quoniam nulla pars animæ abscondita restaret in artubus nostris, veluti ignis latitat obtectus sub plurima cinere, ex qua parte animæ latitanti sensus queat subito refici per artus, sicut flamma potest surgere ex latenti igne. Verum edocebo jam quibus rationibus hæc novatio fiat, et ex quibus rebus anima æque ac corpus queat torpescere. Tu interim effice

//////////

Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. nec Cant. ne vulg.—917 dum V. ed. Th. Ra.—918 quum Th. Ra.—919 hic deest Mus. B. 2. tum sopor Mus. B. 1.—924 multo Gif. marg. Gryph. obrutis Bas.—926 et pro ut Cant. tecto consurgere P. Ald. tacto Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl.—927 confletur edd. vulg.—928 Perturbata Bodl.

NOTÆ

Aristoteles lib. de somno, ubi ait somnum esse coitionem calidi in intimis partibus, et ejus naturalem ab adverso frigore circumfuso compressionem, quia calidum ab humore exhalationis revertentis ad interiora repellitur ac detruditur. Sic Plin. lib. XI. cap. ult. ait, 'Somnum esse animi in sese medium recessum.'

In altum] In penetrales et intimas sedes. Sic vs. 861. et alibi passim.

922 *Perfusum frigore leti]* H. e. exanimum.

924 *Cinere multa]* Sic Nonius ait nomen 'cinis' esse fœminini generis apud Cæsarem, Catullum, et Calvum. Calvo quidem dicitur, 'fulva cinis:'

'ipsa cinis.' Catullo ad Manlium, 'acerba cinis.' Vulgo tamen masculini generis est.

926 *Consurgere]* Supp. possit, quod repetendum est.

927 *Sed, quibus hæc rebus, &c.]* His interim 3. vss. monet se dicturum, quibus rationibus fiat ut anima partim foras ejici, partim in intimas corporis sedes contrudi, partimque per membra dispergi possit; ac tota simul cum corpore languescat.

Hæc novitas] Hæc animæ mutatio.

929 *Ne ventis verba profundam]* H. e. tu fac ut verba mea ad aures tuas perveniant, et in animo tuo penitus insideant, non autem abs te respuan-

Principio, externa corpus de parte necessum est, 930
 Aërii quoniam vicinum tangitur auris,
 Tundier, atque ejus crebro pulsariet ictu:
 Proptereaue, fere res omnes aut corio sunt,
 Aut etiam conchis, aut callo, aut cortice, tectæ.
 Interiorem etiam partem spirantibus aër 935
 Verberat hicc' idem, quom ducitur, atque reflatur.

ne fundam dicta mea auris aëriis. Primum igitur oportet ut corpus percutiatur aëre in exterioribus suis partibus, siquidem propinquum contingitur flatibus aëtheriis; et ut frequenti plaga illius aëris propellatur. Et idcirco res pæne cunctæ sunt involutæ vel corio, vel seta, vel conchis, vel callo, vel cortice. Hic idem aër, cum trahitur, et respiratur ab animalibus spirantibus, contundit quoque intrinsecam

~~~~~

—930 *æterna* V. ed. Th. Ra. O. *recessum* Vind.—931 *Aëris* Mus. B. 2. O.—932 *Trudier* Delph.—933 *Propterea quod* Vind. Ferr. V. marg. 1. *Propterea quo fore* V. ed. Th. Ra. *omnis* Cant.—934 *etiam conchis, aut* Voss. vet. et L. B. *etiam conclusæ* ut P. Ald. *etiam conclusa ut* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *cute conclusæ aut* O. Cant. *seta aut conchis aut* Mus. B. 1. *ante conclusæ* P. in not. Gryph. Nard. *callo* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Ald. *gallo* Mus. B. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra. *tactæ* V. ed. Th. Ra. *rectæ* Mus. B. 2.—936 *hoc* Mus. B. 2. *inflatur* quidam.—938 *Perveniat* Mus. B.

NOTE

tur. Sic loquuntur Horat. Catull. et alii poëtæ.

930 *Principio, externa corpus, &c.*] His itaque 21. vss. seqq. sic explicat rationem, qua corpus languescat, et in soporem abeat. Exorditur autem ab aëre tum circum verberante corpus, cum intus ducto et reflato ab animalibus. Is enim exteriores corporis partes, quibus vicinus est, crebro feriat necesse est: intus vero spiratus ferit pariter viscera; quo fit, ob duplicem hanc plagam, ut posituræ principiorum disturbentur, ac totius corporis atque animæ ruina sequatur; pars enim animæ inde elicitur: pars introrsum cedit: pars distracta per artus nequit sibi esse conjuncta, ita ut mutnam nequeat præstare operam. Igitur mutatis motibus sensus abit ac anima: et quia non superest, quod jam suffulciat corpus, hoc debile cadat necesse est.

932 *Tundier* [*Trudier*] Poëtice pro trudi. Sic *pulsariet*, pro *pulsari*.

933 *Proptereaue, fere, &c.*] I. e. ut res sint ab injuria aëris externi tutæ ac munitæ, teguntur aut corio, aut seta, &c. Uberius hanc rem persequitur Cicero de N. Deor. II. 'Animantium,' inquit, 'aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ; pluma alias, alias squama videmus obductas,' &c. Sic Plin. lib. VII. Proëm. 'Ante omnia unum animantium cunctorum alienis velat opibus: ceteris varie tegumenta tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squamas, vellera,' &c.

934 *Aut etiam* [*Aut seta, aut*] *conchis*] Sic Lambin. At Pareus, *Aut etiam conchis*.

936 *Quom ducitur, atque reflatur*] H. e. cum attrahitur atque respiratur, seu redditur.

Qua re utrimque secus quom corpus vapulet, et quom
 Perveniant plagæ per parva foramina nobis
 Corporis ad primas parteis, elementaque prima;
 Fit quasi paullatim nobis per membra ruina: 940
 Conturbantur enim posituræ principiorum
 Corporis atque animi; sic, ut pars inde animai
 Eliciat, et introrsum pars abdita cedat;
 Pars etiam, distracta per artus, non queat esse
 Conjuncta inter se, neque motu mutua fungi: 945
 Inter enim sæpit cœtus natura, viasque;
 Ergo sensus abit, mutatis motibus, alte.
 Et, quoniam non est, quasi quod subfulciat artus,

partem eorum. Quapropter, quoniam corpus verberatur prope ex utraque parte, et quoniam ictus adveniunt nobis usque ad primas partes, et usque ad prima principia per minimos meatus, clades veluti pedetentim sequitur nobis per artus. Namque omnes situs primordiorum corporis et mentis ita perturbantur, ut hinc pars una anima expellatur, et pars altera latens concedat intus: pars alia quoque dispersa per membra non possit esse sibi connexa, nec agere mutuo motus suos; etenim natura intercipit meatus, et iter. Igitur sic motibus atomorum commutatis introrsum sensus recedit. Et quia non est, quod quasi sustineat membra, corpus efficitur

//////////

2. per deest Mus. B. 2.—942 *sicuti* Ferr. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. *sicut* V. marg. 1. *fit uti* Voss. vet. O. Cant. *sic omisso ut* Mus. B. 2.—943 *Ejiciatur* edd. vulg.—944 *querit* V. ed. Bodl. Th. Ra.—945 *nec* Vind. Mus. B. 1. et edd. vulg. *fongi* Mus. B. 1.—946 *sæpit* et P. Ald. *sepe* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *sape* et V. ed. Th. Ra. Ferr. *sepsit* Cant. *coctus* V. ed. Th. Ra. *coitus* Gif. Par. *sæptus* Mar. *septus* Gryph. Nard. Bas. marg. *aditus* edd. vulg.—947

NOTÆ

937 *Utrimque*] Intus et extra.

Secus] Male; perperam.

939 *Primas parteis*] Primordia, atomos.

Elementa prima] Principia, atomos.

941 *Principiorum*] Atomorum.

942 *Inde*] Ex animo et corpore, per quod dissita est anima. Quæ autem sententia continetur his 3. vss. eadem posita fuit supra vs. 914. et seqq. et iterum infra vs. 956. et seqq.

945 *Mutua*] Mutuo. Sic II. 75. 'Inter se mortales mutua vivunt.'

946 *Inter enim sæpit*] Tmesis, in-

tersæpit enim.

Cætus [*Aditus*] Lamb. bene; neque enim te movere debet syllaba brevis ante vocalem, cum hoc familiare sit interdum Lucretio, et aliis etiam poëtis. Gifanius, *Coitus*, quia in quibusdam Codicibus legitur *cætus*: aut *septus*.

947 *Sensus abit*] Quippe quia, mutatis atomorum posituris in corpore intrinsecus, ipsa recedit anima, quæ dat sensiferos motus.

Mutatis motibus] Supp. principiorum, seu atomorum.

Alte] Intus, intrinsecus, vs. 916.

Debile fit corpus, languescuntque omnia membra;
 Brachia, palpebræque, cadunt; poplitesque cubanti 950
 Sæpe tama submittuntur, viresque resolvunt.

Deinde, cibum sequitur somnus, quia, quæ facit aër,
 Hæc eadem cibus, in venas dum diditur omneis,
 Efficit: et multo sopor ille gravissimus exstat,

languidum, et artus cuncti deficiunt, brachia et cilia concidunt, et genua deficiunt. Præterea sopor consequitur alimentum; quia alimentum efficit eadem, quæ aër efficit, cum distribuitur in omnes venas; et ille somnus est arctissimus, quem carpis,

adit mutatus P.—949 languescuntque Voss. vet. et L. B. languescunt reliqui.—950 poplitesque procumbunt edd. vulg. procubant Gif. Par.—951 Deest Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Delph. tamen Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. et Mss. omn. tama Voss.—952 sæpe facit V. ed. Th. Ra.—953 cum diditur Cant.—954 Efficitur

NOTÆ

950 *Brachia, palpebræque, &c.*] Ita Lambinus, Pareus, et Gifanius; at Joan. Nardus ex veteribus codicibus non solum mutat hunc versum, sed et alium addit: *Brachia palpebræque cadunt, poplitesque cubanti Sæpe etiam summittuntur; viresque resolvunt.* Quia vero nihil ad sensum addit, nos delegendum hunc versum censemus.

952 *Deinde, cibum sequitur, &c.*] His 8. vss. alteram somni causam reddit. Scilicet quia alimentum, dum per corpus distribuitur, idem præstare experimur, quod aër irrepens atque percutiens: quin majores etiam infert ictus, quo firmior est illi compages. Hinc sopor a cibo inductus arctior videtur; scilicet, quia pars animæ altius conjicit se introrsum: pars altera largior abit foras: pars vero cetera superstes ac per membra distracta divisor restat inter se. Idem scribit Aristoteles lib. de somn. et expergef. Nempe cibi et potus halitus humidos sursum ferri, qui, ubi supernum in locum pervenerint, tunc, quia sunt graves et corporei, deorsum recidunt, et una secum calorem vitalem nativum, qui sua sponte sursum fertur, corripiunt, et ad interiora

detrudunt. Quo facto creatur somnus. Itaque a cibo somnus altissimus et gravissimus esse solet. Item a labore, quia labor liquefacit et quasi tabefacit corpus. Quod autem ex corpore liquescente deteritur, est veluti cibus non coctus. Vulgo autem somnus videtur esse quædam sensuum externorum feriatio: sensuum autem externorum operatio videtur per vigiliam peragi, quod ubi nervi sensorii, transmissis a cerebro spiritibus, turgentes feriuntur a speciebus rerum, ipsi spiritus resilitione quadam versus cerebrum degenti interiorius facultati impressionem faciunt; unde, nisi facultas interior advertat, nulla sensatio fit. Quod cum ita sit, talis feriatio ideo contingit, quod officia nervorum flaccescant, ac ea ratione obturentur: sicque, nervis non amplius spirituum affluxu turgentibus, sed relaxatis potius, tum membra labascant, tum spiritus non amplius versus cerebrum resiliant, nec ad facultatem usque interioriorem acceptos externe ictus propagare possint. Sed hæc longioris sunt disputationis, quam nostra brevis isthæc interpretatio patitur.

Quem satur, aut lassus, capias; quia plurima tum se 955
Corpora conturbant, magno contusa labore.

Fit ratione eadem conjectus parte animai

Altior, atque foras ejectus largior ejus;

Et divisior inter se, ac distractior, intus.

Et, quo quisque fere studio defunctus adhæret; 960

Aut quibus in rebus multum sumus ante moratei,

Atque in ea ratione fuit contenta magis mens;

cum es vel saturatus, vel fatigatus; quia tunc plurima primordia agitant sese percussa magno impetu. Ob eandem causam recessio abstrusior animæ fit etiam, et copiosior emissio ejus extra corpus, et fit ipsa inter se disjunctior et separatio intrinsecus. Et cui exercitio quisque ferme detentus adjungitur; vel quibus in rebus antea plurimum hæsimus; et qua in re animus noster fuit magis attentus; vide-

*****

multo Voss. vet. sed corr.—955 capias deest Cant. captas Bas. qui pro quia V. ed. Th. Ra.—956 concussa Cout. concusa Gif. Par. P. contusa Ald.—957 porro animai P. et edd. vulg.—958 Artior Voss. marg. formas Mus. B. 2.—959 cliosior P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. divitior Gryph. se deest V. ed.—960 At quod Voss. vet. quoi edd. vulg. defunctus P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. devictus P. in not. devinctus vulg.—962 in qua ratione edd.

NOTE

957 *Conjectus animai altior, &c.*] H. e. anima cogitur et contruditur in altiores seu interiores aut abstrusiores partes.

960 *Et, quo quisque studio, &c.*] Hactenus de somno: nunc de somniis disputaturus est ab hoc versu ad finem usque hujus libri. Quia vero parum solliciti fuerunt interpretes de connexionione hujus disputationis de somniis cum superiori de somno, operæ pretium mihi visum est prius Lucretii quæ mens fuerit exponere. Ea autem fuisse mihi videtur, ut probet perpetua quoque animum angere perturbatione in somno, unde diuturnior sopor etiam fiat. Percutitur enim animus per soporem simulacris rerum, quæ vel ex officio, vel mora, vel studio, vel attentione nobis gratæ fuerunt per vigiliam. Neque mirum; namque et vigilantibus iis, qui diu studio alicui incubuerint, idem vel invitis etiam contingit. Somniant et cetera animalia in somno, moventur,

sudant, anhelant, ac vociferantur; quæ quidem perturbationes non parum viribus detrahunt; adeo ut sæpe homines ipsi, ut ait Lucretius, 'ex somno, quasi mentibus capti, Vix ad se redeant permotei corporis æstu.' His itaque 65. vss. prioribus plurima somnia narrat, quæ solent somniare homines per somnum; et quorum causam præcipuam refert ad varia hominum studia, quibus incumbunt homines per vigiliam; ad moram, per quam nimis rebus morantur; et ad mentis attentionem, in qua magis contenti sunt. Cum igitur, ut ait Aristoteles, somnia sint reliquiarum earum, quas nos vigilantes sensu percipimus; cumque ea, quæ a vigilantibus sensu percepta sunt, non statim, ut sensus afficere desierunt, evanescant, sed aliquantis per maneant, non est mirum dormientibus nobis earum rerum imagines objici, quas vigilantes aut egimus, aut locuti sumus, aut cogitavimus.

In somnis eadem plerumque videmur obire :
 Caussidicei caussas agere, et componere leges ;
 Induperatores pugnare, ac prælia obire ; 965
 Nautæ contractum cum ventis degere bellum ;
 Nos agere hocc' autem, et naturam quærere rerum
 Semper, et inventam patriis exponere chartis.

Cætera sic studia, atque artes, plerumque videntur
 In somnis animos hominum frustrata tenere : 970
 Et queiquomque, dies multos, ex ordine ludis
 Adsiduas dederint operas, plerumque videmus,
 Quom jam destiterunt ea sensibus usurpare,

mur sæpe in sopore facere res easdem. Advocati videntur sibi causas agere, et conciliare leges: Imperatores præliari, et committere certamina: nautæ agitare bellum, quod cum ventis comparaverunt: nos vero poëtæ facere hoc ipsum, quod facimus, nempe non solum investigare perpetuo naturam rerum, sed etiam exponere illam repertam papyris patriis. Ita reliqua studia et disciplinæ videntur sæpe occupare falso mentes hominum in soporibus, et quivis continuas curas dediderint per plurimos dies spectaculis, cernimus sæpe illos, ubi jam desierint, percipere eas res

*****

vulg.—963 *somniis* Mus. B. 3. *videtur* Mus. B. 2. *videntur* Mus. B. 3. Cant. *videantur* V. marg. 1.—964 *componere lites* quidam.—966 *degerere* Voss. vet. Gif. Par. Gryph. *cernere* Fab. Bip. Hav. *duellum* Bodl. *velum* Voss. vet. *vellum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—967 *Nos autem hoc agere* Mus. B. 2.—969 *arces* V. ed. Th. Ra.—971 *homines pro dies* Mus. B. 2. *multas* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—972 *dederit* O. Mus. B. 2. *dederunt* edd. vulg.—973 *desti-*

NOTE

964 *Caussidicei caussas agere, &c.]* Supp. videntur.

Componere leges] H. e. conferre, comparare, vel dissidentes conciliare leges. Sunt qui legunt, *lites*, pro *leges*.

965 *Induperatores]* Imperatores. Sic v. 1226. Alii legunt *Endoperatores*. Sic Ennius lib. vii. *annal.* apud Cicer. 'Omnis cura viris, uter esset Endoperator.'

966 *Degere]* Compositum ex præpos. de, et ex verbo, ago; quasi deagere, h. e. agere, gerere, et usque in finem ducere. Gifaninus legit, *spretâ* omni mensura, *degerere bellum*, quasi gerere, particula quippe, de, auget significationem.

Bellum] Alii, *velum*.

967 *Nos agere hocc']* Nimirum, quærere rerum naturam.

968 *Patriis . . . chartis]* H. e. Latinis versibus. 'Chartis' pro 'libris,' aut pro 'versibus' in charta scriptis.

970 *Frustrata]* Decipientia: vel falso, frustra.

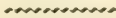
971 *Et queiquomque, &c.]* H. e. Et quicumque per dies aliquot spectaverint tragædos, aut comædos, eosque recitantes audiverint, ubi desierunt spectare et audire illos, tamen sibi videntur eosdem audire cantores, tibicines aut fidicines.

973 *Sensibus usurpare]* Nimirum oculis ac auribus percipere. Sic 1. 54. 301. &c.

Reliquās tamen esse vias in mente patenteis,
 Qua possint eadem rebus simulacra venire. 975
 Per multos itaque illa dies eadem obvorsantur
 Ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
 Cernere saltanteis, et mollia membra moventeis;
 Et citharæ liquidum carmen, chordasque loquenteis,
 Auribus adcipere; et consessum cernere eundem, 980
 Scenaique simul varios splendere decores.

Usque adeo magni refert studium, atque voluntas;
 Et quibus in rebus consuerint esse operatei
 Non homines solum, sed vero animalia cuncta.
 Quippe videbis equos forteis, quom membra jacebunt 985
 In somnis, sudare tamen, spirareque, semper;

sensibus, et tamen reliquos meatus esse apertos in animo, quibus eadem imagines rerum queant accedere. Igitur res illæ eadem obijciuntur ob oculos per plurimos dies, ita ut vigilantes quoque videantur videre saltatores, et eos qui agitant flexiles artus; et percipere auribus clarum sonum et resonantes fides citharæ; et videre eundem cætum, et una diversos ornatus scenæ splendescere. Tanti voluntas et studium in hac re est momenti, et adeo refert in quibus rebus soliti fuerint esse occupati, non homines modo, verum etiam omnes animantes. Namque cernes equos feroces, ubi artus illorum conquiescent, sudare tamen in sopore, et plerumque anhelare, et

terunt Voss. vet. et L. B. Gif. Par. *destiterint* vulg.—974 *At reliquias* Gif. Par. *At reliquias* Gryph. Delph. Nard. Bas. *Reliquias* P. O. Cant. Ald. *Reliquias* Mus. B. 2.—975 *possunt* Voss. L. B. *rebus* V. ed. Th. Ra. Bodl. *rerum* vulg.—976 *Per multos* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Per multos* vulg. *cadere* pro *eadem* Mus. B. 1. *observantur* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3.—977 *videamur* V. marg. 1.—980 *consessum* Mus. B. 2. et edd. vulg. *concentum* P. in not. *consensum* reliqui.—981 *Scenentque* V. ed. Th. Ra. *In scenā atque* Mus. B. 3. *Nunc scenam atque* Cant. *decoros* Mus. B. 2.—982 *referunt* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *refert* P. in not. *que* pro *atque* Mus. B. 2.—984 *animalia solum* Mus. B. 2.—985 *equos* deest Mus. B. 2.—986 *suadere* V. ed. Th. Ra. *sæpe* pro *semper* P. Mus. B. 2. 3. et

NOTÆ

974 *Reliquiās, &c.*] *At reliquias, &c.* Lamb. bene. Nonnulli: *Reliquias tamen esse vias in mente patentēs.* Quasi vias pro viâ usurpetur, ut apud Ennium annal. vii. et apud Livium escas, monetās, pro escā, monetā.

979 *Loquenteis*] Metaphorice. I. e. sonantes. Sic Catullus carm. ad Phasel. de arbore vento agitata: ‘Loquente sæpe sibilum edidit coma.’

981 *Decores*] Species venustas ac decoras; ornatus, ornamenta; Gallice, *Décorations de Théâtre.*

982 *Usque adeo magni, &c.*] H. e. usque adeo interest, quo quisque studio teneatur, ac qua sit voluntate. Vel usque adeo magnum momentum affert cuiusque studium ac voluntas.

983 *Operatei*] Versati, occupati.

Et quasi de palma summas contendere vireis.

[Aut quasi carceribus patefactis sæpe quiete.]

Venantumque canes in molli sæpe quiete
Lactant crura tamen subito, vocesque repente

Mittunt, et crebro reducunt naribus auras, 990

Ut vestigia si teneant inventa ferarum ;

Expergefacteique sequuntur inania sæpe

Cervorum simulacra, fugæ quasi dedita cernant ;

Donec discussis redeant erroribus ad se.

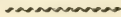
At, consueta domu, catulorum blanda propago 995

Discutere et corpus de terra conripere instant ;

Proinde, quasi ignotas facies atque ora tuantur.

Et, quo quæque magis sunt aspera semini-
orum,

tunc temporis eniti totis viribus plerumque in somno, ut si contenderent de victoria, carceribus ipsis veluti apertis. Et plerumque canes venatorum in dulci somno extemplo videntur movere crura, et emittunt subito clamores, et retrahunt frequentes flatu aëris, quasi invenerint, et insequantur vestigia ferarum ; et excitati e somno plerumque insequuntur vanas imagines cervorum, veluti videant illas fugientes, usquedum dissipatis erroribus reducuntur ad seipsos. Verum adulatrix proles minorum canum, quæ solita est vivere domi, insistent plerumque dissipare tenuem et celerem somnum ex oculis, et attollere corpus de humo, æque ac si videant vultus ac ora sibi incognita. Et quo magis quæque primordia illorum sunt impolita, eo ma-

edd. vulg. spirare tamen sudareque Bas.—987 palmis Gif. marg. Bas. P. V. marg. Bodl. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. palmas Voss. vet. plumis Mus. B. 1. concedere Mus. B. 2. 'Qui sequitur, vs. uncinis circumseptum volui, ut adulterinum et insititium.' Wakef.—988 Venatum P. V. ed. O. 'H. vs. in omnibus præter P. Vind. Mus. B. 1. abest huic loco, sed inseritur in aliis, opinor, ut in nostris, post vs. 997. cum quatuor seq.' Wakef.—989 Lactant V. ed. Jac-
tant edd. vulg. canes subito Voss. marg.—990 crebras Vind. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—991 Ut P. V. ed. Mus. B. 2. Cant. Et reliqui. juvena V. ed. Th. Ra.—992 sequantur P. secuntur Mus. B. 3. sequuntur Cant.—993 Corvorum simulata Ferr. V. ed. Th. Ra. fuga V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. quasi dedita P. Vind. Cant. Ald. Hav. Bip. Delph. quasiddita vel quas iddita V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. quasi addita O. quas addita V. marg. 1. Ferr. quæ dedita Mus. B. 1. quasi subdita Mus. B. 2. quasi abdita Mus. B. 3.—994 erroribus Mus. B. 1. terroribus reliqui.—995 Post h. vs. inseritur: Degere, sæpe levem ex oculis, volucrumque soporem Lamb. et edd. vulg.—999 Et quam

NOTÆ

987 De palma] De victoria.

988 Aut [Tunc] quasi carceribus] Quibusdam videtur hic versus notius. Quanquam sic non interpungi curavimus, [i. e. s. c. vires, Tunc, q. c. patefactis, s. quiete.] ut abs re esse non videatur.

994 Erroribus] Lamb. bene. Pa-

rens et alii, terroribus; minus probata lectio.

996 Conripere] Corripere. Sic III. 164. Sic Virg. Æn. III. 'Corripio e stratis corpus,' &c.

997 Tuantur] Tertiæ conjug. Sic vs. 361. et alibi.

999 Semini-
orum [Semina] Atomii.

Tam magis in somnis eadem sævire necessum est. 1000

At variæ fugiunt volucres, pinnisque repente

Solicitant Divom nocturno tempore lucos,

Adcipitres somno in leni si prælia purnasque

Edere sunt, persectantes, visæque volantes.

Porro, hominum mentes, magnis quæ motibus edunt,

Magna itidem sæpe in somnis faciuntque, geruntque. 1006

Reges expugnant, capiuntur, prælia miscent;

Tollunt clamorem, quasi si jugulentur ibeidem.

Muliei depugnant, gemitusque doloribus edunt;

Et, quasi pantheræ morsu, sævire leonis, 1010

Mandantur, magnis clamoribus omnia complent.

Muliei de magnis per somnum rebus loquuntur :

gis in sopore oportet ut eadem sint sæva. Multæ etiam aves confugiunt, ac subito turbant alis suis sacra nemora Deorum de nocte ; quasi nempe accipitres visæ sint volitantes in medio dulci sopore, et pergentes agere purnas et bella adversus illas. Ceterum quantas res animi hominum agunt in somno magnis impetibus ! Plerumque enim agunt et efficiunt res magnas in sopore : bellum gerunt adversus reges, captivi fiunt, conferunt purnas : edunt vociferationes, ut si occiderentur ibi, ubi sunt : plures dimicant, et præ cruciatibus cient luctus : et, ut si devorentur morsu pantheræ vel crudelis leonis, implent omnia loca circum ingentibus vociferationibus. Plurimi loquuntur per soporem de negotiis magni momenti, et plerumque indicave-

edd. vulg. semina eorum Mus. B. 1. seminorum Mus. B. 2. 3. semina rerum Creech. semiviorum V. ed. Th. Ra.—1000 eodem Mus. B. 2. se jure V. ed. Th. Ra. Ald. necesse P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. recessus Vind.—1001 Et Mus. B. 2. pennis O. Mus. B. 2. 3.—1003 summo Mus. B. 3. levi V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. Nard. Bas. sic P. Ald. se Mus. B. 2. Vind. que deest Voss. vet. et L. B.—1004 Adere sunt perfectantes Nard. visæ atque P. Ald. vis æque V. ed. Th. Ra. vis aquæ Ferr.—1005 montes V. ed. Th. Ra. magnisque V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. magis quæ Mus. B. 2. montibus Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Th. Ra.—1007 etenim Vind. et edd. vulg.—1008 clamorem P. Mus. B. 3. Cant. Ald. clamore Vind. V. ed. Th. Ra. clamores vulg.—1009 ædunt V. ed. Th. Ra.—1010 sævi ire V. ed. Th. Ra. sævique Mus. B. 2. 3. sevre Cant. et in marg. seu ore.—1011 Mandant V. ed. Th. Ra. Inundantur Mus. B. 2. Manduntur Mus. B. 3.—1012 Deest

NOTÆ

1002 *Divom lucos*] Divorum nemora sacra. Lucus quippe locus est arboribus consitus, opacus, et alicui Deo consecratus creditur. Itaque noctu somniantes aves in lucis opacis interdum imaginantur sibi bellum inferri ab accipitribus ; quo timore percitæ volitant per lucos.

1003 *Adcipitres*] Usurpatur hæc

vox in fæmin. genere a Lucretio. Sic Nonius profert hunc versum, ut ostendat vocem Accipiter interdum usurpari in fæminino genere.

1005 *Porro, hominum, &c.*] Redit jam ad hominum somnia.

1012 *Rebus* [*Rebu'*] Pro rebus, demta litera s, metri causa, ut sæpe monui.

Indicioque sui facti persæpe fuere.

Multei mortem obeunt : multei, de montibus altis

Ut quei præcipitent ad terram, corpore toto 1015

Exterruntur; et ex somno, quasi mentibus captei,

Vix ad se redeunt, permotei corporis æstu.

Flumen item, sitiens, aut funtem propter amœnum

Adsidet, et totum prope faucibus obcupat amnem.

Purei sæpe, lacum propter, seu dolia curta, 1020

Somno devinctei, credunt se extollere vestem :

Totius humorem saccatum corporis fundunt ;

runt id, quod egerunt. Plurimi videntur sibi fungi mortem; plurimi, ut si se præcipites agant de summis rupibus ad terram toto corpore, perterrentur, et de sopore veluti mentis egentes vix revertuntur ad se, adeo concussi fuerunt motu corporis. Similiter is qui sitit videtur adesse juxta fluvium, vel fontem gratum, et haurire faucibus fere totum fluvium. Pueri obruti sopore nonnunquam putant se attollere vestimenta sua juxta lacum aut dolia brevia, ut effundant liquorem, qui per totum corpus illorum quasi per saccum percolatus est; cum tamen vestes Ba-

P. M. d. m. rebus persæpe l. Mus. B. 1.—1013 *Judicio* V. ed. Th. Ra. fati P. Bodl. Ferr. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—1015 *Ut quasi* Sus. Voss. vet. V. marg. *Et quasi* Bodl. *Se quasi* P. Vind. et edd. vulg.—1016 *Exterruntur* V. ed. Bodl. Cant. Th. Ra. *Exteruntur* Ferr. *Externuntur* O. *Exterrentur* reliqui. *montibus* P. Bas. marg.—1017 *promoti* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *per mori* Cant. *æstu* Gif. Par.—1018 *Fulmen* Mus. B. 2. *satiens* Vind. *saliens* Mus. B. 2.—1019 *sæpe pro prope* Mus. B. 2.—1020 *Purei* vel *Puri* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *Puris* Mus. B. 3. *Pueri* Bodl. Cant. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Cout. *Multi* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *Poiri* Voss. marg. *Pusi* Lamb. Delph. *jacum* Vind. *jacunt* Mus. B. 2.—1021 *devincti* P. O. Mus. B. 2. *se deest* Mus. B. 3. et edd. vulg.—1022 *ut saccatum* P. *sacratum* V. ed. Ferr. Th. Ra. Gryph. marg. Bas. marg. *siccatum* P. in not. O. Mus. B. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *saccatum ut* Vind. Mus. B. 1.

NOTÆ

1013 *Indicioque sui facti, &c.*] H. e. Et sæpe indicant suum factum.

1016 *Mentibus* [*Mentibu'*] Pro *mentibus*, metri causa. Sic vs. 1012.

1020 *Purei* [*Pusi*] Lambinus; bene. Olim quippe dicebatur Pusus, et Pusa, pro Puer et Puella. Varr. de L. L. vi. Alii legunt *Pueri*; quasi trochæus pro spondæo. Sententia autem horum 4. vs. hæc est: Pueri somniantes credunt se prope lacum aliquem aut ad dolium astare, vestemque quasi attollant, meiunt, atque stragulas interdum vestes et totum lectum lotio madefaciunt. Fuerunt autem Romæ, cum in aliis urbis

locis, tum in angiportis, dolia quædam brevia aut similia vasa, meiendi causa comparata, quod satis indicant hæc verba C. Titii apud Macrobr. iii. 17. 'Dum eunt, nulla est in angiporto amphora quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habeant.'

1022 *Humorem saccatum*] Lotium, quod per totum corpus quasi per saccum percolatur. Hoc eodem vocabulo lotium appellat Arnobius lib. ii. adv. gent.

Corporis [*Corpori'*] Pro *corporis*, metri causa.

Quom Babylonica, magnifico splendore, rigantur.
 Tum, quibus ætatis freta primitus insinuantur,
 Semen ubi ipsa dies membris matura creavit, 1025
 Conveniunt simulacra foris e corpore quoque,
 Nuntia præclari voltus, pulchrique coloris,
 Qui ciet inritans loca turgida semine multo ;
 Ut, quasi transactis sæpe omnibus rebus, profundant
 Fluminis ingenteis fluctus, vestemque cruentent. 1030
 Solicitatur id in nobis, quod diximus ante,
 Semen ; adulta ætas quom primum roborat artus.
 Namque alias aliud res conmovet, atque lacessit ;
 Ex homine humanum semen ciet una hominis vis :
 Quod simul atque suis ejectum sedibus exit, 1035
 Per membra atque artus decedit corpore toto,
 In loca conveniens nervorum certa ; cietque
 Continuo parteis genitales corporis ipsas :
 Inritata tument loca semine, fitque voluntas
 Eicere id, quo se contendit dira lubido : 1040

bylonicæ colore splendido consperguntur. Deinde ii, quibus æstus ac fervores ætatis, &c.

fundant P. V. ed. Bodl. Mus. B. 3.—1023 *Ceu* Gryph. marg. Bas. marg. P. —1025 *ubique* Mus. B. 2. *natura* Mus. B. 1. Cant. *nocturna* Mus. B. 2. Post hunc, vs. 1028. sequitur in P.—1026 *fores* P. V. ed. Th. Ra. *de corpore* P. Ald. *quoique* Gif. Par. *cuique* Cont. *quæque* V. ed. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra.—1027 *colores* Voss. vet. et sequuntur vss. 1033. 1034. in P.—1028 *Qui* Vind. Voss. L. B. *Quæ* Cant. et reliqui.—1029 *Ut* Vind. Voss. vet. Et reliqui. *Ut, q. t. rebus persæpe profundant* Mus. B. 1.—1030 *Seminis, Flemi-* nis Gif. marg. *cruentel* P. Voss. vet. et L. B.—1031 *idem nobis* P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. *in deest* Vind. Mus. B. 2. *nodis* Mus. B. 2.—1032 *adulta* P. Ald. Bip. Hav. *adjuta* Voss. vet. sed corr. m. sec. *et vita* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. m. sec. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *et ipsa* V. marg. 1. *e vita O. et ulta* Mus. B. 1.—1033 *alius* Vind. Mus. B. 2. *aliis* Mus. B. 1. 3. O. Cant. V. marg. 1. Ferr. *laccesset* Mus. B. 2. *latessit* Cant.—1035 *erectum* V. ed. Bodl. Th. Ra.—1039 *Intentata* Mus. B. 2. *tumant* V. ed. Th. Ra. *voluptas* Ferr. V. marg. 1.—1040 *Eicere* Voss. vet. et L. B. *Ejicere* vulg. Post hunc vs. inseritur *Incitat inritans loca turgida semine multo* P. Vind. V. ed. Voss. vet.

NOTÆ

1023 *Babylonica*] H. e. vestes stragula, diversis coloribus tinctæ, quæ ex Babylonia avehebantur. Plaut. Plin. Martial. eodem utuntur vocabulo.

Delph. et Var. Clas.

1024 *Tum, quibus ætatis, &c.*] Super sunt hujus libri vss. 266. quos, quia pudicum et castum lectorem non decent, nos puduit interpretari, atque annotationibus illustrare.

Lucret.

2 N

Idque petit corpus mens, unde est saucia amore.

Namque omnes plerumque cadunt in vulnus; et illam

Emicat in partem sanguis, unde icimur ictu:

Et, si conminus est, hostem ruber occupat humor.

Sic igitur, Veneris qui telis adcipit ictus, 1045

Sive puer membris muliebribus hunc jaculatur,

Seu mulier, toto jactans e corpore amorem;

Unde feritur, eo tendit, gestitque coire,

Et jacere humorem in corpus de corpore ductum:

Namque voluptatem præ sagit multa cupido. 1050

Hæc Venus est nobis; hinc ductum est nomen Amoris:

Hinc illa et primum Veneris dulcedinis in cor

Stillavit gutta, et subcessit frigida cura.

Nam, si abest, quod ames, præsto simulacra tamen sunt

Illius, et nomen dulce obversatur ad aureis. 1055

Sed fugitare decet simulacra, et, pabula amoris,

Absterrere sibi; atque alio convertere mentem;

Et jacere humorem, conjectum, in corpora quæque,

Nec retinere, semel convorsum unius amore,

Et servare sibi curam, certumque dolorem. 1060

Ulcus enim vivescit et inveterascit alundo,

Inque dies gliscit furor, atque ærumna gravescit,

O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1042 *homines* P. in not. V. marg. 1. *ipsam* Ferr. V. marg. 1. *illa* Mus. B. 2.—1043 *utimur* O. Mus. B. 1. *tuimur* Cant.—1044 *communis* V. ed. Th. Ra. *ostem* V. ed. Th. Ra. *os tum* Gryph. Bas. *rubor* Cant.—1045 *ictus* P. Vind. O. Mus. B. 1. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. *ictis* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *ictum* vulg.—1047 *de pectore amorem* Mus. B. 2.—1049 *e corpore* V. ed. Bodl. *eductum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Cant.—1050 *voluntatem* Bodl. *cupiditatem* Mus. B. 1. *muta* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1051 *Nec* O. Mus. B. 2. *ductum* Mus. B. 2. in marg. *vitæ* O. *mite* Lamb. in marg. *autem* vulg. *numen amoris* Creech.—1052 *illa et* Vind. O. Mus. B. 1. Cant. *illata* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. *illa a* Voss. vet. Par. *illate* Mus. B. 2. *illa ut* Mus. B. 3. *illa ex* Voss. L. B. sed a sec. m. prior scrip. erasa est. *illa et* V. marg. 1. *pius* Nard. P. Ald.—1053 *ferrida cura* Mus. B. 3.—1054 *Namque si abest* P. Ald. *Namst* V. ed. Th. Ra. *Nam si est* Bodl. *Nam est ut abest* Mus. B. 2. *Nam est abest* Mus. B. 3.—1055 *observatur* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. *servatur* Bodl. *oberratur* Voss. vet.—1057 *Abstinere* Mus. B. 1. *Abstergere* Lamb. Gif. Par. Cont.—1058 *collectum* P. in not. et edd. vulg.—1059 *conceptum* Fab. Mar. Creech. *congestum vel conceptum* P. in not. *semen intus* Mus. B. 2. *amorem* P. Gryph. Fab. Creech.—1060 *Nec* P.—1061 *Vultus* Vind. Mus. B. 2. *virescit* Mus. B. 2. Post hunc inserit Gassend. *Quod cupido affixum cordi vivescit, ut ignis*—1062 *gescit* V. ed. Th. Ra. *gestit* Bodl. Ferr.—1063 *contundis*

Si non prima novis conturbes volnera plagis,
 Volgivagaque vagus Venere ante recentia cures,
 Aut alio possis animi traducere motus. 1065

Nec Veneris fructu caret is, qui vitat amorem;
 Sed potius, quæ sunt sine pœna, comoda sumit.
 Nam certe pura est sanis magis inde voluptas,
 Quam miseris : et enim potiundi tempore in ipso
 Fluctuat incertis erroribus ardor amantum : 1070
 Nec constat, quid primum oculis manibusque fruantur.
 Quod petiere, premunt arte ; faciuntque dolorem
 Corporis, et denteis inlidunt sæpe labellis,
 Osculaque adfligunt, quia non est pura voluptas :
 Et stimulei subsunt, quei instigant lædere id ipsum, 1075
 Quodquomque est, rabies unde illæc germina turgent.
 Sed leviter pœnas frangit Venus inter amorem .
 Blandaue refrenat morsus admixta voluptas.
 Namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
 Restingui quoque posse ab eodem corpore flammam : 1080
 Quod fieri contra totum natura repugnat ;
 Unaque res hæc est, quouis quo plurima habemus,
 Tam magis ardescit dira cupedine pectus.
 Nam cibus, atque humor, membris adsumitur intus :
 Quæ quoniam certas possunt obsidere parteis, 1085
 Hoc facile expletur laticum frugumque cupido :

//////////

Mus. B. 1.—1064 *vageis* V. ed. Th. Ra. *vagas* Mus. B. 2.—1066 *caretis* V. ed. Th. Ra. *vita* V. ed. Th. Ra. *vita* Mus. B. 3.—1067 *Set* V. ed. *summit* Mus. B. 2.—1068 *certa et* P. Mus. B. 2. et edd. vulg. *certa* Vind. V. ed. Bodl. *voluntas* Mus. B. 2.—1069 *pereundi* Mus. B. 2.—1070 *incertus* V. ed. Bodl. *Cant. Ferr.* Th. Ra. *in certis* Nard.—1072 *Quid* V. ed. *arte premunt* Mus. B. 2. *arte* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. *Cant. arte* reliqui.—1074 *adfligunt* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *Cant. adfligunt* vulg. *vera voluptas* Mus. B. 1.—1075 *simili* V. ed. Th. Ra. *instignant* Voss. vet.—1076 *Quocumque* V. ed. Th. Ra. *illæc* Wakef. Lamb. *illi hæc* P. Ferr. Ald. *illæ* Vind. Mus. B. 3. Hav. Bip. *ille hæc* V. ed. Th. Ra. *illa hæc* Bodl. Voss. L. B. a sec. m. O. Mus. B. 2. *Cant. Gryph. Nard. Sus. ille* Voss. vet. *illa hic* Mus. B. 1. *illæ hæc* Gif. Par. Gryph. marg. *gramina* Mus. B. 2. 3. *germinat urgens* Gryph. Nard. Bas. marg. P. in not.—1078 *frenat* Voss. vet. et L. B.—1080 *flammas* Mus. B. 2.—1081 *coram natura* edd. pl.—1082 *quo* P. *quam* reliqui. *pluria* Vind. P.—1083 *diraque* O. Ferr. *cupedine* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *Cant. Ferr. Th. Ra.*—1084 *adsumitur* V. ed. Th. Ra. *ab sumitur* Ferr. *humor deest* Mus. B. 2.—1085 *absidere* V. ed. Th. Ra. *abscindere* Mus. B. 2.—1086 *Hæc* V. ed.—1087

Ex hominis vero facie, pulchroque colore,
 Nihil datur in corpus præter simulacra fruundum
 Tenuia; quæ vento spes rapta est sæpe misella.
 Ut bibere in somnis sitiens quom quærit, et humor 1090
 Non datur, ardorem qui membris stingere possit;
 Sed laticum simulacra petit, frustra que laborat,
 In medioque sitit torrenti flumine potans:
 Sic in amore Venus simulacris ludit amanteis,
 Nec satiare queunt spectando corpora coram; 1095
 Nec manibus quidquam teneris abradere membris
 Possunt, errantes incertei corpore toto.

Denique, quom, membris conlatis, flore fruuntur
 Ætatis; jam quom præsagit gaudia corpus,
 Atque in eo est Venus, ut muliebria conserat arva; 1100
 Adfigunt avide corpus, junguntque salivas
 Oris, et inspirant, pressantes dentibus ora,
 Nequidquam; quoniam nihil inde abradere possunt,
 Nec penetrare, et abire, in corpus corpore toto:
 Nam facere interdum velle, et certare, videntur; 1105
 Usque adeo cupide in Veneris conpagibus hærent,
 Membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
 Tandem, ubi se erupit nervis conjecta cupido,
 Parva fit ardoris violenti pausa parumper;
 Inde redit rabies eadem, et furor ille revisit, 1110

Et V. ed. Th. Ra. hominis deest Mus. B. 2.—1089 Rejicit Lamb. rapta est O. Mus. B. 1. raptas V. ed. Th. Ra. raptat vulg. captat Gif. Par. Cout. venti suevit raptare procella Fab.—1090 qui quærit Gryph. marg. Bas. marg. P. ut pro et V. ed. Ferr. Th. Ra.—1091 in membris qui edd. vulg. tingere vel tinguere Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—1092 laticum deest Mus. B. 2.—1093 torrinti Voss. vet.—1095 corpora quædam Mus. B. 1.—1098 flore utuntur Gif. Par. luuntur Palmerius. juvantur Lamb. in not.—1099 jam quom Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. quom jam vulg. jam tum P. Mus. B. 3. Cant. Gryph. V. marg. 1. Ferr. jam sunt V. ed. Th. Ra. jam tunc Mus. B. 2. dum jam Gif. Par. Cout. jam dum Nard. Bas. jam ut Voss. marg.—1100 At meost V. ed. Th. Ra. Ast in eost Ald.—1101 vingunt salvias V. ed. Th. Ra.—1102 presantes Ferr. V. ed. Th. Ra. prensantes V. marg. 1. O.—1104 nec abire Mus. B. 2.—1105 Nec Mus. B. 2. facte V. ed. Th. Ra. interdum id velle quidam.—1106 in Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. deest vulg.—1107 in pro vi V. ed. Ferr. Th. Ra. liquescant Gif. marg. P. Ald. quiescant Mus. B. 2.—1108 rupit Vind. Mus. B. 2. Bip. eripuit Mus. B. 1. Sus. venis P. in not. conjuncta P. Ald. cojecta V. ed. Th. Ra. conlecta Voss. vet. et L.

Quom sibi, quod cupiant ipsei, contingere quærunt;
 Nec reperire, malum id possunt quæ machina vincat:
 Usque adeo incertei tabescunt volnere cæco.

Adde, quod absumunt nervos, pereuntque labore :

Adde, quod alterius sub nutu degitur ætas. 1115

Labitur interea res, et vadimonia fiunt;

Languent obficia, atque ægrotat fama vacillans :

Unguenta, et pulchra in pedibus Sicyonia, rident

Scilicet; et grandes viridi cum luce smaragdei

Auro includuntur, teriturque thalassina vestis 1120

Adsidue, et Veneris sudorem exercita potat:

Et bene parta patrum fiunt anademata, mitræ;

Interdum in pallam, atque Alidensia, Chiaque, vortunt.

Eximia veste et victu convivia, ludei,

Pocula crebra, unguenta, coronæ, sarta, parantur; 1125

Nequidquam; quoniam medio de fonte leporum

Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat:

Aut quom conscius ipse animus se forte remordet,

Desidiose agere ætatem, lustrisque perire;

~~~~~
 B.—1111 *capiant* Mus. B. 1.—1112 *inguina* Mus. B. 2. *vincant* P. V. ed. Mus. B. 3. Cant.—1113 *volvere toto* V. ed. Th. Ra. *volnere toto* Bodl.—1114 *adsumunt* P. Gryph. marg. Bodl. Ald. *adsummunt* V. ed. Th. Ra. Ferr. *assumunt* Vind. Mus. B. 2. Cant. *nervos* P. Ald. *nervis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. deest Mus. B. 2. *utris* Vind. Mus. B. 3. Cant. *vireis* vulg. *perunt* V. ed. Th. Ra. *premit* Vind. *perimunt* Mus. B. 1. O. *perimit* Mus. B. 2.—1115 *degetur* Vind. *tegitur* V. ed. Th. Ra.—1116 *vadimonia* P. in not. *Babylonia* vel *Babilonia* reliqui. *Babylonica* V. marg.—1117 *vacillans* P. Mus. B. 1. Hav. *vigilans* Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *vigillans* Voss. vet. et L. B. sed in posteriore a sec. m. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—1118 *Unioque*, vel *Fibula*, vel *Tyrrhena*, Fab. *Sicyona* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *Sicronia* Voss. vet. *Sitionia* Cant.—1119 *grades* V. ed. *zmaragdî* Voss. vet.—1120 *includunt* V. ed. Th. Ra. *thasmalma* V. ed. Th. Ra. *thalasina* Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *talasina* O. *talasia* Mus. B. 2.—1122 *Et bone* P. Ald. *Et vene* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *Advena* Mus. B. 1. *fluunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 3. Cant. *fluitant* Mus. B. 3. in marg. *flunt* Mus. B. 2. *flores* Mus. B. 1. *viademata* Mus. B. 1. *dyademata* Mus. B. 3. *anudematha* Cant. *anademate* V. ed. Th. Ra.—1123 *pallam* *Melitensia* Gif. Par. *pallam* et *qualos* et *iachia* vertunt Gryph. Nard. Bas. P. in not. *pallam* atque *alidentia* *chiaque* Sus. atque *allidens* *iachiaque* P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind. *allidens* *iahia* Mus. B. 3. ac *Æolidentia*, *Chiaque* Voss. marg. *Melitensia* *Chiaque* Par. Cont. atque *allidensia* *chiaque* Bodl. in *palam* atque *alidensia* *chiaque* Voss. vet. et L. B. et *stlitas* et *janthina* Gryph. marg. in *stlitas* et *janthina* vertunt P. in not. *Interdum* in *pallas* *acides* et *jatria* vertunt P. in not. nempe quæ sibi tutamini et saluti erant. *jatria* Bas. marg. et *quales* *densiu* *choaque* V. marg. 1. ac *levidentia* *choaque* V. marg. 2.—1124 *luidi* Voss. vet. et L. B.—1125 *scita* pro *sarta* Mus. B. 2.—1126 *Ne qui quam* V. ed. Th. Ra. *donec* medio O. *cum iam* medio Ferr. Mus. B. 2.—1127 *augat* V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra.—1128 *Aut*

Aut quod in ambiguo verbum jaculata reliquit; 1130
 Quod, cupido adfixum cordi, vivescit, ut ignis:
 Aut nimium jactare oculos, aliamve tueri,
 Quod putat; in voltuque videt vestigia risus.

Atque in amore male hæc proprio, summeque secundo,
 Inveniuntur: in adverso vero atque inopi sunt, 1135
 Prehendere quæ possis, oculorum lumine operto,
 Innumerabilia: ut melius vigilare sit, ante
 Qua docui ratione, cavereque, ne inliniaris.
 Nam vitare, plagas in Amoris ne jaciamur,
 Non ita difficile est, quam captum retibus ipsis 1140
 Exire, et validos Veneris perrumpere nodos.

Et tamen implicitus quoque possis, inque peditus,
 Ecfugere infestum, nisi tute tibi obvius obstes,
 Et prætermittas animi vitia omnia primum,
 Ut quæ corporis sunt ejus, quam perpetis, ac vis. 1145
 Nam faciunt homines plerumque, cupidine cæcei,
 Et tribuunt, ea quæ non sunt hiis comoda vere.
 Multimodis igitur pravas, turpeisque, videmus
 Esse in deliciis; summoque in honore vigere.
 Atque alios aliei inrident, Veneremque suädent 1150

quod Vind. et edd. mult. *demordet* Voss. vet.—1130 *relinquit* Mus. B. 2. *jactata* Gassend.—1131 *afixum* Cant. *corde* Voss. vet. deest Mus. B. 2. *investit* V. ed. Bodl. Th. Ra.—1133 *vultu quod* Ferr. *baltu quod* V. ed. Th. Ra.—1134 *Atqui* P. Ald. *Aut quæ* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Aut quæ* V. ed. *male* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *mala* vulg.—1135 *fiant* pro *sunt* V. ed.—1136 *Prehendere* Ferr. Th. Ra. V. ed. Mus. B. 2. *Prendere* vulg. *operto* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Cant. *aperto* vulg.—1137 *Innumerabili* aut Mus. B. 3. aut Mus. B. 2. *si tante* Mus. B. 2. 3.—1138 *ne inliciaris* P. Ald. Gif. Par. Cont. *ne inliginaris* Vind. *ne in ligniaris* V. ed. Th. Ra. *ne inligniatis* Bodl. *ne inligniaris* Voss. L. B. Mus. B. 1. *neque inligniaris* Voss. vet. *ne ligniaris* O. *ne linguinaris* Mus. B. 2. *ne oligniaris* Mus. B. 3. *ne maligniaris* Cant. *ne illiciaris* Gryph. Nard. Bas.—1139 *jaciamur* omn. exempl. vet. nisi *jaciamur* Mus. B. 2. *luciamur* Lamb. et edd. vulg. *inliciamur* Voss. marg.—1140 *est* deest V. ed. Th. Ra.—1141 *Venere* V. ed. Th. Ra. *perrumpere* Ferr.—1142 *tamen* deest V. ed. *non possis* Mus. B. 1. *pedita* Mus. B. 3.—1143 *nisi* deest Ferr. *obstet* Delph.—1144 *Ut* Ferr. Nard. Bas. *omnia pravi* Gryph. Nard. P. Ald.—1145 *Tam* edd. vulg. *Ut quasi* Bodl. *quæ pro quam* Mus. B. 1. *præpetis* Mus. B. 3. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *precis* Voss. vet. *præpetis* Cant. *percupis* Lamb. et alii. *ac jus* V. ed. Th. Ra. Ferr. *Corporis ut quæ* Mus. B. 3.—1146 *Nam hoc faciunt* edd. vulg.—1147 *sibi* pro *hiis* P. Ald. deest V. ed. Th. Ra. *vite* pro *vere* Mus. B. 1.—1148 *pravos* Mus. B. 1.—1149 *deliciis* Cant. Vind. *delitiis* P. Mus. B. 1. 3. *inde dictis* Mus. B. 2. *in delictis* reliqui.—1150 *aliis* O. *illi* Mus. B. 1. Hos tres vs. delet Lamb.—1151

Ut placent, quoniam fedo adflidentur amore ;
Nec sua respiciunt miserei mala maxuma sæpe.

Nigra μελίχρους est ; immunda ac fetida, ἄκοσμος·
Cæsia, Παλλάδιον· nervosa et lignea, Δορκάς·

Parvola pumilio, Χαρίτων μία, tota merum sal ; 1155

Magna atque inmanis, κατάπληξις, plenaque honoris :

Balba, loqui non quit ? τραυλίξει· muta, pudens est ;

At flagrans, odiosa, loquacula, Λαμπάδιον fit :

Ἰσχὺν ἐρωμένιον tum fit, quom vivere non quit

Præ macie ; ῥαδινὴ vero est, jam mortua tussi : 1160

At gemina et mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho :

Simula, Σιληνὴ ac Σατύρα est : labrosa, φίλημα.

Cætera de genere hoc, longum est, si dicere coner.

Sed tamen esto jam quanto vis oris honore,

Quoi Veneris membris vis omnibus exoriatur ; 1165

‘ Nempe, aliæ quoque sunt : nempe, hac sine viximus ante :’

////////

placeant P. V. ed. Bodl. Voss. vet. a sec. m. O. Mus. B. 1. 3. placet Mus. B. 2. adflidentur Vind. O. Mus. B. 1. Cant. affectentur Mus. B. 2. afflictantur P. V. ed. Th. Ra. Ald.—1152 miserei mala desunt Mus. B. 2.—1153 Nigura V. ed. Th. Ra. μελάχρους P. μελίχλωρος, et μελανόχρους P. in not. mel tetrus V. ed. Th. Ra. melchrus Vind. Voss. L. B. melichrōus Gif. melichrus Gif. L. B. Par. Delph. Voss. vet. meletrus Bodl. melachrium O. mel chru Mus. B. 1. mele crus Mus. B. 3. Cant. melerus V. marg. 1. melerios V. marg. 2. melenis V. marg. 3. est deest P. ac Mus. B. 2. et reliqui. cosmos Mus. B. 3.—1154 Casia Mus. B. 3. nervosa Mar. Voss. marg. nervosa Gryph. Nard. Bas. nigra pro lignea Mus. B. 1. dorcans V. ed. Th. Ra. dorchas Ferr. ad orcas Mus. B. 3.—1155 pumillo Ferr. V. ed. Th. Ra. pinillo Mus. B. 2. Χαρίτων ἴα vulg. charitonia P. charitonia Vind. Voss. vet. O. chariton mia Voss. L. B. Mus. B. 3. Gif. Par. Delph. Nard. Voss. marg. charitonnua Ferr. V. ed. Th. Ra. charitonia Bodl. Cant. Ald. torta psal Mus. B. 1.—1157 traulim Bodl. V. ed. Th. Ra. traulizi Ferr. Voss. vet. et L. B. craulizi Mus. B. 1. trauli Mus. B. 2. inuta V. ed.—1158 lampadum Vind. V. ed. O. Th. Ra. lampadium Ferr. lampadon Mus. B. 3. sit P.—1159 Ἰσχὺς ἐρωμένιον P. Gryph. Sus. Bas. Isclimon cromenion V. ed. Th. Ra. Isclimon cromenion Bodl. Ferr. Ischy noneromenion Mus. B. 1. Isclimon cromenion Cant. tum sit P. cum fit Cant.—1160 Præmatia V. ed. ῥοδανὴ P. in not. rhudine Gif. Par. Delph. ῥαδινὴ Βήρτω est jam mortua tussi P. in not. radine est nam mortua tussis Bodl. tussit P. cussis V. ed. Th. Ra. tussas Mus. B. 2.—1161 gemina et Mus. B. 2. Turneb. jamiast P. jamina et Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. lavima et V. ed. Th. Ra. lamina et Bodl. jamna et Mus. B. 1. maniosa deest certe P. Ald. mammosa cerest Vind. mannio sacer est Ferr. V. ed. Th. Ra. mammo sacer est Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. dulcedine Iacchi Mus. B. 3. ipsa deest Vind.—1162 satura vulg. λαλοῦσα P. labeosa Vind. Voss. vet. et L. B. lalcosa Ferr. V. ed. Th. Ra. labrosa O. Mus. B. 1. 2. Cant. Bas. V. marg. 2. φιλοῖνῃ P. Ald.—1163 id dicere P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. edicere Mus. B. 2.—1164 extollam quantoris quidam.—1165 membris suis Cant. suis O. jus V. marg. 1. exhortatur Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr.—1166 sint P. Ald. deest V.

‘Nempe, eadem facit, et scimus facere omnia turpeis;’

‘Et miseram tetrīs se subfit odoribus ipsa:’

Quam famulæ longe fugitant, furtimque cachinnant.

At lacrumans exclusus amator limina sæpe 1170

Floribus et sertis operit, posteisque superbos

Unguit amaracino, et foribus miser oscula figit.

Quem si, jam inmissum, veniens obfenderit aura

Una modo, caussas abeundi quærat honestas;

Et meditata diu cadat, alte sumpta, querela: 1175

Stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi

Plus videat, quam mortali concedere par est.

Nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsæ

Omnia summo opere hos vitæ postscenia celant,

Quos retinere volunt, adscriptosque esse in amore; 1180

Nequidquam: quoniam tu animo tamen omnia posses

Protrahere in lucem, atque omneis inquirere risus:

Et, si bello animo est et non odiosa vicissim,

Prætermittere humanis concedere rebus.

Nec mulier semper ficto subspirat amore; 1185

Quæ complexa viri corpus cum corpore jungit,

Et tenet adsuctis humectans oscula labris.

Nam facit ex animo sæpe; et, communia quærens

//////////

ed. Bodl. Th. Ra. *maximus* V. ed. Th. Ra. Bodl.—1167 *turpes* Mus. B. 3. *turpi* vulg.—1168 *miserā in terris* Cant. *fondit* Mus. B. 2.—1169 *longi* Voss. vet. et L. B. *fugiant* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *fugiunt* Bodl. *furtum* Mus. B. 2.—1170 *lacrumas* Mus. B. 2. *lumine* V. ed. Th. Ra.—1171 *que* deest V. ed. Th. Ra.—1172 *amaracina* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *amarathina* Mus. B. 2. *amaraca* Mus. B. 3. *floribus* O. Mus. B. 3. Cant. *fugit* V. ed. Th. Ra.—1173 *inmissum* P. *missum* reliqui. *admissum* edd. vulg. *miserum* Voss. marg. *ostenderit* O. Fab.—1175 *cadut* Vind. Mus. B. 3. *cedat* Mus. B. 2. *cadet* reliqui.—1176 *Stultitia* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *Stultitiæ* reliqui. *sibi* Bodl. V. ed. Th. Ra.—1177 *quam quod mortali* Mus. B. 2. *contendere* Sus.—1178 *Et* Mus. B. 2. *ipse* Ferr. V. ed. Th. Ra. *ipsa* Nard.—1179 *postscenia* Vind. Lamb. *post tenia* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *postcænia* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *post cenia* O. Cant. *proscenia* Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. *Omnia summo opere et post vitæ tenia celant* Mus. B. 2.—1180 *adscriptos* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. *adstrictos* reliqui.—1181 *cum pro quoniam* V. ed. Ferr. Th. Ra. *possis* edd. vulg.—1182 *usus* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. *anquirere nusus* Lamb. et alii. *inquirere in usus* Nard. P. in not. Bas. *inquirens usus* Gryph. *risus* V. marg. 2.—1184 *Prætermittite* P. *Prætermitteret* O. *Prætermitto* Mus. B. 2. *Prætermittet te* quidam.—1185 *fictos s. amores* Broukhuis. ad Tibull. i. 7. 41. *respirat* Mus. B. 2.—1187 *assuetis* P. V. ed. Vind. Bodl. O. Mus. B. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. *assuetisque* Mus. B. 2. *injectans* Mus. B. 1. *humetans* Mus. B. 3. *humectens* Cant.—1188 *Non* V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. *facere* Cant.

Gaudia, sollicitat spatium decurrere amoris.

Nec ratione alia volucres, armenta, feræque, 1190

Et pecudes, et equæ, maribus subsidere possent,

Si non, ipsa quod illorum subat, ardet abundans

Natura, et venerem salientum læta retractant.

Nonne vides, Memmi! quos mutua sæpe voluptas

Vinxit, ut in vinclis communibus excrucientur? 1195

In triviis quom sæpe canes, discedere aventes,

Divorsei, cupide summis ex viribus tendunt;

Quom interea validis Veneris conpagibus hærent?

Quod facerent numquam, nisi mutua gaudia nossent;

Quæ jacere in fraudem possent, vinctosque tenere. 1200

Qua re etiam atque etiam, ut dico, est communis voluptas.

Et commiscendo quom semine forte virili

Femina vim vicit subita vi, conripuitque;

Tum similes matrum materno semine fiunt:

Ut patribus patrio: sed, quos utriusque figuræ 1205

Esse vides juxtim, miscenteis volta parentum,

Corpore de patrio ac materno sanguine crescent,

Semina quom, Veneris stimulis excita per artus,

Obvia confligit conspirans mutuus ardor;

Et neque utrum superavit eorum, nec superatum est. 1210

////////

—1189 *solicitant* Mus. B. 2. *decurre* V. ed. Th. Ra.—1191 *quæ* pro *equæ* O. Mus. B. 2.—1192 *subito ardet* P. Bas. *subatardet* V. ed. Th. Ra. *subtardet* O. Mus. B. 3. *si tardet* Mus. B. 1. *suba tardet* Cant.—1193 *fallentum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *fallentem* O. Mus. B. 1. *falentum* Ferr. Mus. B. 2. *nectere tractat* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *læta retractant* O. Mus. B. 1. 3. *læta retractat* vulg.—1194 *vides Memmi* O. Mus. B. 1. v. *etiam* P. et edd. vulg. v. *subito* Gryph. Nard. Gryph. marg. v. *illos* Mus. B. 3. et vox omnino deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2. Cant. *quod* pro *quos* Mus. B. 2.—1195 *Vincit* Mus. B. 1. *Vixit* Ferr. *ut* deest V. ed. Th. Ra. *vinciis* Vind. Mus. B. 1. Cant. *vitiis* Sus. *irus* V. marg. *viciis* V. ed. Th. Ra. *viciis* O. Ferr. *vitis* Mus. B. 3. *excruentur* Vind. *extruentur* V. ed. Th. Ra.—1196 *Interiorius* Mus. B. 3. *non sæpe* Vind. et edd. vulg.—1197 H. vs. in libris antiquis sequitur vs. 1203.—1198 *Quom* deest P. Ald.—1200 *lacere* Lamb. Hav. Bip.—1201 *commune* Mus. B. 1.—1202 *quo in pro quom* Voss. vet. *semen* P. Vind. Mus. B. 3. Ald. *semino* V. ed. Th. Ra. *virilli* Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. *vir illi* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *virile* vulg.—1203 *Fœmineum* Gryph. Nard. P. Ald. *vim vicit* Salmas. Voss. marg. *mulsit* P. Ald. *vi mulcit* Vind. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Cant. *inmulcit* V. ed. Th. Ra. *inmulsit* Gif. Par. Bodl. *vi mulcet* O. Sus. *vi mulxit* Mus. B. 1. Voss. L. B.—1204 *semine fulcit* Mus. B. 2.—1205 *partibus* Vind.—1206 *mixtim* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. in marg. Th. Ra. *vix tum* Mus. B. 1. *vulta* O. Ferr. Mus. B. 3. *multa* P. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald.—1207 *ac* Mus. B. 2. *et* vulg.—1210 *nequutrum*

Fit quoque, ut interdum similes existere avorum
 Possint, et referant proavorum sæpe figuras ;
 Propterea, quia multa modis primordia multis
 Mixta suo celant in corpore sæpe parentes,
 Quæ patribus patres tradunt a stirpe profecta. 1215
 Inde Venus varia producit sorte figuras ;
 Majorumque refert voltus, vocesque, comasque :
 Quandoquidem nihilo minus hæc de semine certo
 Fiunt, quam facies, et corpora, membraque, nobis.
 Et muliebre oritur patrio de semine seclum ; 1220
 Maternoque mares existunt corpore cretei.
 Semper enim partus duplici de semine constat :
 Atque, utri simile est magis id, quodquomque creatur,
 Ejus habet plus parte æqua, quod cernere possis,
 Sive virum suboles, sive est muliebris origo. 1225
 Nec divina satum genitalem numina quoiquam
 Absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
 Adpelletur, et ut sterili Venere exigit ævom ;
 Quod plerumque putant, et multo sanguine mœstei
 Conspargunt aras ; adolentque altaria donis, 1230
 Ut gravidas reddant uxores semine largo.
 Nequidquam Divom numen, sortisque, fatigant :
 Nam steriles nimium crasso sunt semine partim,
 Et liquido præter justum, tenuique vicissim.
 Tenue, locis quia non potis est adfigere adhæsum, 1235
 Liquitur ex templo, et revocatum cedit abortu.

vel nec utrum Sus.—1213 *multimodis* Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss.
 vet. et L. B.—1214 *parentis* O. Mus. B. 2. 3.—1216 *varie* Vind. V. ed. Bodl.
 O. Mus. B. 1. 3. Cant. Bas. *varias* Voss. vet. a sec. m. *varieque* Mus. B. 2. *forte*
 Vind.—1218 *nihil* Mus. B. 1. *minus* Vind. Mus. B. 1. 3. *magis* reliqui. *a semine*
 P. Ald. e O. deest V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1219 *cum pro*
quam Mus. B. 3.—1220 *semine semen* Ferr. Gassend.—1223 *At verisimile* P.
 Ald. Ferr. *Atque verisimile* V. ed. Bodl. Th. Ra. *Atque viri simile* O. Cant. V.
 marg. 1. *Atque uti semine* Mus. B. 2. *creator* Vind. Bodl. Voss. L. B. Cant.
teratur Mus. B. 1.—1224 *quæ cernere* Gryph.—1226 *quemquam* P. Ald. *quic-*
quam Bodl.—1227 Deest V. ed. Th. Ra. *Abstergent* Gif. Par. Delph. *Abstercret*
 V. marg. 1. *præter* Bodl. Voss. vet. et L. B. *ac natis* Voss. vet. *a natis* vulg.
 edd. et *dulcibus* Gassend.—1229 *plerique* edd. vulg. *multas* P. V. ed. Bodl. Th.
 Ra. Ald. *multos* Ferr.—1231 *At* Bas.—1236 *Liquitur* V. ed. Th. Ra. *credit* Vind.
 V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *redit* Bodl. Voss. vet. et L. B.—1237.

Crassius heic porro, quoniam concretius æquo
 Mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu,
 Aut penetrare locos æque nequit, aut penetratum
 Ægre admiscetur muliebri semine semen: 1240
 Nam multum harmoniæ Veneris differre videntur;
 Atque alias aliei complent magis, ex aliisque
 Subscipiunt aliæ pondus magis, inque gravescunt:
 Quom multæ steriles Hymenæis ante fuerunt
 Pluribus, et nactæ post sunt tamen, unde puellios 1245
 Subscipere, et partu possent ditescere dulci;
 Et, quibus ante domi fecundæ sæpe nequissent
 Uxores parere, inventa est illis quoque compar
 Natura, ut possent gnatis munire senectam.
 Usque adeo magni refert, ut semina possint 1250
 Seminibus commisceri genitaliter apta,
 Crassaque convenient liquidis, et liquida crassis.
 Atque in eo refert, quo victu vita colatur:
 Namque aliis rebus concrescunt semina membris,
 Atque aliis extenuantur, tabentque, vicissim. 1255
 Et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
 Id quoque permagni refert; nam more ferarum,
 Quadrupedumque magis ritu, plerumque putantur
 Concipere uxores, quia sic loca sumere possunt,
 Pectoribus positis, sublati semina lumbis. 1260
 Nec molles opus sunt motus uxoribus hilum:

Crassius hoc vulg. cum pro quoniam V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *quando* Mus. B. 1. *quom* Mus. B. 2. 3. *concretus magis æquo* V. ed. Bodl. Th. Ra. *concretus* Mus. B. 2. *concretum magis æquo* Ferr.—1238 *notam* V. marg. 1. *pervolat* Gassend. *icto* Bas.—1239 *penetratis* Lamb. in vet. ed.—1240 *mulieri* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3.—1242 *Desunt voces inter magis et inque* Mus. B. 2.—1243 *Suscipiunt* V. ed. *Succip.* Mus. B. 3.—1244 *Quom* vel *Cum* Voss. L. B. *Et vulg. multum* Mus. B. 2. *Hymenæos* Mus. B. 1. in marg. *Hymenæisque* Cant.—1245 *et nactæ* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *et noctu* O. *amotæ* Mus. B. 1. *possunt* vulg. *inde* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas. *ille* O.—1246 *possunt* P. Mus. B. 3.—1249 *natis* vulg.—1250 *id refert* Gif. Par. in *possit* Mus. B. 2. *possent* Voss. vet.—1252 *convenient* P. Mus. B. 1. 2. *conveniunt* reliqui. *liquidantia* Mus. B. 1.—1254 *alii* Mus. B. 3. Cant. *tenuantur tabescuntque* Mus. B. 1. *extenuantur item* Bas.—1256 *distractetur* Vind. Mus. B. 2. 3.—1257 *permagnum* Mus. B. 2.—1258 *plerum* V. ed. Th. Ra.—1260 *lumbis* Vind. V. ed. Th. Ra.—1261 *Ne* Mus. B. 3. Ferr. V. ed. *Non* Cant. *molles prosunt* Gryph. marg. Bas. Mus. B. 3. *moles prosunt* P. Ald. *opes sunt* V. ed. Ferr. Th. Ra. *apes sunt*

Nam mulier prohibet se concipere, atque repugnat,
 Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet;
 Atque exossato ciet omni pectore fluctus :
 Eicit enim sulcum recta regione viaque 1265
 Vomeris, atque locis avortit seminis ictum :
 Idque, sua caussa consuerunt scorta moveri,
 Ne complerentur crebro, gravidæque jacerent ;
 Et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset :
 Conjugibus quod nihil nostris opus esse videtur. 1270
 Nec divinitus interdum, Venerisque sagittis,
 Deteriore fit ut forma muliercula ametur :
 Nam facit ipsa suis interdum femina factis,
 Morigerisque modis, et mundo corpore culta,
 Ut facile insuescat secum vir degere vitam. 1275
 Quod super est, consuetudo concinnat amorem :
 Nam, leviter quam vis, quod crebro tunditur ictu,
 Vincitur id longo spatio tamen, atque labascit.
 Nonne vides, etiam guttas, in saxa cadenteis,
 Humoribus longo in spatio pertundere saxa ? 1280

O. Mus. B. 1. 2. *obsunt* quidam. *ne mollescere possunt* V. marg. 1.—1263 *Cris-*
sans Fab. *lenta* O. Mus. B. 2. *retractat* Voss. vet. O.—1264 *exossatim* P. in not.
ex essato V. ed. Th. Ra.—1265 *Ejicit* P. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.
Escit Voss. marg. *Icit* Bas. marg. Bodl. *sultum* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph.
 marg. Bodl. *sultu* quidam. *sulci* Lamb. et alii. *viatque* V. ed. Th. Ra.—1266
Volneris P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *Vometis* V. ed. Th. Ra. *Vomerem*
 Lamb. *semini* jactum Fab. Creech.—1267 *Atque* Mus. B. 2. *Hacque ipsa causa*
 Fab. *Sicque* vel *Atque sua* Lamb. in not.—1268 *gravida* V. ed. Voss. vet. et
 L. B. Th. Ra. *gravida atque* Voss. marg.—1271 *Nam* P.—1272 *amentior* Mus.
 B. 2.—1274 *modis* Mus. B. 3. P. in not. *maris* Mus. B. 1. *moris* reliqui. *mundo*
c. culta P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *munde*
c. culto Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *multo corporis culta* Mus. B. 1. et edd.
 vulg.—1275 *insuescat* Bodl. Voss. vet. et L. B. *vir secum* O. Cant. *secum quoque*
 Mus. B. 1. Ferr. *vir* deest V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B.
 2. 3. *degerere* Voss. vet.—1278 *in longo* vulg. *id* deest Bodl. *labascit* V. ed. Mus.
 B. 2. Th. Ra.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER V.

ARGUMENTUM.

I. **LAUDES** Epicuri, cui propter inventam et explicatam philosophiam plus debent homines, quam Cereri, Baccho, Herculi, aliisque Divis, quos grati venerantur, ad vs. 55. prædicat. II. Deinde, in vs. 92. proponit totius libri argumentum, cujus partes postea explicat: et III. ad vs. 157. terram, mare, cælum, solem, sidera, mortalia docet, nec, quod Stoici putarunt, animata, Dei ipsius partes, aut sedem et domicilium Deorum esse, quod vulgus existimat, asserit. IV. Ne quis mundum a Diis fuisse factum, atque ideo immortalem credat, ad vs. 236. varias rationes congerit, tam a natura Deorum, quam a vitiis hujus mundi, ductas, quibus probare conatur, hanc compagem non a Diis constitutam, et mortalem esse. V. Ad vs. 417. quatuor elementa, terram, aquam, aëra, ignem, e quibus mundus constat, nasci et interire, et proinde mundum ipsum aliquando incepisse, aliquando etiam peritulum, arguit; variisque aliis argumentis confirmat, hanc compagem nec ab æterno extitisse, neque futuram esse immortalem. VI. Ad vs. 510. agit de primo mundi exortu; et singulis ejus partibus, prout graviore aut leviores sunt, sedes suas et locos assignat. VII. Ad vs. 613. multa de cæli et siderum motibus proponit, at nihil certi decernit: deinde docet, cur terra, cur tota compages, quod corpus grave est, nulli fundamento innixa, pendeat: solem denique, lunam, sidera, metitur; atque illa nec majora nec minora esse, quam nobis apparent, pronuntiat. VIII. Ad vs. 770. varias utriusque solstitii, æstivi et hyemalis, causas reddit; quo modo nox fiat, cur aurora solem præcedat, cur dies et noctes vicissim sese superent, cur luna vultum et figuram variet, cur denique sol ac luna eclipsin patiantur, disputat. IX. Deinde, a cælo descendens, herbarum, arborum, avium, brutorum, ho-

num, origines describit. x. Ad vs. 835. monstra quoque, mutila quædam atque imperfecta animalia, nasci concedit; sed Chimæras, Centauros, Scyllas, reliquaque poëtarum portenta, suaviter deridet. xi. Demum, a vs. 922. ad vs. 1090. primorum hominum vires, rudem vitam, cultum, victum, ingenium, mores, domicilia, matrimonia, describit; et docet, unde sermo, voces, et rerum nomina. xii. Tandem, post ignem in terras a fulmine delatum, cultior vita facta est, et victus mollior; pacta et fœdera inierunt homines, agros partiti sunt; et pulcherrimi, aut fortissimi, reges constituti sunt; at brevi, orta seditione, respublica emersit, ad vs. 1169. xiii. Inde, ad vs. 1240. disputat de Deorum metu, et ortu religionis; quam divinæ naturæ, et caussarum naturalium, ignorantix acceptam refert. xiv. Quæ sequuntur, metallorum ortum, primas bellandi artes, artis textrinx, agriculturæ, musices, et aliarum artium, ortum atque progressum continent, usque ad finem libri.

QUIS potis est dignum pollenti pectore carmen
Condere, pro rerum maiestate, hiisque repertis?
Quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes

Quis potest facere versus dignos potenti animo secundum dignitatem harum rerum, et secundum hæc inventa, de quibus disputo? Aut quis adeo disertus est,

////////

1 palanti P. Ald. Gryph. marg. pallentis V. ed. Th. Ra. pallenti Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. polenti Gif. Par.—2 maiestatisque repertis P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. maiestatis atque repertis Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. maiestate atque r. Sus.—3 valet tantum verbis, ut fingere Delph. quis fingere P. quis pingere Gif. Par.

NOTÆ

1 *Quis potis est dignum, &c.*] Quintum hunc librum auspicatur Lucretius ab laudibus illius viri, qui sapientiam invenit; eumque non modo Diis æquiparat, sed et Deum appellat. Quippe cuius hæc inventa divina plus hominibus profuerint, quam aut Cereris ac Bacchi reperta, aut Hercules tot ac tanta facinora; cum aut hæc omnia mortalibus parum utilia sint, aut sine his vita bene degatur: Sapientia vero omnino sit utilis, sine qua non bene vivatur, tum quia fugat ab animis vitia, cum quia rerum naturam omnem revelat, ac de Diis immortalibus plurima mortales edocet. Hæc

autem prosequitur eleganter his 55. primis vs. Videtur autem non alteri philosopho litare, quam uni Epicuro suo. Sic enim ab ejusdem Epicuri laudibus tertium librum inceperat. Sic jam infra vs. 56. Epicurum sane notat, cuius hic vestigia ingressus doctrinam explicat.

3 *Qui [ut] fingere*] Lambinus, *Quis fingere*. Pareus, *Quis pingere*: *Quis*, supp. *verbis*. Alii, *Quis fundere*. Bene autem, *Fingere*, h. e. adumbrare, componere. Sic Cicero de amicis dixit, 'Fingere sermonem ad voluptatem alterius.'

Pro meritis ejus possit, qui talia nobis,
 Pectore parta suo quæsitæque, præmia liquit? 5
 Nemo, ut opinor, erit, mortali corpore cretus.
 Nam, si, ut ipsa petit majestas cognita rerum,
 Dicundum est, Deus ille fuit, Deus, inclute Memmi!
 Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ
 Nunc adpellatur Sapientia; quique per artem 10
 Fluctibus e tantis vitam, tantisque tenebris,
 In tam tranquillo, et tam clara luce, locavit.

Confer enim divina aliorum antiqua reperta:
 Namque Ceres fertur fruges, Liberque liquoris

ut queat componere dictis, prout par est, laudes illius, qui reliquit nobis tanta munera, quæ peperit, et investigavit sagaci sua mente? Nullus, ut puto, qui ortus sit de humano corpore. Namque, si loquendum est, prout ipsa dignitas nota rerum postulat, is ille fuit Deus, Deus, inquam, o præclare Memmi, qui primus reperit eum modum vivendi, qui nunc vocatur Sapientia; et qui per miram disciplinam posuit vitam in tranquillitate, et in splendore adeo splendido, postquam eripuit eam e tantis tempestatibus, et e tantis obscuritatibus. Etenim compara divina prisca inventa aliarum rerum cum istis. Scilicet Ceres dicitur prima docuisse ho-

quïs Fab.—4 quia pro qui Voss. L. B. quis P. Ald.—7 Nemo P. Ald. Gryph. sicut V. ed. Bodl. Th. Ra. Mus. B. 2. ceu ut P. in not. sic, eraso voc. seq., Mus. B. 1. sit ut Mus. B. 3.—8 est deest Mus. B. 2. ipse fuit Gif. Par. Delph. Cout. Voss. vet.—9 tam pro eam V. ed. Th. Ra.—10 appelletur V. ed. Th. Ra. quippe per Mus. B. 2. Cout.—11 cantis V. ed. Th. Ra.—12 tranquilla Mus. B. 1. vocavit Voss. vet. et L. B. Sus. Voss. marg.—13 Cum fet V. ed. Th. Ra. illorum Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. H. vs. deest Mus. B. 3.—14 frugesque Voss. L. B.

NOTE

5 *Parta . . . quæsitæque, &c.*] Sic locutus est III. 420.

7 *Nam, si, ut, &c.*] Dactylus est, nec fit elisio. Quod familiare est Lucretio.

8 *Ille [Ipse]* Lambinus legit *ille*.

Memmi] Quis fuerit Memmius dictum est a nobis I. 26.

9 *Princeps]* Primus. Sic I. 95. Porro ex hoc loco multi colligunt non Epicurum intelligi hic a Lucretio: sed alium antiquiorem, sive Pythagoram, sive Socratem, sive Thaletem, aut alium e septem Sapientibus. Ita Firmianus de falsa sap. III. 14. Verum jam bis atque iterum Lucretius prædicavit Epicurum primum nobis rerum naturam expromississe beateque

vivendi viam demonstrasse; III. 2. et I. 66.

12 *In tam tranquillo, &c.*] Sic dicitur, 'esse in tranquillo,' 'ferri in tranquillum.' Lucill. Sed vide quam bene paria paribus reddat, e fluctibus, in tranquillo: e tenebris, in clara luce.

13 *Aliorum]* H. e. aliarum rerum, aliarum vitæ commoditatum, quas alii invenerunt. Ceteris autem inventis antiquis præfert sapientiam, quæ una plus ceteris rebus faciat ad bene beateque vivendum.

14 *Ceres]* Frugum inventrix ac Dea fertur. Virg. Georg. I. 147. 'Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit,' &c. Hinc, testibus Varrone,

Vitigeni laticem, mortalibus instituisse ; 15
 Quom tamen hiis posset sine rebus vita manere ;
 Ut fama est, aliquas etiam nunc vivere genteis :
 At bene non poterat sine puro pectore vivi.
 Quo magis hic merito nobis Deus esse videtur :
 Ex quo nunc etiam, per magnas didita genteis, 20
 Dulcia permulcent animos solatia vitæ.
 Herculis antistare autem si facta putabis,

mines segetes, et Bacchus liquorem humoris qui fit ex vite: quamvis tamen vita poterat existere absque his rebus, veluti rumor est quasdam nationes jam nunc degere sine iis. Verum non poterat bene degi absque libero corde. Quocirca eo dignius videtur nobis Deus, haberi ille, a quo tam suavia levamina vitæ jam nunc dispersa per magnas nationes demulcent mentes humanas. Si vero credes præclare gesta

//////////

liber V. ed. Th. Ra.—15 Virigeni latione V. ed. Th. Ra.—16 monere V. ed. Th. Ra.—18 Deest Bodl. Ut Sus. bone P. Ald.—19 H. vs. et seq. desunt Bodl.—20 dedita P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—21 animum Voss. vet.—22 se facta V. ed. Th. Ra. putabas Voss. vet. sed putabis superscr.

NOTÆ

Cicerone, et Arnobio, dicta est Ceres, quasi Geres, quod salutarium seminum frugem gerat, ut verbis Arnobii lib. III. utar.

Liber] Bacchus, qui primus vini usum reperisse fertur; et quem Liberum dictum refert Plutarchus in quæst. cent. vel quia potantibus libertatis paterextat: vel quia libamen præbuit: vel quia Liber dictus est a libera Bæotia. Sic Horat. Od. III. 21.

Liquoris Vitigeni laticem] H. e. vinum.

17 *Ut fama est, &c.]* Sic Diodorus Siculus III. narrat de iis populis, qui oram sinus Arabici, et Troglodyticam regionem, et Æthiopiam Australem incolunt, quorum alii piscibus et testudinibus, alii radicibus, alii frondibus, seminibus, et fructibus arborum, alii locustis vescuntur, neque frugum aut vini usum noverunt. Igitur sine pane et vino bene potest vivi: at sine sapientia non potest. ‘Sapientia enim,’ inquit Cicero lib. I. de

Fin. ‘est una, quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat, qua præceptrice in tranquillitate vivi potest omnium cupiditatum ardore restincto.’

18 *Sine puro pectore]* Sine sincero ac libero corde; quia, ut ait Horatius, ‘Sincrum est nisi vas, quodcumque infundis acescit.’ Ita, nisi sincerum cor habeas mentemque puram, non poteris beate ac tranquille vivere. Mentem autem puram ut habeas, ‘adhibenda est sapientia,’ ut ait Cicero I. de Fin. ‘quæ, et terroribus cupiditatibusque detractis, et omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem.’ Itaque purum pectus vocat, quod rerum ignorantie non turbetur, nec erroribus obnoxium sit. Sic vs. 44. infra.

19 *Hic]* Nempe, Epicurus: vel alius, si malueris.

21 *Dulcia . . . solatia vitæ]* Sic VI. 4.

22 *Herculis antistare, &c.]* His 16.

Longius a vera multo ratione ferere.

Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus

Ille leonis obsesset, et horrens Arcadius sus ?

25

Denique, quid Cretæ taurus, Lernæaque pestis,

Hydra, venenatis posset vallata colubris ?

Herculis præstare his rebus, profecto longe procul aberrabis a veritate rei. Quid enim jam nunc ille ingens rictus leonis Nemeæi noceret nobis, aut aper horrendus Arcadius ? Demum quid taurus Candia, et exitium Lernæum, nempe Hydra circumcincta etiam serpentibus veneficis, posset nunc nocere nobis ? Aut quid

—23 *longe ratione* Mus. B. 2. *referre* Voss. vet.—24 *Nemeus* Vind. Mus. B. 3. *re meus* V. ed. Th. Ra. *Nemæus* Ald.—25 *abesset* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *Ferr. Th. Ra. abest* Mus. B. 2.—26 *cret taurus lecnæque* V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

vss. seqq. Herculis aliquot memorat labores, quos eo magis postponendos ait inventis sapientiæ, quo anima præstat corpori. Hercules enim monstris quidem, quæ corpori nocerent, mortales feliciter liberavit : at Epicurus, qui primus per artem mortales edocuit sapientiam, mentes omnibus terroribus ac cupiditatibus solvit, quæ beate vivere non sinunt : metum pepulit ex animis, quo percussi exhorrescimus : errores disjecit, quibus vitæ humanæ beatitudo vexatur, ut ait Cicero de Fin. i.

Antistare] Antecedere.

23 *Ferere*] Alii, *fereris* : idem.

24 *Nemeæus hiatus leonis*] Periphrasis ; i. e. leo Nemeæus. Hic est v. inter Herculis labores ; numerantur enim xxxiv. præcipui. Scilicet erat in sylva Nemeæa, prope Cleonas Argiæ urbem in Peloponneso, immanis leo, quem cum neque sagittis neque impacta clava interficere posset Hercules, unguibus apprehensum dissecuit ; ejusque pellem, quæ neque saxo neque ferro erat penetrabilis, in vestem sibi assumsit ac pro insigni gestavit. Sic Plaut. in Pers. Sic Diodor. Sic Virg. *Æn.* viii.

Delph. et Var. Clas.

25 *Arcadius sus*] Hic fuit vii. labor. Neque enim ordinem servat Lucretius, sed præcipuos tantum Herculis labores enumerat. Erat igitur in Erymantho Arcadiæ monte horrendus aper, qui omnia vastabat ; hunc vivum cepit Hercules, et ad Eurystheum Mycenorum regem attulit.

26 *Cretæ taurus*] Hic fuit ix. labor. Hunc autem taurum agros Creten-sium populantem etiam vivum adduxit Hercules ad Eurystheum. Alii fabulantur immissum in Cretam fuisse a Neptuno, quem Minos Cretæ rex offenderat. Alii taurum fuisse illum, qui Europam Minois matrem transtulerat in Cretam : alii taurum cujus amore insanierat Pasiphaë Minois uxor. Virg. *Æn.* vi.

27 *Hydra . . .*] Lernæa pestis. Hic fuit iii. labor. Erat serpens in aquis et terra vivax, cui nomen Hydra fuit ab ὕδωρ, ' aqua ; ' degentem hunc in Lernæ palude, Mycenæ inter et Argos, capitibus septem, vel, ut alii volunt, quinquaginta aut centum, terribilem ; quorum uno abscisso duo renascebantur : admoto tandem igne ad singula capita interfecit Hercules.

Lucret.

2 O

Quidve tripectora tergemini vis Geryonai,
 Et Diomedis equei, spirantes naribus ignem,
 Thracia, Bistoniasque plagas, atque Ismara propter? 30
 Tanto opere obficerent nobis [uncisque timendæ
 Unguibus, Arcadiæ volucres,] Stympphala colentes?
 Aureaque Hesperidum servans fulgentia mala,

triplex corporea potentia triplicis Geryonis, aut equi Diomedis exhalantes flammam naribus, juxta Thraciam, et regiones Bistonias, et Ismara; aut aves illæ Arcadiæ hamatis unguibus metuendæ, quæ incolebant Stympphala, adeo jam nocerent nobis? Aut quid horrendus draco ille constans ingenti corpore, complexus truncum ar-

//////////

28 *tripectoris* Mus. B. 2. *quoque Geryonæ vis* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *vis Geryona* Vind. V. ed. O. *vis Geryonis* Mus. B. 3. *vis Geryonæa* Cant. *tergeminusve Geryona* Mus. B. 1.—30 *Thracen* P. Voss. L. B. Ald. Bip. *Thracem* Delph. *Bisconias* Vind. *Universa exempl. si P. excipias, h. vs. sequenti* postponunt. Seqq. duos omittit Vind. et omnes alii præter P. vs. integrum uncinis cancellatum non agnoscunt.—31 *officeret* P. O. *efficerent* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2.—33 *struans pro servans* V. ed. Th. Ra.—34 *in manu* Cant.—

NOTÆ

28 *Tripectora*] Adject. tripectorus, a, um, pro tripektor; sic Prudentius dixit, unicolorus pro unicolor; et versicolorus pro versicolor.

Geryonai] *Geryonæ*; dicitur enim Geryo, onis: et Geryones, æ, vel is. Hic fuit XVI. labor Herculis. Erat autem Geryo Hispanorum rex non una sua vi, sed et duorum fratrum viribus corporis potens; unde tripektor, tricorpor, triceps, et teramplus a poetis dictus est. Virg. Æn. VIII. 202. Horat. Od. I. 14. Pausan. et Diod. Siculus IV. Hunc autem regem bello superavit, ejusque armenta abduxit Hercules.

29 *Diomedis equei, &c.*] Hic fuit VI. labor. Diomedes Thraciæ rex erat, qui equos, ut ait Diodorus citatus, non horreo aut avena, sed humano sanguine et carne pascebat, ut ferociiores forent. Illum devictum Hercules equis propriis dedit in pabulum. Sic Virg. Æn. X.

30 *Thracia . . . propter*] H. e. juxta Thracem, seu Thraciam. Erat enim Thrax Diomedes.

Bistoniasque plagas] H. e. regiones Thraciæ, ab urbe Bystonia; vel, ut aliis placet, a Bistone stagno. Ex quo Thraces dicti sunt Bystonides, apud Horat. Od. II. 19.

Ismara] Plur. neut., in sing. vero Ismarus; mons est Thraciæ.

32 *Volucres Stympphala colentes*] Hic fuit VIII. labor. Stympphalus, sing. mascul., at plur. Stympphala, orum, neutr. Nomen est et urbis, et montis, et paludis in Arcadia. In hac palude, aut monte, aves erant magnitudine gruibus pares, figura ibibus similes: rostra habebant ita solida, ut ferrum penetrarent; has sagittis confixit Hercules, testibus Pausania et Catullo: teste vero Diodoro Siculo IV. ahenei crepitaculi sonita fugavit.

33 *Aureaque Hesperidum, &c.*] Hic fuit XIV. labor. Hesperides Hesperii filiæ tres, Ægle, Arethusa, et Hesperusa, habuisse dicuntur hortos nemore aurifero pretiosos, in quibus Draco pervigil mala aurea custodiret. Hunc interfecit Hercules, aureaque mala

Asper, acerba tuens, inmani corpore, serpens,
 Arboris amplexus stirpem, quid denique obsesset, 35
 Propter Atlanteum litus, pelagique severa,
 Quo neque noster adit quisquam, nec barbarus audet ?

Cætera de genere hoc quæ sunt portenta perempta,
 Si non victa forent, quid tandem viva nocerent ?
 Nihil, ut opinor ; ita ad satiatem terra ferarum 40
 Nunc etiam scatit, et trepido terrore repleta est,
 Per nemora, ac monteis magnos, sylvasque profundas :

boris, intuens acerbe, custodiens aurea mala tandem jam noceret nobis juxta oram Atlantæam, et crudele mare, in quæ loca nemo nostrum profectus est, neque exterus quisquam auderet adire ? Si omnia monstra hujus generis, quæ fuerunt interfecta, non jam essent superata, quid demum viventia jam obsessent nobis ? Nihil, ut puto. Adeo terra jam nunc abundat feris ad satietatem, et plena est horrore tremendo per sylvas et per magnos montes ac per saltus altissimos : quæ tamen loca fugiendi

35 *Arboribus* V. ed. Th. Ra. *stirpens* Vind. *stipites* P. Ald. *serpens* V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *stipes* Ferr. *stirpes* Mus. B. 1. Cant. deest O.—36 *Oceanum propter* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *Propter Atianeum* Voss. vet. et L. B. et pro var. lect. *Atianeum* Voss. vet. *Propter Acianeum* O. *Propter Accianeum* Mus. B. 1. *Propter Actianeum* Cant. *Æctianeum* Voss. marg. *Atlantarum* Delph. *latum pro litus* P. in not. *pelagique* Gryph. Nard. Bas. Voss. vet. et L. B. Bodl. Voss. marg. V. marg. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *pelageque* edd. vulg. *sonora* P. Vind. Mus. B. 3. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—37 *nec* Vind. V. ed. O. P. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *neque* vulg.—39 *Non sic* Bodl. *Sed non* Voss. vet. et L. B. *vincta* vel *juncta* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *qui tandem* P. V. ed. Bodl. O. Cant. Th. Ra. Ald.—40 *satietatem* Cant.—41 *scatet* O. Mus. B. 1. Gryph. *sentit* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th.

NOTÆ

sustulit. Diodor. Virg. Æn. iv. et alii poetæ.

34 *Acerba*] *Acerbe*. Sic mutua pro mutuo. I. e. acerbo aspectu intuens. Sic Virg. Geor. iii. ‘Asper acerba sonans.’

35 *Stirpem*] *Truncum*.

36 *Atlantæum litus*] H. e. ea oceani pars, quæ Mauritaniam ab occasu aluit : ita dicitur ab Atlante monte, qui eam oceani partem respicit.

Pelagique [*pelageque*] *severa*] Maria non navigabilia, et quæ navigantibus infesta sunt. Sic iv. 462. dixit, ‘Severa silentia noctis.’ Pelage autem indeclinabile est nomen, Græce πε-

λάγη; quo pariter utitur vi. 619. ‘At pelage multa et late substrata videmus.’ Scilicet, ut Tempe, Cete. Sic Manilius ii. 90. ‘Atque hæc seditio pelage nunc sidere Lunæ Mota tenet.’ Ut bene castigavit doctissimus vir Petrus Daniel Huetius ad nostram editionem Manilianam.

37 *Barbarus*] *Exterus*, quivis alius non Romanus.

40 *Ad satietatem*] Sic vs. 1390. et ii. 102. H. e. valde, abunde.

41 *Scatit*] Pro scatet, tertiæ conjug. Sic fervo, is, pro ferveo, es. Sic infra vss. 597. 950. et vi. 896.

Quæ loca vitandi plerumque est nostra potestas.

At, nisi purgatum est pectus, quæ prælia nobis,

Atque pericula, sunt ingratiis insinuandum ?

45

Quantæ tum scindunt hominem cupedinis acres

Solicutum curæ ? quanteique perinde timores ?

Quidve superbia, spurcitia, ac petulantia, quantas

Efficiunt clades ? quid luxus, desidiæque ?

Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animoque

50

Expulerit dictis, non armis, nonne decebit,

Hunc hominem numero Divom dignarier esse ?

Quom bene præsertim multa, ac divinitus, ipsis

Jam mortalibus, e Divis, dare dicta suerit,

sæpe nostra est facultas. Verum, si pectus non est purum, quæ certamina, et quæ discrimina sunt nobis etiam invitis subeunda? Quam magnæ solitudines acutæ cupiditatis discerpunt anxium hominem? et quam magni similiter metus? Aut quid ambitio, sordes, lascivia, quam magnas calamitates procreant homini? Quid luxuries, ac segnities? Ergo quicumque ricerit et ejecerit ex mente hominum hæc omnia verbis, non armis, nonne conveniens erit, ut is homo dignus sit, qui recensatur inter Deos? Præcipue quoniam consueverit docere multas res ac divinitus

Ra. *senet* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *staret* V. marg. 1.—44 *Ac* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *quoque prælia* O. Mus. B. 1.—45 *tunc ingratis* Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *est ingratis* Gif. L. B. *se insinuant dum* Voss. marg.—46 *tum scindunt* P. Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. Ald. *qum scindunt* V. ed. Th. Ra. *cum scindunt* Ferr. *conscindunt* Bodl. O. Mus. B. 1. *etiam scindunt* Mus. B. 3. *cupedines* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *cupedines* Voss. vet. et L. B. Bas. *cupidinesque* Cant.—47 *Sillicitum* V. ed. Th. Ra.—48 *spurcities* omisso *ac* Lamb. et alii.—49 *desidiæque* P. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ald. *desidiesque* Mus. B. 2. et edd. vulg. *desidia equi* Vind. V. ed. Th. Ra. *desidia æqui* Mus. B. 3. *desidia aquæ* Ferr.—50 *sub egrit* V. ed. Th. Ra.—51 *decebat* Sus.—53 *bone* P. Ald. Delph.—54 *Jam mortalibus* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *In mortalibus*

NOTÆ

44 *Purgatum*] Purum vs. 18.

45 *Insinuandum*] Hellenismus, pro insinuanda; h. e. ineunda. Sic 1. 111. et alibi passim.

46 *Cupedinis*] Cupiditatis. Sic 1. 1081. 111. 1008. iv. 1083. et vi. 24.

51 *Non armis*] Non ferro, ut Hercules.

52 *Hunc*] Nempe Epicurum, ut monui supra vs. 1. not. de quo 111. sub initium, Et 1. 67. et seqq. Neque

enim solum de rebus Physicis scripserat Epicurus, sed et de Ethicis. Quæ autem de Physicis scripsit, ea pæne integra remanserunt Laërtii studio ac cura. Quæ vero de Ethicis, vix reliqua sunt nonnulla in epistolis illius.

Dignarier] Poëtice, pro dignari.

54 *Jam mortalibus* [*Immortalibu'*] Pro immortalibus, metri causa.

Dare dicta] Docere.

Atque omnem rerum naturam pandere dictis.

55

Quoius ego ingressus vestigia, dum rationes
Persequor; ac doceo dictis, quo quæque creata
Fœdere sint, in eo quam sit durare necessum;
Nec validas valeant ævi rescindere leges.

Quo genere in primis animi natura reperta est,

60

Nativo primum consistere corpore creta;

Nec posse incolomem magnum durare per ævom:

quidem ipsas de Diis immortalibus; et manifestare verbis universam rerum naturam. Cujus hominis semitas ego secutus sum, dum pergo tractare materiam ejus, ac demonstro verbis, quam necesse sit res cunctas permanere in ea concordia, qua procreatæ fuerint; et quod nequeant destruere firmas leges temporis. Quo in genere præsertim primo natura animi inventa est fuisse procreata de mortali corpore: nec posse salva permanere per longum tempus; verum imagines consuescere

////////

Cant. *Immortalibus* O. et edd. vulg. *de divīs* Lamb. et alii. *fuerit* Th. Ra.—56 *nunc rationes* P. et edd. vulg.—57 *Prosequor* V. marg. 1. *quæque* V. ed. Th. Ra.—58 *sic durare* V. ed. Th. Ra.—59 *ævi valeant* Mus. B. 1. et edd. vulg.—60 *anima* V. ed. Th. Ra. *animæ* P. Ald.—61 *primo* Bip. *creata* Cant.—62 *incolomem* P. Ald. *incolumen* Vind. in *columen* Ferr. V. ed. Th. Ra. *incolumem* Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *vinculum est* Voss. vet. in *lucem* Mus. B. 2.

NOTE

55 *Pandere*] Sic i. 127. ‘et rerum naturam expandere dictis.’

56 *Quoius ego ingressus, &c.*] His 36. vs. seqq. proponit jam libri hujus argumenta, quæ cum his quæ libro tertio et quarto docuit, apte connectit. Cum enim ex Epicuri doctrina disputet de rerum natura ac mortali exortu, prius hactenus de animæ et animi natura, tanquam de præcipuis ac nobilioribus rebus docuit: nunc vero de mundo, atque de mundi partibus, terra, mari, cælo, deque rebus omnibus quæ in illis continentur, ex ordine disputaturus est. Itaque mundum de novo factum, mortalemque futurum, æque ac singulas partes, nunc probare intendit. Præterea pollicetur se traditurum qua lege coierint atomi ad terræ, cæli, maris, siderum, solis, ac lunæ

generationem. Tum qua ratione animantes, quæ nullo antea tempore erant, natæ fuerint. Demum unde orta sit nominum impositio rebus; unde varius Deorum metus animis mortalium incussus; et qua vi sol, luna, ac sidera ferantur, ne forte hæc volvi credamus aliqua Deorum potentia, quos otiosos esse vult, secretos a rebus nostris, ac securam agere vitam. Quæ quidem omnia, si bene meminervis, initio libri primi, cum totius operis sui universam proposuit materiam, rite pollicitus erat, nempe a vs. 50. ad vs. 64. et iterum a vs. 128. ad vs. 139.

Ingressus] Supp. sum.

60 *Reperta*] Nempe lib. III. in quo mortales animas esse docuit.

62 *Nec posse incolomem, &c.*] Sic III. 605.

Sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
Cernere quom videamur eum, quem vita reliquit.

Quod super est, nunc huc rationis detulit ordo, 65
Ut mihi mortali consistere corpore mundum,
Nativumque simul, ratio reddunda sit, esse :
Et, quibus ille modis congressus materiai
Fundarit terram, cælum, mare, sidera, solem,
Lunaïque globum : tum, quæ tellure animantes 70
Exstiterint ; et, quæ nullo sint tempore natæ :
Quove modo genus humanum variante loquela
Cœperit inter se vesci per nomina rerum :
Et, quibus ille modis Divom metus insinuarit
Pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur 75

decipere animum sopore, quoniam videmur videre illum quem vita deseruit. Quod autem restat, ordo materiæ jam deduxit me eo, ut causa danda sit mihi mundum constare perituro corpore, et una fuisse natum : et quibus rationibus ille cætus atomorum construxerit terram, cælum, mare, astra, solem, et corpus rotundum lunæ ; deinde quæ animalia nata sint de terra, quæ tamen nullo tempore antea orta fuerint : et qua ratione gens hominum inceperit uti mutuo seipsis lingua mutante per diversa nomina rerum : et quibus rationibus ille timor Deorum intraverit in corda hominum, qui scilicet timor conservat in orbe terrarum sacra templa, lacus, nemo-

*****

incolumis edd. vulg.—64 *videantur* V. edd. Ferr. Th. Ra. *relinquit* Ferr.—65 *nunc me huc* edd. vulg.—67 *Nativamque* V. ed. Th. Ra. *reddunda* Vind. *retunda* sic V. ed. Th. Ra.—69 *Fondarit* Mus. B. 2.—70 *cumque et tellure* O. Mus. B. 1. *quæ* deest V. ed. Th. Ra.—71 *et* deest V. ed. Th. Ra. *corpore natæ* Mus. B. 2.—73 *Comperit* O. Mus. B. 1. *vesci* Voss. vet. et L. B. O. Cant. Nonius, iv. 784. *nosci* P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. *nosti* V. ed. Th. Ra. *vesci* Mus. B. 1. *nesci* Mus. B. 2. *per* deest V. ed. Th. Ra.—74 *instruant* V. ed. Th. Ra.—75 *quin pro qui* V. marg. 1. *morbi* Ferr.

NOTÆ

63 *Simulacra*] Rerum imagines, de quibus fusi lib. iv.

64 *Cernere quom* [cum, &c.] Sic i. 135. Hinc alii legunt, *Cernere ut* : vel, *Cernere uti*, &c. Pareus tamen *Cernere cum*.

65 *Huc*] Alii, *me* : alii, *me huc*.

68 *Congressus materiai*] Cætus atomorum, concilium primorum corporum.

73 *Vesci*] H. e. uti, inquit Nonius, qui sic legit et interpretatur hunc versum. Quo sensu Virg. *Æn.* i.

ait, ‘Quem si fata virum servant, si vescitur aura.’ Et ipse Lucretius iterum infra vs. 855. Quanquam Joannes Nardus habet *nosci*.

74 *Insinuarit Pectora*] Supp. se in. Sic absolute usurpat hoc verbum alibi passim.

75 *Qui in*] Non elisio fit vocalis i, sed corripitur. Quod familiare est nostro Poëtæ.

Tuetur] H. e. facit ut homines Diis consecrent templa, aras, lucos, statuas, &c.

Fana, lacus, lucos, aras, simulacraque, Divom.

Præterea, solis cursus lunæque meatus,
 Expediam, qua vi flectat Natura gubernans :
 Ne forte hæc inter cælum, terramque, reamur
 Libera sponte sua cursus lustrare perenneis, 80
 Morigera ad fruges augendas, atque animanteis :
 Neve aliqua Divom volvi ratione putemus.
 Nam, bene quei didicere Deos securum agere ævum,
 Si tamen interea mirantur, qua ratione
 Quæque geri possint, præsertim rebus in illis, 85
 Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris ;
 Rursus in antiquas referuntur religiones,
 Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse

ra, altaria, et statuas Deorum. Denique ostendam qua potentia natura regens gubernet cursus solis, atque vias lunæ; ne forsán credamus hæc sidera libera pergere sua vi motus snos perpetuos inter cælum ac terram, obsequentia ad amplificandas terræ plantas et brutas animantes; aut ne credamus ea moveri aliquo numine Deorum. Etenim, qui bene noverunt Divos vivere tranquillam vitam, interim tamen si admirantur quomodo cunctæ res queant fieri, præcipue in rebus iis, quæ super caput nostrum videntur in aëris regionibus, iterum reducuntur in priscas superstitiones, et admittunt severos dominatores, quos illi infelices putant posse facere

V. ed., Th. Ra. O. Mus. B. 2. 3.—76 *Fama* V. ed. Th. Ra.—78 *vis flectat* Sus.—79 *hæc* Voss. vet. et L. B. O. Cant. Lamb. V. marg. 1. Delph. *hic* P. Bodl. Ald. Bip. *hoc* Ferr. V. ed. Th. Ra. *intra* Mus. B. 2.—80 *Libere* Vind. *Lunam* O. Mus. B. 1. Ferr.—83 *bone* P. Ald. *vene* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *neu* O. Mus. B. 1. *neve* Mus. B. 2. sed *bene* in marg. *ne ve* Cant. *dixere* V. marg. 1.—86 *supra* V. ed. Bodl. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *supera* vulg. *ætheris* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. *æthereis* Voss. vet. Ferr.—88 *domino sacris* O. Mus.

NOTÆ

76 *Lacus*] H. e. ædes. Pars pro toto. Lacus enim interdum accipitur pro trabe in ædificiorum contiguationibus, aut protignorum interstitio, lacuum quandam similitudinem referente. Sic Lucilius, ‘Resultant ædesque, lacusque,’ &c.

78 *Natura gubernans*] Sic vs. 108. Plinius vocat eam rerum parentem ac opificem. Seneca de Benef. iv. hanc facit Deum, a quo cuncta fiant et regantur. ‘Quid enim,’ inquit, ‘alind est Natura, quam Deus, et divina ratio toti mundo ac partibus inserta?’ Lucretius aliam a Deo facit.

79 *Hæc*] Lamb. bene; supple solem et lunam. Alii, *hic*.

80 *Libera sponte sua, &c.*] H. e. ad libitum spatari, moveri.

81 *Morigera*] Obsequentia, sese accommodantia, apta.

83 *Nam, bene, &c.*] His 9 vss. iterantur vi. 57. et seqq. i. 56. et seqq. et ii. 645. et seqq. eadem fere docuit.

85 *Geri*] Fieri, administrari, ut passim alibi monui. Lambinus autem semper legendum putat, *geni*, quasi *gigni*.

88 *Dominos acreis*] Superbos ac æ-

Quos miserei credunt: ignarei, quid queat esse,
 Quid nequeat; finita potestas denique quoique 90
 Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens.

Quod super est, ne te in promissis plura moremur;
 Principio, maria, ac terras, cælumque, tuere:
 Quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi!
 Treis species tam dissimileis, tria talia texta, 95
 Una dies dabit exitio; multosque per annos

cuncta, ignari quippe quid possit creari, quid non possit, et quomodo demum potentia limitata sit, et meta posita sit radicibus cuique rei. Quod reliquum est, ne retardemus te amplius in pollicitationibus nostris: primum aspice æquora, terras, et cælum. Unica dies, o Memmi, destruet naturam tergemina, tria corpora, tria genera tam disparia, tres tantas texturas horum trium; et massa atque machina mundi,

//////////

B. 3. adiscunt Mus. B. 2. asistunt Ferr.—91 utque Gif. Par. hereat Gif. Par. Delph.—92 nec pro ne te Voss. vet. movemur V. ed. Th. Ra. meremur Voss. vet. moremus Nard.—94 Horum edd. vulg.—97 tuet V. ed. Th. Ra.—99 Adcidit

NOTÆ

veros Deos, quos miseri metuant, ac ignari rerum adorent tanquam rerum auctores.

90 *Quid nequeat, &c.*] His 2. vss. positi sunt supra l. 77.

91 *Hærens [hæreat]* Dactylus pro spondæo. Alii, *hærens*.

92 *Quod super est, &c.*] His 6. vss. jamjam conserit manus Poëta, jubetque Memmium observare inprimis terras, cælum, ac mare; quæ dies una integro dabit exitio. Quod quidem negant Aristoteles l. de Cælo, et Plato in Timæo. Quanquam etiam in eo discrepant, quod hic quidem nativum, et a Deo creatum esse mundum ait, sed interitum aliquando negat; non quod sua natura immortalis sit, sed quod non deceat sapientiam Dei opificis tantum opus aut dissolvere aut dissolvi sinere. Ille vero, quicquid natum sit, id interire posse atque interitum esse vult. Cælum autem neque natum esse, neque unquam interitum. Non unus autem Aristoteles gloriari debet statuisset mundum ingentem atque æternum: ante ip-

sum enim idem docuerunt Xenophanes, Parmenides, Melissus, Philolaus, Ocellus, Aristæus, Chaldæi, et alii. Similiter non unus Epicurus ex veteribus Philosophis initium fecit mundo; namque dederunt Empedocles, Heraclitus, Anaximander, Anaximenes, Anaxagoras, Archelaus, Diogenes, Leucippus, Democritus, Brachmanæ, Ægyptii et alii. Recte autem et congrue sacro Fidei dogmati sensit Epicurus, dum initium fecit mundo: sed erravit in eo, quod mundum non auctore Deo cœpisse crediderit, cum sacra Fides doceat Deum esse, qui 'in principio cælum et terram creaverit.' Erravit, et alii Philosophi cum ipso, in eo, quod non ex nihilo, sed ex præexistente materia creatum esse mundum docuerit. Itaque ab h. vs. 92. ad vs. 418. disputaturus est acriter Poëta de mundi primo exortu, et ejusdem futuro interitu.

94 *Memmi*] Quis fuerit diximus l. 27.

96 *Dabit exitio*] Sic infra vs. 998. Et II. 1144. 'Sic igitur magni quo-

Subtentata, ruet moles, et machina, mundi.

Nec me animi fallit, quam res nova miraque menti

Accidit, exitium cœli terræque futurum;

Et, quam difficile id mihi sit pervincere dictis: 100

Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante,

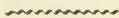
Nec tamen hanc possis oculorum subdere visu,

Nec jacere indu manus, via qua munita fidei

Proxima fert humanum in pectus, templaque mentis.

Sed tamen ecfabor: dictis dabit ipsa fidem res 105

quæ duravit per plura sæcula, penitus corruet. Neque ratio mentis decipit me, quam nova quamve admiranda res eveniat animo nostro, futura illa ruina cœli et terræ: et quam perdifficile sit mihi demonstrare istud verbis veluti accidit, cum afferas rem antea insuetam auribus, neque tamen queas subjicere illam oculis, neque dare inter manus, per quas partes via maxime propinqua transfert in cor hominum et in sedes animi firmam fidem rerum. Veruntamen dicam: forte res ipsa reddet

P. V. ed. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Accidat* vulg.—100 *permittere* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. *pervicere* Mus. B. 3.—101 *tibi* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *ibi* Voss. L. B. *insolitum* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 3.—102 *Deest* Vind. *hanc pro haud* Mus. B. 1.—103 *indumanus* P. V. ed. O. Cant. Gryph. Nard. *quam* P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *in unica fidei* V. ed. Th. Ra.—104 *fit* Cant. *haud manum*

NOTE

que circum mœnia mundi expugnata dabunt labem, putresque ruinas.’

98 *Nec me animi fallit*, &c.] His 13. vss. interim fatetur hoc dogma de mundi interitu mirum videri; diffiditque, præ novitate doctrinæ hujus, se fidem apud auditores inventurum, cum rem experimento comprobare non valeat; quanquam, inquit, res ipsa forsitan dabit fidem, ac totum mundum brevi tempore conquassari cernemus; quod Fortuna gubernans procul avertat a nobis, ‘Et ratio potius quam res persuadeat ipsa.’

Animi fallit] Supp. ratio. Sic I. 921. Genus loquendi Latinis usitatum, sed maxime poetis. Vel, *Animus fallit*, ut notatum est I. 137.

102 *Visu*] Visui, h. e. oculis. Sic Terent. in Adelph. ‘vestitu nimio indulges,’ pro, vestitui.

103 *Nec jacere indu manus*] H. e.

nec manibus tractandam dare. Est enim indu, vel endo, antiqua præpositio, quæ valet, in, ut notatum est I. 1094. IV. 775. &c.

Qua] Per quam partem.

Munita fidei] Munitam fidem. Sic alibi passim, ‘clausa domorum,’ ‘strata viarum,’ &c. pro, clausas domos, stratas vias, &c. Sic III. 497. ‘Munita viai.’

104 *Proxima*] Supp. via: h. e. maxime propinqua, maxime certa. Ea enim maxime credimus, quæ cernimus ac tangimus, ut docuit I. 424. ‘Sensus; quo nisi prima fides fundata valebit, Haud erit occultis de rebus quo referentes Confirmare animi quidquam ratione queamus.’ Idem vss. 694. 700. &c.

Templaque mentis] H. e. in præcordia, quæ sunt sedes mentis, ut docuit III. 141.

Forsitan; et graviter terrarum, motibus ortis,
 Omnia conquassari in parvo tempore cernes:
 Quod procul a nobis flectat Fortuna gubernans;
 Et ratio potius quam res persuadeat ipsa,
 Subcidere horrissono posse omnia victa fragore. 110

Qua prius adgrediar quam de re fundere fata
 Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
 Pythia, quæ tripode a Phœbi, lauroque, profatur;
 Multa tibi expediam doctis solatia dictis:
 Religione refrenatus ne forte rearis, 115
 Terras, et solem, et cœlum, mare, sidera, lunam,

Adem verbis meis, et videbis brevi tempore forsan res cunctas dissolvi vehementer conquassationibus ipsius globi terrarum. Quod sors, quæ regit omnia, avertat longe a nobis, et ratio magis quam res ipsa edoceat nos, res cunctas posse subtercadere horrendo cum sonitu, ubi expugnata fuerint tempore. Qua de re antequam incipiam prædicere fatales casus divini et cum longe veriori certitudine, quam Pythia sacerdos, quæ loquitur e tripode, et e lauro Apollinis, aperiam tibi doctis verbis meis plura solamina vitæ; ne fortasse repressus superstitione credas terras, et solem, et cœlum, aquor, astra, et lunam debere permanere quasi immortalia ex

Voss. vet.—106 orbis Mus. B. 1. 2. 3. et edd. quædam.—107 conquassa Mus. B. 2.—108 flectit V. ed. Th. Ra. Natura gubernans O. Mus. B. 2. V. marg. 1.—109 persuadet V. ed. Th. Ra.—110 Succedere V. ed. Th. Ra.—111 Quæ P. Bodl. Gryph. marg. Ald. Ferr. qua de re Cant.—113 Thyas Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Pythia O. Mus. B. 1. Phytias Mus. B. 2. tripodis Phœbi O. Mus. B. 1. tripode e P. et edd. vulg. tripede V. ed. Th. Ra. a deest Mus. B. 2.—114 dictis pro doctis V. ed. Th. Ra.—116 et posterius deest Vind. Cant.

NOTÆ

108 *Fortuna gubernans*] Bene ad mentem Epicuri, qui omnia temerario ac fortuito casu fieri ac geri voluit. Sunt tamen qui legunt, *Natura gubernans*, ad sensum versus superioris 78.

111 *Qua prius adgrediar, &c.*] His 12 vs. priusquam aggrediatur Poëta 'fundere fata' de mundi interitu, h. e. certis rationibus evincere ac persuadere certius mundum interiturum, quam præfata est olim Pythia Phœbi sacerdos ac fatidica, monet Memmii suum atque auditorem omnem se vereri, ne arbitrati corpore divino constare cœlum, terram, mare, solem, ac sidera, &c. ejusdem illum faciant criminis reum, cujus olim gigantes rei, qui magna temeritate adorti sunt dis-

turbare mœnia mundi, pœnas pro immani scelere luerunt. Quod et ipse timet, ne censeatur iisdem pœnis dignus, dum mundi æternitati minari videtur, ac studet notare mortali sermone ea, quæ hactenus immortalia quibusdam philosophis visa sunt, præclarumque cœli solem restinguere vult.

Fundere fata] Prædicare, responsa dare, I. 738.

112 *Sanctius et multo, &c.*] Hi 2. vs. positi sunt I. 739. Consule annotationes ibi nostras.

115 *Religione refrenatus*] H. e. superstitione et inani Deorum metu repressus.

Corpore divino, debere æterna meare :
 Proptereaque putes, ritu par esse Gigantum
 Pendere eos pœnas inmani pro scelere omneis,
 Quei ratione sua disturbent mœnia mundi, 120
 Præclarumque velint cœli restinguere solem,
 Immortalia mortali sermone notantes :
 Quæ procul usque adeo divino a numine distent,

divino corpore ; et idcirco credas, simile esse more gigantum eos omnes luere supplicia pro crimine crudeli, qui nempe ratione sua evertant ambitus mundi, et cupiant extinguere splendidum solem cœli, vocantes mortali nomine res quæ sunt immortales. Quæ quidem res oportet ut longe prorsus absint a divina natura, et quæ

et edd. vulg. *cælum et solem* Mus. B. 2.—117 *meare* omn. lib. vet. *manere* edd. vulg.—118 *par* P. in not. *pars* reliqui. *est* Vind. V. ed.—121 *restringere* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—123 *a* deest P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *ab* edd. vulg. *animi lastent* V. ed. Th. Ra. *numine luscant*

NOTÆ

117 *Corpore divino...æterna*] H. e. æterna ac immortalia esse æque ac Deos : vs. 122.

118 *Proptereaque putes, &c.*] H. e. Et idcirco putes æquum esse eos omnes dare pœnas pro sua impietate, ut gigantes impios, qui suis rationibus mundum interitum esse probare conantur, sicut gigantes olim cælum disturbare ac Diis bellum inferre ausi sunt.

120 *Mœnia mundi*] Cælum, quod ambitu suo munit et circumcingit mundum. Sic lib. i. 74. 1094. ii. et iii, passim.

121 *Restinguere*] Eleganter. Sol enim ignis creditur.

122 *Immortalia*] Nempe, cælum, solem, lunam.

Mortali sermone notantes] Mortalia ea esse dicentes.

123 *Quæ procul usque adeo, &c.*] His 24. vs. seq. nihilominus ait tantum abesse, ut, quæ de interitu mundi futuro docet, ea Deorum numinibus ac Diis immortalibus aliquid detrahant, ut eorum dignitatem ac naturæ præstantiam tueantur ; cum inde noti-

tiam habeamus quid corpore divino præditum sit, quid vero non sit. Quid enim Diis indignum magis videtur, quam eorum immortalitate, æternitate, ac divino sensu prædita esse prædicare cælum, terram, mare, solem, lunam, et sidera, (quod faciunt, qui hæc immortalia esse volunt,) quæ tamen ne anima quidem donata esse queunt, cum non magis in illis anima esse possit, quam aut arbor in æthere, aut nubes in mari, aut pisces in arvis, aut sanguis in arboribus, aut succus in saxis. Nimirum, 'Certum, ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit.' Sic anima nequit oriri aut esse extra corpus, nervos, ac sanguinem. Quam sententiam jam supra tutus erat iii. 557. et 786. Sed, quam impia sit, et a vera ratione aliena, constat vel ex ipso Fidei dogmate ; animas enim immortales esse Fides docet. Præterea satis abunde factum est a nobis Lucretianis objectionibus adversus animæ humanæ immortalitatem lib. viii. Quo fit, ut hic ad nauseam ea non repetamus. Ea igitur Lucretii mens est, ut ex Epicuri doc-

Inque Deum numero quæ sint indigna videri;
 Notitiam potius præbere ut posse putentur, 125
 Quid sit vitali motu, sensuque, remotum.

Quippe et enim non est, cum quo vis corpore ut esse
 Posse animi natura putetur, consiliumque:
 Sic, ut in æthere non arbor, non æquore salso
 Nubes esse queunt, neque pisces vivere in arvis; 130
 Nec cruor in lignis, neque saxis sucus, inesse:
 Certum, ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit:
 Sic animi natura nequit sine corpore oriri
 Sola, neque a nervis et sanguine longius esse.
 Quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis 135
 In capite, aut humeris, aut imis calcibus, esse
 Posset, et innasci qua vis in parte soleret:
 Quamde in eodem homine atque in eodem vase manere.

res oportet ut non sint dignæ haberi in numero Deorum; sed ut magis credantur posse dare cognitionem, quid sit alienum a motu et sensu vitali. Neque enim ratio ulla est, ut natura animæ et mens credatur posse existere in quolibet corpore: veluti arbor non potest existere in aëre; neque nubila possunt esse in campis salis maris: neque pisces possunt degere in agris: neque sanguis potest esse in lignis: neque humor potest esse in lapidibus. Constat atque statutum est, quo in loco quæque res nascatur et existat. Ita natura animæ non potest sola nasci absque corpore, neque procul abesse a nervis et a sanguine. Namque si posset facere istud, longe potius facultas ipsa mentis posset inesse in capite, vel in humeris, vel in extremis calceamentis, et consuesceret nasci in qualibet parte corporis: demum permaneret in eodem homine et in eodem vasculo. Sed quia certum est, ac

Mus. B. 3.—124 *quæ sunt* V. marg. 1. Ferr. *sic sint* Lamb. *sic sunt* vulg.—125 *et pro ut* V. marg. 1.—126 *Quidve* O. Mus. B. 1. *in tali* V. ed. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. 2. *sensuue* Mus. B. 1.—127 *inesse* Mus. B. 1.—128 *animæ naturam* Mus. B. 2. *consilium* Voss. vet. *concilium* Cant. P. in not. V. marg. 1.—129 *arbore* V. ed. Th. Ra. *nec in æquore* Vind. et edd. vulg. *falso* V. ed. Th. Ra.—131 *nec pro neque* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Bip. Hav. Delph. *sarris* Mus. B. 2. *fucus* Voss. vet. *cruor* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra.—132 *et Cant. est* deest Mus. B. 3. *quicquam* P. Ald. *crescit* V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *crescet* Voss. vet. et L. B. *inest* Mus. B. 1.—134 *longiter* edd. vulg.—135 *Hos* quatuor vss. rejicit Fab. *Hoc* P. Vind. et edd. vulg.—137 *quamvis* V. ed.—138 *Quande* Wakef. emend. *in eadem* Vind. *maneret* P. Vind. Mus. B. 1.—139

NOTÆ

trina notet mortali sermone cælum,
 lunam, sidera, terras, ac mare, &c.
 Unde peritura illa arguit.

128 *Animi natura*] Anima. Sic enim
 III. 422. et seqq. monet se hoc utrum-
 que vocabulum, animam et animum,

promiscue interdum usurpare.

Consiliumque] Mentemque, ut ait
 III. 94. 'Primum animum dico, men-
 tem quem sæpe vocamus, In quo con-
 silium vitæ, regimenque locatum est.'

129 *Sic, ut in æthere, &c.*] Hi 13. vss.

Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum;
 Dispositumque videtur, ubi esse, et crescere, possit 140
 Seorsum anima, atque animus; tanto magis inficiandum,
 Totum posse extra corpus, formamque animalem,
 Putribus in glebis terrarum, aut solis in igni,
 Aut in aqua durare, aut altis ætheris oris.
 Haud igitur constant divino prædita sensu, 145
 Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.

Illud item non est ut possis credere, sedes
 Esse Deum sanctas in mundi partibus ullis:
 Tenuis enim natura Deum, longeque remota

statutum etiam videtur esse, qua in parte in corpore nostro anima et animus possint separatim oriri et inesse, eo magis negandum est, utrumque posse permanere extra corpus et extra figuram animalem, et subsistere aut in corruptis cespitibus terrarum, aut in igne solis, aut in aqua, aut in supremis regionibus aëris. Ergo hæ res omnes non sunt constantes divino sensu, si quidem non possunt esse prædita anima ad vitam. Similiter hoc non verisimile, ut queas putare divinas sedes Deorum esse in aliquibus partibus mundi. Namque cum natura Deorum sit subtilis,

quando Bodl. V. marg. 1. cum V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. quomodo Mus. B. 1.—143 Putribus V. ed. Th. Ra.—144 aut in allis O. Mus. B. 1. horis Mus. B. 2.—145 Aut O. Mus. B. 3. constat Mus. B. 1.—147 Illud autem V. ed. Th.

NOTÆ

seqq. supra positi sunt III. 786. Consule ibi annotationes nostras.

142 *Totum*] H. e. utrumque, nempe animam et animum.

145 *Constant*] Supp. cælum, terra, mare, sol, luna, sidera, &c.

147 *Illud item non est, &c.*] His 10. vs. monet etiam ac docet interim Lucretius adversus Homerum, Aristotelem, ac vulgus philosophorum et ceterorum hominum, qui cælum Deorum esse domicilium consentiunt, nullam mundi partem aut esse aut posse esse Deorum sedem. Quod enim, inquit, sedem habet, seu quod est in loco, illud et tangit et tangitur. Locis enim et locatum, ut aiunt, sunt corpora: corpus autem tangere aut tangi potest. Sed Dii neque tangunt

neque tanguntur: non tanguntur quidem, quia adeo tenuis est eorum natura, ut a sensibus nostris sit remotissima; unde et sedes illorum naturam sequi credibile est, et nostris sedibus, hoc est, iis sedibus, quas vulgo Diis assignamus, longe esse dissimiles; h. e. tenues, et a sensibus nostris pariter remotas. Omnes autem mundi partes sub sensus nostros cadunt. Igitur nullæ possunt esse Deorum domicilia. At vero cum non tangantur Dii, sane neque tangant necesse est. 'Tangere enim non quit, quod tangi non licet ipsum.' Quapropter alia est Diis quærenda sedes, quam quæ hactenus iis assignata. Quod quidem se præstiturum infra pollicetur.

Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur. 150

Quæ quoniam manuum tactum subfugit et ictum,

Tactile nihil nobis quod sit, contingere debet:

Tangere enim non quit, si tangi non licet ipsum.

Qua re etiam sedes quoque nostris sedibus esse

Dissimiles debent; tenues, de corpore eorum. 155

Quæ tibi posterius largo sermone probabo.

Dicere porro, hominum caussa voluisse parare

et semota procul a sensibus nostris, vix etiam cernitur ratione mentis nostræ: quæ quidem natura Deorum cum fugiat tactum et plagus manuumstrarum, ea sane non debet tangere aliquid, quod possimus tangere; etenim illud non potest tangere, quod ipsum non potest tangi. Quapropter sedes Deorum debent etiam esse disparēs nostris sedibus, quippe quæ subtiles quasi de materia illorum sint. Quas res demonstrabo tibi infra multis rationibus ac verbis. At vero dicere Deos

Ra. possis dicere P.—150 ab Mus. B. 3. Cant. a vulg.—151 cum pro quoniam V. ed. Ferr. Th. Ra. quom manum Mus. B. 2. contactum fugit Delph.—153 qui pro quit Cant. si tangi P. Ald. Mus. B. 1. quod tangi vulg. quod si tangi Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—154 quasi pro quoque Mus. B. 3.—155 pro corpore Lamb.—156 longo Vind. O.—157 volui ipse Voss. vet.—158

NOTÆ

150 *Animi vix mente*] H. e. vix cogitatione et intelligentia comprehenditur. Sic IV. 759. ‘Mens animi vigilat,’ &c. et VI. 1181. Sic Plautus, Horatius, Catullus, et alii poetæ utramque hanc vocem, mens animi, conjungunt.

155 *Tenues, de corpore eorum*] Tenues, quasi de materia, de atomis, de corpusculis, ex quibus Dii constant.

157 *Dicere porro, hominum, &c.*] His 35. vss. totus in id incumbit Poëta, ut mundum hunc hominum causa non fuisse a Diis paratum persuadeat. Unde non sit, cur quisquam mortalis, quasi memor tanti beneficii a Diis accepti, tantum laudet opus, æternumque putet, ac futurum immortale. Quid enim, inquit ingratus ille vir, gratia nostra potuit apud Deos, ut mundum in nostrum gratiam condiderint, qui nullam a nobis gratiam erant relaturi? Deinde, quid novi fuit,

inquit, ut Dii, qui summa pace fruantur, illicerentur ad sui aut hominum causa priorem suam vitam otiosam mutandam, et ut hominum ac rerum creaturarum curam susciperent, cum antea pulchre beateque viverent? Præterea quid mali fuisset nobis creatos non fuisse? Qui enim vitæ amorem gustavit, is jure merito cupit vivere: at qui nunquam fuerunt, non est quod vitæ voluptate retineantur. Denique quomodo Dii mundum in hominum gratiam fabricasse potuerint, nisi prævio exemplari, atque prævia cognitione? Nihil enim fieri potest sine idea. Verum unde primum Diis insita est idea mundi creandi? Unde innata est illis mundi notitia, per quam animo cernerent quid facere instituerent? Etenim cum ex atomis creandus fuit mundus, nullo alio modo vim illarum cognoscere potuissent Dii, hoc est, quid illæ valerent mutata positura,

Præclaram mundi naturam, proptereaque
 Adlaudabile opus Divom laudare decere,
 Æternumque putare atque immortale futurum; 160
 Nec fas esse, Deum quod sit ratione vetusta
 Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo,
 Solicitare suis ulla vi ex sedibus umquam,
 Nec verbis vexare, et ab imo evortere summa :
 Cætera de genere hoc adfingere, et addere, Memmi ! 165
 Desipere est ; quid enim immortalibus, atque beatis,
 Gratia nostra queat largirier emolumentum,
 Ut nostra quidquam caussa gerere adgredientur ?
 Quidve novi potuit tanto post, ante quietos,

voulisse propter homines præparer pulchram hanc universi naturam ; et ideo conveniens esse collaudare opus Deorum, et existimare illud esse ab æterno, et fore sempiternum ; neque licitum esse conari movere unquam aliquid de suis stationibus, quod sit stabilitum antiquo consilio Deorum in gratiam generis humani ab æterno tempore ; neque licitum esse labefactare dictis, ac disjicere ab fundo ipsum Universum : et fingere sibi atque adjungere reliqua ejusmodi, delirare est, o Memmi ! Quid enim commodi beneficium nostrum potest tribuere Diis immortalibus et beatis, ut suscipiant facere aliquid propter nos ? aut quæ novitas potuit incitare illos, qui

~~~~~

Perclaram V. ed. mundi Mus. B. 2. *prætereque* P. *propterea* quod V. marg. 1.—159 *Adlaudabile* lib. vet. *Id laudabile* P. in not. et edd. vulg. *dium* V. ed. Th. Ra. *divini* Vind.—162 *fondatum* Mus. B. 2.—163 *ulla vi* ex P. Gryph. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ald. *illum ex* V. ed. Th. Ra. *ullam de* O. Ferr. *ullam ex* Mus. B. 1. 2. *ullum de* vulg. *illud ex* V. marg. 1. *sensibus* Gryph. P. Ald.—164 *ab uno* V. ed. Th. Ra. *summam* vulg. *fundo* Lamb. *pessum* Bentl.—166 *De super* Mus. B. 2. *mortalibus* O. Mus. B. 2.—167 *rem alimenti* Mus. B. 3.—168 *quicquid* V. ed. Th. Ra. Bodl. *adgredientur* P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *aggrediantur* vulg.—169 *Quodve* Ferr.—172 *ab*

NOTE

nisi natura creando mundum ex cœtu temerario atomorum illis specimen dedisset, ac per ipsum rerum exortum experti essent, quæ vis esset atomorum. Igitur non a Diis creatus est mundus, sed ex temerario, natura tamen duce, atomorum concursu atque congressu factus. Impia sane sententia, quæ virtutem Deo omnipotenti detrahit.

163 *Solicitare*] Quasi, solo citare, inquit Festus : h. e. e loco suo movere, aut labefactare.

164 *Summa* [*Summam*] Universum,

mundum, τὸ πᾶν, omne, quod scilicet ‘Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo.’

166 *Immortalibus*] Supp. Diis. Quam rationem hic prosequitur Lucretius, eandem præclare deducit Lactantius et refutat VII. 5.

167 *Largirier*] Poëtice, pro largiri.

169 *Quidve novi potuit*, &c.] Sic præclare Cicero de Nat. Deor. II. eandem rationem prosequitur his verbis : ‘Quid autem erat, quod concupisceret Deus mundum signis et luminibus, tanquam Ædilis, ornare ? Si,

Inlicere, ut cuperent vitam mutare priorem? 170
 Nam gaudere novis rebus debere videtur,
 Quoi veteres obsunt: sed, quoi nihil addidit ægri
 Tempore in ante acto, quom pulchre degeret ævum,
 Quid potuit novitatis amorem adcondere tali?
 An, credo, in tenebris vita ac mœrore jacebat, 175
 Donec diluxit rerum genitalis origo?
 Quidve mali fuerat nobis non esse creatis?
 Natus enim debet quiquomque est, velle manere
 In vita, donec retinebit blanda voluptas:
 Qui numquam vero vitæ gustavit amorem, 180

adeo multum antea conquiescebant, ut vellent commutare pristinam suam vivendi rationem? Etenim ille videtur debere delectari rebus novis, cui pristinæ nocent: verum, cui nihil ægritudinis evenit, cum beate viveret vitam in præterito tempore, quænam res potuit incutere cupidinem novitatis tali homini? An, puto, vita Deorum sepeliebatur in tenebris et erat in tristitia usquedum natus ortus rerum illuxit? Aut quid damni fuisset nobis non fuisse natis? Etenim quicumque creatus est, is debet cupere permanere in vita, quamdiu dulcis voluptas retinebit eum. At, qui nunquam degustavit voluptatem vitæ, neque fuit in numero viventium, quid

sunt Vind. cum pro quoi O. Mus. 1.—173 *in ante acto* V. ed. Th. Ra. Bodl.—174 *Qui* P. *Quis* Mus. B. 2. *novitas* V. ed. Th. Ra. *amore* P. Ald. Bas. marg. V. marg. 1. Nard. *accedere* P. O. Bas. marg. *talis* O. Mus. B. 1. Hic inseritur vs. 177. in P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—175 *vitam* Mus. B. 2. In Voss. vet. et L. B. h. et qui sequitur vs. transpositi leguntur.—176 *diduxit* Gryph. marg. Bas. marg.—177 *fueret* Gif. Par.—180 *verevitam* Cant. *gestavit* Ferr. V. edd. Th. Ra. O. Mus. B. 1. Cant.—181 *Non* Mus. B. 2.

NOTE

ut Deus ipse melius habitaret; ante videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat. Post autem varietatene enim delectari putamus, quæ cælum et terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio Deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, fere ut dicitis, hominum causa a Deo constituta sunt? Sapientumne? propter paucos igitur est tanta facta rerum molitio. An stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur, &c. Duo igitur circa mundi constitutionem peccavit Epicurus: 1. quod voluit non Deum, sed casum esse causam mun-

di; 11. quod censuit neque Dei causa, neque hominis gratia mundum esse factum.

170 *Inlicere*] Antique pro illicere.

177 *Fuerat*] Lambinus; bene. Pareus et alii quidam *fueret*, pro fuisset; ita videtur usus hoc verbo Lucretius passim; sic infra vs. 1342. et III. 849.

Creatis] In dativo casu, bene. Sic Latini scriptores loquuntur, et post infinitivum 'esse.' Quanquam non ea semper constructio servatur. Sic infra vs. 181. non, creato, sed 'creatum' legitur, etiamsi dativus casus præcesserit.

Nec fuit in numero ; quid obest non esse creatum ?

Exemplum porro gignundis rebus, et ipsa
Notities hominum Diis unde est insita primum,
Quid vellent facere, ut scirent, animoque viderent ?
Quove modo est umquam vis cognita principiorum, 185
Quidque inter sese permutato ordine possent,
Si non ipsa dedit specimen Natura creandi ?
Namque ita, multimodis, multis primordia rerum

nocet tali homini non fuisse natum ? Verum undenam principia exemplare, quod sequerentur in rebus creandis, notum est, et unde idea hominum innata est Diis, ut cognoscerent, et mente intuerentur quid cupirent agere ? et quam ratione potestas atomorum fuit iis unquam nota, quidnam valerent inversa illarum inter se positura ? nisi natura ipsa dedit iis exemplare gignendo res ipsas ? Etenim plurima principia rerum adeo variis modis agitata fuerunt ictibus jam ab æterno tem-

~~~~~

in mundo O. Mus. B. 1. abest Cant. creato quidam.—182 gignandi V. ed. Th. Ra.—183 diis unde est insita Bodl. Voss. vet. et L. B. divis unde est insita Mus. B. 1. Cant. divis unde insita P. Ald. divisum est Vind. Mus. B. 3. divisum deest V. ed. O. Ferr. Th. Ra. divis deest Mus. B. 2.—184 aut scirent Mus. B. 1.—185 inquam vis Nard. Mus. B. 1.—186 Quidve Bodl. Quæque Mus. B. 3. Quidnam edd. vulg. Quicquid Voss. marg. Quidnam Bas. se Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant.—187 speciem P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. creando Lamb. Creech. Delph.—188 Namque ea V.

NOTÆ

181 *In numero*] Supp. viventium.

182 *Exemplum*] Exemplare, quod scilicet Dii sequerentur in creandis rebus.

183 *Notities*] H. e. ipsa idea, ad quam noverint Dii creare gentem humanam.

187 *Natura*] Natura gubernans, ut ait supra vs. 78.

188 *Namque ita, multimodis, &c.*] Scilicet argumentatur Lucretius ex principiis suis, quæ supra posuit lib. I. et II. Docuit enim cum Deos, tum homines æque ex atomis fieri, ac ceteras res creatas. Qui vero, inquit, vis atomorum perspecta fuisset Diis, antequam illæ ad novas generationes convenirent ? Vult enim mutuam atomorum occurrantem atque indefessam pugnam ex infinito tempore præcessisse earum concilium atque cætum. Hæc vero, cum suoapte nisu tantum percu-

tiant ac resiliant, atque in varias inde generationes ferantur, non poterant præmittere sui exemplar in mente Deorum opificum, antequam in res ipsas novas creatas convenissent. Undenam ergo Dii rerum creandarum notitiam habuerint ?

Itaque negat Epicurus mundum opera Deorum esse factum : sed docet omnia esse effecta natura, seu fortuna ac casu, hoc est, atomorum fortuito concursu. Neque enim voluit fortunam aut sortem esse aliquam, quæ per se temperaverit atomos, et ad tales effectus, quos videmus, disposuerit : sed ipsas atomos ipsam esse fortunam, quatenus nulla præmeditatione sibi invicem occurrentes sese complectuntur, resque concretas, prout contigerit, faciunt. Ita enim Epicuri mentem explicavit Lucretius l. 1020. ' Nam certe neque

Ex infinito jam tempore percita plagis,
 Ponderibusque suis consuerunt concita ferri, 190
 Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
 Quæquomque inter se possint congressa creare ;
 Ut non sit mirum si in taleis disposituras
 Deciderunt quoque, et in taleis venere meatus,
 Qualibus hæc rerum geritur nunc summa novando. 195
 Quod, si jam rerum ignorem primordia quæ sint,
 Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim
 Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis ;
 Nequaquam nobis divinitus esse paratam
 Naturam rerum ; tanta stat prædita culpa. 200

pore, et solita sunt moveri perlata sua gravitate, et omnibus modis convenire inter se, et turbare res cunctas, quas ipsa inter se congregata queant procreare ; ut mirandum non sit, si delapsa sunt etiam in tales dispositiones, et devenerunt in talia intervalla, qualibus hæc universa rerum moles nunc administratur renovando ea, quæ sunt ætate confecta. Etiam si autem nesciam quæ sint principia rerum, attamen audacter possem demonstrare ex ipsis rationibus cæli, et dicere ex aliis rebus pluribus istud, nempe naturam rerum non esse creatam a Diis in gratiam nostram ; adeo tantis incommodis, atque tantis defectibus repleta est. Primum, quantum

marg. 1. *Sed quia multo Gassend.—190 fieri V. ed. Th. Ra.—191 pertemptare Vind. Mus. B. 1.—193 ritales V. ed. Th. Ra.—194 Deciderint P. Ald. talibus Mus. B. 2. novatus P. in not. Mus. B. 1. Ferr. mestus Vind. Cant. maestus V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. in estus Mus. B. 3.—196 jam nunc V. marg. 1. O. Cant. jam ego Mus. B. 1. si deest V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra.*

NOTÆ

consilio primordia rerum Se ordine quæque suo, atque sagaci mente locarunt : Nec quos quæque darent motus pepigere profecto ; Sed quia multa modis multis mutata per omne, &c. Et infra jam vs. 420. ubi repetit hos versus.

194 *Deciderunt*] Penultima brevis. Sic vs. 416. 'constiterunt.'

195 *Qualibus hæc, &c.*] Hic vs. positus est 1. 10 7.

Rerum summa] Natura, universum.

Novando] Supp. ea, quæ jam ætate et ævo confecta sunt.

196 *Quod, si jam rerum, &c.*] Hi 5. vs. jam positi sunt 11. 177. Monet autem iis quinque versibus, suppressa

etiam atomorum cognitione atque natura, facile probare posse ex ipsa cæli ratione, atque ex aliis etiam rebus imperfectis et incommodis, quæ in mundo sunt, mundum hunc divinitus, hoc est, a Deo, non fuisse creatum in hominum gratiam. Quod et Cicero de Nat. Deor. 1. præclare explicat.

197 *Cæli rationibus*] Cæli conditione, natura : cælo.

199 *Divinitus*] A Deo, a Diis immortalibus.

200 *Naturam rerum*] Hunc mundum.

Tanta stat prædita culpa] Adeo multa sunt in mundo hoc peccata, incommoda ; et quæ non recte neque ordine facta sunt.

Principio, quantum cœli tegit inpetus ingens,
 Inde avidam partem montes, sylvæque ferarum,
 Possedere; tenent rupes, vastæque paludes,
 Et mare, quod late terrarum distinet oras.
 Inde duas porro prope parteis fervidus ardor, 205
 Adsiduusque geli casus, mortalibus aufert.
 Quod super est arvi, tamen id natura sua vi
 Sentibus obducatur, ni vis humana resistat,

celerimus ambitus cœli magnus obtegit, ex eo colles, et saltus, ubi feræ vagantur, occupare vastam partem; scopuli, ingentesque paludes, et æquor, quod vaste coercet fines terrarum, occupant etiam partem. Ex eo æstus ardens, et continuus lapsus gelu, tollunt hominibus fere etiam duas partes. Quod agrorum restat, natura tamen ex suo nutu operiret illud spinis, nisi solertia hominum obstaret, solita

—201 *quam tum* P. V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *tegit* P. in not. *gerit* Mus. B. 2. et in marg. *regit* pro var. lect.—202 *Inde aliam* Mar. sylvæ Mus. B. 2.—204 *destinat* P. V. ed. *destinet* Mus. B. 2.—207 *suavi* V. ed. Th. Ra.—208 *Gentibus* O. Mus. B. 1. 3. *abducatur* Mus. B. 1. *iri vis* V. ed.

NOTÆ

201 *Principio, quantum, &c.*] His 6. vss. continetur 1. argumentum, quo probatur maximam terrarum partem hominibus esse inutilem; ut pote quæ partim montibus, sylvis, ac rupibus; partim vastis paludibus et mari possideatur: partim nimio fervore solis aduratur, aut frigore rigeat, ubi non licet habitare, nempe sub zona torrida, et sub zonis frigidis. Qui ergo dici possit terra in hominum gratiam creata divinitus, quæ tot ac tantis defectibus ac incommodis prædita est?

Quantum] H. e. eam mundi partem, quam cælum tegit; i. e. terrarum orbem, qui partim terra est habitabilis: partim inhabitabilis, propter calorem et frigus: partim mare: partim sylvæ: partim fluvii: partim lacus ac paludes.

Inpetus ingens] Cœli ambitus celerimus et volubilissimus. Sic Cicero de Nat. Deor. II. 'Cum autem impetum cœli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus,' &c.

202 *Avidam partem*] I. e. magnam,

vastam, et ingentem partem, quasi avidè occupatam. Hypallage. Sic Horat. Od. II. 14. dixit, 'pavimentum superbum,' pro pavimento superbi domini.

Sylvæque ferarum] Sylvæ, in quibus vagantur feræ.

205 *Fervidus ardor*] Nempe sub zona torrida.

206 *Assiduusque geli casus*] Nempe sub duabus zonis frigidis.

Geli casus] Gelu, quod est pruina frigida, quæ cadit ex aëre in terras vs. 217. Dicitur autem, teste Nonio, gelu, et gelus.

207 *Quod super est arvi, &c.*] His 7. vss. continetur II. argumentum, nimirum, quod ex residua terrarum, quæ colitur, parte, non nisi magno cum labore hominum colentium cam aratri et bidentibus fructus ægre proveniant. At si hominum gratia creata esset divinitus terra, cur sponte sua non ferret fructus?

Natura] Fortuna, sors, quam rerum opificem statuit Epicurus.

208 *Resistat*] Nempe, arando, co-

Vitai caussa, valido consueta bidenti
 Ingemere, et terram pressis proscindere aratris: 210
 Si non, fecundas vortentes vomere glebas,
 Terraique solum subigentes, cimus ad ortus;
 Sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras.
 Et tamen, interdum magno quæsita labore,
 Quom jam per terras frudent atque omnia florent; 215
 Aut nimiis torret fervoribus ætherius sol,
 Aut subitei perimunt imbres, gelidæque pruinae,
 Flabraque ventorum violento turbine vexant.
 Præterea, genus horriferum Natura ferarum,
 Humanæ genti infestum, terraque marique, 220
 Quir alit, atque auget? quur anni tempora morbos

gemere fodiendo terram duro bidenti, et scindere terram depressis aratris, vivendi gratia. Nisi excitaremus terram ad fructus fundendos, invertentes aratro fertiles glebas, et conterentes solum telluris, non possent fructus vi sua exsurgere e terra in flatus fluidos aëris. Et tamen aliquando res omnes conquisitæ magno labore, ubi jamjam veluti frondescunt et quasi florescunt per omnes terras; tunc vel sol aërius urit illas nimiis suis ardoribus, vel pluviæ repentinæ interimunt eas, et frigida pruinae, aut flatus ventorum labefactant eas vehementiori flatu. Deinde quare natura nutrit et auget horrendam gentem ferarum, quæ inimica est generi humano, in terra et in mari? Quare tempestates anni afferunt morbos? cur mors

Th. Ra. vi ris Mus. B. 3. nisi vis Mus. B. 2.—210 Deest Voss. vet. possis Mus. B. 2.—211 iterantes Voss. marg. vomere terras Mus. B. 3. pro var. lect.—212 stimus V. ed. Th. Ra. scimus Voss. vet. et L. B.—213 persistere Mus. B. 2. exsurgere P. in not.—214 Sed tamen quidam.—216 nimium Mus. B. 1.—217

NOTÆ

lendo, pastinando, fodiendo, &c.

209 *Bidenti*] Bidens instrumentum fossorium est, quo terra foditur, quod duos dentes habet. Plin. xvii. 21. Colum. iv. 14.

211 *Si non fecundas, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt i. 212.

212 *Subigentes*] Mollientes, colentes, conterentes. Sic Virg. Georg. i. 125.

Ad ortus] Supp. fructuum: h. e. ad fructus fundendos.

213 *Liquidas exsistere in auras*] Oriri, nasci, exsurgere in aëra.

214 *Et tamen, interdum, &c.*] His 5. vss. continetur iii. arg. nimirum, quod

etiam fructibus speratis ex labore et cultu duro terrarum, sæpe tamen frustremur per varios casus, nempe aut per assiduas imbres, aut per nimium solis æstum, aut per ventorum vim validam, &c. Sed de his omnibus consule Virg. Georg. i.

219 *Præterea, genus horriferum, &c.*] His 4. vss. continetur iv. arg. nempe, quod noxia animalia terra marique crescant et alantur: quod morbos anni tempestates afferant: quod mors immatura rapiat homines. Quibus malis obnoxii esse non deberent homines, si cuncta creata fuerint eorum causa.

Adportant? qua re Mors inmatura vagatur?

Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis

Navita, nudus, humi jacet, infans, indigus omni

Vitali auxilio; quom primum in luminis oras

225

Nixibus ex alvo matris Natura profudit:

Vagituque locum lugubri complet, ut æquum est,

Quoi tantum in vita restet transire malorum.

At variæ crescunt pecudes, armenta, feræque:

Nec crepitacillis opus est, nec quoiquam adhibenda est 230

præcox fertur? Postea etiam infans, sicut nauta ejectus ab fluctibus immanibus, ita ejicitur nudus in terram, loqui nesciens, indigens omni juvamine vitæ, cum primum natura emittit illum in auras lucis ex utero genitricis suæ per nîsus magnos, et implet loca circum ploratu lamentabili, sicut justum est, quippe cui tot ac tantæ calamitates supersint traducere in vitæ. Verum diversæ animantes, pecora, et belluæ feroces augentur, neque cymbala sunt necessaria illis ad ludendum; neque

subita Voss. L. B.—222 *Important* Lamb.—223 *Cum* Mus. B. 3. *vero* et Mus. B. 2.—224 *Nam ita* Vind. *Nauta* V. ed. Th. Ra.—225 *Vitæ* Mus. B. 1. in marg. Gif. Par. Lamb.—226 *albo* Mus. B. 2. *profundit* P. V. ed. Voss. vet. Delph.—228 *Qui* Cant. V. marg. 1. *tamen* Mus. B. 2. *transire* est Voss. vet. et L. B.—229 *Et* Mus. B. 2.—230 *Nec crepitacillis* P. in not. Voss. vet. et L. B. Mus. B. Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *Nec receptaculis* Vind. *Ne crepitaculis* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *Ne crepitat ancillis* O. *Nec reputaculis* Mus. B. 2. *Nec reputacillis* Mus. B. 3. *Nec rept ancillis* Cant. *Nec crepitacula eis* P. Ald. et edd. vulg. *opus sunt* Lamb. Bas. marg. P. *cuique pro quoiquam* P. Vind. Mus. B. 3.

NOTÆ

223 *Tum porro puer, &c.*] His 13. vss. continetur v. arg. Nempe quod hominum videatur fuisse minor cura, quam ceterorum animalium: homo quippe nascitur infirmior pecudibus, omnium rerum indigens, nudus, infans, vagiens, &c. Quibus incommodis cetera animalia non sunt obnoxia. ‘Cur ergo,’ inquit Epicurus apud Lactantium vii. 5. ‘Deus omnibus malis, quem diligebat, hominem objecit? Cur mortalem fragilemque constituit?’ &c.

227 *Vagituque locum, &c.*] Sic præclare Plin. lib. vii. de imbecillitate naturæ humanæ. ‘Hominem tantum nudum, et in nuda humo natali die abjicit ad vagitus statim et plo-

ratus, nullumque tot animalium pro-nius ad lacrymas, atque has protinus vitæ principio,’ &c. Consule locum, atque cum his confer.

230 *Crepitacillis* [*crepitacula eis opu’ sunt*] Lamb. bene; male quippe vulgatæ editiones habent, *Nec crepitaculis opus est*. Est autem crepitaculum instrumenti genus, quod manibus pulsum reddit sonum. Martialis de crepitaculo xiv. 59. ‘Si quis plorator collo tibi vernula pendet, Hæc quatiat tenera garrula sinistra manu.’ Quod quidem instrumenti genus nutrices quatiunt, ut a fletu et ploratu avocent pueros. Vulgo, *un hochet*.

Almæ nutricis blanda, atque infracta, loquela ;
 Nec varias quærun't vesteis pro tempore cœli :
 Denique, non armis opus est, non mœnibus altis,
 Quei sua tutentur ; quando omnibus omnia large
 Tellus ipsa parit, Naturaque dædala rerum. 235

Principio, quoniam terrai corpus, et humor,
 Aurarumque leves animæ, calideique vapores,
 E quibus hæc rerum consistere summa videtur,
 Omnia nativo ac mortali corpore constant ;
 Debet eadem omnis mundi natura putari. 240
 Quippe et enim, quorum parteis et membra videmus,
 Corpore nativo, in mortalibus esse figuris,

ulli afferendus est dulcis et interceptus sermo nutricis alantis : nec quærun't sibi diversa indumenta pro diversis tempestatibus cœli : demum non habent opus armis, aut muris celsis, quibus custodiant suas res, quoniam terra ipsa, et natura, rerum opifex, progignit illis omnibus res omnes. Primum cum terra, et aqua, et teneri flatus aëris, et fervidi calores, ex quibus hæc universa moles rerum videtur constare, omnia habeant corpus genitabile et interiturum, univ'ersa quoque ipsa natura mundi debet existimari similis. Namque videmus res, quarum cernimus partes et mem-

~~~~~

Cant.—231 *Blandæ* Mus. B. 2. *ac infracta* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—233 *aut mœnibus* Mus. B. 2.—234 *Queis* edd. vulg. Mus. B. 1. *Quæ* P. Ald. *quoniam* pro *quando* Mus. B. 2.—235 *petit* V. ed. Th. Ra.—236 *quom* pro *quoniam* Ferr. V. ed. Th. Ra. *quomodo* O. V. marg. 1. *quando* Mus. B. 1. V. marg. 2. *cum* Mus. B. 3.—239 *Corpore nativo ac mortalibus omnia constant* P. in not.—240 *eodem omnis* Gif. Par. *omnis idem* Voss. vet. *tota eadem* edd. vulg.—241 *quoniam parteis* Gassend.—242 *nativo immortalibus* P. Ald. *nativum mortalibus* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *nativom mortalibus* Voss. L. B.

NOTÆ

231 *Almæ nutricis*] De voce *alma* vide notas 1. 2.

Infracta] *Fracta* et *decurtata*.

235 *Dædala*] *Artifex, opifex*. Vide quæ annotavimus 1. 7. ad hunc locum, 'dædala tellus.'

236 *Principio, quoniam, &c.*] His 12. vs. jam monet se demonstraturum mundum neque esse æternum neque immortalem; sed nativum et mortalem. Cujus enim partes nativæ sunt et mortales, illud et nativum ac mortale sit necesse est. Atqui præcipuas mundi partes, nempe terram, aquam, aëra, et ignem, nativas esse ac mortales jamjam sigillatim ostensurum se ait. Igitur mundus et nati-

vus et mortalis est.

Terrai corpus] Terra, arida.

Humor] Aqua.

237 *Aurarum leves animæ*] Aër. Sic Manil. 1. 151. 'Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi.'

Calideique vapores] Ignis.

238 *E quibus, &c.*] Sunt enim quatuor elementa, quæ Manilius 1. 138. vocat 'Quatuor mundi artus.' Et ipse Lucretius infra vs. 245.

Rerum summa] Mundus, vs. 196. 240.

240 *Mundi natura*] Mundus.

242 *Mortalibus figuris*] Mortalibus principiis, seu atomorum contexturis

Hæc eadem ferme mortalia cernimus esse,
 Et nativa simul: quapropter maxuma mundi
 Quom videam membra, ac parteis, consumpta, regigni; 245
 Scire licet, cœli quoque item terræque fuisse
 Principiale aliquod tempus, clademque futuram.

Illud in hiis rebus ne conripuisse rearis,
 Memmi! quod terram, atque ignem, mortalia sumpsit
 Esse; neque humorem dubitavi, aurasque, perire; 250
 Atque eadem gigni, rursusque augescere, dixi:
 Principio, pars terrai non nulla, perusta
 Solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi,
 Pulveris exhalat nebulam, nubesque volanteis,
 Quas validei toto dispartunt aëre ventei: 255

bra, constare genita natura, et formis atomorum perituris, esse penitus obnoxias morti, simul et generabiles. Quamobrem quoniam cerno plurimas partes mundi ac membra interemta regenerari, inde possum agnoscere aliquod fuisse simile tempus natale etiam cœli et terræ, ac venturum exitium. Verum ne fortasse putes, o Memmi, me assumisise istud in his rebus, quod posui terram et ignem esse peritura, et quod docui eadem iterum regenerari et crescere. Primum certa pars terræ adusta continuis ardoribus solis, et trita frequenti impetu pedum, emittit levem nubem pulveris, et nimbos volitantes, quos venti rapidi disjiciunt per totum aëra.

////////

nativum motalibus Voss. vet. *nativo mortalibus* Nard. Bas. O. *nativo et mortalibus* edd. vulg.—243 *eadem* deest V. ed. Th. Ra. *forma* Mus. B. 1.—244 *natura* V. ed. Th. Ra.—246 *item* Bentleius. *idem* omn. exempl.—247 *Principale* Mus. B. 2.—248 *nec pro ne* Mus. B. 2. *ne arripuisse* Gif. Par. *ne me arripuisse* edd. vulg. *reatis* V. ed. Th. Ra.—250 *haurasque* V. ed. Th. Ra.—252 *non ulla* O. Mus. B. 2. Ferr.—254 *Pulveris* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *Pulveris* vulg.—255

NOTÆ

mortalibus: sic passim loquitur.

247 *Principiale tempus*] H. e. tempus, quo principium et originem habuerint: sic II. 423.

248 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 4. vs. monet mirum videri non debere si assumerit ac dixerit terram, aquam, aëra, et ignem esse nativa et mortalia. Hoc enim jamjam declaraturus est sigillatim.

Conripuisse [*arripuisse, &c.*] Sententia est: Ne forte existimes me per vim et temere et sine ratione assumisise, quasi abs te datum et concessum id, quod sumsi et posui, nempe

partes mundi esse interituras, &c.

250 *Humorem*] Aquam.

Auras] Aëra.

252 *Principio, pars terrai, &c.*] His 10. vs. probat I. de terra, quod corrumpatur et renascatur. Namque solibus assiduis assatur, pedibus deditur, vi ventorum in aëra dispergitur, tabescit imbribus, abraditur a fluminibus, absumitur suis a fœtibus, rursusque redintegratur. Denique sicut rerum omnium videtur magna parens, ita et earundem sepulcrum commune. Ergo terra corrumpitur et renascitur.

Pars etiam glebarum ad diluvium revocatur
 Imbribus, et ripas radentia flumina rodunt.
 Præterea, pro parte sua, quodquomque alid auget,
 Redditur: et, quoniam dubio procul esse videtur
 Omniparens eadem rerum commune sepulcrum, 260
 Ergo terra tibi libatur, et aucta recrescit.

Quod super est, humore novo mare, flumina, funteis,
 Semper abundare, et latices manare perenneis,
 Nihil opus est verbis, magnus decursus aquarum
 Undique declarat: sed primum, quidquid aquai 265
 Tollitur; in summaque fit, ut nihil humor abundet;

Pars quoque cespitum terræ reducitur ad inundationem per pluvias; et fluvii corrodentes abripiunt oras. Adde quod id omne aliud, quod terra alit pro parte sua, corrodat; et quod, cum sine dubio videatur esse mater rerum omnium, eadem sit etiam communis tumulus rerum omnium. Igitur terra diminuitur tibi, et augmentata iterum crescit. Quod reliquum est, non opus est dictis ostendere, mare, fluvios, et fontes perpetuo affluunt novis aquis, et eorum aquas perpetuas fluere; magnæ aquæ undique defluentes ostendunt satis istud; sed primo ea pars aquæ, quæ sursum trahitur, et per quam efficitur, ut aqua non exæstuet in mole aquarum,

//////////

Qua Cont. dispargunt Mus. B. 2. 3. dispergunt vulg.—256 dilieniem V. ed. Th. Ra.—258 alid Voss. vet. et L. B. alit reliqui. alit et Mus. B. 2. Cant. augetque Bodl.—259 Roditur edd. vulg. ut quom V. ed. Th. Ra. et cum Mus. B. 2.—261 labatur Ferr. limatur Bip. Lamb. rectescit V. ed. Th. Ra. senescit Gassend.—263 peremnis Cant.—264 equarum Ferr.—265 dedarat V. ed. Th. Ra.—266 summa quæ V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. ut deest Mus. B. 1. 3. nil P. O.

NOTÆ

256 *Ad diluvium revocatur*] Inundatur, obruitur torrentibus et aquis.

258 *Alid*] Lambin. bene, pro aliud. Sic I. 263. III. 984. &c. Parens et quidam alii legunt, *alit*, non male; sic enim vs. 221.

259 *Redditur* [*Roditur*] Diminuitur.

260 *Omniparens*] Sic Virg. *Æn.* VI. 'Terræ omniparentis alumnum.' Sic Lucet. II. 705.

261 *Libatur*] Parens, bene: hoc est, diminuitur, roditur. Sic alibi passim, III. 214. 717. Sic infra vs. 569. Lambinus vero *limatur*.

262 *Quod super est, humore, &c.*] His 12. vs. probat II. de aqua, quod corrumpatur et iterum crescat. Novi

enim semper latices fontium, fluminum, et maris perenniter manant; faciuntque tum venti, qui maria verrentes abripiunt aquas, cum calor solis, qui aquas absumit, ut mare non redundet. Præterea pars alia aquarum maris per terræ cuniculos subter irrepit et percolatur, ac deposito ibi viro seu sale, rursus emergit in fontes; e fontibus in fluvios; e fluviiis in mare redit, perpetuo cursu ac recursum manans.

264 *Magnus decursus aquarum*] Magna aquarum copia, magni undique fluvii decurrentes in mare. Sic I. 1030. hæc sententia scripta fuit.

266 *In summa*] In massa, in tota mole aquarum.

Partim, quod validei, verrentes æquora, ventei

Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;

Partim, quod subter per terras diditur omneis:

Percolatur enim virus, retroque remanat 270

Materies humoris, et ad caput amnibus omnis

Convenit: inde super terras fluit agmine dulci,

Qua via secta semel liquido pede detulit undas.

Æra nunc igitur dicam, quid corpore toto

Innumerabiliter privas mutatur in horas: 275

eo quod partim vehementiores venti stringentes maria minuunt aquas, et ipse sol ærius revocans aquas, minuit eas: partim quia aqua distribuitur infra per omnes terras. Etenim aqua salsa colatur, et materia aquæ retrofluit et tota concurrit ad originem fluviorum; hinc decurrit super terras levi ductu, per eam partem, per quam iter semel factum deducit aquas humido pede. Jam vero loquitur de aëre, qui in tota sua materia vertitur singulis horis in infinitos modos. Etenim id omne,

//////////

Ald.—267 *Parti* V. ed. Th. Ra. *vertentes* Ferr.—268 *Diminuunt* Gif. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Diminuunt* Gif. L. B. Par. Sus. V. marg. 1. *æthereus* O. V. ed. Th. Ra.—269 *dividitur* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Vind.—270 *Percolatur* Cant. *virtus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *intus* O. Mus. B. 1. *utroque* V. ed. Th. Ra.—272 *fluit* Mus. B. 2.—273 *secta* Mus. B. 1. *retulit* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—274 *qui corpore* P. in not.—275 *primas* Mus. B. 3. *in oras* P. Vind.

NOTÆ

267 *Verrentes æquora*] Sic vs. 389. ubi hi 2. vss. repetuntur; et vi. 624. Sic i. 280. utitur eodem verbo.

268 *Retexens*] Vel revocans ad se aquas, quæ ex æthere decidunt: vel dissolvens radiis suis ipsam aquarum summam ac diminuens.

270 *Percolatur enim virus*] Supp. aquarum. Virus, i. e. sal. Sic ii. 473. 'Humor dulcit, ubi per terras crebrius idem Percolatur, ut in foveam fluat, ac mansuescat; Linquit enim supera tetri primordia viri Aspera,' &c.

271 *Ad caput*] Ad fontes, ex quibus oriuntur fluvii; vi. 636.

272 *Inde*] E fontibus; i. 1030. ii. 591.

Agmine dulci] Sic Virg. Æn. ii. 'Leni fluit agmine Tiberis.' Agmine, hoc est, actu, ductu, inquit Macrob. lib.

vi. Saturn.

273 *Qua via, &c.*] Hic vs. repetitur vi. 638.

274 *Æra nunc igitur, &c.*] His 8. vss. probat iii. de aëre, quod corrumpatur et iterum crescat. Is enim singulas in horas mutatur. Quicquid enim e rebus effluit, id fertur in vastum aëris spatium. Decidunt quippe e rebus assidue corpuscula, quæ feruntur ac volitant per aëra. Quæ quidem corpuscula nisi assidue redderet aër rebus, jam sane res omnes effluxisse deberent, ac peririsse. Igitur res perpetuo mutantur in aëra, et aër in res revertitur.

275 *Privas in horas*] In singulas horas: singulis momentis: semper: perpetuo. Sic vs. 732. 'privos in dies;' hoc est, in singulos dies. Sic vi. 793. Sic iii. 724. iv. 568, &c. Sunt qui

Semper enim, quodquomque fluit de rebus, id omne
Aëris in magnum fertur mare ; qui nisi contra
Corpora retribuat rebus, recreetque fluenteis,
Omnia jam resoluta forent, et in aëra vorsa.

Haud igitur cessat gigni de rebus, et in res 280
Recidere, adsidue : quoniam fluere omnia constat.

Largus item liquidi fons luminis, ætherius sol,
Inrigat adsidue cœlum candore recenti,

quod decidit de rebus, semper abit in ingens æquor aëris ; qui contra nisi reddat rebus corpuscula, quæ ex iis fluxerunt, et resarciat res eas, quæ decidunt, sane jam res cunctæ essent peremptæ, et mutatæ in aëra. Ergo aër non desinit generari de rebus, et continuo revertere in res, siquidem certum est res cunctas paulatim decidere. Similiter sol aërius, qui origo est copiosa claræ lucis, perfundit continuo

//////////

Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. O. Cant. *moras* V. ed. Th. Ra.—276 *quocunque* P. *cuiusque* P. in not.—278 *recreat* V. ed. Th. Ra. Ferr.—280 *Haut* V. ed. Mus. B. 3. *Aut* Mus. B. 2.—281 *Recidere* Voss. vet. et L. B. O. Lamb. P. in not. *Decidere* Mar. *quom* Ferr. V. ed. Th. Ra. *constant* Cant.—282 *atheris sol* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—283 *recenti* P. O. Cant. Ald. *regenti* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3, sed in Voss. vet. corr. *rigenti*

NOTÆ

legendum putant, *privas in oras*. I. e. in proprias extremitates ignis, aquæ, et terræ.

277 *Aëris... mare*] Metaphora est ; h. e. vastum aëra. Sic Ennius, apud Festum : ‘ crassa pulvis oritur, omne pervolat cœli fretum.’ Sic II. 550.

278 *Fluenteis*] H. e. e quibus aliquid defluit ac deperit. Active.

281 *Recidere* [*Reccidere*] Duplicata littera c, metri causa. Sic II. 223.

282 *Largus item, &c.*] His 25. vss. probat IV. quod ignis corrumpatur, et iterum renascatur. Quod quidem contingere docet in sole, cuius lumen prius actutum perit, et novum creatur ; cuius rei fidem facit nebula interposita. Docet et id contingere in lychnis ac candelis nostris, in fulguribus cœli, in Luna, in sideribus aliis ; quorum omnium prima lux perit, ac nova continuo subministratur. Lumen igitur, in quo ignis est, et perit et gignitur in omnibus luminosis corporibus ; atque adeo ignis ipse

pereat et renascatur necesse est. Quod quidem ad nostra lumina spectat, quæ humido et pingui aluntur quasi oleo, nemo revocat in contraversiam, quin continuo mutantur. At Aristoteles II. Meteor. negat solis lumen ceteris luminibus terrestribus esse simile. Semper enim idem et unum esse vult, quippe quod humoribus non alatur ; alias enim quotidie sol novus oriretur, et novus assidue esset. Quod falsum et absurdum est. Lucretius quidem hoc in loco neque arguit solem aut sidera ignea esse aut ignem : sed sat habuit probare lumen, in quo ignis continetur, assidue et perire, et iterum gigni. Locus erit infra, quo probabit solne sit ignis, necne ; docebitque ex Epicuro cœlestia corpora, nempe sidera, aut ignea esse, aut ex igne constare. Quod et alibi sapius insinuavit.

283 *Inrigat*] Irrigat, eleganter ; sol enim fons ac flumen est omnium ignium, ut ait infra vs. 597.

Subpeditatque novo confestim lumine lumen.
 Nam, primum quidquid fulgoris disperit ei, 285
 Quoquomque addidit: id licet hinc cognoscere possis;
 Quod, simul ac primum nubes subcedere soli
 Cœpere, et radios inter quasi rumpere lucis;
 Ex templo inferior pars horum disperit omnis,
 Terraque inumbratur, qua nimbei quomque ferantur; 290
 Ut noscas splendore novo res semper egere,
 Et primum jactum fulgoris quemque perire:
 Nec ratione alia res posse in sole videri,
 Perpetuo ni subpeditet lucis caput ipsum.
 Quin etiam nocturna tibi, terrestria quæ sunt, 295
 Lumina, pendentes lychni, claræque coruscis
 Fulguribus, pingues multa fuligine, tedæ,

cælum novo splendore lucis, et subministrat subito lucem recenti luce. Etenim primum quodque lumen deperditur ei, in quamcumque partem abeat. Licitum est ut queas cognoscere istud ex eo, quod et primum nubila inceperunt subjici soli, et veluti interscindere radios luminis, subito tota pars ima horum radiorum interit, et terra tegitur umbra in ea parte, in quam nubes abeunt, ut cognoscas res indigere semper nova luce et quodlibet prius jaculum lucis interire: neque ob aliam causam res posse cerni in sole, nisi fons ipse luminis assidue suppetat. Adde quod lumina nocturna, quæ sunt terrena, appensæ lucernæ, et faces micantes coruscantibus fulgoribus, sed

////////

Mus. B. 2.—285 *quidquid* deest V. ed. Th. Ra. *ei* omn. vet. exempl. *eii* edd. recent. *ejus* V. marg. 1.—286 *posse* Bas.—287 *nubes primum* Mus. B. 1. *nullo* pro *nubes* V. ed. Th. Ra.—288 *Corpore* V. ed. Th. Ra. ac Mus. B. 2.—290 *cuique* V. ed. Th. Ra.—291 *novo* deest Mus. B. 2.—292 *Ut* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—294 *vi* V. ed. Th. Ra.—295 *Quin* V. ed. Th. Ra.—296 *Numina* O. *lychni* Mus. B. 2.—297 *Fulguribus* P. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *pingues*

NOTÆ

284 *Subpeditatque novo, &c.*] Sic vs. 661. et IV. 375. ‘Semper enim nova se radiorum lumina fundunt, Primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur,’ &c.

285 *Quidquid*] Quidque, quodlibet, quodque. Sic vs. 292. et vs. 305.

287 *Subcedere soli*] Subjici soli: subire solem: succedere sub solem.

290 *Qua nimbei quomque*] Tmesis vocabuli, quacumque.

292 *Primum jactum fulgoris*] Metaphora est. Sic passim vocat lucem,

tela lucis.

293 *In sole*] Ad solem, in solis luce.

294 *Subpeditet*] Absolute sumendum; i. e. suppetat, subministret, supp. lucem, in qua res videri possint.

296 *Pendentes lychni*] Sic Virg. Æn. I. ‘dependent lychni laquearibus aureis.’

297 *Fulguribus*] Fulguribus, II. 327. 332.

Tedæ] Faces, lampadæ. Vide II. 387. et III. 1031.

Consimili properant ratione, ardore ministro
 Subpeditare novum lumen, tremere ignibus instant ;
 Instant, nec loca lux, inter quasi rupta, relinquit : 300
 Usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei
 Exitium celeri celeratur origine flammæ.
 Sic igitur solem, lunam, stellasque, putandum
 Ex alio atque alio lucem jactare subortu,
 Et primum quidquid flammaram perdere semper ; 305
 Inviolabilia hæc ne credas forte vigere.

Denique, non lapides quoque vinci cernis ab ævo ?
 Non altas turreis ruere, et putrescere saxa ?
 Non delubra Deum, simulacraque, fessa fatisci ?

pingues plurimo fumo, pari modo festinant subministrare tibi novam lucem, ministerio ignis, et celerant micare fulgoribus : celerant, inquam, neque lumen veluti inturbatum deserit loca, ubi est : adeo celeriter damnum lucis sustentatur a cunctis illius ignibus, subortu subito novæ lucis. Ita ergo credendum est solem, lunam, et sidera mittere lumen ab alio, et alio exortu lucis, et amittere continuo primam quamque lucem ; ne fortasse putes has res manere semper integras. Tandem nonne vides etiam saxa labefacturi a temporis longinquitate ? Nonne vides celsas turres corruiere, et lapides putrefieri ? Nonne vides fana, et statuas Deorum

.....

V. ed. Th. Ra.—298 *properant* P. Bodl. Mus. B. 3. *referam* Mus. B. 2. *properant* reliqui.—299 *instar* Mus. B. 2.—300 *Priscant* Mus. B. 2. *emptu pro rupta* Mus. B. 3.—301 *properant* Mus. B. 1. *ei* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *ejus* vulg.—302 *celeratur* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. marg. *toleratur* P. V. ed. Mus. B. 2.—303 *stellas* Vind. *putandum est* Cant. V. marg. 1.—304 *sub ortu* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Gryph.—305 *primu* V. ed. Th. Ra. *flammarum* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Mar. V. marg. 1. Ferr. *flammai* P. Vind. Bodl. Ald. Bip. Hav. Delph. *flammas* V. ed. Th. Ra. *flammare* Mus. B. 2.—306 *nec* V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—308 *Nonne* P. in not. *terris* V. ed. Th. Ra.—309 *fissa* Fab.—310 *pro-*

NOTE

299 *Subpeditare*] Præbere, subministrare. Active sumitur. Sic vs. 284.

300 *Inter quasi rupta*] Tmesis ; quasi interrupta.

305 *Primum quidquid flammaram*] Primam quamque flammam : vs. 285. not.

306 *Hæc*] Solem, lunam, stellas, &c.

307 *Denique, non lapides, &c.*] Non contentus Poëta præcipuas mundi partes induxisse, quas et natives et mortales docuit, his 12. vss. jam minores alias partes affert, sive quæ

arte tractentur, sive quæ naturæ suæ relinquantur ; quas etiam et natives et mortales esse contendit. Validissima ergo profert saxa, quæ vel sculpta in Deorum statuas, vel secta in eorundem templa, aut hominum monumenta, vel etiam neque in rupibus suis annexa, tandem ævo tamen vincuntur, senescunt, corrumpunt, et deterruntur. Quæ si forent æterna, sane in æternum injuriis temporis reluctari potuissent.

309 *Fessa*] Fracta ævo.

Fatisci] Frangi, defetisci.

Nec sanctum numen fati protollere fineis 310

Posse, neque advorsus naturæ foedera niti ?

Denique, non monimenta virum dilabsa videmus ?

Quærere, proporro, sibi quomque senescere credas.

Non ruere avolsos silices a montibus altis ;

Nec validas ævi vireis perferre, patique, 315

Finiti ? neque enim caderent avolsa repente,

Ex infinito quæ tempore pertolerassent

Omnia tormenta ætatis, privata fragore.

Denique, jam tuere hoc, circum superaue, quod omne

fractas ævo cadere? Neque augustam potentiam fati posse proferre terminos vitæ? Neque posse resistere contra leges naturæ? Demum nonne cernimus monimenta hominum prolapsa tandem corruiere, et celeri ruina consenescere? Nonne videmus saxa abstracta de celsis montibus cadere, neque posse tolerare ac ferre firmas vires temporis limitati? Neque enim abstracta ruerent subito, quippe quæ exempta tali casu pertulissent ab æterno tempore omnes impetus ævi. Demum nunc

*****

tollere Vind. Voss. L. B. Mus. B. 3. *psetollere* Voss. vet. *protelere* Juntin. ed. *procellere* reliqui.—312 H. vs. *delendum* censet Fab. *monimenta* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *monumenta* vulg.—313 *Spurium* censet Lamb. *Cedere* vulg. *sibi omnique* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Th. Ra. *subitoque* P. *sibi omni* Mus. B. 2. *Quæ ruere proporro ibi conque senescere credas* Voss. marg. *Omnia ut porro* Fab. *subitoque senescere casu* vulg.—314 *avulsos* Vind. V. ed. O. et edd. recent. *salices* Mus. B. 2.—315 *Non* Mus. B. 2. O. *pacique* V. ed. Th. Ra.—319 *ruere* Gryph. marg. Bas. marg. P. O. Ald. *quæ deest* V. ed. Th. Ra. *quod deest* Vind. *omne* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *omnem* Vind.

NOTÆ

310 *Numen fati*] Namque, ut finis docui in Manil. i. 1. annot. prisca gens hominum subjici voluit fato Deos, et homines, et creaturas omnes tum animatas, cum inanimatas: cuius leges nemo frangere valeat.

Protollere] Proferre. Alludit ad hunc versum i. 77. 'Finita potestas denique quoique Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.' Lambinus legit *procellere*.

312 *Denique, &c.*] *D. n. m. v. delapsa videmus Cedere proporro, subitoque s. casu?* Ita Lambin. et alii plures legunt et interpungunt hos duos versus. Pareus vero et alii posteriorem *delendum* censent; quia sic habent veteres co-

lices: *Denique non monimenta virum delapsa videmus, Quærere proporro sibi conque senescere credas.* Cujus posterioris versus sensum sic interpretantur: ut credas ea quærere sibi aliquando senectutem. Quæ sententia nihil ad mentem Poëtæ hic facit. Unde *delendum* hunc versum putant.

317 *Quæ*] Quippe quæ, si.

318 *Tormenta*] Impetus. Metaphora est ducta a tormentis bellicis.

319 *Denique, jam tuere, &c.*] His 6. vss. inducit etiam cælum ipsum, quod, cum rerum omnium parens a cunctis dicatur, corruptibile etiam esse necesse est. Quod enim auget et alit res ex se, illud mortale esse

Continet amplexu terrarum ; procreat ex se 320
 Omnia, quod quædam memorant, recipitque perempta :
 Totum nativum mortali corpore constat.
 Nam, quodquomque alias ex se res auget, alitque,
 Deminui debet ; recreari quom recipit res.

Præterea, si nulla fuit genitalis origo 325
 Terrarum et cœli, semperque æterna fuere ;
 Quir supra bellum Thebanum, et funera Troiæ,
 Non alias aliei quoque res cecinere poëtæ ?

intuere illud, quod circa et supra complectitur ambitu totam terram ; quod progignit ex se res cunctas, (ut quidam aiunt,) et quod excipit res intereuntis ; illud, inquam, totum genitum est, et componitur ex corpore obnoxio morti. Namque id omne, quod procreat, et nutrit res alias ex seipso, debet decrescere ; et augescere iterum, quando recipit res novas. Deinde si nullus fuit ortus genitabilis terrarum et cœli, et semper fuerunt æterna, quare poëtæ non cantaverunt aliquid ante bellum Thebanum, et cladem Trojæ, aut alii etiam poëtæ non cantaverunt alias res ?

Bodl. et edd. vulg.—320 *terrarum* Mus. B. 1. *terrai* P. Ald. *terram* quod edd. vulg. *quæ terram* Mus. B. 3. *quod terram* Cant.—323 *quocunque* P. sed corr. in not.—324 *Diminui* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Bas. marg. Mar.—326 *Terrarum* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *Terrai* Vind. et edd. vulg.—327 *Qur* Mus. B. 2. *Cur* vulg. *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *supra* vulg. *Troianum* Mus. B. 2.—328 *aliquoque* Voss. vet. et L. B. *alias quoque* Ferr. *aliasque* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. *tenuere* V.

NOTÆ

debet ; cum res generando sibi aliquid detrahatur. Similiter, cum res recipiat, debet quoque recreari et regenerari.

Tuere] Tertix conjug. tuor, eris : et secundæ conjug. tueor, eris, dicitur.

Hoc] Nempe cælum, quod tanquam rerum pater creditur. Ennius, ‘Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.’

321 *Quædam memorant*] Poëtæ, qui fingunt cælum antiquissimum Deorum, qui terram sororem duxerit in uxorem ; unde pater rerum omnium creditur.

325 *Præterea, si nulla fuit, &c.*] His 6. vss. aliud profert argumentum, quo probare conatur cælum et terram,

hoc est, mundum ipsum, non ab æterno fuisse. Alias enim, inquit, cur Poëtæ alii non aliquod aliud bellum cecinere ante bellum Thebanum aut Trojanum? Neque enim credere fas est hæc prima extitisse bella, aut non alios extitisse poëtas, qui alia cecinerint. Quo igitur ceciderunt illa priora virorum præclare facta? Eodem argumento utitur Macrobius II. in *Sonn. Scip. adversus mundi æternitatem*.

Genitalis] Principialis, quæ initium habeat.

327 *Supra* [*Supra*] *Supra* ; ante. *Thebanum*] Thebanum quippe bellum antiquius fuit Trojano. Macrobius citatus.

Quo tot facta virum totiens cecidere; neque usquam,
Æternis famæ monumentis insita, florent? 330

Verum, ut opinor, habet novitatem summa recensque
Natura mundi est; neque pridem exordia cepit.
Qua re etiam quædam nunc artes expoliuntur;
Nunc etiam augescunt: nunc addita navigiis sunt
Multa; modo organicei melicos peperere sonores: 335
Denique, natura hæc rerum, ratioque, reperta est
Nuper; et hanc, primus cum primis ipse repertus
Nunc ego sum, in patrias qui possim vortere voces.
Quod, si forte fuisse antehac eadem omnia credis,

Quo præclare gesta toties tot virorum perierunt? neque ullibi insculpta sempiternis monumentis famæ rigent? At, ut puto, mundus habet novitatem; et nova est natura mundi, neque paulo ante sumsit initia. Quamobrem etiam quotidie artes quædam perficiuntur: quotidie quoque augentur: nuper plurimæ res additæ sunt navigationi: nuper musici invenerunt sonos dulces. Tandem hæc species naturæ, et hæc cognitio rerum recenter inventa est; et ego ipse prior sum inter priores inventus, qui queam traducere hanc rationem rerum in sermones patrios. Quod si fortasse putas easdem res cunctas extitisse antea; sed

ed. Th. Ra.—329 *totiens* Vind. V. ed. Th. Ra. O. Cant. *toties* vulg. *tot res* Sus. *neque* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. V. marg. 1. *nec* vulg. *ne* V. ed. Th. Ra.—330 *monimentis* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *monumentis* vulg. *forent* Ferr.—332 *mondi* Mus. B. 2. *mundi est* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *est mundi* edd. vulg.—333 *partes* Cant.—335 *melitos* Mus. B. 1. 2. 3. et O. a pr. m. *peperire* V. ed. Th. Ra.—336 *ac rerum* Mus. B. 1.—337 *hac pro hanc* Mus. B. 1.—338 *sum deest* V. ed. Th. Ra. Bodl. *possem* Mus. B. 1. *possum* Lactantius, III. 16.—339 *fuisse* Mus. B. 2. *ante hoc* O. Mus. B. 1. *ante ac*

NOTÆ

331 *Verum, ut opinor, &c.*] His 8. vss. continetur aliud argumentum, quod potius responsum est ad superiorem percunctationem. Quasi diceret; nil mirum si novæ sint artes, si recenter expoliuntur, v. g. navigatio, musica, poësis, &c. Scilicet, quia recens est ipse mundus, nec ab æterno fuit. Lactant. III. 16.

Summa] Mundus.

335 *Organicei*] Musici, fidicines, tibicines, citharædi, &c. II. 412.

336 *Natura hæc rerum*] Hæc philosophia, hæc rerum cognitio, quam ego primus in Latinum sermonem verto.

337 *Primus*] Idem de se jam sæpi-

us prædicavit, I. 925. et sub initium lib. IV.

Cum primis] In primis, e primis, inter primos. Sic I. 131. 717. II. 536. &c.

338 *Patrias*] Latinas.

339 *Quod, si forte fuisse, &c.*] His 13. vss. arguit ex concessis, aut concedendis, mundum non esse immortalem. Si enim, inquit, concedas multa oppida aut igne, aut inundatione, aut terræ motu corruisse; hominumque gentem variis casibus peremtam esse; quarum tamen rerum memoria perierit: sane concedere debes universum mundum fore peritum, si major causa incubuerit. Sicut enim

Sed periisse hominum torrenti secla vapore, 340
 Aut cecidisse urbeis magno vexamine mundi,
 Aut ex imbris adsiduīs exisse rapaceis,
 Per terras, amneis, ac oppida cooperuisse;
 Tanto quique magis, victus, fateare necesse est,
 Exitium quoque terrarum, cœlique, futurum. 345
 Nam, quom res tantis morbis tantisque periclis
 Tentarentur, ibei si tristior incubuisset
 Causa, darent late cladem, magnasque ruinas.
 Nec ratione alia mortales esse videmur
 Inter nos, nisi quod morbis ægrescimus iidem, 350
 Atque illei, quos a vita Natura removit.

interiisse illas igne comburente gentem humanam: vel civitates corruiſſe vehementi motu univerſi: vel ex continuis pluviis extitiſſe rapidos fluvios per terras, et obruiſſe urbes; eo magis ſcilicet oportet ut convictus confitearis, cladem etiam terrarum ac cœli venturam. Etenim ſi, ubi res vexarentur tantis malis, tantisque discriminibus, ibi tunc gravior cauſa adveniſſet, ſane dediſſent exitium, et ingentes ubique clades: neque ob aliam cauſam videmur eſſe mortales inter nos, niſi quia laboramus iisdem morbis, quibus ii laborarunt, quos natura avocavit a

Ferr. V. ed. Th. Ra.—340 *perisse* V. ed. Cant. Th. Ra. *omnium t. s. vapore* V. ed. Th. Ra.—341 *credidisse* V. ed. Th. Ra.—343 *ac* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. at Voss. vet. et L. B. *atque vulg. cooperuisse* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *cooperuisse* Cant.—344 *quique* Voss. marg. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *quippe reliqui, victa* Mus. B. 2. *fatear* Vind.—345 *terrai* edd. vulg.—348 *daret* Mus. B. 2. *tristesque minas* Gassend.—350 *ægrescimus* P. Vind. Voss. vet. et L. B. V. ed. O. Cant. Ald. *ægriscimus* vulg. *iidem* vel *idem* omni. vet. exempl. *isdem* edd. vulg.—351 *quod avita* V. ed. Th. Ra. *quos avita* O.

NOTÆ

credimus inter nos morti esse obnoxios, quia iisdem laboramus morbis, iisdemque tentamur periclis, quibus et laboraverunt et tentati sunt, qui jam mortem obierunt: ita quia mundus seu mundi partes vexantur iisdem motibus, tentantur iisdem malis, quibus vexantur et tentantur ea, quæ perierunt, ac pereunt quotidie, sane fatendum est mundum totum interiturum aliquando, si major incubuerit causa. Negat autem Aristoteles hoc esse metuendum de mundo: quummo ait diluviones aquarum, et incendia, deflagrationesque terrarum

ad universi salutem afferre. Scilicet mundum æternum censuit. Quæ Aristotelica doctrina repugnat et Fidei Christianæ et ceterorum fere philosophorum opinioni.

340 *Hominum secla*] Gentes humanas, 1. 21. 468. 591. 1091. et alibi passim.

Torrenti vapore] Calore adurente. 1. 491. 11. 149. 857. &c.

341 *Vexamine mundi*] Motibus terrarum.

347 *Tentarentur, &c.*] Sic 1. 632. loquitur.

Præterea, quæquomque manent æterna, necessum est,
 Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
 Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat artas
 Dissociare intus parteis; ut materiai 355
 Corpora sunt, quorum naturam obstendimus ante:
 Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
 Plagarum quia sunt expertia sic ut inane est,
 Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
 Aut etiam, quia nulla loci sit copia circum, 360
 Quo quasi res possint discedere, dissoluique;
 Sic ut summarum summa est æterna, neque extra
 Qui locus est, quo dissiliat: neque corpora sint, quæ
 Possint incidere, et valida dissolvere plaga.

vita. Deinde ea omnia, quæ sunt immortalia, oportet vel, quia constant solido corpore, ut repellant plagas, nec tolerant aliquid intrare intus in seipsa, quod possit dissolvere intrinsecus partes connexas, qualia sunt corpuscula prima materia, quorum demonstravimus naturam supra: vel ut idcirco queant permanere per omne ævum, quia non sunt obnoxia ictibus, veluti est inane, quod est intactile, et quod nullatenus labefactatur a plaga: vel etiam quia nullum est spatium circa, in quod res veluti queant dissilire et perimi, quemadmodum universum ipsum est immortale et extra quod nullum est spatium, in quod res discedant: neque res sunt ullæ, quæ queant advenire, et disjicere illud vehementi ictu. Verum, ut ostendi, neque natu-

Cant.—352 *necessum* Voss. vet. *necesse* reliqui.—354 *artas* V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *ætas* V. marg. 2. *artis* Mus. B. 2. *arctas* vulg.—355 *Dissonare* Mus. B. 2. et Cant. V. marg. 1.—357 *Ante* V. ed. Th. Ra. Bodl.—359 *vitundum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *figitur* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *frangitur* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. Delph. V. marg. 1.—362 *summai* Gassend.—363 *Qui* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant.

NOTÆ

352 *Præterea quæquomque, &c.*] His 29. vss. eodem utitur argumento adversus mundi immortalitatem, quo usus erat III. 808. et seqq. adversus animarum immortalitatem. Immo hi 23. vss. priores iidem hic repetuntur. Sic igitur arguit: Æterna sunt, vel quæ tam solido constant corpore, ut ictus respuant, neque plagis dissolvi queant, quales sunt atomi, quæ solidissima sunt corpora: vel quæ plagarum sunt expertia, quale est inane: vel quæ spatium non habent, quo

diffugiant, et unde dissolvantur, quale est universum, quod extra se spatium non habet, quo diffugiat, aut dissolvatur. Atqui mundus seu mundi pars quæque non est solido corpore constans, ut atomus; quia admixtum est in rebus inane. Neque ut inane est. Neque deest spatium aut quo diffugiat quæque mundi pars, aut unde corpora incidunt, quæ validis plagis quamque rem dissolvant. Sed de ceteris consule annotationes nostras ibi III. 808. et seqq.

At neque, uti docui, solido cum corpore mundi 365
 Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane;
 Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
 Ex infinito quæ possint forte coorta
 Conruere hanc rerum violento turbine summam,
 Aut aliam quam vis cladem inportare pericli: 370
 Nec porro natura loci, spatiumque profundi,
 Deficit, exspargi quo possint mœnia mundi;
 Aut alia qua vis possunt vi pulsa perire.
 Haud igitur leti præclusa est janua cœlo,
 Nec soli, terræque, neque altis æquoris undis; 375
 Sed patet inmani, et vasto respectat, hiatu.
 Qua re etiam nativa necesse est confiteare
 Hæc eadem: neque enim, mortali corpore quæ sunt,
 Ex infinito jam tempore adhuc potuissent
 Immensi validas ævi contemnere vireis. 380

ra mundi hujus constat solido corpore, siquidem inane intermixtum est rebus: neque tamen est veluti inane: neque corpora vero desunt, quæ fortasse egressa ex immenso spatio queant evertere hanc molem rerum vehementi concussione, vel quodlibet aliud quoque exitium discriminis inferre: neque etiam natura spatii aut locus immensus deest, in quem ambitus cæli queant ejici, vel rexti qualibet alia violentia queant intire. Non ergo porta mortis clausa est cælo, neque telluri, neque profundis aquis maris: verum patefacta est, et latis atque ingentibus faucibus respicit. Quamobrem oportet ut fatearis has easdem res habere quoque exortum. Etenim ea, quæ constant corpore perituro, nondum potuissent jam ab infinito ævo

Ferr. Th. Ra. *Quis reliqui.*—365 *tum c. mundi* Mus. B. 2.—366 *quom* V. ed. Th. Ra. *quo* Mus. B. 2. *quomodo* V. marg. 1. *quoniam admixtum est in rebus inane* Nec tamen est desunt Vind.—367 *ante corpora* Mus. B. 2.—368 *fonte* Mus. B. 1. *coorta* P. Mus. B. 3. Hav. Ald. Bip. *coperta* Voss. vet. et L. B. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. *coporta* V. marg. 2.—369 *Cernere* Mus. B. 2. *Proruer* edd. vulg.—370 *Et* V. ed. Th. Ra.—372 *Deficit* V. ed. Th. Ra. *expergi* P. Ald. Bip. *exspergi* Vind. *possunt* V. ed. Th. Ra.—373 *possunt* Voss. vet. et L. B. O. Cant. *possint* reliqui.—375 *neque* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. *nec* reliqui.—376 *spectatur* Mus. B. 2.—377 *et pro etiam* Mus. B. 2. *natura* Mus. B. 2. Cant.—378 *quo sunt* Delph.—380 *contendere* Cant.—381 *Deinde*

NOTÆ

372 *Mœnia mundi*] Ambitus cæli, cœlum. Sic vs. 374. lib. 1. 74. &c.

377 *Qua re etiam, &c.*] His 4. vs. concludit hæc eadem, nempe cœlum, solem, terram, et mare pariter esse

nativa, atque initium habere, quoniam mortalia sunt. Quod enim mortale est, id nativum fuerit necesse est. Igitur mundus non æternus, sed natus est.

Denique, tanto opere inter se quom maxuma mundi
 Pugnent membra, pio nequaquam concita bello;
 Nonne vides aliquam longi certaminis ollis
 Posse dari finem? vel, quom sol et vapor omnis,
 Omnibus epotis humoribus, exsuperarint; 385
 Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur;
 Tantum subpeditant amnes, ultroque minantur
 Omnia diluviare ex alto gurgite ponti;

spernere fortes vires temporis infiniti. Tandem, quoniam præcipuæ partes mundi certant inter se, concitatae quidem impio bello, nonne cernis aliquem modum diurnæ pugnae posse fieri illis? quod fortasse fiet vel ubi sol et totus ejus calor vicerint, omnibus liquoribus aquarum exhaustis; quod quidem certant facere; sed quæ tentata nondum perficiuntur, usque adeo fluxii suppetunt, et sponte sua minitantur obruere res cunctas diluvio exæstuantes de profundo abyssso maris: frustra

Mus. B. 2. quom deest Mus. B. 2.—382 Pugnet Mus. B. 2. pio deest V. ed. Th. Ra.—383 aliqua Mus. B. 2. longo O. Mus. B. 1. certamine solis V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. certamine ollis Ferr. V. marg. certamina solis Mus. B. 2. 3. ollis Vind.—384 solet V. ed. Th. Ra.—385 e potis Ferr. V. ed. Th. Ra. humoris Mus. B. 2.—387 Deest V. ed. Th. Ra. ultraque P. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Ald.—388 diluvia recalto Vind. delimare ex alto O. dehivare ex alto Mus. B. 2.—389

NOTÆ

381 *Denique, tanto opere, &c.*] His 36. vs. continetur ultimum argumentum adversus mundi æternitatem et immortalitatem. Illud autem deducit Lucretius a pugna continua præcipuarum mundi hujus partium inter se. Cum enim modo incendia, modo eluvies superent, existimat Poëta tandem evincere posse, ut cum totius mundi ruina bellum hoc terminetur. Vel enim, inquit, sol et calor, epotis omnibus aquis, superabunt, recidetque tempus Phaëthontis, quod fabulantur poëtæ, quantumvis reluctentur amnes, mineturque pontus diluvium toti terrarum orbi. Vel tandem humor superabit rursus, qualis tempore Deucalionis superior fuisse fingitur. Quapropter tunc universum aut flammis in prædam concedet, aut aquis obrutum mergetur. Observabis autem Lucretium, cum et incendia

magna mundo contingere exemplo Phaëthontæi, et diluvia erumpere pari ratione ex Deucalionæo probare potnisset, noluisse tamen hæc Deorum interventu aut fieri aut cessare, sed ex naturali causa pendere.

Maxima mundi membra] Elementa.

382 *Pio nequaquam*] Impio; quia bellum hoc civile et intestinum est.

383 *Ollis*] Antique, pro *illis*.

384 *Vapor*] Calor, ut passim monui.

385 *Epotis*] Exhaustis.

Exsuperarint] Superiores fuerint.

386 *Conata*] Tentata; substantive. Sic Attius apud Nonium, 'Ego incipiam, conata exequar.' I. e. conamina.

387 *Tantum subpeditant*] Usque adeo suppetunt aquas.

388 *Diluvicare*] Diluvie obruere.

Nequidquam : quoniam, verrentes æquora, ventei
 Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol ; 390
 Et siccare prius confidunt omnia posse,
 Quam liquor incepti possit contingere finem.
 Tantum spirantes æquo certamine bellum,
 Magnis de rebus inter se cernere certant ;
 Quom semel interea fuerit superantior ignis, 395
 Et semel, ut fama est, humor regnarit in arvis.
 Ignis enim superavit, et ambens multa perussit,
 Avia quom Phaëthonta rapax vis solis equorum
 Æthere raptavit toto, terrasque per omneis.

tamen, siquidem venti stringentes maria minuunt aquas, et sol acrius revocans eas calore suo : et sperant posse exsiccare cuncta, antequam humor queat assequi finem sui cæpti. Agitantes tam magnam pugnam æquo Marte contendunt decernere inter se de magnis rebus, eo quod ignis semel fuerit potentior in terra : aqua vero, sicut rumor est, superior fuerit semel in agris. Etenim ignis vicit, et corrodens combussit multas res, quando valida vis equorum solis deflectens a recta via traxit Phaëthonta per totum aëra et per cunctas terras. Verum omnipotens genitor tunc

//////////

quom Ferr. V. ed. Th. Ra. comodo Mus. B. 2. vertentes V. ed. Th. Ra.—390 Diminuunt P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Ald. que deest V. ed. Th. Ra.—391 Exsiccare Mus. B. 3.—392 possint Mus. B. 2.—394 tentant Mus. B. 2.—395 interea Voss. L. B. O. Mus. B. 1. injecta V. marg. 1. in terra reliqua exempl.—396 regnavit Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. superavit Gassend.—397 ambens P. in not. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. ambiens P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. ambies Mus. B. 2. amhem Cant. sed ambiens a rec. m. in marg.—398 Phetontana Vind. Phaënta V. ed. O. Th. Ra.—399 terrasque perussit Gassend.—400 cum Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet.

NOTÆ

389 Quoniam, verrentes, &c.] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 267. 268. Consule locum, et notas ibi.

391 Cernere] Decernere, controversiam dijudicare ac finire. Sic Ennius, 'Ferro non auro vitam cernamus utrique.' Idem, 'Ter sub armis malum vitam cernere, quam semel modo parere.'

395 Superantior] Superior, potentior, validior.

397 Ambens] Ambedens, ab ambedo. Compositum ab edo, edis, vel es. Sic ambesse, pro ambedere.

398 Avia quom Phaëthonta, &c.] Fabulam hanc, quæ nota est, longa carminum serie prosecutus est Ov. II.

Met. Quid vero significet hæc fabula, docuit Plato in Tim. his verbis : 'Nam quod etiam apud nos dicitur, Phaëthontem olim, Solis filium, patris curru juncto, propterea quod non potuerit patria via aurigare, et ea, quæ sunt in terra, exussisse, et ipsum fulmine percussum periisse, hoc quidem dicitur per fabulæ figuram. Revera autem significatur et eorum, quæ sunt in terra, eorumque, quæ in cælo et cum cælo moventur, immutatio : tum is, qui fit longo intervallo interposito rerum, quæ in terra sunt multis ignibus grassantibus, interitus.' Sic Arist. de Mundo IV.

At pater omnipotens, ira cum percitus acri, 400
 Magnanimum Phaëthonta repenti fulminis ictu
 Deturbavit equis in terram; solque, cadenti
 Obvius, æternam suscepit lampada mundi:
 Disjectosquæ rededit equos, junxitque trementeis:
 Inde suum per iter, recreavit cuncta, gubernans; 405
 Scilicet, ut veteres Graium cecinere poëtæ:
 Quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
 Ignis enim superare potest, ubi material
 Ex infinito sunt corpora plura coorta:
 Inde cadunt vires, aliqua ratione revictæ; 410
 Aut pereunt res, exustæ torrentibus auris.

Humor item quondam cœpit superare coortus,
 Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.

commotus gravi ira dejecit ex equis in terram subito ictu fulminis audacem Phaëthonta; et sol succedens delapso Phaëthonti sustinuit æternam facem mundi, et reduxit equos dispersos et alligavit trepidantes adhuc: postea ducens illos per solitam suam viam exhilaravit omnia, nimirum sicut antiqui Græcorum poëtæ cantaverunt. Quod tamen longe remotum est a veritate rei. Namque ignis potest vincere in ea parte, in qua plurima corpuscula materiæ exorta sunt ex immenso spatio: postea vires illius vicissim superatas ab aliqua causa minuuntur; vel res combustæ flatibus ardentibus intereunt. Aqua similiter suborta olim incepit vincere, sicut rumor est hominum, cum scilicet sepelivit plures civitates. Postea cum vis

et L. B. Ferr. Th. Ra. tum reliqui.—401 *Phetonta* Vind. Ferr. *Phætonta* V. ed. Th. Ra.—402 *solī* Cant. *cadentis* P. Ald. Bas. marg.—403 *suscepit* Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Lamb. Fab. Creech. *suscepit* vulg.—404 In Vind. syllabæ *osque* re erasæ fuerunt.—405 *summi* pariter V. ed. Th. Ra. *summam* per iter Mus. B. 2.—406 *Deest* Vind. *gratum* pro *Graium* Mus. B. 2. V. marg. et Mus. B. 3. a man. sec.—407 *veris animis est* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *verā est animi* P. O. Mus. B. 1. et vulg.—410 *revinctæ* P. Ald. *rejunctæ* V. ed. Th. Ra. *revicta* O. Mus. B. 1.—413 *hominem* Mus. B. 2. *multas* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. *undas* Vind. *urbis* Mus. B. 1. 2. *urbeis* vulg.—414.

NOTE

400 *At pater omnipotens*] Jupiter.

401 *Repenti*] Repentino. Sic Cicero Tusc. III. ‘Quantquam hostium repens adventus magis aliquando conturbat, quam expectatus.’

402 *In terram*] Verum, ut ait Ovidius, excepit Phaëthonta Eridanus fluvius.

Cadenti] Nëmpe Phaëthonti.

407 *Quod procul, &c.*] Hic vs. positus est II. 614.

408 *Materiali*] Atomorum, primorum corporum.

409 *Ex infinito*] Ex immenso mundi spatio, per quod atomi volitant perpetuo. Sic vs. 415. Sic I. 1051. &c.

410 *Revictæ*] Vicissim victæ.

413 *Ut fama est, [Ut fama est] hominum, &c.*] Ita Lambinus. At Pareus et alii quidam: *Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.* Quæ lec-

Inde, ubi vis, aliqua ratione avorsa, recessit,
 Ex infinito fuerat quæquomque coorta,
 Constiterunt imbres, et flumina vim minuerunt.

415

Sed, quibus ille modis conjectus materiai
 Fundarit terram, et cælum, pontique profunda;
 Solis, lunai, cursus; ex ordine ponam.

ejus recessit flexa ab aliqua causa, quæcumque exorta fuerat ex immenso spatio, pluriæ cessaverunt, et fluvii diminuerunt suum impetum. Verum nunc exponam ex ordine, quibus rationibus ille cætus atomorum fabricaverit cælum, et terram,

Unde P. V. ed. Th. Ra. Ald. ubi deest Mus. B. 2.—416 Constituerunt Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. nubes Gassend.—417 conlectus Gif.—418 terram et cælum P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. et deest Mus. B. 1. cælum ac terram O. et edd. vulg.—419 Solis lunai Voss. vet. O. Mus. B. 1. Cant. Solis lunæ Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. 2. 3. Solisque

NOTÆ

tio proba quoque videtur. Hoc autem intelligitur contigisse tempore Deucalionis, quo tempore terra aquis obruta natavit. Quæ fabula quoque nota est.

416 *Constiterunt*] H. e. repressi sunt et cohibiti. Penultima autem brevis est; sic vs. 194. 'deciderunt.'

417 *Sed, quibus ille modis, &c.*] Hactenus de mundi exortu et interitu. Sat igitur probasse sibi videtur Poëta mundum et nativum et mortalem esse; quod sibi proposuerat demonstrandum vs. 65. 'Quod superest, nunc huc rationis detulit ordo, Ut mihi mortali consistere corpore mundum, Nativumque simul, ratio reddenda sit, esse.' Nunc alteram, quæ sequebatur, promissi partem solvit. Namque sequenti vs. 68. simul pollicitus est edoctrum, 'E quibus ille modis congressus materiai Fundarit terram, cælum, mare, sidera, solem, Lunaique globum,' &c. Itaque ab hoc vs. 417. ad vs. 510. disputaturus est Poëta de modo generationis, quo cælum, terra, mare, sol, luna, æther, et aër, ex atomorum concursu, con-

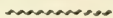
gressu, ac cætu coorta sunt et compacta. His ergo 35. vs. primum ait casu et fortuito res cunctas ex atomis constitisse; dum nempe atomi ex infinito tempore suis concitæ ponderibus, aut plagis resiliētes, varios cætus inire satagebant. Dum vero, ita inter se convenirent percitæ atomi, docet neque terram, neque mare, neque cælum, neque sidera extitisse: sed rudem quandam indigestamque molem. Ubi vero præcipuæ mundi partes inter se disjungi cæperunt, tunc cælum affulsit, arida apparuit, congregatæ sunt aquæ in unum, &c. Sero itaque res cunctas crevisse vult Lucretius non solum ob diversa congressus atomorum impedimenta, sed etiam ob earundem coëuntium dispares figuras. Quo factum est ut neque ab æterno res extiterint, neque simul esse aut operari potuerint. De rerum autem præcipuarum exortu sigillatim est disputaturus.

418 *Pontique profunda*] Altum mare. Sicut alibi dixit 'vera viai,' pro vera via, 'ultima naturæ,' pro ultima natura, &c.

Nam certe neque consilio primordia rerum 420
 Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt;
 Nec, quos quæque darent motus, pepigere profecto:
 Sed, quia multa, modis multis, primordia rerum,
 Ex infinito jam tempore percita plagis,
 Ponderibusque suis consuerunt concita ferri, 425
 Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
 Quæquomque inter se possent congressa creare;
 Propterea fit, utei, magnum volgata per ævum,
 Omnigenos cœtus, et motus, experiundo,
 Tandem conveniant ea, quæ, conventa, repente 430
 Magnarum rerum fiunt exordia sæpe,
 Terrai, maris, et cœli, generisque animantum.

Heic neque tum solis rota cerni, lumine largo,
 Alti volans, poterat; nec magni sidera mundi,

altum mare, et motus solis ac lunæ. Etenim profecto principia rerum neque providentia neque solerti animo disposuerunt se quæque in ea dispositura, qua sunt; neque certe convenerunt inter se de motibus, quos quæque redderent: verum cum plura principia rerum percussa ictibus jam ab infinito tempore diversisque modis, et percita sua gravitate solita sunt moveri, et congregari omnibus modis, et experiri res cunctas, quas scilicet valerent congregata simul effingere. Ideo fit, ut vagata per tempus infinitum pertentando motus et congressus omnis generis, demum ea coeant, quæ congressa subito fiant plerumque exortus magnarum rerum, nempe terræ, maris, et cæli, et gentis animalium. Ibi tunc temporis neque rota solis sublimè lata poterat videri cum profusa sua luce, neque stellæ magni mundi, neque

et lunæ P. et edd. vulg.—421 *quæque suo atque sagaci* P. Gryph. Bas. *se quæque atque sagaci* Vind. et edd. vulg. *quæque suo sagaci* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *se nec quæque sagaci* P. in not. *quæque suo quamque sagaci* Mus. B. 2. *suoque quæque sagaci* Voss. vet. ut in text. Voss. L. B.—423 *multa modis* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *multimodis* Hav.—427 *intus* Ferr.—428 *fuit revoluta* Mus. B. 2.—430 *ea conveniant* quidam. *conveniunt ea quæ conjuncta* Creech. *conveniunt ea quæ conveniant* P. *quæ convenere* P. in not. *conjuncta* Mus. B. 1. *ut convenere* edd. vulg.—431 *fiunt* P. O. Cant. Ald. *fluunt* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. *refluunt* Mus. B. 1. Ferr. *fiant* Hav. Bip. Delph. *nempe pro sæpe* Fab. Benth.—433 *His* Macrob. vi. 2. *tunc* Mus. B. 2. *cum* Mus. B. 3. *claro* Macrob. vi. 2.—434 *Alti volans* Macrob.

NOTÆ

- 420 *Nam certe neque consilio, &c.] ubi convenere.* Non male, ut patet.
 Hi 5. vss. positi sunt i. 1020. *Ea, supp. prima corpora, primordia.*
 424 *Ex infinito tempore]* Ab æterno. *Vulgares lectiones, Ea, quæ conventa.*
 428 *Volgata]* Volitantia, *vagata.* *Vel, Ea, quæ conjecta.*
 Sic iv. 75. 434 *Magni sidera mundi]* *Stellæ*
 430 *Ea, quæ, conventa [conjuncta]* *cœli.*
 Pareus et alii; bene. Lambinus, *quæ*

Nec mare, nec cœlum, nec denique terra, nec aër, 435
 Nec similis nostris rebus res ulla videri :
 Sed nova tempestas quædam, molesque, coorta.
 Diffugere inde loci partes cœpere, paresque
 Cum paribus jungi res, et discludere mundum,
 Membraque dividere, et magnas disponere parteis 440
 Omnigenis e principiis ; discordia, quorum
 Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas,
 Concursus, motus, conturbat, prœlia miscens,
 Propter dissimileis formas, variasque figuras ;
 Quod non omnia sic poterant conjuncta manere, 445
 Nec motus inter sese dare convenienteis.
 Hocce' est a terris altum secernere cœlum,
 Et seorsum mare utei secretom, humorque, pateret ;
 Seorsus item purei, secreteique, ætheris ignes.

æquor, neque cœlum, nec tandem tellus, nec aër, nec res ulla par rebus, quas jam videmus, cerni poterat : verum recens tantum quædam procella et confusa massa nata erat. Ex quo loco partes inceptum discedere, et res similes conjungi cum similibus, et distinguere mundum, et separare partes mundi, et locare ordine magna mundi membra, facta ex primordiis omnis generis ; quorum primordiorum pugna perturbabat distantias, regiones, vincula, gravitatem, ictus, congressus, et motus eorum, agitans bellum, ob dispares formas, et diversas figuras, eo quod cuncta non poterant permanere ita congregata, nec reddere motus inter sese aptos ; id est, separare cœlum ingens et mare a terris, ut separatim extenderetur segregata aqua in unum locum ; et similiter discernere flammæ puri et segregati aëris separatim.

P. Vind. *Alterolans* reliqui. *neque* Macrob.—435 *nec aër* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Cant. Macrob. Ferr. Th. Ra. Ald. *neque aër* vulg.—438 *indue loci* Vind. *in due loci* Cant. *indu loci* Voss. marg. P. in not.—442 *via* Vind. Mus. B. 3. *pondere* Vind. Mus. B. 2. 3. Ferr.—443 *conturbât* Cant. *turbabat* reliq. omn. exempl.—446 *se sedare* Vind. Mus. B. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra.—447 *terris saltum* Mus. B. 2. *terræ saltu* Mus. B. 3. *terris magnum* Delph. Macrob.—448 *sursum* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *sorsum* Voss. vet. et L. B. *rursum* Mus. B. 2. *secretum* P. Ald. *secreto* Ferr. V. ed. Th. Ra. Hav. Bip. Delph. *humorque* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *humore* vulg.—449 *Seorsum pueri*

NOTÆ

437 *Nova tempestas, &c.*] I. e. confusio quædam cæca atomorum, et indigesta moles, ut ait Ovid. i. Metam.

438 *Inde loci*] Ex quo loco. Sic Ennius, 'interea loci.' Sic Pacuvius, 'ubi loci.' Plautus, 'quo loci.' Sic infra Lucretius vss. 740. 789. vel, ut interpretantur omnes, Ex quo tempore.

439 *Discludere*] Discernere, distinguere, disparare. Sic vi. 239. et iii. 172.

440 *Membra*] Partes.

442 *Intervalla, vias, &c.*] De his omnibus atomorum qualitativis, quas vocant, disputatum est fusius ii. passim.

Quippe et enim primum terrai corpora quæque, 450
 Propterea quod erant gravia, et perplexa, coibant
 In medio, atque imas capiebant omnia sedes :
 Quæ, quanto magis inter se perplexa coibant,
 Tam magis expressere ea, quæ mare, sidera, solem,
 Lunamque, ecficerent ; et magni mœnia mundi. 455
 Omnia enim magis hæc e lævibus atque rotundis
 Seminibus, multoque minoribus sunt elementis,
 Quam tellus : ideo per rara foramina terræ,
 Partubus erumpens, primus se substulit æther

Namque principio corpuscula prima singula terræ, eo quod erant prædita pondere et implicata, congregabantur, et singula sumebant sibi inferiora loca in medio. Quæ quidem quo magis inter se implicita conveniebant, eo magis elicuerunt ea corpuscula, quæ crearent æquor, stellus, solem, et lunam, et ambitus immensi cæli. Namque hæc res omnes constant ex primordiis magis levigatis et globosis, et ex principiis longe minoribus, quam terræ. Idcirco cælum stelliferum exiens e partibus terræ

Mus. B. 2.—452 *In medio atque* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. O. *In medioque* vulg.—456 *hæc sunt* Gryph. marg. P. Ald. *hæc ex* Macrob. *hæc* et V. ed. Th. Ra. *hæc a* Cant. *magis* deest Mus. B. 2.—459 *primus* V. ed. Th.

NOTÆ

450 *Quippe et enim primum, &c.]* His 31. vss. agitur de ortu terræ, cæli, solis, lunæ, et siderum. Docet nempe qua ratione coorta sint hæc primum ex fortuito atomorum congressu. Itaque primum terram secretam fuisse censet, quia tunc primum gravia et perplexa atque hamata corpuscula coibant, et in medio sedes imas capiebant. Dumque in dies magis ac magis ea gravia corpuscula sese premebant et complexabantur, tunc tenuia, levia, et rotunda exprimebantur et ascendebant in cæli, solis, lunæ, et siderum, aëris et ætheris concrectiones. Haud secus ac videmus interdum attolli vapores, atque in nubes concrecere. Sic præclare Manil. lib. 1. de terra: 'Imaque de cunctis mediam tenet undique sedem, Idcircoque manet stabilis, quia totus ab illa Tantumdem refugit mundus, fecitque cadendo Undique, ne caderet: medium totius et

imum est: Ictaque contractis consistunt corpora plagis, Et concurriendo prohibent in longius ire.'

Corpora] Corpora prima, atomi.

451 *Perplexa]* Hamata, implexa.

452 *In medio]* Posuit quidem Luctetius cum Epicuro terram in medio mundi: sed negavit esse aliquod terræ medium, seu centrum ad quod omnia gravia tenderent, ut fusius explicatum est a nobis lib. 11. sub finem.

453 *Quanto magis, &c.]* Nota particulas, 'quanto magis, tam magis.' Sic vss. 484. 488. &c.

454 *Expressere ea, &c.]* Quippe levia, tenuia, rotunda corpuscula.

455 *Mœnia mundi]* Cælum. Periphrasis.

457 *Minoribus [Minoribu']* Pro minoribus, metri causa.

459 *Æther Ignifer [Signifer]* Cælum stelliferum. Sic vs. 690. et vi. 481. et iv. 1032. vel per æthera intelligit eam mundi regionem, in quam sub-

Ignifer, et multos secum levis abstulit igneis : 460
 Non alia longe ratione, ac sæpe videmus,
 Aurea quom primum, gemmanteis rore, per herbas
 Matutina rubent radiati lumina solis ;
 Exhalantque lacus nebulam, fluvieiue perennes :
 Ipsaque et interdum tellus fumare videtur : 465
 Omnia quæ, sursum quom conciliantur in alto,
 Corpore concreto, subtexunt nubila cœlum :
 Sic igitur tum se levis ac diffusilis æther,
 Corpore concreto circumdatus undique, sæpsit ;
 Et, late diffusus in omneis undique parteis, 470
 Omnia sic avido complexu cætera sæpsit.

Hunc exordia sunt solis, lunæque, sequuta ; et
 Inter utrasque globi quorum vortuntur in auris ;

per meatus apertos primum exexit se, et quia leve erat abripuit secum plures ignes: haud absimili fere modo, quam nonnunquam cernimus, ubi primum aurata lux matutina solis coruscantis rutilat per gramina perfusa rore; et paludes ac flumina perpetuo fluentia emittunt nubeculam; et terræ etiam ipsa sæpe videtur fumigare. Quæ res omnes ubi sursum in aëre congregantur, nubes operiunt cælum corpore spisso. Ita ergo cælum leve ac fluidum, quasi circumvallatum corpore spisso ex omnibus partibus, tunc vallavit se, et, longe effusum ex omnibus partibus in omnes partes, circumvallavit reliquas res amplexu tam vasto, quam est. Principia solis et lunæ, quorum orbis voluuntur in æthere inter utrosque globos terræ

Ra. *substulit* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *sustulit* vulg.—460 *Ignifer* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. *Signifer* reliqui.—462 *gementis rotæ* V. ed. Th. Ra.—464 *fluviusque* V. ed. Ferr. Th. Ra. *fluvii* Mus. B. 2. *perhemnes* V. ed. Cant. Th. Ra.—465 *Ipsaque et* Wakef. ex conj. *Ipsa quoque* P. Hav. Ald. Bip. *Ipsaque ut omn.* vet. exempl.—466 *Omniaque et rursum* Mus. B. 2.—467 *sub texunt nebula* V. ed. Th. Ra.—468 *cum se* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. *difficilis* O. Mus. B. 2.—469 *circumdans* Mus. B. 1.—472 *Nunc* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hinc* O. Mus. B. 3. P. in not. V. marg. 1. et Voss. L. B. deest in reliquis.—473 H. vs. delent Lamb. Creech. Parenthesi includunt Gif. Par. Delph. *Astrorumque globi* Fab.

NOTÆ

latus fertur ignis Elementarius, quæ nempe supra aëra surgit, infra cælum, et in qua Planetæ moventur, et phænomena. Sic vs. 501.

462 *Gemmanteis rore*] Sic II. 319. ‘Invitant herbæ gemmantes rore recenti.’ Sic Manil. v. 256. ‘Ille colet nitidis gemmantem floribus hortum.’

464 *Exhalantque lacus nebulam*] Sic vs. 243. Sic Virg. Georg. II. 217.

‘Quæ tamen exhalat nebulam fumosque volucres.’

468 *Diffusilis*] Qui facile diffunditur.

471 *Avido*] Vasto et ingenti. Sic vs. 202.

472 *Hunc*] Nempe æthera; h. e. cælum.

Exordia] Atomis, semina, primordia. Sic I. 150. II. 33. &c.

Quæ neque terra sibi adscivit, nec maxumus æther;
 Quod neque tam fuerint gravia, ut depressa sederent, 475
 Nec levia, ut possent per summas labier oras;
 Et tamen inter utrasque ita sunt, ut corpora viva
 Vorsent, et partes ut mundi totius exsistent:
 Quod genus, in nobis quædam licet in statione
 Membra manere, tamen quom sint ea, quæ moveantur. 480
 Hiis igitur rebus retractis, terra repente,

et cæli, secuta sunt illud; quippe quæ principia solis et lunæ neque tellus, neque vastum cælum assumerit sibi, eo quod non fuerint adeo prædita pondere, ut defecta considerent: nec adeo levia, ut possent ferri per sublimes regiones ætheris. Et tamen sic sunt inter utrosque, ut volvant duos suos globos, et ut sint membra præcipua totius mundi. Quemadmodum in nobis quidam artus possunt stare in quiete, ubi tamen sint ii artus alii, qui sint in motu. His ergo rebus ita remo-

utrosque P. et alii, in oras P. in not. aris V. ed. Th. Ra.—474 nec P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald. ut V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. neque vulg.—475 Quot Mus. B. 2. neque P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec edd. vulg. fuerunt Vind. V. ed. O. Cant. Bas. Ferr. Th. Ra. fuerint vulg. ac d. sederet Mus. B. 2.—477 utrasque omni. vet. exempl. utrosque edd. vulg. corpore bina Delph.—479 institutione V. ed. Th. Ra.—480 moveant nos P. Ald. Gryph. Nard. tamen deest V. ed. Th.

NOTÆ

473 *Inter utrasque* [utrosque] Nempe inter æthera seu cælum, et terram. Sic vs. 479.

Globi quorum] Scilicet orbes solis et lunæ.

In auris] In æthere, in aëris regionibus.

474 *Quæ*] Supp. exordia solis ac lunæ.

Æther] Cælum: vs. 459.

476 *Labier*] Poëtice pro labi, h. e. ferri, attolli.

477 *Inter utrasque* [utrosque] Nempe inter terram et æthera maximum, h. e. cælum.

Corpora viva [bina] Lamb. bene. Pareus et alii, *Corpora viva*; male. Namque pugnancia loqueretur Poëta, cum supra negaverit solem et lunam vitali prædita esse sensu. Deinde verbum *versent* sat indicat legendum *bina*, non *viva*. Quid enim est quod solet luna versent seu volvant corpora viva? Bene volvunt corpora

bina, hoc est, suum quemque globum.

479 *Quod genus*] Qualia sunt, sicut, quemadmodum, &c. Sic vs. 271. &c.

480 *Manere in statione*] Quiescere. Sic vs. 518.

481 *Hiis igitur rebus retractis, &c.*]

His ergo 18. vs. concludit terram in medio consedissee compressam et coactam, sublatis nempe levioribus corpusculis in aëra, in æthera, in cælum, in sidera, in solem, et in lunam, depressis vero gravioribus in terræ globum. Itaque dum interim terra magis ac magis in dies afficiebatur ab ætheris æstu solisque radiis, eo magis humor exprimebatur, ignea corpuscula sursum ascendebant, ac proinde elementa pura sunt reddita in suum quæque locum pro sua levitate aut gravitate. Quam elementorum sortem ac stationem præclare scripsit Manilius l. a vs. 149. ad vs. 173. 'Ignis in æthereas volucer se sustulit auras, Summaque complexus

Maxuma qua nunc se ponti plaga cærulea tendit,
 Subcidit, et salso subfodit gurgite fossas :
 Inque dies quanto circum magis ætheris æstus,
 Et radiei solis, cogeabant undique terram 485
 Verberibus crebris, extrema ad lumina apertam,
 In medio ut, propulsa, suo condensa coiret;
 Tam magis expressus salsus de corpore sudor
 Augebat mare manando, camposque natanteis :
 Et tanto magis illa, foras elabsa, volabant 490
 Corpora multa vaporis, et aëris ; altaque cœli
 Densabant procul a terris fulgentia templa :

tis, subito tellus, qua parte vastus cæruleus campus maris extendit sese nunc, depressa jacuit, et caravit fossas in salso abyssso maris. Et quo magis de die in diem calor cœli, et splendores solis circumpellebant ex omni parte frequentibus ictibus tellurem potentem ad extremas oras, ut in medio suo compulsa et compressa conveniret, eo magis salsus humor elicitus de illius globo amplificabat emanando oceanum, et plagas humidas. Et eo magis illa plura corpuscula aetheris, et ignis egressa foras sursum ferebantur, et cogeabant longe a terris sublimia laquearia splendida cœli.

//////////

Ra.—482 *quâ se nunc* Cant.—483 *false* V. ed. Ferr. Th. Ra. *salso suffudit* Mus. B. 1. 2. *guttur* Cant. *fossa* Gassend.—484 *curvam* P. Ald. *curam* V. ed. Th. Ra. —485 *radiis* Voss. L. B. V. marg. 2. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *tegebant undique terras* Mus. B. 2.—486 *Verticibus* Mus. B. 2. *lumina* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *limina* vulg. *partem* Gryph. Nard. P. Ald. Ferr. V. ed. Th. Ra. P. V. marg. 2. Bodl. Voss. L. B.—488 *salsus deest* V. ed. Th. Ra.—489 *mandando* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *mandendo* P. proposuit in not.—490 *valebant* Vind. *volebant* V. ed. Th. Ra.—491 *altasque* Vind.

NOTÆ

stellantis culmina cœli, Flammarum vallo naturæ mœnia fecit. Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi. Ignem flatus alit vicinum subditus astris. Tertia sors undas stravit fluctusque natantes, Æquora perfundit toto nascentia ponto, Ut liquor exhalet tenues atque evomat auras, Aëraque ex ipso ducentem semina pascit. Ultima subsedit glomerato pondere tellus, Convenitque vagis limus commixtus arenis, Paulatim ad summum tenni fugiente liquore. Quoque magis puras humor accessit in undas, Et siccata magis strinxerunt æquora terras, Adja-

cuitque cavis fluidum convallibus æquor,' &c.

483 *Subcidit*] Ima subsedit, sese retraxit.

Subfodit] Excavavit.

485 *Cogeabant*] Compellebant.

486 *Apertam*] Nudam, nondum arboribus consitam, aut frugibus vestitam.

489 *Camposque natantes*] Æquora. Sic vs. 402. ' ponti plaga.'

491 *Corpora*] Atom.

Vaporis] Caloris, ignis.

492 *Densabant* [*Densebant*] Densabant. Dicitur denseo, es; et denso, as, passim.

Templa cœli] Cælum; periphrasis.

Sidebant campej, crescebant montibus altis
 Adscensus; neque enim poterant subsidere saxa,
 Nec pariter tantumdem omnes subcumbere partes. 495
 Sic igitur terræ, concreto corpore, pondus
 Constitit; atque omnis mundi quasi limus in imum
 Confluxit gravis, et subsedit funditus, ut fæx.
 Inde mare, inde ær, inde æther ignifer ipse,
 Corporibus liquidis, sunt omnia pura relictæ; 500
 Et leviora aliis alia; et liquidissimus æther,
 Atque levissimus, ærias super influit auras;
 Nec liquidum corpus turbantibus æris auras

Agri subsidebant, et acclivitates augebantur celsis montibus: namque lapides non poterant extendi in planitiem, neque similiter cunctæ partes subjacere æqualiter. Ita ergo gravitas telluris compacta est ex corpore spisso, et veluti limus totius mundi convenit in inferiorem locum, quia ponderosa erat, et sicut fæx alte depressa jacuit. Hinc æquor, hinc ær, hinc et ipse flammifer æther, sunt reservata cuncta pura corpusculis fluidis; et alia quidem leviora aliis; et æther fluidissimus et levissimus perfundit sese supra flatu ærios, neque miscet fluidum suum corpus cum

~~~~~

—492 *Densebant* edd. vulg.—493 *Sedebant* Ferr.—494 *subsidera* Vind. *sub sidare* V. ed. *sub sydera* Th. Ra. Mus. B. 2. *sub sidera* Mus. B. 1. 3.—495 *subcumbere* Cant. Ferr. *succumbere* vulg. *subsidere* Gassend.—496 *conjecto* Mus. B. 2.—501 *levior* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra.—503 *auras* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *auris* Mus. B. 2. et

NOTÆ

Sic vs. 522. Sic Manilius passim loquitur.

493 *Sidebant*] *Subsidebant*, plani fiebant: vs. 449.

494 *Subsidere*] H. e. ita sidere, ut planitiem efficerent.

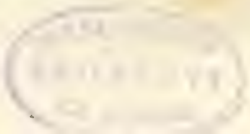
495 *Subcumbere*] *Cadere*, *subjacere*.

497 *Mundi quasi limus, &c.*] Sic Manil. i. 159. ‘Ultima subsedit glomerato pondere tellus, Convenitque vagis limus commixtus arenis, Paulatim ad summum tenui fugiente liquore,’ &c.

499 *Inde mare, &c.*] His 11. vs. docet iterum qua ratione mare, ær, et æther constiterint ex levioribus, tenuioribus, et liquidioribus atomis, atque pro sua minori levitate ac li-

quiditate alia aliis superius evolaverint in eas, quas jam sedes occupant. Sic Manil. lib. i. fusius hæc eadem prosequitur.

Æther ignifer] Cælum, ut ait vs. 459. *Æther ignifer*, scilicet, quia Veteres crediderunt stellas aut igneas aut ignes esse, vocaverunt cælum igniferum, æque ac signiferum, seu stelliferum. Vel hic per æthera notat ignis elementaris regionem, quæ cælo vicina subest, ut præclare cecinit Manil. i. 144. ‘Ignis in æthereas volucer se sustulit auras, Summaque complexus stellantis culmina cæli Flammarum vallo naturæ mœnia fecit.’

Commisci: sinit hæc violentis omnia vorti
 Turbinibus, sinit incertis turbare procellis; 505
 Ipse suos igneis certo fert inpete labens;
 (Nam modice fluere atque uno posse æthera nixu
 Significat Ponto mare, certo quod fluit æstu;)
 Unum labundi conservans usque tenorem.
 Motibus astrorum nunc quæ sit caussa, canamus. 510

flatibus procellosis aëris: patitur hæc cuncta agitari validis ventis; permittit ea perturbare omnia tempestatibus inconstantibus: ipse vero fluens certo motu volvit suos ignes. Etenim quod æther possit moderate et uno tenore labi, tam vastum aquor, quod labitur certo fluxu, indicat, servans perpetuo eundem modum fluendi. Cantemus jam quæ causa sit data cursibus siderum. Primum si vastus globus

edd. vulg. H. vs. deest Mus. B. 3.—504 *Commisci* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *Commisti* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. *Committit* P. *Committi* Gryph. *Commiscet* edd. vulg. sunt pro *sinit* V. ed. Mus. B. 1. Cant. Th. Ra. ac P. Ald. Gryph. aut V. marg. 1. nec V. marg. 2.—505 *sunt in certis* V. ed. Th. Ra.—506 *suo signis* V. ed. Ferr. Th. Ra.—507 *possit* V. ed. Th. Ra. *nixu* O. Cant. *nixu* vulg. *visu* Th. Ra.—508 *Ponto* lib. vet. omn. *Ponti* edd. vulg. *puncto* P. in not. *tantum mare* Delph. certo deest Mus. B. 2.—509 *labenti* Mus. B. 2. *construansque* V. ed. Th. Ra. *conservas* Mus. B. 2.—510 *fit* V. ed.

NOTÆ

505 *Turbinibus*] *Flatibus*. Sic Manil. l. 152. de aëre: ‘Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi: Ignem flatus alit vicinum subditus astris.’

506 *Suos igneis*] *Sua astra*, quæ vel ignea, vel ignes videntur.

Inpete] *Impetu*. Dicitur enim ‘impetis,’ ab antiquo nominativo ‘impes.’ Sic n. 326. iv. 418. 901. &c.

507 *Uno nixu*] *Uno tenore*.

508 *Ponto* [*Tantum*] *Tam vastum*, tam immensum. Sensus est: mare vastum, quod certo æstu fluit et refluat perpetuo servans eundem fluendi et refluendi tenorem, significat et arguit, quod æther uno et eodem modo circumagatur. Ita Lamb bene. Alii vero fere omnes, *ponto*, supp. in, inquit Pareus. Sed quid est, *mare significat in ponto?* an in ponto suo, pro ‘in fluctibus suis?’ an ‘in Hellesponto,’ ut quibusdam videtur? Ergo *Ponti mare* legendum foret. Deinde

quæ causa, cur potius cum Hellesponti maris, quam cum oceani æstu comparat motus materiæ cœlestis? æque enim liquidus est oceanus, ac illi certo æstui aptus, quam Hellespontos. Adde quod de mari, non de Hellesponto, quærat hic, et supra vs. 418.

510 *Motibus astrorum, &c.*] His 25. vs. docet poëta de motibus astrorum, memor scilicet eorum, quæ dudum supra pactus erat vs. 419. ‘Solis, lunæ cursus, ex ordine ponam.’ Lucretius autem cum Epicuro dum agit hic de cælo, et de iis, quæ ad cæli motum pertinent, et de iis, quæ *μετέωρα* Græci vocant, more Academicorum disputat, nihilque certo affirmat, neque harum rerum unam causam, sed plures, affert et reddit. Itaque his 8. vs. prioribus, si astra moveantur ad cæli motum, hocque cum illis moveatur, (quæ sententia verisimilior est,) dicendum est, inquit, aëra ex utraque parte, h. e. a dextera

Principio, magnus cœli si vortitur orbis,
 Ex utraque polum parti premere aëra, nobis
 Dicendum est; extraque tenere, et cludere utrimque :
 Inde alium supera fluere, atque intendere eodem,
 Quo volvunda micant externi sidera mundi : 515
 Ast alium subter, contra qui subvehat orbem ;

cœli volvitur, debemus dicere aëra comprimere ab utraque parte utrumque illius, et continere et cohibere illum extrinsecus ab utraque parte: postea alium aëra lapi supra, et vadere versus illum locum, in quem astra vertenda cœli perennis fulgent: alium vero delabi infra, qui contra sursum tollat globum cœli: veluti

Th. Ra. deest O.—511 vortitur Voss. vet. vertitur reliqui.—512 solum Mus. B. 2. parti quidam. partim Cout.—513 est extraque Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. ex utraque P. Ald. est ex utraque Vind. Cant. Bodl. Ferr. se ex utraque V. ed. Th. Ra. est et utraque Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Dicendumque est extraque Mus. B. 3.—514 supra Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. super Mus. B. 3. supera vulg. et pro atque Mus. B. 2. eadem Cant.—515 micat V. ed. Th. Ra. æterni vet. exempl. alterni Fab. Creech. et alii. alternis Voss. marg.—516 Aut P. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. super Nard. quis P. V. ed.

NOTÆ

et sinistra, premere atque urgere desuper utrumque cœli polum extremum; et extrinsecus tenere et includere illum: dicendum est item alium aëra esse, qui supra cælum extrinsecus labatur et eodem intendat, quo una cum cœlo feruntur sidera: dicendum est quoque alium esse aëra subter cælum, qui extrinsecus subvehat illud depressum, ac una cum illo subterlabatur, quemadmodum videmus rotas et cados rotarum, quæ haustra vocant, a fluviis circumversari, et sublevari. Scilicet quasi cœli motus explicari nequeat, nisi undique aëre rapido circumdetur, qui premat illud ab utroque polo, ne recedat extrinsecus, et qui subter et desuper urgeat illud, ne pariter extravagetur: sed ut motu certo feratur et volvatur. Itaque non affirmat Lucretius hoc ita se habere, sed sic esse posse.

512 Polum] Utrumque cœli cardinem. Polus dicitur a verbo πολεῖν 'vertere.' Duplex est cœli Polus, Arcticus et Antarcticus, seu Borea-

lis et Australis; qui dicuntur et duo cœli cardines, quia quasi in illis innixum cælum, tanquam janna in suis cardinibus, volvitur. Dicuntur et vertices, a verbo vertere, quia in illis vertitur seu volvitur cælum. Sunt igitur poli duo extrema illa, in quibus axis, circa quem volvitur cælum, innititur. Porro per polum hic notat Poëta eam utramque cœli partem, quæ ad septemtrionem et ad meridiem est.

Parte [parti] Pro parte. Sic alibi 'contagi' pro contage, &c.

514 Supra] Nimirum, supra eam cœli partem, quæ verticibus nostris incumbit.

Eodem] Nempe versus occasum, quo cælum fertur.

515 Externi [æterni] mundi] Cœli, quod perpetuo volvitur.

516 Subter] Nempe, subter eam cœli partem, quæ sub pedibus nostris depressa jacet.

Orbem] Supp. cœli, h. e. cælum ipsum.

Ut fluvios vorsare rotas, atque haustra, videmus.

Est etiam quoque, utei possit cœlum omne manere

In statione, tamen quom lucida signa feruntur :

Sive, quod inclusei rapidi sunt ætheris æstus, 520

Quærentesque viam circumvorsantur, et ignes

Passim per cœli volvunt inmania templa;

Sive, aliunde fluens aliquunde extrinsecus, aër

Vorsat agens igneis; sive ipsei serpere possunt,

Quo quousque cibus vocat, atque invitat, euntes, 525

cernimus flumina vertere rotas, et cados rotarum. Potest quoque fieri, ut cœlum totum queat conquiescere in loco, etiamsi splendida sidera volvantur. Seu quia violenti ignes ætheris sunt intersepti; et scrutantes sibi iter circumvolvuntur: et flammæ ubique versant se per vastos ambitus cœli: seu quia aër extraneus alicunde labens ex alio loco versat, et agit ignes illos: seu quia ipsi ignes queunt repere in eam partem, in quam alimentum singulorum advocat, et attrahit illos dum currunt,

Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—517 *fluvius* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *fluviis* Mus. B. 1. 2. Gassend. Nonius. *atque austra* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *ac plaustra* O. Mus. B. 1. *atque astra* Mus. B. 2. 3. *ac transtra* V. marg. 1. *movere* Mus. B. 2.—519 *lucia* Vind. Mus. B. 2. Cant. et Mus. B. 3. in marg. *feruntur* Voss. vet. et L. B. *ferantur* reliqui.—522 *cœlum* Mus. B. 2. *sumania* Voss. vet. *sub inania* P. Ald. *sub mania* V. ed. Th. Ra. Bodl. *summania* Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *si inmania* Mus. B. 2. *se inania* Ferr. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *se inmania* Vind. et edd. vulg.—524 *Versata gens* V. ed. Th. Ra.—525 *euntes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *euntis* vel *eunteis* reliqui.—

NOTÆ

517 *Haustra*] *Haustrum* genus est machinæ rotas habens, qua e puteis aut e fluminibus aqua hauritur, quod tympanum vulgo dicitur, *un seau*. Vel, ut Nonio placet, sunt ipsi cadi, seu situlæ machinis affixæ, quibus hauritur aqua. Sic autem dicitur ab hauriendo.

518 *Est etiam quoque, &c.*] His 17. vss. posterioribus ait sic fieri etiam posse, ut cœlum quiescat, sidera vero moveantur. Quo casu triplicem motus astrorum causam assignari posse docet. I. Aut quod ætheris ignes, h. e. sidera, inclusi, dum sibi quærunt exitum, circumversentur et passim sese per cœlum liquidum circumgant. II. Aut quod aër extrinsecus aliunde fluens impellat ac verset il-

los ignes, seu sidera. III. Aut quod sidera ferantur eo, quo quæque cibus invitat et rapit. Cum enim ignes sint, pasci et ali necesse est. Itaque nihil certum statuit in re tam incerta. Sic Epicurus loqui solebat de rebus incertis et obscuris; sic cautius sese gerebat.

Manere in statione] Immotum stare.

519 *Signa*] Stellæ, sidera.

520 *Ætheris æstus*] sidera cœli, aut æterni mundi, ut ait vs. 515.

521 *Ignes*] Sidera.

522 *Cœli templa*] Vastos cœli ambitus, ut dictum est supra.

524 *Ignéis*] Sidera, vs. 521. et alibi passim.

Flammea per cœlum pascenteis corpora passim.
 Nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum
 Difficile est : sed, quid possit fiatque per omne
 In variis mundis, varia ratione creatis,
 Id doceo ; plureisque sequor disponere caussas 530
 Motibus astrorum, quæ possint esse per omne :
 E quibus una tamen sit et hæc quoque caussa necesse est,
 Quæ vegeat motum signis ; sed, quæ sit earum,
 Præcipere haud quaquam est pedetentim progredientis.
 Terraque ut in media mundi regione quiescat, 535

nutrientes ubique per cœlum sua corpora ignita. Namque haud facile est in hoc inferiori mundo statuere quid horum sit certum. Verum edoceo tantum istud, nempe quid queat esse aut quid per totum universum fiat in diversis mundis formati diverso modo ; et persequor attribuere multas causas motibus siderum, quæ queant esse per totum universum. Inter quas tamen oportet ut una sit, et ea quidem etiam, quæ polleat motu in sideribus : verum quænam inter illas sit, nullatenus est hominis euntis lente docere. Atque ut terra conquiescat in media parte

527 *pondere* Ferr.—529 *mundi* P. V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. Voss. marg. *mondi* Ald. *creatis* Cant. *creari* Mus. B. 1. Ferr. *creati* reliqui.—531 *omnem* V. ed. Voss. vet. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—533 *Qua* Mar. *vigeat* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Delph. Mar. Nard. V. marg. 2. Voss. vet. et L. B. Bodl. *motu* P. in not. Delph. *multum* P. Ald. *motus* Mar. *eorum* Mus. B. 2.—534 *sunt* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. *peditenti* Vind. Cant. *progredientes* P. Vind. Cant. Ferr.

NOTE

527 *In hoc mundo*] In hoc terrestri et infimo mundo : vel in hoc mundo, in quo cœlum hoc et hæc sidera videmus perenniter moveri. Plures enim mundos in toto seu in universo posuit Epicurns.

Quid sit eorum] I. e. earum rerum, seu causarum, quas supra retulit de motibus cœli et astrorum.

528 *Per omne*] Per totum, τὸ πᾶν, universum, per summam summarum, ut monuimus lib. 1. passim. Sic infra vs. 531. Totum enim seu universum dicitur Lucretio, quod multos continet mundos huic nostro similes, aut etiam majores.

533 *Quæ vegeat motum signis*] Quæ motum sideribus det.

531 *Pedetentim progredientis*] Hominis, qui paulatim rerum naturam

Delph. et Var. Clas.

et cognitionem assequi tentat : qui nondum rerum omnium est gnarus. Sic infra vs. 1452. ‘Simul experientia mentis Paulatim docuit pedetentim progredientis.’

535 *Terraque ut in media, &c.*] His 30. vss. apte subnectit speculationi de cœli ac siderum motu perennem et tot sæculis anteactis minime interruptam terræ quietem. Cujus quietis permanentis ac stantis, ut ita dicam, rationem aliquam seu causam reddere conatur Lucretius. Cum enim pondere prædita sit ac gravitate terra, cavet in præsens, ne mediæ suæ stationis jus amittat. Scilicet causatur ille nescio quod ponderis decrementum, quod patitur terra, ob aëris subjecti cognationem, cui ab ineunte ævo insita vivit ; hoc est, statum

Lucret.

Evanescere paullatim, et decrescere, pondus
 Convenit; atque aliam naturam subter habere,
 Ex ineunte ævo conjunctam atque uniter aptam
 Partibus æriis mundi, quibus insita vivit.
 Propterea, non est oneri, neque deprimit auras; 540
 Ut sua quoique homini nullo sunt pondere membra,
 Nec caput est oneri collo, nec denique totum
 Corporis in pedibus pondus sentimus inesse.

mundi, æquum est ut onus illius minutatim dispereat, et diminuatur, et ut habeat subter aliam naturam, quæ a primo tempore connexa sit, et maxime cognata æriis partibus mundi, in quibus innixa permanet. Ideo non onerat, neque dejicit flatus ærios; veluti sui cuique homini artus nulli sunt oneri: neque caput opprimit colulum, nec tandem experimur omne onus corporis esse in pedibus. Verum ea omnia

Ald. *progredi* certes V. ed. Th. Ra. *progradientem* O.—536 *Et vanescere* Cant.—537 *subter* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *semper* P. O. Ald. *super* reliqui.—538 *inter raptam* Mus. B. 2.—539 *mondi* Mus. B. 2. *insita sedit* Gassend. *jurit* V. ed. Th. Ra. *sedit* edd. vulg.—540 *desinit* Mus. B. 3.—541 *Et* Vind. Bodl.

NOTÆ

sum conservat, stabilis manet, firmiter et radicatus hæret. Quo fit, ut terra, quantumvis gravis et ponderosa, nullo tamen sit oneri æriis auris, hoc est, nusquam deprimat aëra; quemadmodum membra corporis nostri non sunt aliis alia oneri, licet sibi superimposita; nimirum quia uniter apta sunt, et cognata. Solum enim pondus foris adveniens lædit. Terra autem foris non est allata, et quasi aliena æri, sed ei uniter apta, cognata, et a primo mundi ævo conjuncta. Quod et alia ratione confirmat. Nisi enim, inquit, terra cognata esset æriis flatibus, sane, dum grandi tonitru concutitur, non pariter simul concuteret res cunctas, quas fert, et quæ in ea continentur. Denique levi satisfacit objectioni. Quærere enim quis potuerit, qui tenuis aër adeo grande pondus terræ sustinere valeat? Respondet Lucretius, et obtrudit tenuissimam animæ vim, quæ tamen onus corporis sustinet: nec sustinet tantum, sed et quandoque per-

nici saltu attollit totum corpus. Quæ causa est una rerum inter se cognatio et uniter apta conjunctio: ‘Usque adeo magni refert, cui quæ adiaceat res.’ Aristoteles autem non docet terram ideo in medio aëre vehi, quia cognata est æri, ut censuit Epicurus: sed quia omnium elementorum gravissima est. Plato vero in Phæd. vult ipsius terræ æqualitatem esse illius stationis mediæ causam. Unde ad ejus mentem scripsit Ovid. Met. 1. 12. ‘Nec circumfuso pendeat in aëre tellus Ponderibus librata suis,’ &c.

538 *Uniter aptam*] Cognatam, simili natura fere præditam, arcte conjunctam. Sic. vss. 556. 559. et III. 852. 859. &c.

539 *Quibus insita vivit*] Vivit, h. e. stat immota, firmiter hæret, stabilis manet. Sic 1. 1032. dixit ‘vivere’ de sideribus, pro permanere, conservari. Neque enim animata vult esse sidera, ut docuit sub initium hujus libri.

540 *Auras*] Aëra.

At, quæquomque foris veniunt, inpostaque nobis
Pondera sunt, lædunt permulto sæpe minora : 545

Usque adeo magni refert, quid quæque queat res.
Sic igitur tellus non est aliena repente
Adlata, atque auris aliunde objecta alienis ;
Sed pariter prima concepta ab origine mundi,
Certaque pars ejus ; quasi nobis membra videntur. 550

Præterea, grandi tonitru concussa, repente
Terra, supra se quæ sunt, concutit omnia motu ;
Quod facere haud ulla posset ratione, nisi esset
Partibus æriis mundi, cœloque, revincta :
Nam communibus inter se radicibus hærent, 555
Ex incunte ævo conjuncta, atque uniter aucta.

Nonne vides etiam, quam magno pondere nobis
Substineat corpus tenuissima vis animai ;

quælibet onera, quæ accedunt extrinsecus, et quæ ingeruntur nobis, sane vexant nos, quantumvis plerumque sint levia. Adeo magni interest, cui rei quæque res adjungatur. Ita ergo terra non fuit subito asportata in suum locum, quasi extera, neque ex alieno loco exposita exteris flatibus æriis: verum fuit similiter progenita a primo exortu mundi, et facta est quædam pars illius, veluti artus nostri corporis sunt nobis. Deinde terra commota subito magno tonitru, commovet simul suo motu res cunctas, quæ sunt supra ipsam: quod nullo modo posset facere, nisi arte conjuncta esset cum partibus æriis mundi et cum cælo. Namque hæ mundi partes conjunguntur inter se per communes radices, et arte vinctæ sunt mutuo a prima mundi ætate. Nonne cernis quoque quam valde exigua potestas animæ sus-

////////

Mus. B. 1. 2.—542 *neque* O.—545 *permultos* Cant.—546 *quid quæ adiaceat res* Gif. Par. Bas. *quid quæque velat res* Sus. Voss. marg. *quid quæque creat res* V. marg. 2. *nequeat* Mus. B. 2.—550 *videtur* edd. vulg.—551 *contra concussa* V. ed. Th. Ra.—552 *se quæ* P. Mus. B. 1. Ald. et edd. vulg. *se deest* V. ed. Th. Ra. *se quæ desunt et est pro sunt* Ferr.—554 *æri* Vind. *accri* V. ed. Th. Ra. *mundo* Cant. *rejuncta* Ferr. Nard. *rei functa* V. ed. Th. Ra.—555 *Non* Mus.

NOTÆ

544 *Foris*] Extrinsecus, aliena, non cognata.

546 *Quid quæque queat* [cui quæ adiaceat] *res*] Ita Lamb. bene. Pareus et alii quidam, *quid quæ adiaciat res*. Alias, *quid quæque queat res*: quæ lectio non aliena mihi videtur, si subaudiatur, dum certæ rei juncta est.

551 *Præterea, grandi tonitru, &c.*] His 6. vss. continetur argumenti su-

perioris confirmatio, de qua jam nos satis vs. 535. not.

557 *Nonne vides etiam, &c.*] His 8. vss. continetur responsio ad objectionem præoccupatam adversus terræ stationem in medio mundi. Sed de ea quoque fusiùs actum est vs. 535. not. Quæ sententia de vi animæ jam posita est iv. 884. et seqq. ubi corpus ab anima moveri docuit.

Propterea, quia tam conjuncta, atque uniter apta, est?

Denique, jam saltu pernici tollere corpus 560

Quis potis est, nisi vis animæ, quæ membra gubernat?

Jamne vides quantum tenuis natura valere

Possit, ubi est conjuncta gravi cum corpore; ut aër

Conjunctus terris, et nobis est animi vis?

Nec nimio solis major rota, nec minor ardor, 565

tentet in nobis corpus, quod constat gravi onere, scilicet eo quod adeo arcte conjuncta est et cognata cum illo? Demum quis potest etiam attollere corpus veloci saltatu, præter potentiam animæ, quæ regit artus? Cernisne tunc quantum queat viribus pollere natura exigua, quando est junctum etiam cum ponderoso corpore, qualis est aër ubi jungitur cum terris, et qualis est facultas animæ in nobis? Neque autem orbis solis multo amplior, neque ejus calor minor potest esse, quam appa-

//////////

B. 2.—556 *uniter apta* edd. vulg.—557 *etiamque magno* Ferr.—559 *Propterea quedam* V. ed. *quædam* Th. Ra. *inter* Mus. B. 2. *raptu* V. ed. Th. Ra. *rupta* Mus. B. 2.—560 *pernice* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *attollere* O. V. marg. 1.—561 *Quid* Fab. Creech. Hav. *Qui* Bodl. *Quis* p. e. nobis, n. v. animæ quæ m. g. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. *Qui* p. e. nobis n. v. q. m. g. Bodl. *vis erasa est* e Mus. B. 2.—563 *tam corpore* V. ed. Bodl.—564 *Conjuncta* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *Conjunctus* et O.

NOTE

561 *Vis animæ*] Anima. Periphrasis. Sic vs. 564. et supra vs. 558.

565 *Nec nimio solis, &c.*] His 27. vs. rursus conscendit in cælum Poëta, siderum magnitudinem exploraturus ac mensurus; reduxque tandem certiores nos facit nulla parte majores aut minores esse solis, lunæ, ac siderum aliorum orbes, quam a nobis hinc cernuntur: ut saltem non multo majores aut minores esse posse. Quod ut confirmet, adducit in exemplum ignes, quos in terris procul distantes cernimus. Hi enim, inquit, ignes, sive cominus sive eminus cernantur, non dissimili tamen magnitudine cernuntur. Fides sit penes Lucretium. Sic autem Epicurus apud Laërt. lib. 10. de siderum magnitudine loquitur: 'Solis autem et reliquorum astrorum magnitudo, quod ad nos attinet, tanta est, quanta videtur. Quod ad ipsum vero attinet, aut major est sol, quam videtur, aut paulo minor, aut tantus est, quantus

videtur. Sic enim et quæ apud nos sunt ignea, si ex intervallo cernantur, prout est sensus, cernuntur.' Ex quibus verbis intelligere possumus vix aliquid certi decrevisse Epicurum de siderum magnitudine. Haud secus ac nihil certi posuit de cæli ac siderum motu Lucretius supra vs. 527. Et vero tot ac tam diversæ sunt opiniones de siderum magnitudine, ut vix aliquid certi de ea quis habeat. Namque i. Heraclitus fecit solem pedis humani latitudini æqualem. ii. Anaxagoras multis vicibus Peloponneso majorem. iii. Anaximander terræ æqualem. iv. Empedocles ingentem ignis massam ipsa luna majorem. v. Archelaus siderum omnium maximum. vi. Plato inexcogitabilem. vii. Cicero immensum. viii. Egyptii octies terra majorem. ix. Alii, quorum sententiam quidem testantur, sed nomina tacent Cicero, Tattius, et Philoponus, partibus amplius duodeviginti terra majorem. x.

Esse potest, nostris quam sensibus esse videtur.
 Nam, quibus e spatiis quomque ignes lumina possunt
 Adlicere, et calidum membris adflare vaporem;
 Nihil ipsa intervalla in sis de corpore librant

ret nostris sensibus esse. Nam e quibusvis locis flammæ illius queunt emittere lucem, et inferre calorem fervidum artubus nostris, illa ipsa loca intermedia nihil detra-

~~~~~

animæ Bentl.—565 *De Mus. B. 1.*—568 *Adlicere* edd. vulg. *calidis V.* ed. Ferr. Th. Ra. *calidi Mus. B. 2. vapores Mus. B. 2.*—569 *Nihil nisi intervallis de Vind. V.* ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Bas. marg. V. marg. 2. *Nil ipsis ex intervallis de Gryph. Nard. Bas. et Ald. sec. Nilque nisi ex intervallis de P. V. marg. 1. O. Cant. Nihil visus intervallis, et Nihil iis intervallis Voss. marg. Nihil visus intervalla Gif. L. B. Par. Cout. vibrant P.*

NOTE

Eratosthenes septies et vices terra majorem. xi. Cleomedes trecenties proxime terra majorem. xii. Aristarchus non majorem quidem terra trecenties sexagies octies, sed majorem quam ducenties quinquagies quater. xiii. Hipparchus millies quinquagies terra majorem. xiv. Plutarchus refert quosdam fuisse, qui fecerint solem terra majorem millies septingenties et vices octies. xv. Posidonius quinquagies novies millies trecenties et novies decies terra majorem. xvi. Ptolemæus centum septuaginta, aut saltem sexaginta septem partibus majorem terra. xvii. Copernicus centum et sexaginta duabus partibus terra majorem. xviii. Tycho Braheus centum triginta novem partibus terra majorem. xix. Landsbergius quadringenta et triginta quatuor partibus terra majorem. xx. Keplerus ducenties vices bis millies et sexies decies terra majorem. Quid ergo certi statui posset in his tam incertis opinionibus? Nihil sane. Hinc non abs re Archimedes de solis diametro accipienda sic loquitur: 'Id vere assumere, non admodum in promptu est; quoniam neque visus, neque manus, neque organa, quibus observatio percipitur, fide digna

abunde sunt ad accurate demonstrandum.' Hinc et Lactantius ait, 'Dementium esse disquirere, aut scire velle, sol utrumne tantus, quantus videtur, an multis partibus major sit, quam omnis hæc terra.' Quod autem dictum est jam de solis magnitudine, idem dicendum posse videtur de lunæ et aliorum siderum magnitudine. Quod vero ad solis figuram spectat, ne de ipsa quidem quidpiam definiit Epicurus: sed dixit tantum vera esse posse illa omnia, quæ varii de varia solis figura opinantur. Interim notabis diversas fuisse quoque opiniones de solis figura. i. Pythagorei, Platonici, Peripatetici, et Stoici globosum esse solem dixerunt. ii. Anaximenes voluit esse latum instar folii aut laminæ. iii. Alii fecerunt illum in disci formam. iv. Heraclitus voluit solem esse scaphæ instar incurvum. Eandem quoque figuram lunæ ascripserunt, ac ceteris sideribus. Sed de his satis.

567 *Quibus e spatiis quomque* Tmesis, pro, quibuscumque e spatiis.

569 *Librant* [libant] Detrahunt, diminuunt. At Lambinus semper pro *libare* apud Lucretium legit *limare*. Hujus autem loci hæc est sententia: E quibus spatiis ignes in ter-

Flammarum, nihil ad speciem est contractior ignis. 570

Proinde, calor quoniam solis lumenque profusum

Perveniant nostros ad sensus, et loca fulgent;

Forma quoque hinc solis debet flumque videri,

Nihil adeo ut possis plus, aut minus, addere vere.

Lunaque, sive notho fertur loca lumine lustrans, 575

Sive suo proprio jactat de corpore lucem;

Quidquid id est, nihilo fertur majore figura,

Quam nostris oculis, qua cernimus, esse videtur.

hant de corpore ignium, neque ignis minor apparet oculis nostris. Atque ita, cum ardor, et lux effusa solis pertingant usque ad nostros sensus, et spatium illustrentur ab illis, sane figura etiam solis debet ita apparere nobis ex his inferioribus locis alte, ut nihil queas adicere vere amplius aut minus. Et luna, seu it illuminans spatia aliena luce, seu jacit suum lumen de suo corpore, quodcumque sit, non volat tamen forma majore, quam apparet esse illa forma illius, quam videmus nostris

*****

corr. in not. *Illa ipsa intervalla nihil de corpore libant* edd. vulg.—570 *nihilo* P. et edd. vulg. *contracti originis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3.—571 *quom* pro *quoniam* V. ed. Th. Ra. Hoc ordine vss. hi scribuntur in V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. 572. 573. 574. 571. deinde repetitur vs. 572. In Vind. Mus. B. 3. vs. 571. suo loco deest, et sequitur vs. 574. Et in O. vss. 571. 573. 574. omnino desunt.—572 *loca tingunt* Lamb. et alii. *tacant* V. marg. 1.—573 *flumque* Mus. B. 1. Turneb. Hav. Bip. *illumque* V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *illincque* Cant. V. marg. 1. *illimque* Gif. L. B. Par. *lunaque* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ferr. Ald. *lumenque* Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *flumenque* Voss. marg.—574 *veris* Cant.—575 *sine* O. Mus. B. 2. *noto* Cant.—576 *suo* V. ed. Th. Ra. *sua* Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. *suam* reliqui.—577 *nihil offertur* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—578 *quam* Vind. O. Mus. B. 1. *quia*

NOTÆ

ris ad aliquem locum jacere lumen, et afflare calorem possunt, ea ipsa spatia seu intervalla nihil de ipsa ignium magnitudine detrahunt, neque diminuunt; neque ignes illi ad speciem sunt ulla re minores.

570 *Contractior*] Minor.

572 *Nostros ad sensus*] Nempe lumen quidem ad visum, calor vero ad tactum.

Loca fulgent] Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *loca tingunt*, supp. lumine.

573 *Hinc*] E terris, ex his locis inferioribus, unde cernimus solem.

Flumque sublime] Alte, in alto, nt ait infra 581. hoc est, in cælo, ubi

sol est. Ita restituit Lambinus. Pareus tamen et quidam alii legunt, *illimque*, antiqua vox illum, pro illic. Est autem illic, pro in alto, seu in cælo.

575 *Lunaque, sive, &c.*] Hactenus de sole, nunc his 10. vss. seqq. de luna.

Notho lumine] Alieno lumine. Scilicet putant lunam non alio lucere lumine, quam eo quod a sole mutuatur: alii proprio lumine splendere volunt. Hanc litem non dirimit Lucretius: sed utramque proponit opinionem. Probabilior tamen opinio est lunam mutuari lucem a sole. Ita Festus, Catullus, Virg. 1. Georg. et Cicer. de N. Deor. 2. censent.

Nam prius omnia, quæ longe semota tuemur
 Aëra per multum, specie confusa videntur, 580
 Quam minui filum : quapropter luna necesse est,
 Quandoquidem claram speciem certamque figuram
 Præbet, ut est oris extremis quomque notata,
 Quanta quoque est, quanta, hinc nobis videatur in alto.

Postremo, quosquomque vides hinc ætheris igneis, 585
 Quandoquidem, quosquomque in terris cernimus igneis,
 Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,

oculis. Etenim res ille omnes, quas procul distantes videmus per multum aëra, apparent nobis indistinctæ aspectu, antequam cernamus exiguum lineamentum illarum. Quamobrem, cum luna exhibeat nobis perspicuam et evidentem suam formam et figuram, sicuti est signata suis extremitatibus, oportet ut ex his inferioribus locis in sublimi appareat nobis tanta, quantalibet sit. Denique, (quoniam omnes ignes, quos videmus in terris, videntur aliquando variare aliquod minimum

~~~~~

Cant.—579 *remota* edd. vulg.—581 *Qua* P. Voss. marg. *Quæ* Voss. vet. et L. B. *nimum* Mus. B. 2. *minui* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *minimum* reliqui.—583 *ostoris* Vind. *esteris* V. ed. Th. Ra.—584 *Quanta quoque quanta est hinc* Bodl. Voss. vet. et L. B. *quanta sunt* V. ed. Th. Ra. *Quantaque sit nobis tanta hinc* P. Ald. *Quanta quoque sunt hinc nobis* O. Ferr. *Quantaque sit tanta hinc nobis* Mus. B. 1. *Quanto quoque quantaque sint hinc nobis* Mus. B. 2. *Quantoque quæque sunt hinc nobis* Mus. B. 3. *Quantaque sunt tanta hinc nobis* Cant. V. marg. 1. *Quanta quoque est tanta hinc* Gryph. Nard. Bas. *Quanta hæc cinque fuit tanta hinc* Bip. Delph. *hæc fuit* Hav. *Quin quoque quanta est tanta hinc* Voss. marg. *fluat tanta* Gassend. *videantur* Cant.—585 *hic* Mus. B. 2.—586 *quousque* Mus. B. 2. *interis* V. ed. Th. Ra. *igneis* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *horum pro igneis* O. Cant. V. marg. 1.—587 *Dumque* O.

NOTÆ

580 *Specie confusa*] Non subtiliter distincta, neque definita; sed indistincta specie et aspectu.

581 *Quam minui* [*minimum*] *filum*] Supp. cernamus. Sensus est: Omnia, quæ longe remota cernimus, prius cernimus ea confusa, quam minimum eorum filum, hoc est, lineamentum seu extremum ductum oculis usurpare possumus. V. g. si regem inter aulicos e longinquo loco cernas, primum ex aspectu agnoscis esse hominem tantum, neque eum a ceteris distinguere potes. Non enim licet, propter distantiam loci, proprias regis inspicere notas, quibus figura illius a ceterorum aulicorum figuris differt. Ubi vero proxime accesseris,

tunc proprias quasdam notas, aut oris lineamenta, aut staturam, aut alia ejusmodi inspicies, quibus illum a ceteris discernas.

583 *Ut est . . . quomque*] Tmesis, pro, utenunque.

584 *Quanta quoque est, [hæc cinque]* Similiter pro, quantacunque.

Quanta [Fuit] Antiquæ pro sit. Sic iv. 638. et alibi.

Hinc] E terris.

In alto] In ea sublimi ætheris regione, in qua est.

585 *Postremo, quosquomque, &c.*] His 7. vss. posterioribus agit de siderum aliorum magnitudine.

Ætheris igneis] Sidera, quæ aut ignes aut ignea creduntur.

Perparvum quiddam interdum mutare videtur
 Alteram utram in partem filum, quo longius absit ;
 Scire licet, perquam pauxillo posse minores 590
 Esse, vel exigua majores parte, brevique.

Illud item non est mirandum, qua ratione
 Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
 Quod maria, ac terras omneis, cœlumque, rigando
 Conpleat, et calido perfundat cuncta vapore. 595
 Nam licet hinc mundi patefactum totius unum
 Largifluum funtem scatere, atque erumpere lumen ;

lineamentum in utramque partem, eo quod procul distent dum scilicet trepidatio illorum est adhuc visa, et lumen eorum videtur,) hinc potes agnoscere omnes illos ignes ætheris, quos cernis e terris, non posse esse multo minores, vel pauxilla tantum et parva parte majores, quam sunt. Hoc pariter non videtur admirabile, nimirum quomodo tam parvus ille sol possit jacere tam magnam lucem, ut impleat et irriget æquora, et totas terras, et cælum, et aspergat omnia fervido calore. Namque fieri potest, ut ex illo unicus abunde fluens et apertus fons ignium totius

Ferr. Ald. *cremor* Mus. B. 3. *est* deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. et Mus. B. 3.—588 *Per parum* V. ed. Th. Ra. *Perpetuum* Lamb. Gassend. *videntur* vulg.—589 *Alteram utram* Vind. Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *Alteram utram* V. ed. Th. Ra. *Altera utram* O. *Alter-utram* vulg. *quom longius absint* edd. vulg.—590 *Ordo versuum* in codd. turbatur, hoc modo se habentium : vss. 589. 592. 593. 594. 595. 590. 591. et deinde vs. 584. repetitur in P. V. ed. O. Cant.—595 *valido* V. marg. 2.—596 *hunc mundi* Cout.—597 *statere* V. ed. Th. Ra. *stare* O. *flumen* P. Ald. Bip.

NOTÆ

587 *Dum tremor est clarus*] *Dum* lux illorum tremit ac trepidat; dum lucent.

589 *Filum*] *Lineamentum*, ductum, extremitatem : vs. 581.

Quo [cum] Lamb. bene. *Pareus*, quo. *Idem sensus*.

592 *Illud item non est mirandum*, &c.] His 21. vss. de calore solis agit; docetque quamobrem sol, cum tantulus, ac tam parva figura præditus sit aut appareat, tantum tamen calorem tantumque lumen mittere ac profundere queat. Cujus rei rationem hanc reddit, quod aut sol sit fons omnium luminum et ignium, ad quem cetera lumina, ceterique confluunt ignes, et unde tanti ignes, tantaque lumina scaturiunt atque mittuntur

in immensa totius mundi spatia: quemadmodum e fontibus parvis oriuntur tamen et scatent longa flumina. Vel quia forte, licet parvus sit solis ignis, incidit tamen in aëra, qui sit aptus et idoneus ad magnum incendium capessendum; sicut interdum ex una scintilla totæ segetes incenduntur. Vel quia sol ambitur ignibus, quos non videre est, et quos tamen certis temporibus in terram detrudit. Scilicet nihil certi in re tam incerta audet affirmare Lucretius.

595 *Perfundat . . . vapore*] *Metaphora* ducta ab aquis. Sic II. 146. 'Quam subito soleat sol ortus tempore tali Convestire sua perfundens omnia luce.'

Ex omni mundo qua, sic elementa vapore
Undique conveniunt, et sic coniectus eorum
Confluit, ex uno capite hicc' ut profluat ardor. 600

Nonne vides etiam, quam late parvus aquai
Prata riget fons interdum, campisque redundet?

Est etiam quoque, utei non magno solis ab igni
Aëra percipiat calidis fervoribus ardor ;
Obportunus ita est si forte et idoneus aër, 605

Ut queat adcendi, parvis ardoribus ictus :
Quod genus, interdum segetes stipulamque videmus
Adcidere ex una scintilla incendia passim.

Forsitan et rosea sol alte lampade lucens
Possideat multum cæcis fervoribus ignem 610

mundi scaturiat, et copia luminis effluat, ad quem scilicet ita omnia semina caloris confluent ex toto mundo ; et ad quem confluxus illorum ita concurrit, ut hic totus calor, qui mittitur, emanet ex illo tanquam ex uno fonte. Nonne cernis quoque quam exiguus fons aquæ sæpe irriget ampla prata, et exæstuet arvis? Fieri potest quoque, ut calor occupet aëra fervidis ardoribus de parvo tamen igne solis : si fortasse aër sit ita aptus et accommodus, ut possit inflammari percussus levioribus caloribus. Quemadmodum cernimus aliquando fruges, et paleam concipere late magna incendia ex una scintilla ignis. Fieri etiam potest forte ut sol fulgens face roscida contineat circa se plurimam flammam sub occultis ignibus, et quæ nullo splendore sit

*****

Mus. B. 2. Delph.—598 *quo* edd. vulg. *quia* quidam. *vapora* Nard. Bas. *vaporis* vulg. *vapores* P. in not. *sint* pro *sic* Mus. B. 1. O.—599 *convenient* Gif. Par. Cout. *conlectus* Gif.—600 *Confluat* Gif. Par. Cout. *hinc*, omisso *ut*, Mus. B. 2.—602 *riget* Mus. B. 2. *camposque* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—603 *igne* Mus. B. 2.—604 *percipiat* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *percipit* Voss. L. B. *præcipit* Bodl. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. V. ed. *præripit* P. Ald. Gryph. marg. Bas.—607 *Quo* Nard.—608 *Adcidere* Voss. vet. et L. B. *Accendi* P. Cant. Gryph. Nard. Cout. V. marg. 1. Ferr. *Accipere* edd. vulg. *Accendere* V. ed. Th. Ra. Bodl. Gif. Par. Bas. Mus. B. 1. 2. 3.—609 *roseas* O. *alta* Mus. B. 3. *late*

NOTÆ

597 *Scatere*] Tertiæ conjug. Dicitur quippe Scato, is, et Scateo, es. Sic vs. 41. si esses percunctatus me ex aliis,' &c.

604 *Percipiat*] Occupet, comprehendat.

607 *Quod genus*] Cujus generis, quemadmodum, ut sæpe monui.

608 *Adcidere* [*Accipere*] Lamb. bene; i. e. concipere. Sic enim loquitur vi.

140. 'Aridior porro si nubes accipit ignem.' Pareus et alii quidam, *Accedere*, h. e. complere.

610 *Possideat*] Supp. Est etiam quoque, ut : vs. 603.

597 *Scatere*] Tertiæ conjug. Dicitur quippe Scato, is, et Scateo, es. Sic vs. 41.

Lumen [*Flumen*] H. e. copiam lucis. Alias *lumen*.

598 *Qua* [*Quo*] Ad quem solem.

Vapore [*Vaporis*] Caloris, ut passim loquitur.

599 *Coniectus*] Cætus, congressus, concursus.

603 *Etiam quoque*] Sic III. 293. junguntur hæ duæ particulæ. Sic Plaut. Asin. 'Atque etiam tu quoque ipse

Circum se ; nullo qui sic fulgore notatus,
 Æstifer, in tantum radorum exaugeat ictum.

Nec ratio solis simplex ac recta patescit,
 Quo pacto, æstivis e partibus, Ægocerotis

conspicua, ut valde augeat plagam æstiferam ardorum snorum. Neque unica neque certa ratio patet nobis, quo modo sol percurrat e partibus æstivis ad hybernos

*****

Wakef. ex conj. in marg.—611 *qui pro se* Mus. B. 2. 3. sic Wakef. ex conj. *fulgure* V. ed. Th. Ra.—612 *Æstifer vi tantum* Voss. vet. *Æstiferum ut tantum* P. et edd. vulg. *Æstiferum utantur* Vind. Mus. B. 1. 2. *Æstiferi utantur* Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *Æstiferi notantur* O. V. ed. Th. Ra. *Æstifer vitantur* Voss. L. B. *Æstifer ut tantum* V. marg. 1. *Æstiferum ut cinctu* Voss. marg. *exaudiat* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *actum* Vind. *ictus* Mus. B. 3.—613 *ac* P. V. ed. Ferr. Ald. Th. Ra. Gif. marg. Gryph. Nard. *aut* O. Cant. *deest* Vind. Mus. B. 1. 2. *nec* vulg. *rectaque* Mus. B. 1. *certa* edd. vulg.—614 *Eglocerontis* O. Mus. B. 1. *Egloceruntis* Mus. B. 2.—615 *fluxus* V. ed. Th. Ra.

NOTE

Cæcis] Obscuris, et sub oculos non cadentibus ; sic passim vocat atomos cæcas, quæ sensum oculorum fugiunt.

611 *Nullo qui sit fulgore notatus*] H. e. qui non fulgeat, et ideo non cernatur a nobis.

612 *Tantum*] Valide.

613 *Nec ratio simplex*] His 36. vs. seqq. quærit Lucretius, cur sol deflectens a solstitio æstivo deflectit ad brumam Capricorni : et contra. Deinde cur luna singulis mensibus peragit spatium, quod nonnisi singulis annis percurrit sol. Cujus utriusque rei non unam ac simplicem causam afferri posse ait, sed multiplicem. In primis autem Democriti sententiam ac placitum inducit, qui putavit sidera, quo propius ad terram accedunt, eo minus rapi posse motu ac turbine cæli seu primi mobilis. Cum enim sol sequatur aliquatenus motum cæli, cælum vero subter delapsus non nisi ægre ac lento motu revertatur, hinc fit, ut sol tardior feratur quam cetera sidera fixa, quæ supra ipsum feruntur. Eadem de causa luna, quæ subter solem movetur, remotior quidem

quam sol a primo mobili, terræ vero propior, flaccidiore fertur motu ; eamque prætergrediuntur cetera signa. Quia vero hæc sententia pluribus difficultatibus videtur obnoxia, aliam proponit. Itaque censet solem, lunam, et sidera reliqua ab aëre ipso impelli, quem ab austro in aquilonem alternis conatibus ferri vult, ac secum rapere sidera cuncta : sicut videmus nubila ventis ire ac dispelli diversas in partes. Academicorum in morem disputat Poëta de his rebus omnibus, nihilque certi assignat, tum propter rerum difficultatem, cum propter varias in hisce rebus philosophorum opiniones.

Simplex] Unica.

614 *Ægocerotis*] Capricorni. Ægoceros enim signum est cæleste, quod Latinis dicitur Capricornus ; quod sidus sol ingrediens efficit brumam, seu brumale solstitium. Fabulantur autem poëtæ hunc fuisse natum ex Amalthææ nymphæ capra, quem Jupiter retulit inter astra, quia cum eo fuit eodem lacte educatus : a vocibus Græcis αἴξ, capra, et κέρας, cornu.

Brumaleis adeat flexus; atque, inde revortens, 615

Canceris ut vortat metas ad solstitiales:

Lunaque mensibus id spatium videatur obire,

Annua sol in quo consumit tempora cursu:

Non, inquam, simplex hiis rebus reddita caussa est.

Nam fieri, vel cum primis, id posse videtur, 620

Democriti quod sancta viri sententia ponit:

Quanto quæque magis sint terram sidera propter,

Tanto posse minus cum cœli turbine ferri:

Evanescere enim rapidas illius, et acreis

Inminui subter, vireis; ideoque relinqui 625

Paullatim solem cum posterioribus signis,

Inferior multum quod sit, quam fervida signa:

Et magis hoc lunam; quanto demissior ejus

Cursus abest procul a cœlo, terrisque propinquat,

circulos Capricorni, et inde redeat, ut convertat se ad solstitiales terminos Cancrî; et quo pacto luna videatur percurrere singulis mensibus illud spatium, in quo sol percurrento ponit tempora annua: non, inquam, unica ratio data est de his rebus. Etenim aut inprimis videtur id posse fieri, quod opinio veneranda viri Democriti statuit, nempe, quo magis quæque astra sint prope terram, eo minus posse rapi cum impetu ac motu calî; putat enim veloces et vehementes illius calî impetus infra perire et minui, et idcirco solem deseri pedetentim cum sequentibus sideribus, eo quod sit longe demissior, quam sidera ignifera: lunam vero multo demissiozem, quam ipsum solem, quo magis motus ejus longe distat a cœlo, et appropinquat ter-

////////

—616 *Cancrî iter uti vertat* P. Ald. *Canceris ut vertas* V. ed. Th. Ra. *metas* abest Mus. B. 1. Edd. nonnullæ ponunt *se post metas*.—617 *mensibus ad* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *mensis ut id* P. in not. *videat* V. ed. Th. Ra.—618 *tempore* V. ed. Th. Ra.—619 *Nonnunquam* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *hic rebus* P. Bas. *causa sunt* Vind.—620 *vel deest* Mus. B. 2. *primus* Ferr. in *primis* V. marg. 1. *forte videtur* O.—622 *in pro sint* V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. *sidera tendunt* V. marg. 1.—624 *atris* Mus. B. 1. 2.—626 *posterioribus ignis* P. V. ed. Bodl. O. Vind. Mus. B. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 2. Ferr. Th. Ra. Ald.—627 *multum* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *multo vulg.*—628

NOTÆ

616 *Canceris*] Dicitur Cancer, eris: et Cancer, cri.

620 *Nam fieri, &c.*] His 16. vss. continetur Democriti sententia, de qua vs. 613. not.

621 *Democriti quod, &c.*] H. vs. positus est III. 372.

623 *Cæli turbine*] Cælo, motu cæli:

quod turbine in morem circumvolvitur.

625 *Relinquit*] Superari celeritate.

627 *Inferior*] Humilior, demissior, longe infra.

628 *Hoc*] Supp. sole, quo luna inferior est.

Tanto posse minus cum signis tendere cursum. 630

Flaccidiore etiam quanto jam turbine fertur,
Inferior quam sol, tanto magis omnia signa
Hanc adipiscuntur circum, præterque feruntur.
Propterea fit, ut hæc ad signum quodque revorti
Mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt. 635

Fit quoque, ut e mundi transvorsis partibus aër,
Alternis, certo fluere alter tempore possit,
Qui queat æstivis lunam detrudere signis
Brumaleis usque ad flexus, gelidumque rigorem :
Et qui rejiciat gelidis ab frigoris umbris 640
Æstiferas usque in parteis, et fervida signa.
Et ratione pari solem stellasque putandum est,
Quæ volvunt magnos in magnis orbibus annos,

ris, eo minus posse celerare motum suum cum aliis sideribus: et vero quo demissior circumagitur motu, quam sol, eo magis cetera sidera assequuntur eam, et voluntur circa eam, et prætergrediuntur eam. Ideo accidit, ut ea videatur regredi velocius versus quodque sidus, cum tamen sidera revertuntur versus illam. Accidit etiam, ut oppositus aër queat alternatim effluere certo tempore e contrariis regionibus mundi, qui possit pellere solem e sideribus æstivis usque ad circulos hyberni solstitii, et usque ad gelu frigidum: et alter aër qui repellat eundem solem e frigidis tenebris rigoris ad partes æstivas, et ad sidera æstiva. Et pari modo credendum est lunam et sidera, quæ versant longos annos temporis in magnis

//////////

et quanto Lamb. et alii.—631 *Flaccidior* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—633 *Hæc* Mus. B. 2. *ferantur* V. ed. Th. Ra.—634 *id* pro ad Mus. B. 2.—635 *videantur* Mus. B. 1. *qua* Ferr. V. ed. Th. Ra.—636 *emundi* Cant. *eundi* Mus. B. 2.—637 *Alterius* Mus. B. 1. *altere tempore* V. ed. Th. Ra.—638 *solem detrudere* vulg.—639 *rigore* V. ed. *rigoret* Th. Ra.—640 *gelidus* Cant. *ab P. Ald. ad* V. ed. Th. Ra. *a vulg. unbris* Cant. *imbris* V. ed. Th. Ra.—642 *lunam* pro *solem* vulg.—643 *urbibus* Ferr. V. ed. Th. Ra.—644 *Aëreis* P. Ald. *Acribus* V.

NOTÆ

630 *Tendere cursum*] Celerare motum, contendere cursum.

631 *Turbine*] Motu, vertigine, vs. 623. not.

636 *Fit quoque, ut e mundi, &c.*] His 13. vs. continetur altera opinio, quæ Epicuri fuit, de solis gressu et regressu ab alterutro ad alterutrum tropicum, Cancræ et Capricorni. Quam sententiam retulimus jam supra vs. 613. not. Præter has duas opiniones, fuit et tertia, quam Cleanthes ascribit Cicero de N. Deor. III. Is autem humidum,

quod e terra et mari sursum tollitur, causam esse voluit solstitii et brumæ, quasi sol pabulum sequatur. Hæc enim habet Cicero citatus: 'Quid enim? non eisdem vobis placet omnem ignem pastu indigere, nec permanere ullo modo posse nisi alatur? ali autem solem, lunam, et reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo?'

Aëribus posse, alternis, e partibus ire.

Nonne vides etiam divorsis nubila ventis

645

Divorsas ire in parteis, inferna supernis?

Qui minus illa queant per magnos ætheris orbeis

Æstibus, inter se divorsis, sidera ferri?

At nox obruit ingenti caligine terras,

Aut, ubi de longo cursu sol ultima cœli

650

Impulit, atque suos eclavavit languidus igneis,

Concussos itere, et labefactos aëre multo;

Aut quia sub terras cursum convortere cogit

Vis eadem, supera quæ terras pertulit, orbem.

Tempore item certo roseam Matuta per oras

655

circulis peragendis, posse ferri ab aëribus e partibus alternis. Nonne cernis quodque nubes ferri a ventis contrariis in partes contrarias, v. g. quæ infra sunt ire contra illas, quæ supra sunt? Quare pariter astra non possent ire per magnos circulos ætheris pulsa contrariis inter se motibus? Nox autem operit terras magnis tenebris, vel cum sol post magnum motum tetigit extremas partes cœli, et cum fatigatus extinxit suos flammæ labefactatus itinere, et fractas plurimo aëre; vel eo quod eadem potentia, quæ detulit globum solis super terras, cogit agere suum motum subter terras. Similiter Matuta Dea certo tempore derehit roscidam Auro-

*****

ed. Th. Ra. *Acreis* Ferr. *Aëris* O. Mus. B. 1. a *partibus* Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—647 *ille* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *queat* Mus. B. 2.—648 *Deest* Mus. B. 2.—649 *Ac* vox V. ed. Th. Ra.—650 *Ac* V. ed. Th. Ra. *At* Mus. B. 2. 3. *Ast* O. *sol ultima* Vind. O. Cant. *solvat ima* V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *solvat intima* Mus. B. 1. *solve ima* Mus. B. 2. *sol intima* Ferr. *sol extima* P. et edd. vulg.—653 *convortere* Voss. vet. *convolvere* reliqui.—654 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. *supra* reliqui.—655 *roseam Matuta* P. Mus. B. 1. Ald. Bip. Hav. Delph. *rosea matura* Vind. O. Mus. B. 3. Ferr. *roseam matura* Voss. vet. et L. B. Cant. *rose amatura*

NOTÆ

649 *At nox obruit, &c.*] His 6. vss. explicat causas noctis. Bene quidem, ut par erat, causam noctis in solis recessum rejicit: at minus sane putat solem recedere, ac tenebras referre, quia longo itineris cursu labefactatus proprios jamjam ignes eclavavit. Resipiscit tamen dum aliam, quæ vera et germana est, rationem reddit, nempe, quia sol pari vi ac potentia vicissim et indesinenter fertur super et subter terras. Dum igitur deprimitur sub terras, noctis tenebræ superiores auras occupant.

650 *Ultima [extima] cœli*] Extremas, seu imas partes cœli; nempe qua parte medium cœlum terrarum

globus terminare ac dividere videtur.

651 *Igneis*] Calorem et lumen.

652 *Itere*] Pro itinere. Veteres quippe dicebant Iter, iteris; et itiner, itineris. Hinc vulgo dictum est Iter, itineris. Sic Nonius. Sic Manil. 1. 88. 'Fecit et ignotis itiner commercia terris.'

654 *Supra [supera]*] Pro supra, ut sæpe monui.

655 *Tempore item certo, &c.*] His 24. vss. quærit Lucretius, cur fiat Aurora. Varias quidem causas reddit: 1. vel quia sol revertens anticipat cœlum et prævio lumine perfundit, quod novæ lucis, novæque diei index

Ætheris Auroram defert, et lumina pandit ;
 Aut, quia sol idem sub terras ille, revortens,
 Anticipat cœlum, radiis adcondere tentans ;
 Aut, quia conveniunt ignes, et semina multa
 Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
 Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni.
 Quod genus, Idæis fama est e montibus altis

660

ram per regiones ætheris, et aperit lucem diei: vel eo quod idem sol ille rediens desubter terras anteoccupat cœlum, conatus illustrare illud suis splendoribus: vel eo quod plures ignes congregantur, et plures atomi caloris solitæ sunt concurrere in unum certo tempore, quæ faciunt novam lucem solis perpetuo generari. Cujusmodi rumor est ignes diffusos videri ex summis Idæi montis verticibus, ex-

//////////

V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—656 *deferre* Vind. *deferte* V. ed. Th. Ra. *deffert* et Voss. L. B. *differt* et Voss. vet. O. Cant. Voss. marg. *disert* et V. marg. 1.—657 *inde pro ille* Mus. B. 2.—659 *cum veniunt* P. in not. *sydera multa* P. in not. —662 *Idacis* V. ed. Th. Ra. *Idiacis* Mus. B. 2. a O. in Mus. B. 2. *deest* Mus.

NOTÆ

est: II. vel quia in eam cœli partem multa caloris et lucis semina conveniunt, quæ, antequam in massam et discum solis coalescant, prævium emittunt lumen. Quod quidem contingere ait iis, qui e summo montis Idæi vertice solem exoriri cernunt. Placet referre hic verba Melæ de situ Orbis I. 18. 'Orientem solem aliter, quam in aliis terris solet aspici, ostendit: namque ex summo vertice ejus speculantibus pæne a media nocte sparsi ignes passim micare, et, ut lux appropinquat, ita coire ac se conjungere videntur, donec, magis magisque collecti, pauciores subinde, et una ad postremum flamma ardeant. Ea cum diu clara et incendio similis effulsit, cogit se ac rotundat, et fit ingens globus. Diu is quoque grandis, et terris annexus, apparet; deinde paulatim decrescens, et, quanto decrescit, eo clarior, fugat novissime noctem, et cum die, jam sol factus, attollitur.' Item Diodori verba referemus jam infra vs. 662. Hæc autem postrema sententia tribuitur Epicuro et Epicureis. Hi

namque voluerunt novos soles quotidie oriri, et extingui. Cleomedes lib. II. cap. 1. Neque, ut testatur Servius in I. Georg. Virg. dixerunt ire solem per alterum hemisphærium: sed semper ab ortu fieri orbem solis; aut saltem nova solis lumina accendi, atque veteris solis reparationem fieri. Quod quidem fieri posse variis confirmat exemplis, quæ jam sigillatim expendemus. Verum, ut sæpe jam monui, nihil certi decrevit Epicurus in hisce rebus difficilioribus.

Matuta] Cicero de Nat. Deor. III. 'Ino Dea dicitur, quæ Leucothea a Græcis, a nobis Matuta dicitur, cum sit Caduci filia;' i. e. Aurora.

662 *Quod genus*] Quale, cujusmodi, cujus generis, &c. Sic passim loquitur.

Idæis montibus] In Ida, qui mons est omnium, qui sunt ad Hellespontum, altissimus, inquit Diodorus. Quanquam latus ejus tantum occidentale respicit ad Hellespontum: orientale ad Mysos declinat, ex qua parte aquæ multæ defluunt: septentrionale pertinet ab angustiis Abydi

Disparsos igneis orienti lumine cerni ;
Inde coire globum quasi in unum, et confacere orbem.

Nec tamen illud in hiis rebus mirabile debet 665
Esse, quod hæc ignis tam certo tempore possint
Semina confluere, et solis reparare nitorem.
Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt
Omnibus in rebus ; florescunt tempore certo
Arbusta, et certo dimittunt tempore florem : 670
Nec minus in certo denteis cadere inperat ætas

oriente luce solis. Deinde convenire veluti in unum glomeramen, et efficere globum. Neque tamen istud debet videri admirabile in istis rebus, nempe quod hæc atomi ignium queant concurrere in unum tam certo tempore, et reficere splendorem solis. Nunque cernimus multas res, quæ fiunt stuto tempore in cunctis rebus : v. g. arbores florent stuto anni tempore, et stuto tempore deponunt suum florem. Ætas non minus jubet dentes decidere nobis in stuto tempore, impubescentem

//////////

B. 1.—664 *conficte* V. ed. Th. Ra. *conficier* Mus. B. 1.—666 *possit* V. ed. Th. Ra. Viind. Mus. B. 3. *posset* Mus. B. 2.—669 In V. ed. Th. Ra. *desunt omnes voces inter florescunt hujusce versus et tempore venientis.*—670 *dein mittunt* Voss. marg.—671 *incerto* P. Cant. Ferr. Ald. Et quæ sequuntur minus usque

NOTÆ

ad Æsapum et Cizycenum agrum, et ad Propontidem. Præter, ad Melæ testimonium de modo et figura quibus sol oritur iis qui orientem illum cernunt ex alto monte Ida, placet et Diodori verba referre, quæ sunt lib. XVII. ‘ Res singularis et admiranda huic Idæ monti accidit. Nam circa ortum Caniculæ tanta aëris circumfusi in vertice montis tranquillitas est, ut ventorum flatui vertex superemineat ; et, nocte adhuc existente, exoriri sol videatur, non figura circulari tornatus, sed flamma hac illac dispersa : adeo ut plures ignes videantur finitorem contingere, qui quidem paulo post in unam cogantur magnitudinem, donec spatium fiat quasi plethri tergemini ; ac, tum demum die apparente, apparens completa solis magnitudo solitam diei lucem exhibeat.’

663 *Orienti lumine*] Oriente Sole.

665 *Nec tamen illud in hiis, &c.*] His 13. vss. posterioribus confirmat variis exemplis rem ita se habere posse, ut congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere ac regenerari dicamus. Sic enim, inquit, certis ac statis anni temporibus, I. arbores florent et deflorent : II. sic certo ætatis tempore dentes hominibus crescunt et decidunt : III. sic certis ætatis annis impubes homo pubescit, et puber demittit barbam : IV. sic certis in anni partibus fiunt fulmina, nix, imbres, nubila, venti. Scilicet quia natura sequitur semper eum ordinem, quem res habuerunt a primo suo exortu.

667 *Semina*] Atomī, corpuscula.

670 *Dimittunt* [*Demittunt*] Bene ; i. e. deponunt. Lamb. *dimittunt*.

671 *Inperat*] Sic I. 170. et seqq. hæc eadem fere prosecutus est omnia.

Tempore, et inpubem molli pubescere veste,
 Et pariter mollem malis demittere barbam.
 Fulmina postremo, nix, imbres, nubila, ventei,
 Non nimis incertis fiunt in partibus anni.

675

Namque, ubi sic fuerunt caussarum exordia prima,
 Atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
 Consequiæ quodque est jam rerum ex ordine certo.

Crescere itemque dies licet, et tabescere nocteis,

puerum vestiri tenui lanugine, et similiter abraderi tenuem barbam e genis. Denique fulmina, nix, pluviae, nubes, venti, non fiunt nimium in incertis partibus anni. Etenim cum primum prima initia causarum ita se habere ceperrunt, et sicut res mundi ceciderunt a primo suo exortu, natura rerum consecuta est postea certum ordinem. Datum est etiam dies augere, et noctes languescere; et dies

////////

ad incertis in vs. 675. desunt Mus. B. 1.—673 *dimittere* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—674 *Fulmina* V. ed. Mus. B. 2. Cant.—675 *Non minus incertis* Gryph. P. V. marg. 1. O. *Non minus hac certis* Fab.—676 *Rejiciunt* Lamb. et Fab. *Namque uti sanxerunt* Creech. *fuerint* P. Mus. B. 2. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *fuerant* O.—677 *Namque* Fab. Lamb. Gassend. *uti* Mus. B. 2. 3. et edd. vulg.—678 *Consequiæ* Voss. vet. et L. B. Gronov. *Consequæ* Vind. *Consequæ* V. ed. Th. Ra. *Consequitur* P. Mus. B. 1. Ferr. Ald. *Consequere* Bodl. Mus. B. 2. *Consequetur* Mus. B. 3. *quodque est* P. Gryph. marg. Bas. marg. *quoque, sine est*, Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *Consequa natura* edd. vulg.—679 *licet* deest V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

672 *Veste*] Lanugine. Sic vs. 815. et 887. Unde investes, i. e. impubes, Nonius. Sic Virg. *Æn.* viii. 659. 'Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.' Hoc est, lanugo, barba.

675 *Non nimis incertis, &c.*] Bene; alii, *non minus in certis, &c.* Non male. Quo vero anni stato tempore, aut saltem frequentius fiant, docebit vi. 356. et seqq. de fulmine: infra jam vs. 745. de nive, et alibi de aliis.

676 *Namque, ubi, &c.*] Hunc versum non Lucretianum sed spurium censet Lambinus. Quamquam non alienus omnino videtur.

Fuerunt] Penultima corripitur. Sic alibi 'occiderunt,' &c.

678 *Consequiæ* [*Consequa*] *Consequens*.

679 *Crescere itemque dies, &c.*] His

24. vss. varias item refert causas incrementi et decrementi dierum ac noctium alternatim: i. causa ex cælo ducitur, quæ sane germana est ratio. Itaque docet dies ac noctes crescere et decrescere alternis perpetuo certis anni partibus, puta hyeme et æstate, propter obliquum zodiaci situm, quem sol decurrit perlustrans terras subter et superne. Oritur itaque dierum ac noctium inæqualitas ex obliquo sphaeræ situ. Unde fit ut, qui continuo fruuntur æquinotio, nempe qui sub æquatore degunt, iis, utpote sphaeram rectam habentibus, nulla sit unquam dierum ac noctium inæqualitas, sed æqualitas continua. Qui vero versus alterutrum polum degunt, iis longiores aut breviores sunt dies ac noctes, quo longius aut propius accedunt ad polum; æstivæque

Et minui luces, quom sumant augmina noctes ; 680
 Aut, quia sol idem, sub terras atque superne,
 Inparibus currens amfractibus, ætheris oras
 Partit, et in parteis non æquas dividit orbem ;
 Et, quod ab alterutra detraxit parte, reponit
 Ejus in advorsa tanto plus parte, relatus ; 685

decreescere, cum noctes accipiant augmentum, vel eo quod idem sol, percurrens regiones ætheris inæqualibus flexibus subter terras et supra, dividit et partitur globum mundi in duas partes inæquales : et, quod aufert ab alterutra parte, reddit illud in parte opposita, quo magis repletus est ad eam, donec pertigerit ad illud sidus cæli,

crebescere Mus. B. 1.—680 *Deest* V. ed. Th. Ra. *consumant* Voss. L. B. *cum sumunt* Mus. B. 2. *agmina* Mus. B. 1. Ferr. *noctis* Mus. B. 2. *noctes augmina sumant* P. Ald.—682 *In paribus* P. Ald. *Inparibus* reponit P. in not. *peragens amfractibus* quidam.—684 *detractus* Mus. B. 2.—686 *Donicum* Lamb. et alii.—

NOTE

dierum aut noctium longitudine hyemalem brevitatem compensant. Qui vero sunt in sphaera maxime obliqua, hoc est, sub alterutro polo, ii sex menses lucis continuæ et vicissim totidem noctis ac umbræ obtinent ; mirumque non fit id, quod ait Plinius IV. 12. ipsos 'serere matutinis, meridie metere, occidente sole fœtus arborum decerpere, noctibus in specus condi,' &c. Sed de his consule annotationes nostras in lib. I. Manilii a vs. 561. ad vs. 682. Hæc igitur I. causa vera et germana est. II. causa ignobilius est : quasi aëris crassitudo major aut minor efficeret ut tardius aut citius sol terris exoriretur. III. causa, quæ infirma est ; quasi ideo dies aut noctes longiores sint aut breviores, quia citius ac tardius alternatim confluant semina lucis ad reparandum solis nitorem. Hoc tamen videtur annotare Poëta, dum hanc tertiam subnectit causam, quod et vulgus annotare solet : nempe non unius diei aut noctis, sed et Auroræ, ac vespertini crepusculi moram ac brevitatem. Namque duratio quoque tam Auroræ, quam vespertini crepus-

culi in sphaera obliqua est inæqualis per annum : prolixior quippe per æstatem, contractior vero per hyemem, (nisi quod non, ut crepusculum vespertinum longissimum est sub æstivum solstitium, ita et brevissimum sit sub brumam ; cum brevissimum potius nonnihil sit ante vernum et post autumnale æquinotium,) quatenus cum crepusculum aut mane incipiat aut vespere desinat, quando sol est infra horizontem octodecim gradibus secundum perpendicularum acceptis ; arcus circuituum solis, qui cum illis gradibus aut mane ascendit, aut vespere descendit, sunt prolixiores per æstatem, et contractiores per hyemem. Adde quod hæc inæqualitas tanto major sit, quanto magis ab æquatore receditur. Sed longius esset hæc prosequi.

Tabescere] Minui : vs. 680. Sic II. 1170.

680 *Luces*] Dies : vs. 679. Sic locutus est II. 180.

682 *Amfractibus*] Viis, flexibus, curvis sinuosis.

683 *Orbem*] Totum mundum, cæli et terræ globum.

Donec ad id signum cœli pervenit, ubi anni
 Nodus nocturnas exæquat lucibus umbras :
 (Nam medio cursu flatus Aquilonis, et Austri,
 Distinet æquato cœlum discrimine metas,
 Propter signiferi posituram totius orbis,
 Annua sol in quo contundit tempora serpens,
 Obliquo terras, et cœlum, lumine lustrans ;
 Ut ratio declarat eorum, qui loca cœli
 Omnia, dispositis signis ornata, notarunt:)

690

in quo quasi cingulum anni reddit tenebras noctis æquales diebus. Namque in medio cursu flatus aquilonis et austri, cœlum tenet terminos cum æquali disparitate, ob situm totius circuli signiferi, in quo sol repens conterit tempora annua, perlustrans obliqua luce cœlum ac terras: veluti ratio illorum, qui signaverunt omnes partes cœli decoratas suis sideribus rite ordinatis, ostendit. Vel, quod aër densior est in certis

~~~~~

687 *Almis* P. Gryph. marg. Ald. *Malus* V. ed. Th. Ra. Bodl. *Modus* Ferr. V. marg. 1. *exæquant* P. Gryph. marg. et *æquat* Voss. vet.—689 *Destinet* Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Delph. *Distruit* Bodl. *metans* Ferr. *mythram* P. in not.—691 *iniquo* Ferr. V. ed. Th. Ra. *contudit* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant.

NOTÆ

686 *Donec* [*Donicum*] *Donec*. Sic II. 1114. et infra vss. 706. 875. His autem 9. vss. seqq. præclaram et elegantem instituit æquinoctii descriptionem. Duplex est signum, in quo æquinoctium contingit, Aries et Libra, in cujus utriusque initio mutua sit æquatoris et zodiaci intersectio. Qua in intersectione sol constitutus dies noctibus et noctes diebus pariter æquales reddit. Quod quidem semel contingit circa 22. diem mensis Martii, et iterum circa 24. diem mensis Septembris.

Anni Nodus] Nodum anni vocat illam zodiaci et æquatoris intersectionem.

688 *Medio cursu flatus, &c.*] Supp. in : h. e. inter aquilonem et austrum, seu inter solstitium æstivum, et brumam; nempe in æquatore, in quo sol currens quasi medius lucet inter solstitium et brumam, seu inter austrum et aquilonem, qui venti sunt, hic a septentrione, ille a meridie flans, et

quos vulgo accipiunt poëtæ pro septentrionalibus et australibus partibus, seu pro septentrionali et meridionali polo.

689 *Metas*] Nempe tropicum Cancræ et tropicum Capricorni, quæ sunt duæ metæ, ad quas sol accurrit, sed quas non prætergreditur. In tropico Cancræ fit solstitium hyemale. Ad has autem metas cum sol pervenit, iter suum flectit.

690 *Signiferi*] Zodiaci, in quo continentur duodecim signa, quæ sol singulis annis decurrit; et quæ hoc distich. continentur: 'Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libraque, Scorpius, Arcitenens, Capræ, Amphora, Pisces.'

691 *Contundit*] Conterit, consumit. Sic vs. 618.

693 *Eorum, qui, &c.*] H. e. Astrologorum, et eorum qui scripserunt phænomena.

694 *Dispositis signis*] Nempe in sua nomina, in suas formas, in suas sedes.

Aut, quia crassior est certis in partibus aër, 695
 Sub terris ideo tremulum jubar hæsitat igni,
 Nec penetrare potest facile, atque emergere ad ortus;
 Propterea, noctes hiberno tempore longæ
 Cessant, dum veniat radiatum insigne diei:
 Aut etiam, quia sic alternis partibus anni 700
 Tardius, et citius, consuerunt confluere ignes;
 Quei faciunt solem certa desurgere parte.
 Luna potest, solis radiis percussa, nitere;

partibus, idcirco lumen trepidans flammæ diurnæ hæret subter terras: neque potest permeare commode, et assurgere ad exortum. Ideo noctes restant longæ hyemali tempore, donec lumen micans diei oriatur. Vel etiam eo quod ignes soliti sunt alternis partibus anni continere velocius et lentius, qui faciunt oriri solem de certa parte cæli. Luna icta lumine solis potest lucere, et in dies exhibere nobis lucem

contunditur V. ed. Th. Ra.—696 igni P. V. ed. ignis reliqui.—697 utque Mus. B. 1. nec Mus. B. 2. mergere Vind. Mus. B. 2. emerge V. ed. Th. Ra. in jungere Mus. B. 3.—699 venit Mus. B. 2. 3.—700 quia etiam Cant. sit pro sic Mus. B. 3.—702 faciant P. V. ed. desurgere Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. de surgere vulg. Deinde in libris omnibus præter Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. venit vs. 713.—703 percussa P. Vind. V. ed.

NOTE

695 *Aut, quia crassior est, &c.*] His 5. vss. continetur II. causa, seu ratio incrementi et decrementi dierum ac noctium, de qua supra jam vs. 679. not.

696 *Igni [ignis]* Lucis, luminis, diei, aut solis.

697 *Ad ortus*] Ad nascendum, ad exoriendum.

700 *Aut etiam, &c.*] His 3. vss. continetur III. ratio, de qua nos item supra vs. 679. not.

701 *Ignes*] Vel potius, Semina ignium, ut ait supra vss. 69. 667.

702 *Certa desurgere [de surgere] parte*] Anastrophe; pro, 'de certa parte surgere.'

703 *Luna potest, solis, &c.*] His 47. vss. seqq. quærit jam de lunæ lumine. Nimirum, qui fiat, ut in tot ac tam varias formas luna se vertat, ut modo plena, modo dimidiata, modo bicornis, modo tandem nulla appareat.

Cujus rei varias causas sigillatim enucleat jam Lucretius. Itaque his 11. vss. prioribus I. proponit sententiam vulgo receptam, et probabiliorē; nempe lunam mutuari suum lumen a sole. Cum enim luna sit globosa, et quasi pilæ formam imitetur, quæ tota per se cæca sit et lumine cassa; facile potest explicari varius ac multiplex illius vultus, si ponamus illam suum accipere lumen a sole. Quo enim longius recedit a sole, eo pleniori corpore lumen excipit et exhibet, donec tandem opposita soli plena luceat. Quo vero propius accedit ad solem, eo minori sui disci parte lumen remittit ad nos, donec nulla sui parte inferiori illuminata fugiat oculos nostros. Cum enim infra solem volvatur, si recte sub eum jaceat, sane sui tantum superiori parte illuminatur, inferiori vero privatur lumine; quo fit, ut lumen ad nos non

Inque dies majus lumen convortere nobis
 Ad speciem, quantum solis secedit ab orbe, 705
 Donec cum contra pleno bene lumine fulsit,
 Atque oriens obitus ejus super edita vidit :
 Inde minutatim retro quasi condere lumen
 Debet item, quanto propius jam solis ad ignem
 Labitur ex alia signorum parte per orbem : 710
 Ut faciunt, lunam quei fingunt esse pilai
 Consimilem, cursusque viam sub sole tenere :
 Propterea fit, utei videantur dicere verum.
 Est etiam qua re proprio cum lumine possit

suam ad aspectum, quantum recedit a globo solis, donec luce bene plena splenduit e regione illius ; et exoriens elata sublime aspexit occasum illius. Postea debet similiter veluti abscondere retrorsum pedetentim lucem suam, quo propinquius delabitur ad flammam solis, per circulum siderum ex altera parte, quæ deprimitur, sicut ponunt ii, qui opinantur lunam esse similem pilæ, et ire iter sui motus subter solem. Ideo fit, ut ii videantur loqui veritatem. Potest quoque fieri, ut queat circummagi

//////////

Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas.—704 *majus* P. *magis* reliqui vet. *magis* et O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Ferr. *magis* hoc V. marg. 1.—705 *ore* V. ed. Th. Ra.—706 *Donec* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *Donicum* edd. vulg. *cum pro eum* P. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—707 *superedita* Gif. Par. Delph.—709 *Debeat it* P. in not. *quando* O. *proprius* V. ed. Th. Ra. *tam* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—710 *Inlabitur* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Et in P. vss. 714. 715. hunc vs. sequuntur.—712 *imere* Voss. vet. sed *meare* in marg.—714 *quâ re* omn. vet. exempl.

NOTÆ

remittat, nec cernatur a nobis. Sic fere omnes censent mathematici : sic poëtæ omnes, sed inprimis Manil. II. 96. ‘Tu quoque fraternis reddis sic oribus ora, Atque iterum ex iisdem repetis; quantumque reliquit, Aut dedit ille, refers; et sidus sidere constat.’

Percussa] Icta luce solis. Sic II. 799. 807. et supra vs. 606.

706 *Donec* [*Donicum*] Donec, vs. 686.

Eum contra] Adversus solem; e regione solis; opposita soli.

707 *Oriens*] Dum oritur, ac surgit de orientali parte.

Obitus ejus] Occasum solis.

Super edita] Supra terras jamjam elata.

708 *Condere lumen*] Abscondere lumen, obscurari. Cum enim plena fuit luna, tunc retro cedit subter terras ad solem, et ad illum accedit. Quo fit, ut minutatim decrescat, donec cum eo conjuncta non appareat nobis.

710 *Ex alia signorum parte*] Nimirum ex ea parte cæli, quæ sub terris latet.

Per orbem] Per circulum suum. Vel, per mundum, h. e. per cælum ac subter terram.

714 *Est etiam qua re, &c.*] His 16. vss. seqq. II. proponit sententiam eorum, qui non alieno, sed nativo et proprio lumine lucere lunam putant. Verum ii non conveniunt in explicandis variis lunæ formis, quas refert

Volvier, et varias splendoris reddere formas. 715
 Corpus enim licet esse aliud, quod fertur, et una
 Labitur, omnimodis obcursans obficiensque;
 Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
 Vorsarique potest, globus ut, si forte, pilai,
 Dimidia ex parti candenti lumine tinctus; 720
 Vorsandoque globum varianteis edere formas.
 Denique, eam partem, quæquomque est ignibus aucta,
 Ad speciem vortit nobis, oculosque patenteis:
 Inde minutatim retro contorquet, et aufert,

cum sua luce, et exhibere diversas figuras luminis. Corpus enim aliud potest esse, quod rapiatur, et simul cum ea moveatur, occurrens et nocens ei diversis modis, et quod nequeat quia privatum luce movetur. Globus quoque lunæ potest verti, veluti si fortasse, globus esset similis pilæ perfusus nixæ luce ex dimidia sui parte; et convertendo talem pilam reddere diversas species lucis ac formæ. Tandem exhibet nobis ad aspectum et ad oculos apertos eam sui partem, quæ ditata est fluminis lucis: deinde pedetentim retrorsum convertit, et subducit nobis partem lucidam

//////////

quoque uti edd. vulg.—715 splendore V. ed.—719 ut sit Douza, ad Catull.—720 parti Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. parte it P. in not. cadenti Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—721 varianti sedere formas V. ed. Th. Ra. varianti sed reformans O. Mus. B. 1.—722 Denique P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Donicum edd. vulg.—724 retorquet aufer Mus.

NOTÆ

nobis. Itaque his 5. vss. prioribus proponit Anaximandri sententiam. Is enim voluit quidem lunam propria lucere luce, sed interdum certis temporibus ac motibus corpus aliquod opacum lunæ corpori lucido quasi operculum obduci, ac vicissim subduci; qua ratione varius ac multiplex lunæ vultus bene concipiatur et explicetur.

Est etiam] H. e. Fieri potest. Sic vs. 603. et alibi passim.

715 *Volvier*] Poëtice, pro volvi.

719 *Vorsarique potest, &c.*] His 11. vss. seqq. alteram proponit eorum sententiam, qui lunam quoque proprio lumine lucere putarunt, sed qui corpus lunæ globosum ac in pilæ modum formatum esse voluerunt, quod media sui parte tingatur lumine, altera vero cæcum sit et tenebris suffusum. Quo fit, ut dum vèrsatur ac in se ver-

titur, modo pleno luminis corpore, modo dimidiato, modo minimo, modo nullo nobis appareat. Quæ sententia fuit Berosi, et Babyloniorum adversus Chaldæos Astronomicos. Chaldæi enim cum Græcis consentiebant lucere lunam lumine alieno, ut testatur Diodorus Siculus lib. 11. Babylonii vero voluerunt lunam sua luce lucere, sed media tantum sui globi parte lucidam esse. Itaque quamvis Lucretius post Epicurum priorem sententiam probabiliorē crediderit, posteriore tamen non damnat: 'Proinde, quasi fieri nequeat, quod pugnat uterque; Aut minus hoc illo sit, cur amplectier ausis?' Sic Epicurus apud Laërt. lib. x. ait: 'Quamvis unus modus videatur arridere præ ceteris, non esse tamen ceteros illico dammandos, si apparentia consenserint.'

Luciferam partem glomeraminis atque pilai : 725
 Ut Babylonica Chaldæum doctrina, refutans
 Astrologorum artem, contra convincere tendit :
 Proinde, quasi id fieri nequeat, quod pugnat uterque ;
 Aut minus hocc' illo sit quur amplectier ausis.

Denique, quur nequeat semper nova luna creari, 730
 Ordine formarum certo, certisque figuris,
 Inque dies privos aborisci quæque creata,

globi et pilæ ; veluti scientia Babylonica Chaldæorum, refellens sententiam astronomorum Græcorum, conatur evincere adversus illos. Quasi vero id non possit fieri, quod uterque contendit ; vel ratio sit aliqua, cur audeas minus sequi hoc, quam illud ? Demum quare luna nova non possit perpetuo gigni cum certo ac stato ordine figurarum et cum certis formis ? quare quæque forma lunæ procreata non

////////

B. 2.—726 *Habilonisa caldeum* Vind. *Babilonis achaldeam* Ferr. Th. Ra. V. ed. *babilonis ad chaldeam* Mus. B. 2. *babilonis chaldeam* Mus. B. 3. *babilonisa chal-deam* Cant. *Chaldeam* O.—728 *id* omittitur edd. vulg. *nequeant* Ferr. *utrinque* P. Gryph. marg. V. marg. 1. Ald.—729 *ilico* Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. *ilio* Voss. L. B. *illud* Ferr. O. V. marg. 2. *deest* V. ed. Th. Ra. *sic* Vind. O. *curam plectier* Mus. B. 2. 3. *usus* P. corr. in not.—732 *primos* O. Mus. B. 1. 2. *aborisci* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. L. B. Par. *akolisci* superscr. in Voss. vet. *aboristi* Bodl. V. ed. Th. Ra. *abolesci* P. in not. Gryph. Nard. Marr. *aboriri* P. O. Ferr. Ald. *abolescere* Vind. et edd. vulg.—

NOTÆ

726 *Ut Babylonica Chaldæum, &c.*] Chaldæos et Babylonios Astrologiæ fuisse peritissimos testantur Diod. lib. 1. de divin. Plin. VII. 56. et alii complures. Unde Manilius I. 38. docet Astrologiam primum a Diis datam regibus Babyloniorum et Chaldæorum. Deus enim, inquit, 'Qui sua disposuit per tempora, cognita ut essent Omnibus, et cæli faciem, cælumque supernum, Naturæque dedit vires ; se quæ ipsa reclusit, Regales animos primum dignata movere, Qui domuere feras gentes oriente sub ipso, Quas secatur Euphrates, in quas et Nilus inundat,' &c.

Chaldæum] Chaldæorum. Quidam legunt *Chaldæam*, supp. artem. Idem semper sensus.

727 *Astrologorum*] Supp. Chaldæorum.

728 *Uterque*] Alii, *utrumque*, h. e.

utraque sententia, utraque res.

729 *Amplectier*] Poëtice, pro amplecti.

730 *Denique, quur nequeat, &c.*] His 20. vss. seqq. III. proponit sententiam Epicuri, qui putavit lunam quotidie novam creari et interire, cum certa figura ac forma: quemadmodum solem voluit quotidie extingui ad occasum, et rursus creari ad ortum. Quasi certo tempore lunæ vultus multiplex variari possit, sicut videmus certis anni temporibus multas res de novo gigni, et vicissim interire. Sic enim v. g. certo et inviolabili tempore sibi subsequuntur anni tempestates et ætates. Sic ver præcedit æstatem: æstas autumnum: autumnus hyemem: hyems vernam tempestatem, &c.

731 *Formarum*] Varii vultus et aspectus, quem nobis exhibet luna.

Atque alia illius reparari in parte, locoque;
 Difficile est ratione docere, et vincere verbis:
 Ordine quom videas tam certo multa creari. 735

It Ver, et Venus; et, Veris prænuncius, ante
 Pennatus graditur Zephyrus, vestigia propter
 Flora quibus mater præspergens ante viai
 Cuncta coloribus egregiis, et odoribus, obplet:
 Inde loci sequitur Calor aridus, et comes una 740
 Pulverulenta Ceres, et Etesia flabra Aquilonum.

possit in singulos dies annihilari, et alia refici in loco et in parte illius? non est facile ostendere ratione, et evincere dictis, cum præsertim cernas tot res gigni cum tam certo ordine. Ver progreditur et Venus; et Zephyrus alatus fertur ante quasi præcursor Veneris et quidem prope vestigia illius: quibus Flora parens conspergens vias omnes replet eximiis coloribus et odoribus. Postea calor siccus subsequitur, et simul Ceres pulvereâ comitatur, et Etesii flatus Aquilonum. Deinde autumnus ac-

733 alius pro illius Mus. B. 2. raparari V. ed. Th. Ra.—734 Id facile Fab. ratio V. ed. Cant.—735 videas deest V. ed. Mus. B. 3. possunt pro certo Mus. B. 3. cuncta creari O.—736 Et Mus. B. 1. Sic P. Ald. Ic V. ed. Th. Ra. arte Ferr. V. ed. Th. Ra.—737 Pennatus vet. exemp. Pinnatus edd. rec. Zephyri Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—738 præspersgens Vind.—741 Polluerunt acres Vind. Polluerunt aceres V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Pulverit acer res Mus. B. 2. Pulverrent acres Mus. B. 3. Pulverulenta vulg. et deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

732 *Aborisci* [*abolescere*] Lamb. bene. *Pareus, aborisci*, antique pro aboriri, h. e. interire.

736 *Venus*] Venus quippe generationis Dea comitatur vernum tempus. Quod præclare cecinit Poëta initio lib. 1. usque ad vs. 24.

737 *Zephyrus*] Ventus finens ab occasu æquinoctiali adversus Solanum ventum; ita dictus quasi vitam ferens, quod, eo flante, cuncta germinant. Is autem ventus quasi Veneris præcursor fingitur, quia Venus verno præsertim gaudet tempore, quo potissimum flat Zephyrus.

738 *Flora*] Dea, quam Romani floribus præesse voluerunt.

Viaî Cuncta] Pro vias cunctas; ut alibi, 'Strata viarum:.' 'clausa domorum,' &c.

740 *Inde loci*] H. e. ab illo loco, vel,

ab illo tempore: h. e. postea, deinde. Sic vs. 786.

Calor aridus] Æstas.

741 *Ceres*] Quæ frugum Dea fingitur.

Etesia flabra] Etesia, venti sunt, qui quotannis in vigore æstatis per undecim dies potissimum perflant post Caniculæ exortum. Etesia dicti quasi annui, a voce Græca ἔτος, annus. Plin. xxxvii. 5. et Gell. ii. 18. Hos Strabo vocat Subsolanos: alii, Favonios: alii, Euros.

Aquilonum] Ventorum: species pro genere. Vel quia hi venti flant inter septemtrionem et ortum solstitialem, unde Aquilo flat, a quo differunt, quod hic toto anni tempore ab iis partibus flat: illi vero certis tantum anni temporibus, nempe æstate.

Inde Auctumnus adit, graditur simul Euius Euan :
 Inde aliæ Tempestates, Venteique, sequuntur ;
 Altitonans Volturnus, et Auster fulmine pollens.
 Tandem Bruma niveis adfert, pigrumque rigorem 745
 Reddit ; Hyems sequitur, crepitans ac dentibus Algu.
 Quo minus est mirum, si certo tempore luna
 Gignitur, et certo deletur tempore rursus ;
 Quom fieri possint tam certo tempore multa.
 Solis item quoque defectus, lunæque latebras, 750

cedit ; et una cum eo Euius Euan incedit : et simul aliæ procellæ, et venti subsequuntur, v. g. altitonans Vulturius et Auster, qui generat fulmina. Denique brumæ asportat nives, et inducit tardum frigus ; et hyems percrepans fremitu frigoris subsequitur. Quare minus est admirabile, si luna creatur nova stato tempore et vicissim annihilatur, siquidem adeo multæ res queant creari certo tempore. Ceterum credendum est tibi deliquia et obscuritates solis ac lunæ posse etiam fieri propter

—742 *Euius* deest Mus. B. 2. *euius* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 3. *euius* P. Gryph. *euius* Cant. *Euthius* Bas. *ænam* V. ed. Th. Ra. *ænam* Ferr. *una* Mus. B. 2.—744 *anser* V. ed. Bodl. Th. Ra. *hauster* Ferr. *fulmen* V. ed. Th. Ra. *flumine* P. conj. in not. *pellens* Mus. B. 1.—745 *brumaninos* V. ed. Th. Ra.—746 *Redit* Vind. Mus. B. 3. *creditans* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. deest Mus. B. 1. *accentibus* Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Gryph. Delph. Nard. Bas. *accentibi* V. ed. Th. Ra. *algit* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *algi* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *algor* Gif. Par. *algus* vulg.—748 *Signitur* V. ed. Th. Ra.—749 *Cum florere queant* O. P. in not. Cant. in marg. *flere possint* V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *fleri possint* Bodl. Voss. L. B. *fluere possint* Mus. B. 1. V. marg.

NOTÆ

742 *Euius Euan*] Bacchus, a voce Bacchantium *ebōi*. Sic Ovid. Met. iv. 15. 'Nyteliusque, Elaleusque parens, et Iacchus, et Evan.'

744 *Volturnus*] Euronotus. Ventus inter Eurum et Notum flans ; a Latini dictus Vulturius, inquit A. Gell. ii. 22.

Auster] Ventus meridionalis, qui flare solet autumnali tempore.

745 *Bruma*] Hyems.

Rigorem] Frigus.

746 *Ac dentibus Algu* [*accentibus algi*] Lamb. non male. Pareus, *ac dentibus alior*. Est autem alior vel alior, frigus.

750 *Solis item quoque, &c.*] His 21. vss. jam disputat de solis et lunæ de-

fectibus ac laboribus, quos vulgo vocant *Eclipses*. Cujus rei non unicam reddit causam : neque unicæ causæ fidendum, aut vulgatis rationibus assentiendum censet ; sed sceptice disputandum. Vulgo enim solis eclipsis fieri creditur ex interjectu lunæ solem inter et nos : cum enim luna sit opacum corpus ac cæcum, privat nos solis lumine. Verum, quidni etiam, inquit Lucretius, aliud opacum corpus, quam luna, id præstare queat, quod radiis solaribus obijciatur ? Vel cur sol ipse nequeat interdum languescere ? quæ sententia fuit Xenophonis. Lunæ pariter eclipsis fieri putatur ex interventu terræ solem inter et lunam ; quæ terra,

Pluribus e caussis fieri tibi posse putandum est.
 Nam, quur luna queat terram secludere, poscis,
 Lumine, et a terris altum caput obstruere ei,
 Objiciens cæcum radiis ardentibus orbem;
 Tempore eodem aliud facere id non posse putetur
 Corpus, quod cassum labatur lumine semper?

755

Solque suos etiam dimittere languidus igneis
 Tempore quur certo nequeat, recreareque lumen,
 Quom loca præteriit, flammis infesta, per auras;
 Quæ faciunt igneis interstingui, atque pariri?

760

Et, quur terra queat lunam spoliare vicissim
 Lumine, et obpressum solem, super ipsa, tenere,
 Menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras;

multas causas. Namque quare luna posset privare terram luce solis, et obducere ei soli caput suum subline ne penetret ad terras opponens illi globum suum cassum luminibus splendentibus; neque tamen aliud corpus, quod feratur perpetuo privatum luce, possit credi posse facere istud idem? Et cur sol quoque certo tempore torpens non possit remittere suos ardores, et regenerare suam lucem, ubi prætergressus est loca per aëra, quæ inimica sint suis ignibus, et quæ faciunt flammis illius extingui et interimi? Et quare tellus ipsa possit privare lunam vicissim luce, et retinere solem absconditum supra seipsam, dum menstrua pertransit frigidus tenebras terræ quæ in apicis modum acuuntur; eodem tempore aliud corpus non

1.—751 *tum posse* P. Ald. *ti posse* V. ed. Th. Ra.—752 *poscis* V. marg. 1. *posces* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *possis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B.—753 *ei* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *eius* O. Cant. *eii* vulg.—755 *eadem* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. *putemus* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *putes* V. ed. Th. Ra. *putent* Ferr.—756 *casum* Vind. *lumine* Mus. B. 2.—757 *demittere* Mus. B. 2.—758 *lunam* Mus. B. 1.—760 *pariri* Wakef. ex conj. *periri* vet. exempl. *perire* Mus. B. 1. P. et edd. vulg.—762 *subter solem* Lamb.—763 *cum* Mus. B. 2. *comperiabiliter* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

cum cæca sit, secludit lunæ lumen a sole. Verum si luna, inquit, ex aliorum opinione non mutuetur lumen a sole, sed nativa et propria luce ditetur, cur languescere etiam non poterit nonnunquam solis instar? Itaque in his omnibus rebus difficillimis nihil certi statuit; scilicet, 'Difficile est ratione docere, et vincere verbis.'

752 *Terram secludere, poscis, [solis] Lumine*] Terram separare a solis lumine, et ita privare ac spoliare illam lumine solis.

753 *A toris*] Ne penetret ad terras.

Altum caput] Sublime suum caput. *Ei*] Soli.

754 *Cæcum*] Obscurum et opacum. *Orbem*] Globum, corpus, discum.

759 *Flammis infesta*] H. e. luminibus suis inimica. Sic loquitur vs. 769. 'Dum loca luminibus propriis inimica peragrat.'

763 *Menstrua*] Supp. luna; quippe quæ singulis mensibus cursum peragat.

Coni perlabitur umbras] H. e. per-

Tempore eodem aliud nequeat subcurrere lunæ
Corpus, vel supera solis perlabier orbem,
Quod radios interrumpat, lumenque profusum?

765

Et tamen, ipsa suo si fulget luna nitore,
Quur nequeat certa mundi languescere parte,
Dum loca, luminibus propriis inimica, per exit?

Quod super est, quoniam, magni per cærula mundi 770
Qua fieri quidquid posset ratione, resolvi;
Solis utei varios cursus, lunæque meatus,
Noscere possemus, quæ vis, et caussa, cieret:

possit succedere in locum lunæ: vel pertransire super globum solis, quod interpellat splendorem et lucem solis effusam? Et tamen si luna lucet ipsa proprio lumine, quare non potest deficere in certa parte mundi, dum perlustrat regiones infestas suis lucibus? Quod reliquum est, cum explicaverim quo modo quæque res queat creari per cæreulea loca cæli immensi, ut possemus cognoscere diversos motus et vias solis ac lunæ, et quæ potentia quæve causa moveret illos: et qua ratione consuescant occi-

comparabiliter Mus. B. 2. undas O.—765 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *supera* vulg. *perlabitur* Mus. B. 2.—766 *interrumpit* Ferr.—767 *fulgit* Voss. L. B. et edd. vulg.—768 *Quur* Mus. B. 2. *tetra mundi* Gryph. Nard. Bas. *terra mundi* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—769 *in minuta* Mus. B. 2. *per exit* P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Ald. *pererrat* vel *peragrat* quidam. *perrexit* Vind. *perrexit* V. ed. Bodl. Th. Ra. *perussit* Mus. B. 1. Deinde, in P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. repetitur vs. 763.—772 *varias* V. ed. Th. Ra.—774 *modo possent* O. Ferr. V.

NOTÆ

labitur ultimam umbrarum terræ partem. Quidam per conum intelligunt terram, quasi sit *κωνοειδής*, cum Arist. lib. II. Meteor. dicat esse tympani figura, et lineas ab ejus centro ductas efficere duos conos. Verum significat poëta lunarem eclipsim fieri ob coniformem terræ umbram.

764 *Subcurrere*] Succedere, subter ire.

765 *Supra* [*Supera*] Pro *supra*, ut sæpe monui.

766 *Radios*] Supp. solis.

767 *Fulget* [*fulgit*] Utrumque olim dictum est, fulgeo, es: et fulgo, is. Sic VI. 159. 173. 213. 217. &c.

768 *Languescere*] Deficere, deliqui-um pati, laborare.

769 *Luminibus inimica*] Sic locutus

est vs. 759. Sunt qui post hunc verbum referunt sequentem alium, *Menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras*. Verum nulla ratio videtur esse, cur iteretur hoc alieno loco.

770 *Quod super est, quoniam, &c.*] His 11. vss. quasi brevi epilogo resumit ea, quæ hactenus de cælesti regione disputata sunt; deinde redit ad initium mundi, ut doceat quid primum in recenti mundi exortu sit natum.

Magni ... mundi] H. e. cæli late patentis.

Per cæreula mundi] H. e. per cælum cæreuleum. Sic 'strata viai,' pro strata viæ. Sic vs. 738. 'cuncta viai,' pro cunctas vias.

Quove modo soleant obfecto lumine obire,
 Et neque opinanteis tenebris obducere terras; 775
 Quom quasi connivent, et aperto lumine rursum
 Omnia convisunt clara loca candida luce :
 Nunc redeo ad mundi novitatem, et mollia terræ
 Arva ; novo fetu quid primum in luminis oras
 Tollere, et incertis credunt committere ventis. 780
 Principio, genus herbarum, viridemque nitorem,
 Terra dedit circum colleis ; camposque per omneis
 Florida fulserunt viridanti prata colore :
 Arboribusque datum est variis exinde per auras
 Crescundi magnum inmissis certamen habenis. 785
 Ut pluma atque pilei primum, setæque, creantur

dere, obstructa illorum luce, et cooperire tenebris terram, quæ non expectat istud, dum veluti claudunt lumen suum ; et iterum patefacta luce revisunt omnia loca clara splendidolumine : nunc revertor ad res novas mundi, et ad resolutos agros terræ, ut dicam quid enisa sit edere in auras lucis novo partu, et committere incertis flatibus ventorum. Primum tellus fudit circum colles omnia genera herbarum, et viridantem splendorem ; et per omnes campos prata florentia splenduerunt viridi nitore. Et postea magna vis augescendi per aëra concessa est diversis arboribus, laxatis scilicet illis habenis crescendi : sicut principio pluma, pili, et setæ gene-

marg. 1. *possint* Mus. B. 1. *posset* Mus. B. 3. *deest* vox V. ed. Th. Ra. *effecto* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *effeto* P. Ald. Mus. B. 1. 2.—775 *nec* vulg.—776 *Con* Mus. B. 2. *connibeunt* Vind. *connibent* V. ed. Th. Ra. Cant. *combent* Mus. B. 1. *cumbent* Mus. B. 2. 3. *rursus* Mus. B. 2.—777 *connisunt* V. ed. Th. Ra. *commiscent* Mus. B. 1. *condita luce* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—778 *redo* V. ed. Th. Ra.—780 *Tolleret* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Tollere*, omisso *et*, O. *tentarit credere* Lamb. et edd. vulg. *ceperunt credere* Voss. marg. *tendat committere* Nard. Bas. P. in not.—783 *cinxerunt floridanti* Mus. B. 2.—784 *exire* Mus. B. 1.—787 *in membris* edd.

NOTÆ

774 *Obfecto*] *Obducto*, obstructo. Sic locutus est II. 155.

776 *Connivent*] *Lumen suum claudunt*; supp. *sol et luna*.

781 *Principio, genus herbarum, &c.*] His 18. vss. docet Poëta quæ primum res procreatæ fuerint in primo mundi exortu. Credit autem obduc-tam primitus fuisse terram univer-sam viridi quodam nitore, qui tamen subito creverit in gramina et herbas, et in arbores tenuissimas, instar plu-

marum aut pilorum, ut fieri videmus in novis foetibus alituum et animalium. Post vero quasi paratam es-cam, censet varia procreata fuisse animalia e terris ; unde terra mater-num nomen adepta sit. Neque enim credit fieri potuisse, ut e cælo ceci-derint varia animalia, aut e mari pro-creata fuerint.

785 *Immissis*] *Laxatis*. Sic Virg. VI. Æn. 1. 'Sic fatur lacrymans, classicque immittit habenas.'

Quadrupedum membris, et corpore pennipotentum ;

Sic nova tum tellus herbas, virgultaque, primum

Substulit ; inde loci mortalia corda creavit

Multa, modis multis, varia ratione, coorta.

790

Nam neque de cœlo cecidisse animalia possunt,

Nec terrestria de salsis exisse lacunis.

Linquitur, ut merito maternum nomen adepta

Terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.

Multaque nunc etiam existunt animalia terris,

795

Imbribus et calido solis concreta vapore.

Quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta,

Et majora ; nova tellure, atque æthere, adulta.

Principio, genus alituum, variæque volucres,

rantur in artubus animalium, et in corporibus volucrum ; ita recens terra tunc primum tulit herbas, et arbusta. Deinde procreavit plura mortalia genera animantium, quæ nata sunt diversis modis et diversa ratione. Etenim neque animalia terrestria possunt venisse de cælo, neque possunt esse orta de salsis lacubus. Relinquitur, ut terra jure consecuta sit titulum omniparentis, siquidem res omnes procreatæ sunt e terra. Et nunc plura sunt etiam animalia in terris, quæ procreata sunt ex pluviis et ex ferventi calore solis. Quare eo minus est admirabile, si tunc primum plura et majora adulta animalia procreata fuerunt in recenti terra et cælo ætherio. Primum genus volucrum, et diversæ aves emissæ deseruerunt ora in

vulg.—789 *corda* O. *sacreda* Vind. *secla* vulg.—790 *creata* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Gryph. marg.—792 *exire* Mus. B. 2.—794 *si de terra* Vind. *quom* V. ed. Th. Ra. *quomodo* O. cum Mus. B. 2. *sint* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—798 *majora* Bodl. O. Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *majora* reliqui. *adulto* edd. vulg.

NOTÆ

789 *Inde loci*] Deinde. Sic vs. 740.

Mortalia corda [*secla*] Animalia, puta homines et brutas: vs. 803. sic I. 21. 468. 591. et II. III. IV. passim.

791 *Nam neque de cælo, &c.*] Sic locutus est II. 456.

792 *De salsis lacunis*] De mari, cuius aquæ salsæ sunt.

793 *Maternum nomen, &c.*] Sic II. 1153. et infra jam vs. 819.

795 *Multaque nunc etiam, &c.*] Probat a simili, ut aiunt, animalia principio e terra humida solis calore calefacta extitisse, sicut nunc videmus procreari, v. g. ranas, vermes, et insecta.

797 *Tum*] Initio mundi, in primo

mundi exortu.

798 *Et majora ; nova tellure, &c.*] Cum enim Lucretius sibi objici posse videret, perfecta et adulta jam animalia non erumpere e terra, innuit his verbis terram nunc effectam non posse gignere canem, leonem, et alia animalia: sed initio mundi potuisse, cum illa sua uberiore fœcunditate turgesceret.

799 *Principio, genus alituum, &c.*] His 25. vss. seqq. docet quem ordinem secuta sit terra in procreandis animantibus, atque nutriendis. Putat volucres primum verno tempore ex ovis exclusas fuisse, atque ova reliquissæ, ut victum quærirarent; eo-

Ova relinquebant, exclusæ tempore verno : 800
 Folliculos ut nunc tereteis æstate cicadæ
 Linquunt sponte sua, victum vitamque petentes.
 Tum tibi terra dedit primum mortalia secla ;

vernuli tempestate: veluti cicadæ descrunt nunc in æstate suas tunicas rotundas, quæritantes vitam et alimentum sponte sua. Deinde primo tellus præbuit tibi mor-

—800 *excusæ* Mus. B. 2.—801 *ætate* Voss. marg.—802 *petente* V. ed. Th. Ra.
 —803 *Tunc tibi* Mus. B. 2. *Tunc ibi* P. Gryph. marg.—804 *Multas* V. ed. Th.

NOTÆ

dē fere modo, quo nunc videmus cicadas relinquere veteres suas tunicas. Deinde censet varia animalium, quadrupedum, et hominum etiam genera fuisse procreata; scilicet ubicumque dabatur opportunitas terra crescebat ac tumescebat in uteros; uteri vero isti, post debitam maturitatem infantium, qui non solius humoris terræ, sed et aëris alimentis indigebant, tempestive rupti patefiebant, atque ita pueri edebantur in lucis oras; terræ vero foramina vertebantur in ductus lactiferos; calor aëris fovebat teneros pueros; herba præbebat illis molles lectos; et sic adolecebant terra nutrice. Neque enim tunc primum ulla vel frigoris, vel nimii caloris dira tempestas erat: sed frigus et calor tunc primum cum ceteris rebus nascebantur et crescebant. Quam quidem primam originis rerum rationem explicat ex Anaximandri sententia, et aliorum quorundam veterum Philosophorum, juxta Diodori Siculi testimonium lib. I. non longe ab initio, his verbis: ‘Hanc terram primum quidem, cum ignis solis circumfusus eam collustrasset, concrevisse: deinde, cum, propterea quod concaluerat, extremæ ejus oræ veluti fermentarentur, multis locis humida quædam intumuisse, et in eis putores quosdam tenuibus membranis circumdatos extitisse; quod in paludibus, et in stagnan-

tibus locis etiam nunc fieri cernere licet, cum, ea loci regione frigida facta, aër repente exarserit, neque sensim fuerit immutatus. Humida autem illa eo, quo diximus modo, calore animata, noctu quidem ex nebula superne cadente cibum cepisse: interdiu autem ab æstu solidata esse: postremo iis, quæ in uteris terræ inoluissent, justum incrementum consecutis, membranisque perustis ac perfractis, extitisse, atque exortas esse omnes generis animalium formas. Horum autem ea quidem, quæ plurimum caloris nacta fuissent, ad superna loca abiisse, volatilia facta: ea autem quæ terrenam retinuissent soliditatem, in reptilium et aliorum terrestrium ordine esse numerata. Quæ vero naturam humidam maxime habent, ad locum ejusdem generis concurrisse, natatilia nominata.’

801 *Folliculos*] Tunicas, ut dixit IV. 56.

803 *Mortalia secla*] Hominum præsertim genus significat his verbis, ut patet ex vss. 820. 821. Significat et cetera animalia terrestria. Sic supra vs. 789. et alibi passim. Hoc loco non ex unius Epicuri, sed partim ex Stoicorum mente loquitur; hi enim apud Lactantium censuerunt ‘Homines in omnibus terris et agris tanquam fungos esse generatos:’ partim etiam ex Anaximandri sententia, qui

Multus enim calor, atque humor, superabat in arvis.

Hoc, ubi quæque loci regio obportuna dabatur, 805

Crescebant uterei terra, radicibus aptei:

Quos ubi tempore maturo patefecerat ætas

Infantum, fugiens humorem, aurasque petissens,

Convortebat ibei Natura foramina terræ,

italia genera hominum. Namque plurimus calor, et aqua abundabat in campis. Et, ubi quæque loci regio erat apta, uteri creabantur inhærentes radicibus terræ; quos cum, maturo tempore, ætas infantum, evitans aquas, et postulans aërios flatūs, ruperat, natura patefaciebat eo loco meatūs terræ, et faciebat illos emittere succum

Ra.—805 *Hoc* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. marg. *Hinc* P. Vind. Bodl. Mus. B. 1. Gryph. marg. Ald. *Hec* V. ed. *Hæc* Ferr. Th. Ra. *Hic* Bentl. *Ecce* Gryph. Nard. Bas. *Atque* Delph. *tibi pro ubi* Ferr. *ubiquoque* Cant.—806 *terra* Cant. et quædam exempl. Lactantii, II. 12. *terram* V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *terræ* reliqui. *in radicibus* V. marg. 1. Cant. et ed. Juntin.—807 *ætas* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—808 *humore* P. Ald. *petessens* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Nard. Voss. marg. *petiscens* P. Ald. *petenses* V. ed. Th. Ra. Bodl. *potessens* O. *petissens* Mus. B. 1. Hav. *petescens* Mus. B. 2. Ferr.—809 *ibus natura* Lamb.—810 *Ut*

NOTÆ

licet tam homines, quam cetera animalia, ortos voluerit ex aqua, censuit tamen, ut est apud Plutarch. Plac. v. 19. 'fuisse corticibus spinosis contentos; et fœtus ad pubertatem intus retentos, tum demum, ruptis illis, viros, mulieresque, qui se jam alere possent, processisse.' Partim denique ex Archelai opinione, qui docuit apud Laërt. lib. II. 'homines ortos e terra, quæ limum similem lacti ad escam eliquaverit.' Vide plura de hoc primo mundi fabuloso exortu apud Diod. Siculum lib. 1. Quam sententiam imitatus videtur Ovid. Met. I. 78. 'Natus homo est: sive hunc divino semine fecit Ille opifex rerum, mundi melioris origo; Sive recens tellus,' &c. Quam fabulosam sententiam rite refellit Lactantius II. 12. Consulas illum velim locum, qui lectione tua, lector candide, dignus est.

806 *Crescebant uterei, &c.* Citat hunc versum Lactantius lib. II. de Origine Error. cap. 11. et 12. ubi totam

hanc doctrinam de animalium origine refellit his verbis: 'Aiunt certis conversionibus cæli et astrorum motibus maturitatem quandam exitisse animalium serendorum: itaque terram novam semen genitale retinentem folliculos ex se quosdam in uterorum similitudinem protulisse, de quibus Lucretius lib. v. 'Crescebant uteri terræ radicibus apti:' eosque, cum maturassent, natura cogente, ruptos animalia tenera profudisse. Deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, eoque alimento animantes esse nutritos,' &c. Sic Cic. de Leg. I. Sic Censorinus scribit lib. de Divin. Nat. cap. 2. censuisse Democritum.

Terra [terræ] radicibus aptei H. e. affixi et inhærentes terræ radicibus.

808 *Fugiens humorem* Ita legendum censent omnes præter Lambinum, qui legit, *sugens humorem*.

Petissens [Petessens] Dicitur petesso, sicut capesso, lacesso, &c. a verbo peto.

Et sucum venis cogebat fundere apertis, 810
 Consimilem lactis ; sic, ut nunc femina quæque,
 Quom peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
 Inpetus in mammas convortitur ille alimenti.
 Terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile,
 Præbebat, multa et molli lanugine abundans. 815

At novitas mundi nec frigora dura ciebat,
 Nec nimios æstus, neque magnis viribus auras :
 Omnia enim pariter crescunt, et robora sumunt.

Qua re, etiam atque etiam, maternum nomen adepta
 Terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit 82
 Humanum, atque animans prope certo tempore fudit
 Omne, quod in magnis bacchatur montibus passim :
 Aëriæque simul volucres variantibus formis.
 Sed, quia finem aliquam pariundi debet habere,

similem lacti, patefactis venis, veluti nunc quæque mulier, ubi partum edidit, completur suavi lacte, eo quod illa tota vis nutrimenti conjicitur in ubera. Tellus dabat alimentum infantibus, calor vestimentum, gramen, quod constat plurima et tenera lanugine, præbebat lectum. Verum tunc novus mundus neque suscitabat rigida frigora, neque nimios calores, neque ventos, qui flant magnis impetibus. Namque cuncta tunc æqualiter creabantur et accipiebant vires pedetentim. Quapropter jure merito tellus possidet titulum maternum, quod assecuta est, si quidem ipsa genuit gentem humanam, et protulit certo tempore omne fere animalium genus, quod vagatur ubique per magnos montes, et una creavit aves ætherias, quæ diversicolores sunt. Verum, quia debet habere aliquem terminum generandi, cessavit,

P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *sucum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *succum* vulg.—811 *lacti* V. marg. 1. *fiunt* pro *nunc* V. ed. Th. Ra.—812 *lacte* deest V. ed. Th. Ra.—813 *alundi* V. ed. Th. Ra. *elementi* Mus. B. 2.—816 *mundi* deest V. ed. Th. Ra.—821 *animans* deest V. ed. Th. Ra. *animas* Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *animal* vulg. *fundit* Voss. vet.—822 *magni* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3.—823 *Aërie* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *Aërias* vulg.

NOTÆ

818 *Crescunt, et sumunt*] Quasi res ita se habuerint initio mundi, ut jam nunc se habent, pro crescebant... sumebant.

819 *Maternum nomen adepta*] Sic supra vs. 793. Sic i. 1068.

822 *Bacchatur*] Bacchantium in morem vagatur.

Montibus [*Montibu'*] Litera s demta, metri causa.

824 *Sed, quia finem aliquam, &c.*] His 11. vs. præoccupat objectionem. Poterat enim quis scrutari, cur terra, quæ tunc initio mundi factus promte edebat, nunc jam effœta est? Cujus rei rationem hanc reddit Lucretius, quod ea sit rerum sublunarium sors ut tandem finem faciant. Unde terra, sicut mulier longo ævo defessa, languet, et finem pariendi facit. Ita

Destitit : ut mulier, spatio defessa vetusto. 825
 Mutat enim mundi naturam totius ætas,
 Ex alioque alius status excipere omnia debet,
 Nec manet ulla sui similis res ; omnia migrant :
 Omnia conmutat Natura, et vortere cogit.
 Namque aliud putrescit, et, ævo debile, languet ; 830
 Porro aliud concrescit, et e contemptibus exit.
 Sic igitur mundi naturam totius ætas
 Mutat, et ex alio terram status excipit alter :
 Quod potuit, nequeat ; possit, quod non tulit ante.
 Multaque tum tellus etiam portenta creare 835
 Conata est, mira facie membrisque coorta :

veluti fœmina fessa longa ætate tandem cessat parere. Etenim tempus vetustum immutat naturam totius mundi, et alius status post alium debet capere res cunctas, neque res illa permanet diu sui similis : res cunctæ transeunt : natura mutat res cunctas, et facit mutare illas. Namque alia res corrumpitur, et ætate debilitata languescit : alia vero res procreatur et exoritur e vili materia. Ita ergo ævum conmutat naturam totius mundi, et alius status terræ nascitur ex alio. Ita ut non possit jam facere, quod potuit : neque queat producere, quod antea non produxit. Terra quoque tunc temporis tentavit procreare multa monstra, quæ nata sunt admirabili vultu, et artibus portentosis. Puta Androgynum, qui est inter utrum-

//////////

Aërius atque Mus. B. 2.—826 ætas V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—827 Ex alio atque Mus. B. 2. excipe V. ed. Th. Ra.—828 illa P. migrat Gif. marg.—830 aliud deest V. ed. Th. Ra. putrescit Mus. B. 2.—831 crescit V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. e deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. contemptibus Vind. V. ed. Cant. Ferr. contemptibilis O. contentibus Gryph.—833 exilio V. ed. Th. Ra. extitit Delph.—835 cum Ferr. V. ed. Th. Ra.—836 Concita V. ed. Th. Ra. facit Vind. V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

status statum sequitur, et ætas ætatem. Sic præclare II. 1149. et seqq. Sic respectasse videtur ad illud Diodori Siculi lib. I. 'Cumque terra subinde magis ab igne solis spiritibusque constiparetur, illam ad extremum nihil potuisse amplius majorum animalium in vitam producere : sed animantium singula ex mutua commixtione genita fuisse.'

831 *E contemptibus*] Ex vili materia ; ex fere nihilo.

835 *Multaque tum tellus, &c.*] His

20. vsa. verisimile fuisse tradit multa quoque initio mundi procreata esse monstra ac portenta, dum terra spontaneo partu in lucem edebat animalia. Verum docet ea non potuisse propagare suum genus : I. quidem ob alimentum inopiam, quod neque sibi parare, neque sumere valebant, præ membrorum impedito adhæsu, aut mutilatione : II. defectu rerum genitabilium, aut ob coitus impedimenta ; quo factum est ut multa quoque alia animalia interierint.

Androgynem, inter utras, nec utramque, utrimque remotum:
 Orba pedum partim, manuum viduata vicissim;
 Muta, sine ore, etiam; sine vultu, cæca, reperta;
 Vincitaque membrorum per totum corpus adhæsu, 840
 Nec facere ut possent quidquam, nec cedere quoquam,
 Nec vitare malum, nec sumere quod volet usus.

Cætera de genere hoc monstra, ac portenta, creabat:
 Nequidquam; quoniam Natura absterruit auctum;
 Nec potuere cupitum ætatis tangere florem, 845
 Nec reperire cibum, nec jungi per Veneris res.

que sexum, nec uterque est, sed ab utroque alienus: alia partim carentia pedibus, et pariter privata manibus; plura quoque inventa sunt carentia lumine, absque ore, et absque vultu: alia ita impedita connexionione artuum suorum per totum corpus reperta sunt, ut nihil possent facere, neque progredi in quenquam locum, neque fugere malum, neque capere, quod esset sibi utile ad vitam. Terra autem procreabat incassum reliqua monstra ac portenta hujus generis; siquidem natura prohibuit ea ab augmento; neque potuerunt assequi optatum vigorem ætatis, neque invenire alimentum,

//////////

Mus. B. 3. *faci* Cant.—837 *Androgynum* P. Mus. B. 1. 2. 3. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *inter veras* Mus. B. 1. *inter utrum* edd. vulg. *inter neutra* Heins. *utrumque* et P. et edd. vulg. *utrimque* Wakef. ex conj. *utrunque* V. ed. *utrinque* Ferr. Bip. Hav. *utrumque* Bodl. Voss. L. B. *remoti* Voss. vet.—838 *induata* V. ed. Th. Ra.—839 *Multa* vet. exempl. *Muta* Ald. sec. Nard. Bas. Creech.—840 *Junctaque* Mus. B. 1. *Victaque* Mus. B. 2. *adhæsum* Mus. B. 3.—841 *possint q. n. credere* Mus. B. 2.—842 *foret usus* Lamb. et alii.—844 *abs se ruit* Voss. L. B. *abseruit* Voss. vet. Mus. B. 1. *absterruit* O. *absterguit* Gif. Par. Cont. H. vs. *deest* Mus. B. 2.—845 *Nec potue captum* V. ed. Th. Ra.—846 *nec deest* Mus. B. 2. *ut* V. ed. Th. Ra.—847 *debent* O.

NOTE

837 *Androgynem, inter* [*Androgynum inter*] &c.] Hunc versum delendum censent Lambinus et alii nonnulli, tum quia varie legitur, cum quia ineptus videtur. Alii enim legunt: *Androgynum inter utrum nec utrumque et utrinque remotum*. Alii: *Androgynum inter utros, nec utramque, et utrinque remotum*. Alii: *Androgynum inter utras, nec utraque, utrinque remotum*. *Androgynus* autem is dicitur, qui utrumque sexum, virilem et muliebrem, habet, ejusmodi Hermaphroditum fuisse fabulantur poëtæ, Mercurii ex Venere natum; a vocibus *ἀνρ* vir, et *γυνή* mulier. Quod

fatale quoddam monstrum fuit, inquit Cicero lib. de Divin.

839 *Muta* [*Multa*] Alias, *Muta*. Nec male.

840 *Adhæsu*] *Adhæsiōne*. Qua voce passim utitur: III. 382. IV. 1235. VI. 471. &c.

844 *Absterruit*] Lamb. bene. At Pareus, *absterguit*, i. e. depellit; ut IV. 1057. legerat.

845 *Nec potuere, &c.*] H. e. nec potuere ad justum ætatis robur ac vigorem pervenire. Sic II. 555.

846 *Per Veneris res*] Per generationem, per complexum venereum. Sic II. 173. 437. 921.

Multa, videmus, enim rebus concurrere debent,
 Ut propagando possint procudere secla:
 Pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
 Semina, quæ possint membris manare remissis: 850
 Feminaque ut maribus conjungi posset, habere
 Mutua, qui meterent inter se gaudia uterque.
 Multaque tum interiisse animantum secla necesse est,
 Nec potuisse propagando procudere prolem.
 Nam, quæquomque vides vesci vitalibus auris, 855

neque conjungi per complexum Venerium. Namque cernimus multas res debere convenire rebus, ut queant procreare et multiplicare sua genera per generationem. Primo necesse est ut alimenta sint; secundo ut sit via, qua genitabilia semina dispersa per membra queant emanare artubus relaxatis: et ut femina jungi queat cum maribus, uterque debet habere aliquid, quo connectant inter se mutuas voluptates. Oportet idcirco plurima genera animalium jam tum periisse, nec potuisse procreare, nec amplificare genera sua. Etenim quæ animalia cernis frui vitalibus

*****

Cant. V. marg. 1. *debere* vulg.—848 *procudere* P. Ferr. Ald. Delph. Nard. Lamb. *producere* Cant. *procludere* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. *precludere* O. Mus. B. 1. 2. *concludere* quidam. Omnia quæ veniunt inter possint hujusce vs. atque eandem dictionem vs. 850. desiderantur in V. ed.—850 *qua* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Bip. Hav. Delph. Nard. Creech. Gassend. Bas. *manere* Mus. B. 2.—851 *uti naribus* Vind. *ut in arris* V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 2. *ut marvis* Bodl. *que deest* Mus. B. 2. *quæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. *habendum* pro *habere* Lamb. vid. Not. Var.—852 *qui meterent* Wakef. ex conj. *queis nectant* P. et edd. vulg. *qui metuent* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. *queis metuent* V. marg. 1. *quæ metuent* O. *queis metuent* Mus. B. 1. *queis metuunt* Mus. B. 2. *queis metuant* Mus. B. 3. *in pro inter* Mus. B. 2. *utrique* Lamb. *utrumque* Gassend. *utrisque* edd. vulg.—853 *Mutaque* V. ed. Th. Ra. *cum* Vind. O. Mus. B. 1. 3. *tamen* Mus. B. 2.—854 *Ut procludere* V. ed. Th. Ra.—855 *resti* V. ed. Th. Ra.—857 *tuta* V. ed. Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. Th.

NOTÆ

847 *Debent* [*debere*] Versus hypermeter, in quo redundat syllaba, quam necat vocalis initialis versus sequentis.

848 *Secla*] Speciem, genus, ut sæpe monui.

849 *Genitalia*] Vim gignendi habentia. Sic l. 53. 167. &c.

850 *Quæ* [*qua*] Supp. ut sit via, qua, &c. Alii, *quæ*, supp. semina.

Membris remissis] Per res Veneris relaxatis artubus.

851 *Habere*] Supp. debet. Unde in fine sequentis versus legendum *uter-*

que. Lambinus vero legit, *habendum*: et pro *uterque* legit *utrisque*. H. e. 'utrisque habendum est ea,' *queis*, &c. Hellenismus, pro 'habenda sunt ea,' quod locutionis genus familiare est Lucretio. Unde non insana Lambini lectio.

853 *Secla*] Genera, vss. 848. 860.

855 *Nam, quæquomque vides, &c.*] His 21. vss. seqq. docet interim, quid quæque animalia, quæ jam videmus, tutatum sit, ac conservaverit. Horum autem alia dolo, ut vulpes: alia virtute, ut leones: alia celeritate ac

Aut dolus, aut virtus, aut denique mobilitas, est
Ex ineunte ævo, genus id tutata, reservans :
Multaque sunt, nobis ex utilitate sua quæ
Commendata manent, tutelæ tradita nostræ.

Principio, genus acre leonum, sævaque secla, 860
Tutata est virtus, volpeis dolus ; ut fuga cervos.
At levisomna canum fido cum pectore corda,
Et genus omne, quod est veterino semine partum,
Lanigeræque simul pecudes, et bucera secla,
Omnia sunt hominum tutelæ tradita, Memmi ! 865
Nam cupide fugere feras, pacemque sequutæ
Sunt, et larga suo sine pabula parta labore :

æeribus, vel astutia, vel vis, vel demum celeritas conservavit et defendit ab initio temporis id genus eorum omnium. Et plura sunt quoque data nostræ curæ, quæ sunt nobis commissa ob illorum commoditatem. Primum enim fortitudo conservavit sævam gentem et crudelia genera leonum, astutia vulpes, fuga cervos. Verum vigilantia pectora canum cum fideli corde suo, et omne genus animalium, quod natum est de semine idoneo vecturæ, et una pecudes, quæ ferunt lanam, et genera bouum, mandata sunt omnia, o Memmi, custodiæ hominum. Etenim avide vitarent feras, et amplexa sunt securitatem, et alimenta copiosa comparata sibi sine suo

Ra. restruans V. ed. Th. Ra.—861 Tutast V. ed. Th. Ra. et fuga P. Mus. B. 1. et edd. vulg.—862 Et P. Ald. Mus. B. 1. levis omnia Vind. V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. levis ora Mus. B. 3. Ferr.—863 veteri non Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. uterino Mus. B. 1.—864 bugera V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. buccera Mus. B. 1. Ferr.—865 tutela V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

fuga ut cervos, salutem suam tutata esse ait: alia vero cura et tutela hominum servari; quippe quæ aut ad victum, aut ad vitæ commoda, aut ad vestitum essent utilia; qualia sunt boves, oves, capræ, equi, muli, canes venatici, &c. Reliqua vero ceteris manserunt in prædani, quamdiu vivunt.

Vesci vitalibus auris] Sic Virg. *Æn.* i. 550. 'Quem si fata virum servant, si vescitur aura.' I. e. vivere.

857 *Ex ineunte ævo*] Ab initio mundi, a primo mundi exortu.

860 *Sævaque secla*] Iracunda animalium genera: vss. 848. 851. &c.

862 *Levisomna canum corda*] Canes enim levem somnum dormiunt, e

somno facile excitantur. Unde ab Horat. *Od.* iii. 16. dicuntur 'vigiles.'

863 *Veterino*] Vecturæ idoneo. 'Veterina,' inquit Nonius, 'animalia dicuntur ea, quæ vehere quid possunt;' citatque hunc Lucretii versum. Et Festus, 'Veterinam bestiam jumentum Cato appellavit a vehendo. Opilius veterinam dici putat, quasi venterinam, vel uterinam, quod onus ad ventrem religatum gerat.'

864 *Bucera secla*] Boves: ii. 661. vi. 1240. Bucerum igitur pecus illud est, quod gerit magna cornua.

865 *Memmi*] Memmius is est, cui hoc opus dedicat Lucretius, i. 27.

Quæ damus utilitatis eorum præmia caussa.
 At, queis nihil horum tribuit Natura, neque ipsa
 Sponte sua possent ut vivere, nec dare nobis 870
 Utilitatem aliquam, qua re pateremur eorum
 Præsidio nostro pasci genus, esseque tutum;
 Scilicet hæc aliis prædæ, lucroque, jacebant
 Indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
 Donec ad interitum genus id Natura redegit. 875
 Sed neque Centaurei fuerant, nec tempore in ullo

labore; quæ tribuimus illis in mercedem ob commoda, quæ accipimus ab iis. Sed quibus natura nihil harum rerum dedit, neque dedit ut ipsa possent vi sua vivere, nec reddere nobis aliquod commodum, cur sineremus genus eorum nutriri nostra ope, et securum esse; nimirum ea exponebantur aliis feris in prædam et in quæstum, ut pote quæ omnia essent implexa suis fatalibus nexibus; donec natura reduxerit id genus animalium ad mortem. Verum neque Centauri unquam extiterunt, neque est ratio cur vis constans ex gemina natura et ex duplici corpore,

866 *paremque* V. ed. Th. Ra. *secuta* Lamb.—869 *Ac* V. ed. Th. Ra. *quis nil* P. Ald. *quis ni* Vind. Mus. B. 3. *quis in* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. Cant. *aliquis ni* Mus. B. 2.—871 *quam pateremur* V. ed. Th. Ra.—873 *precide* V. ed. Th. Ra.—875 *Donicum* Lamb. et edd. vulg.—876 *fuerant* P. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *fuerat* Nard. *fuerunt* vulg. *nec* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. *neque* O.—877 *queat*

NOTÆ

871 *Qua re*] Propter quam utilitatem. Neque enim interrogatio est; sed mera enunciatio.

873 *Hæc*] Supp. queis nihil horum, &c. vs. 869.

874 *Indupedita*] Vel *endopedita*; antequæ pro impedita: i. 241. ii. 201. &c. *Indupedita* autem fatalibus vinclis, h. e. obnoxia morti fatali.

875 *Donec* [*Donicum*] *Donec*; vs. 706. 686. &c.

Ad interitum Natura redegit] Sponte sua mortem obierunt.

876 *Sed neque Centaurei, &c.*] His 47. seqq. docet interim nullos in primo mundi exortu, neque in alio tempore, extitisse Centauros, Scyllas, Chimæras, et alia id genus portenta. Sic negant et damnant ejusmodi portentosam animalium miscellam Diodorus lib. v. Aristoteles ii. Phys. 8. de Hist.

Animal. et de Generat. Anim. iv. et v. 3. At Empedocles propugnat: et Claudius Cæsar, teste Plin. qui scribit, ‘Hippocentaurum in Thesalia natum eodem die interiisse; et nos principatu ejus allatum illi ex Ægypto in melle vidimus.’ Volateranus ait se vidisse Semicanem. Alii alia monstra, quæ Lycosthenes in lib. de Prodig. et Ostent. collegit. Cur autem Lucretius ejusmodi naturæ portenta extitisse, aut posse esse negat, varias reddit jam rationes. i. de Centauris, quos anteriori parte homines, posteriori vero equos faciunt, arguit non posse esse, primum ex ætatis partium istarum diversitate. Namque floret equus triennis, puer vero vix ablactatus ea ætate incedit, sed dubio omnino pede calcat humum. Ubi vero puer ex ephēbis

Esse queunt; duplici natura et corpore bino
 Ex alienigenis membris compacta potestas,
 Hinc illinc par vis ut non sic esse potissit:
 Id licet hinc quam vis hebeti cognoscere corde.

880

Principio, circum tribus actis inpiger annis
 Floret equus; puer haud ita quaquam: sæpe etiam nunc

compositaque ex artubus alienis possit existere in ullo tempore, ut potentia illius ex utraque parte queat esse similis non simili. Quivis, quamvis stupidum sit mente, potest agnoscere istud. Primum equus, circiter tribus exactis annis, fortis riget, puer vero non item; immo plerumque etiam nunc quarit in soporibus ubera mamma-

P. et edd. vulg. *corpore uno* Voss. vet.—879 *paribus ut* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *partis ut* V. marg. 2. *parvis ut* Voss. vet. et L. B. V. ed. Ferr. Th. Ra. *parvis ut* Mus. B. 2. *non sit pars esse* Gif. Bodl. Voss. vet. et L. B. *non par esse* P. Ald. Bas. Bas. marg. *partibus esse* Fab. *non sic par esse* Gryph. Nard. *non pari esse* Delph. *non sit esse* Mus. B. 1. 3. *potis sit* Ferr. P. Vind. Voss. vet. et L. B. O. *potessit* Voss. marg.—882 *haud ita quaquam* Cant. *haudquaquam* vulg. *quin sæpe* Vind. et edd. vulg. *quia sæpe* P. *etiam nunc* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Delph.

NOTÆ

excedit, ut aiunt, jam tum equus ætate confecta languet. Quis ergo nexus inter eos esse potest? Deinde ob unam Veneris imparitatem. Licet enim, teste Aristotele, mulier et equa coitum nunquam detrectent, tamen non nisi æquinoctio concipit equa. Adde quod appetitus in iis sit varius. Præterea diversi sunt mores. Equa enim non nisi post duodecim menses, mulier vero nono parturit mense. Denique alimentum varium est et sæpius contrarium; homo enim alimento nutritur, equus vero disrumptur. Idem dicendum ait de Scyllis, et Chimæris. Addit insuper Chimæra genus infame esse monstrum; qui enim potest ore foras acrem flare flammam de corpore, quæ torret omnia? Non est igitur ut hujus portentorum generis assertores ventilent hanc suam vaniloquentiam; licet enim multa sint mirabilia visa, tamen nulla est ratio cur hæ naturæ adeo contrariæ jungi tunc potuerint præter ordinem, cum neque jam nunc jungi videamus alias naturas, dum plurima semina terræ commissa præ-

sto sunt et abundant adhuc, v. g. herbarum, frugum, arborum, quæ tamen mixta inter se non conjunguntur.

Centaurei] Sic de his iv. 740. et seqq.

877 *Duplici natura*] Humana scilicet et equina.

878 *Potestas*] Potentia, vis.

879 *Hinc illinc, &c.*] Ita Lambinus. Parens vero, *Hinc illinc par vis, ut non sic esse potis sit.* Idem sensus. Hic autem versus varie corrumpitur in variis codicibus. Cujus hæc est sententia: Non potest esse natura, seu potestas aliqua, ex alienigenis membris, v. g. humanis et equinis, compacta et conflata; ita quidem alienigenis, ut vis par pari esse, hoc est, par pari respondere non possit.

880 *Id*] Nempe, in Centauris non posse hinc illinc parem vim esse.

881 *Circum tribus actis*] Tmesis, circumactis: vel, actis circiter.

882 *Floret*] Viget; metaphora est.

Etiam nunc] Nempe, cum tres annos natus est.

Ubra mammarum insomnis lactantia quæret.
 Post, ubi equum validæ vires, ætate senecta,
 Membraque deficiunt, fugienti languida vita; 885
 Tum demum, puerili ævo florente, juvenas
 Obficit, et molli vestit lanugine malas :
 Ne forte ex homine, et veterino semine equorum,
 Confieri credas Centauros posse, neque esse :
 Aut, rabidis canibus subcinctas, semimarinis 890
 Corporibus Scyllas ; et cætera de genere horum,
 Inter se quorum discordia membra videmus :
 Quæ neque florescunt pariter, nec robora sumunt
 Corporibus, neque perficiunt ætate senecta ;
 Nec simili Venere ardescunt, nec moribus unis 895

rum, quæ lac suppeditant. Deinde, postquam fortes vires, ætate jam confecta, deserunt equum, et artus languescunt, vita recedenti, jacent, tunc tandem juvena occupat pueros, ætate rigente in illis, et operit genas illorum tenera barba. Ne fortasse putes posse creari aut esse Centauros de semine idoneo vecturæ equorum, et de homine : vel Scyllas circumcinctas canibus rapacibus, et corporibus semimarinis ; et cetera hujus generis monstra, quorum cernimus artus inter se dissimiles ; quæ neque simul vigent, neque habent vires in suis corporibus, neque crescunt, in ætate confecta : neque ardent eadem Venere, neque similes sunt iisdem studiis, et quæ non

Nard. Voss. marg. *etiam tunc* P. Ald. Gif. Par. *etiamnum* Lamb. et alii.—883 *in animarum* V. ed. Th. Ra. *animarum* Mus. B. 2. 3. *lactantia* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *lactantia* reliqui. *quærit* P. et edd. vulg.—884 *validare* V. ed. Th. Ra.—886 *pueris* P. et edd. vulg. *florentia* Vind. V. ed. Th. Ra. *juventus* Mus. B. 1.—887 *Occipit* P. et edd. vulg.—888 *Ne torto omisso et* Nonius, 1. 48.—889 *credis* Gif. L. B. Par. *neque esse* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec esse* vulg.—890 *rabidis* Wakef. Heins. *rapidis* vulg.—892 *dissortia* Creech.—893 *nec* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *neque* vulg.—894 *perficiunt* O. *proficiunt* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. Bas. P. V. marg. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed.

NOTÆ

883 *Lactantia*] Lac suppeditantia.

884 *Ætate senecta*] H. e. ætate confecta ; sic vs. 894. sic III. 774. ‘Senectis membris.’ Sic infra vs. 894.

886 *Puerili* [pueris] Alii, *puerili* ; bene etiam.

Juventas] Juventutis Dea : ipsa juvena : juvenilis ætas.

887 *Molli vestit lanugine, &c.*] H. e. molli pilo, seu barba. Sic supra vs. 672. ‘Impubem molli pubescere veste.’

888 *Veterino*] Supra vs. 863.

889 *Confieri*] Confici : sic alibi passim.

891 *Scyllas*] Quid monstri genus sit docuimus IV. 733. not. consule locum.

895 *Venere*] Amore Venereo.

Moribus] Vel studiis ; vel parienti temporibus, ut quidam interpretantur, et ut annotavi supra vs. 876. not.

Conveniunt; neque sunt eadem jocunda per artus:
 Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta
 Barbigeras pecudes, homini quæ est acre venenum.

Flamma quidem vero quom corpora fulva leonum
 Tam soleat torrere atque urere, quam genus omne 900
 Visceris, in terris quodquomque, et sanguinis, exstet:
 Qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
 Prima leo, postrema draco, medio ipsa chimæra,
 Ore ferox acrem flaret de corpore flammam?

Qua re, etiam tellure nova, cœloque recenti, 905
 Talia qui fingit potuisse animalia gigni,
 Nixus in hoc uno, novitatis nomine inani;
 Multa licet, simili ratione, ecfutiat ore.

habent in membris res easdem gratas. Namque cernere est plerumque barbatos greges fieri pingues cicuta, quæ est sævum virus homini. Ignis autem cum consuescat tam combuere et cremare rufa corpora leonum, quam omnem aliam rem, quæ constet in terris ex visceribus et ex sanguine, quomodo potuit fieri, ut una Chimæra constans tergemino corpore, nempe cujus prior pars sit leo, posterior draco, media ipsa Chimæra, emitteret ore extra corpus ignem ardentem? Quapropter, qui dicit ejusmodi animalia potuisse generari initio terræ recentis, et calî recentem geniti, is innixus in hoc uno vano titulo novitatis potest pari modo plurima

Th. Ra. Ald. *projiciunt* Turneb. et edd. vulg.—896 *neque* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec vulg. jocunda* P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra. Ald.—897 *cicata* V. ed. Th. Ra.—898 *hominique est* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. *homini est quæ* Mus. B. 2.—899 *Flamina* Mus. B. 2. *vero deest* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Ignæ flamma quidem cum* P. Ferr. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. *vulva* V. ed. Th. Ra.—900 *Jam* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *tonere* V. ed. Th. Ra.—902 *tempore pro corpore* V. ed. *unam* V. ed. Th. Ra.—903 *medio* Vind. Mus. B. 1. Cant. *media* vulg.—904 *ferox* Mus. B. 1. *feras* Gryph. marg. Bas. marg. P. Voss. L. B. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ferens* O. P. in not. *Horriferas* Mus. B. 2. *foras* Mus. B. 3. et edd. vulg. *flaret* P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. 1. Cant. Gryph. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *flare* Mus. B. 2. 3. Vind. *efflaret* vulg. *flammas* Mus. B. 2.—906 *fingunt* V. ed. Th. Ra.—907 *Nixus* Cant. *hoc deest et mani pro inani* V. ed. Th. Ra.—908 *ecfutiat* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra.

NOTÆ

896 *Eadem jocunda*] *Eadem grata alimenta, ut jamjam sese explicat* vss. seqq.

897 *Quippe videre licet*] Sic iv. 644. de Veratro: 'Præterea, nobis veratrum est acre venenum: At capris adipem et coturnicibus auget.'

898 *Barbigeras pecudes*] *Capras.* Sic vi. 970.

903 *Chimæra*] Sat explicat Poëta quid sit Chimæra: nosque antea diximus satis ii. 704. not. Sic Homer. Iliad. vi. 181. Hesiod. in Theog. Virg. Æn. vi. 288. &c.

906 *Qui fingit, &c.*] Puta Euripidem in Bacch.

908 *Ecfutiat* [*effutiat*] *Ecfutire, inquit Nonius, est, cum mendacio dicere.*

Aurea tum dicat per terras flumina volgo
 Fluxisse, et gemmis florere arbusta suesse : 910
 Aut hominem tanto membrorum esse inpete natum,
 Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset,
 Et manibus totum circum se vortere cœlum.
 Nam, quod multa fuere in terris semina rerum,
 Tempore quo primum tellus animalia fudit ; 915
 Nihil tamen est signi, mixtas potuisse creari
 Inter se pecudes, compactaque membra animantum :
 Propterea, quia, quæ de terris nunc quoque abundant,
 Herbarum genera, ac fruges, arbustaque læta,
 Non tamen inter se possunt complexa creari. 920
 Sed, si quæque suo ritu procedit, et omnes,
 Fœdere naturæ certo, discrimina servant.
 Et genus humanum multo fuit illud in arvis

ejusmodi fabulari ; verbi gratia, garrere fluxios aureos tunc olim delapsos esse communiter per campos ; et arbores solitas fuisse florere margaritis ; vel hominem creatum fuisse olim tanto cum robore artuum, ut posset ferre conatum pedum hinc inde trans maria profunda, et manibus movere circa se totum cœlum. Nam etsi multa corpuscula rerum fuerint in terris eo tempore, quo primum terra genuit animalia : tamen non est indicium animalia potuisse gigni commixta inter se, atque artus animalium fuisse complexos simul ; eo quod ea etiam genera herbarum, segetes, arbores florentes, quæ nunc procreantur de terris, non tamen queunt gigni inter se commixta. Ita quæque res nascitur suo more ; et omnes conservant differentias suas ex inviolabili lege naturæ. Prisca etiam gens hominum fuit longe durior in

efficiat Mus. B. 3.—909 cum P. O. Mus. B. 1. Ferr. Ald. fulgo V. ed. Th. Ra.—910 geminis Th. Ra.—912 nixus Cant. nixus vulg. visus V. ed. O. Mus. B. 1. pandere P. Gryph. marg. Voss. marg. Ald. pondere Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. ponere edd. vulg.—915 quod Ferr.—916 Nihil Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. nil vulg.—920 possint Hav. Bip.—921 Sed si Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Sed sic P. O. Ald. Gif. L. B. Par. Nard. Mar. Res sic vulg. Res si Vind. quicque s. r. p. et

NOTÆ

911 *Aut hominem tanto, &c.*] Docuit
 I. 200. cur natura non potuerit initio
 creare homines tantæ magnitudinis :
 ‘ Denique, cur homines tantos natura
 parare Non potuit, pedibus qui pon-
 tum per vada possent Transire, et
 magnos manibus divellere montes,
 Multaque vivendo mortalia vincere
 secla ; Si non, materies quia rebus
 reddita certa est Gignundis ?’ &c.

912 *Pedum nixus*] Pedes.
 921 *Sed, si [Res sic] quæque, &c.*
 Sic Lambinus. Pareus vero : *Sed sic*
quidque suo ritu procedit ; et omnia, &c.
 Utraque lectio probatur.

923 *Et genus humanum, &c.*] His
 104. vss. seqq. jam docet de primis
 seu priscis hominibus. Itaque, quid
 humano generi contigerit ab inueniente
 mundi ætate, qua valetudine fuerit,

Durius, ut decuit, tellus quod dura creasset;
 Et majoribus, et solidis magis, ossibus intus 925
 Fundatum; validis aptum per viscera nervis:
 Nec facile ex æstu, nec frigore, quod caperetur;
 Nec novitate cibi, neque labi corporis ulla.

Multaque per cœlum solis volventia lustra
 Volgivago vitam tractabant more ferarum. 930
 Nec robustus erat curvi moderator aratri;
 Quisquam nec scibat ferro molirier arva,

agris, ut par fuit, eo quod terra dura generavisset illam: et constructa fuit intrinsecus ex majoribus, et durioribus ossibus, et compacta nervis fortibus per interiores partes: quæ nec frigore nec calore facile afficeretur: neque etiam novitate alimentis, nec ullo morbo corporis labefacteretur. Homines illi traducebant vitam, sicut feræ errantes solent, per plures cursus solis vertentes cælum. Necdum ullus erat fortis rector flexi aratri: nec ullus sciebat colere agros ferro, neque sepelire

////////

omnia Gif. L. B. Par.—925 E P. V. ed. Th. Ra. Ald.—926 *Fundatum et P.* Ald. Bip. Hav. Delph. *actis pro aptum* Mus. B. 1.—927 *capetur* V. ed. Th. Ra. Deinde sequitur vs. 931. V. marg. 1. 2.—928 *labe* Vind. Mus. B. 1.—930 *tractabant* V. ed. Th. Ra.—932 *Quicquam* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *mollirier* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *molliner* V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

quibusve moribus institutum; et cetera ejusmodi, rite prosequitur Lucretius. Ac primum quidem his 41. vs. prioribus docet primos homines validiori, quam nunc, constitisse corpore, ob innatam duritiem, quam e terra dura geniti contraxerant; unde minus obnoxii erant injuriis temporis, aut morbis. Deinde diutius vixisse tunc, quam nunc vivunt; et more ferarum per nemora errasse victum quæritantes ex arborum fœtu; (quippe quibus ignota fuerit agricultura;) sitim vero sedasse fluviis ac fontibus. Præterea illis penitus ignotum fuisse ignis usum, atque pellicium: sed frigus et æstum arcebant tegumine plantarum et testudinatis specubus. Denique jus nullum fuisse; sed quemque sibi consuluisse; ac promiscuam fuisse Venerem, aut pro valida viri vi, ac impensa libidine; aut pro mutua cupidine; aut

pro glandum ac arbutorum data mercede.

928 *Labi*] Pro labe: h. e. morbo.

929 *Lustra solis*] Annuos solis cursus. Est enim lustrum, certum temporis spatium, quo peracto census fiebat apud Romanos, nempe quinto quoque anno.

930 *Volgivago*] Vel Vulgivago; i. e. turmatim errante. Sic iv. 1064.

931 *Nec robustus erat, &c.*] Unde Virg. Georg. i. 125. et seqq. docet ante Jovem nullos fuisse agricolas. Idem docent Ovid. Met. i. Tibull. Eleg. i. 3. Martial. xii. 63. et Manil. i. a vs. 66. ad vs. 96. ubi de agricultura et ceteris artibus docet, quas primis hominibus ignotas fuisse ait.

932 *Scibat*] Pro sciebat. Sic infra vs. 951. 957.

Molirier] Poëtice pro moliri. Est autem moliri arva, colere agros, et meliores reddere cultu: magno la-

Nec nova defodere in terram virgulta, neque altis
 Arboribus veteres decidere falcibus ramos.
 Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat 935
 Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
 Glandiferas inter curabant corpora quercus
 Plerumque; et, quæ nunc hyberno tempore cernis
 Arbuta puniceo fieri matura colore,
 Plurima tum tellus, etiam majora, ferebat: 940
 Multaque præterea novitas tum florida mundi

in terram arbusta tenera, neque amputare falcibus putres ramos arboribus proceris. Illud munus, quod sol et pluriæ tribuerant, vel quod tellus produxerat sua sponte, satis sedabat appetitum stomachi. Nonnunquam pascebant corpus suum inter quercus, quæ ferunt glandes; et quæ poma sylvestria vides hoc tempore nostro maturescere rubro colore, tunc ejusmodi terra portabat plurima, atque etiam majora. Et novitas mundi tunc florescens dedit insuper miserandis hominibus

933 *nova* deest V. ed. Th. Ra. *neque* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. Ald. *nec* edd. vulg.—935 *crearat* Ferr. V. ed. Th. Ra.—936 *placarat* P. Ald. *pectore* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—937 *curabat* O. Cant. *pectora quercus* Voss. vet.—939 *Pœniceo* edd. vulg. *natura* Mus. B. 2.—940 *majora* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3.—941 *cum* O. Mus. B.

NOTE

bore invertere; exarare, &c. Moliri enim dicimus, quicquid cum labore facimus. Olim mollirier, h. e. resolve: sed prior lectio magis probatur.

933 *Nec nova defodere, &c.*] Hic vs. repetitur infra vs. 1365. Defodere autem in terram, Gallice planter.

934 *Falcibus* [*Falcibu*] Pro falcibus, metri causa.

936 *Placabat pectora*] Sitim ac famem sedabat.

937 *Glandiferas inter, &c.*] Primi enim homines vivebant glandibus. Unde Virg. Georg. I. 147. 'Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit, cum jam glandes, atque arbuta sacrae Deficerent sylvæ, et victum Dodona negaret.'

Curabant corpora] Pascebant corpora; h. e. manducabant. Sic II. 31. 'Non magnis opibus jucunde corpora curant.'

939 *Arbuta*] Poma sylvestria, quæ Plinio xv. 24. dicuntur poma inhonora. Verum errat in eo Plinius, quod arbutum et unedonem ait esse rem eandem. Unedo enim nihil pertinet ad arbutum. Epimelis igitur arbor est, cujus fructus dicitur unedo: Arbutus vero Latinis, Græcis vero Comarus, arbor est, cujus fructus Arbutum Latinis, Græcis Memæcylum dicitur. Galenus lib. II. alim. aperte distinguit unedonem ab arbuto: namque Epimelidi dat unedonem: Comaro seu arbuto memæcylum. Ita erroris arguit Plinium Dalecampus in Plin. lib. I.

Puniceo [*Pœniceo*] Pro puniceo: sic alibi *mænera* pro munera. Est autem puniceus color, rubicundus, seu purpureus. Sic II. 829. Sic Virg. Æn. XII. 77.

Pabula dira tulit, miseris mortalibus ampla.

At sedare sitim fluviei, fontesque, vocabant;

Ut nunc montibus e magnis decursus aquai

Claricitat late sitientia secla ferarum.

945

Denique, nota vagis, sylvestria templa tenebant

Nympharum; quibus excibant humore fluenta

Lubrica, proluvie larga lavere humida saxa,

Humida saxa, super viridi stillantia musco;

Et partim plano scatere, atque erumpere, campo.

950

plura alia sufficientia alimenta, quasi divinitus nascentia. Verum flumina et fontes advocabant homines ad extinguendam suam sitim, sicut hoc tempore nostro liquidior delapsus aquæ ex altis montibus invitat genera ferarum quæ sitiunt. Demum errantes noctu occupabant sacra antra sylvestria Nympharum, e quibus latices aquæ humidæ et liquide manabant, ut lavarent copiosa sua diluvie saxa madida; guttatim quippe cadentes super saxa madida et operta virenti musco: et partim ut scaturirent et decurrerent per apertos agros. Nondum etiam sciebant

//////////

1. 2. Ferr.—942 *Pabula dia* P. Ald. Mus. B. 1. Hav. Bip. *Pabula dura* Ferr. Nard. Bas.—943 *Et Cant. Ad Macrob. Sat. vi. 2. Voss. de Constr. p. 183. P. in not. vacabant* superscr. in Voss. vet.—945 *Clarior accitat* P. Gryph. Delph. Nard. Bas. *Claritate a te* V. ed. Th. Ra. Bodl. Ferr. *Claricitatiæ* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. P. in not. V. marg. 3. *Claricitatiæ* Mus. B. 3. *Clarior aciatæ* O. Cant. *Clamjurat æstate* Mus. B. 1. *Clarior aciatæ* V. marg. 2. *Claritat æstate* V. marg. 1. *Clare citat ul se* Gif. Par. Cout. *Clare cit et late* Voss. marg. *Claricitate et* P. in not.—946 *nota vagis* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Voss. marg. *noctiragis* Vind. *noctiragi* vulg. *nocte ragi* Bentl.—947 *Lympharum* P. Ald. *excibant* O. Cant. *exibant* P. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg. *escibant* Vind. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *æstibant* Ferr. V. ed. Th. Ra.—948 *pro luvie* V. ed. Th. Ra. *larga deest* Mus. B. 2. *luere* Mus. B. 1.—949 *musto* Vind. V. ed. Th. Ra.—950 *statere* V. ed. Th.

NOTÆ

942 *Dira* [*Diva*] Vel, ut aliis placet, *dia*; id est, quasi divinitus venientia: seu sponte sua nascentia. Olim, *dura*, h. e. aspera.

Ampla] Sufficientia; quibus mortales contenti essent.

943 *Sedare...vocabant*] Hellenismus, pro, vocabant, ut sedarent, vel ad sedandam sitim.

944 *Decursus aquai*] Aqua ex loco declivi fluens. Sic vs. 262.

945 *Claricitat* [*Clarior*] Sup. quam aliis in locis. Ita Lambinus: at Pareus, *clare citat*; minus clare.

Accitat] Invitat, advocat.

Secla ferarum] Genera ferarum, hoc

est, feras, ut sæpe loquitur. Sic vs. 965.

946 *Sylvestria templa Nympharum*] Antra, quæ domus Nympharum finguntur.

947 *Quibus*] Supp. ex.

948 *Lubrica humore*] Liquida et humida.

Lavere] Tertiæ conjug. lavo, is; et lavo, as, dicebatur olim: sicut scato, is; et scateo, es: vel fervo, is; et ferveo, es. Dixit autem exhibant lavere, h. e. ad lavandum; vel ut lavarent: sicut supra jam vs. 943. vocabant sedare. Græca phrasis.

950 *Scatere*] Tertiæ etiam conjug.

Nec dum res igni scibant tractare, neque uti
 Pellibus, et spoliis corpus vestire ferarum:
 Sed nemora, atque cavos monteis, sylvasque, colebant;
 Et frutices inter condebant squalida membra,
 Verbera ventorum vitare, imbreisque, coactei. 955

Nec commune bonum poterant spectare, neque ullis
 Moribus inter se scierant, nec legibus, uti.
 Quod quoique obtulerat prædæ fortuna, ferebat;
 Sponte sua sibi quisque valere, et vivere, doctus.
 Et Venus in sylvis jungebat corpora amantum: 960
 Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
 Vel violenta viri vis, atque inpensa lubido;
 Vel pretium, glandes, atque arbuta, vel pira, lecta.

Et, manuum mira fretei virtute, pedumque,

præparare res igne: neque uti pellibus, ac operire corpus exuviis ferarum. Sed habitabant sylvas, nemora, et montes carutos; et abscondebant nuda sua corpora inter arbusta, coacti quippe fugere vim acrem ventorum et pluvias. Neque etiam poterant respicere ad publicam utilitatem, neque sciebant etiam uti ullis institutis aut legibus inter se. Quisque rapiebat eam prædam, quam sibi sors objiciebat: quisque sciebat tantum sponte sua vivere et agere pro seipso. Et Venus conjungebat corpora amantium in sylvis: namque vel mutui amor jungebat quamque fœminam, vel fortis viri vis, et impetuosa luxuries, vel merces aliqua v. g. de glandibus, et pomis sylvestribus, vel de piris lectis. Et confisi admirabilibus viribus

Ra.—951 *scribant* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *neque* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *atque* Vind. *nec* vulg.—955 *umbrisque* Mus. B. 2.—956 *neque* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* vulg.—957 *sciebat* Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. *scibant* edd. vulg. *uti* deest V. ed. Th. Ra.—958 *Quodcumque* P. V. ed. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. *fitebat* V. ed. Th. Ra.—960 *lugebat* V. ed. Th. Ra. *lucebat* Voss. vet. *sed ludebat* superscr. *inciebat* Gif. L. B. Par.—962 *violenti* V. ed. Th. Ra.—965 *Con-*

NOTE

ut jam monebam. Sic vi. 896.

951 *Scibant*] *Sciebant*: sic vs. 957.

Res igni tractare] *Coquere cibos igne*: aut igne uti, quomodo jam utimur.

Igni] *Pro igne*, ut supra vs. 928. *labi pro labe*; *metri causa*. Sic jam infra docebit, *casis et pellibus reperiis*, *matrimoniiisque atque institutis receptis*, *usum ignis fuisse cognitum*.

952 *Neque uti pellibus*] *Quæ quidem inventori primo fuerunt pesti-*

feræ, ut docet infra vs. 1407.

954 *Squalida*] *Nuda, hirsuta pilis*.

956 *Nec commune bonum, &c.*] *De hac re jam infra vs. 1107.*

960 *Venus*] *Amoris Dea*: *Amor ipse*.

961 *Quamque*] *Supp. fœminam*.

962 *Inpensa*] *Impetuosa, vehemens, effrænata, magna*.

964 *Et manuum mira, &c.*] *His 45. vss. aliis subseq. multa ac varia docet de primis hominibus. 1. quod mira virtute pedum ac manuum pol-*

Conflictabantur sylvestria secla ferarum 965
 Missilibus saxis, et magno pondere clavæ;
 Multaque vincebant, vitabant pauca latebris:
 Setigerisque pares subus sylvestribus, membra
 Nudabant terræ, nocturno tempore captei,
 Circum se foliis, ac frondibus, involuentes. 970
 Nec plangore diem magno, solemque, per agros
 Quærebant, pavidei palantes noctis in umbris;

manuum et pedum, persequabantur sylvestria genera ferarum lapidibus jaculabilibus, et ingenti onere clavæ: et captabant multa, et fugiebant pauca quærentes speluncas: et similes apris hirsutis ubi nocte caperentur, prosternebant humi suos agrestes artus nudatos, et cooperiebant se circum foliis ac frondibus. Neque trepidi requirebant ingenti planctu diem ac solem per campos, ubi errabant in tenebris

//////////

*fi*ctabantur Wakef. ex conj. *Consectabantur* V. ed. Th. Ra. *Conspectabantur* quidam. *Consectabantur* vulg.—966 In Mss. omn. h. vs. sequitur vs. 973. et in P. deest.—968 *subus* Voss. vet. et L. B. *suihus* reliqui. *sylvestribus* V. ed. Th. Ra. Gif. L. B. Par. *sylvestria* vulg.—969 *Nuda dabant* Hav. Bip. Delph.—973

NOTÆ

lentes consecrarentur feras, quas nec timebant, nec vitabant. II. quod, ubi nox eos ceperat, ibi nuda corpora humi darent, involventes se foliis ac frondibus. III. quod noctis tenebras non horrerent, nec pavidi solis adventum quærent: cum enim a pueris viderent diem ac noctem alternis temporibus gigni, utrumque vicissim expectabant taciti, aut somno sepulti. IV. quod noctu jacentes in cubili frondibus arborum strato metuerent sibi potissimum a feris, præsertim ab apris et leonibus, quibus advenientibus saxeas domos cedebant. V. quod idcirco tamen non plures tunc homines mortem obirent, quam nunc obeunt: sed qui dentibus ferarum petitus erat, is ingentes gemitus edebat, dum manderetur: si vero posset, adeso partim corpore, mortem vitare ad tempus, manu tenebat super vulnera, donec sæva vermina privarent eum vita; nesciebant quippe tunc vulneribus mederi homines. VI. quod non multa tunc

hominum millia, sicut nunc, in bello caderent, aut in maris aquis obruti perirent; quippe quibus et militaris et nautica ars ignota fuerit. VII. denique quod penuria cibi tantum morerentur, aut imprudentes se veneno necabant. Quod nunc contrarium fit. Plerique enim jam copia rerum pereunt, ac non sibi, sed aliis venena miscent.

965 *Secla ferarum*] Feras, vs. 945.

967 *Vincebant*] Capiebant, occidebant.

Vitabant pauca latebris] H. e. præsidio latebrarum vitabant paucas feras; quas non metuerant.

971 *Nec plangore diem, &c.*] Manilius tamen non ita censet, his vs. I. 66. loquens de primis artium inventoribus: 'Nam rudis ante illos, nullo discrimine, vita In speciem conversa operum ratione carebat, Et stupefacta novo pendebat lumine mundi: Tum velut amissis mærens, tum læta renatis Sideribus, variosque dies incertaque noctis Tempora, nec similes

Sed tacitei respectabant, somnoque sepultei,
 Dum rosea face sol inferret lumina cœlo.
 A parvis quod enim consuerant cernere semper, 975
 Alternò tenebras, et lucem, tempore gigni,
 Non erat, ut fieri posset mirarier umquam,
 Nec diffidere, ne terras æterna teneret
 Nox, in perpetuum detracto lumine solis:
 Sed magis illud erat curæ, quod secla ferarum 980
 Infestam miseris faciebant sæpe quietem;
 Ejecteique domo, fugiebant saxeæ tecta
 Spumigeri suis adventu, validique leonis;
 Atque intempesta cedebant nocte, paventes,
 Hospitibus sævis instrata cubilia frunde. 985
 Nec nimio tum plus, quam nunc, mortalia secla

noctis: sed silentes, respiciebant, aut obruti sopore expectabant, donec sol roscida lampade lucens redderet lucem cœlo. Namque, cum soliti essent a pueris videre perpetuo noctem et diem alternò tempore generari, non erat eis curæ usquam admirari, quomodo id posset fieri, neque timere, ne perpetuæ tenebræ noctis occuparent terras in æternum, ablata luce solis: rerum hoc magis erat iis in cura, quod genera ferarum plerumque redderent somnum molestum sibi infortunatis; et pulsæ cubili suo, relinquebant saxeas domos ad accessum apri spumantis, aut sævi leonis: et in tempore concubii nocturni paridi relinquebant crudelibus his hospitibus lectos stratos foliis. Neque tunc temporis mortale genus hominum magis desere-

////////

placidi Mus. B. 2. *expectabant* Fab. *resupinabant* Creech. *res spectabant* Voss. marg.—974 *interat* V. ed. Th. Ra.—975 *Aperuis* Vind. Cant. *A pueris* quidam. *Asperius* Mus. B. 2. *Aperuisset* Mus. B. 3. *quoniam* P. Gryph. marg. Ald. *consuerunt* Cant. *conservant* Th. Ra.—978 *Ne* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. *de sidere* V. ed. Th. Ra.—980 *curæ quæ* P. Ald. *curæque* V. ed. Th. Ra.—981 *faciebat* Voss. L. B. O. V. ed.—982 *Et lecti* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—983 *Setigeri* edd. vulg.—984 *tendebant* Mus. B. 2. *parentes* Delph.—985 *Hostibus senis* Mus.

NOTE

umbras, jam sole regresso, Jam propiore, suis poterat discernere causis,' &c.

974 *Rosea face*] Sic vs. 609. 'Rosea sol alte lampade fulgens,' et vss. 655. 656.

977 *Mirarier*] Poëtice pro mirari.

980 *Secla ferarum*] Feræ, vss. 945. 965. &c.

981 *Infestam faciebant*] Turbabant.

982 *Saxeæ tecta*] Antra, saxeas domos; latebras: sylvestria templa

Nympharum, ut ait vs. 946.

983 *Suis*] Apri.

984 *Intempesta nocte*] Quam Plautus vocat conticinium noctis. Alii, silentium noctis. Alii, concubium. Scilicet, cum cubant omnes, nec agendi tempus est ullum.

985 *Hospitibus sævis*] Puta, leonibus, apri, ursi, lupi, &c.

986 *Mortalia secla*] Homines, sic vss. 803. 1237.

Dulcia linquebant lamentis lumina vitæ.
 Unus enim tum quisque magis deprensus eorum
 Pabula viva feris præbebat, dentibus haustus:
 Et nemora ac monteis gemitu, sylvasque, replebat, 990
 Viva videns vivo sepeliri viscera busto:
 At, quos ecfugium servarat, corpore adeso,
 Posterius, tremulas super ulcera tetra tenentes
 Palmas, horriferis adcibant vocibus Orcum:
 Denique, eos vita privarant vermina sæva, 995
 Experteis opis; ignaros, quid volnera vellent:
 At non multa virum sub signis milia ducta

bat dulcem lucem vitæ fluentis, quam nunc relinquit. Cum enim tunc temporis unus aliquis eorum captus et dentibus ferarum devoratus magis, quam nunc, ministrabat viva alimenta feris, implebat planctu saltus, colles, ac sylvas circum, cernens sua intestina sepeliri viva in sepulcro vivo. Sed ii, quos fuga conservaverat, postquam corpus eorum dentibus ferarum fuisset petatum, habentes manus trepidas super vulnera facta vocabant mortem horrendis clamoribus: donec crudeles vermes orbavissent eos vita, inopes omnis auxilii, et nescios quid remedii ulcera poscerent. Verum una dies non perimebat plurima millia hominum deducta sub vexil-

B. 2.—987 *lamenti* Muret. ex conj. edd. vulg.—988 *depensus* V. ed. Th. Ra. *deprehensus* P. O. Mus. B. 2. Ald.—990 *gemitus* Voss. vet.—992 *Ac* V. ed. Th. Ra. *Ad* Cant. *effugiunt tempore* Mus. B. 2.—993 *supra* Mus. B. 2. 3. Cant. *ulcera* P. Mus. B. 2. 3. Cant. *viscera* reliqui.—994 *ortum* Mus. B. 1.—995 *Donicum* edd. vulg. *privarant* P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *privabant* P. in not. Bas. marg. *privarunt* vulg. *germina* Mus. B. 1. Ferr. *vermina* Mus. B. 2.—996 *ignaros* Mus. B. 2.—997 *ignis* V.

NOTÆ

987 *Lamenti* [*Labentis*] Quæ fluxa labitur. Ita omnes præter unum Lambinum, qui legit *lamenti*, h. e. plangoribus.

988 *Eorum*] Nempe, primorum illorum hominum.

992 *Corpore adeso posterius*] H. e. postquam dentibus ferarum petiti erant.

994 *Adcibant*] Ab accio, is: vel accio, es: sicut supra scibant pro sciebant.

Orcum] Infernum; h. e. mortem.

995 *Denique* [*Donicum*] Donec, ut sæpe monui.

Vermina] Plur. Dicuntur ventris tormina, cum intestina minuto motu,

quasi vermibus quibusdam, scindi videntur. Quod doloris genus Græci vocant *στροφόν*. Fest. Unde Verminare, h. e. vermibus infestari.

996 *Experteis opis*] Medicinæ usum non habentes.

Quid volnera vellent] Quæ remedia vulneribus sanandis essent adhibenda.

997 *At non multa virum, &c.*] Nondum enim natum erat bellum. Namque, ut ait Ovid. Met. i. 'Nondum præcipites cingebant oppida fossæ, Non tuba directi, non æris cornua flexi, Non galeæ, non ensis erat; sine militis usu, Mollia securæ peragebant otia gentes.'

Una dies dabat exitio ; nec turbida ponti
 Æquora lædebant naveis ad saxa, virosque :
 Nec, temere, in cassum frustra, mare, sæpe coortum, 1000
 Sævibat ; leviterque minas ponebat inaneis.
 Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
 Subdola perlicere in fraudem ridentibus undis :
 Inproba navigii ratio tum cæca jacebat.
 Tum penuria deinde cibi languentia leto 1005
 Membra dabat ; contra nunc rerum copia mersat.
 Illei imprudentes ipsei sibi sæpe venenum
 Vergebant ; nunc dant aliis solertius ipsei.
 Inde casas postquam, ac pelleis, ignemque, pararunt ;

lis : neque procellosi campi maris allidebant naves atque homines ad scopulos : sed æquor sæpe frustra furebat exortis æstibus, et intermiscibat vanos terrores sine periculo. Neque dolosa fallacia maris tranquilli poterat impellere quemquam in dolum, placidis fluctibus ; tunc enim ars nequam navigandi erat ignota. Postea tunc temporis defectus alimenti inferebat mortem languentibus corporis artubus ; nunc vero abundantia rerum mergit homines. Illi primi homines plerumque inopinantes ipsi infundebant sibi virus : nunc vero ingeniosius ipsi præbent aliis. Deinde ubi præparaverunt sibi domos, et pelles et ignem, et ubi fœmina juncta viro

ed. Th. Ra. milia P. V. ed. O. Cant. Th. Ra. millia vulg.—1000 *Sed* edd. vulg. *N. t. incursu fluctus m.* Gryph. P. in not. *flustris mare* Voss. marg. *flustro* Voss. ad Catull. p. 230. *mare fluctibus sæpe coortis* Lamb.—1001 *ponebat* Bodl. Voss. vet. et L. B. P. Ald. Hav. Bip. *potebas* Vind. V. ed. Th. Ra. *possebat* Ferr. *poscebat* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *petebat* Mus. B. 2. *portabat* et in marg. *potebat* Mus. B. 3. *miscibat* Delph. Cout. *fondebat* quidam.—1004 *cum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1005 *lacto* V. ed. Th. Ra. *lecto* V. marg. 1.—1006 *dedant* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *dabant* O. Mus. B. 2. Ferr. *mersast* V. ed. Th. Ra. *mertat* Turneb. Adv. xxx. 22.—1007 *prudenter* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. *prudentes* Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. O. *ipsis* Gryph. P.—1008 *nudant* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. *nedant* etiam V. ed. et *nudant* O. et *nudabant* Mus. B. 1. Ferr. *aliis deest* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. in ejus ultimi margine scribitur ‘*Abest corpus,*’ quod comparet in O. et Cant. ut *letum* in P.—1009 *pelvis* vel *pelves* P. Cant.—1011 *Deest* Vind. V.

NOTE

1000 *Frustra* [*Fluctibu'*] Pro *fluctibus*, metri causa.

1002 *Pellacia*] Fallacia. Sic II. 559.

1004 *Improba navigii, &c.*] Sic Ovid. *Metam.* I. ‘Nondum cæsa suis, peregrinum ut viseret orbem, Montibus, in liquidas pinus descenderat undas : Nullaque mortales præter sua littora norant.’ E Maail. I. 76. ‘Immotusque

novos pontus subduxerat orbes, Nec vitam pelago, nec ventis credere vela Audebant ; sed quisque satis se nosse putabat.’

1008 *Vergebant*] *Miscebant*, infundebant. Vergendi verbo utebantur in sacrificiis. Plant. Curcul. Sic Lucret. II. 212. ‘In terras igitur quoque solis vergitur ardor.’

1009 *Inde casas postquam, &c.*] His

Et mulier, conjuncta viro, concessit in unum, 1010
 Castaque privatæ Veneris connubia læta
 Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam ;
 Tum genus humanum primum mollescere cœpit.
 Ignis enim curavit, ut alsia corpora frigus
 Non ita jam possent cœli sub tegmine ferre : 1015
 Et Venus inminuit vireis ; puereique parentum
 Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
 Tunc et amicitiam cœperunt jungere habentes
 Finitumei inter se, nec lædere, nec violare ;

mansit simul, et ubi pudica conjugia Veneris privatæ cum gaudio cognita fuerunt, et conjuges viderunt progeniem natam ex seipsis: tunc gens hominum incepit primum mansuefieri. Ignis enim fecit, ut corpora alsiosa non ita jam facile possent perferre frigus sub tecto cœli: et Venus minuit vires suas: et infantes blandimentis suis mitigaverunt facile imperiosum animum parentum. Tunc etiam homines possidentes agros vicinos inceperunt facere amicitiam inter se, neque nocere

ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1012 *coortam* Delph.—1014 *algida* O. Mus. B. 1. Ferr. P. Ald. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1.—1015 *posset* P. Ald. *ferri* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1016 *pueri* V. ed. Th. Ra. *pueris* Mus. B. 2. Ferr.—1018 *amicitiam* Voss. L. B. P. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *amicitiam* vulg. *amicitiæ* Mus. B. 2. *aves* Mar. Voss. marg. P. in not. V. marg. 1. Voss. vet.—1019 *Finitumei* vel *Finitimi* P. Mus. B. 1. 3. Cant. Mar. Voss. marg. *Finitim* Bodl. Voss. vet.

NOTE

vero 18. vss. seqq. multa docet de primis hominibus, quæ scilicet post longum tempus tandem usu et experientia repperunt. I. domos construxisse sibi. II. pelles pro vestibus parasse. III. ignem e silicibus excitasse. Quæ tria fecerunt ut matrimonia inierint, ac privatæ Veneris connubia cognoverint: ut mollius vitam degerint: ut parentes, pueros, ac muliebre genus, quod æque imbecillum est, miserari cœperint: ut amicitiam concordem junxerint. Sine quibus rebus totum genus humanum jam fuisset peremtum.

Pelleis] Primum enim pellibus corpora texerunt homines: deinde elegantiore vestitum ex sericis velleribus sibi fecerunt. Unde Hercules

Delph. et Var. Clas.

pellibus tectus fingitur, et pingitur, ut antiquum vestiendi morem homines posterius memoria repetant, inquit Diod. Sicul. lib. 1.

1014 *Curavit*] Effecit: sic III. 127. et IV. 820.

Alsia] *Alsius*, a, um: vel, *alsiosus*, a, um, dicitur, qui frigus ferre non potest. Varro de Re Rust. II. 3. de capris: 'Stabulatur pecus melius, ad hybernos exortus si spectat, quod est alsiosum.'

1015 *Cœli sub tegmine*] Sub dio.

1018 *Habentes*] Bene. Nonnullis codicibus legitur, *aves*; male.

1019 *Finitumei* [*Finitima*] *Finitimos* agros.

Nec lædere, nec violare] Supp. se mutuo, aut amicitiam junctam.

Lucret.

2 U

Et pueros commendarunt, muliebreque seclum, 1020
 Vocibus, et gestu; quom balbe significarent,
 Inbecillorum esse æquum misererier omni.
 Non tamen omnimodis poterat concordia gigni:
 Sed bona magnaque pars servabat foedera, castei;
 Aut genus humanum jam tum foret omne peremptum, 1025
 Nec potuisset adhuc perducere secla propago.
 At varios linguæ sonitus natura subegit

sibi, neque frangere amicitiam. Et habuerunt in veneratione et cura infantes, et genus fœmineum, cum vocibus et gestu balbutientes indicarent, justum esse miserari omnes infirmos. Attamen amicitia mutua non poterat fieri omnibus modis: sed bona et magna pars hominum, qui puri erant, conservabant leges. Sine qua re, vel gens hominum jam tunc tota periisset: neque posteritas potuisset propagare usque ad hoc tempus genera quæque hominum. Postea vero natura cœgit edere

////////

et L. B. Vind. V. ed. Th. Ra. *Finitima* vulg.—1020 *stilum* pro *seclum* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. *filum* V. marg. 1.—1021 *blando* Mus. B. 2.—1022 *misererier* Vind. O. Cant. *mistrerier* V. ed. Th. Ra. *omni* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. Ferr. Th. Ra. *omnis* Gif. *omnium* vulg.—1023 *Nec* P. Mus. B. 2. Ald.—1024 *servabant* Vind. Mus. B. 1. 3. et edd. vulg.—1025 *At* P. *Haud* quidam. *cum foret* Cout.—1026 *sola* *propago* Mus. B. 2.—1027

NOTÆ

1020 *Muliebre seclum*] Mulieres. Sic iv. 1220.

1021 *Balbe*] Balbutientes.

1022 *Omni* [omnium] Versus [dactylicus: vel fit συνιζήσις vocalium. Sic Virg. 1. Æn. ‘Dependent lychni laquearibus aureis.’

1026 *Adhuc*] Usque ad hoc tempus.

Secla] Genera hominum: homines. Sic alibi passim.

1027 *At varios linguæ, &c.*] His denique 63. vss. posterioribus docet de primo sermonis ac linguæ usu. Dicit autem quod necessitas extorserit a mortalibus loquendi usum, atque ad instar infantum, qui rem præsentem digito monstrant, homines expressisse, nescio quo facto, nomina cujusque rei; quasi natura duce quisque sentiat vires suas. Sic enim, inquit, vitulus, nondum enatis sibi cornibus, reluctatur in offensorem: sic catuli leonum et pantherarum, unguibus et

dentibus nondum sibi creatis, mordere ac dilacerare tentant obvium quemque: sic aves implumes tremulis alis quatiunt aëra incassum. Ita ergo homines quibus a natura data est loquendi vis, sensim emisere vocem, ac rebus imposuere nomina. Unde turpiter in Sacrae Scripturae chronologum invehitar Poëta: dum negat a primo homine nomina rebus imposita fuisse. Quanquam, non contra Scripturam Sacram, quæ sibi forte fuit ignota, sed contra Platonem imprimis disputat hic Lucretius. Plato enim in Cratylo docet nomina consulto rebus esse imposita, eumque, qui primus nomina rerum fabricatus sit, ὀνοματοῦργον, ‘nominum opificem,’ et ὀνοματοθέτην, ‘nominum impositorem’ nominat. Itaque i. percunctatur poëta, cur huic primo nomenclatori datum sit cuncta notare vocibus: ceteris vero hominibus id muneris

Mittere, et utilitas expressit nomina rerum :
 Non alia longe ratione atque ipsa videtur
 Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ ; 1030
 Quom facit, ut digito, quæ sint præsentia, monstret :
 Sentit enim vim quisque suam quod possit abuti.)
 Cornua nata prius vitulo quam frontibus exstent,
 Illis iratus petit, atque infestus inurguet :
 At catulei pantherarum, scymneique leonum, 1035

diversos sonos linguæ ; et commoditas effinxit nomina rerum : haud alio procul modo, quam ipsa pueritia videtur adducere pueros ad gestum faciendum causa sermonis, cum facit, ut ii indicent digito res eas, quæ coram adsint ; etenim unus quisque persentit in se vires suas, quibus queat uti. V. g. cornua nata sunt vitulo, antequam fronti illius appareant : succensus ferit illis, et infestus lacessit. Catuli etiam pantherarum, et catuli leonum jam tum unguibus et pedibus, et morsu sese

*****

Aut Vind. Mus. B. 2. Cant.—1031 Quæ Mus. B. 2. et Voss. vet. monstrent edd. vulg.—1032 vis Voss. vet. et L. B. Cant. quam pro quod edd. vulg. quo V. marg. 1. quæ Mus. B. 3.—1034 infessus Voss. vet. et L. B. Vind. Cant. V. ed. Th. Ra. infensus vulg.—1035 scyninique V. ed. Th. Ra.—1036 morsus pro

NOTE

fuerit denegatum ? II. Si nullus præcesserat vocis usus, unde data est huic primo homini notitia utilitatis, quæ inde nascatur ? III. Unde primus ille nomenclator potuit cogere ceteros homines, ut ediscerent ab eo, quid loqui vellent, atque memoriter voces a se datas retinere ? IV. denique ait nihil in eo mirabile videri, quod quisque homo, cui natura dedit et linguam et vocem, potuisse pro suo arbitrato ac sensu vario, singulas res notare suis nominibus ; præsertim cum muta animalia suos affectus, qui sunt admodum pauci, dissimilibus tamen vocibus notare possint ac soleant. Namque dolorem et voluptatem, et ceteros affectus, qui his duobus subjiuntur, inarticulata quidem, sed tamen dissimili voce significant. Igitur quidni homines potuerint varias res variis rebus notare ? Quæ rationes vix alicujus sunt momenti. Namque Scriptura Sacra docet nos Genes. cap. 3. quod appellavit Adam nomi-

bus suis creata animantia : cui scilicet, ut eadem Scriptura testatur Eccles. cap. 17. creavit Deus scientiam in animo, sensu implevit eum, et mala et bona ostendit illi, addiditque disciplinam. Quidni ergo primus ille homo scientia imbutus legitime potuerit rebus sua nomina assignare ? Quidni homines, quorum prona est natura in eruditionem, avidaque sciendi, voces rebus datas ab illo memoriter retinere gavisi sint ? Neque, ut muta animantia, suos tantum ac proprios affectus expressit primus ille nomenclator, sed alienos mores, alienamque naturam perspexit ac expressit. Sed de origine sermonis humani vide Laërt. lib. x. Diodor. Sicul. lib. i. sub initium, et Platon. in Cratyllo.

1032 *Quod [Quam]* Bene : utor enim et abutor regunt accusativum æque ac ablativum. Plaut. Quidam olim legebant *quoad*, ut II. 849.

1035 *Scymnei* Græca vox est : i. e. catuli,

Unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
 Vix etiam quom sunt dentes unguisque createi.
 Alitum proporro genus alis omne videmus
 Fidere, et a pennis tremulum petere auxiliatum.
 Proinde, putare aliquem tum nomina distribuisse 1040
 Rebus, et inde homines didicisse vocabula prima,
 Desipere est: nam quur hic posset cuncta notare
 Vocibus, et varios sonitus emittere linguæ,
 Tempore eodem aliei facere id non quisse putentur?
 Præterea, si non aliei quoque vocibus usei 1045
 Inter se fuerant, unde insita notities est?
 Utilitas etiam, unde data est huic prima potestas,
 Quid vellet facere, ut sciret, animoque videret?
 Cogere item plureis unus, victosque domare,

defendunt, cum vix adhuc dentes et ungues orti sunt illis. Cernimus etiam gentem omnem volucrum credere se pennis nascentibus, et quærere ab alis suis auxilium trepidum. Itaque credere aliquem tunc temporis imposuisse nomina rebus, et hinc homines edidicisse primas voces, insanire est. Namque quare ille homo posset signare res cunctas suis nominibus, et edere diversos sonos linguæ, alii vero non credantur potuisse facere idem eodem tempore? Deinde, si alii etiam non usi erant inter se vocibus, unde igitur notitia commoditatis linguæ ingenerata est illi homini? et unde prima facultas concessa est illi, ut alii novissent, et mente conciperent facere, quicquid vellet? præterea unus homo non poterat subigere multos, ac subactos

//////////

morsuque Cant.—1037 *Vix etiam quom* Gif. Par. Hav. *Vix tiam quom* Voss. vet. *Vix jam quom* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *Vix jam etiam quom* P. Ald. *Vix jam cum ipsis* Bas. Ferr. *Vix dum etiam cum* vel *Vix dum eis cum* Lamb. *Vix dum cum ipsis* vulg. *sint ungues dentesque* Mus. B. 2.—1038 *Alitum porro* vulg. *proporro* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Cant. V. marg. 2. *aliis* Mus. B. 2.—1039 *pinnis* Voss. vet. Voss. marg.—1042 *De-* *super* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. V. marg. 2. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. *possit* Ferr.—1044 *nequisse* Voss. vet.—1045 *queque* Vind. *quæ* O.—1046 *fuerent* Gif. marg. *sita notitie* Voss. vet. *noties* V. ed.—1047 *Utilitas* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Utilitatis* P. et edd. vulg. *et pro etiam* vulg. *atque* O. Mus. B. 1. Ferr. *hinc prima* Delph.—1048 *Quod* P. *scirent* P. Mus. B. 1. Ald. Bip. Hav. Delph. *viderent* P. Mus. B. 2. Ald. Bip. Hav. Delph. *videre* Voss. vet. L. B.—1051 *surdes* V. ed. Cant. Th. Ra. *sor-*

NOTÆ

1040 *Putare aliquem, &c.*] Pythagoras aiebat summæ illum fuisse sapientiæ, qui rebus nomina primus imposuit. Aiebat et idem Plato in Cratylo.

1042 *Notare Vocibus*] Nominare: sic

vss. 1057. 1089.

1044 *Tempore eodem, &c.*] H. e. si quis unus potuit imponere rebus nomina, potuit et alius eodem tempore pariter idem facere.

1048 *Facere*] Agere, efficere.

Non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent : 1050
 Nec ratione docere ulla, suadereque surdis,
 Quid sit opus facto ; faciles neque enim paterentur :
 Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aureis
 Vocis inauditos sonitus obtundere frustra.

Postremo, quid in hac mirabile tanto opere est re, 1055
 Si genus humanum, cui vox, et lingua, vigeret,
 Pro vario sensu varias res voce notaret ;
 Quom pecudes mutæ, quom denique secla ferarum,
 Dissimileis soleant voces variasque ciere,
 Quom metus, aut dolor, est ; et quom jam gaudia gliscunt ?
 Quippe et enim licet in rebus cognoscere apertis. 1061

Inritata canum quom primum magna Molossum
 Mollia ricta fremunt, duros nudantia denteis,

cogere, ut vellent discere nomina rerum: necullo modo poterat edocere, ac persuadere hominibus non intelligentibus, quid oporteat facere. Neque enim a quo animo ferrent, neque ullo modo magis sincerent insolitos sonos linguæ incassum ferire sibi aures. Denique quid est in hac re, quod adeo admirabile videatur, si homines, qui habent linguam et vocem exprimant voce res diversas secundum diversum sensum, quoniam mutæ animantes, quoniam tandem genera ferarum consuescunt edere differentes et diversas voces, quando timor vel dolor est, et quando jam voluptates crescunt? Namque facile est nosse, hoc ipsum e rebus manifestis. Quando patentes et remissi rictus canum Molossorum irati frendent,

des O. surges Mus. B. 2. Omnia inter ulla hujusce vs. et eandem vocem vs. 1053. desunt Mus. B. 1.—1052 *Quid facto esset opus* edd. vulg. *facile* Nard. *facile sine que* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *facile si neque* Ferr. *neque enim faciles* Lamb. *peterentur* Mus. B. 2.—1055 *in os* Ferr. *esset pro est re* Mus. B. 1. *re* deest V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra.—1056 *vigetur* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—1057 *varia* Benth.—1060 *atque dolor* V. ed. Ferr. Th. Ra. *aut quom* O. Mus. B. 1. 2. *nam gaudia* Mus. B. *sibi gaudia* O. Mus. B. 1.—1061 *enim* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *licet in P.* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Nard. Bas. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *id licet e* vulg.—1062 *Irrita canum quo* Mus. B. 2.—1063 *fremunt* P. Vind. Ald.

NOTÆ

1058 *Secla ferarum*] Feræ, ut sæpe monui.

1060 *Gaudia gliscunt*] Gaudia crescunt, irrepunt. Sic Pacuvius : ‘sed nescio quidnam sit animi. Florescit, et gliscit gaudium.’ Est autem Gliscere, inquit Nonius, congelascere et colligi : vel crescere, vel ignescere.

1062 *Inritata*] Antiquitus pro irritata.

Molossum] Molossorum. Est autem Molossia pars Epiri ; qua in regione nascebantur olim canes egregii, qui Molossi dicti sunt. Virg. Georg. III. ‘Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una Velocis Sparthæ catulos acremque Molossum Pasce sevo pingui.’ Qui canes valde clamosi sunt ob rictus magnos, quibus præditi sunt.

Longe alio sonitu rabies districta minatur,
 Et quom jam latrant, et vocibus omnia complent. 1065
 At catulos blande quom lingua lambere tentant,
 Aut ubi eos lactant pedibus, morsuque potentes,
 Subspensis teneros imitantur dentibus haustus,
 Longe alio pacto gannitu vocis adulant,
 Et quom deserti baubantur in ædibus, aut quom 1070
 Plorantes fugiunt, submisso corpore, plagas.
 Denique, non hinnitus item differre videtur,
 Inter equas ubi equus florenti ætate juvenecus

denudantes et diducantes acutos dentes, furore minitantur longe diverso clamore, quam cum vulgo latrant, et replent omnia loca clamoribus. Verum ubi student lingere lingua blanditum catulos suos, vel cum alliciunt eos pedibus, et morsu tenentes illos simulant teneros morsus dentibus sublevatis, longe diverso modo adulantur gannitione vocis, quam ubi relictis in domibus vociferantur, vel ubi plangentes effugiunt verbera flexo et inclinato corpore. Demum nonne pariter hinnitus equi videtur dissimilis esse, quando equus junior et vicens ætate furit

Hav. Bip. Delph. *tremunt* Nonius, III. 185. *premunt* reliqui.—1064 *Longa* V. ed. Th. Ra. *alio* P. Cant. Bip. Ald. Hav. Delph. *alia* reliqui. *rabies* P. Mus. B. 3. Cant. Ald. *rabie* vulg. *stricta* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. et *stacta* Mus. B. 2. *si stricta* Mus. B. 3. *minatur* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *minantur* vulg.—1066 *Aut* Nard. —1067 *At* V. ed. Mus. B. 3. Nard. Bas. Th. Ra. *Atque* O. Ferr. *jactant* edd. vulg. *potentes* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *petentes* reliqui. *patente* Voss. ad Catull. p. 6.—1068 *Suspensi* Mus. B. 2. *veros imitantur* Fab.—1069 *Deest* Mus. B. 2. *cannitu* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *adulent* Nonius, VI. 10. et *adulat* I. 57.—1070 *Ac* Lamb. *desertis baubantur* P. in not. Mus. B. 2. Ferr. *deserti busabantur* Voss. vet. et L. B. *desertis aubantur* Mus. B. 1. *desertibus aubuantur* Cant.—1071 *Plorantis* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—1072 *initus* Mus. B. 2. *videntur* Cant.—1073 *juventus* Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr.

NOTÆ

1063 *Ricta*] Olim dicebatur rictum, i, et rictus, us. Sic pileus, et pileum. Sic puteus, et puteum. Sic vultus, et vultum: *fremunt*, alii *premunt*.

1067 *Lactant*] Alliciunt, laciunt, trahunt blanditum. Lacto, as, frequentativum est verbum, ab antiquo verbo lacio, quod facit in præterito laxui, vel lexi, et in supino lactum, vel lectum, unde lacto, et delecto. Est autem lacio, idem quod blanditum traho, blanditiis in fraudem induco; a vocabulo lax, acis, quod frau-

dem significat. Lacio vero jam nondum est in usu, sed ab eo sunt allicio, illicio, pellicio, &c. Ita Parens et plures alii. At Lambinus *jactant*; minus bene. Itaque *lactant pedibus*, id est, *Ils semblent qu'ils foulent leurs petits aux pieds, et les repoussent doucement*.

1068 *Subspensis*] Non graviter impressis, sed sublevatis.

1069 *Adulant*] Adulantur.

1070 *Baubantur*] Latrant.

Pinnigeri sævit calcaribus ictus Amoris ;
 Et quom sic alias, concussis artubus, hinnit, 1075
 Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma ?

Postremo, genus alituum, variæque volucres,
 Adcipitres, atque ossifragæ mergeique, marinis
 Fluctibus, in salso victum vitamque petentes,
 Longe alias alio jaciunt in tempore voces, 1080
 Et quom de victu certant, prædaque repugnant.
 Et partim mutant cum tempestatibus una
 Raucisonos cantus ; cornicum secla vetusta,
 Corvorumque greges ; ubi aquam dicuntur, et imbreis,
 Poscere, et interdum ventos, aurasque, vocare. 1085

Ergo, si variei sensus animalia cogunt,
 Muta tamen quom sint, varias emittere voces ;

inter equas actus stimulis amoris aligeri, quam cum sub naribus patentibus emittit fremitum ad arma ? vel cum ob alias causas, quassatis membris, ita hinnitum edit ? Denique gens volucrum, et diversæ aves, accipitres, et ossifragæ, et arsuci quæritantes vitam et cibum in undis salsis maris, edunt diversos omnino clamores in temporibus diversis, quam ubi contendunt de cibo, et pugnant de præda. Et partim commutant raucos cantus simul cum diversis temporibus anni : veluti longæva gens cornicum, et turba corvorum, quando dicuntur petere aquam et pluviam, et plerumque postulare ventos et flatus. Igitur si diversi affectus faciunt ut animalia, quæ tamen

V. ed. Th. Ra.—1074 *Pinnigeris acuit* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2.
 3. *Pinnigeris ævit* Cant. sed *acuit* superscr. *Pinnigeris inuit* Mus. B. 1. *Pinnigeris hinnit* O.—1075 H. vs. sequenti postponitur edd. vulg. *Ac quom sis* edd. vulg. *tum pro quom* Mus. B. 3.—1077 *alitum variatque* V. ed. Th. Ra.—1078 *atque* deest Mus. B. 1. *ossifragæ* V. ed. Th. Ra. Vind. *ossifragi* Mus. B. 1.—1079 *in salsis* edd. vulg.—1081 *cernant* Voss. vet. *prædæ* P. Ald. Bas. marg. *prædata* Voss. vet. et L. B.—1083 *ut secla* Vind. Bodl. et edd. vulg. *secla* P. Ald. Voss. vet. et L. B. et *secla* reliqui.—1085 *ventus* V. ed. Th. Ra.—1086 *varios* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Th. Ra. *variis* Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. *vario* Mus. B. 2.—1087 *Muta* P. Vind. Ald. *Multa* reliqui.—1088

NOTÆ

1074 *Pinnigeri*] Amor enim fingitur pennatus.

1075 *Sic*] Ita multi. Lamb. suis, monosyll. ut III. 1039.

1077 *Genus alituum, &c.*] Hic verus positus est supra vs. 799.

1078 *Ossifragæ*] Ossifraga, vel ossifragus, genus est aquilæ, inquit Plinius x. 11. quod Gallice dicimus *or-frayes*.

1083 *Cornicum secla*] Cornices. Sic vs. 1058.

Vetusta] Annosa, ut ait Horat. Od. III. 17. vel *vetula*, ut idem ait Od. IV. 13.

1084 *Ubi aquam Poscere, &c.*] Sic Virg. Georg. I. 'Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,' &c.

1086 *Sensus*] Affectus.

Quanto mortaleis magis æquum est tum potuisse
Dissimileis alia, atque alia, res voce notare ?

Illud in hiis rebus tacitus ne forte requiras, 1090

Fulmen detulit in terram mortalibus ignem
Primitus ; inde omnis flammaram deditur ardor :
Multa videmus enim, coelestibus insita flammis,
Fulgere, quom coeli donavit plaga vapores.
Et ramosa tamen quom, ventis pulsa, vacillans 1095

sunt muta, edant diversas voces : quanto magis par est homines tunc primum potuisse signare diversis nominibus res diversas ? Ne fortasse taciturnus percuncteris istud in his rebus ; scias quod fulgetrum primo deduxit ex æthere in terras ignem hominibus ; postea omnis calor ignis diffunditur per totum orbem terrarum. Namque cernimus bene multas res illucere excitatas ignibus cælestibus, ubi regio ætheris tribuit nobis calores suos. Atqui etiam ubi arbos ramea agitata ventis

~~~~~

aptum Mus. B. 1. *tamen potuisse* V. ed. Th. Ra.—1091 *terras* edd. vulg.—1092 *unde O. deditur* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *deditus* Gif. Par.—1093 *incita* Nonius, x. 12. et edd. vulg.—1094 *vaporeis* P. Ald. *vaporis* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Cant.—1095 *Ut* P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. V. marg. 1. Bodl. Voss.

NOTÆ

1088 *Mortaleis*] Homines.

Tum] H. e. in primo sui exortu.

1090 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 17. vss. docet jam unde ignis datus sit hominibus, veritus ne quis sciscitaretur qui et quando ignis usus concesserit in nostram utilitatem. Itaque duplicem modum assignat, quo ignis in terras potuerit deferri. I. putat fulgetrum, seu fulmen primitus detulisse nobis ignem in terram. II. præterea censet validis ventorum viribus concussas arbores, ac mutuo inter se collisas, potuisse flammam excitasse, unde noster ignis sit ortus. Quod quidem factum olim fuisse traditur in Pannonia. Poterat et artificium addere, quo ex confricatis inter se lignis exprimitur ignis : qui mos frequentissimus est apud agrestes, et apud Indos. Poterat et inducere percussam scilicet, e qua scintillæ ignis vulgo eliciuntur ; et alia similia. Postea vero ignis ministerio uti cæperunt homines, a sole edocti, ad cibos coquendos, et ad res, quæ usui forent, emol-

liendas. Inde præmonstrantibus iis, qui ingenio et inventione ceteris præstabant, rudem vivendi rationem, pristinumque victum commutarunt. Scilicet, ut ait Manil. l. 89. ‘artes Semper enim ex aliis alias proseminat usus.’

1094 *Fulgere*] Tertiæ conjug. Sic vs. 765. et vi. 159. 173. 213. 217. &c. Dicebatur olim fulgeo, es, et fulgo, is.

Vapores] Calores ; ita passim Lucretius usurpat vocem vapor pro voce calor.

1095 *Et ramosa tamen, &c.*] Non ex solis arboribus contritis elici potest ignis, sed ex rebus fere omnibus. Namque, ut ait Manil. l. 850. ‘Sunt autem cunctis permixti partibus ignes ; Qui gravidas halitant fabricantes fulmina nubes : Et penetrant terras, Et namque minantur Olympo, Et calidas reddunt ipsis in fontibus undas : Ac silice in dura, viridique in cortice sedem Inveniunt, cum sylvæ sibi collisa crematur. Ignibus usque adeo natura est omnis abundans,’ &c. Hanc eam-

Æstuat, in ramos incumbens arboris, arbor,
 Exprimitur, validis extritus viribus, ignis :
 Emicat interdum flammai fervidus ardor,
 Mutua dum inter se ramei, stirpesque, teruntur :
 Quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem. 1100

Inde cibum coquere, ac flammæ mollire vapore,
 Sol docuit ; quoniam mitescere multa videbant,
 Verberibus radiorum atque æstu victa, per agros.
 Inque dies magis in victum vitamque priorem
 Commutare novis monstrabant rebus et igni, 1105
 Ingenio quei præstabant, et corde vivebant.
 Condere cœperunt urbeis, arcemque locare

fluctuat, titubat, et incidit in ramos alterius arboris, ignis contritus vehementioribus ictibus elicitur, et aliquando fervor ardens flammæ resplendet, cum rami et trunci arborum mutuo inter se atteruntur. Quorum utrumque, fulmen et arbores istæ, potest tribuisse ignem hominibus. Deinde sol edocuit eos concoquere et emollire alimentum calore ignis : siquidem cernebant multas res emolliri per campos, superatas quidem calore et ictibus lucis solis : et magis ac magis in dies illi homines, qui excelebant animo, et præstabant consilio ceteris, docebant alios permutare cibum et pristinum vivendi rationem igne, et aliis recentioribus rebus. Postea reges

vet. et L. B. ramis pro ventis Mus. B. 2.—1096 Æstiva quidam. ardoris Mus. B. 1. ardor Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1097 extractus Mus. B. 1. vicibus V. ed. Th. Ra.—1098 Et micat P. Ald. Bip. Delph.—1099 terentur V. ed. Th. Ra.—1101 quoquere O. Mus. B. 2. vaporem P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1102 sed docui Mus. B. 2. quomodo Mus. B. 1. cum Mus. B. 2. Ferr. quom V. ed. Th. Ra.—1104 et victum P. Ald. hi victum Vind. Mus. B. 3. invictum Ferr. V. ed. Th. Ra.—1105 acri pro igni P. Ald. Bas. marg.—1107 cœperunt tum P. Ald. Bas. marg. Gif.

NOTÆ

dem sententiam de igne eliciendo ex collis arboribus jam posuerat supra Lucretius i. 896. et seqq.

1099 *Mutua*] *Mutuo*. Sic II. 75. IV. 301. &c.

1100 *Quorum utrumque*] *Nempe fulmen ac collisæ inter se arbores.*

1101 *Vaporem*] *Calore* vs. 1094. not.

1103 *Verberibus radiorum*] *Metaphora est. Sic vs. 485. 'Et radii solis cogeant undique terram Verberibus crebris, extrema ad lumina apertam.'*

1106 *Corde vivebant*] *Animo præ-*

stabant : cordati erant.

1107 *Condere cœperunt urbeis, &c.*] His 28. vss. docet jam quomodo cicuratis moribus, ac rebus ad vitam necessariis repertis ac institutis, cœperint homines civilem inire societatem. Itaque i. Reges cœperunt condere urbes et arces. II. Partiti sunt agros hominibus pro sua cujusque speciosa forma, pro viribus, atque pro ingenio. Unde invaluit durum illud verbum, meum ac tuum. III. Repertis opibus, auroque invento, jam divitioris cujusque sectam secuti sunt.

Præsidium reges ipsei sibi, perfugiumque :
 Et pecudes, et agros divisere, atque dedere,
 Pro facie quousque, et viribus, ingenioque. 1110
 Nam facies multum valuit, viresque vigeant :
 Posterius res inventa est, aurumque repertum,
 Quod facile et validis, et pulchris, dempsit honorem.
 Divitioris enim sectam plerumque sequuntur
 Quam lubet et fortes, et pulchro corpore cretei. 1115
 Quod, si quis vera vitam ratione gubernat,
 Divitiæ grandes homini sunt, vivere parce
 Æquo animo; neque enim est umquam penuria parvi.

inceperunt ædificare oppida, et ponere arcem sibi ipsis in propugnaculum et in refugium. Et partiti sunt pecora et arva, et concesserunt ea hominibus secundum pulchritudinem, et vires, et solertiam mentis cujusque. Namque pulchritudo plurimum potuit, et vires æstimabantur tum temporis. Postremo divitiæ sunt repertæ; et aurum fuit inventum, quod quidem haud difficulter abstulit gloriam et fortibus et formosis hominibus. Namque et validi, et formoso corpore præditi amplectuntur sapius quamlibet partem opulentioris hominis. Quod si quis regeret vitam suam secundum veram rationem, magnæ opes essent illi homini, frugaliter vivere, et moderato animo; neque enim unquam est inopia paucitatis. Sed homines cupierunt se

*****

Par. *artemque* V. ed. Th. Ra. *artem* Mus. B. 2.—1109 *atque agros* Mus. B. 3. *diversim ut quisquis haberet* P. in not. *divisim ut quisquis haberet* Cant. *diviseratque debere* Vind. *diviserantque debere* V. ed. Th. Ra.—1111 *viresque rigentes* Fab. *vagebant* V. ed. Th. Ra.—1113 *depressit* V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—1114 *secuntur* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra. Ald.—1115 *jubet* Mus. B. 3. *certi* Vind.—1116 *gubernat* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *gubernet vulg.*—1117 *parte* V. ed. Th. Ra.—1118 *neque æs tanquam penuria* Gryph. *neque enim æs tanquam* P. Ald. *ætum quam* V.

NOTÆ

Hinc fasces summisere viri fortes alioquin atque speciosi. iv. Denique invidia atque incuria dejecit opulentos, quod et tempore suo fieri conqueritur Poëta.

1110 *Pro facie*] Pro pulchritudine; quæ multum olim valuit apud homines. Unde Arist. lib. i. de Rep. scribit: 'Si qui reperiantur ea pulchritudine corporis præditi, quæ in Deorum statuis cernitur, nemini dubium futurum, quin ii aliis imperare debeant.' Unde Xenophon in Symposio ait, 'Pulchritudinem esse quicquam regum natura.'

1111 *Viresque vigeant*] Sic Varro

Margop. 'Qui pote plus viget, pisces ut sæpe minutos Magni' comest: ut aves enecat accipiter.'

1112 *Res inventa est*] H. e. bona fortunæ inventa sunt.

Aurum] Pecunia.

1113 *Quod facile et validis, &c.*] Sic Horat. Sat. ii. 5. 'omnis enim res, Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris divitiis parent,' &c. Et Ovidius, 'Aurea sunt vere nunc sæcula; plurimus auro Venit honos.'

1115 *Cretei*] Creati.

1118 *Neque enim est umquam, &c.*] H. e. neque enim desunt unquam hominibus pauca seu parva. Unde fit

At claros homines voluerunt se, atque potenteis,
 Ut fundamento stabili fortuna maneret, 1120
 Et placidam possent opulentei degere vitam:
 Nequidquam; quoniam, ad summum subcedere honorem
 Certantes, iter infestum fecere viai:
 Et tamen e summo, quasi fulmen, dejecit ictos
 Invidia interdum contemptim in Tartara tetra: 1125
 Ut satius multo jam sit parere quietum,
 Quam regere imperio res velle, et regna tenere.
 Proinde, sine, in cassum defessei, sanguine sudent,
 Angustum per iter luctantes ambitionis:

esse illustres et dominos, ut fortuna eorum inniteretur firmo fundamine, et ut divites possent ducere vitam tranquillam: sed frustra; namque conantes aliquando pervenire ad supremam dignitatem, ingressi sunt infelicem viam itineris. Et tamen Invidia, velut fulmen, deturbat eos percussos cum contemptu e sublimi loco in nigra Inferorum loca. Ita ut longe melius jam sit tranquillum obedire, quam velle administrare res dominio, et obtinere imperia. Quapropter patere ut fatigati frustra emittant sudorem sanguinis, anhelantes per arctam viam ambitionis, quoniam

ed. Th. Ra. parvo P. in not.—1119 *Ad* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *se deest* P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *At claros se homines voluere esse atque potentes* edd. vulg.—1121 *placida* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *possunt* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *possint* Cant. *ducere* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Gif. marg. Bas. V. marg. 2.—1122 *subcedere* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *succedere* vulg.—1123 *Certantesque inter* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *Certantesque iter* Mus. B. 1. Ferr. *se infestum* Mus. B. 2. 3. *via* Vind.—1124 *fulmine* Mus. B. 1. *flumen* Mus. B. 2. *deicit* V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *dicit* Bodl.—1125 *Invia* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *Invia et* Bodl. Mus. B. 1. V. marg. 1. *contemptum* V. ed. Th. Ra. *contemptus* Cant. *terra* V. ed. Th. Ra.—1127 *inferiores* Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—1128 *side* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *fidei* Voss. vet. *si* Mus. B. 1. *in cassu* Cant.—1129 *pariter* V. ed. Th. Ra. *ambitiones* Vind. V.

NOTÆ

ut sapiens, qui parvo contentus vivit, nunquam sit pauper. Epicurus autem in ore sæpe habebat parsimoniam, continentiam, tenuitatem victus, et animi æquitatem. Quod quidem non verbis tantum laudabat, sed re comprobabat. Unde Cicero lib. III. Tuscul. ait: 'Negat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur: negat ullam in sapientem vim esse fortunæ: tennem victum antefert copioso,' &c. Sic et de eodem Laërtius.

1124 *E summo*] Supp. vel gradu, vel loco, vel principatu.

1125 *Contemptim*] Ita omnes legunt. Alias *contemptos*.

Tartara] Locus est Inferorum profundissimus, III. 42. 979. 1025.

1127 *Res*] Imperium, regnum. Sic vs. 1140.

1128 *Sanguine sudent*] Laborent valde. Sic loquitur vi. 943. 'Ut in speluncis saxa superna Sudent humore.'

(Invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant 1130
 Plerumque, et quæ sunt altis magis edita quomque :)
 Quandoquidem sapiunt alieno ex ore ; petuntque
 Res ex auditis potius, quam sensibus ipsis :
 Nec magis id nunc est, neque erit mox, quam fuit ante.
 Ergo, regibus obcisis, subversa jacebat 1135

summitas, et res cunctæ, quæ sunt altiores ceteris, sæpe flagrant invidia, quasi fulmine percuterentur ; quoniam non sapientes sunt nisi ex sermone aliorum ; et repetunt magis res ex iis, quæ audiunt, quam ex iis, quæ experti sunt suis sensibus. Quod quidem hodie non est melius, neque postea erit, quam fuit antea. Itaque, in-

ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1130 *vaporat* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. Hunc vs. et sequentem deleri vult Creech.—1131 *aliis* edd. vulg. *magnis* Mus. B. 2.—1132 *repetuntque* Vind. Mus. B. 2.—1134 *neque* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* vulg. aut Mus. B. 2. *quia*

NOTE

1130 *Vaporant*] Ardent, flagrant.

1131 *Quæ . . . edita quomque*] Tme-
 sis, quæcumque.

1133 *Ex auditis potius, quam, &c.*] H. e. ex iis quæ audierunt et acceperunt ab aliis cognoscere malunt res, quam ex propriis suis sensibus, quibus eas aut viderunt, aut experti sunt. Sic Plant. in Bacch. ‘Quia ego, cum peribat, vidi: non ego ex audito arguo.’

1135 *Ergo, regibus obcisis, &c.*] His 25. vss. jam docet quomodo ex Invidia occisis regibus res redierit ad populum; qui tandem vi ac turbis vitam degere pertæsus condidit jura ac leges quibus uteretur. Hinc innatus pœnarum metus, cum quis aliquod scelus commiserit. Namque etiamsi clam scelus fuerit commissum, tamen diffidere sons debet, illud clam fore perpetuo. Quoties enim occultissima quæque minima palam manifestata non sunt aut a delirantibus, aut a somniantibus?

Animadvertite autem Poëtam a vs. 1017. ad vs. 1163. hæc nonnulla problemata politica solvisse.

I. Cur homo natura liber ab ineunte

ævo regibus obtemperare passus sit? nimirum vel ob formam corporis, quæ multum valet; unde nunc etiam illud: ‘Species digna imperio.’ Vel ob vires quibus potentissimi ceteros invitos cgebant ad servitutem. Vel ob ingenii excellentiam, quæ admirationem et reverentiam merito sibi facile comparavit, et imperium.

II. Cur formosi, validi, et ingeniosi tandem regnare desierint? Scilicet, quia illos exactorarunt opes inventæ, deque solio dejecerunt.

III. Cur reges primum studuerunt arcem locare? nempe quia metuebant sibi aut ab hostibus, aut ab invidiosis populis quos nimia servitute premerent.

IV. Cur regum pristina majestas, ac sceptræ superba tandem subversa jacuerunt? scilicet, quia nihil invidiæ resistit; scandit ea vel editissimas arces regumque turres. Invidetur enim præsertim præstanti ac florenti fortunæ.

V. Cur leges conditæ? forsitan ob commercium. ‘Gegale enim animal est homo, mutique officii indigum. Itaque ne perpetuo esset in armis ex-

Pristina majestas soliorum, et sceptrasuperba;
 Et capitis summi præclarum insigne cruentum
 Sub pedibus volgi magnum lugebat honorem:
 Nam cupide conculcatur nimis ante metutum.

Res itaque ad summam fæcem, turbasque, residit; 1140
 Imperium sibi quom, ac summatum, quisque petebat.
 Inde magistratum partim docuere creare;
 Juraque constituere, ut vellent legibus uti.
 Nam genus humanum, defessum vi colere ævom,
 Ex inimiciis languebat: quo magis ipsum 1145
 Sponte sua cecidit sub leges, artaque jura.
 Acrius ex ira quod enim se quisque parabat

terfectis regibus, antiqua regia dignitas thronorum dejecta deprimebatur, æque ac sceptrasuperba: et illustre ornamentum capitis imperantis cruentatum deflebat sub pedibus summam suam dignitatem. Etenim quia antea fuerat metuendum, eo avidius proteritur. Igitur administratio rerum revertebatur ad infimam fæcem, et ad tumultus populi, quando quisque poscebat sibi principatum, et summam auctoritatem. Hinc homines edocuerunt facere magistratus ex parte; et statuerunt edicta, ut vellent uti legibus. Etenim gens hominum lassa degere vitam sub violentia barbarum languescebat inter mutuas inimicitias: quapropter eo libentius ipsa nutu suo venit sub leges et sub stricta jura. Quia enim quisque præparabat vindic-

fuit V. ed. Th. Ra.—1137 sic clarum V. ed. Th. Ra. si clarum Mus. B. 2.—1138 Sed V. ed. Th. Ra. lucebat Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 2.—1139 Nam pedibus Mus. B. 2.—1140 Restaque Vind. Res tanquam Mus. B. 1. Resteque Mus. B. 2. Restatque Mus. B. 3. residit Wakef. ex conj. recidat Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. recidit Voss. L. B. redibat P. Mus. B. 2. et edd. vulg.—1141 sibi eum Voss. L. B. si cum Voss. vet. hac V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. summa tum Voss. L. B. summa cum Cant.—1142 magistratus Bas. didicere creare Creech. ex conj. recreare Vind.—1143 et pro ut Cant.—1144 defossum V. ed. Th. Ra. vi colere P. Cant. Ald. et edd. vulg. vincere Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. vigescere Mus. B. 1. vivere V. marg. 1. vigere Voss. vet. vi gerere Voss. marg.—1145 Et Cant.—1146 artaque Vind. Cant. arctaque vulg. atraque Mus. B. 3. jussa Voss.

NOTÆ

cogitatæ sunt leges, quibus societatis communis norma servaretur, certisque finibus coërceretur petulantia ac effræna malesanorum libido.

1136 Soliorum] Sellarum regiarum.

1137 Insigne] Diadema.

1139 Ante metutum] Quod antea metuebant homines. Participium verbi metuo, quod jam obsolevit.

Priscian. lib. x.

1140 Res] Imperium: vs. 1127.

Ad fæcem] Ad plebem infimam, ad vulgus hominum. Quæ administratio Græcis dicitur ὀχλοκρατία.

1141 Summatum] Principatum, imperium, supremos honores.

1145 Quo magis, &c.] H. e. qua propter, tanto magis, &c.

Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,
 Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævom.
 Inde metus maculat pœnarum præmia vitæ: 1150
 Circumretit enim vis, atque injuria, quemque;
 Atque, unde exorta est, ad eum plerumque revortit:
 Nec facile est placidam, ac pacatam, degere vitam,
 Qui violat factis communia fœdera pacis.
 Et si fallit enim Divom genus humanumque, 1155
 Perpetuo tamen id fore clam diffidere debet:
 Quippe ubi se multei, per somnia sæpe loquentes,
 Aut morbo delirantes, protraxe ferantur;

care se ex ira animosius, quam hodie permissum est justis legibus, ob hanc causam tædunt homines degere vitam sub violentia. Inde timor supplicii contaminat dona vitæ; namque violentia et offensa irretit quemque ob metum pœnarum, et sæpe redit ad illum hominem, a quo venit: nec is potest facile ducere vitam quietam et tranquillam, qui actionibus suis infringit communia pacta concordiae. Namque etiamsi forte decipit gentem Deorum et hominum, tamen non debet sperare hoc semper futurum esse occultum. Quoniam plurimi dicuntur vel in somniis loquentes, vel morbo insanientes indicavisse sese plerumque: et misisse in publicum scelera,

marg.—1148 *quam non* P. in not. est concessum Mus. B. 2.—1149 *incolere* Mus. B. 2.—1150 *Unde* edd. vulg. Hunc vs. post 1152. ponendum censet Creech.—1151 *Circum recite munus* V. ed. Th. Ra. *retite nimis* Mus. B. 1. *nimius* Mus. B. 2. *jus pro vis* Vind.—1152 *inde* Mus. B. 2.—1153 *facilis est* V. ed. Th. Ra.—1154 *Quis* V. ed. Th. Ra. *rebus pro pacis* Mus. B. 2.—1155 *Ec* V. ed. Th. Ra. *que deest* V. ed. Th. Ra.—1157 *multe* V. ed. Th. Ra.—1158 *protraxe* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. Gassend. Turneb. Adv. xxx. 22. *prograxe* Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *protrasse* Mus. B. 1. V. marg. *prograsse* Delph. *prodasse* Voss. marg. *fortusse*

NOTÆ

1150 *Inde*] Ex legibus: h. e. postquam conditæ sunt leges.

Præmia vitæ] Vitam: vel potius vitæ dulcedinem, aut fructum, qui ex vita percipi debet.

1151 *Circumretit enim, &c.*] Qui enim vim et injuriam infert alteri, legibus irretitus pœnas dare necesse est.

1153 *Nec facile est, &c.*] Quia, ut ait Cicero, ‘Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat.’

1156 *Id fore clam diffidere debet*] H. e. nunquam confidit id fore sem-

per occultum, ut ait Cicero lib. i. de Fin. agens de hisce rebus. Quoniam plurimi dicuntur vel in somniis loquentes, vel morbo insanientes indicavisse se plerumque, et misisse in publicum, scelera quæ diutius latuerant.

1157 *Quippe ubi se multei, &c.*] Sic iv. 1013. ‘Multi de magnis per somnum rebus loquuntur, Indicioque sui facti persæpe fuere.’

1158 *Protraxe* [*Prograsse*] I. e. palam aperuisse, et quasi in publico garrivisse. Verbum est a Græco verbo *κράζω*, clamo factum; pro-

Et, celata diu, in medium peccata dedisse.

Nunc, quæ caussa Deum per magnas numina genteis 1160
Pervolgarit, et ararum conpleverit urbeis,
Subscipiendaque curarit solemnia sacra,
Quæ nunc in magnis florent sacra rebus, locisque;
Unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
Qui delubra Deum nova toto subscitat orbi 1165

quæ diutius latuerant. Jam vero, quæ causa manifestaverit divinitatem Deorum per multas rationes et impleverit civitates altaribus, et fecerit ut sacræ carimonie instituerentur, quæ carimonie vigent hodie in multis locis ac rebus; unde hodie quoque incussus est hominibus timor, qui erigit nova templa Deorum per totum

Mus. B. 3. *procraxe* vulg. *feruntur* P. Ald. Gryph. marg.—1159 *Ec* V. ed. Th. Ra. *diu* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *et peccata* Vind. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *etiam peccata* Mus. B. 3.—1160 *terras* pro *genteis* Mus. B. 2.—1161 *Pervulgant* V. ed. Th. Ra. *Pervolgarit* Mus. B. 2. *anarum* Vind. *anarum* V. ed. Th. Ra. *anarum* Ferr. *orbis* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1162 *curant* Mus. B. 1. *curavit* Mus. B. 2. *curam* Cant.—1163 *sacra* deest P. Voss. vet. Ald. *rebusque* P. *Quæ in magnis florent nunc rebus sacra, locisque* O. Mus. B. 1. *Quæ nunc in cunctis fument arisque focusque* Fab. emend.—1165

NOTE

graxo, prograxi; hinc prograxe pro prograxisse; sicut III. 652. abstraxe pro abstraxisse.

1159 *In medium*] In publicum, in apertum, palam.

1160 *Nunc, quæ caussa Deum, &c.*] His 33. vs. seqq. indicat jam Lucretius ex doctrina Epicuri, perpetui Deorum ac religionis contemtoris, undenam priscis hominibus orta sit religio; undenam in hominum mentes incussus fuerit Deorum timor. I. Causatur insomnia mortales decipientia; utpote in quibus homines repræsentarent sibi heroas ingentibus ac vegetis corporibus, superba voce, egregia facie, irrequieto motu, amplis viribus, immortalis vita, atque felicitate æterna donatos; mira patrant, nec laboris impatientes. Hinc Deos sibi finxerunt tales. II. Insomniorum deceptioni adjungit cæcam hominum ignorantiam; cum enim prisca gens hominum ignoraret causas rerum, ac

ordinis, quo cælum volvitur, ac certas anni tempestates certo tempore nobis reddi, perflugium unum erat omnia referre ad Deos, quorum nutu cuncta fieri, flecti, ac regi putarentur. III. Insuper addit ideo Deorum sedes ac templa in cælo ab hominibus esse collocata, quod cernerent hæc omnia in cælo volvi, fieri, ac esse, noctem, lunam, diem, sidera, nubila, solem, imbres, nivem, ventos, fulmina, grandinem, &c.

1160 *Per magnas genteis*] Per multas nationes.

1161 *Pervolgarit*] Sic II. 163. 346. et IV. 208.

1162 *Curarit*] Fecerit; sic supra vs. 1014.

1163 *Quæ . . . sacra*] Epanaphora est poëtis usitata: sacra sacra.

Rebus [*Rebu'*] Rebus, metri causa. Per 'magnas res' intellige potissimum eas, quæ aut ad bellum aut ad pacem pertinent, ubi vota magna fiunt.

Terrarum, et festis cogit celebrare diebus ;
Non ita difficile est rationem reddere verbis.

Quippe et enim jam tum Divom mortalia secla
Egregias animo facies vigilante videbant ;
Et magis in somnis, mirando corporis auctu. 1170
Hiis igitur sensum tribuebant propterea, quod
Membra movere videbantur, vocesque superbas
Mittere pro facie præclara, et viribus amplis.
Æternamque dabant vitam, quia semper eorum
Subpeditabatur facies, et forma manebat : 1175
Et tamen omnino, quod tantis viribus auctos
Non temere ulla vi convinci posse putabant :
Fortunisque ideo longe præstare putabant,

globum terræ, et facit ut diebus festis ea templa colantur : non, inquam, perdifficile est dare dictis causam harum rerum. Namque tunc temporis homines cernebant aliquando, vigilantī mente, sed sæpius in sopore, præclaros vultus Deorum, et repræsentabant sibi illos miro augmine corporis præditos. Itaque attribuebant his usum sensuum, eo quod videbantur movere artus, et edere voces graves secundum egregium vultum et ingentes vires eorum. Et tribuebant iis vitam perpetuam, eo quod vultus eorum exhibebatur perpetuo idem, et species eadem erat iis : et est revera prorsus eadem iis, quos temerario credebant tantis viribus præditos nulla potentia posse superari. Et idcirco credebant illos esse fortunatissimos, eo quod

tota V. ed. Th. Ra.—1166 Terram V. ed. Th. Ra.—1167 Nominata et redde pro reddere V. ed. Th. Ra.—1170 auctus Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—1172 videre Cant.—1176 (Et manet omnino) et quod edd. vulg. quos tantis Gif. Par. Delph.—1177 illa vi Viind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. illabi O. Cant.—1178 Deest Mus. B. 1.—1180 et posterius deest Mus. B. 2.

NOTE

1166 *Celebrare*] Supp. delubra Deum, vs. 1165. h. e. colere, frequentare, celebria reddere.

1168 *Quippe etenim jam tum, &c.*] His 14. vss. prioribus continetur i. causa religionis ac cultus Deorum: vs. 1160. not.

Mortalia secla] Mortales, homines. Sic vs. 986.

1169 *Egregias . . facies*] Heroas.

Animo vigilante] Vigilantes, dum vigilabant.

Videbant] Depingebant sibi, repræsentabant.

1170 *Et magis in somnis*] Supp. quam dum vigilabant.

Auctu] Augmine. Sic II. 481.

1171 *Hiis*] Supp. ingentibus corporum molibus, quas sibi animo depingebant.

Sensum] Usus sensuum.

1174 *Æternamque dabant vitam*] Et immortalitatem tribuebant: sen, valida illa Deorum corpora, qualia sibi in somnis fingeant, immortalia faciebant.

1176 *Et tamen [manet]* Ita Lambinus, non male: h. e. Et revera semper eorum suppeditatur facies, et forma manet. Parens et alii, *Et tamen*. Quæ lectio non improbat.

1178 *Fortunisque . . . longe præstare*]

Quod mortis timor haud quemquam vexaret eorum ;
 Et simul in somnis quia multa et mira videbant 1180
 Efficere, et nullum capere ipsos inde laborem.

Præterea, cœli rationes ordine certo
 Et varia annorum cernebant tempora vorti ;
 Nec poterant quibus id fieret cognoscere caussis.
 Ergo perfugium sibi habebant omnia Divis 1185
 Tradere, et illorum nutu facere omnia flecti.

In cœloque Deum sedes et templa locarunt,
 Per cœlum volvi quia nox, et luna, videtur ;
 Luna, dies, et nox, et noctis signa severa,
 Noctivagæque faces cœli, flammæque volantes, 1190
 Nubila, sol, imbres, nix, ventei, fulmina, grando,
 Et rapidei fremitus, et murmura magna minarum.

metus mortis nusquam pungeret quenquam illorum ; et una quod cernebant in sompore illos facere res plurimas et admirandas ; et illos hinc nullam percipere lassitudinem. Deinde videbant ratos motus cœli et diversas tempestates annorum volvi stato et eodem semper tractu : neque volebant agnoscere per quas causas id efficere-tur. Igitur habebant sibi refugium referre cunctas res ad Deos, et facere res cunctas fieri ex arbitrio illorum. Et postea constituerunt domicilia et ædes Deorum in cœlo, eo quod sol et luna apparent circumvolvi per cælum : et eo quod in cœlo videtur esse luna, dies, et nox, et stellæ tristes noctis, et lampadæ cœli, quæ de nocte vagantur, et ignes volitantes, nubes, ros, pluviae, nix, venti, fulmina, grando, et vehementes strepitus, et sonilus ingentes minarum. O infortunata gens

—1181 *multum pro nullum* Mus. B. 2.—1183 *varias* Vind. Mus. B. 1. Ferr. vario V. ed. Th. Ra. anni Mus. B. 1.—1184 *fierent* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1186 *eorum* Vind. *ipsorum* Gassend. *facile pro facere* Cant. V. marg. 1.—1188 *sol et luna videntur* edd. vulg. *nox pro nox* Mus. B. 2. nos Ald.—1189 *serena* Gryph. marg. Gassend. Mus. B. 2.—1191 *Nubilia* V. ed. Th. Ra. *ros pro sol* edd. vulg.

NOTÆ

H. e. fortunatissimos, et beatissimos esse.

1179 *Quod mortis, &c.*] Quod metu mortis vacarent.

1181 *Laborem*] Lassitudinem, defatigationem.

1182 *Præterea cœli, &c.*] His 7. vss. subsequ. continetur II. causa, vs. 1160. not. Hoc autem argumento potissimum utebantur Stoici ad Deorum providentiam asserendam ac probandam.

Cœli rationes] Certi, statim, ac rati cœlorum motus.

1187 *In cœloque Deum, &c.*] His 6.

Delph. et Var. Clus.

vss. postremis continetur III. causa, vs. 1160. Notabis autem quod supra vs. 147. negaverit Lucretius in cœlo esse Deorum sedes.

1189 *Noctis signa severa*] Sic IV. 461. Vocat autem signa noctis severa, vel quia tristitia, vel quia sacra. Quidni legere possis *serena* pro *severa*? *Serena* noctis signa, h. e. sidera nocte micantia, clara. Nihil tamen muto.

1192 *Murmura . . . minarum*] Tonitrua, quibus Dii videntur hominibus minari, ac terrorem inferre.

O genus infelix humanum! talia Divis
 Quom tribuit facta, atque iras adjungit acerbas.
 Quantos tum gemitus ipsei sibi, quantaque nobis 1195
 Volnera, quas lacrimas peperere minoribus nostris!
 Nec pietas ulla est velatum sæpe videri

hominum, quando attribuit ejusmodi actiones Diis, et addidit iisdem acres iracundias! Quam magnos plunctus genuerunt ipsi sibi, et quam magnas plagas intulerunt nobis, quos fletus genuerunt posteris nostris! Neque enim jam inde ulla fuit

//////////

imber P. Gryph. marg. Bas. marg. flumina V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. —1193 numina pro murmura Mus. B. 2.—1194 conjunxit Mus. B. 2.—1195 tunc gemitus homines Mus. B. 1.—1197 ulla est velutum P. ulla velatum est

NOTÆ

1193 *O genus infelix, &c.*] His 47. vss. seqq. jam priscorum illorum hominum superstitionem increpat Lucretius; qui ob rerum ignorantiam tales sibi finxerint Deos, quos metuerent, quosve colerent. Neque enim in eo pietatem esse vult, quod velato capite homines procumbant humi ante delubra Deorum; quod aras multo sanguine quadrupedum spargant; quod votis vota nectant: sed in eo veram putat esse pietatem, quod, quæ in natura fiunt, ea placata mente, et sine ullo animi turbido motu tueantur. Cum enim suspicimus cælum verti, stellis micare, solem ac lunam certis viis ire et redire, tunc rationis ac causæ ignoratio tentat dubiam mentem nostram; ambigimusque num aliqua fuerit mundi origo: num aliquis erit finis: et quem usque ad finem mundus stare poterit: num vero æternus sit. Deinde cum cælum tonat, quis est, qui non metu horrescat? qui non tremat, ne, ob aliquod facinus fœde admissum, aut ob dictum superbum, grave tempus advenierit sibi solvendi pœnas? Hinc ad Deos palmas tendit. Similiter cum quis in mari periclitatur, aut cum sub pedibus terra concussa vacillat, tunc vota Diis nuncupat. Sed hæc

vota nequicquam sæpe fieri vult Lucretius, qui Deos rebus humanis providere negat: sed omnia vult obtineri vi quadam abdita, et nobis ignota. ‘Usque adeo res humanas vis abdita quædam Obterit, et pulchros fascēs, sævasque secures Proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.’ O impia sententia! o stulta impietas!

O genus infelix, &c.] Sic II. 14. ‘O miseras hominum mentes! o pectora cæca!’

1194 *Atque iras adjunxit*] Sic I. 61. de Deorum natura: ‘Ipsa suis polens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.’ Quod quidem Epicurus dicebat alienum esse a præstanti Deorum natura. Sic iterum Lucret. II. 649. et seqq.

1195 *Ipsi*] Nempe prisci illi homines, qui sibi finxerunt Deos.

1196 *Volnera*] Vulnera: sic vs. 996. 1063. &c.

Minoribus [*Minoribu*] Minoribus, metri causa. Minoribus, h. e. posteris.

1197 *Velatum*] Qui enim olim Deos venerabantur, operto capite erant. Plaut. in Amph. ‘Invocat Deos immortales, ut sibi auxilium ferant, manibus puris, capite operto.’ Cujus

Vortier ad lapidem, atque omneis adcedere ad aras :
 Nec procumbere humi prostratum, et pandere palmas
 Ante Deum delubra, neque aras sanguine multo 1200
 Spargere quadrupedum, nec votis nectere vota ;
 Sed mage placata posse omnia mente tueri.
 Nam, quom subspicimus magni cœlestia mundi
 Templâ super, stellisque micantibus æthera fixum ;
 Et venit in mentem solis, lunæque, viarum ; 1205
 Tunc, aliis obpressa malis, in pectora cura
 Illa quoque expergefatum caput erigere infit :
 Ne quæ forte Deum nobis immensa potestas
 Sit, vario motu quæ candida sidera vorset.
 Tentat enim dubiam mentem rationis egestas : 1210

pietas frequenter cerni cooperto capite volutari ad statuum lapideam, et appropinquare ad omnia altaria: nec jacentem prosterni humi, et tendere manus ante templâ Deorum: nec conspergere altaria plurimo sanguine animalium: nec adjungere vota votis: sed potius posse intueri tranquillo animo res cunctas. Namque ubi aspiciamus superne cœlestes fornices immensi cœli, et cælum fixum ornatum sideribus lucentibus; et ubi iter solis ac lunæ succurrit in animum: tunc illa etiam anxietas obruta pluribus aliis solitudinibus in imo pectore nostro incipit attollere caput expergitum, scilicet quænam sit nobis infinita fortasse potentia Deorum, quæ circumagat diverso motu stellâs claras. Etenim inopia rationis agitât dubium animum, ut

reliq. cælutum Gryph. marg. videre P. Ald.—1199 *Et Lactantius, pondere* Mus. B. 1.—1202 *magis* Cant. *pacata* edd. vulg.—1204 *stellasque mirantibus* V. ed. Th. Ra. *stellasque icantibus* Ferr.—1205 *meatus pro viarum* Mus. B. 1.—1206 *pectora* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *pectore* vulg.—1208 *Et quæ* P. Ald. *Nec quæ* Mus. B. 3. *Ecquæ* P. in not. Bip. Hav.

NOTÆ

ritus rationem reddit Plutarchus
 'Ρωμαϊκοῖς.

1198 *Vortier*] Poëtice, pro verti.

Vortier ad lapidem] Ad statuum lapideam aut marmoream volutari. Romani quippe Deos venerabantur dextrorsum circumacto et versato corpore. Plaut. in Curcul. 1. 70.

1199 *Pandere palmas*] Tendere manus. Quod faciunt ii, qui Deos orant. Virg. Æn. 1. 'Ingemit et duplices tendens ad sidera palmas.'

1202 *Mage*] Magis. Sic vs. 2260. et iv. 79. 343. 757. &c.

1203 *Cœlestia mundi Templâ*] Cœli

fornices; cælum. Sic vss. 491. 492. 1435. et II. 1037. &c.

1204 *Æthera fixum*] Firmamentum, in quo stellæ fixæ lucent.

1205 *Et venit in mentem*] Supp. cogitatio, memoria, notitia. Sic loquuntur Terent. in Eunuch. Virg. Æneid. Cicer. Verr. 1.

1207 *Caput erigere*] Sic 1. 65. loquitur de varia religione.

Infrit] Incipit. Sic III. 516.

1208 *Ne quæ* [Ecquæ] forte, &c.] Nunc aliqua. Sic vs. 1211.

1210 *Rationis egestas*] Rerum ignorantia.

Et quænam fuerit mundi genitalis origo?

Et simul, et quæ sit finis, quoad mœnia mundi

Et taciti motus hunc possint ferre laborem?

An, divinitus æterna donata salute,

Perpetuo possint ævi labentia tractu,

1215

Inmensi validas ævi contemnere vireis.

Præterea, quoi non animus formidine Divom

Contrahitur? quoi non conrepunt membra pavore,

Fulminis horribili quom plaga torrida tellus

Contremittit, et magnum percurrunt murmura cœlum? 1220

Non populei, gentesque, tremunt? regesque superbei

Conripiunt Divom perculsei membra timore,

Ne quod ob admissum fede, dictumve superbe,

sciat num aliquis fuerit exortus genitabilis mundi; et una num aliquis sit ejus finis, et quousque ambitus cœli, et illius motus cæci queant tolerare hunc laborem: num præditi perpetua immortalitate a Diis, et volubiles æterno tenore temporis queant spernere ictus vehementes temporis infiniti. Deinde, quis est homo, cui mens non corripitur timore Deorum? quis est homo, cui artus non collabuntur præ timore, ubi terra exusta horrendo ictu fulminis concutitur, et immanes fragores pervadunt cælum? Nonne populi et nationes metuunt? nonne reges potentes percussi metu Deorum contrahunt artus suos, ne jam durum tempus advenerit dandarum pœnarum, propter aliquod facinus commissum ab iis turpiter, aut dictum ar-

Delph. deum endo polis immensa Fab.—1211 *Et quænam* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Ecquænam* vulg.—1212 *et quæ* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ecquæ* edd. vulg. *quod* Mus. B. 1. *quo ad* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—1213 *Et tanti* Fab. *Soliciti* Benth. *hinc* Voss. vet.—1216 *valida sævi* O. Mus. B. 3.—1217 *nonanimis* Vind. *nova nimis* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3.—1219 *Fulmine* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1220 *Conterrit e. m. p. nubila* Mus. B. 2.—1221 *Nam* Mus. B. 2.—1222 *Correpunt* P. in not. *percussi* P. Ferr. V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. V. marg. 2.—1223 *Nec* O. *omissum* Mus. B. 2.—1224 *sint* quidam. *adauctum*

NOTÆ

1211 *Et quænam*] Num aliqua. Sic nobis.
vs. 1208.

Genitalis] Genitabilis, primordialis.

1212 *Et quæ finis*] Num aliqua finis. Sic ubique passim usurpat vocem finis in fœminino genere. I. 108. 551. II. 512. III. 1035. &c.

Quoad] Quam usque ad finem.

Mœnia mundi] Ambitus cœli; cœlum. Sic I. 74. 1094. II. 1043.

1213 *Taciti*] Cæci et incogniti

1215 *Labentia*] Supp. mœnia mundi, vs. 1212.

1218 *Conrepunt*] Correpunt: h. e. collabuntur, contrahuntur, et in unum coguntur.

1220 *Murmura*] Tonitrua. Sic vs. 1192.

1222 *Conripiunt*] Contrahunt, cogunt in unum.

Perculsei] Alii *percussi*. Idem.

Pœnarum grave sit solvundi tempus ad auctum ?

Summe etiam quom vis violenti per mare venti 1225

Induperatorem classis super æquora verrit,

Cum validis pariter legionibus, atque elephantis ;

Non Divom pacem votis adit, ac prece quæsit

Ventorum pavidus paces, animasque secundas ?

Nequidquam : quoniam, violento turbine sæpe 1230

Conreptus, nihilo fertur minus ad vada leti.

Usque adeo res humanas vis abdita quædam

Obterit ; et pulchros fascēs, sævasque secures,

roganter ? Item quando magnus impetus venti validi agit per pelagus super undas gubernatorem classis cum legionibus suis ingentibus similiter et cum elephantis, nonne is votis petit pacem Deorum, atque metuens quærit suis precibus tranquillitates ventorum, et flatus faventes ? Sed frustra ; namque plerumque abreptus vehementi tempestate rapitur tamen ad brevem mortem. Adeo verum est, quod potentia quædam occulta confundit res humanas, et videtur contere quasi pedibus præcla-

~~~~~

V. marg. 2. Bodl. Voss. vet. et L. B. *adactum* P. et edd. vulg. *adacti* quidam. *adductum* ? quidam.—1225 *Summa* vulg.—1226 *clausis* Mus. B. 2. 3. *æthera* Gryph. marg. P. V. ed. Th. Ra. Ald. *vertit* V. ed. Th. Ra. Bip.—1228 *adyta* V. ed. Th. Ra. *adita* Ferr. *addita* Mus. B. 1. 2. 3. *ac* deest Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 1. 2. 3. *querit* V. marg. 2. *rogat* V. marg. 1. *preceque sit* V. ed. Th. Ra.—1229 *Aururum* O. Mus. B. 1. *Veniorum* V. ed. Th. Ra. *Venorum* Mus. B. 2. *Veniarum* Mus. B. 3.—1231 *ad vada lethēs* P. in not. *aqua dæleti* Vind.

NOTÆ

1224 *Pœnarum . . . solvundi*] H. e. solvendarum pœnarum, vel solvendi pœnas. Sic loquuntur passim Terent. Plant. et Sueton. in Octav. sub finem : ‘Iisdem etiam epulum in conspectu suo præbuit, permissa, immo exacta, jocandi licentia, diripiendique pomorum et obsoniorum, rerumque missilium.’

Ad auctum [*Adactum*] Scilicet, ad eos : jam advenerit.

1226 *Induperatorem*] H. e. Imperatorem, gubernatorem : iv. 964.

Verrit] Impellit, jactat, agit. i. 280.

1228 *Divum*] Divorum. Syncope est.

Quæsit] Orat, quærit. Festus, ‘Quæso significat idem quod rogo. Quæsere tamen Ennius pro quærere

posuit.’

1229 *Animasque secundas*] Ventosque secundos. Sic Horat. Od. iv. 12. ‘Impellunt animæ liutea Thraciæ.’

1231 *Conreptus*] Antiquitus pro correptus. Sic vss. 1218. 1222. ‘conreppunt’ et ‘conripiunt,’ pro correppunt et corripiunt.

Ad vada leti] Ad mortem. Metaphora ducta a brevibus, ad quæ naves appulsæ colliduntur et pereunt.

1232 *Vis abdita*] Potentia occulta, virtus cæca, et ignota hominibus. Mirum, quod Poëta noster, vim Deorum negans, tamen potentiam abditam, occultam, et secretam agnoscit, quæ res humanas obterat. Quasi vero vis ea abdita alia sit, quam Dei potentia.

Proculcare, ac ludibrio sibi habere, videtur.

Denique, sub pedibus tellus quom tota vacillat, 1235

Concussæque cadunt urbes, dubiæque minantur;

Quid mirum, si se temnunt mortalia secla,

Atque potestates magnas mirasque relinquunt

In rebus vireis Divom, quæ cuncta gubernent?

Quod super est, æs atque aurum ferrumque repertum est,

ros fuscas, et crudeles secures, et habere hæc sibi contemtui. Tandem ubi terra tota tremit sub pedibus, et oppida quassata ruunt, et infida militantur, quid mirum si homines contemnunt se ipsos? et concedunt rebus potentes virtutes et admirabiles potentias Deorum, quæ regant res omnes in universo mundo? Quod reliquum videtur superesse, æs et aurum, et ferrum inventum est, et una vis ingens argenti, et vis

V. ed. Mus. B. 1. 3. *ad vada Lethæ* Heins.—1233 *Operit* Voss. vet. *Operit* O. Mus. B. 1.—1235 *sui pedibus* Vind. *sin pedibus* Mus. B. 3.—1236 *dubiæve* Bentl.—1237 *mirum* deest Mus. B. 2. *mirunt* O.—1238 *potestatis* P. V. ed. Mus. B. 1. Cant. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald.—1239 *juris dicôm* V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. *gubernant* Mus. B. 1. 2.—1240 *æs* deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *æque* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *eque* Mus. B. 3. Cant. *æque est deleta ultimo est* V.

NOTÆ

1233 *Fasces sævasque secures*] Hæc erant Magistratum Romanorum insignia, ut monui jam III. 1011. Per hæc autem insignia notat ipsos honores et magistratus, et dignitates.

1237 *Se temnunt*, &c.] Sibi diffidunt, et ad Deos confugiunt suæ imbecillitati diffidentes.

Mortalia secla] Homines, genus humanum: vs. 1168.

1239 *Divum*] Divorum: syncope est.

1240 *Quod superest, æs atque aurum*] His 40. vs. jam de prima metallorum inventionem docet. Narrat autem quomodo ferrum, plumbum, æs, argentum, et aurum, et cetera metalla, fortuito fuerint reperta. Vult enim ea reperta fuisse primum incendio sylvarum; sive ighis, qui sylvas cremaverit, e cælo missus; sive ab hominibus illatus. Namque scilicet primum hostes igne circumvenire atque exterrere solebat olim prisca gens hominum. Deinde pastores providi,

dum saltus expedire volebant ad pinguia pascua, telluris viscera denudabant igne. Tertio venatores primitus non retibus sepiebant sylvas, sed fovea et igne. Hinc fortuito casu sylvas incensas fuisse vult, quarum incendio terræ viscera concalefacta ac fusa fuisse ait in æs, in argentum, in aurum, in plumbum, in ferrum, inque cetera metalla, pro variis terræ visceribus ac venis. Quam sententiam confirmat Aristotelis istud libro Περὶ Θαιμασ. Ἀκουσ. ‘Aiunt in Hispania, sylvis incensis a quibusdam pastoribus, et terræ materia concalefacta, perspicue argentum in ea regione fluxisse: et, aliquanto post tempore, terræ motu subsecuto et locis discissis, ingentem vim argenti coactam esse. Quæ res etiam Massiliensibus vectigalia peperit non parva.’ Sed de primis metallorum inventoribus lege Georg. Agricolam lib. I. de Metall. Itaque mortales primum delectati nitore metallorum, quæ in foveas

Et simul argenti pondus, plumbique potestas, 1241
 Ignis ubi ingenteis sylvas ardore cremarat
 Montibus in magnis; seu cœli fulmine misso:
 Sive quod, inter se bellum sylvestre gerentes,
 Hostibus intulerant ignem, formidinis ergo; 1245
 Sive quod, inductei terræ bonitate, volebant
 Pandere agros pingueis, et pascua reddere rura;
 (Sive feras interficere, et ditescere præda:
 Nam fovea, atque igni, prius est venarier ortum,
 Quam sæpire plagis saltum, canibusque ciere. 1250
 Quidquid id est, quaquomque ex caussa flammeus ardor

plumbi, simul atque ignis combusserat magnas sylvas in magnis montibus, sive ille ignis ortus sit ex librato fulmine cœli; seu, quia homines facientes inter se bellum sylvestre eo portaverant ignem ad incutiendum terrorem suis hostibus: seu quia attracti fertilitate telluris cupiebant prolatare arva fertilia, et efficere agros frugiferos: seu quia volebant occidere feras, et locupletari præda. Namque natum est venari igne atque fossa, priusquam circumcludere sylvam retibus, et agitare canibus feras. Quicquid sit, per quamcumque rationem ignea flamma consumserat fundi-

marg. 1.—1243 *ceu* V. marg. 1.—1246 *valebant* Vind.—1247 *redde* V. ed. Th. Ra.—1248 *detestere* V. ed. Th. Ra.—1249 *privis* V. ed. Th. Ra. *venarier* Cant.—1250 *viere* Titius ad Bargæi Syriad. Voss. Ins. Orat. p. 182.—1251 *ex*

NOTE

ac lacunas fluebant, mox experti sunt eorum duritiem, eaque destinarunt in varios usus. Repudiarunt vero tunc aurum, atque argentum, utpote molliora, et ictibus inferendis magis inepta. Verum, 'Nunc jacet æs, aurum in summum successit honorem: Sic volvenda ætas commutat tempora rerum,' &c.

1242 *Ignis ubi ingenteis sylvas, &c.*] Quod his 3. vss. ait de fortuito ignis casu idem jam docuit supra vs. 1090. et seqq.

1244 *Gerentes*] Supp. homines. Nec mirum si primum homines igne bellum inter se inferebant, qui prius in usu fuerit, quam ferrum, aut æs, et arma, quibus postea pugnatum est.

1245 *Formidinis ergo*] Terroris in-

ferendi causa. Vox 'ergo' valet idem quod *ἔρπον*, ait Festus.

1246 *Sive quod inducti, &c.*] Ita olim pingua reddebant arva pastores. Virg. Georg. i. 84. 'Sæpe etiam steriles incendere profuit agros, Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis,' &c. Sic Plin. xviii. 30. et Hor. Epod. ii. 2.

1249 *Venarier*] Poëtice, pro venari.

Ortum est] Cœptum est, natum est. Sic iv. 848.

1250 *Plagis*] Plaga, pennult. brevi, sumitur vel pro regione et loco, vel pro retibus, et laqueis, ut hic a Lucretio, et passim a Virg. Ov. et aliis. Penultima vero longa, sumitur pro vulnere.

Horribili sonitu sylvas exederat altis
 Ab radicibus, et terram percoxerat igni;
 Manabat venis ferventibus, in loca terræ
 Concava conveniens, argenti rivus, et auri; 1255
 Æris item, et plumbi: (quæ, quom concreta videbant
 Posterius claro in terras splendere colore,
 Tollebant, nitido captei lævique lepore;
 Et simili formata videbant esse figura,
 Atque lacunarum fuerant vestigia quoique: 1260
 Tum penetrabat eos, posse hæc, liquefacta vapore,
 Quam lubet in formam et faciem decurrere rerum;
 Et prorsum quam vis in acuta ac tenuia posse
 Mucronum duci fastigia procudendo,
 Ut sibi tela parent; sylvasque et cædere possint, 1265
 Materiemque dolare, levare ac radere tigna,

tus ab radicibus sylvas horrendo strepitu crepitans, et coxerat tellurem igne; rivulus argenti, et auri, aris pariter, et plumbi, confluens in cavata loca telluris effluebat e venis ebullientibus terræ; quæ metalla cum illi primi homines cernebant lucere splendore lucido, postquam congelata erant in terris, colligebant ea, ducti clara et levigata venustate illorum. Et observabant ea figurata eadem forma, qua signa fossarum erant formata cuique. Postea veniebant iis in mentem hæc metalla resoluta igne posse defluere in quamlibet figuram et speciem rerum, et tundendo posse diduci omnino in acumina cuspidum quantumvis exilia et peracuta, ut ex iis faciant sibi jacula, et queant resecare sylvas, et extenuare materiam, polire et complanare,

Mus. B. 2. e reliqui.—1252 *Horribilis sonitus* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *altas* P. Gif. Par. Delph. Lamb. Gassend.—1253 *A* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—1254 *venit* Vind. *venæ* Mus. B. 2.—1257 *in terris* edd. vulg.—1258 *capiti* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. *lenique* Mus. B. 2.—1259 *videbat* Vind. Mus. B. 3. Cant. *videbunt* V. ed. Th. Ra.—1261 *res pro eos* V. ed. Th. Ra. *vapore* P. in not. *favore* Gryph. Bas. P. Ald. *calore* reliqui.—1265 *excidere* P. O. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *parent quibus sylvas cædere* quidam.—1266 *Materiam* Mus. B. 2. *dolarent* Vind. *delere* V. ed. Th. Ra. *dolaret* Mus. B. 2. 3. *dolare ac lævia reddere* P. Lamb. et Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. *signa* V. ed. Th. Ra. *lingua* Ferr. *Materiem læ-*

NOTÆ

1252 *Altis*] Alii *altas*. Idem sensus.

1261 *Tum penetrabat eos*] H. e. tum veniebat eis in mentem. Tum sibi persuadebant.

1263 *Quantumvis*] H. e. quantumvis.

1265 *Tela*] Non jacula solum, sed et cetera instrumenta apta ad dolandum, levandum, radendum, perfo-

randum, &c. Sic vs. 1350.

1266 *Dolare*] Alii *dolere*. Utrumque dolo, as, et doleo, es, antiquitus dictum voluit Nonius, et alii. Hinc dolabrum. Sic autem Lambinus restituit recte hunc versum, cum Pareus et alii legant, *Matertamque dolere, levare, et radere tigna*. Nimirum hunc pedem creticum esse volunt. Quod

Et terebrare etiam, ac pertundere, perque forare.

Nec minus argento facere hæc auroque parabant,

Quam validi primum violentis viribus æris :

Nequidquam; quoniam cedebat victa potestas, 1270

Nec poterant pariter durum subferre laborem.

Nam fuit in pretio magis æs, aurumque jacebat

Propter inutilitatem, hebeti mucrone retusum ;

Nunc jacet æs, aurum in summum subcessit honorem.

Sic volvunda ætas conmutat tempora rerum : 1275

Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore ;

(Porro aliud subcedit, et e contemptibus exit,

Inque dies magis adpetitur, floretque repertum

Laudibus, et miro mortaleis inter honore est.

Nunc tibi, quo pacto ferri natura reperta 1280

atque etiam perforare, et percutere, et terebrare trabes. Nec minus tentabant facere hæc omnia ope argenti et auri, quam prius tentaverant viribus validis duri æris : sed frustra ; quia vis auri et argenti superata cedebat, nec valebat æqualiter perferre violentum laborem. Etenim primum æs fuit magis in pretio, et aurum spernebatur ob suum vanum usum, quia obtusum erat retuso acumine. Hodie vero æs spernitur, et aurum substituitur in magnum pretium. Ita ærum mobile mutat ætates rerum : quod fuit in honore primum, id postea fuit in nullo pretio. Deinde aliud sequitur, et egreditur e despectu, et in dies magis cupitur, et inventum celebratur honoribus, et est pretio admirabili apud homines. Jam vero haud difficile est tibi,

//////////

vare, dolare, ac radere tigna edd. vulg.—1267 *percutere* V. ed. Th. Ra.—1271 *poterat* Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—1272 *æs deest* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *jacebant* Cant.—1273 *recusum* V. ed. Th. Ra. *recusum* Cant.—1275 *volvendo* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind.—1277 *e deest* V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *jam pro e* Cant.—1279 *Deest* Nard. *Claudibus* V. ed. Th. Ra. *Clauditur* V. marg. Ferr. *Cladibus* Cant. *miro est* vulg. *honores* Vind.

NOTÆ

alibi passim Lucretio familiare observatur.

1267 *Perque forare*] Tmesis, perforareque.

1270 *Victa potestas*] Supp. auri et argenti. Utrumque enim ære ac ferro mollius est.

1272 *Nam fuit in pretio magis æs*] Nimirum, quia solidius et durius auro.

1273 *Propter inutilitatem*] Quia aurum mollius est ære ac ferro.

1275 *Volvunda*] Volubilis. Sic Virg. Æn. vi. ‘Volvenda dies en attulit

ultrō.’ Et Æn. i. ‘Volvendis mensibus.’

1277 *Porro aliud, &c.*] Sic vs. 830. et ii. 75.

1280 *Nunc tibi, quo pacto, &c.*] His 16. vss. speciatim docet quomodo ferri ferrique usum reperierint prisci homines. Vult autem ferrum in usum hominum vocatum esse ab Discordia. Quanquam illud præcesserat æs, ut pote copiosius et tractabilius. Itaque prima mortalium arma fuerant manus, ungues, dentes, lapides ; post-

Sit, facile est ipsi per te cognoscere, Memmi!

Arma antiqua, manus ungues dentesque fuerunt;
 Et lapides, et item, sylvarum fragmina, ramei;
 Et, flamma atque ignes post quam sunt cognita primum,
 Posterius ferri vis est, ærisque, reperta. 1285
 Et prior æris erat, quam ferri, cognitus usus;
 Quo facilis magis est natura, et copia major.
 Ære solum terræ tractabant, æreque belli
 Miscebant fluctus, et volnera vasta serebant,
 Et pecus atque agros adimebant; nam facile ollis 1290
 Omnia cedebant armatis nuda, et inerma.
 Inde minutatim processit ferreus ensis,

o Memmi, noscere per te ipsum, quo modo natura ferri fuerit inventa. Pristina hominum arma fuerunt, manus, ungues, et dentes, et saxa, et pariter rami, quæ sunt fragmina sylvarum; et flammæ et ignes, simulatque nota fuerunt. Postea potestas ferri, et æris fuit reperta. Et usus æris prior notus erat, quam usus ferri: eo quod natura æris facilior est, et abundantia ejus copiosior. Prisci homines colebant agros ære, et turbabant tumultus belli ære, et interserebant patentes plagas; et eripiebant pecudes et arva ære. Namque haud difficile concedebant iis, qui erant armati, cunctas res invalidas, et infirmas. Postea paulatim gladius ferreus prodiiit

Mus. B. 2.—1281 *ipsum* P. et edd. vulg. per deest V. ed. Th. Ra.—1283 *lignorum fragmina* O. Mus. B. 2.—1284 *Et flamma atque* P. Vind. Voss. vet. Cant. Ald. *Et flammæ atque* vulg. *Efflaminant* V. ed. Th. Ra. *Efflammantque* Ferr. *Et flammam* O. *Et flammati* Mus. B. 1. *Et flamina atque* Mus. B. 2.—1286 *quia ferri* V. ed. Th. Ra.—1289 *fasta* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *fessa* O. *festu* Mus. B. 1. *ferabant* Nard.—1291 *credebant* V. ed. Th. Ra. *celabant celatis* Mus. B. 2. *unda* Cant.—1292 *ferus* Mus. B. 2.—1293 *obscenum*

NOTÆ

ea ignis, ubi cognitus fuit. Posterius æs. Demum ferrum. Quod utrumque non in unius belli usum, sed et in agrorum cultum paratum fuit.

1281 *Ipsi*] Supp. tibi. Alii *ipsum*, Supp. per te. Idem sensus.

Memmi] Cui suum hoc opus dedicat Lucretius, l. 27.

1284 *Ignes post quam sunt cognita, &c.*] Ignis enim non fuit cognitus una cum hominibus natis. Unde jam supra dixerat vs. 951. 'Necdum res igni aciebant tractare,' &c. Et Ovid. iv. Fast. 'Æs erat in pretio, chalybs

jam massa placebat Eheu! perpetuo debuit illa tegi.'

1288 *Solum terræ*] Terram, agros. Sic vs. 1294. et alibi passim.

1289 *Volnera*] Vulnere.

Serebant] Metaphorice. Sic Tacit. prælia serere. Sic Livius, pugnam inter se conserere: et manum conserere. Sic Plautus, Statius, et alii. Alias *ferabant*, pro inferebant.

1290 *Ollis*] Illis.

1292 *Ferreus ensis*] Sic Virg. Georg. i. 'Et curvæ rigidum falces conflantur in ense.'

Vorsaque in obscenum species est falcis ahenæ,
 Et ferro cœpere solum proscindere terræ ;
 Exæquataque sunt creperi certamina belli. 1295

Et prius est armatum in equi conscendere costas,
 Et moderarier hunc frenis, dextraque vigere,
 Quam bijugo curru belli tentare pericla.
 Et bijugom prius est, quam bis conjungere binos,
 Et quam falciferos armatum adscendere currus. 1300
 Inde boves Lucas, turrito corpore, tetros,

in usum, et forma falcis æræ mutata est in contemtum, et homines inceperunt scindere superficiem telluris ferro, et pugna belli ancipitis æquata sunt pariter ferro. Et inventum est hominem armis instructum ascendere in costas equi, et regere hunc equum loris, et pugnare dextra, antequam adire discrimina belli curru tracto duobus equis : et repertum est jungere duos equos curru antequam jungere quatuor equos, et quam conscendere currus armatos falcibus. Postea Carthagi-

////////

Macrob. vi. 1. *obscurum* P. ex Macrob. *obprobrium* omn. exempl.—1295 *sunt deest* V. ed. Th. Ra. *dubii pro creperi* Mus. B. 1.—1296 *est deest* Cant. *reperit* Lamb. *descendere* Mus. B. 2. *costris* V. ed. Th. Ra.—1297 *virgaque viere* Fab. *dextraque viere* P. in not. *vegere* Delph.—1299 *bijugos* Fab. Creech. *bijugem* Mus. B. 2.—1300 *inventum* P. in not. et edd. vulg. *escendere* Gronov. ad Liv. ii. 28. 6.—1301 *Lucas aurito* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *castar-*

NOTÆ

1295 *Creperi*] *Dubii, ancipitis. Notius, et Festus, Creperum, dubium ; unde increpitare, quia maledicta fere incerta et dubia sunt. Et Varro v. de L. L. ‘Crepusculum significat dubium ; ab eo res dubiæ creperæ dictæ, quod crepusculum, dies etiamnum sit, an jam nox, multis dubium est.’*

1296 *Et prius est armatum, &c.*] His 53. vss. seqq. ex occasione varias belandi artes enumerat. Ac primum quidem 5. vss. prioribus docet prius ex equo pugnatum esse inter homines, quam ex bijugo, seu ex curru duobus equis tracto : atque prius inventum esse curru bijugo pericula belli tentare, quam quadrigis uti, falciferisque curribus.

Armatum] Supp. hominem, aut militem. Ita Pareus et alii. At Lambinus *reperitum*.

In equi costas] In equum.

1297 *Vigere* [*vegere*] Incitare, impellere, movere, vegetare. Lambinus legit *vigere*.

1299 *Bijugom* [*bijugo*] Curru a duobus equis tracto.

Bis binos] Supp. equos. Hoc est, quadrigis uti.

1300 *Falciferos . . . currus*] De quibus III. 642.

1301 *Inde boves Lucas, &c.*] His 6. vss. subseqq. docet posterius adhibitos fuisse elephantos in prælio. Namque per boves Lucas intelligit Poëta elephantos, quos Italia, inquit Plin. lib. viii. primum vidit Pyrrhi Regis bello ; et boves Lucas appellavit in Lucanis visos anno urbis 472. Varro tamen lib. vi. de L. L. putat elephantos illos a Romanis dictos Boves Lucas a luce ; quia longe re lucebant propter inauratos clypeos, quibus ornatæ erant turres, quas dorso

Anguimanos, belli docuerunt volnera Pœnei
 Subferre, et magnas Martis turbare catervas.
 Sic alid ex alio peperit discordia tristis,
 Horribile humanis quod gentibus esset in armis; 1305
 Inque dies belli terroribus addidit augmen.
 Tentarunt etiam tauros in munere belli,
 Experteique sues sævos sunt mittere in hosteis;
 Et validos Parthei præ se misere leones,
 Cum doctoribus armatis, sævisque magistris, 1310
 Quei moderarier hiis possent, vinclisque tenere:
 Nequidquam; quoniam, permixta cæde calentes,

nenses edocuerunt juvencos Lucas, horrendos turrato corpore, et anguimanos, recipere plagas belli, et permiscere ingentes turbas Martis. Ita Discordia mæsta procreavit rem aliam ex alia, quæ esset horrenda humano generi in armis. Et adjunxit de die in diem augmentum horroribus belli. Homines quoque conati sunt uti juvenis in usu belli, et tentaverunt mittere atroces apros in hostes; et Parthi agitaverunt ante se fortes leones cum ductoribus armatis, et pugnacibus dominis; qui quirent regere illos, et retinere catenis. Sed frustra; quia ferventes strage

rito V. ed. Th. Ra. Ferr.—1302 *Anguimanus* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Anguimanes* Gryph. *Ignivomis* Mus. B. 1. et *Ignaros* pro var. lect.—1304 *Sic alii* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. in quorum ultimo tamen postrema litera erasa est. *aliud* O.—1306 *bellis* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *anguem* Mus. B. 2.—1307 *munere* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *munere* vulg. *munera* Gif. marg. Nard. Bas. *munire* V. marg.—1308 *in pro sunt* Mus. B. 2.—1309 *Parthi* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. P. in not. *partim* reliqui.—1310 *doctoribus* Vind. O. Voss. vet. Cant. *ductoribus* reliqui.—1311 *his* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B.

NOTÆ

gerebant ii. Hinc Poëta dixit: ‘Turrito corpore tetros.’

1302 *Anguimanos*] Quippe quibus proboscis, quam manum elephantorum vocant, flexilis sit, volubilis, plibilis; et locum manuum teneat. Cicero II. de N. Deor. Manus etiam data elephantis. Hos itaque primum in Lucania Pyrrhus; postea Annibal in Africa adversus Romanos eduxerunt.

Pœnei] Carthaginenses, nempe duce Annibale, ut jam monebam.

1304 *Alid* [*aliud*] Alii *alid*, ut alibi passim, metri causa.

1307 *Tentarunt etiam tauros, &c.*] His 42. vs. posterioribus docet etiam

in prælio adhibitos fuisse tauros, leones, et apros. Quos tamen ait magis dominorum detrimento fuisse, quam usui. Neque enim cæde jam permixta calentes sæviebant in solos hostes, sed et retroversi diripiebant suos dominos. ‘Permistasque dabant equitum peditumque ruinas.’

Munere [*mænere*] Munere: sic lib. I. vs. 33.

1308 *Sues sævos*] Apros.

1311 *Hiis*] Supp. leonibus. Verbum igitur moderari regit etiam dativum. Quanquam alii legunt melius *hos*.

1312 *Cæde calentes*] Sic III. 643.

Turbabant sævei nullo discrimine turmas,
 Terrificas capitum quatientes undique cristas :
 Nec poterant equites, fremitu perterrita, equorum 1315
 Pectora mulcere, et frenis convortere in hosteis.
 Inritata læa jaciebant corpora saltu
 Undique, et advorsum venientibus ora petebant ;
 Et nec opinanteis a tergo diripiebant,
 Deplexæque dabant in terram vulnere victos, 1320
 Morsibus adfixæ validis, atque unguibus uncis.
 Jactabantque suos taurei, pedibusque terebant ;
 Et latera, ac ventres, hauribant subter equorum
 Cornibus, et terram minitanti mente ruebant.
 Et validis socios cædebant dentibus aprei, 1325

confusa perturbabant, ut pote acres, catervas sine ulla distinctione, concutientes undique juba horrida capitum suorum. Neque equites valebant permulcere pectora equorum terrefacta rugitu leonum, nec lorīs vertere illa adversus hostes. Læa mittebant undique saltu sua corpora exasperata, et rictus earum inhiabant iis, qui contra accedebant: et arripiebant a tergo illos qui non prævidebant, et solutæ affligebant ad terram eos, quos plaga attigerant, hærentes magnis morsibus, et unguibus aduncis, et tauri prosternebant apros, et proculcabant pedibus, et confodiebant cornibus subter latera et ventres equorum, et animo minaci proruebant illos ad terram. Sed apri dentibus suis fortibus occidebant socios suos, et furentes im-

2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *hos* vulg. *iis* Mus. B. 1.—1314 *Terriferas* Ferr. Hunc vs. rejicit Creech.—1315 *perterrit* V. ed. Th. Ra. Ferr. Vind. Voss. vet. *perterriti* Mus. B. 1. *perterritet* Mus. B. 3.—1317 *iræ* pro *læa* V. ed. Th. Ra.—1318 *patebant* P. Vind. V. ed. O. Cant. Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. Voss. marg. *jacebant* Mus. B. 2.—1319 *deripiebant* Voss. L. B. Turneb.—1320 *volvere* Mus. B. 1. 2. *vinctos* edd. vulg.—1322 *sues* P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. *tenebant* Delph.—1323 *ad ventres* V. ed. Th. Ra. *et ventres* O.—1324 *ad terramque minitanti* edd. vulg.—1325 *At* edd. vulg. *cedebant* P. Vind.

NOTÆ

1314 *Terrificas capitum*, &c.] Sic II. 632.

1315 *Fremitu*] Supp. leonum : h. e. rugitu.

Equorum Pectora] Equos.

1317 *Inritata*] Irritata. Sic IV. 1039. et VI. 680.

Læa] Leonum sunt fæminæ.

1318 *Advorsum*] Adversum, contra.

Petebant [*patebant*] Alii *petebant*. Utrumque bene.

1320 *Deplexæque*] Supp. *læa*. Hoc est, Et deligatæ ac solutæ vinculis.

Vulnere] Vulnere. Sic vss. 1289. 1302. &c.

Victos] Hoc est, fractos, impulsos. Ita Pareus et alii. Lambinus *vinctos*, quia sic locutus est Poëta I. 35.

1323 *Hauribant*] Hauriebant. Sic alibi sciabant, pro sciebant.

1324 *Mente*] Animo. Sic alibi passim mentem tribuit feris. Vel *minari mente*, h. e. vultu minaci ac horrendo.

1325 *Socios*] Nempe alios apros.

Dentibus] Gallice, *avec leurs défenses*.

Tela infracta suo tinguentes sanguine sævei;
 [In se fracta suo tinguentes sanguine tela]
 Permixtasque dabant equitum, peditumque, ruinas.
 Nam transversa feros exhibant dentis ad actus
 Jumenta, aut pedibus ventos erecta petebant: 1330
 Nequidquam; quoniam ab nervis subcisa videres
 Concidere, atque gravi terram consternere casu.
 Si quos ante domi domitos satis esse putabant,
 Ecfervescere cernebant in rebus agundis,
 Volneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu: 1335
 Nec poterant ullam partem reducere eorum;
 Diffugiebat enim varium genus omne ferarum,
 Ut nunc sæpe boves Lucæ, ferro male mactæ,

bucbant suo cruore spicula, quæ in seipsis frangebantur; et faciebant confusam cladem equitum et peditum. Namque equi obvertentes latera effugiebant sævos morsus dentium; vel elati verberabant auras: sed frustra; siquidem cerneves illos abscissos a nervis procumbere, et ponderoso lapsu percutere humum. Itaque, quos apros et tauros credebant bene fuisse subactos domi, videbant tamen illos ardescere in rebus agendis, plagis, fremitu, fuga, timore, ac perturbatione. Neque homines valebant revocare ullam partem illorum; namque diversum hoc genus belluarum ferocium fugiebat huc illuc; veluti plerumque boves effugiunt e templis, ubi male

Cant. Ald. Ferr. *cedebat* V. ed. Th. Ra.—1326 *alio tinguentes* Voss. marg. Hunc vs. suspectum habent Lamb. et Creech.—1327 Hunc delendum censent Lamb. Mar. Creech. Gif. Deest Nard. Bas.—1329 *dentis ad auctus* P. Vind. Voss. vet. Ald. *dentibus adauctus* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. Mus. B. 3. *dentibus ictus* O. *dentibus adauctas* Mus. B. 1. *dentibus ad auctas* Cant. *dentis adactus* Mus. B. 2. Nard. Ald. sec. *dentibus ad auctus* Ferr. *dentis ad ictus* Gryph.—1330 *vento se recta* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *ventose recta* Cant. *parebant* V. ed. Th. Ra. *putebant* Ferr.—1331 *a nervis* vulg.—1333 *Sic* edd. vulg. *satis* deest V. ed. Th. Ra.—1334 *Effervescere* quidam. *rebus angustis* Mus. B. 2.—1336 *reducere* P. Mus. B. 2. Cant. Ald. Bip.—1338 *templis ferro male* cæsa Gif. Par. Delph. Cout. *male mactata* Gryph. Nard. Bas. *mactat* Ferr. V. ed.

NOTE

1326 *Infracta*] Non fracta.

1329 *Exibant*] Effugiebant, declinabant. Sic lib. vi. 1204. 1215. Sic Virg. *Æn.* xi. 'Vim viribus exit.' Sic Manil. v. 194. 'Nunc exire leves missas, nunc mittere palmas.' Metaphora ducta a Gladiatoribus.

1333 *Quos*] Nempe tauros atque apros.

1334 *Ecfervescere* [*Effervescere*] Ab verbo fervere, is, tertiæ conjug. Alii *Effervescere*, a verbo ferveo, es, se-

cundæ conjug. Utrumque enim fuit in usu.

1336 *Eorum*] Nempe taurorum atque aprorum.

1337 *Ferarum*] Taurorum scilicet ac aprorum.

1338 *Lucæ* [*templis*] Ita Pareus et alii complures; bene, ut patet ex ipsa verborum interpretatione. Labinus vero *Lucæ*, minus bene. Neque enim cæduntur elephantii. Deinde comparatio est.

Diffugiunt, fera facta suis quom multa dedere.

Si fuit, ut facerent : sed vix adducor, ut ante 1340

Non quierint animo præsentire, atque videre,
Quam commune malum fieret fedumque, futurum :

Et magis id possis factum contendere in omni,
In variis mundis, varia ratione creatis,
Quam certo atque uno terrarum quo lubet orbi. 1345

Sed facere id non tam vincundi spe voluerunt,
Quam dare quod gement hostes, ipseique perire,
Quei numero diffidebant, armisque vacabant.

Nexilis ante fuit vestis, quam textile tegmen :

fuereunt mactati, postquam tamen fecerunt suis dominis multa mala crudelia. Ita saltem res potuit esse ut facerent. Verum vix existimo, ut homines ubi non potuerint mente præcognoscere ac prævidere, quam infortunium foret commune et turpe sibi. Et ratio est ut queas tueri id potius fuisse peractum in universo et in diversis mundis diverso modo factis, quam in certo et in uno quovis orbe terrarum. Verum, qui non fidebant suo numero, et qui carebant armis, voluerunt facere istud, non tam spe superandi, quam facere, quod hostes querebantur; et ipsi voluerunt interire. Vestimentum internexum prius extitit, quam vestis intertexta: inter-

*****

Th. Ra.—1339 *fera fata* O. P. in not. quom Mus. B. 2. tum Mus. B. 3. cum reliqui.—1340 *Sic* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1.—1341 *persentire* Mus. B. 2.—1342 *fuereit* P. V. ed. Gif. Par. Delph. Th. Ra. Ald. *fuereit* P. in not. *fuereit* edd. vulg.—1345 *certi uni* Mus. B. 2.—1346 *tum* V. ed. Th. Ra. *ricendi* Ferr.—1347 *perirent* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—1348 *vocabant* P. Ald.—1349 *Nixilis*

NOTE

Mactæ [cæsæ] Parens, bene. Laminus *mactatæ*, vel *mactæ*.

1340 *Si* [Sic] *fuit, ut facerent* Sic fieri potuit, ut boves illæ male cæsæ mala tanta facerent suis immolatoribus.

1342 *Fieret* [fuereit] Antiquæ pro foret, aut esset. Sic supra vs. 177. et III. 849. Porro, *quam commune, malum, &c.* H. e. quam valde sibi cum adversariis hoc malum futurum esset commune. Vel quam æqualiter et peræque hæ feræ sibi et adversariis futuræ essent exitio.

1343 *In omni* In universo. Sic passim vocat omne, τὸ πᾶν universum.

1347 *Quod gement* Propter quod gement. H. e. dare ploratus hos-

tibus. Sic Terent. in Phorm. 'Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata, et quod tuo viro oculi doleant?'

Ipseique Nimirum ii, qui feras in prælio adhibuerunt diffidentes numero, aut armis vacantes.

1349 *Nexilis ante fuit, &c.* His jam II. vs. docet post ferri inventionem tantum repertas esse nexiles et textiles vestes; quia utraque ferro paratur. Ante vero amiciebantur homines pellibus animalium. Studium autem imprimis virile fuit, lanam facere, ac lanæ fila texere, quia viri solertiores sunt fœminis, donec agriculturæ operam daturi fœminas lanificio subrogarunt.

Textile post ferrum est ; quia ferro tela paratur : 1350
 Nec ratione alia possunt tam lævia gigni,
 Insilia, ac fusei ; radiiei, scapeique, sonantes.

Et facere ante viros lanam natura coëgit,
 Quam muliebre genus ; nam longe præstat in arte,
 Et solertius est multo, genus omne virile : 1355

Agricolæ donec vitio vortere severei ;
 Ut muliebribus id manibus concedere vellent,
 Atque ipsei pariter durum subferre laborem,
 Atque opere in duro durarent membra, manusque.

At specimen sationis, et insitionis origo, 1360

texta vero vestis extitit post ferrum, quia tela conficitur ferro. Neque ullo alio modo jam fieri queunt politi axes textorii, fusi, radii textorii, et scapi resonantes textorum. Et natura subegit potius mares facere lanam, quam sexum fœmininum ; (etenim sexus masculinus multo magis excellit in hac arte, et longe ingeniosior est, quam fœmininus) usquedum austeri agricultores dederunt vituperio, ita ut cuperent permittere istud manibus fœmininis, et ipsi mallent exercere opus magis arduum, et firmare artus et manus in labore firmiori. Verum ipsa natura parens

V. ed. Th. Ra.—1350 *post factum P. conject. in not. qui Cant. paratur P.* V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. *parantur* vulg.—1351 *jam lævia* Delph.—1352 *fusi et edd. vulg. radiis* O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *capique* Ferr. V. ed. Th. Ra. *campique* Mus. B. 2.—1355 *est deest* V. ed. Th. Ra.—1358 *potius durum edd. vulg.*—1359 *Spurium hunc esse ait Fab. durarunt* Nard. P. Ald.—1360 *A Vind. Ad V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—*

NOTÆ

1350 *Tela*] Sing. Ita Pareus et alii complures. Lambinus, *tela parantur*. Tela, plur. H. e. instrumenta, quibus vestis nexilis et textilis conficitur.

1352 *Insilia*] Pareus et alii. Insele autem axis est textorius, circa quem tela volvitur. Lambinus legit, *Insula*. Idem.

Radiiei] Gallice, *Navette de tisserant*.

Scapei] Scapus instrumentum est, quo tela percutitur et condensatur.

1359 *Opere in duro*] In agris colendis, in opere rustico faciendo.

Durarent] Dura et callosa membra redderent. Gallice *s'endurcir au travail*.

1360 *At specimen sationis, &c.*] His 1b. vss. docet de prima agricultura,

cujus rudimenta prima ostendit hominibus ipsa natura ; quandoquidem decidui arborum fructus suo tempore pullulare ac crescere in virgas videbant, quas et transplantare, et inserere diversis arboribus ausi sunt. Interim varia cultura terram cicurabant, quæ multo cum fœnore dulces fœtus ex agrestibus rependebat. Relegabant insuper sylvas ac saltus in summos montes ; substituebant campos, et colles, in quibus extendebant prata, lacus, rivos, ac segetes, oleas etiam ex ordine disponebant, sicut jam multis in locis cernere licet longos arborum tractus dispositos, variisque modis distinctos.

Specimen] Documentum, exemplum.

Ipsa fuit rerum primum Natura creatrix :
 Arboribus quoniam baccæ glandesque caducæ
 Tempestiva dabant pullorum examina subter.
 Unde etiam lubitum est stirpeis committere ramis,
 Et nova defodere in terram virgulta per agros.

1365

Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
 Tentabant; fructusque feros mansuescere terra
 Cernebant indulgendo, blandeque colundo :

rerum fuit primo documentum et auctrix serendi et inserendi; siquidem baccæ et glandes cadentes ex arboribus subministrabant fœtus tempesticos arborum pullulantium. Postea quoque placuit inserere ramis feraces surculos; et demittere altius in terram recentia virgulta per arva. Postea experiebantur diversum cultum grati agri, et videbant exercendo, et molliter excolendo terram, fruges agrestes dulcescere

1361 cicatrix Ferr. V. ed. Th. Ra.—1362 buccas V. ed. Th. Ra. bacæ O.—1363 propter Mus. B. 2.—1364 Inde Mus. B. 2. Gif. Par. ramos Mus. B. 3.—1367

NOTE

1362 *Baccæ*] Plur. vox est, quæ diversorum fructuum genera significat, ut lauri, olivæ, palmæ, corni, myrti, et aliarum id genus arborum.

Caducæ] Deciduæ, lapsæ.

1363 *Pullorum examina*] Fœtus arborum pullulantium. Examina dicuntur proprie de apibus.

1364 *Stirpeis committere ramis*] Unum hoc est e pluribus insitionis genus: Gallice, *greffer en fente*. Sed de variis modis, quibus arbores naturaliter et artificiose proveniunt, consule Virgilium lib. II. Georg. ab initio. Is enim docet arbores naturaliter tribus modis concrescere: I. sponte, ut siler et genistæ, populus et salices: II. semine, ut castaneæ, quercus, et æsculus: III. radice, ut cerasus, ulmus, et laurus. Hominum vero industria docet arbores procreari posse septem modis. I. Cum stolones una cum radicibus avulsis ex arborum corporibus mandantur scrobibus. II. Cum trunci seu stipes una cum radicibus, aut etiam sudes fissæ, aut valli acuti, defodiuntur in terram. Sudes autem in formam crucis findi solent

cum infodiuntur; unde Virg. Georg. II. 25. vocat eas quadrifidas. III. Cum rami in modum arcus curvati, nec ab arboribus resecti, demittuntur in terram et infodiuntur. Quæ propagatio vitis est. IV. Cum arbusculæ, una cum terra quæ circumtegit illas, in alium locum transferuntur. V. Cum surculus amputatus e summa arbore in terram defoditur, etiamsi nihil habeat radicis. VI. Cum caudex olivæ carens omni radice sectusque per medium in partes plures infoditur. VII. Cum rami arboris unius inseruntur alteri arbori. Quæ vera insitio est, ejus duplex tamen genus est. Alterum dicitur inoculatio; Gallice, *greffer en ecusson*. Alterum insitio; Gallice, *greffer en fente*. Virg. Georg. II. 73. et seqq. 'Nec modus inserere atque oculos imponere simplex,' &c. 'Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte Finditur in solidum cuneis via, deinde feraces Plantæ immittuntur,' &c.

1368 *Indulgendo*] Exercendo, colendo suaviter. Sic Virg. Georg. II.

Inque dies magis in montem subcedere Sylvas
Cogebant, infraque situm concedere cultis : 1370

Prata, lacus, rivos, segetes, vinetaque læta,
Collibus et campis ut haberent ; atque olearum
Cærula distinguens inter plaga currere posset,
Per tumulos, et convalleis, camposque, profusa.
Ut nunc esse vides vario distincta lepore 1375

Omnia ; quæ, pomis intersita dulcibus, ornant,
Arbustisque tenent felicibus obsita circum.

At liquidas avium voces imitarier ore
Ante fuit multo, quam lævia carmina cantu
Concelebrare homines possent, aureisque juvare. 1380

e terra. Et de die in diem magis faciebant saltus sylvestres sursum cedere in montes, et relinquere inferiorem locum culturis ; ut haberent in collibus et in campis prata, lacus, rivulos, frumenta, et grata vineia : et ut tractus cæruleus olivarum discernens quæque quiret interlabi prolata per agros, per convalles, et per colles : veluti hodie cernis cuncta discreta diversa venustate, quæ intermiscent et decorant passim mitibus pomis, et occupant circumsata feracibus arboribus. Sed longe prius fuit æmulari ore claras loquelas volucrum, quam mortales quirent celebrare versus cantu, et delectare aures. Et Zephyri primo edocuerunt per concava murmura

~~~~~

terræ Gassend.—1369 *succidere* Mus. B. 2.—1370 *situm concedere* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *suum concedere* V. ed. Th. Ra.—1372 *ac habere* Mus. B. 2.—1373 *cernere posset* Gassend.—1374 *protusa* Delph. *præfusa* V. ed. Th. Ra.—1375 *varia* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1376 *ducibus* Cant. *ornat* Mus. B. 2.—1377 *opsita* V. ed. Th. Ra. O. *opposita* Vind.—1379 *lenia car-*

NOTÆ

1369 *Subcedere*] Sursum cedere, ascendere.

1370 *Infraque situm [locum]* H. e. locum inferiorem.

1373 *Inter plaga currere*] Tmesis, intercurrere.

1377 *Obsita circum*] Circumsata.

1378 *At liquidas avium, &c.*] His jam 44. vss. docet de primis musicæ rudimentis. Vult itaque Lucretius desides homines et admirabundos studuisse primum ore atque sibilis imitari modulos avium. Post vero, vento monstrante viam, atque agitante aridas cicutæ ferulas ac arundines cavas, observasse illa resonare : hinc decisas cicutas inflare cœpisse, donec solidiori

e materia dulcisonam compegerint tibiam, cuius ad sonitum saltabant incomposite, seque parabant saturi ad somnum, vel somnum eludebant. Quod et tempore suo facere vigilantes queritur. Habet enim, inquit, nescio quam gratiam obvia rerum novitas, quæ præteritarum rerum æstimationem deterit. Sic odium glandis cepit homines, ut gulæ indulgerent : sic herbas spreverunt, ut mollihus et auratis cubilibus decumberent : sic pelles deposuerunt, ut purpureas vestes induerent.

Liquidas] Claras : II. 145.

1380 *Aureisque juvare*] Auresque delectare. Sic vs. 1389. et 1406.

Et Zephyri, cava per calamorum, sibila primum
 Agresteis docuere cavas inflare cicutas.
 Inde minutatim dulceis didicere querelas,
 Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum,
 Avia per nemora ac sylvas saltusque reperta, 1385
 Per loca pastorum deserta, atque otia dia.

Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
 In medium, ratioque in luminis eruit oras.

Hæc animos ollis mulcebant, atque juvabant,
 Cum satiate cibi; nam tum sunt otia cordi. 1390

Sæpe itaque inter se, prostratei in gramine molli,
 Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ,

arundinum rusticos inflare calamos concavatos. Hinc paulatim edidicerunt suaves questus, quos fistula percussa digitis cantantium reddit, quæ quidem inventa fuit in mediis sylvis invitis, et nemoribus et saltibus, et in locis desertis pastorum, atque in divinis otiiis. Ita ætas sensim profert in lucem, et solertia hominum educit in regiones lucis quamlibet rem. Hæc res demulcebant priscis illis hominibus mentes, et delectabant cum satietate ciborum. Etenim tunc temporis hæc res cunctæ placent. Igitur plerumque jacentes simul in tenera herba juxta rivulum aquæ, sub

mina Gryph. marg. V. marg. 1.—1384 *fondit* Mus. B. 2.—1385 *Oria* V. ed. Th. Ra. *repta* V. ed. Th. Ra.—1386 *que otia oia* i. e. *omnia* Mus. B. 2.—1387 *quidris* P. Ald. *quid quis* V. ed. Th. Ra. *actas* V. ed. Th. Ra.—1388 *ratio que* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. *erigit* V. marg. 1. Voss. vet. *exiit* Mus. B. 2.—1389 *Nec* Mus. B. 2. *olim* pro *ollis* O. Mus. B. 1. *juvabat* V. ed. Th. Ra.—1390 *Cum satiare* V. ed. O. *Consotiare* Mus. B. 2. *Cum satiata* Cant. *tibi pro cibi* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *natam cum sit otia* Mus.

NOTÆ

1381 *Et Zephyri, cava, &c.*] H. e. Et Favonii docuerunt rusticos inflare cicutas, ex eo quod calami ab iis agitati sibilos edebant.

1382 *Cicutas*] Calamos, cannas. Sic IV. 590. 'Unco sæpe labro calamos percurrit hiantes.'

1386 *Dia*] Divina, dulcia. Sic vs. 942. 'dia pabula.' II. 172. 'dia voluptas,' &c.

1387 *Sic unum, &c.*] Hi 2. vss. reputantur vs. 1453.

Quidquid] Quidque. Sic vs. 771. et alibi passim.

1388 *In medium*] In publicum, in lucem, palam.

1389 *Hæc animos ollis, &c.*] H. e. his cantibus rudes illi homines mulcebantur ac delectabantur eo ipso tempore, quo epulabantur et satiabantur. Vel, una cum cibo, quo satiabantur, agresti musica animos suos oblectabant.

1390 *Satiare*] Satietate. Utrumque enim dicitur, satias, atis; satietas, atis: II. 103.

Sunt cordi] H. e. sunt grata.

1391 *Sæpe itaque inter se, &c.*] Hi 5. vss. positi sunt fere iidem lib. v. 29. et seqq. Consule annotationes nostras ibid.

Non magnis opibus jocunde corpora habebant :
 Præsertim, quom tempestas ridebat, et anni
 Tempora pingebant viridanteis floribus herbas. 1395
 Tum joca, tum sermo, tum dulces esse cachinnei
 Consuerant : agrestis enim tum musa vigebat.
 Tum caput, atque humeros, plexis redimire coronis,
 Floribus, et foliis, lascivia læta monebat :
 Atque extra numerum procedere, membra moventeis 1400
 Duriter : et duro terram pede pellere matrem :
 Unde oriebantur risus, dulcesque cachinnei ;
 Omnia quod nova tum magis hæc, et mira, vigeabant.
 Et vigilantibus hinc aderant solatia somno,

frondibus proceræ arboris, bene curabant corpora sua sine magnis divitiis ; præcipue quando tempus ardebat, et tempestates anni conspergebant floribus virentia gramina. Tunc ludi, tunc colloquia, tunc grati risus soliti sunt esse ; numque tunc rustica Musa florebat : tunc hilaris mollities admonebat circumcingere caput et humeros coronis circumplexis, et floribus, et frondibus ; et agentes suos artus incomposite progredi firmiter, et firmo pede percutere tellurem parentem. Qua ex re risus, et grati joci nascebantur, eo quod hæc res tunc temporis recentiores, et admirabiliores erant. Atqui etiam inde solatia dulcia soporis nascebantur vigilantibus, ita

B. 2. omnia chordæ Voss. marg. omnia cordi alii.—1393 *jocunde* Mus. B. 1. 2. 3. *jocunde* vulg. in cunole V. ed. Th. Ra. *rix unde* Voss. vet. *habebunt* Mus. B. 1. *alebant* V. marg. 1.—1394 *riolebat* V. ed. Th. Ra.—1395 *pinguebant* Mus. B. 1. O. Cant. Ferr.—1396 *loca* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *dulcibus cachinnis* Mus. B. 1.—1397 *Consueverant* Cant. *Consuerunt* Gif. Par. Delph. Lamb.—1398 H. vs. et quinque seqq. desunt Mus. B. 2. *corollis* Gif. Par. Delph. Cout.—1399 *movebat* P. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1403 *hoc* V. ed. Th. Ra. *et deest* Mus. B. 2. *vigebat* Mus. B. 1. 3.—1404 *Erigilantibus* Voss. marg. *huic* V. ed. Th. Ra. *somni*

NOTE

1394 *Anni Tempora*] Nempe ver et æstas.

1398 *Redimire coronis*] Respicit Poëta ad corollarum ejus seculi in conviviis luxum, quibus non modo vina et calices coronare mos erat, verum etiam capita, colla, ipsosque adeo humeros discumbentium. Quo spectat etiam illud Tibulli : ‘ Et capite et collo mollia sarta gerat.’

1399 *Lascivia*] Mollities, lasciva voluptas.

Monebat] Quidam legunt, *jubebat*.

1400 *Extra numerum*] H. e. non in

numerum, incomposite. Cui opponitur, in numerum, vel ad numerum : IV. 789.

1401 *Duriter*] Antiquitus pro dure. Sic Terent. in Adelph. ‘ Factum a vobis duriter.’ Et in And. ‘ Parce ac duriter agebat.’ Est autem saltare duriter, calcibus terram petere atque percutere, rusticorum more.

Terram matrem] Lib. II. 598.

1401 *Hinc*] Nimirum ex eo, quod sequitur, ‘ Ducere multimodis voces,’ &c.

Solatia somno [*somni*] Somnum. Qui

Ducere multimodis voces, et flectere cantus; 1405
 Et supera calamos unco percurrere labro :
 Unde, etiam vigiles, nunc hæc adcepta tuentur,
 Et numeris servare genus didicere; neque hilo
 Majore interea capiunt dulcedine fructum,
 Quam sylvestre genus capiebat terrigenarum. 1410
 Nam, quod adest præsto, nisi quid cognovimus ante
 Suavius, in primis placet, et pollere videtur;
 Posteriorque fere melior res illa reperta
 Perdit, et inmutat, sensus ad pristina quæque.
 Sic odium cepit glandis; sic illa relicta 1415
 Strata cubilia sunt herbis, et frundibus aucta.

*variis modis proferre voces, et movere cantus, et pervadere aduncis labiis super can-
 nas. Inde vigilantes quoque homines hodie observant has res, et edidicerunt conser-
 vare modum numerorum; neque interim percipiunt utilitatem majori cum voluptate,
 quam olim agrestis gens hominum e terra genitorum percipiebat. Etenim illud,
 quod sponte præsens est, (nisi forte agnoverimus antea aliquid dulcius,) præcipue
 aridet, et videtur valere; et ultima res ferme præstantior videtur, et destruit
 pristinas res inventas, et mutat sensus ad quaslibet res præteritas. Ita fastidium
 glandis incept: ita derelicti sunt illi pristini lecti depressi humi, ornatique gra-*

////////

Vind. et edd. vulg.—1405 *multimodus* corr. P. in not. V. marg. 1.—1406 *supra*
 Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. *rauco* pro *unco* P. in not. Mus. B. 1. Ferr.—1408
numeris P. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed. *numerus* P. in not. et edd. vulg.—1409
Majore P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *Majorem* vulg. *dul-
 cedinis* edd. vulg.—1410 *capiebat* deest Mus. B. 2.—1413 *ulla* V. marg. 1.—
 1414 *invitat* V. marg. 1.—1415 *cepit* Mus. B. 3. Cant. Ald. sec. *cæpit* vulg.—

NOTÆ

enim dormire nequibant olim, eos va-
 riis cantibus et vocibus solabantur
 veteres.

1406 *Supera*] *Supra*; nimirum in
 superiori parte calamorum. Sic l.
 iv. 590. ubi hic vs. positus est.

1408 *Numeris* [*numerus*] *Nume-
 rorum*.

1409 *Majore*] *Alii Majorem*, supp.
 fructum.

1410 *Sylvestre genus terrigenarum*] *Homines* prisci e terra nati, et in
 sylvis primum degentes. Sic vs. 1426.
 et supra vs. 803. et seqq.

1413 *Posterior fere, &c.*] H. e. fere
 evenit, ut res posterior sit melior, et
 perdat atque ex animo deleat res
 pristinas et prius repertas.

1414 *Inmutat, sensus ad pristina*] H.
 e. faciat ut pristina quæque minus
 grata sint et jucunda sensibus, quam
 antea fuerant.

1415 *Sic odium, &c.*] Rem confir-
 mat exemplo, atque ostendit inventis
 frugibus odium glandis cepisse mor-
 tales: inventis textilibus et purpu-
 reis vestibus pelles fuisse contentui;
 et similia.

Pellis item cecidit, vestis contempta ferina ;
 Quam reor invidia tali nunc esse repertam,
 Ut letum insidiis, qui gessit primus, obiret :
 Et tamen inter eos distractam, sanguine multo, 1420
 Disperiisse ; neque in fructum convortere quisse.
 Tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura, curis
 Exercent hominum vitam, belloque fatigant ;
 Quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit :
 Frigus enim nudos sine pellibus excruciabatur 1425
 Terrigenas ; at nos nihil lædit veste carere

minibus et foliis. Similiter pellis exuta est, et spretum est tegumen ferarum: quod puto tunc temporis inventum fuisse eo odio, ut is homo, qui prior tulit illud, defungeretur mortem insidiis; et denique puto illum dilaceratum sparsisse tale vestimentum plurimo sanguine inter priscos illos homines, nec potuisse vertere illud in utilitatem. Itaque in illo tempore pelles cruciabant solitudinibus vitam mortaliū; hodie vero aurum et purpura sollicitant eos, et vexant bello. Qua in re, ut puto, majus malum nobis inest. Namque frigus tunc quidem vexabat homines filios terræ nudatos absque pellibus, sed non vexat nos non habere vestimentum pur-

-----

1417 *ferina est* vulg.—1418 *nunc* V. ed. Voss. vet. et L. B. Cant. Th. Ra. *tunc* vulg.—1420 *tamen* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *tandem* edd. vulg. *distractam* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *distractum* reliqui.—1421 *Dispersisse* edd. vulg.—1422 *curæ est* Mus. B. 1.—1423 *fatisant* V. ed. Th. Ra.—1424 *residit* edd. vulg.—1426 *nihil* Vind.

NOTÆ

1418 *Quam reor invidia, &c.*] H. e. quam vestem ferinam ita puto inventori ipsi fuisse invidiosam, ut is, qui primus eam gessit, per insidias ab aliis fuerit interfectus. Quippe quæ a multis cupita fuerit ac cædibus distracta.

1420 *Distractam* [*distractum*] In multas partes laceratum, supp. eum, qui primus vestem ferinam gessit. Alias, *distractam*, supp. vestem.

1421 *Disperiisse* [*Dispersisse*] Contaminasse. Quidam legunt, *disperiisse*; sed minus eleganter.

1422 *Tunc igitur pelles, &c.*] His 13. vs. jam luxum hominum posteriorum damnat Poëta, qui nondum pro pellibus aut veste ferina pugnent, sed pro auro et purpura; cum tamen homini sat sit plebeia vestis, ad frigus arcendum. Valeant ergo vani labo-

res et inanes curæ, quarum illicitis nesciunt sibi mortales moderari, sed ob quas vitam provehunt quasi in altum mare, variosque sibi belli commovent æstus, quos sedare nusquam poterunt.

Aurum et purpura] I. e. aurata et purpurea vestis, ut sese explicat Poëta vs. 1427.

Curis Exercent] Vexant, tranquille vivere non sinunt.

1425 *Frigus enim nudos, &c.*] Necessitas enim primo vestium usum reperit; frigoris scilicet arcendi causa. Deinde luxus et voluptas provexerunt purpureas et auro insignes atque acru pictas vestes.

1426 *Terrigenas*] Primos homines, quos terræ filios fuisse putat. Sic vs. 1410. et 803.

Purpurea, atque auro signisque rigentibus apta ;
 Dum plebeia tamen sit, quæ defendere possit.
 Ergo hominum genus in cassum, frustra, laborat
 Semper, et in curis consumit inanibus ævom : 1430
 Nimirum, quia non cognovit, quæ sit habendi
 Finis, et omnino quoad crescat vera voluptas :
 Idque minutatim vitam provexit in altum,
 Et belli magnos commovit funditus æstus.
 At vigiles mundi magnum vorsatile templum 1435
 Sol et luna suo lustrantes lumine circum

pureum contextum auro et figuris magnis, modo tamen habeamus vulgare, quod queat tueri nos a frigore. Igitur gens humana nequicquam et in vanum sollicitatur perpetuo, et conerit atatem suam in vanis solitudinibus : scilicet, quoniam non novit, quis modus habendi sit, et quousque verum gaudium prorsus excrecat ; et ipsa paulatim produxit vitam suam in mare, et excitavit ingentes omnino procillas belli. Interea vero sol et luna perenniter peragrans vastum et mobilem fornitem cæli sua

~~~~~

V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. nil vulg.—1427 *vigentibus* V. ed. Th. Ra. P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *ingentibus* vulg. *gemmisque insigniter apta* Gassend. *acta* Mus. B. 1.—1428 *plebe lata mens id* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *que* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *quoque* V. ed. Th. Ra. *defende* V. ed.—1430 *in deest* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. O. Ferr. Th. Ra. *Et semper curis* O. Mus. B. 1. 2. *manibus* V. ed. Th. Ra.—1432 *quo adcrevit* V. ed. Th. Ra. *quo adcrevit* Mus. B. 3. Cant.—1433 *perduxit* Mus. B. 2.—1434 *communit fonditus* Mus. B. 1.—1435 *magnum et P. Vind. Cant. et edd. vulg. vigilis* Mus. B. 3. *sed i in rasura est.*—1436 *lustrans* V. ed. Th. Ra.—1437 *Producere* Mus. B. 2.

NOTE

1429 *Frustraque, laborat*] Quia non contentus est parvo ac modico, nec cognoscit, quæ sit habendi finis. Sic præclare Manilius iv. ab initio. 'Quid tam sollicitis vitam consumimus annis? Torquemurque metu, cæcæque cupidine rerum ; Æternisque senes curis, dum quærimus ævum, Perdimus ; et nullo votorum fine beati Victuros agimus semper, nec vivimus unquam ; Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit : Nec, quod habet, numerat : tantum quod non habet, optat,' &c.

1433 *In altum*] In mare. Metaphora est, qua vitam hominis comparat cum oceano, qui continuis æstibus

agitatur.

1435 *At vigiles mundi, &c.*] His 4. vss. scribit Poëta mortales ex solis et lunæ cursu didicisse annorum tempora circumagi, atque in orbem redire, et statos ac certos esse rerum ordines. Itaque in tantum brevi exercuerunt Astronomiam homines, ut non solas siderum leges perscrutati fuerint, sed et sideribus leges præscripserint.

Vigiles] Supp. sol et luna ; quippe quæ perpetuo mundum lustrent.

Mundi] Cæli, i. 74. 788. &c. *Mundi templum*] Cælum, vs. 491. 492. et ii. 1037.

Perdocuere homines annorum tempora vorti ;
Et certa ratione geri rem, atque ordine certo.

Jam validis sæptei degebant turribus ævom ;
Et divisa colebatur, discretaque, tellus. 1440

Tum mare velivolis florebat propter odores :
Auxilia, ac socios, jam pacto fœdere, habebant :
Carminibus quom res gestas cœpere poëtæ
Tradere : nec multo prius sunt elementa reperta.
Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas 1445
Nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.

Navigia, atque agri culturas, moenia, leges,
Arma, vias, vesteis, et cætera de genere horum

luce edocuerunt mortales tempora annorum circumagi ; et rem fieri certo modo, et stato ordine. Tunc mortales vallati fortibus arcibus agebant vitam : et terra distincta, et terminata colebatur ab illis. Tum pelagus florescebat navibus curvis et veliferis : tunc habebant auxilia et socios inita amicitia, quando poëtæ inceperunt mandare versibus res factas, nec multo antea literæ inventæ fuerunt. Quapropter seculum nostrum non potest videre, quid sit factum antea, nisi ea via, qua ratio ostendit vestigia. Itaque usus una et experientia animi solertis et progredientis paulatim peredocuit sensim nos navigationem, et agriculturam, urbes, leges, arma,

~~~~~

—1439 *degebat* Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—1440 *districtaque* V. ed. Th. Ra. Bodl. *descriptaque* Gif. L. B. Par. Delph. Cout. *discerptaque, disceretaque* Voss. marg.—1441 *Jam mare velivolum florebat navibus pandis* edd. vulg. *Tum mare velivolum florebat navibus pontus* Servius ad Virg. *Æn. vii. 804. navibus ponti* Gif. L. B. Par. *Protei ad oras* Voss. marg. *propter honores* Voss. marg.—1442 *ac* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. et reliqui. *pacto tempore* Mus. B. 2.—1444 *multo plus* V. marg. 1. *multo post* Mus. B. 1.—1445 *auctum* P. Th. Ra. Ald. *actum* P. in not.—1446 *nequid* V. ed. Th. Ra. *ratione* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *monstrant* Mus. B. 2. *monstra* V. ed.—1447 *agriculturas* Vind. V. ed. O. Delph.—1448 *et deest* Vind. V. ed. Mus.

NOTÆ

1439 *Jam validis sæptei, &c.*] His 18. vs. postremis docet Poëta de prima poëseos origine; cœperunt enim tandem poëtæ canere facinora, hymnisque heroas concelebrare. Qui mos hodie observatur etiam apud Indos, vicemque historiæ rependit. Tandem docet Poëta ceteras artes usu et solertia hominum repertas esse, ita ut, quæ prior inventa fuerit ex illis, vix facile discerni possit.

1440 *Discretaque* [*descriptaque*] Describere est partiri, et quasi limitibus

positis dividere, et suam cuique partem attribuere.

1441 *Propter odores* [*navibu'*] Navibus.

Pandis] Lambinus, bene: h. e. curvis. Pareus vero *ponti*.

1444 *Nec multo prius*] Nimirum, quam poëtæ res gestas carminibus tradere cœperunt.

Elementa] Literæ, literarum characteres: i. 198.

1446 *Qua*] Supp. via, aut ratione Adverbialiter usurpatur.

Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
 Carmina, picturas, ac dædala signa, politus 1450
 Usus, et inpigræ simul experientia mentis,
 Paullatim docuit pedetentim progredienteis.

Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
 In medium, ratioque in luminis erigit oras.
 Namque alid ex alio clarescere corde videbant 1455
 Artibus, ad summum donec venere cacumen.

itinera, vestimenta, et reliqua ejusmodi commoda vitæ; atque etiam voluptates vitæ prorsus omnes, et versus, et picturam, et perpolire statuas artificiosas. Itæ ætas producit in lucem minutatim unam quamlibet rem, et ratio edit eam in regiones lucis. Etenim cernebant in artibus rem aliam elucere ex alia, usquedum tandem pervenerunt ad extremum fastigium rerum.

////////

B. 3. Ferr. Th. Ra.—1449 *Prima* V. ed. Th. Ra. *vita effunditur* Voss. vet. *vita cultus* et V. marg. 1. Ferr. Mus. B. 1. *fonditus* Mus. B. 2.—1450 *ac* Cant. et vulg. *politus* Wakef. emend. *polito* Vind. Mus. B. 2. 3. O. *politos* Ferr. V. ed. Th. Ra. *polita* Voss. vet. et Voss. marg. *polire* reliqui.—1452 *progredienteis* P. Ald. Voss. vet. *progredientes* reliqui.—1453 *actas* V. ed. Th. Ra.—1454 *eruit oras* edd. vulg.—1455 *aliud* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. et Voss. L. B. a m. sec. *ex deest* Mus. B. 1. *videmus* Mus. B. 1. Voss. vet. et edd. vulg.—1456 *Partibus* Benth. ex conj.

NOTÆ

1449 *Præmia*] Supp. vitæ, hoc est, commoda. Sic vss. 5. 868. 1150. et lib. III. vss. 913. et 970.

1450 *Dædala signa, politus*] H. e. sculpturam. Dædalus, a, um, Græca vox est, quæ idem significat ac arte laboratus, artificiosus, ingeniosus, ut monui I. 7. et II. 504. IV. 551. et su-

pra hoc lib. vs. 235.

1452 *Pedetentim progredienteis*] Sic vs. 534.

1453 *Sic unum quidquid, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt jam supra vs. 1387.

1455 *Namque alid ex alio, &c.*] Sic Manil. I. 90. ‘Semper enim ex aliis alias [artes] prosemnat usus.’

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

PRI MI triginta tres vss. hujusce libri continent, tam ipsarum Athenarum, quam Epicuri Atheniensis, laudes. Sequitur ad vs. 95. qualem ab Epicureo philosopho expectes, argumenti hujus libri explicatio: et de meteoris dicturo primum occurrunt tonitrus, fulgur, fulmen; de quibus diligenter disputat: et demum istos deridet, qui, neglectis causis naturalibus, ipsum Jovem fulmina jaculari existimant, ad vs. 421. His subjungitur, (nam prester fulmini affinis) a vs. 422. presteris brevis explicatio. Deinde, a vs. 450. ad vs. 533. multa de nubibus et pluvia; pauca de iride, de nive, vento, grandine, pruina, et gelu, disputat. Si terræ motus causas velis cognoscere, a vs. 542. ad vs. 606. habes fuse explicatas. A vs. 606. ad vs. 638. de mari Poëta disserit: inde ad vs. 710. de Ætna. Sequentia, ad vs. 738. Nilo destinantur. Deinde, a vs. 738. ad vs. 840. de Avernis, aliisque terræ tractibus, qui sunt hominibus, cervis, corvis, equis, et aliis noxii, disputatur. Deinde, a vs. 840. ad vs. 905. de puteis, variisque admirandis fontibus, agit per jucunde. Postea a vs. 905. ad vs. 1087. Magnes lapis diligentissime explicatur. Postremo, usque ad libri finem, de morbis et peste quædam disserit; quibus subjungit elegantem atque uberrimam sane descriptionem, nec minus eruditam et accuratam tamen, pestis illius, quæ tempore belli Peloponnesiaci Athenas opere maximo vastavit, e Thucydidis historia desuntam.

PRIMÆ frugiparos fetus mortalibus ægris
 Dididerunt quondam, præclaro nomine, Athenæ;
 Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt;
 E tprimæ dederunt solatia dulcia vitæ,

Athenæ nobiles claro nomine priores olim distribuerunt fructus frugiparos hominibus fame languentibus, et solatæ sunt vitam illorum, ac tulerunt leges; et priores etiam impertitæ sunt jucunda solumina vitæ, quando progenuerunt hominem

1 *frugiparos* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *frugiferos* edd. vulg.—2 *Dii dederunt* Vind. Bodl. Voss. L. B. O. Cant. *Dididerunt* Ferr. *Dediderunt* Voss. vet. *Dederunt* Mus. B. 2. *Dididerunt* V. ed. Th. Ra. *præ charo* V. ed. Th. Ra. *munere* Mus. B. 1.—3 *crearunt* Mus. B. 2.—5 *Congenuere* Mus. B. 2.—7 *extincta*

NOTÆ

1 *Primæ frugiparos* [*frugiferos*, &c.] Quia multus ac fere totus est Lucretius in laudando Epicuro, sextum hunc librum auspicatur ab Athenarum laudibus; quam civitatem hominibus colendam ac verendam prædicat, non solum quod ab ea humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur, ut ait ipse Cicero Orat. pro Flacco: sed præcipue, quia ex ea ortus est Epicurus, qui, cum vidisset homines affluere rebus cunctis, quæ sunt necessariæ ad vitam bene tutoque traducendam, eos tamen animadvertens nihilominus anxiam et querulam degere vitam, scrutatus est tanti mali originem, reperitque vas ipsum, hoc est, ipsam hominis mentem, tanti vitii esse causam. Sicut enim omnia bona, quæcumque in vas male olens extrinsecus et foris comportata et congesta fuerint, illius vitio facile corrumpuntur; ita si mens hominis malesana fuerit, nusquam sibi modum facere sciet. Primum igitur ait Epicurum purgasse mentes hominum, quos sapientiam edocnit: quorum affectibus modum statuit: quorum ex animis timorem expulit: quibus summum indicavit bonum, viamque monstravit, qua recto et facili tramite possent ad illud

pervenire: quibus vias aperuit, quæ malis cunctis possent occurrere: et quos tandem vanis curis angi, atque inani trepidare metu probavit. Quæ omnia Lucretius noster præclare memorat his 33. vs. prioribus.

Primæ frugiparos [*frugiferos*, &c.] Sic Justinus lib. II. Cicero pro Flacco. Diodorus Sicul. lib. XIII. et Plin. VII. 56. et alii tradunt Athenienses primos monstrasse arare et serere frumenta glandem vescentibus: legesque invenisse, quibus vita communis ex vitæ cultu agresti atque injusto ad civilem et æquum convictum pervenit.

Ægris] Quasi fame languentibus, utpote glandem prius vescentibus. Sic Virg. Georg. I.

2 *Athenæ*] Civitas totius Græciæ clarissima et antiquissima, omnium bonarum artium inventrix, Philosophorum, oratorum, et poetarum doctissimorum parens.

3 *Recreaverunt vitam*] Dum multa commoda invenerunt ad bene tutoque vivendum.

Rogarunt] Rogaverunt, h. e. tulerunt, statuerunt. Rogari enim solebat populus, num legem ratam vellet, quæ ferebatur.

4 *Solatia vita*] Sic v. 21. 114.

Quom genuere virum, tali cum corde repertum, 5
 Omnia veridico qui quondam ex ore profudit :
 Quoius et exstincti, propter divina reperta,
 Divolgata vetus jam ad cœlum gloria fertur.
 Nam, quom vidit hic, ad victum quæ flagitat usus,
 Omnia jam ferme mortalibus esse parata, 10
 Et pro quo possent vitam consistere tutam ;
 Divitias homines, et honore et laude potenteis,
 Adfluere, atque bona gnatorum extollere fama ;
 Nec minus esse domi quoiquam tamen anxia cordi,
 Atque animi ingratis vitam vexare querelis ; 15

inventum cum tali mente sapienti, qui scilicet olim effundit cuncta ex ore, quod docuit veritatem : et cujus mortui laus antiqua promulgata evahitur etiam nunc usque ad cœlum ob divina illius inventa. Namque ubi vir iste animadvertit ea omnia, quæ usus postulat ad vitam, et per quæ homines quirent reddere vitam securam, ea omnia, inquam, esse jam fere comparata, et mortales abundare opibus, et pollere dignitatibus atque gloria, et clarere bona laude liberorum ; sed nihilominus tamen quemque habere in se mentes sollicitas, et mentem hominum cogi obedire

Vind. V. ed. Bodl. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *exstinctu* Mus. B. 3. *inextincta*, omisso *et*, Mus. B. 1.—10 H. vs. sequenti postponitur edd. vulg. *a mortalibus* Voss. marg.—11 Deest P. delendum censet Lamb. *pro quo* V. ed. Th. Ra. *pro qua* Vind. Bodl. O. Ferr. V. marg. 1. *per quam* Voss. vet. et L. B. *per qua* Mus. B. 3. *pro quam* Cant. Voss. marg. *per quæ* vulg. *consciscere* Mus. B. 2.—12 *Divitias* V. ed. Th. Ra. *Divitiis* vulg.—13 *gnatorum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *natorum* vulg. *extollere* Bodl. O. Cant. V. marg. 1. Ferr. *excolere* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *excellere* P. Vind. Mus. B. 1. 3. Ald. et edd. vulg.—14 *quidquam* Gryph. *quicquam* Gassend. cordi Vind. V. ed.. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. *corda* vulg.—15 *Atque animum infestis cogi servire querelis* edd. vulg. Et vs. qui statim sequitur, vulg. edd. exsulat quamvis. in lib. omn. ant. conspiciatur. Nobis non licet ita pro imperio rem gerere ; nec tamen ordinibus ascribi volumus ne numerorum ratio perturbaretur. Wakef. *Causam quæ* P. Ald. *Plurima quæ infestis cogunt* Heins. 2. *Pausa atque reliqui. servire* Vind. O.

NOTE

5 *Virum*] Nempe Epicurum, qui Atheniensis fuit : l. 1. 62. not. et III. sub initium.

Tali corde] H. e. tali sapientia.

8 *Divolgata*] Divulgata. Antiqua scriptura.

9 *Hic*] Epicurns.

10 *Parata*] Quasi in medio posita, et parabilia. Natura enim res paratu difficiles et sumtuosas non desiderat,

sed contenta est rebus parabilibus, et modicis.

11 *Consistere*] Stabilire, constituere, reddere. Sic Sallust. ‘ Dein brevi cognitis insidiis constitit agmen.’ Et A. Gell. v. 10. ‘ Et cum ad iudices conficiendæ consistendæque causæ gratia venisset.’

14 *Domī*] Apud se, in animo.

Caussam, quæ infestis cogit sævire querelis,
 Intellegit ibei; vitium vas efficere ipsum,
 Omniaque illius vitio conrumpier intus,
 Quæ con læta foris, et conmoda, quomque venirent :
 Partim, quod fluxum pertusumque esse videbat,
 Ut nulla posset ratione explerier umquam ;
 Partim, quod tetro quasi conspurcare sapore
 Omnia cernebat, quæquomque receperat intus.

20

Veridicis igitur purgavit pectora dictis,
 Et finem statuit turpedinis atque timoris ;

infelicibus questibus ; agnovit statim vas facere hoc ipsum malum in iis, et omnia bona, quæcumque extrinsecus comportatu advenirent contaminari intrinsecus fælore illius vasis, ex parte quia cernebat illud vas esse perforatum et fluere, ita ut nullo modo unquam quiret impleri : ex parte quia videbat illud vas commaculare suo fætido odore res cunctas, quas intrinsecus acceperat. Ergo veriloquis verbis suis abluit mentes hominum, et posuit modum cupidinis, et metus eorum ; et expli-

//////////

Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *servire* reliqui.—16 *Intellegit* Voss. vet. et L. B. Sus. *Intelligit* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. *Intellexit* vulg. *fas* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—17 *Omnia quæ* Ferr. Th. Ra.—18 *foras* Voss. vet.—20 *In P. ante pro unquam* Mus. B. 2.—21 *retro* V. ed. Th. Ra.—22 *cernebant* Sus.—24 *torpedinis* Heins. Voss. vet. *cuppēdinis* Sus. *cupidinis* V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. *cupēdinis* P. Mus. B. 1. 3. Ald.

NOTE

16 *Vas*] Hominum mentem, quam vasi comparat. Sicut enim vas, si semel male olenti sapore fuit imbutum, corrumpit liquores quos intus recipit; ita, quia primum mortales ex rerum ignoracione sibi in animos incusserunt Deorum ac pænarum post mortem metum, inde vitam vanis in anxietatibus degunt, tristesque curas in mentibus volvunt. Quas curas et anxietates animis solverent, inquit Lucretius, si noverint Deos non rerum esse auctores, mortemque nihil ad ipsos pertinere. Impia sane sententia, ut sæpe monui.

17 *Conrumpier*] Poëtice pro *corrumpi*.

18 *Con læta* [*Conlata*] Collata, comparata.

Quæ....conmoda quomque] Tmesis,

quæcumque commoda.

19 *Fluxum*] Perforatum. Quale fingitur Danaïdum dolium. Sic III, 950.

20 *Explerier*] Poëtice pro *expleri*.

21 *Partim, quod tetro, &c.*] Sic Hor. Epist. I. 2. 'Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit.'

23 *Veridicis, &c.*] Sic vs. 6.

24 *Turpedinis* [*cuppēdinis*] Cupidinis. Dicitur enim Cupido, et Cupe-do : sed metri causa Cuppedo. Epicurus autem cupiditates necessitate et natura terminabat. Quæ vero neque necessariae, neque naturales essent, eas dicebat esse infinitas, ac stultis convenire.

Timoris] Finem timoris fecit, dum scilicet Religiones omnes Deorum, ac animarum immortalitatem sustulit. Docuit quippe Deos non esse timen-

Exposuitque, bonum summum, quo tendimus omnes, 25
 Quid foret; atque viam monstravit tramite parvo,
 Qua possemus ad id recto contendere cursu:
 Quidve mali foret in rebus mortalibus passim;
 Quod flueret naturali, varietque volaret,
 Seu casu, seu vi, quod sic Natura parasset; 30
 Et quibus e portis obcurri quoique deceret:
 Et genus humanum frustra plerumque probavit
 Volvere curarum tristes in pectore fluctus.
 Nam, velutei puerei trepidant, atque omnia cæcis
 In tenebris metuunt, sic nos in luce timemus 35
 Interdum, nihilo quæ sunt metuunda magis, quam
 Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura.

cavit, quid esset summum bonum, ad quod nos omnes intendimus, et proclivi itinere ostendit viam, per quam possemus proficisci recto gradu ad illud: ostendit etiam quid esset mali ubique in rebus caducis, quod manaret et adveniret per naturale venenum, sive casu, sive vi, scilicet quia natura ita statuisset; et e quibus auditibus conveniret obsistere cuique malo. Et ostendit gentem hominum sæpe nequicquam versare mæstos æstus sollicitudinum in corde. Namque sicut infantes metuunt et timent cuncta in obscuris umbris: ita nos nonnunquam in die metuimus ea, quæ non sunt magis timenda, quam ea, quæ infantes metuunt in umbris obscuris, et quæ

.....

cuppedinis Cant. edd. vulg.—26 *tramite* pronò edd. vulg. *pravo* Sus. *limite* pronò Heins. 2.—27 *recta* Voss. vet. *concedere* Mus. B. 2. *Gryph.* Nard. Bas.—28 *floret* Ferr. V. ed. Th. Ra.—29 *Quid* Mus. B. 2. *fuerit* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Voss. marg. *fieret* Sus. *naturai* Mus. B. 2. Gif. Par. *fortunai* Voss. marg. Hav. *viro atque reniret* Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Ald. *flueret* *permanenter* vel *permutatim* Fab. Totum vs. deleri vult Creech.—30 *signatura* Voss. vet. et L. B. *sit natura* Mus. B. 1.—31 *E* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. *E quibus* et Bodl.—32 *At* Hav. *probaret* Mus. B. 2.—33 *Vulnere* Vind. O. Mus. B. 2. *Vulnere* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *Vulnerere* Cant.—34 *velut omnia* Mus. B. 2.—37 *in* deest Mus. B. 2. *fugi-*

NOTÆ

dos, quia non irascuntur: et animas una cum corpore mori, atque omni sensu carere post mortem. Quæ impia fuit sententia.

26 *Parvo* [pronò] Proclivi, facili.

27 *Recto cursu*] Non per ambages aut flexiones viarum.

29 *Quod flueret naturali, &c.*] Ita vulgata lectio. Lambinus, *Quod flueret naturæ vi, varietque volaret.* Pareus, *Quod flueret naturai varietque reniret.* Quidam codices habent, *Quod flueret naturali varietque volaret.*

31 *Portis*] Viis, aditibus.

34 *Nam, velutei puerei, &c.*] Hi 7. vss. positi sunt II. 54. quorum etiam tres posteriores positi rursus fuerunt I. 148. Consule annotationes nostras utrobique. His itaque 8. vss. seqq. ait homines frustra pavere, ut faciunt pueri, qui varia spectra metuunt: verum docet has animi tenebras atque terrorem excuti debere non solis radiis, sed naturæ rerum cognitione, atque ratione mentis.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est
Non radiei solis, nec lucida tela diei.

Discutiant, sed Naturæ species, Ratioque : 40
Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.

Et, quoniam docui, mundi mortalia templa
Esse, et nativo consistere corpore cælum ;
Et, quæquomque in eo fiunt, fierique necesse est,
Pleraque dissolvi ; quæ restant, percipe, porro : 45

imaginantur sibi eventura. Ergo oportet ut, non quidem splendor solis, aut clara specula lucis, sed cognitio naturæ, et ratio ipsa dissipent hunc metum, atque has caligines mentis nostræ. Quare eo libentius persequar pertexere verbis ceptum meum. Et cum ostenderim fornices cæli esse interituros, et cælum ipsum constare natura natali ; et cuncta, quæ creantur in eo, et quæ oportet creari, maxima ex parte resolvi ; ceterum accipe, quæ supersunt, quoniam jam semel spes superandi

untque V. ed. Th. Ra.—38 Nunc Sus.—39 radiis V. ed. Th. Ra. Bodl. V. marg. 1.—43 E se Voss. vet. et L. B. Voss. marg. et deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Th. Ra.—44 fientque necesse edd. vulg.—45

NOTÆ

41 *Pertexere*] Sic 1. 419. Metaphora ducta a lanificio, vel textura. H. e. perficere, absolvere.

42 *Et, quoniam docui, &c.*] His 49. vss. argumentum hujus ultimi libri apte connectit cum iis, quæ libro quarto bene disputavit. Docuit autem superiori libro cælum, et quæ in cælo sunt, nativo ortui, atque mortali interitui esse obnoxia; sperat modo ut pari felicitate nobis explicaturus sit naturam ceterarum rerum, quæ fiunt in cælo, sed præcipue meteororum ac phænomenorum, quæ nobis et admirationem sui pariunt et timorem incutiunt. Quod utrumque putat fieri nonnisi ex causarum ignorance, et ex vano mentis errore, quo omnes referunt in Deos id omne, cujus causam minus perspectam habent. Hinc nata est, inquit, superstitio in terris. Hinc timor ac cultus Deorum, quorum tamen otium ac tranquillitas tantum abest ut vanis mortalium opinionibus turbetur, aut rebus moveatur, ut etiam mortales

ipsi se solos perturbent, et ineptos reddant ad Deorum cultum et venerationem. Scilicet, ut ait Stat. Theb. 3. 'Primus in orbe Deos fecit timor.' Itaque hunc timorem excutiat rerum notitia necesse est: sed in primis futura de meteoris speculatio; ita ut, deposita omni formidine, tueri valeant homines iracunda Jovis fulmina: addit autem ad hanc de meteoris disputationem jucundissimas quæstiones de Ætnæ montis ignibus, de Nili incrementi et decrementi causis, de Avernorum ratione, de variis fontium, et puteorum naturis, de magnetis virtute; deque pestilentia origine; quibus accedit Atheniensis illius pestilentia descriptio, quæ ex Thucydide pæne ad verbum exprimitur. Hoc est totius hujusce libri argumentum omne, de quo disputaturus est Poëta.

Mundi templa] Cælum: 11. 1037. v. 491. 1435. &c.

45 *Quæ restant*] Nempe meteora, fulmina; nubes, imbres, nives, grandines, &c.

Quandoquidem semel insignem conscendere currum
Ventorum excierat pacator, et omnia rursum,
Quæ furerent, sunt placato convorsa favore.

Cætera, quæ fieri in terris cœloque tuentur
Mortales, pavidis quom pendent mentibus, sæpe, 50
Et faciunt animos humileis formidine Divom,
Depressosque premunt ad terram; propterea quod
Ignorantia caussarum conferre Deorum
Cogit ad inperium res, et concedere regnum;
Quorum operum caussas nulla ratione videre 55
Possunt, ac fieri divino numine rentur.

hortata est nos ascendere nobilem currum; et quoniam ea, quæ jam occurrerant contra, mutata sunt in favorem propitium. Reliqua, quæ homines vident creari in terris, et in cælo, quia ipsi plerumque hærent animis timidis, reddunt mentes eorum summissas præ metu Deorum, et deprimunt eas abjectas ad terram; eo quod ignorantio causarum rerum illarum facit referre res ipsas ad jussa Deorum, et tribuere Diis dominationem rerum. Quarum rerum nullo modo queunt cernere causas,

Esse ea dissolvi edd. vulg.—47 *Ventorum* omn. vet. lib. *Vincendi* edd. vulg. *exhortantur spes* P. Ald. Gryph. Nard. Heins. 2. *Votorum* Gryph. Nard. Heins. 2. *Exultant votorum spes* P. in not. *exirtant placentur* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *exucant placentur* V. ed. Th. Ra. *exutant placentur* Ferr. *exhirtant placentur* Mus. B. 1. *spes hortata est vulg. circant placentur* Sus. *exhortat pellacia* Voss. marg. *atque pro et* P. Ald. et deest ceteris. *omnia rursum* Voss. marg. Sus. Bodl. Voss. vet. *atque obvia rursum* Gryph. Nard. Heins. 2. *omnia rurum* Voss. L. B. *obvia cursu* edd. vulg.—48 *furerent* Wakef. ex conj. *fuerint* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *fuerant* Vind. et edd. vulg. *sunt* edd. vulg. *sint* Gryph. Nard. Bas. Sus. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *placito* V. ed. Th. Ra. *furore* edd. vulg.—50 *tamen pro quom* V. ed. Th. Ra. *montibus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *motibus* V. marg. 1. Mus. B. 2. 3. Ferr.—51 *Efficiunt* P. in not. et edd. vulg.—52 *Depressoque* Cant.—53 *confiteare* Cant.—54 *regni* Mus. B. 2. *regnum et* edd. vulg.—56 *has fieri* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *hæc fieri* edd. vulg.—59 *possunt* V.

NOTÆ

Porro] Porrotenus, tandem, ceterum.

46 *Conscendere currum, &c.*] Allegoria est ducta a certaminibus Circensibus. Sic Manil. II. 58. 'soloque volamus In cælum curru,' &c.

47 *Ventorum, &c.* [*Vincendi exhortata est spes*] Ita Lambin. At Pareus, *ventorum exhortantur spes.* Vulgares editiones, *Votorum exhortatur spes.*

48 *Convorsa favore*] Mutata in pro-

pitium favorem. H. e. quæ mihi obstabant, facta sunt propitia et secunda, dum ea feliciter explicui.

50 *Mentibus* [*Mentibu'*] Pro Mentibus, litera s demta, metri causa.

51 *Et faciunt animos humileis, &c.*] H. e. ad terram abjiciunt mentes humanas, &c.

55 *Quorum operum, &c.*] Hi 2. vss. iterantur infra vs. 89.

Nam, bene quei didicere Deos securum agere ævum,
 Si tamen interea mirantur, qua ratione
 Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
 Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris, 60
 Rursus in antiquas referuntur religiones,
 Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse
 Quos miseris credunt; ignarei, quid queat esse,
 Quid nequeat; finita potestas denique quoique
 Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens : 65
 Quo magis errantes cæca ratione feruntur.

Quæ nisi respuis ex animo, longeque remittis
 Diis indigna putare, alienaque pacis eorum ;
 Delibata Deum per te tibi numina sancta

et credunt eas creari divina potentia. Etenim ii, qui recte noverunt Deos degere tranquillam vitam, si tamen interim admirantur, quo modo quæque res fieri queant, præcipue in iis rebus, quæ videntur in regionibus cælestibus supra caput nostrum, reducuntur iterum in pristinas superstitiones vanas, et imponunt sibi magistros severos, quos miseri putant posse cuncta; nescientes quid possit existere, quid non possit, tandem quo modo limitata potentia sit data, et meta funditus hæreat cuique rei. Quapropter eo magis decepti abeunt in fallacem rationem. Quas res nisi rejicis ex mente tua, proculque repellis judicando illas indignas Diis, et contrarias tranquillitati illorum, sacra potentia Deorum erit sæpe tibi diminuta per te; non

marg. 1. Ferr.—60 *supra* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *supera* P. Vind. Ferr. Ald. et edd. vulg. *super ad* Voss. vet. et L. B. sed a sec. man.—62 *domino sacris* Mus. B. 1. *divos acris* Mus. B. 3. *adsciscunt* V. ed. Th. Ra. *ad-*
sistent Mus. B. 1.—63 *miseris* Vind. V. ed. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. *miseri*
 vulg. *ignari* Cant.—64 *nequeant* Ferr.—65 *cernimus* V. ed. Th. Ra. *utque a. t.*
hæreat Gif. Par. *hæreat* Cout.—66 *cæca ratione* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et
 L. B. O. Cant. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Heins. 1. V. marg. 1. Ferr. Th.
 Ra. Ald. *tota ratione* Gryph. Nard. Heins. 2. *tota a ratione* Bentl. *tota regione*
 vulg. Hunc vs. parenthesis includit Sus.—67 *que deest* Mus. B. 1. *remitti* Vind.
 Mus. B. 2. 3.—68 *putando* edd. vulg.—69 *Deliberata* Voss. L. B. *Delibata* vet.
 lib. *Delibrata* edd. vulg. *Deirata* Creech. parte V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. 2.

NOTÆ

57 *Nam, bene quei, &c.*] Hi 9. vss. seqq. positi sunt v. 83. Consule ibid. annotationes nostras.

65 *Atque*] Ita i. 78. Pareus tamen, *utque*.

66 *Ratione*] Ita omnes legunt. Lambinus putat legendum esse *regione*. Sic enim loquimur, 'errare toto cælo,' 'tota via.'

67 *Remittis*] H. e. longe abs te rejicis ac repellis.

68 *Alienæque pacis*] Sic III. 832. 'aliena salutis.' H. e. contraria.

69 *Delibata*] Diminuta, violata, detrita. Lambinus ubique legit *delibrata*, in eadem significatione. Est enim, inquit, delibrare, quasi corticem detrahere.

Sæpe oberunt: non, quo violari summa Deum vis 70
 Possit, ut ex ira pœnas petere inbibat acreis;
 Sed, quia tute tibi, placida cum pace quietus,
 Constitues magnos irarum volvere fluctus;
 Nec delubra Deum placido cum pectore adibis:
 Nec, de corpore quæ sancto simulacra fuerunt, 75
 In menteis hominum divinæ nuntia formæ,
 Subscipere hæc animi tranquilla pace valebis.
 Inde videre licet, qualis jam vita sequatur;
 Quam quidem ut a nobis ratio verissima longe
 Rejiciat, quamquam sunt a me multa profecta, 80
 Multa tamen restant, et sunt ornanda politis

quod suprema potentia Deorum queat violari, ita ut concipiat ex ira sumere pœnas atroxes: sed quod ipse apud te statues eos, qui tranquillī sunt in pace, versare in animo ingentes æstus irarum: et quod ideo non vises templi Deorum cum corde tranquillo, neque poteris jam cum placida tranquillitate mentis recipere eas imagines, quæ referentes divinam pulchritudinem veniunt de sacro corpore in animos hominum. Hinc potest cerni, cujusmodi jam vita subeat. Quam quidem vitam ut certissima ratio procul a nobis repellat, quamvis plures res sint jam allatæ a me, tamen plures adhuc supersunt, et eæ sunt adornandæ carminibus elaboratis, et

*****

—70 *oberunt* Wakef. *oderunt* vet. exempl. *aderunt* P. et edd. vulg. *quod violari* P. et edd. vulg.—71 *ire* omisso *ex* Vind. *ex inde* V. marg. 1. *exire* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *inibat* Vind. *inibat* Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—72 *quietos* edd. vulg.—73 *vulnere* Mus. B. 1. *fletus* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—75 *fuerunt* Voss. vet. et L. B. *ferunt* V. ed. Th. Ra. *feruntur* P. et edd. vulg.—76 *eruntive* pro *nuntia* V. ed. Th. Ra.—80 *Reiciat* Mus. B. 3. *sunt* deest V. ed. Th. Ra. *profata* Vind. et edd. vulg.—81 *ornata* Sus. *tornanda* P. in not.—82 *superum cælique* O.

NOTÆ

70 Quo [*quod*] Alii *quo*. Alii *ut*.

71 *Inibat*] In animo habeat, concipiat, vehementer cupiat. Sic locutus est III. 1010. ‘Qui petere a populo fascēs, sævasque securēs Imbibit.’ Sic Plautus Mil. ‘Atque ab illo imbibit abire.’ Auratus autem legit *imbitet*, h. e. incipiat; minus eleganter.

72 *Quietus* [*quietos*] Nempe Deos, quos otiosos fecit Epicurus.

73 *Irarum volvere fluctus*] Irasci. Sic vs. 33.

76 *Divinæ nuntia formæ*] H. e. refricantia memoriā divinæ formæ:

vel referentia divinam formam. Sic lib. iv. 1026. ‘Conveniunt simulacra foris e corpore quoque, Nuntia præclari vultus pulchrique coloris.’

77 *Subscipere hæc, &c.*] H. e. non poteris Deorum simulacra et imagines, quæ proficiscuntur et fluunt ex eorum quasi corporibus, animo quieto concipere, seu in animum tranquillum recipere: id est, mente quietā et tranquilla complecti. Non poteris animo quieto de Diis cogitare; sed, quoties ii tibi venient in mentem, tristibus curis sollicitus eris, turbaberis, trepidabis.

Versibus; et ratio Superum, cœlique, tenenda;
 Sunt tempestates, et fulmina clara canenda;
 Quid faciant, et qua de caussa quomque ferantur;
 Ne trepides, cœli divisis partibus amens, 85
 Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
 Vorterit hinc partim; quo pacto per loca sæpta
 Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
 Quorum operum caussas nulla ratione videre
 Possunt, ac fieri divino numine rentur. 90

ratio cœli ac rerum superarum est cognoscenda. Igitur cantandæ sunt tempestates et fulmina coruscantia, quid efficiant, et a qua causa mittantur. Noli pavitare quasi insanus distributis partibus cœli, ut videas ex quibusnam partibus ignis volitans venerit, vel utram in partem inde contulerit se, quomodo penetraverit per loca clausa, et inde quomodo victor exierit. Quorum effectuum causas nullo modo mortales queunt cernere, et putant fieri divina potentia. O tu Calliope, Musa

Cant. Gif. Par. Delph. Heins. 2. Lamb. Voss. marg. *superum cœlisque* Voss. vet. et L. B. *cœli speciesque* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. *cœli terræque* Mus. B. 1. *cœlisquæ* omissis reliquis Mus. B. 2. *cœli sit quæque* Mus. B. 3. —83 *flumina* Voss. vet. et L. B. Cant. *cavenda* Mus. B. 1. —84 *quomque* vel *cunq̃ue* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Lamb. Bas. V. marg. 1. *quæque* vulg. *quaque* Mus. B. 2. —85 *trepidas* Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *trepidans* Mus. B. 1. *paribus* V. ed. Th. Ra. —86 *vitam* pro *utram* V. marg. —87 *partim* Voss. vet. O. Mus. B. 3. *partem* vulg. —88 *Insinuari* Ferr. —89 *causa* V. ed. Th. Ra. —90 *hæc fieri* V.

NOTÆ

82 *Ratio Superum, &c.*] Sic I. 128. Alias, *ratio cœli speciesque tenenda*. Per vocem autem 'Superum,' intellige meteorum, de quibus hoc libro potissimum disputatur.

84 *Qua de causa quomque*] Tmesis, quacumque.

85 *Cœli divisis partibus*] Hoc pertinet ad Haruspicum et Hetruscorum disciplinam, de qua sic Tullius de Divin. II. 'Cælum in sexdecim partes diviserunt Hetrusci. Facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare; post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset.'

86 *Volans ignis*] Fulmen, aut saltem fulgur seu fulgetrum, quod per aër nubesque volitat. Hi porro 2. vss. re-

petuntur infra vs. 382.

In utram...partim] Dextramne scilicet, an sinistram. Sunt autem dextræ partes octo ab occasu, totidem ab ortu, quas diviserunt sic Hetrusci et Haruspices.

88 *Insinuarit*] Absolute, pro insinuarit se. Sic alibi passim; hoc est, subierit, intraverit, penetraverit.

Dominatus] Victor, superans.

Extulerit se] H. e. vel exierit, nempe hinc, h. e. e locis septis, per quæ se insinuarit: vel exaltaverit se, omnia consumens et cremans. Sic vs. 384.

89 *Quorum operum, &c.*] His 4. vss. invocatur Calliopen sibi in auxilium; quippe quæ Musarum præstantissima sit, et carminis heroici inventrix.

Tu mihi, supremæ præscripta ad candida callis
 Currenti, spatium præmonstra, callida Musa,
 Calliope! requies hominum, Divomque voluptas:
 Te duce, ut insigni capiam cum laude coronam.

Principio, tonitru quatiuntur cærulea cœli,

95

solers, tranquillitas hominum, et delicia Deorum, ostende viam mihi properanti ad finem certum cursus mei superioris; ut te monstrante percipiam corollam cum inclyta gloria. Primum cæruleum cælum concutitur tonitru, ideo quod nubila

//////////

marg. 1. hac fieri V. marg. 2.—91 summæ Mus. B. 2. præscribito Voss. L. B. præscibita Voss. vet. quæ scripta V. marg. 1. ac Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. et P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. collis Bodl. tu-

NOTÆ

91 *Præscripta ad candida callis* [calcis] Ita Pareus, bene. Hoc est, ad finem certum curriculi. Lambinus *præscripta et candida*, utrumque neutro genere. Itaque dicitur 'præscripta et candida calcis,' pro præscriptam et candidam calcem.

95 *Principio, tonitru, &c.*] Cum de meteoris disputaturus sit Poëta merito exorditur a tonitru, ejus varios modos variasque differentias rite distinguit et explicat his 64. vss. seqq. Primum autem modum, quo fieri putat illud, explicat his 20. vss. prioribus. Vult ergo 1. tonitru fieri ex nubium concursu, ventis contra pugnantibus. Hanc autem illisionem affricationemque nubium, qua tonitru fieri putat Lucretius, probaverunt apud Diog. Laërtium Epicurus et Anaxagoras; probaverunt et Stoici apud Stobæum; nec denegavit Seneca cap. 30. 'Quid enim,' inquit, 'non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?' Quod autem addit Epicurus, nubes collisæ sic sonare, ubi aliquam congelationem induerint, id videtur ita intelligendum, ut nubes collidendæ corradendæve

debeant in glaciem indurescere; ex cujus glaciei disruptione existimat Lucretius fieri tum fragmina illa, quæ grandinem vocamus, cum fragorem, qui tonitru dicitur. Ita enim jam infra vs. 155. et seqq. Verum jam ait sic explicari posse sonitum illum creari ex nubium collisione, ut nubes non quidem indurescant, sed obrigescant tantem, et firmitatem quandam induerint minorem quidem, quam lapides; majorem vero, quam nebulae aut fumus. Quo fit ut sonitum dent telarum intentarum adinstar, si quando vento hæ agitentur; crepitum vero, si scindantur; vel chartarum, aut vestium adinstar appensarum, et vento agitarum. Addi potest illud, quod Seneca respondit objicienti 'Nubes impingi montibus, nec sonum fieri:' nimirum, inquit, 'Non quomodo cumque nubes illisæ sunt, sonant; sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Aversæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit,' &c.

Cærulea cæli] Cæruleum cælum, sicut 'clausa domorum,' pro clausæ domus, vel 'strata viæ,' pro strata via, &c. Hellenismus est.

Propterea, quia concurrunt, sublime volantes,
 Ætheriæ nubes, contra pugnantibus ventis.
 Nec fit enim sonitus cœli de parte serena ;
 Verum, ubiquomque magis denso sunt agmine nubes,
 Tam magis hinc magno fremitus fit murmure sæpe. 100

Præterea, neque tam condenso corpore nubes
 Esse queunt, quam sunt lapides, ac tigna ; neque autem
 Tam tenues, quam sunt nebulæ, fumeique, volantes.
 Nam cadere aut bruto deberent pondere pressæ,

æria volitantia per altum concursant adversus se ipsa per ventos contrarios. Namque murmur non redditur de regione suda cœli: sed, in quacumque parte cœli nubila sunt cum ductu magis densato, eo magis ex ea parte plerumque sonitus redditur cum ingenti fremitu. Deinde nubila nequeunt constare corpore tam denso, quam saxa, aut tigna constant; neque contra tam exilia sunt, quam caligines, et vapores volitantes. Etenim oporteret ut vel deciderent propulsa scilicet præcipiti

lis Mus. B. 2. *calcis* edd. vulg.—94 *insignem* edd. vulg.—96 *cucurrunt* V. ed. Th. Ra.—100 *hic* Heins. 2. Mus. B. 2.—101 *tamen* V. ed. Th. Ra. *nubes* P. O. Ald. et edd. vulg. *in ire* Vind. *in ære* Voss. marg. *mire* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *miræ* Mus. B. 1. *mixta* V. marg. 1. *firmæ* Wakef. in not.—102 *popides* Vind. *pepides* O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *ac ligna* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. *ac lingua* Ferr. *ac rigna* Mus. B. 1. *agnigna* Mus. B. 2.—104 *Nam cadere abrupto* P. Mus. B. 2. *pressi* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—

NOTÆ

96 *Sublime*] Adverbialiter. Sic II. 206. et IV. 133. H. e. per altum aëra.
 97 *Pugnantibus* [*pugnantibu'*] *Pugnantibus*; metri causa.

98 *Cœli de parte serena*] Non enim tonat ab ea parte cœli, quæ serena est. Sic infra vs. 246. Horatius autem Od. I. 34. scribit ex vulgî opinione nonnunquam tonare Jovem de sereno cœlo: 'Namque Diespiter Igni corusco nubila dividens Plerumque, per purum tonantes Egit equos, volucrumque currum.' Quæ fulmina sereno cœlo facta portendunt hominibus tristia.

99 *Denso agmine*] Denso actu et ductu nubium. Sic v. 272. agmen usurpatur pro ductu et actu, ubi de fluminibus ait, quod leni agmine fluant.

101 *Præterea, neque, &c.*] His 6. vss. docet qua ratione explicari possit, quod nubes collisæ sonitum edere queant; nempe, quod medium corporis, seu naturæ, genus induerint inter lapides et fumum: si enim æque solidæ forent ac lapides, repente deciderent e sublimi aëre: sin autem æque tenues forent ac fumus, constare non possent, sed statim evanescerent, neque cohibere possent grandinem et nives.

104 *Aut bruto* [*abrupto*] *Prærupto, præcipiti*. *Abrupta* enim dicuntur ea, quæ cum impetu delabuntur, quales sunt montes et rupes. Sic locutus est I. 215. 'Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes.' Sic Virg. Æn. III. et alii.

Ut lapides; aut, ut fumus, constare nequirent, 105
Nec cohibere niveis gelidas, et grandinis imbreis.

Dant etiam sonitum patuli super æquora mundi,
Carbasus ut quondam, magnis intenta theatris,
Dat crepitum, malos inter jactata, trabesque.
Interdum, perscissa furit petulantibus auris, 110
Et fragileis sonitus chartarum conmeditatur;
Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis:

sua gravitate veluti saxa cadunt: vel non possent consistere, veluti fumus non consistit; neque adeo possent continere in seipsis nives frigidas et imbres grandinis. Nubes edunt quoque sonitum super campos mundi diffusi, veluti plerumque velum extensum supra magna theatra edit sonitum, si agitur inter malos et trabes: sæpe etiam illud perfractum ventis furentibus fertur, et imitatur leves crepitus chartarum. Licet enim ut queas animadvertere hujusmodi sonitum in tonitru vel

~~~~~

105 *haud* P. in not. *neque irent* V. marg. 1.—106 *gelidos* V. ed. Bodl. Th. Ra. aut O.—108 *trachelis* P. in not.—109 *malos* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. P. in not. *muros* Gassend. Gryph. marg. Bas. marg. P. V. marg. 1. Ferr. Ald. *matos* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. Cant. in *altos* O. *magnos* Mus. B. 3. *agitata* Mus. B. 2.—110 *petviantibus* Vind. *petiantibus* Mus. B. 1. *petvantibus* Mus. B. 3. *petiviantibus* Mus. B. 3. in marg. *perviantibus* Sus. *Euris* pro *auris* edd. vulg.—111 *sonitus* deest V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2.—112 Hunc vs. parenthesi includit Lamb. *Idque* V. ed. Th. Ra.—113 *chartasque* P.

NOTÆ

106 *Grandinis imbreis*] Grandinem, quæ cadit in modum imbris.

107 *Dant etiam sonitum, &c.*] His 8. vs. comparisonem instituit, qua explicari queat sonitus, qui creatur ex nubium collisione, ventis contra pugnantibus. Sic enim v. g. telæ seu vela theatris intenta, si ventis agitentur, sonitum edunt; aut crepitum, si scindantur. Sic chartæ vel vestes appensæ, si ventis versentur, sonitum reddunt.

Patuli super æquora mundi] H. e. super campos seu planitiem mundi. Sic v. 277. vocat aëra ‘magnum mare aëris.’

108 *Theatris*] Solebant enim apud Romanos vela prætendi theatris aut solis aut imbris arcendi causa, ut patet ex Lucretio ipso iv. 73. Quorum etiam meminit Propertius lib. II. Eleg. et Plinius lib. XIII. his verbis: ‘Vela

in theatris tantum umbram fecere, quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse fertur Lentulus Spinther, Apollinaribus ludis.’ Sunt qui legendum putant non *theatris*, sed *trachelis*. Est autem trachelum media pars mali navis. Scilicet quia subdit Poëta, ‘malos inter jactata, trabesque.’ Verum per malos et trabes significat ea tigna, quibus appenduntur vela: Gallice *tringles, chevrons, perches*.

109 *Malos*] Lamb. *muros*.

110 *Auris* [*euris*] Ventis. Eurus enim ventus est ab oriente flans. Alias legebatur *auris*, h. e. flatibus, ventis.

111 *Conmeditatur*] Per metaphoram ab hominibus ductam ad res inanimatas. Sic Hor. Od. iv. 14. de Achelao fluvio: ‘Horrendamque cultis Diluvium meditatur agris.’

Aut, ubi subspensam vestem, chartasque volanteis,
Verberibus ventei vorsant, planguntque per auras.

Fit quoque enim interdum, non tam concurrere nubes
Frontibus advorsis possint, quam de latere ire, 116
Divorso motu radentes corpora tractim;
Aridus unde aureis terget sonus ille, diuque
Ducitur, exierunt donec regionibus artis.

Hoc etiam pacto, tonitru concussa videntur 120

cum venti agitant ictibus vestimentum appensum, aut chartas volitantes, atque verberant per flatus aërios. Accidit etiam ut aliquando nubila nequeant tam concurrere contrariis frontibus, quam procedere de latere, corradentia vario motu effusionem corporis, ex quo sonitus ille acutus radit aures, et diutius protrahitur, usquedum egres- sus fuerit e locis angustis. Hac quoque ratione res cunctæ quassatæ vehementi

V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. *chartasve* edd. vulg. *voluntas* V. ed. Th. Ra.—114 *planguntque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Cant. Bas. marg. *plangentque* Vind. O. Mus. B. 1. 2.—115 *ut non* P. in not. et edd. vulg.—117 *motura dentes* V. ed. Th. Ra. *corpora* Sus. Gronov. Obs. p. 214. *corpore* P. Bodl. Voss. L. B. Ferr. Ald. *e corpore e corpore* V. ed. Th. Ra. *corporis* Voss. vet. V. marg. 1. Hav. *tractim* Voss. vet. et L. B. Sus. Gronov. *tractum* vulg. *tractam* Ferr. *terram* V. marg. 1.—118 *terget* V. marg. 1.—119 *exierunt* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Voss. marg. Creech. *exierint* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. Bodl. Sus. *exierit* reliqui. *artis* Vind. Cant. *altis* Mus. B. 3. *arctis* vulg.—121 *tremore*

NOTÆ

114 *Verberibus*] Sic v. 935. vocat 'verbera ventorum,' ventos ipsos, seu ventorum flatus.

Plangunt] Verberant, percutiunt. Sic Ovid. 'Plangere nuda meis conabar pectora palmis.' Et Lucill. 'Plangunt littora fluctus.'

115 *Fit quoque enim, &c.*] His 5. vss. alterum tradit modum, quo explicari queat tonitru. Vult igitur II. tonitru fieri posse non solum ex mutua nubium arietatione et collisione; sed etiam ex abrasione quadam et tactu nubium obliquo. Neque enim semper frontibus adversis concurrunt nubes, sed aliquando ex latere sese premunt et feriunt radentes sese mutuo, stridulumque clangorem edunt.

117 *Corpora [corpori?]* Corporis, metri causa.

Tractim [tractum] Ita Lambinus et alii complures. H. e. quasi effusio nem; dixit enim 'tractum corporis,'

pro corpus fusum. Recte autem corpus fusum dicitur, quia nubes diffusæ sunt. Pareus vero *tactum*, h. e. actum; quia sese tangunt nubes. Sic II. 1045. 'tactum corporis,' h. e. corpus.

118 *Aridus*] Acutus, acris.

Terget] Lambit, radit, leviter percutit, mulcet. Sic IV. 70.

119 *Exierunt [exierit]* Non calor et ignis compressus, ut male interpretatur Lambinus, sed ille sonus acris et aridus, qui tamdiu radit aures, quamdiu coarctatur in nubibus sese corradentibus; h. e. quamdiu radunt sese nubes.

120 *Hoc etiam pacto, &c.*] His 11. vss. tertium affert modum, quo explicari queat tonitru. Autumat igitur Lucretius III. fieri posse tonitru, non solum ex collisione, sed etiam ex distractione et disruptione nubium: ubi scilicet ventus in iis inclusus un-

Omnia sæpe gravi tremere, et divolsa repente
 Maxuma dissiluisse capacis mœnia mundi;
 Quom subito validi venti conlecta procella
 Nubibus intorsit sese, conclusaque ibeidem,
 Turbine vorsante magis ac magis undique nubem, 125
 Cogit, utei fiat spisso cava corpore circum.
 Post, ubi conmovit vis ejus, et inpetus acer,
 Tum perterricrepo sonitu dat missa fragorem.
 Nec mirum, quom, plena animæ, vesicula parva

*tonitru videntur plerumque contremere, et immensi ambitus cælorum vastorum dis-
 clusi videntur dissolvi, ubi tempestas venti repente contracta involvit sese in nubi-
 bus, et intersepta in iis facit, turbine magis ac magis agitante ex omnibus partibus,
 ut nubes reddatur concava, suo corpore densato circum. Postquam vero vividâ po-
 tentia, et impetus illius concitavit eam, tunc ipsa egressa edit crepilum cum mur-
 mure, quod incutit terrorem. Neque hoc est mirabile, siquidem membrana exigua*

Vind. Ferr. tremor V. ed. Th. Ra. tremuere omisso et Mus. B. 2.—122
 Maxime Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. dissolvissse P. Mus. B. 3.
 Gryph. Bas. sed dissiluisse Mus. B. 3. in marg. Heins. Voss. vet. et
 L. B. dixiluisse Mus. B. 1. H. vs. et octo seqq. desunt Mus. B. 2.
 —123 Tum O. Mus. B. 1.—124 intersit Bodl. V. ed. Ferr. Th. Ra. in-
 tercit Voss. marg. contusaque Sus. contrusaque quidam.—125 vorsante vel
 versante Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. versanti
 vulg.—126 ut pro utei Vind. corpora Ferr.—127 contumuit Voss. marg.—128
 præterri crepo V. ed. Th. Ra.—129 tum pro quom V. ed. Th. Ra. vensi-

NOTÆ

dique se torquens ac versans tandem
 frangit eas, et erumpens fragorem
 edit, qui non solum aures percutit,
 sed et totum mundum valida vi con-
 cutit. Quod quidam exemplo vesicæ
 confirmat, quæ si vento plena dispo-
 natur ac media crepitet, sonitum in-
 gentem reddit. Qua etiam ratione
 Plinius lib. II. cap. 43. declaravit posse
 ‘spiritum nube cohibitum tonare,
 natura strangulante sonitum, dum
 rixetur, edito fragore, cum erumpat,
 ut in membrana spiritu intenta.’
 Quam opinionem tutati sunt olim
 etiam Anaximander, Strato, Dioge-
 nes, sed præsertim Leucippus, Em-
 pedocles, et Aristoteles; et quæ vul-
 go recepta est, et quæ apprime pot-
 est explicari per tormentorum nos-
 trorum ictus ignitos, uti præclare

Pontan. in meteor. ‘Ut, cum irata
 manus tormento exclusit ahenò fu-
 mantem pilam, versatque volubile
 saxum, Inclusi erumpunt ignes ni-
 grantibus auris, Fit tremor, horren-
 dumque sonat, tum plurimus ante
 Sternit iter fragor, et gemitu saxa ic-
 ta resultant, Disjectæque ruunt pro-
 stratis mœnibus arces.’

121 *Divolsa*] Divulsa.

122 *Dissiluisse*] Dissoluta esse, dis-
 ccessisse.

Mœnia mundi] Ambitus cœli: I. 74.
 II. 1043. III. 16. v. 120. 455. &c.

123 *Conlecta*] Collecta. Sic IV.
 416. 1108.

128 *Perterricrepo*] Terrorem inter
 crepandum incutiente.

Missâ] Emissâ, supp. vividâ vis
 venti.

Sæpe ita dat magnum sonitum, displosa repente. 130

Est etiam ratio, quom ventei nubila perflant,
 Ut sonitus faciant; et enim ramosa videmus
 Nubila sæpe modis multis, atque aspera, ferri.
 Scilicet ut crebram sylvam quom flamina Cauri
 Perflant, dant sonitum frundes, rameique fragorem. 135

Fit quoque, ut interdum validi vis incita venti
 Perscindat nubem, perfringens inpete recto.

repleta vento plerumque ita similiter edit crepitum, ubi subito dirumpitur. Est quoque ratio, quando venti agitant nubes, ut ipsi edant murmur. Namque sæpe numero cernimus nubes formatas in modum ramorum, et impolitæ, volitare. Nimirum sicut folia edunt murmur, et rami crepitum, quando flutus Cauri agitant spissam sylvam. Accidit etiam ut aliquando acer impetus vehementis venti discindat nubem, perfringens eam recto ictu flaminis. Etenim res aperta ostendit, quid ven-

////////

cula V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. *vessicula* P. Ferr. Ald. O. et V. ed. Cant. pro var. lect.—130 *magnum* Isidor. Voss. marg. *parvum* V. ed. Ferr. Th. Ra. Sus. Bodl. Voss. vet. et L. B. *pariter* P. Vind. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *dat per vim sonitum* Wakef. in not.—132 *Et* P. O. Mus. B. 2. Ferr. Ald. Cur edd. vulg. *faciunt* P. Vind. V. ed. O. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—135 *dant* deest V. ed. Th. Ra. *clam sonitum* Mus. B. 1.—136 *insita* Cant.—

NOTÆ

129 *Animæ*] Venti, æris, spiritus. Sic v. 23. ‘animæ leves ventorum.’ Et alibi passim. Sic Hor. Od. iv. 12. ‘Impellunt animæ lintea Thraciæ.’ Sic Virg. Æn. viii. Claudian. de Rap. Proserp. i.

130 *Displosa*] H. e. magno cum sonitu dirupta. Eadem porro comparatione utitur Epicurus apud Laërt. lib. x. his verbis: ‘Tonitru autem fieri potest ex spiritu in nubes cavas involuto, atque intorto, quemadmodum in vasis nostris ab igne inflatis edi spiritum videmus.’

131 *Est etiam ratio, &c.*] His 5. vss. quantum comminiscitur modum, quo tonitru fieri queat. Putat ergo Lucretius iv. tonitru fieri posse non solum ex vivida vi venti nubibus involuti: sed etiam ex sola vi ventorum nubes disjicientium. Quod quidem fieri vulgo cernimus in sylvis, quæ, si

ventis agentur, sonitum edunt atque ingentem fragorem.

132 *Ramosa Nubila*] Quæ non sunt æquabilia, sed aspera; et quæ arborum ramosarum instar constant partibus eminentibus et huc illuc projectis.

134 *Cauri*] Caurus ventus est spirans ab occasu æstivo. i. 291. v. 741. Species pro genere, ut aiunt.

136 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 8. vss. quantum affert modum quo fieri tonitru possit. Igitur v. Lucretius censet non solum ex ventis nubes agitantibus sylvarum adinstar fieri tonitru; sed etiam fieri posse ex vento nubes perstringente. Sicut enim, inquit, vis valida venti in terris altas arbores radicibus evellit, inque mari fluctus excitat quos frangit magno cum fragore atque reboatu, ita in nubibus idem contingere potest.

Nam, quid possit ibei flatus, manifesta docet res
 Heic, ubi lenior est, in terra, quom tamen alta
 Arbusta evolvens radicibus haurit ab imis. 140

Sunt etiam fluctus per nubila, quei quasi murmur
 Dant in frangendo graviter; quod item fit in altis
 Fluminibus, magnoque mari, quom frangitur æstu.

Fit quoque, ubi e nube in nubem vis incidit ardens
 Fulminis: hæc, multo si forte humore recepit 145
 Ignem, continuo magno clamore trucidat:

tus valeat in eo loco: siquidem in terra hic, ubi minus vehemens est, tamen discutiens celsas arbores abripit eas ab altis radicibus. Fluctus quoque fiunt in nubibus, qui edunt quasi sonitum confringendo sese fortiter; quod similiter accidit in profundis fluviiis, et in vasto æquore, ubi confringitur fluctu. Accidit etiam ut, cum impetus igneus fulminis incurrit e nube arida in nubem madidam, si fortasse hæc nubes madida excepit ignem fulminis in plurimo liquore, accidit, inquam, ut repente

~~~~~

137 *perfringens* Voss. L. B. Voss. marg. *perstringens* O.—138 *qui* O. Cant. *doceres* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Voss. marg.—139 *levior* V. ed. Th. Ra. *certa pro terra* V. ed. Th. Ra.—140 *Arbuste volvens* Cant. *Arbusta volvens* Voss. vet.—141 *quæ quasi* Sus.—142 *in frangendo* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *infringendo* vulg. *graviterque item* V. ed. Th. Ra.—143 *æstus* V. marg. 1. Cant.—144 *uti* Gif. Par. *incidat* Mus. B. 2.—146 *continuo ut m. c. trucidet* edd. vulg.—148 *propere* P. et edd.

NOTÆ

138 *Ibei*] In nubibus.

139 *Heic*] In his inferioribus mundi partibus, nempe, in terra et in mari.

Heic est lenior] Supp. quam in nubibus.

Quom...haurit] Pro, cum hauriat. Jungit enim vocem 'cum' cum indicativo, quæ tamen vulgo cum subjunctivo jungitur. Quanquam idem sæpe facit Cicero multis in locis.

144 *Fit quoque, ubi e nube, &c.*] His 11. vs. sextum dat modum Poëta, quo tonitru fieri posse putat. Itaque vi. docet etiam tonitru fieri posse cum ignis fulmireus e nube arida et sicca incidens in nubem uvidam et humidam extinguatur magno cum crepitu ac stridore; sicut v. g. videmus candens ferrum in aquam frigidam de-

pressum stridere et crepitare: vel, sicut cernimus laurum in igne crepitare: ita nubem, si forte aridior fuerit, igne æthereo succensam crepitare, et magno cum stridore comburi, unde tonitru fiat.

Fit, &c.] Ita [*Fit...Fulminis, hæc...Ignem, ut...trucidet*] Lambinus legit hos tres versus. Pareus vero et alii quidam: *Fit quoque uti e nube, &c. Ignem continuo, &c.*

Nube] Arida scilicet, et sicca, quæ ignem conceperat.

Nubem] Uvidam scilicet et madidam, quæ multo suo humore extinguitur ignem incidentem.

145 *Hæc*] Nempe, nubes uvida et madida.

146 *Clamore*] Stridore, sonitu.

Trucidat] Extinguit.

Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
Stridit, ubi in gelidum propter demersimus imbrem.

Aridior porro si nubes adcipit ignem,
Uritur ingenti sonitu, subcensa repente : 150

Lauricomos ut si per monteis flamma vagetur,
Turbine ventorum, conburens, inpete magno.
Nec res ulla magis, quam Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu, flamma crepitante, crematur.

Denique, sæpe geli multus fragor, atque ruina 155

extinguat illum cum magno crepitu ; veluti aliquando ferrum ignitum tractum ex ardentibus fornacibus crepitat, cum immergimus illud subito in frigidam aquam. Verum si nubes siccor recipit ignem, continuo accensa crematur cum magno clamore : veluti si ignis feratur per colles lauriferos impetu ventorum, concremans omnia cum impetuosa vi. Neque enim res ulla comburitur igne stridente, cum clamore magis terrifico, quam Delphica laurus Apollinis. Demum plerumque ingens fragmen gelu

//////////

vulg. *demersus* in Mus. B. 2.—149 *sin nubes* Sus.—150 *ingentis* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra. *subcensu* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *succensa* vulg. *recente* V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. *repenti* Cant.—151 *monteis* deest Mus. B. 2. *si deest* V. ed. Th. Ra.—152 *Turme ventorum* Sus.—153 *res vita* Vind. Mus. B. 2. V. marg. *resina* O. P. in not. Cant. *res visa* Mus. B. 3.—154 *sonitum* V. ed. Ferr. Th. Ra. *sonitu* in Voss. marg.—156 *Grandibus* V.

NOTÆ

147 *Olim*] Aliquando. Hæc enim vox *olim* utrumque notat tempus, futurum et præteritum.

148 *Stridit*] Tertiæ conjug. Strido, is. Sic Hor. II. Sat. ult. 'Stridere secreta divisos aure susurros.' Dicitur etiam strideo, es, secundæ conjug.

149 *Adcipit ignem*] Sic v. 608. 'Accipere ex una scintilla incendia passim.'

151 *Lauricomos monteis*] Colles lauris insitos, vestitos, et coopertos; laurigeros, lauriferos.

153 *Nec res ulla magis, &c.*] Sic Plin. xv. cap. ult. Laurus manifesto abdicat ignes crepitu, et quadam detestatione, interaneorum etiam vitia ligno torquente.

Phæbi] Apollinis, cui sacra fertur Laurus.

Delphica] Quasi Apollinea, sen

Apollini Delphico sacra. Duplex enim laurus genus distinxisse Catonem scribit Plinius xv. cap. ult. Delphicam, et Cypriam. Hæc folio brevi, nigro, per margines imbricato, et crispo. Illa folio maximo, maximis baccis, atque e viridi rubentibus: qua victores Delphis, et Romæ triumphantes coronari solebant. Pompeius Lenæus tertium laurus genus adjecit, quam Mustacem appellavit, quod mustaceis subjiceretur.

155 *Denique, sæpe geli, &c.*] His 4. vss. septimum proponit modum, quo tonitru fieri posse ait. Ergo vii. docet etiam tonitru fieri posse, cum nubes gelu grandineque prægnantes in unum densantur a vento, moxque ita franguntur, ut et gelu fragor, et grandinis ruina, h. e. ut gelu præruptum, præruptusque imber, grandinis efficiant fragorem, quod tonitru vocamus.

Grandinis, in magnis sonitum dat nubibus alte :
 Ventus enim quom confereit, franguntur, in artum
 Concretei, montes nimborum et grandine mixta.

Fulgit item, nubes ignis quom semina multa

et lapsus grandinis, edit murmur cum magno clamore in magnis nubilis. Namque ubi ventus condensat nubes, tunc montes nubilorum, condensi in angustum intermisti grandine dirumpuntur. Pariter fulgurat, quando nubes conflictu suo exci-

////////

ed. Th. Ra.—157 *enim* deest Mus. B. 2. *convertit* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Bodl. *confersit* O. *confertur* Mus. B. 1. *confe*, reliquis omissis, Mus. B. 2. *confertit* Cant. Mus. B. 3. *consertit* Ferr. *confarcit* quidam. *altum* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—158 *mixta* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *mixti* edd. vulg.—159 *Fulgit* Nonius, x. 12.

NOTE

Geli fragor] H. e. gelu prærumpit lapsus. Dicitur autem gelum, i, et gelu indeclinabile. Sic vss. 529. 877.

Ruina grandinis] Inber grandinis ruentis, et cadentis.

157 *Confereit*] Condensat, cogit.

158 *Montes nimborum*] Nimbi, seu nubes instar montium grandes.

159 *Fulgit item, &c.*] Hactenus de tonitru: nunc vero his 59. vss. seqq. docet Poëta de fulgure seu fulgetro, aut coruscatione. Tria enim sunt, tonitru, fulgur, et fulmen. Tonitru, Gallice, *le bruit du Tonnerre*. Fulgur, Gallice, *l'éclair*. Fulmen, Gallice, *le carreau du foudre*. Supra disputatum est jam de tonitru: nunc de fulgure. Docet autem Lucretius hisce 4. vss. prioribus fulgur seu coruscationem nihil aliud esse, quam inflammationem ex attritione nubium. Censet enim, sicut in lapide, ferro, aut ligno semina ignis continentur, quæ attritu possunt excuti et in scintillas elici, ita in nubibus semina quoque ignis esse, quæ nubium ipsarum attritu facto per validam vim venti queant excuti in coruscationem. Licet enim nubes humidæ sint, tamen earum attritu generari potest ignis; cum, teste Seneca II. 25. et 26. neque ignis sine aliquo humore gignatur, neque

nubes tota aquea sit, sed partem etiam contineat, quæ possit ignescere, eo modo quo sæpe in ligno alia pars ardet, alia sudat. Sane neque id abnuit Plinius, qui II. 42. censet 'posse et attritu, dum in præeeps feratur, illum, quisquis est, spiritum accendi: posse et conflictu nubium elidi, ut duorum lapidum scintillantibus fulgetris.' Addit Seneca citatus exemplum lignorum, ut lauri, aut hederæ, quæ attrita exprimant ignem. Sic Democritus apud Stobæum Eclog. Physic. dixit 'Fulgur esse collisionem nubium, qua corpuscula ignis effectricia, variis affrictionibus, per earum inania multiplicia in unum coëuntia, quasi percolentur.' Itaque fulgur nihil aliud est, quam lux emissa, deffusaque per aërem a fulminis flamma. Plinius autem, II. 43. Seneca II. 16. et 21. et Aristoteles de meteor. II. 9. volunt ignem fulguris esse laxiorem, quippe qui nubem solummodo findat, et in aërem evanescat: ignem vero fulminis esse compressiorem, quippe qui nubem perumpat, et interdum in terram impingatur. Quod quidem verisimile solum videtur esse in iis fulguribus, quæ sine tonitru micant: in iis enim, quæ cum tonitru ac fulmine creantur,

Excussere suo concursu; ceu lapidem si 160
 Percutiat lapis, aut ferrum: nam tum quoque lumen
 Exsilit, et claras scintillas dissipat ignis.
 Sed tonitrum fit utēi post auribus adcipiamus,
 Fulgere quam cernant oculi, quia semper ad auris
 Tardius adveniunt, quam visum, quæ moveant, res. 165
 Id licet hinc etiam cognoscere: cædere si quem

tant plura primordia ignis, veluti si silex feriat silicem, vel ferrum. Etenim tunc etiam lux erit, et ignis disjicit coruscantia semina flammæ. At vero accidit ut percipiamus auribus tonitrum, postquam oculi viderunt fulgurare; propterea quod res illæ, quæ perveniunt ad aures veniant semper lentius, quam quæ tangunt oculos. Quod potes quoque inde agnoscere, si cernas aliquem longe amputare augmen arbo-

//////////

Voss. vet. Mus. B. 1. *Fulget* reliqui.—161 *lapidis* Vind. V. ed. Mus. B. 3. et in Mus. B. 3. τὸ δὲ τοῦ lapidis in rasura scriptum est.—162 *Exaliter*, omisso *et*, V. ed. Th. Ra. *stratillas* dissigat V. ed. Th. Ra.—163 *ut* Vind. Mus. B. 2.—164 *Fulgura* Sus. V. marg. 1.—165 *moveat* Cant.—166 *Hic* Mus. B. 2. *cedere* P

NOTE

id fieri non potest; siquidem ea fulgura seu coruscationes perrumpunt nubem perrumpente fulmine, neque tam diffundunt, quam quoquoversum avolant, dum interim fulmen in unam solum partem contendit. Itaque, quo momento materia fulminis accenditur, fulgur fit: fulgur autem momentaneum est, quia fulminis flamma momentanea est; ac, si nonnihil interdum perdurat coruscatio, nonnihil quoque perseverantior sit flamma fulminis necesse est. Res patet in tormentis bellicis. Cum enim noctu tormenta bellica exploduntur, coruscatio ex flamma concepta quoquoversum diffunditur, unde facile sit procul distantibus divinare murmur brevi auditum iri.

Fulgit] Tertie conjug. Sic vs. 164. et alibi passim. Dicitur et *Fulgeo*, es.

162 *Dissipat*] *Dissipat*. Sic vs. 180. et alibi.

163 *Sed tonitrum fit utēi, &c.*] His 9. vs. docet tonitrum tardius audiri, quam fulgur, seu coruscatio, cerna-

tur. Cujus rei rationem hanc reddit, quod res, quæ movent oculos, citius ad visum perveniant, quam quæ aures mulcent. Rem exemplo confirmat. Si quis enim cædat arborem, proculque stes observans, sane videbis plagam prius infligi arbori, quam sonum audias. Ita Arist. II. Meteor. γίνεται δὲ μετὰ τὴν πληγὴν, καὶ ὕστερον τῆς βροντῆς· ἀλλὰ φαίνεται πρότερον διὰ τὸ τὴν ὕψιν προτερεῖν τῆς ἀκοῆς. H. e. 'fit autem fulgur post plagam, et posterius quam tonitru: sed cernitur prius, propterea quod videndi sensus celerior sit, quam audiendi.' Ibidem pariter rem alio declarat exemplo, nempe remigum. Jam enim, inquit, remigibus remos iterum attollentibus, primus ad aures sonitus pervenit. Sic Lucretius infra vs. 182. idem repetit.

Tonitrum] Dicitur tonitru, neutr. indeclinab. sing. In plural. vero tonitrua. Dicitur et tonitrus, ns, mascul. Plin. Cicero. Ovid. T. Liv.

164 *Fulgere*] Tertie conjug. vs. 159. et infra vs. 173.

Ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
 Ante fit ut cernas ictum, quam plaga per auras
 Det sonitum; sic fulgorem quoque cernimus ante,
 Quam tonitrum adcipimus, pariter qui mittitur igni 170
 E simili caussa, concursu natus eodem.

Hoc etiam pacto, volucris loca lumine tinguunt

ris cum ferro ex utraque parte acuto: namque accidit ut videas plagam, priusquam ictus reddat sonum auribus tuis: ita etiam videmus fulgetrum, priusquam audimus tonitrum, qui æque ac flamma fulgetri emittitur e pari causa, et qui ortus est eodem congressu. Hac quoque ratione nubila colorant loca circum luce subitanea,

Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—167 *Ungipiti* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *videas* Mus. B. 1. P. in not. *videat* reliqui. *auctu* Mus. B. 2. *ictum* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—168 *quem* P. *auras* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *auris* vulg.—169 *fulgurem* Voss. vet. et L. B. *fulgure* Mus. B. 2.—170 *tonitru* Ferr. *tonitum* Sus.—171 *Et* P. V. ed.

NOTÆ

167 *Ancipiti*] Ex utraque parte acuto.

Arboris auctum] Arborem. Sic II. 494. et III. 269. dixit ‘corporis augmen,’ pro corpore.

169 *Fulgorem*] Fulgur, fulgetrum, coruscationem. Alterum enim pro altero passim usurpat Lucretius, v. g. hic vss. 169. 216. et II. 327. 328. 332. v. 297. &c.

170 *Pariter qui mittitur igni*] H. e. qui tonitrus mittitur in eodem tempore, atque ignis seu fulgur. Sic loquitur Hor. Epist. I. 10. ‘Annuimus pariter vetulis notisque columbis.’

Igni] Fulguri, coruscationi.

172 *Hoc etiam pacto, &c.*] His 14. vss. docet de facta a ventis e nubibus excitatione corpusculorum fulgur creantium. Quod quidem ad Heracliti sententiam attinet, qui, teste Seneca II. 56. statuit fulgurationem esse veluti apud nos incipientium ignium co-natus, et primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Pertinet et hoc ad Metrodori

opinionem, qui, teste Plutarcho Plac. III. 3. existimavit excitari fulgur, dum nubes a vento impetitur atque dis-cutitur. Quod nec Stoicis displicuit, uti colligere est ex Laërtio. Simili-ter horum sententiis affinis est sen-tentia quæ motum ait esse causam caloris. Itaque Lucretius ex Epicuro putat, non solum fulgur creari ex nu-bium attritu, sed etiam gigni posse ex ventorum contentione, et circum-volutione vehementi, qua nimirum venti in nubibus inclusi, instar flatus follium, ignem excitent. Sic enim multa mobilitate calefieri videmus, v. g. rotas, et rotarum axes. Sic glans plumbea volubilis longo cursu per aëra liquefit. Sic Virg. Æn. v. 525. ait sagittam arsisse per aëra: ‘Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, Signavitque viam flam-mis, tenuisque recessit Consumta in ventos,’ &c.

Tinguunt] H. e. illustrant et quasi colorant. Sic v. 720. ‘Candenti lu-mine tinctus.’

Nubes, et tremulo tempestas inpete fulgit:
 Ventus ubi invasit nubem, et vorsatus ibeidem
 Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem; 175
 Mobilitate sua fervescit, ut omnia motu
 Percalefacta vides ardescere: plumbea vero
 Glans etiam longo cursu volvunda liquescit:
 Ergo fervidus hic, nubem quom perscidit atram,
 Dissupat ardoris, quasi per vim expressa, repente 180
 Semina, quæ faciunt nictantia fulgura flammæ:
 Inde sonus sequitur; qui tardius adlicit aureis,
 Quam quæ perveniunt oculorum ad limina nostra.

et procella fulget celeritate trepidanti, cum ventus occupavit nubem, et circumvolutus in eadem fecit nubem concavam denseri, ut supra ostendi: nubes ardescit sua celeritate motus, veluti cernis res cunctas calefieri et fervescere celeri agitatione: et vero globulus plumbeus volubilis longo cursu liquefit. Igitur postquam hic ventus vividus perrupit nigra nubila, dispergit scintillas ignis, quæ veluti per vim illius fuerunt elicitæ subito, et quæ efficiunt fulgetra ignis micantia. Postea sonus venit, qui lacessit aures lentius, quam ii fulgores, qui veniunt ad oculos nostros. Nimirum

O. Cant. Th. Ra. Ald. causa et edd. vulg.—175 spirescere Vind. spissescere Cant. spissassere Sus.—176 fervescit quidam.—177 ad estem pro ardescere V. ed. Th. Ra.—178 quiescit Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. O. Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1.—179 perscindit V. ed. Th. Ra. Vind. proscidit O.—181 nictantia V. ed. Th. Ra. Vind. proscidit O.—181 nictantia Mus. B. 3. Sus. metancia Cant. minitancia Voss. marg.—182 adlicit quidam.—183 oculos ad lumina nostros edd. vulg. limina Vind. Voss. L. B. V.

NOTÆ

173 *Inpete*] Ab antiquo nominativo *Inpes*, etis. Sic II. 326. IV. 418. v. 911. et VI. multoties.

Fulgit] Tertiæ conjug. vss. 159. 164.

175 *Fecit, ut ante, &c.*] Ordo est, fecit spissescere nubem cavam, ut ante docui. Sic enim supra vs. 123. 'Cum subito validi venti consecuta procella Nubibus intorsit sese,' &c.

Spissescere] Cogi, condensari, con crescere.

176 *Fervescit* [*ferviscit*] A verbo *fervo*, is, tertiæ conjug. Sic infra vss. 427. 851. 1162. et III. 290. 495. Lambinus autem legit *fervescit*, a verbo *ferveo*, es, secundæ conjug.

177 *Plumbea vero, &c.*] Sic vs. 305.

178 *Volvunda*] Volubilis. Sic v. 1275. 'Volvunda ætas,' h. e. volubilis ætas.

179 *Fervidus hic*] Supp. ventus, vs. 174.

180 *Dissupat*] Antiqua scriptura, pro dissipat, vs. 162.

Ardoris...Semina] Ignis corpuscula, scintillas.

181 *Nictantia*] Vibrantia, micantia. 'Nictare,' inquit Festus, 'est oculorum et aliorum membrorum nisu sæpe aliquid conari.'

182 *Adlicit*] Allicit, h. e. lacessit et provocat ad audiendum.

Scilicet hoc densis fit nubibus, et simul alte

Exstructis aliis alias super inpete miro.

185

Ne tibi sit fraudi, quod nos inferne videmus

Quam sint lata magis, quam sursum exstructa quid exstent.

Contemplator enim, quom, montibus adsimilata,

Nubila portabunt ventei transvorsa per auras;

Aut ubi per magnos monteis cumulata videbis

190

Insuper esse aliis alia, atque urgere superna

hoc efficitur in nebulis spissis, et coacervatis aliis una excelsæ supra alias, mirabili cum celeritate. Ceterum non tibi sit deceptioni, quod nos ex locis infernis cernimus, quam nubes magis pateant, quam quantæ sint superne exaggeratæ. Observa enim quando venti ferent nubes transversas per aëra quasi adæquatas montibus; vel quando cernes illas exstructas alias supra alias per ingentes montes, et positas in

~~~~~

ed. *lumina* reliqui.—184 *alti* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Sus. V. marg. 1. *altis* Mus. B. 2. *ala* V. ed. Th. Ra.—185 *agmine miro* Creech.—186 *Nec* P. Vind. Ald. Bip. Hav. Delph. *inferne* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. *inferna* P. in not. V. marg. 1. *inferre* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. *inferre* Cant. *sit deest* Mus. B. *frudi* Mus. B. 3. in marg.—187 *sit* P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Sus. Ferr. Ald. *sic* V. ed. Th. Ra. *exstructus* V. ed. Cant. *extritus* O. *quod* P. V. ed. Voss. vet. Gryph. marg. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald.—188 *assimulata* Cant.—189 *portabant* Sus.—190 *At* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *Ast* O. *tibi pro ubi* Mus. B. 2. *collata* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *culata* Vind. *colata* Mus. B. 2. *procul altu* O. Cant.—191 *vignere* V. ed. Th. Ra. *urgere* vulg. *superne* Sus. Bentl.

NOTÆ

184 *Hoc*] Nempe fulgur, et fulmen. Sic enim vs. 245. 'Fulmina gignier e crassis, alteque putandum est Nubibus exstructis,' &c.

185 *Inpete*] Impetu: vs. 173.

186 *Ne* [*Nec*] *tibi sit fraudi*, &c.] His autem 27. vss. seqq. quia poterat quis ambigere de illo fulgure totum hemisphærium illustranti, cum tamen nubes, ex quarum attritu excutitur, non adeo magna mole constare appareant, tollit has ambages Poëta; monetque nos non nisi inferiorem nubium partem conspiciere, quæ quidem non adeo late patet; verum superne ac sursum nubes simul alte exstructæ sunt, et exaggeratæ, ut montes ingentes. Quod quidem interdum videre licet, ubi transversas nubes alias aliis superiores ventus portat; aut ubi cumulata aliis insuper aliæ quasi per

montes apparent. Unde nil mirum si ex iis nubium molibus tantus fulgor excuti possit, ut totum hemisphærium lumine suo tremulo compleat, tinguat, et illustret. Sunt enim in nubibus plurima ignis seminia.

Ne tibi sit fraudi, &c.] Horum 2 vss. ordo is est; ne te decipiat, quod ex locis infernis magis cernimus quam late pateant nubes, quam quanta sint mole, seu altitudine; h. e. quam in altum et sursum exaggeratæ sint.

Inferne] Ex terris, ex locis his infernis. Ultima autem syllaba 'inferne' breviatur, sicut iv. 440. ultima 'superne.'

187 *Quam sursum exstructa quid exstent*] Quam quantum in altum spissa sint et densa.

188 *Contemplator*] Contemplare, aspice. Sic vs. 457. et ii. 113.

In statione locata, sepultis undique ventis :
 Tum poteris magnas moleis cognoscere eorum,
 Speluncasque velut, saxis pendentibus structas,
 Cernere; quas ventei quom tempestate coorta 195
 Conplerunt, magno indignantur murmure clusei
 Nubibus, in caveisque ferarum more minantur :
 Nunc hinc, nunc illinc, fremitus per nubila mittunt ;
 Quærentesque viam, circumvorsantur, et ignis
 Semina convolvunt e nubibus ; atque ita cogunt 200
 Multa, rotantque cavis flammam fornacibus intus,
 Donec divolsa fulserunt nube coruscei.

Hac etiam fit utei de caussa mobilis ille
 Devolet in terram liquidi color aureus ignis ;

superiori loco premere infernas, ventis ex omni parte oppressis ; tunc poteris discernere ingentes massas illarum, et videre cavernas illarum exstructas quasi sub rupibus suspensis, quas ubi venti repleverunt, exorta procella, inclusi jam nebulis quasi irascuntur illis ingenti sonitu, et minitantur instar ferarum, quæ clauduntur in cavernis suis. Modo ex hac parte, modo ex illa edunt stridorem per nubes ; et perscrutantur iter circumvolvuntur, et corradunt semina ignis ex nebulis, et sic congregant plura, et versant ignem in fornacibus cavis intrinsecus, usquedum nube disrupta tandem micantes coruscarunt. Accidit quoque ob hanc causam, ut ille color

—193 *Tu* V. ed. Th. Ra.—196 *clausæ* Sus.—197 *minantes* Heins. 2. *minantur more ferarum* Mus. B. 2.—198 *Nunc huc nunc illuc* Gassend. *fremitur* V. ed. Th. Ra. *fremitu* Voss. vet. et L. B.—200 *convolvuntur* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *e* deest Cant. Mus. B. 3. *in nubibus* Creech.—201 *flammas* Voss. vet. deest Mus. B. 3.—202 *divolsa* Vind. Cant.—203 *Hoc* V. ed. Th. Ra.—204 *Devolet* Vind. Mus. B. 3. *calor* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Vind. V.

NOTE

192 *Sepultis*] Metaphorice ; h. e. sedatis, stratis, silentibus.

196 *Indignantur murmure, &c.*] Sic Virg. *Æn.* 1. ‘ Illi indignantes magno cum murmure, montis Circum claustra fremunt,’ &c.

200 *Convolvunt*] Corradunt, collidunt.

202 *Fulserunt*] Fulgorem conceptum ediderunt.

203 *Hac etiam fit utei, &c.*] His 10. vss. jam aliam fulguris causam reddit ; nempe quod in nubibus multa ignis semina contineantur, quæ ventis cogentibus expressa fulgorem edunt. Quod autem in nubibus sint

multa semina ignis, ex hoc vel maxime arguit, quod interdum nubes sine humore appareant, flammeum colorem referentes, et ignibus solis accensæ. Ita Aristoteles ait quosdam huic sententiæ esse suffragatos, quam tamen refellit lib. II. Meteor. Empedocles autem dicit hunc ignem, qui in nubibus accenditur, ex solis radiis concipi : Anaxagoras vero ex supremo æthere, quem ille ignem appellat, superne deorsum delatum esse censet.

204 *Liquidi*] Puri, clari, lucidi, non turbidi. Metaphora ducta ab aqua ad ignem. Sic vs. 669. ‘ Ignis

Semina quod nubeis ipsas permulta necesse est 205
 Ignis habere: et enim, quom sunt humore sine ullo,
 Flammeus est plerumque colos, et splendidus, ollis.
 Quippe et enim solis de lumine multa necesse est
 Concipere, ut merito rubeant, igneisque profundant.
 Hasce igitur quom ventus agens contrusit in unum 210
 Compressitque locum, cogens; expressa profundunt
 Semina, quæ faciunt flammæ fulgore colores.
 Fulgit item, quom rarescunt quoque nubila cœli.

velox auratus ignis lucidi delabatur velociter in terram, nempe, quia oportet ut nubila ipsa contineant plurima corpuscula ignis. Namque, quando sunt absque ulla aqua, sæpe illæ habent colorem igneum et fulgidum. Scilicet quia oportet ut recipiant plura semina de luce solis, ut ob hanc causam rubeant, et spargant flammæ. Ergo ubi ventus impellens compulsi sunt has nubes, et congregans illas contraxit in unum locum, spargunt tunc corpuscula elicta ex se, quæ faciunt ut fulgores ignis coruscent. Coruscat pariter ubi nubes ætheris rarefiunt; etenim ubi ventus dis-

ed. Ferr. Th. Ra.—206 H. vs. et duo seqq. desunt V. ed. Th. Ra. *sed enim P.—207 color* Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *coloret* Mus. B. 2. *splendidus solis* Voss. L. B. *est deest* Vind. O. Mus. B. 3. *Flammatus plerumque color* Mus. B. 1.—208 *et deest* Mus. B. 3. *lumina* Vind. Mus. B. 3.—209 *jubeant* V. ed. Th. Ra.—210 *Has igitur* Gryph. Nard. Sus. *contorsit* Mus. B. 2.—211 *tegens* V. ed. Th. Ra.—212 *fulgore* P. Ald. Gryph. marg. Sus. Bas. marg. *fulgure* V.

NOTÆ

abundare Ætnæus, flammescere cœlum.' Sic Virg. Eclog. vi. 34. 'Et liquidi simul ignis,' &c. Eleganter autem, quicquid abnuat Macrobius Sat. vi. 5.

207 *Colos*] Utrumque dicitur, colos, et color; sicut honos, et honor: odos, et odor: labos et labor: vapos et vapor, &c. Nonius.

212 *Quæ faciunt, &c.*] H. e. quæ faciunt, ut flamma existat, et fulgor oriatur.

213 *Fulgit item, &c.*] His 5. vss. aliam denique fulguris causam affert; nimirum cum rarefiunt nubes, et ventis agitatae huc illuc deducuntur, tunc semina ignis, quæ in iis continentur, decidere censet, et fulgorem reddere. Porro quod spectat ad hanc nubium fractionem, seu potius

rarefactionem, atque ad prolapsionem atomorum fulguris effectricium sine tetro sonitu, seu tonitru, videtur Poëta insinuare sententiam Clidemi, qui apud Aristotelem existimavit fulgur non esse ignem, sed inanem speciem, nempe nubem agitam, et humida parte veluti percussam, perinde splendescere ac mare candescit, dum virga cæditur. Eodem pariter spectat, quod Anaximenes apud Stobæum affert exemplum refulgentis maris, dum remis scinditur. Eodem spectat, quod et Xenophanes dixit, nubem motu suo concipere splendorem, qui fulget. Eodem denique pertinet, quod Anaximander dixit, spiritum seu ventum splendere, distensione facta per nubis nigredinem.

Nam, quom ventus eas leviter diducit cunteis,
 Dissolvitque, cadant ingratiis illa necesse est 215
 Semina, quæ faciunt fulgorem: tum sine tetro
 Terrore et sonitis fulgit, nulloque tumultu.

Quod super est, quali natura prædita constant
 Fulmina, declarant ictu subinusta vaporis
 Signa, notæque, graveis halantes sulfuris auras. 220
 Ignis enim sunt hæc, non venti, signa, neque imbris.

Præterea, sæpe accendunt quoque tecta domorum,

trahit parum et dissipat eas volitantes, oportet ut illa semina ignis invite decendant, quæ edunt fulgetrum. Tunc autem coruscat absque terribili horrore, sine murmure, et sine ullo sonitu. Quod restat, plagæ, et vestigia perusta vapore; et signa exhalantia tetros halitus sulfuris, indicant quali natura fulmina componantur; namque hæ sunt notæ ignis, non autem venti, neque pluriæ. Deinde fulmina

ed. Th. Ra.—213 *Fulcit* Mus. B. 1.—214 *deducit* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *diducit* V. marg. 1.—215 *ingratiis* omn. vet. lib. *ingratiis* Voss. L. B. *ingratis* P. in not.—216 *cum pro tum* Mus. B. 2.—217 *et sonitis* Cant. *et sonis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *atque sonis* Mus. B. 1. *et sonitu* reliqui.—218 *quod sic natura* P. O. Cant. Gryph. Nard. Bas. *quod sit n.* P. in not. Ald. *ignis natura* P. in not. *quali* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—219 *ictu subinusta vaporis*. Sic, partim ex conjecturâ, rescribendum putari. Wakef. *ictus et inusta vapore* edd. vulg. et mixta pro *inusta* P. in not. Heins. 2. O. *ictu et inusta vapore* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ictu et inusta vaporis* Voss. vet. et L. B. *ictu ut inusta vapore* Mus. B. 2.—220 *halantis* vel *halanteis* s. *auris* P. O. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg.—221 *noventi* V. ed. Th. Ra.—222 *sæpe* Voss. marg. *seque* Mus. B. 1. *per se* P. Ald. et edd. vulg. *sese* O.

NOTÆ

214 *Diducit*] Distrahit, divellit.

215 *Ingratiis*] Invite; velint, nolint. Sic III. 1083. v. 45.

218 *Quod super est, quali, &c.*] Hactenus de fulgure. Nunc de fulmine, nempe ab hoc vs. 218. ad vs. 422. Plura autem quærit de fulmine: I. naturam: II. modum, quo generetur: III. mobilitatem: IV. qua anni tempestate frequentius creentur fulmina: V. invehitur in superstitiosos homines, qui Jovi fulmina tribuunt; et in Hetruscos, qui ex iis auguria ducebant. His igitur 20. vss. prioribus disputat et agit de natura fulminis. Docet autem fulmina ignea et subtili constare natura; ignea quidem, I. quia loca fulmine tacta tetrum sulfuris odorem mittunt, et

quasi calore inusta cernuntur. II. quia, dum cadunt, domos per se accendunt: subtili vero, quia fulminis igni nihil obsistit. Is enim penetrat clausas domos, ut vox: dicto citius liquefacit metalla duriora: vinum intacto dolio absorbet; et alia id genus præstat, quæ per infiditatem ætatem sol præstare non valet: 'Tanto mobilior vis, et dominantior hæc est.'

219 *Ictu*] Supp. fulminum.

220 *Signa*] Nota, vestigia, loca notata.

Graveis] In accusat. supp. auras. H. e. tetras, sulfureas.

Halantes] In nominat. supp. notæ. H. e. exhalantes, mittentes. Olim legebatur, *halantis*, supp. sulfuris,

Et celeri flamma dominantur in ædibus ipsis.
 Hunc tibi subtilem, cum primis ignibus, ignem
 Constituit natura, minutis motibus atque 225
 Corporibus; quoi nihil omnino obsistere possit:
 Transit enim validum fulmen per sæpta domorum,
 Clamor uti, ac voces; transit per saxa, per æra;
 Et liquidum puncto facit æs in tempore, et aurum.

concremant etiam per se tecta domorum, et veloci cum igne grassantur in ipsis ædibus. Natura fecit tibi hunc ignem tenuem præsertim ex ignibus tenuissimis, et ex primordiis velocibus, cui nulla res prorsus queat resistere. Numque fulmen penetrat rivede clausas domos, veluti sonus et vox; penetrat lapides, æra; et in instanti

//////////

P. in not. *se* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—224 *Nunc* P. O. Cant. Ferr. Ald. *ubi pro tibi* Mus. B. 2.—225 *motibus atque* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Heins. *montibusque* Vind. V. ed. Th. Ra. *montibus atque* V. marg. 1. *mobilibusque* P. et edd. vulg.—226 *nihil* V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *nil vulg. absistere* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Ald.—227 *valide* P. V. ed. Mus. B. 2. Hav. Delph.—228 *Spurium censet Creech. ut hac* Vind. Mus. B. 2. *ut hæc* V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *ut has* Mus. B. 1. *ut ac* Mus. B. 3. *uti vocis* Gryph. Nard. Bas.—229

NOTE

224 *Cum primis*] In primis, præsertim. Sic vss. 259. 939. et alibi passim.

226 *Obsistere*] Sic infra vs. 330.

227 *Transit enim, &c.*] Sic r. 490. Porro dum hic mira fulminis effecta memorat, multiplex fulminis notat genus. Aristoteles duplex distinxit: alterum fumosum, ad quod rerum tactarum infuscatio pertineat: alterum clarum, ad quod rerum penetratio spectet. Plinius vero II. 51. tertium addit, quod vocat siccum, cujus 'mirificam naturam' dicit; et 'quo,' inquit, 'dolia exhauriuntur, intactis operimentis, multoque alio vestigio relicto: aurum et æs et argentum liquatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis, ac ne confuso quidem signo ceræ...' Martia princeps Romanorum icta gravida, partu exanimato, ipsa citra ullum aliud incommodum vixit.' Addit et Seneca II. 31.

quod 'manente vagina, gladius liquescit; et inviolato ligno circa pila ferarum omne distillat: stat fracto dolio vinum, nec citra triduum rigor ille durat,' &c. Et cap. 52. 'Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine injuria transit: cum lapide, ferroque, et durissimis quibusque confligit, quia viam necesse est per illa impetu quærat; itaque facit viam, qua effugiat: teneris et rarioribus parcit, quanquam et flammis opportuna videantur, quia transitu patente minus sævit,' &c. Sic præclare hic Lucretius.

Sæpta domorum] Septas domos; sic IV. 614. 'clausa viarum,' pro clausas vias: et alibi 'clausa domorum,' pro clausas domos.

229 *Puncto tempore*] Puncto temporis. Sic enim passim loquitur, II. 263. IV. 164. &c.

Curat item, vasis integris vina repente 230
 Diffugiant: quia, nimirum, facile omnia circum
 Conlaxat, rareque facit lateramina vasi,
 Adveniens calor ejus; ut, insinuatus in ipsum,
 Mobiliter solvens differt primordia vini:
 Quod solis vapor ætatem non posse videtur 235
 Efficere, usque adeo cellens fervore corusco:
 Tanto mobilior vis, et dominantior, hæc est.
 Nunc, ea quo pacto gignantur, et inpete tanto

temporis liquefacit æs et aurum. Facit etiam ut, vasculis incolumibus, vina subito evanescant; eo quod scilicet vapor illius accedens facile remittit et rarefacit cuncta latera lateritia vasculi circum, ubi ingreditur in illud vas, et dissolvens velociter disjicit corpuscula vini: quod calor solis non videtur posse facere per longum tempus, etiamsi valeat calore ardenti. Adeo hæc potentia fulminis velocior est, et potentior, quam calor solis. Jam vero quo modo ea fulmina generentur, et tanta

*****

poncto Mus. B. 2.—230 *Cur autem P. in not. item ut edd. vulg.*—232 *rareque V. ed. Th. Ra. latera omnia Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. latera minus Vind. latera invia Mus. B. 3. latera minua Cant. Gif. Par. Lamb. lateramina P. in not. vasis vulg.*—233 *insinuatus Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. insinuetur V. marg. 1. insinuatur edd. vulg. et in ipsum edd. vulg.*—234 *Nobiliter Mus. B. 1.*—235 *vapore ætatem Mus. B. 1. vapore tacere Vind.*—236 *exque pro usque Voss. vet. cellens Voss. vet. tellens Voss. L. B. tollens Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gif. Par. pollens edd. vulg. candens*

NOTÆ

232 *Rareque facit*] Rarefacitque. Tmesis.

Lateramina] Lateres, seu vasa ex latere ficta; vasa lateritia. Veteres quippe vina sua condebant in fictilibus vasis, seu testis. Olim legebatur, *Latera omnia*: quod et probari posset, nisi jam superiori versu vox *omnia* fuisset posita.

233 *Ut*] Ubi, cum: Gallice, *à mesure que*.

235 *Ætatem*] Supp. per: sic loquitur Plautus in Hecyr. 'nam neque ille hoc animo erit ætatem.' Ubi Donatus, 'ætatem,' positum pro, diu ac sæpe.

236 *Cellens* [*Pollens*] Lamb. bene. Pareus, *tollens*, quia v. 310. dixit 'fati protollere fines.' Sed quid ad hæc? viderit lector.

237 *Tanto mobilior, &c.*] Sic fere

eadem docuit II. 382. 'Quare fulmineus multo penetratior ignis, Quam noster fluat e tædis terrestribus ortus. Dicere enim possis cælestem fulminis ignem Subtilem magis e parvis constare figuris, Atque ideo transire foramina, quæ nequit ignis Noster hic e lignis ortus, tædaque creatus.'

238 *Nunc, ea quo pacto, &c.*] Explicata natura fulminis, nunc dicturus est modum, quo fulmen generetur, nempe ab hoc vs. 238. ad vs. 322. His igitur 7. vs. prioribus monet se docturum, unde fit, ut fulmen tam miros auditu effectus faciat; nempe turres discludat, domos disturbet, avellat trabes, demoliat dura monumenta hominum ac Deorum, homines exanimet, pecudes enecet, et similia ejusmodi.

Fiant, ut possint ictu discludere turreis,
 Disturbare domos, avellere ligna trabesque, 240
 Et monimenta virum conmoliri atque ciere,
 Exanimare homines, pecudes prosternere passim;
 Cætera de genere hoc qua vi facere omnia possunt,
 Expediam, neque te in promissis plura morabor.

Fulmina gigni de crassis, alteque, putandum est, 245
 Nubibus exstructis: nam cælo nulla sereno,
 Nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.
 Nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res;
 Quod tunc per totum concrescunt aëra nubes

vi constant, ut queant dissolvere turres; evertere domos; abstrahere tigna et trabes; movere et labefactare monimenta hominum; enecare homines; et ubique profligere pecora; qua tandem potentia queant efficere similia ejusmodi, dicam tibi, neque te amplius retardabo in pollicitationibus meis. Credendum est fulmina generari ex nubilis spissis, et alte cumulatis aliis super alia. Namque nulla unquam vibrantur e cælo puro, neque e nubilis parum densatis. Quippe etenim sine dubio res clara monstrat id fieri, quia tunc nebula densantur ex omni parte per totum

Gryph. Nard. P.—239 *discindere* quidam.—240 *tigna* Vind. *signa* Voss. vet.—241 *demoliri* P. Voss. vet. et edd. vulg.—243 *de gente hoc qui vi* V. ed. Th. Ra. *possunt* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Nard. Sus. *possint* vulg.—244 *te deest* V. ed. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. Voss. L. B. *neque quam in* Voss. vet. *neque quem in* Voss. marg.—245 *gigni de* Wakef. ex conj. *gignier e* P. et edd. vulg. *gigni e* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *progigni in* O. *progigni e* Mus. B. 1. *nunc gigni e* Cant.—246 *extractis* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. *extrusis* et *exstructis* P. in not.—248 *hæc fieri* Gassend.

NOTÆ

241 *Conmoliri*] Parens, bene; hoc est labefactare, tentare, ciere. *Laminis, demoliri*, quasi, evertere, destruere.

244 *Neque te, &c.*] Sic v. 92.

Plura] Amplius.

245 *Fulmina gigni de crassis, &c.*]

His itaque 23. vss. assumit 1. Lucretius fulmina generari in nubibus crassis, densis, et compactis. Cujus rei rationem reddit, quod fulmina non fiant sereno cælo, aut rarescentibus tantum nubilis obumbrato; sed dum nubibus tenebrosis obtegatur. Sic enim piceus nimbus prægnansque fulminibus nonnunquam mari minitatur, terrasque terrefacit omnes. Ne-

que enim solis lumen tunc nobis denegaretur, nisi alte exstructæ nubes interponerentur.

Gigni [*Gignier*] Poëtice, pro gigni.

Alte...exstructis] Sic vs. 184. et 185. Et infra vs. 267. H. e. exag-geratis, cumalatis, densis.

246 *Nam cælo nulla sereno, &c.*] Eadem quippe est venti, terræ motus, tonitrus, et fulminis materia, nimirum sicca exhalatio, inquit Aristoteles Meteor. II. cap. ultim. Ex hac enim sicca exhalatione fit ventus in aëre: terræ motus intus in terra: imber, procella, tonitrus, et fulmen in nubibus.

Undique, utei tenebras omneis Acherunta reamur 250

Liquisse, et magnas cœli complesse cavernas :

Usque adeo, tetra nimborum nocte coorta,

Independent atræ Formidinis ora superne,

Quom conmoliri tempestas fulmina cœpat.

Præterea, persæpe niger quoque per mare nimbus, 255

Ut picis e cœlo demissum flumen, in undas

Sic cadit, et fertur tenebris procul; et trahit atram,

Fulminibus gravidam, tempestatem, atque procellis ;

Ignibus, ac ventis, cum primis ipse repletus :

In terra quoque ut horrescant, ac tecta requirant. 260

Sic igitur supera nostrum caput esse putandum est

Tempestatem altam : neque enim caligine tanta

Obruerent terras, nisi inædificata superne

ærem, ita ut putemus cunctas tenebras deseruisse Acherunta, et implevisse ingentes fornices cœli. Adeo vultus horroris nigri desuper pendent, tenebris atris nubilorum exortis undique, ubi nimbus procellosus incipit præparare fulmina. Deinde plerumque atra nubes etiam ita per æquor decedit in aquas, sicut fluvius picis missus e cœlo ; et longe a tenebris ducitur, et attrahit nigrum nimbum gravem fulminibus et ventis ; præsertim cum ipsa quoque nubes plenu sit ignibus et procellis, ita ut homines in terra paveant et cito repetant domos suas ubi latitent. Itaque credendum est nimbum alte exstructum esse supra verticem nostrum. Neque enim nubes obtegerent terras tantis tenebris, si non plures alte exstructæ forent supra multas,

//////////

—250 *adierunt aretamur* V. ed. Th. Ra. *adierint æra* Mus. B. 3.—251 *implesse* Mus. B. 1. *complexa* O.—252 *terra* V. ed. Cant. Th. Ra.—253 *Impendant* P. Ald. *Impendant* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—254 *ceptas* V. ed. Th. Ra.—256 *dimissum* Voss. vet. et L. B. Ferr. *fulmen* P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed.—257 *et fertur* lib. vet. *ætheriis* Mus. B. 1. *et fertus* edd. vulg. *terris procul* Fab.—259 *repletur* Gryph. P. Ald.—260 *Interea* V. ed. Th. Ra. *In terram* O.—261 *supra nostrum* Vind. O. Mus. B. 1. 3. *super a nostris* V. ed. Th. Ra. *supera nostris* Ferr. *super anostrium* Cant.—262 *aliam* Mus. B. 1. *caline* V. ed. Th. Ra.—264 *exemplo* V. ed.

NOTÆ

250 *Undique, utei tenebras, &c.]* Hi 4. vss. positi sunt iv. 170. Consule ibid. nostras annotationes.

254 *Tempestas]* Vortex, ventus, nimbus procellosus.

257 *Fertur tenebris procul]* H. e. etiam in eam cœli partem, quæ serena est, et sine nubibus.

259 *Cum primis]* Inprimis, vs. 221.

260 *Horrescant]* Supp. homines.

Tecta requirant] Domos repetant, ubi latitent. Immo etiam specus et caveas ingrediantur ; quod de Tiberio traditum est. Sueton.

262 *Tempestatem altam]* Nimbum, seu nubem alte exstructam.

263 *Nisi inædificata superne, &c.]* Sic vss. 185. 246. et jam infra vs. 267.

Multa forent multis exempto nubila sole :

Nec tanto possent venientes obprimere imbri,

265

Flumina abundare ut facerent, camposque natare,

Si non exstructis foret alte nubibus æther.

Heic igitur ventis, atque ignibus, omnia plena
Sunt : ideo passim fremitus, et fulgura, fiunt.

sole ipso sublato : neque pariter hæc nubes quirent obruere terras tanta pluvia, ut facerent fluvios exundare, et agros innatare aquis, nisi aër constaret nubilus alte inædificatis aliis supra alia. Ergo cuncta loca nubilorum repleta sunt his ignibus atque his ventis ; idcirco ubique tonitru et fulgetra fiunt. Namque ostendi supra nubila

Th. Ra. *lumina sole* Gassend.—265 *N. t. p. has terras o. i.* edd. vulg. *tantos . . . imbres* Heins. Mar. *tantos* P. in not. V. marg. 1. *venientes* deest V. ed. Th. Ra. —266 *Fulgura* Gryph. marg. Bas. marg. P. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. Ald.—268 *His* edd. vulg. *Sic O. plana* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.

NOTÆ

265 *Venientes* [*Hæc terras*] Ita Lamb. ex vulg. lectionibus. *Hæc* autem supp. nubila vs. 264. non fulmina, ut male interpretatur Lambinus. Pareus vero legit *venientes*. Verum ad quid refertur? an ad *nubila*? non sane. An ad *Tempestatem altam*? multo minus. Alias *viventes*, h. e. homines, animantes.

267 *Si non exstructis, &c.*] Hoc igitur manifestum est, quod fulmina non fiant nisi densis et crassis nubibus; atque ita materia fulminis intra nubes concluditur. Namque quod alioquin Plinius II. 51. ait, ‘Catilinianis prodigiis Pompeiano ex municipio M. Herennium decurionem sereno die fulmine ictum fuisse;’ et quod apud Horatium Carm. I. 34. ut jam supra monui, dicitur de Jove, qui ‘plerumque per purum tonantes age-ret equos, volucremque currum;’ id sane fide tantum dignum est, si, reliquo cælo sereno, pars alia ad quandam horizontis partem nubibus oblecta fuerit, e quibus fulminarit, aut tonuerit.

268 *Heic igitur ventis, &c.*] Postquam demonstravit fulmen creari in crassis et alte cumulatis nubibus,

his jam 26. vss. aliis docet et ex ignibus, et ex ventis, quos simul nubes habent, fulmen maturum erumpere, quod acris sonitus, terræ tremor, horror mortalium, gravisque imber sequuntur. Itaque censet Lucretius primum in nubibus esse multa ignis corpuscula, ut supra docuit vs. 205. Deinde ventum, seu vorticem in nubibus inclusum cogere nubes quasi in altos montes, et illa ignis e nubibus exprimere corpuscula, quorum contactu accendatur, nisi forte sua mobilitate ipse calefiat. Tertio, ubi ventus ille percaluit, maturum fulmen erumpere, quod nubem per-scindat, omniaque circum lumine perlustret. Quarto sonitum seu tonitru sequi; inde tremorem terræ, horrorem mortalium; atque tandem adeo uberem pluviam, ‘Omnis uti videatur in imbrem vertier æther.’

Omnia] Supp. nubila; vel, aëris loca.

269 *Passim*] Ubique, nempe per totam cæli regionem; per omnes ætheris partes.

Fremitus] Tonitrua, murmura, sonitus acres.

Quippe et enim supera docui, permulta vaporis 270
 Semina habere cavas nubeis; et multa necesse est
 Concipere ex solis radiis, ardoreque eorum.
 Heic, ubi ventus, eas idem qui cogit in unum
 Forte locum quem vis, expressit multa vaporis
 Semina, seque simul cum eo commiscuit igni; 275
 Insinuatus ibei vortex vorsatur in alto,
 Et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
 Nam duplici ratione accenditur: ipse sua cum
 Mobilitate calescit, et e contagibus ignis.
 Inde, ubi percaluit gravius ventosus, et ignis 280
 Inpetus incessit; maturum tum quasi fulmen
 Percindit subito nubem, ferturque, coruscis

concava continere plura corpuscula ignis; et oportet ut recipiant plura etiam a radiis solis, et a calore illorum radiorum. Postquam hic idem ventus, qui contrahit casu fortuito illas nubes in unumquemque suum locum, elicit plurima corpuscula ignis, et miscuit sese una cum illo igne, ventus procellosus, qui eo ingressus est, volvitur in profundo illarum, et exacuit fulmen intrinsecus in illis ardentibus fornacibus. Etenim vortex inflammatur duplici modo: namque primum ipse accenditur suo celeri motu, et secundo ex contactu ignis. Postea vero quam potestas vorticis calefacta est, aut ubi vehemens vis ignis incidit, tunc fulmen veluti tempestivum perumpit repente nubem; et vapor illius percussus volitat perlustrans suis lucidis

—270 et deest Vind. supra Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. supra vulg. ut supra V. marg. 1.—271 Semina hæc de re Vind. Voss. marg. Semina hæc de re V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Semina ciere Voss. marg.—273 Hoc V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Nard. V. marg. 1. Hæc Heins. 2. etas pro eas Cant.—275 similis Cant. cum in eo Gryph. P. Ald.—276 vertex Voss. vet. et L. B.—278 attenditur Cant. suâ tum Mus. B. 1. suâ nam edd. vulg. suapte Gassend. Lamb. Creech.—279 Nobilitate V. ed. Th. Ra. e deest Mus. B. 1.—280 gravius jam ventus in ignis Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. vis venti vel gravis ignis P. in not. O. Cant. et edd. vulg. gravis ventum insigni Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. gravis venti vis igni Voss. vet. et L. B. gravibus ventis insignis Mus. B. 1. gravis ventilis vis Mus. B. 3.—281 cum quasi

NOTÆ

270 *Supera docui*] Nempe vs. 205.
Vaporis] Caloris, ut sæpe monui.
 Sic vs. 274.

272 *Eorum*] Supp. radiorum solis.
 275 *Cum eo*] Olim in præpositione cum vocalis *m* non elidebatur.

276 *Insinuatus ibei vortex, &c.*] H. e. tum globus ventorum intromissus circumagitur in aëre et nubibus; fulmenque velut in fornacibus ar-

dentibus parat, acuit, excudit.

278 *Ipse*] Supp. vortex: vs. 276.

279 *Contagibus*] Contactu: III. 472. 735. 741. &c.

280 *Percaluit gravius ventosus* [*vis venti*] Supp. sua mobilitate: vs. 279.

Ventosus, et ignis [*vel gravis ignis, &c.*] Namque, e contagibus ignis vis venti calefit: v. 279.

Omnia luminibus lustrans loca, percitus ardor :
 Quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
 Obprimere ut cœli videantur templa superne. 285
 Inde tremor terras graviter pertentat, et altum
 Murmura percurrunt cœlum ; nam tota fere tum
 Tempestas concussa tremit, fremitusque moventur :
 Quo de concussu sequitur gravis imber, et uber,
 Omnis utei videatur in imbrem vortier æther, 290
 Atque ita præcipitans ad diluvium revocare :
 Tantus, discidio nubis, ventique procella,
 Mittitur, ardenti sonitus quom provolat ictu.
 Est etiam, quom vis extrinsecus incita venti

luminibus cuncta loca. Quem vaporem murmur acre subsequitur, ita ut fornices cœli quasi dissoluti videantur obruere desuper terras. Hinc horror percipit acriter totas terras, et tonitrua pervadunt summum cœlum; etenim totus ferme nimbus tunc conquassatus tremiscit, et murmura cientur. Qua de concussione ingens pluvia, et copiosa subsequitur, ita ut totus aër videatur converti in pluviam. Et sic præceps cadens vocare iterum ad diluvium. Adeo magnum est murmur cum perfertur vehementi plaga, scilicet ex dissolutione nubis, et ex vortice venti. Fit quoque fulmen, ubi vis venti percita extrinsecus impingit in nubem firmam, et plenam

P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—283 *locus* V. ed. Th. Ra.—285 *et* V. ed. Th. Ra. *videatur* Mus. B. 3.—287 *fere cum* V. marg. 1.—288 *que deest* V. ed. Th. Ra.—289 *Quod e* V. ed. Th. Ra. *concussus* O. Cant. *concussis* V. ed. Th. Ra.—290 *Omnibus ut* O. *Omnis ut* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *Omnis ita* ut Cant.—291 *Atque ita Pyrrhæ nos* Fab. *revocari* Wakef. in not.—292 *Tantos O. Tanto* Cant. *dissidio* P. Ald.—293 *pervolat* Delph.—294 *Esse* Voss. vet. et L. B. *tum vis* Mus. B. 3. *excita* a pr. m. sed lect. recepta superscr.

NOTÆ

283 *Ardor*] Ignis.
 284 *Gravis sonitus*] Tonitru.
Displosa] Sic vs. 130. de vesicula rupta.
 285 *Cœli templa*] Cœlum: cœli fornices, ut ait Nonius. Sic II. 1037. v. 491. 492. 1435. &c.
 286 *Pertentat*] Percipit, occupat, pervadit, permovet.
 287 *Murmura*] Tonitrua.
 288 *Tempestas*] Nimbus ater.
 289 *Uber*] Abundans et multus.
 290 *Vortier*] Poëtice, pro verti.
 292 *Discidio*] Discidium vox Latina est, a verbo discindo nata; et valet idem quod discissio, disjunctio, dis-

solutio. Sic I. 453. II. 119. III. 348. 852. &c.

294 *Est etiam, quom vis, &c.*] His 5. vs. secundum et tertium affert modum, quo fieri fulmen putat. Nimirum cum ventus extrinsecus adveniens perscindit nubem prægnantem maturo fœtu, h. e. fulmine: vel etiam cum ventus in alias atque alias, h. e. in diversas partes deducit nubem pariter fulmine prægnantem. Tunc enim scissa nube fulmineus vortex decedit, quo vis fert.

Est etiam, quom, &c.] Hellenismus. H. e. interdum etiam vis venti extrinsecus incita, &c.

Incidit in validam maturo a culmine nubem : 295

Quam quom perscidit, ex templo cadit igneus ille
Vortex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.

Hoc fit idem in parteis alias, quoquomque tulit vis.

Fit quoque, ut interdum venti vis, missa sine igni, 300

Igniscat tamen in spatio, longoque meatu,

Dum venit ; amittens in cursu corpora quædam

Grandia, quæ nequeunt pariter penetrare per auras :

Atque alia ex ipso conradens aëre portat

Parvola, quæ faciunt ignem, conmixta, volando :

fulmine jamjam formato ; quam ubi ventus perfregit, subito flammeus ille vortex decidit, quod vocamus patrio vocabulo fulmen. Hoc quoque fertur in diversas partes, in quascumque scilicet impetus ejus portabit illud. Accidit etiam ut plerumque impetus venti pulsus absque igne tamen inflammetur in longo cursu et spatio, perdens, dum currit, in cursu suo quædam magna corpuscula, quæ non possint similiter transire per aëra ; et colligens quædam alia minima ex ipso aëre, fert ea, quæ

//////////

Cant.—295 *Incedit* Vind. ad pro in Mus. B. 1. *valida* Vind. O. *fulmine* P. et edd. vulg.—297 *Vertex* Voss. vet. et L. B. *quam* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *quod* O. Cant. *spatio* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *e Latio* Voss. vet. a sec. m. et *Latius* ascribitur in marg. Cant.—298 *item in* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas.—300 *Igniscat* Vind. Voss. vet. et L. B. *Ignificat* Cant. *Ignescat* vulg.—304 *Parvula* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

295 *Maturo a culmine* [*fulmine*] Sic vs. 281.

296 *Igneus Vortex*] H. e. fulmen, quod tortuosum in modum, ac verticis instar decidit.

297 *Patrio*] Latino.

298 *Hoc fit idem, &c.*] Hoc versu continetur alter ille modus, quo, ut docui vs. 294. not. ventus ferens ac diducens nubem in diversas partes, nec extrinsecus tantum in eam incidens perscindit nubem, cujus discidio fulmen cadit.

299 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 9. vs. quartum affert modum Poëta, quo putat fieri fulmen. Nimirum, quia fulmen nihil aliud fere videtur, quam ventus incensus : tamen censet etiam Lucretius hoc modo fieri posse

fulmen. Potest enim, inquit, ventus, qui frigidus est, tamen, dum fertur, ignescere ; namque eundo amittit corpuscula quædam grandia, diuturno itineri inepta, nec per aëra transire facile valentia ; novaque acquirit parvula, quæ maxime idonea sint ad ignescendum.

301 *Corpora*] Atomos, semina.

302 *Grandia*] Quæ ab ignea natura prorsus sunt aliena. Constat enim ignis ex parvulis et subtilibus corpusculis, ut docuit lib. II.

Per auras] H. e. per aëra, ut sæpe monui ; est enim aër nihil aliud, quam flatus extensus.

303 *Conradens*] Corradens ; antiqua scriptio. H. e. colligens, conquirens, sumens, petens. Sic vs. 443.

Non alia longe ratione, ac plumbea sæpe 305
 Fervida fit glans in cursu, quom, multa rigoris
 Corpora dimittens, ignem concepit in auris.
 Fit quoque, ut ipsius plagæ vis excitet ignem,
 Frigida quom venti pepulit vis, missa sine igni;
 Nimirum, quia quom vehementi perculit ictu, 310
 Confluere ex ipso possunt elementa vaporis:
 Et simul ex illa, quæ tum res excipit ictum:
 Ut, lapidem ferro quom cædimus, evolat ignis;
 Nec, quod frigida vis ferri est, hoc secius illa
 Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum. 315
 Sic igitur quoque res adcendi fulmine debet,

commixta concipiunt ignem eundo. Haud dissimili prorsus modo, quam plerumque plumbeus globulus calefit, ubi relinquens plura corpuscula frigoris ignescit per flatus aërios in cursu suo. Accidit etiam, ut vehementia ipsius ictus accendat ignem, ubi rigida violentia venti percussit absque igne; scilicet quia, ubi vis venti percussit valida plaga, semina caloris queunt emanare ex ipso vento. Et pariter emanare possunt ex illa re, quæ tunc recipit plagam venti. Veluti v. g. ignis exsilit, ubi percutimus saxum ferro; neque illa corpuscula fervidi splendoris minus conveniunt ad plagam, eo quod natura ferri sit frigida. Ergo ita res etiam debet inflammari

Cant.—306 *Fecunda fit* V. ed. Th. Ra. Ferr. *Fervidior* O. Mus. B. 1.—307 *concepit* Vind. Voss. marg.—308 *ipsis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *ex ipsis* O. Ferr.—310 *qui pro quia* V. ed. *pertulit* Bodl. O. Cant. *percutit* Delph.—311 *vapores* P. Ald.—312 *excipit illum* P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—313 *cædimus* Vind. Cant.—314 *ferri est* Voss. vet. et L. B. *ferris* Vind. V. ed. O. Cant. *sit ferri* vulg. *secius* Vind. O. *sentius* Cant. *stutuis* V. ed. Th. Ra. *saucius* Mus. B. 1. *sentiât* Mus. B. 3. *ille* Ferr. V. ed.

NOTE

305 *Non alia longe ratione, &c.*] Sic supra vs. 178.

306 *Rigoris*] *Frigoris*. Sic vs. 367. et v. 639. 745.

308 *Fit quoque, ut ipsius, &c.*] His 14. vs. quintum affert modum, quo credit creari posse fulmen. Nimirum, inquit, valet etiam ipse ictus seu plaga venti validi ad ignem fulmineum excitandum, etsi frigidus sit ventus. Namque tum ex vento percutiente, cum ex re percussa generari potest ignis fulmineus, pariter ac vulgo fit ignis, cum lapidem ferro cædimus; scilicet quia ex utroque

exsiliunt semina ignis. Ita similiter nisi semina ignis eliciuntur ex vento, dum fertur, tamen tepefieri et calefieri potest ita, ut, si forte res percussa illius impetu opportuna sit flammis, ignem facile faciat.

311 *Elementa vaporis*] Semina ignis; atomi ignis.

313 *Ut, lapidem ferro, &c.*] Sic supra vs. 161.

314 *Nec, quod, &c.*] H. e. quia ferrum frigidum est, ideo minus illa caloris semina ad plagam concurrunt.

315 *Calidi fulgoris*] Ignis fulminis igniti.

Obportuna fuit si forte, et idonea, flammis.
 Nec temere omnino plane vis frigida venti
 Esse potest, ex quo tanta vi missa superne est ;
 Quin prius, in cursu si non accenditur igni, 320
 At tepefacta tamen veniat, conmixta calore.
 Mobilitas autem fit fulminis, et gravis ictus,
 Ac celeri ferme pergunt tibi fulmina lapsu,
 Nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
 Conligit, et magnum conamen sumit eundi. 325
 Inde, ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,

fulmine, si fortasse fuit apta et parata ad ignem concipiendum. Neque sine causa penitus violentia venti potest esse frigida, ex eo quod desuper missa est cum tanto impetu: quin, si antea in meatu non inflammatur igne, saltem calefacta et mixta calore tepido cadat. Celeritas autem fulminis, et valida plaga illius fit, et fulmina ita veloci casu fere feruntur, eo quod vis ipsa fulminis immissa e nubibus prius contrahit se, et accipit magnum conatum progrediendi. Hinc, postquam nubes non

Th. Ra. O. Cant. illo Voss. vet. illum Mus. B. 3.—317 indomeat V. ed. Th. Ra. indomita Ferr. percia super rasura Mus. B. 2.—318 Nec tamen Gassend.—319 ex qua P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. vi missa Voss. L. B. Cant. V. marg. 1. immissa Ferr. V. ed. Th. Ra. umissa Vind. vis missa O. vi nixa Mus. B. 1. vi inmissa vulg.—320 Quin tamen Mus. B. 1. in cursus P. Mus. B. 1. 3. V. ed. Th. Ra. Ferr. O. Ald. Vind. si deest V. ed. Vind. Ferr. Th. Ra.—321 Ad Vind. O. Mus. B. 1. 3. colore Ferr. Th. Ra. Vind. V. ed. O.—322 grauius ictus Ferr.—323 Ac Wakef. ex conj. At lib. vet. Et edd. vulg. pergunt tibi Wakef. ex conj. pergunt sic edd. vulg. pergunt ubi P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. sic deest Vind. dispergunt O. Mus. B. 1. pergunt cum Mus. B. 3. jam pergunt Cant.—324 insita Gryph. savis O. V. ed. Ferr. Th. Ra. sacius Vind.—

NOTÆ

317 *Obportuna fuit si forte, &c.]* H. e. si forte fuit apta ad ignem accipiendum.

318 *Nec temere, &c.]* H. e. nec omnino sine causa aut ratione ventus potest esse frigidus, ex quo tempore, seu ex quo loco tanta vi immissus est.

322 *Mobilitas autem fit, &c.]* Hæc tenus de fulminis natura et generatione: nunc de ejusdem mobilitate; quæ tertia est quæstio proposita supra vs. 218. not. Hæc autem tria complectitur. I. mobilitatem. II. gravem ictum. III. celerem fulminis lapsum ad ima. Quas quidem quæstio-

nes intermiscet. Itaque his 7. vss. prioribus asserit fulminis mobilitatem, I. quia fulmen tunc erumpere ait e nubibus, cum vis valida incussa venti, et agitatio illa intolerabilis est corpori continenti, seu nubibus includentibus illum ventum. Quapropter exprimitur, inquit, velut ea, quæ a tormentis exploduntur.

325 *Conligit]* Antiquæ, pro colligit. Sic vs. 303. 'Conradens,' pro Corradens.

Conamen sumit eundi] Sic vs. 1039.

326 *Inpetis]* Ab antiquo nominativo impes, genit. impetis; h. e. impetus, v. 506. et alibi passim.

Exprimitur vis; atque ideo volat inpete miro,
Ut validis quæ de tormentis missa feruntur.

Adde, quod e parvis, et lævibus, est elementis;
Nec facile est tali naturæ obsistere quidquam: 330
Inter enim fugit, ac penetrat, per rara viarum.
Non igitur multis obfensibus in remorando
Hæsitat: hanc ob rem celeri volat inpete labens.

Deinde, quod omnino natura pondera deorsum
Omnia nituntur: quom plaga sit addita vero, 335

valuit recipere augmen impetus, vis fulminis elicitur, et idcirco fertur admirabili mobilitate; veluti ea, quæ pulsa de firmis tormentis volant. Adjice quod fulmen constat ex tenuibus atque levigatis primordiis: et difficile est aliquid resistere tali naturæ. Namque præterlabitur, et permeat per raros meatus rerum. Ergo non cunctatur retardando propter plures occurus obvios rerum. Propter hanc causam cadit et fertur mobili vehementia. Præterea adde quod omnia pondera feruntur deorsum ex natura sua, sed ubi ictus est superadditus, celeritas geminatur, et

326 *impetus* V. ed. Th. Ra. O. Ferr.—329 *et* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. ac vulg.—331 *per ara* V. ed. Th. Ra. Vind. *per aëra* Ferr. *per astra* O. *per strata* Mus. B. 1. *per arcta* Mus. B. 3. *per aperta* Cant. *per operta* Heins. *per apta* V. marg. 1.—332 *inter morando* Ferr. V. ed. Th. Ra.—333 *Hæsit at* V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *celeri* deest V. ed. Th. Ra. *cæli* O. *celi* Mus. B. 1.—334 *naturæ* P. *deorum* Vind. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *deosum* Voss. marg.—335 *si addita* Vind. Mus. B. 1.

NOTÆ

327 *Inpete*] Impetu: vs. 326.

328 *Tormentis*] Tormentum genus est machinarum, quibus tela, saxa, et alia id genus mittebantur olim.

329 *Adde, quod e parvis, &c.*] His 5. vss. repetit II. mobilitatem fulminis ex tenuitate atomorum, quibus constat. Sic II. 385. probavit fulmen constare levibus et tenuibus elementis. Quo fit, ut nihil ei resistat. Hinc gravem ictum fulminis arguit.

330 *Nec facile est, &c.*] Sic supra vs. 226. 'Cui nil omnino obsistere possit.'

331 *Inter enim fugit*] Tmesis, interfugit enim. H. e. fugit inter omnes res, in quas incidit, si modo raræ sint, et non solidæ.

Per rara viarum] Per raras vias, per patentes et apertos meatus. Helenismus. Sic 'clausa domorum,' pro

clausæ domus: sic 'strata viarum,' prostratæ viæ. Et alia similia passim.

332 *Obfensibus*] Occursibus. Sic II. 223. 438. III. 95. &c. Sensus is est hujus versus: Non igitur offendit in multas res, quæ ipsum remorari queant.

333 *Inpete*] Impetu: vs. 326.

334 *Deinde, quod omnino, &c.*] His 5. vss. repetit III. mobilitatem fulminis ex eo, quod omnia corpora gravia deorsum ferantur vehementi nisu; quibus si vis impellens accedat, tum ea ferre necesse est miro, veloci, et mobili omnino impetu. Fulmen autem grave est corpus, desuper cadens impellitur vi venti. Hinc nihil mirum si obvia quæque discutiatur plagis, perfringat, et evertat. Hinc gravem ictum fulminis et celerem lapsum ad ima repetit Poëta.

Mobilitas duplicatur, et inpetus ille gravescit :
 Ut vehementius, et citius, quæquomque morantur,
 Obvia discutiatur plagis, itinerque sequatur.

Denique, quod longo venit inpete, sumere debet
 Mobilitatem, etiam atque etiam quæ crescit eundo, 340
 Et validas auget vireis, et roborat ictum.

Nam facit, ut, quæ sint illius semina quomque,
 E regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
 Omnia coniciens in eum volventia cursum.
 Forsitan ex ipso veniens trahat aëre quædam 345
 Corpora, quæ plagis incendunt mobilitatem:
 Incolomeisque venit per res, atque integra transit
 Multa, foraminibus liquidus quia transviat ignis.

vis illa augescit ; ita ut velocius et violentius disjiciat ictibus ea, quæ occurrentia retardant ipsum, et pergat ire viam suam. Demum adde, quod, quia descendit longinquo impetu, debet accipere velocitatem quæ maxime augeatur progrediendo, et quæ adaugeat vires magnas illius, et corroboret plagam quam infert. Etenim efficit, ut ea omnia primordia, quæcumque illud fulmen habet, veluti directe concurrant in unam regionem, compellens quidem ea omnia quæ volubilia sunt in eum motum. Fit quoque ut forte descendens ducat ex ipso aëre quadam corpuscula, quæ augeant celeritatem ictibus suis. Et ignis fulmineus ille descendit per res illæsas, et permeat multas res salvas, quia transit per meatus apertos ; et perrumpit

—338 *gladiis pro plagis* Nonius, VIII. 2.—340 *quia crescit* Cant.—344 *coniciens* Cant. *coniciens* vulg.—345 *Forsan et P.* et edd. vulg. *trahit* Hav.—346 *intendant* Gif. Par. Delph. *incendunt* O. *incedunt* Bodl. Voss. vet. et L. B. *intendunt* P. et edd. vulg.—347 *venit partes* Cant.—348 *liquidus* Voss. L. B. Nard. Heins. Bas. Creech. *liquidis* P. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald.

NOTÆ

338 *Itiner*] Antiquitus, pro iter. Sic Manilius l. 88. 'Fecit et ignotis itiner commercia terris.' Vide Notium in voce Itiner.

339 *Denique, quod longo, &c.*] His 8. vss. repetit iv. mobilitatem ex longo impetu, quo venit et fertur fulmen: quæ enim longius feruntur, ea mobilitatem acquirunt eundo; fulmen itaque dum longius descendit vel conjicit quasi in unum locum omnes atomos, quæ in cursum, quem init, simul feruntur: vel fortasse veniens corradit ex aëre ipso cunctas atomos volubiles, quas invenit. Quo fit ut mobilitas illius intendatur aut plagis

volubilium atomorum accedentium, aut contracto suarum impetu.

342 *Nam facit*] Supp. mobilitas.

Quæ sint illius quomque] Tmesis, quæcumque.

343 *E regione*] Directo, recta.

344 *Volventia*] Volubilia quæ ad cursum et motum celerem apta sunt.

346 *Incendunt* [*intendant*] Augeant, amplificent.

347 *Incolomeisque venit, &c.*] His 9. vss. arguit et gravem ictum et celerem lapsum fulminis ex ejusdem mobilitate.

348 *Liquidus* [*liquidis*] Apertis, patentibus, raris.

Multaque perfregit, quom corpora fulminis ipsa
Corporibus rerum inciderint, qua texta tenentur. 350

Dissolvit porro facile æs, aurumque repente
Confervescit; e parvis quia facta minute
Corporibus vis est, et lævibus ex elementis,
Quæ facile insinuantur; et, insinuata, repente
Dissolvunt nodos omneis, et vincla relaxant. 355

Auctumnoque magis, stellis fulgentibus apta,

multas res, ubi corpuscula ipsa fulminis impegerint in corpora rerum, qua parte convexa hærent. Liquefacit autem facile æs et calefacit subito aurum, quia vis illius tenuiter constat ex tenuibus corpusculis, et ex levigatis primordiis; quæ facile penetrant, et quæ ingressu subito disjiciunt nexus omnes, et remittunt vincula rerum. Et templum cæli editum supra sidera lucentia ex omni parte, et simul

~~~~~

lapidis V. ed. Th. Ra. *liquidum* Voss. vet. *transviat* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *travolat* edd. vulg. *trameat* Gif. Par. Delph. *traviat* P. Ald. Gryph. marg. *transcolat* Gryph. Nard. Lamb. Bas. *transivit* Bodl. *transeat* O.—349 *perfregit* Voss. vet. Bodl. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *perfringit* vulg. *perfigit* Voss. L. B.—350 *inciderint* V. ed. Th. Ra. *quæ* P. Th. Ra. Ald. Gryph. *que* V. ed. *tecta* Gryph. *tuentur* Cant.—351 *Dissolvunt* Creech. ed. sec.—356 *telis fulgentibus* Fab. Sus. *apta* Creech.

NOTÆ

349 *Corpora*] Atomi.

350 *Corporibus rerum*] H. e. rebus corporeis.

Qua texta tenentur] H. e. qua parte res durissimæ, solidissimæ et maxime contextæ sunt.

353 *Vis*] Supp. fulminis, non autem aris et auri, ut male interpretati sunt Lambinus et Pareus. Non enim adeo fulmen penetrat, dissolvit, ac liquefacit æs et aurum, quia ea constant ex parvis elementis; sed quia ipsum fulmen constat ex parvis et tenuibus corpusculis.

353 *Elementis*] Atomis, corpusculis.

356 *Auctumnoque magis, &c.*] His 22. vs. solvitur quæstio IV. proposita supra a nobis vs. 218. not. Nimirum qua potius anni tempestate fulmina fiant. Respondet autem Lucretius potissimum generari in autumno et

vere; quia utrumque hoc tempus constat inter calorem et frigus, quæ duo sunt necessaria ad fulminis generationem. Veris namque initium, finis est hyemis, seu frigoris; atque principium æstatis, seu caloris. Autumni pariter initium, finis est æstatis, seu caloris; principium vero hyemis, seu frigoris. Ex utriusque porro, frigoris et caloris pugna censet creari fulmina Lucretius. Deinde ad fulmina nobis procreanda necesse est ut calor seu ignis, et ventus seu tempestas adsint. At in hyeme desunt ignes: in æstate deficiunt venti. Igitur nonnisi in autumno et vere fiunt vulgo fulmina. Lucretio suffragantur Seneca, et Plinius II. 50. ubi docet æstate ac hyeme eatenus solum fulminare, quatenus mitiore hyeme, et æstate nimbose semper quodammodo vernet vel autumnat. Argumen-

Concutitur cœli domus undique, totaque tellus ;
 Et, quom tempora se veris florentia pandunt :
 Frigore enim desunt ignes, venteique calore
 Deficiunt, neque sunt tam denso corpore nubes. 360
 Inter utrasque igitur quom cœli tempora constant,
 Tum variæ caussæ concurrunt fulminis omnes.
 Nam fretus ipse anni permiscet frigus, et æstum ;
 Quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
 Ut discordia sit rerum, magnoque tumultu 365
 Ignibus et ventis furibundus fluctuet aër.

tota terra conquassatur potius in autumno ; et quando tempestates florescentes veris aperiant sese. Namque in frigore hyemis ignes deficiunt, et in æstate venti desunt, neque nubila in iis temporibus constant corpore adeo spisso. Itaque quando tempora cœli sunt inter utrumque illud tempus, tunc omnes diversæ causæ fulminis conveniunt. Namque extremitates ipsæ anni miscent frigus et calorem. Quorum utrumque necessarium est ad faciendâ nobis fulmina, ut discordia rerum extet, et ut aër furiosus fluitet ingenti tumultu, nempe per ventos et per ignes.

Turneb. Adv. xxviii. 6. *alta* vulg. et vet. lib.—358 *tempora seris* Vind. V. ed. Th. Ra. *tempora veris* V. marg. *temporibus seris* Mus. B. 1. *tempora quæ veris* Mus. B. 3.—359 *Frigora* Voss. vet. *ventique colores* Vind. *ventisque calores* Ferr. V. ed. Th. Ra. *venti atque calores* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. *venti calores* O.—360 *Defiunt* V. ed. Th. Ra. Ald.—361 *utrasque* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Bas. Nard. Ferr. Th. Ra. *utrumque* vulg.—362 *Cum quidam*.—363 *Namque frit ipse* Heins. 2. *frigidus æstum* Heins. 1. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *frigus ad æstum* Nonius, III. 92.—365 *sit deest* Vind. V. ed. Th. Ra. *cum rerum* Mus. B. 3. *sic rerum* Cant.—366 *veris pro ventis* O. *fluctus et* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

tum etiam petit ab regionibus, v. g. Scythia, quæ ob rigorem, et Ægypto, quæ ob calorem immunes præstantur a fulminum ictu. Sed de his consule P. Gassend. in lib. x. Laërt. de Meteorolog.

Stellis fulgentibus apta [*alta*] *Alte* fulgens luce stellarum. Sic Ovid. Met. II. 1. ‘Regia solis erat sublimibus alta columnis.’

357 *Cœli domus*] Cælum : sic II. 1098.

361 *Inter utrasque* [*utrumque*] *Nempe*, inter ignes et calores : h. e. inter hyemem et æstatem.

Cœli tempora] Tempestates anni.

Delph. et Var. Clus.

363 *Fretus*] Dicitur fretum, i, neut. et fretus, i, masc. H. e. mare. Nonius. A. Gell. XIII. 19. Porro per ‘fretum’ hic notat Lucretius extrema illa anni tempora, quæ inter utrumque, calorem et ignem, h. e. inter æstatem et hyemem, intersepiuntur. A similitudine quidem freti, quod est mare angustum interceptum inter duas terras : fretus autem, seu fretum, dicitur a fervendo ; quia in talibus terræ angustiiis fervet et æstuat mare.

364 *Utrumque*] Calor et frigus.

Opus est] Requiritur, necessarium est. Sic II. passim.

Lucret.

3 B

Prima caloris enim pars, et postrema rigoris,
 Tempus id est vernum : qua re pugnare necesse est
 Dissimileis inter sese, turbareque, mixtas.
 Et calor extremus primo cum frigore mixtus 370
 Volvitur, auctumni quod fertur nomine tempus :
 Heic quoque configunt hyemes æstatibus acres.
 Propterea, sunt hæc bella anni nōminanda ;
 Nec mirum est, in eo si tempore plurima fiunt
 Fulmina, tempestasque cietur turbida cœlo, 375
 Ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
 Hinc flammis, illinc ventis, humoreque mixto.
 Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam

Etenim prima pars caloris, et ultima frigoris, sunt id tempus, quod vernum dicitur. Quapropter oportet necessario ut res dispares præsententur inter seipsas, et ut permixtae perturbentur. Et ultimus calor junctus cum primo frigore vertitur, quod tempus vocatur vocabulo autumnii temporis. Tunc temporis etiam dira frigora pugnant cum calore ; et ideo hæc pugnae vocandæ quoque sunt pugnae anni. Neque admirabile debet videri, si in ea tempestate multa fulmina fabricentur, et si tumultuosa procella excitatur in aëre ; siquidem aër perturbatur pugna ambigua, ex utraque parte ; nempe ex una parte ignibus ; ex altera, ventis ; et permixta aqua. Hoc dicitur perscrutari naturam ipsam fulminis flammiferi ; et inspicere qua poten-

Ferr. Th. Ra. *ather* Gassend.—367 et Mus. B. 1. 3. est P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. *rigoris* edd. Junfin. et Ald. sec. *liquoris* reliqui vet. lib.—368 *Tempus adest* Gryph. marg. Bas. marg. Heins. Nard.—369 *sese* Voss. L. B. Mus. B. 1. se res vulg. se Vind. Voss. vet. *sese res* O. res *inter se* Cant. se *conturbareque* Mus. B. 3.—370 *Deest* Vind. *extremis* Gif. Par.—371 *cum fertur* Heins. 2.—373 *bella* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. et *anni* Mus. B. 3. non *imitanda* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—374 *mirum si in eo tum* P. Ald. *mirum est in eos* Vind. *mirum stineos* V. ed. Th. Ra. *mirum si in eo jam* O. Gryph. Nard. Bas. *mirum æstivo hoc* Mus. B. 3. *mirum si in eo sic* Cant. Heins. 1. V. marg. 1.—375 *cie* Vind. *ciet* V. ed. Th. Ra.—376 *utriusque* V. ed. Th. Ra. *utrumque* Mus. B. 1. sed *utrinque* a man. sec.

NOTÆ

370 *Extremus*] Lambin. bene ; est enim calor extremus, ipsa ultima pars æstatis, quæ in autumno miscetur cum hyemis, seu frigoris initio. *Pa-reus, extremis.*

Primo cum frigore] Supp. hyemis.

372 *Configunt hyemes, &c.*] Hyems et æstas pugnant inter se.

376 *Utrunque*] Nempe, et ex parte æstatis, et ex parte hyemis.

377 *Hinc*] Ex parte æstatis.

Illinc] Ex parte hyemis.

378 *Hoc est igniferi, &c.*] His 44.

ves. exprobrat modo Tyrrhenis con-jectoribus propriæ scientiæ vanita-tem et errorem : Tyrrheni namque a Tagete quodam edocti, cujus et libri Tagetici dicti sunt, circumfereban-tur ætate Macrobiani. Hi porro aude-bant partiri cœlum in varias partes, unde venire fulmen observarent : minas Deorum venditabant, aut pros-pera pollicebantur omnia de cœlo, pro diversa cœli parte, a qua fulmen venerit. His autem merito varia ob-jicit Lucretius, quæ jam ex ordine

Perspicere, et, qua vi faciat rem quamque, videre :
 Non, Tyrrhena retro volventem carmina frustra, 380
 Indicia obcultæ Divom perquirere menti ;
 Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
 Vorterit hic partim, quo pacto per loca sæpta
 Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se ;
 Quidve nocere queat de cœlo fulminis ictus. 385
 Quod, si Jupiter, atque aliei fulgentia Divei

tia faciat quamlibet rem. Non autem revolvantem nequicquam versus Tyrrhenos inquirere voluntates secreti consilii Deorum, ut sciatur ex qua parte cœli volitans ignis fulmineus advenit, vel in utram partem ipse contulerit sese ; quomodo per loca clausa intraverit, et quomodo inde victor exsilierit : aut quid plaga fulminis de cœlo missa possit officere. Quod si Jupiter et alii Dii concutiunt horrendo mur-

////////

—379 *quam faciat* O.—381 *Judicia* P. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Heins. Bas. marg. Cout. *occulte* P. V. ed. O. Th. Ra. *menti* V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *mentis* reliqui.—382 *utramve* Mus. B. 3. *utram e* V. ed. Th. Ra. Vind.—383 *partim* V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. *partem* vulg.—384 *dominatur* V. ed. Th. Ra. *ut futulerit se* Vind. *ut faculerit* V. ed. Th. Ra. *ut attulerit se* Mus. B.

NOTÆ

expediemus suis in locis. Itaque his 8. vss. prioribus notat totam artem Tyrrhenorum illorum.

380 *Tyrrhena . . carmina*] Tyrrheni, seu Hetrusci, Italiæ populi, quos Tages annos duodecim tantum natus edocuit haruspicinam. De quo sic Cicer. lib. de Divin. ‘ Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cum terra araretur, et sulcus altius esset impressus, extitisse repente ; et eum affatus esse, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris est Hetruscorum, puerili specie dicitur visus, sed senili fuisse prudentia. Ejus aspectu cum obstupisset bubulus, clamoremque majorem cum admiratione edidisset, concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum locum Heturiam convenisse : tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, literisque mandaverint : omnem autem orationem fuisse eam, qua haruspicinæ

disciplina contineretur : eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, et ad eadem illa principia referendis,’ &c.

Retro volventem] Revolvantem.

381 *Indicia* [*Judicia*] Pareus et alii ; bene. Lambinus, *indicia* ; nec male.

382 *Unde volans ignis, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt supra vs. 86. Est autem volans ignis fulmen.

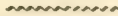
384 *Insinuarit*] Absolute, pro insinuaverit se. Sic passim loquitur Poëta.

386 *Quod, si Jupiter, &c.*] His itaque 9. vss. exprobrat 1. Tyrrhenis haruspicibus superstitionem. Si enim, inquit, fulmina, non ex legibus naturæ, sed ad Deorum arbitrium mittuntur de cœlo, cur ergo conficiunt innoxios, parcuntque sontibus ? nonne potius parcendum esset innocentibus, et reis ictus infligendus, ut ceteris mortalibus foret acre docu-

Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa,
 Et jaciunt ignem, qua quoique est quomque voluntas ;
 Quur, quibus incautum scelus avorsabile quomque est,
 Non faciunt, ictei flammæ ut fulguris halent 390
 Pectore perfixo, documen mortalibus acre ?
 Et potius, nulla sibi turpi conscius in re,
 Volvitur in flammis innoxius, inque peditur,
 Turbine cœlesti subito conreptus, et igni ?

mure splendentes cœlestes domos, et vibrant flammæ in quamcumque partem placet cuique illorum, quare igitur non efficiunt, ut ii omnes, qui non caverunt sibi ab evitando crimine, percussi fulmine vomant ignes fulgetri de pectore suo transfixo, quod sit documentum forte ceteris hominibus? Et contra, cur innoxius, et conscius sibi nullius rei nefandæ magis involvitur, et implicatur in ignes, et abreptus

1. *ut facile erit se* Mus. B. 3.—388 *igneis* edd. vulg. *quo quoique vel cuique est* O. Cant. *quo inducit* P. Ald. *quo in quæ est* Vind. *quo inquit* (i. e. *inquit*) *se* V. ed. Th. Ra. *quo inque est* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *at qua eis est* Voss. marg. *voluntas* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Heins. 2. Gassend. Ferr. Th. Ra. Ald. *voluptas* edd. vulg.—389 *adversabile* P. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas.—390 *ictu* V. ed. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. P. *habent* V. ed. Th. Ra. *alent* Mus. B. 3. *edant* Delph.—392 *si pro sibi* Cant. *consciis jure* V. ed. Th. Ra. *nullæ sibi turpis conscius rei* edd. vulg.—396 *cum pro tum* V. ed. Th. Ra. *con brachia suefaciunt* Vind. et edd. vulg.—397

NOTE

mentum? censet itaque non a Diis mitti fulmina, sed ex naturalibus causis fieri.

387 *Terrifico sonitu*] Tonitru. Sic vs. 154.

Cœlestia templa] Cælum.

388 *Ignem* [*ignes*] Fulmina ignifera: vs. 377.

Qua [quo] *quoique est quomque voluntas* [*voluptas*] Ita Lambinus. Est autem tmesis quocumque. Pareus vero, *quo ducit quemque voluptas*. Alii pro *voluptas* legunt *voluntas*.

389 *Avorsabile*] H. e. quod aversari debent homines. Sensus est: Cur Di non faciunt, ut quicumque a nefario et horrendo scelere non caverunt, sen non abstinerunt, ii percussi fulmine halent flammæ fulguris, ac flammis conficiantur, ut ceteris hominibus documento sint atque exemplo? innocentes vero potius ful-

mine percutiunt? sic Aristophanes Νεφέα. ‘Si Jupiter fulmine perjuros petit, qui fit ut Simonem non inflammaret, neque Cleonymum, neque Theodorum? atqui valde sunt perjuri: sed templum suum petit, et Sunium Athenarum Promontorium et quercus magnas. Quamobrem? non enim querens pejerat.’ Græcis supersedi brevitatæ causa.

Quomque] Tmesis, quibuscumque.

390 *Halent* [*edant*] Pareus; at Lambinus, *halent*. Idem sensus.

392 *Nulla* [*Nullæ*] Genitiv. pro nullius. Antiquè enim dicebatur, nullus, a, um: genitiv. nulli, æ, i. Nunc vero nullius.

Consciis [*Consciis*] Consciis, metri causa.

393 *Inque peditur*] Impediturque.

394 *Turbine cœlesti*] Vortice fulminis

Quir etiam loca sola petunt, frustra que laborant? 395
 An tum brachia consuescunt, firmantque lacertos?
 In terraque Patris quir telum perpetiuntur
 Obtundi? quir ipse sinit, neque parcit in hosteis?
 Denique, quir numquam cœlo jacet undique puro
 Jupiter in terras fulmen, sonitusque profundit? 400
 An, simul ac nubes subcessere, ipsus in æstum
 Descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
 In mare qua porro mittit ratione? Quid undas

repente vortice et flamma cœlesti? Quare quoque Dii percutiunt deserta loca, et nequicquam impendunt laborem? an tunc exercent sua brachia, et roborant suos lacertos? Et quare sinunt spiculum patris cœlestis hebescere in terra? quare ipse pater cœlestis perpetitur, nec reservat illud contra suos hostes? Tandem, quare Jupiter nunquam vibrat fulmen, ac spargit tonitru in terras de cœlo sereno ex omni parte? an, statim atque nubila subierunt cœlum, ipse tunc delabatur in ea, ut ex his propius designet plagas spiculi? Quamobrem quoque jacet fulmen in

////////

Et terræ matris P. in not. In terra atque petris superscrib. Voss. vet. cœlum pro telum V. ed. Th. Ra. O.—398 sint Cant. a pr. m. atque V. ed. Th. Ra.—401 ipse in æstum P. Voss. vet. et L. B. Cant. Gryph. Bas. marg. ipse in æstum Vind. Mus. B. 3. Nard. Bas. Bodl. ipse in hæstum V. ed. Th. Ra. ipse et in æstum Mus. B. 1. ipseque æstum Ferr. ipse in eas tum edd. vulg.—402 cœli P. Ferr.

NOTE

395 *Quir etiam loca sola, &c.*] His 4. vss. arguit II. fulmen non a Diis, sed ex causis naturalibus fieri. Alias enim, cur Dii tela sua perdi patiuntur, dum ea torquent in deserta et solitudines? Cur Jupiter ipse obtundi sinit tela sua in terra, nec reservat ea in hostes perdendos? Ridet quippe Lucretius Tyrrhenorum haruspicinam.

Petunt] Supp. Dii fulmine.

396 *Consuescunt*] Parens; h. e. consuefaciunt, exercent. Alii, suefaciunt.

397 *Patris*] Jovis.

398 *Ipsè*] Jupiter.

In hosteis] Scilicet perdendos. Namque, ut ait Virg. *Æn.* IV. 208. 'An te, genitor, cum fulmina torques, Nequicquam horremus? cæci que in nubibus ignes Terrificant ani-

mos, et inania murmura miscent?'

399 *Denique, quir numquam, &c.*] His 6. vss. arguit III. fulmen non ad Deorum arbitrium, sed ex legibus naturæ fieri. Namque si ad Deorum arbitrium fierent, cur igitur nunquam fiunt sine nubibus, sine murmure; cur æque cadunt in mare ac in terras? Quid peccavit mare, ut fulmine percutiatur?

Puro] Sereno vs. 247.

400 *Sonitus*] Tonitrua.

403 *In mare qua porro, &c.*] Sic Cicero de *Divin.* II. 'Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen jacet Jupiter? quid cum in altissimos montes? quod plerumque fit. Quid cum in desertas solitudines? quid cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne observantur quidem?' &c.

Arguit, et liquidam molem, camposque natanteis?

Præterea, si volt caveamus fulminis ictum, 405

Quur dubitat facere, ut possimus cernere missum?

Si nec opinanteis autem volt obprimere igni,

Quur tonat ex illa parte, ut vitare queamus?

Quur tenebras ante, et fremitus, et murmura, concit?

Et simul in multas parteis qui credere possis 410

Mittere? An hocc' ausis numquam contendere factum,

Ut fierent ictus uno sub tempore plures?

pelagus? Quid accusat aquas, et massam fluidam, et planitiem fluitantem aquis? Deinde, si placet illi ut evitemus plagam fulminis, quare ambigit efficere, ut queamus videre illud, dum jacitur? Sin autem placet illi conficere flammis nos inopinantes, quare tonat ex illa parte, qua fulminat, ut possimus evitare fulmen? quare prius concitat caligines et strepitus et sonitus? Et quomodo fit ut queas credere illum jacere fulmen una in multas partes? an potest fieri ut audeas negare hoc unquam esse factum, scilicet ut plures ictus fulminis mitterentur in uno tempore?

V. ed. Th. Ra. Ald. teli P. in not.—405 *Propterea* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *Propter* Mus. B. 1. *si cuius* Vind. *sinuit* V. ed. Th. Ra. *si nuit* Ferr. *jurit* Voss. vet. et L. B. sævum O. Mus. B. 1. *sevit* Mus. B. 3. *sevi* ut Cant.—407 *premere* Mus. B. 1. *perimere* Mus. B. 3. *vel pro volt* Voss. vet.—411 *Mittier* P. in not. *hac* Mus. B. 3.—413 *Et* V. ed. Th. Ra. *Ac* O.—416

NOTÆ

404 *Camposque natanteis*] Æquora maris. Sic sæpe loquitur.

405 *Præterea, si volt, &c.*] His 11. vss. arguit iv. fulmen fieri ex causis naturalibus. Quod ut ostendat, utitur hoc dilemmate, quod vocant: si Jupiter ad arbitrium suum fulmina jacet, vel ante vult denuntiare nobis et præsignificare fulminis ictum, ut ab eo caveamus; vel vult nos nec opinantes opprimere. Si præmonere nos vult, cur non facit igitur, ut fulmen ab eo missum cernamus? Sin autem nos imparatos opprimere intendit, cur ex certa tantum cæli parte tonat, a qua nobis possumus cavere? Deinde an audebis affirmare Jovem posse mittere plura fulmina in diversas partes uno eodemque tempore? Ad hoc enim ut nos inopinantes opprimeret, uno sub tempore deberet jacere multa fulmina in multas

partes. Qui vero credes id fieri posse ab Jove? Quod enim id sæpe contingat, res ipsa manifesta plerumque docet, natura scilicet ita jubente, sicut uno et eodem tempore pluit in multis regionibus.

409 *Tenebras*] Nebulas, nubes.

Murmura] Tonitrua.

Concit] Dicitur concio, is, et concio, es.

410 *Et simul in multas, &c.*] Sententia horum 4. vss. hæc videtur esse: Vel dices Jovem uno et eodem tempore fulmen mittere in plures partes: vel negabis. Si dices, quomodo id persuaderi potest cuiquam? Qui enim Jupiter sufficeret ad tot fulmina torquenda in tot diversa loca? Si negabis, tamen contingit sæpe, ut fulmen cadat in diversa loca, sicut pluit in diversis regionibus.

412 *Ictus*] Supp. fulminis.

At sæpe est numero factum, fierique necesse est,
 Ut plueret in multis regionibus, et cadere imbreis,
 Fulmina sic uno fieri sub tempore multa. 415

Postremo, quæ sancta Deum delubra, suasque
 Discutit infesto præclaras fulmine sedes;
 Et bene facta Deum frangit simulacra, suisque
 Demit imaginibus violento vulnere honorem?
 Altaque quæ plerumque petit loca; plurima quo plus 420
 Montibus in summis vestigia cernimus ignis?

Quod super est, facul est ex hiis cognoscere rebus,

Verum id frequenter factum esse, et oportet ut fiat, nempe ut, sicut pluit et pluvia decidunt in pluribus regionibus, ita multa fulmina generentur in uno tempore. Denique, quare Jupiter ipse disjicit hostili fulmine augusta templa Deorum, et proprias suas pulchras ædes? et perrumpit statuas Deorum arte elaboratas? et tollit honorem suis simulacris per plagam adeo vehementem? Et quare sæpius ferit summa loca? Et quare videmus plurimas notas istius ignis fulminei in altis montibus? Quod reliquum est, haud difficile est agnoscere ex istis rebus Presteras, quos Græci

delubra Cant.—419 volvere V. ed. Th. Ra.—420 plerumque petitiora Vind. plurima quo plus Gryph. P. Ald. plurima quam plus Ferr. plurimaque plus V. ed. Gif. Par. Nard. Bas. plurimaque hujus Lamb. et edd. vulg.—423 Presteras vet.

NOTÆ

413 *Sæpe est numero*] Tmesis sæpennúmero.

416 *Postremo, quæ sancta Deum, &c.*] His 6. vss. arguit v. Lucretius fulmen non ad Deorum arbitrium fieri. Alias enim cur Jupiter ipse suas ædes, templa, simulacra, aliorumque Deorum imagines et statuas bene factas fulmine discuteret? Deinde, cum plerumque cadant fulmina in altos montes, nonne potius credere est fieri naturalibus ex cansis?

Deum] Deorum. Sic vs. 418.

417 *Sedes*] Templa, ædes, puta Capitolium. Sic II. 1100. et seqq.

419 *Volvère*] Vulnere: h. e. ictu fulminis.

420 *Plurima quo plus* [*plurimaque hujus*] Lambinus, bene. Parens vero, *plurimaque plus*. Quasi sit versus μέγας, ut ait.

422 *Quod super est, &c.*] Hactenus de fulmine. His autem vss. 28. de

prestere, columna, vortice, et turbine agit Poëta, quod est novum meteorici genus. Græcis dicitur Πρηστήρ, quasi inflammans, aut tumefaciens, aut fervefaciens. Quod ut intelligas, distinguendum tibi est cum Aristotele lib. III. Meteor. et Plinio II. 48. inter ecnephiam, prester, typhonem, et fulmen. Cum enim hæc omnia, tonitru, fulgura, ecnephias, prester, typho, et fulmen nihil aliud sint, quam flatus seu venti, distinguendum est inter isthæc. Itaque si ventus tenuior sit, ac minutatim sparsimque diffundatur ac diffletur, edit tonitrua et fulgura. Si densior, crebrior, et minus tenuis fuerit, gignit procellam, quæ Græcis dicitur Έκνεφίας, hoc est, sine pluviis, ut ait Plin. II. 48. Si vero ventus e nube erumpens incidit in ventos alios erumpentes ex aliis nubibus, sine igne, fit aut vortex, aut turbo, quod Græcis dicitur τυφών:

Πρηστήρας Graiei quos ab re nominatarunt,
 In mare qua missei veniant ratione superne.
 Nam fit, ut interdum, tamquam demissa columna, 425
 In mare de cœlo descendant; quam freta circum
 Fervescunt, graviter spirantibus incita flabris:
 Et, quæquomque in eo tum sunt deprensa tumultu,
 Navigia in summum veniunt vexata periculum.
 Hoc fit, ubi interdum non quit vis incita venti 430
 Rumpere, quam cepit, nubem; sed deprimit, ut sit
 In mare de cœlo tamquam demissa columna
 Paullatim; quasi quid pugno brachiique superne

vocaverunt ita ab illorum effectu; scilicet quo modo pulsī desuper cadant in pelagus. Namque accidit, ut aliquando veluti columna missa de cœlo veniat in pelagus; circa quam maria excitata ventis flantibus vehementer exæstuant, et omnes naves, quæ tunc sunt comprehensæ in tali turbine, labefactatæ incurrunt extremum discrimen. Hoc autem accidit, cum aliquando violentiâ excitata venti non valet perfringere nubem, quam suscepit rumpere: sed demittit eam, ita ut pedetentim sit depressa de cœlo in pelagus veluti columna, ut si res aliqua detrudatur desuper manu,

exempl. Græci V. ed. Th. Ra. Vind. Grai Cant.—424 musī V. ed. Th. Ra.—425 tum cum Vind. tantum Mus. B. 1. tum cum Mus. B. 3.—426 descendant O. distendat Mus. B. 1. descendat Mus. B. 3. descendat vulg. qua Mus. B. 1. 3.—427 incita P. O. Mus. B. 1. Cant. lacita V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—428 cum sint P. V. ed. Th. Ra. Ald. tum sint Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. deprehensa P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. deprensa vulg.—430 quitus V. ed. Th. Ra. quantus Mus. B. 1.—431 cepit Vind.

NOTE

vortex quidem, si fragorem edat; turbo vero si nullus fiat fragor, sed quidam tantum stridor. Sin autem ventus, ubi e nubibus erupit, arserit, accensusque fuerit, fit prester, qui Græcis dicitur *πρηστήρ*, quasi 'comburens contacta pariter et proterens,' inquit Plinius citato loco. Si ventus non, posteaquam e nube erupit, ignem concipiat; sed, cum primum nube exprimitur, ardeat, fit fulmen quod Græcis dicitur *Κεραυνός*. Si denique ventus ille non potest frangere nubem, sed eam deprimit deorsum in terram aut in mare, tunc fit columna. Itaque his 28. vss. disputat Lucretius de his presteris variis generibus. Videtur enim vocare hæc meteora,

nempe columnam, turbinem, et vorticem, quasi presteras quosdam. His igitur 3. vss. prioribus ait facile esse ex dictis cognoscere naturas, causas, et motus presterum.

423 *Ab re*] Ab effectu. Prester enim quasi inflammans, inflans, tumefaciens, ac fervefaciens dicitur.

425 *Nam fit, ut interdum, &c.*] His 10. vss. explicat quid sit columna, et quomodo creetur. Nimirum, cum ventus in nubibus involutus erumpere nequit, tunc deprimit nubem deorsum in modum columna.

427 *Fervescunt* [*Ferviscunt*] A verbo ferveo, is, tertiæ conjug. Alii, *fervescunt*, a verbo ferveo, es, secundæ conjug. Utrumque enim dicitur.

Conjectu trudadur, et extendatur in undas :
 Quam quom discidit, hinc prorumpitur in mare venti 435
 Vis, et fervorem mirum concinnat in undis.
 Vorsabundus enim turbo descendit, et illam
 Deducit pariter lento cum corpore nubem :
 Quam simul ac gravidam detrudit ad æquora ponti,
 Ille in aquam subito totum se inmittit, et omne 440
 Excitat ingenti sonitu mare, fervere cogens.
 Fit quoque, ut involvat venti se nubibus ipse
 Vortex, conradens ex aëre semina nubis ;
 Et quasi demissum cœlo pretera imitetur.
 Heic, ubi se in terras demisit dissoluitque, 445

et viribus brachii, et effundatur super aquas. Quam nubem ubi violentia venti perripit, postea proruit in æquor, et efficit admirabilem æstum in aquis maris. Namque turbo disturbaturus cuncta delabitur, et abripit secum quoque nubem illam, quæ fertur tardo cum corpore. Quam nubem statim atque plenam ventis turbo ille depressit in campos natantes maris, ille repente præcipitat se totum in undas, et perturbat totum pelagus, fuciens ut illud exæstuet immani murmure. Accidit etiam, ut interdum turbo venti ipse se impediat in nubilis, colligens corpuscula nubis ex ipso aëre, et ut veluti æmuletur pretera missum de cœlo. Igitur cum is turbo

Cant. *qua cæpit* Gassend. *cum cæpit* V. marg. 1.—433 *brachiisque* O. Mus. B. 3. —435 *huc* Cant. *prorumpit* Mus. B. 1. *ventus* Voss. vet.—439 *detrudit* P. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. *detendit* V. ed. Th. Ra. *detrusit* edd. vulg.—442 *ventis* e Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *venti* se e P. in not.—443 *Vertex* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. *conradens* V. ed. Th. Ra. *aëra* V. ed. O. Th. Ra. *acre* Cant.—444 *annitetur* Vind. *mutetur* V. ed. Ferr. Th. Ra.—445 *dimisit* Cant.—446

NOTÆ

435 *Quam quom discidit, &c.*] His 7. vss. explicat, qua ratione fiat turbo, quod genus est procellæ vehementis. Fit autem, inquit Lucretius, ubi vis venti perfringens nubem, jam non amplius inclusa, sed convoluta et volutabunda extra nubem turbat funditus omnia, undas excitat, radicibus evellit arbores, &c.

436 *Concinnat*] Efficat. Nonius, ‘Concinnare, a cinno potionis genere ex multis liquoribus confecto.’ Sic vs. 1116. et iv. 436. 1276.

437 *Vorsabundus*] Non inclusus, sed jam jam extra nubem eruptus, susde-

que versat omnia.

442 *Fit quoque, ut, &c.*] His 8. vss. reliquis docet, qua ratione vortex fiat. De quo sic Plinius II. 48. ‘Sin vero flatus repentini depresso sinu arctius rotati nubem effregerint, sine igne, hoc est, sine fulmine, vorticem faciunt.’ Est autem ventus circum-actus et circumvolutus.

443 *Conradens*] Corradens, h. e. colligens.

444 *Et quasi . . . pretera imitetur*] Fit enim sine igne vortex ; at preter ardet simul et proterit.

Turbinis inmanem vim provomit, atque procellat.
Sed, quia fit raro omnino, monteisque necesse est
Obficere in terris; adparet crebrius idem
Prospectu maris in magno, cœloque patenti.

Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando, 450
Hoc super in cœli spatio, coiere repente
Asperiora; modis quæ possint indupedita
Exiguis tamen inter se compressa teneri.

venti depressit se in terras, et dissipavit se, evomit horribilem violentiam tempestatis et vorticis. Verum, cum id infrequenter prorsus accadat, et cum necessarium sit ut in terris montes obstant, frequentius idem videtur in vasto conspectu æquoris, et in aperto conspectu cœli. Nubes autem coguntur, cum plurima corpuscula minus levigata subito convenerunt volitando sublime in hoc spatio cœli, quæ implicata parvis modis queant tamen mutuo inter se complexa connecti. Hæc faciunt primo

~~~~~

Turbines Cant. *immane* in V. ed. Th. Ra. *promovit* Vind. O. Creech. ed. sec. *procellat* Bodl. Voss. marg. Voss. vet. et L. B. *procellæ* P. et edd. vulg.—448 *Officeret* in V. ed. Vind. *Officeret* Mus. B. 1. Ferr.—450 *Jubila* Mus. B. 1.—451 *coire* V. ed. Th. Ra. Vind.—452 *quo* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *possent* Gif. Par.—453 *Ex ignis* V. ed. Th. Ra. *compressa* Cant. *compressa* edd. vulg.

NOTE

446 *Turbinis*] *Venti* vehementioris.

447 *Sed, quia fit raro, &c.*] Docet Lucretius vorticem sæpius in mari, quam in terris fieri. Officiunt enim montes, ac vim illius infringunt: mare vero, quia patens et liberum, vim illius totam recipit. Quanquam frequentiores etiam vortices fiunt Florentiæ, et aliis in regionibus terrarum.

449 *Prospectu maris in magno*] H. e. in lato mari, in quo major est conspectus, quam in terra, propter aquarum æqualitatem et planitiem.

450 *Nubila concrescunt, &c.*] His jam 44. vss. seqq. agit poëta de nubium generatione. Harum autem generationis triplicem modum refert. 1. His 8. vss. prioribus ait se in ea opinione esse, ut nubes fieri credat, cum asperiora et minus levigata corpuscula, hoc est, atomi, sursum latæ connectuntur, et cohærent paulatim in crassam molem, modicis ciendam ventis, vehementibus disjiciendam.

Putat igitur 1. nubes concrescere posse ex atomis ipsius aëris, quæ figuris sint asperioribus. Aër quippe constat ex atomis corpore et figura diversis. Prætermittit autem modum, quo Anaximenes, Plutarchus, et Seneca voluerunt nubes creari; nempe per ipsam ex aëre ipso concretionem. Anaximenes enim voluit omnia ex aëre gigni. Plutarch. III. Plac. 4. vocat nubes, *ἄερος παχύτητα*, 'aëris incrassamenta.' Epicurus vero apud Laërt. *ἄερος πλῆσσει*, 'aëris cumulationes.' At Seneca II. 30. 'spissitudinem aëris crassi.' Non vult enim aëra illimum posse concrescere in nubes, quia tenuior est, et sine hali- tibus, propter quos valeat densari in nubes.

452 *Indupedita* [*endopedita*] Pro impedita. Sic I. 241. II. 201. v. 874. &c.

453 *Compressa* [*compressa*] Alias, *compressa*.

Hæc faciunt primum parvas consistere nubeis :
 Inde ea comprehendunt inter se, conque gregantur, 455
 Et conjungundo crescunt, ventisque feruntur
 Usque adeo, donec tempestas sæva coorta est.
 Fit quoque, utei montis vicina cacumina cœlo
 Quam sint quoique magis, tanto magis edita fument
 Adsidue fulvæ nubis caligine crassa : 460
 Propterea, quia, quom consistunt nubila primum,
 Ante videre oculi quam possint tenuia, ventei
 Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
 Heic demum fit, utei, turba majore coorta,
 Et condensa atque arta adparere, et simul ipso 465
 Vortice de montis videatur surgere in æthram.
 Nam loca declarat sursum ventosa patere

tenues nebulas concrescere: deinde ea conjungunt se mutuo, et conciliantur, et congregando augentur, et tamdiu portantur flatibus, usquedum acris turbo venti natus est. Accidit etiam, ut quanto plus quique vertices montis propinqui sint cælo, tanto plus alti continuo fumigent de spissis fumis nubis subrutilæ; eo quod, ubi statim nubes concrescunt, priusquam oculi queant cernere illas adhuc exiguas, flatus ferentes condensant illas in altis verticibus montis. Ibi tandem accidit, ut, cætu majore facto, videantur densatæ et compactæ una, et appareant ascendere de humido cacumine montis in æthera. Namque res ipsa et sensus ostendit nobis, ubi conscendimus in summos

—455 comprehendunt O. cunque Vind.—459 Qua sint conque Voss. marg. quoque V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. quæque vulg.—460 nubes V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—461 tum consistunt P. V. ed. Bodl. Gryph. Ferr. Th. Ra. Ald.—464 Hinc Heins. 2. Gassend. uti turba minora Vind. uti turba minore O. Mus. B. 1. Cant. utitur sammor V. ed. Th. Ra.—465 Et P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. O. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. deest Bodl. Voss. vet. et L. B. condensatque Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. rata Cant. apparere O. Cant. patere P. Ald. parere reliqui vet. lib. Condensa ac stipata simul cernantur et udo Lamb. et edd. vulg.—466 videantur Vind. Mus. B. 1. Cant. et edd. vulg.—467 Delet Lamb. Nam si P. Nam loca P. in not. Nam se Gryph. Nard. Bas. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Vind. Nam

NOTÆ

458 Fit quoque, utei, &c.] His 11. vss. confirmat nubes primum exiguas ac tenues consistere; deinde in nubes crassas et latas extendi. Ideo enim summa montium cacumina videntur nobis assidue fumare, quia prima nubis caligo consistit primum in montanis regionibus; deinde, quia montanæ regiones ventosæ sunt, nubes concretæ tandem ventis feruntur ad

summa montium cacumina, donec, orta sæva tempestate, portantur per totum aëra lentius aut citius, pro minori aut majori vi ventorum.

466 Æthram] Aëra lucidum. Nomen est Græcum, quo Latini sæpe utuntur. Sic Virg. Æn. XII. 'Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra.'

467 Nam loca declarat sursum, &c.]

Res ipsa, et sensum, monteis quom adscendimus altos.

Præterea, permulta mari quoque tollere toto
Corpora naturam, declarant litore vestes 470
Subspensæ, quom concipiunt humoris adhæsum.
Quod magis, ad nubeis augendas, multa videntur
Posse quoque e salso consurgere momine ponti :
Nam ratio consanguinea est humoribus omnis.

montes, loca, in quibus venti sunt, patefieri supra. Deinde vestimenta appensa in ora maris, ubi recipiunt adhæSIONem liquoris, ostendunt naturam etiam extollere sursum ex omni pelago plurima corpuscula. Quapropter ideo plura corpuscula videntur posse ascendere etiam de salso spatio maris ad amplificanda nubila; etenim liquores carent omni ratione et sanguine. Deinde cernimus caligines et vaporem

vel Mus. B. 1. Nam ea Mus. B. 3.—468 Delet Lamb. et sensum Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. et sensus P. Ald. Mus. B. 1. 3. et sensim O. V. marg. 1. ad sensum vulg.—472 Quo Mus. B. 1. P. Vind. Ald. Bip. Hav. Delph. Quid O.—473 in homine Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. nomine Voss. vet. et L. B. O. V. marg. 1. momina ponto Voss. marg.—474 Delendum censent Lamb. Creech. P. cum sanguine adest Heins. 2. Bas. marg. Gryph. marg. P. cum sanguine abest Vind. O. cum sanguine ab V. ed. Mus. B. 1. tum segnis abest Mar. Heins. 2. consanguineas Voss. vet. et L. B. cum sanguineas Mus. B. 3. tum

NOTE

H. e. loca superna.

469 *Præterea, permulta mari, &c.*] His 11. vss. refert alterum modum, quo nubes condescere videantur. Putat II. nubes non solum fieri per concretionem ex corpusculis asperioribus, quæ in aëre volitant: sed etiam ex effluxibus seu halitibus e mari, fluviisque, atque ex ipsa terra surgentibus in aëra. Quod enim vapores e mari sursum emergant, probant ipsæ vestes in litore appensæ de nocte, quæ concipiunt humorem. Similiter quod e fluviis et e terra exhalationes sursum ferantur, docet ipsa experientia, qua constat interdum totum aëra suffundi densa vaporum caligine, qui sursum conveniunt in nebulas. Ita censet Aristoteles libro I. Meteor. nisi quod velit mutationem prius fieri vaporis in aëra, deinde ex aëre fieri nubes, postea ex nubibus pluviam.

470 *Declarant litore vestes, &c.*] Sic I. 306.

471 *Adhæsum*] AdhæSIONem. 'Humoris adhæsum,' h. e. humorem.

473 *Momine*] Pareus, et alii plures; bene, h. e. spatio. Momen enim significat et spatium loci, et spatium temporis, ut monui III. 190. Itaque 'e salso momine ponti,' h. e. salso ponto. Lambinus, nomine.

474 *Nam ratio, &c.*] Hic vs. non videtur Lucretianus; aut saltem alium in locum transferendus est, nempe post vs. 401. 'Arguit et liquidam,' &c. Nisi forte dixeris ideo vapores et halitus e mari atque fluviis emissos sursum emergere, ut in nubes condescant; non autem ut in alium usum veniant; neque enim sensus est aut ratio aquis, ut humores mittant cum ratione. Aut vi naturæ exoriantur in nubes creandas, non autem ex sensu et ratione aquarum. Ego delendum censuerim hunc versum, nisi reperiretur in omnibus codicibus. In Parisiensibus Codd. legitur: *Nam ratio cum sanguine adest humoribus om-*

Præterea, fluviis ex omnibus, et simul ipsa 475

Surgere de terra nebulas, æstumque, videmus;

Quæ, velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,

Subfunduntque sua cœlum caligine, et altas

Subficiunt nubeis paullatim conveniundo :

Urguet enim quoque signiferi super ætheris æstus, 480

Et, quasi densendo, subtextit cœrula nimbis.

Fit quoque, ut hunc veniant in cœtum extrinsecus illi

Corpora, quæ faciunt nubeis, nimbosque volanteis.

consurgere ex omnibus fluminibus, et una ex ipsa terra; quæ caligines et vapor extracta inde supra attolluntur sicut halitus, et obtegunt cœlum suis tenebris, et suppeditant sublimia nebula minutatim congregiundo. Namque calor ætheris signiferi desuper etiam premit, et velut condensando nebulas superinducit illis colorem cœruleum. Accidit etiam ut illa corpuscula, quæ efficiunt nubila, et nebulas volitan-

////////

sanguinea est V. marg. *eumoribus* Voss. vet. et L. B. Ferr.—477 *alitus* V. ed. Mus. B. 1. 3.—480 *Surgit* V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. *Urget* Voss. vet. Ferr. Bip. Hav. Delph. *quoque* deest V. ed. Th. Ra.—481 *densando* Viind. V. ed. Mus. B. 1. *nimbus* P. Ald.—482 *huc* Gryph. marg. Bas. marg. P. *hinc* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *in cœlum* P. Ald. V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. *illi* Viind. V. ed. Bodl. O. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. *ille* Voss.

NOTÆ

nis. Vel rejiciendum crediderim post vs. 522. Sic legit Pius: sic Codices Parisienses.

476 *Æstumque*] Vaporem calidum.

479 *Subficiunt*] Suppeditant.

480 *Urguet enim, &c.*] His 2. vss. ait Poëta non mediocriter conferre ad nubium condensationem ipsum æthera, seu cœlum, qui connato suo æstu ac calore nubes ipsas desuper condensat. Verum, nisi illud explicetur de antiperistasi, qua regio nubium frigescit, non videtur esse germana causa condensationis nubium. Calor enim attenuat potius, quam addensat. Dixerim ego nubes subsidere ob gravitatem propriam, et ob frigus circumstans, quo cohibentur.

Signiferi] Zodiaci, qui signifer dicitur, quia in eo sunt ignes cœlestes et stellæ. Namque per 'signiferi ætheris' intelligit cœli stelliferi. Sic

enim v. 460. Consule annotationes nostras ibi.

481 *Subtextit cœrula nimbis*] Reddit nimbos cœruleos: facit ut nubes sursum elatæ nobis hinc e terris videantur imitari cœruleum cœli colorem.

482 *Fit quoque, ut hunc, &c.*] His 12. vss. tertium addit modum, quo nubes concrecere queant. Putat itaque III. illa corpora seu atomos, quæ congregantur in nubium concrectiones non solum ex ipso aëre, aut ex ipsa etiam aqua et terra; sed etiam extrinsecus ex immenso spatio convenire: cum enim docuerit II. 515. et seqq. infinitum et immensum esse spatium, in quo, ex quo, et per quod infinitæ volitent atomi; non est mirum si ex illa profundi summa suppeditent, quæ in nubium concrectiones conveniant.

Innumerabilem enim numerum, summamque profundi
 Esse infinitam docui; quantaque volarent 485
 Corpora mobilitate, obstendi, quamque repente
 Innumerabile per spatium transire solerent:
 Haud igitur mirum est, si parvo tempore sæpe
 Tam magnos monteis tempestas atque tenebræ
 Cooperiant maria, ac terras, impensa superne: 490
 Undique quandoquidem, per caulas ætheris omneis,
 Et quasi per magni circum spiracula mundi,
 Exitus introitusque elementis redditus exstat.
 Nunc age, quo pacto pluvius concrescat in altis

tes, adveniant foris in hoc concilium. Namque ostendi numerum et summam infiniti spatii esse innumeram; et demonstravi quanta velocitate præditæ essent atomi; et quam subito consuescerent transgredi per spatium inexplicabile. Non ergo mirandum est, si plerumque exiguo spatio temporis nimbus atque caligines desuper effusa operiant tantos montes, et æquora, et terras; quoniam ex omni parte datus est egressus et ingressus primordiis per cunctos meatus æris, et veluti circum per omnia spiramenta magni mundi. Jam vero agedum, dicam qua ratione liquor pluviosus fiat in sub-

~~~~~  
 vet. illa vulg. illinc V. marg. 1.—484 *summaque* V. ed. Th. Ra.—485 *cunctaque* V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. et *qua cuncta* O. Cant. V. marg. 1.—486 *mobilitatem* V. ed. Th. Ra.—487 *Innumerabile* Mus. B. 1. Cant. *Immemorable* reliqui. per deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Cant. *tum* P. Ald.—488 *Hanc* Mus. B. 1.—489 *magnis* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *magni* Mus. B. 1.—490 *Coperiant* Vind. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Delph. *Compe-*  
*riant* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1.—491 *caveas* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant.  
 —494 *crescat* V. ed. Th. Ra.—495 *dimissus* P. V. ed. Bodl. O. Cant. Ferr.

## NOTÆ

*Hunc in cætum*] In hunc nubium concretionem.

*Extrinsecus*] H. e. non ex ipso solo aëre, aut ex ipso solo mari, aut ex ipsa sola terra, sed etiam foris, nempe ex infinito et immenso profundi seu universi spatio.

484 *Profundi*] Immensi spatii, infiniti, universi: I. 1001. et III. 827. v. 371. &c.

485 *Docui*] Nempe II. 141. et seqq.

486 *Corpora*] Atomis.

490 *Impensa superne*] Effusa e regione superna. 'Impensa' autem supp. tempestas et tenebræ, vs. 489.

492 *Spiracula*] Aditus, fances.

493 *Elementis*] Primordiis, atomis: vs. 353.

494 *Nunc age, quo pacto, &c.*] His 29. vs. seqq. agit de pluviis. Epicurus voluit pluviam generari posse duplici modo: I. per compressionem; II. per transmutationem. Per compressionem quidem, quasi ipsa aqua revera contineatur in nubibus, ex quibus compressis vi venti aut nimia ipsius aquæ copia exprimitur: veluti e spongia, quam manu comprimis, elicitur aqua. Per transmutationem vero, quasi primum natura æris, ac deinde nubis ea sit, ut recedente calore, et frigore succedente, vertatur in naturam aquæ. Quæ sententia fuit quoque Aristotelis, et ejus sectatorum, qui volunt elementa inter se mutari, ac fieri generationis circu-

Nubibus humor, et in terras dimissus, ut imber, 495  
 Decidat, expediam. Primum, jam semina aquai  
 Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis  
 Omnibus ex rebus; pariterque ita crescere utrumque,  
 Et nubeis, et aquam, quæquomque in nubibus exstat,  
 Ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit, 500  
 Sudor item, atque humor quiquomque est denique membris.  
 Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum  
 Humorem, velutei pendentia vellera lanæ,  
 Quom supra magnum mare ventei nubila portant.  
 Consimili ratione ex omnibus amnibus humor 505

*limibus nubibus, et quomodo pluvia missa cadat in terras. Primo jam vincam plura semina aque attolli una in ipsa nubila ex cunctis rebus; et sic similiter augeri utrumque, nempe et nubila et aquam omnem, quæ est in nubilis: sicut similiter corpus augetur nobis cum sanguine, et pariter sudor, et omnis humor tandem, qui est in artubus nostris. Nubes quoque recipiunt etiam plerumque multam aquam, sicut glomeramina lanæ appensa recipiunt, quando venti ferunt illas super vastum æquor. Pari modo aqua surgit ex cunctis fluviiis in ipsa nubila. In quæ nubila ubi plurima*

//////////

Th. Ra. Ald. Bas. *demissus* vulg.—497 *vincam* Vind. *nivea* Mus. B. 1. *videam* Mus. B. 3.—498 *utrasque* edd. vulg.—499 *nubibus* Vind. Mus. B. 3. *ut* V. ed. Th. Ra.—500 *sanguis cum corpore* Lamb.—501 Delet Lamb. *edenique* Cant. V. marg. 1.—502 *Consugunt* P. in not. V. marg. 1. *Conciderint* V. ed. Th. Ra. *Concidunt* Vind. *Concidunt* Voss. vet. et L. B. Cant. *Conciderunt* Mus. B. 3.—504 *super* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *supra* O. Cant. *venti mare* edd.

#### NOTÆ

lum. Lucretius videtur eo duplici modo velle pluviam fieri. Namque ubi commemoravit qua ratione materia imbris coacervetur sursum in nubibus, docet I. vi venti atque ipsa simul majore nimborum copia nubes comprimi, ex quibus pluvia expressa effluat: II. vel vi venti, vel ardore solis nubes rarefactas demittere pluviam, seu potius mutari, vel, ut ejus verbis utar, liquescere in pluviam, sicut videmus ceram igni superimpositam liquescere. Neque enim alia est cera liquefacta a cera prius compacta. Similiter ergo censet nubes in pluviam liquefactas non alias esse a nubibus antea compactis.

*Nunc age, quo, &c.*] His itaque 8. vss. prioribus docet I. materiam plu-

viæ coacervari posse in nubibus ex cœtu infinito atomorum per inane volitantium, quæ ad pluvix naturam aptæ sint. Infinitas namque atomos omnis generis ac figuræ per inane profundum volitare ostendit lib. II.

497 *Vincam*] Firmissimis rationibus demonstrabo. Sic II. 747.

498 *Utrumque*] Pareus, bene. Lamb. *utrasque*.

502 *Concipiunt etiam, &c.*] His 4. vss. cum dimidio, docet etiam ex mari et fluviiis multum humorem tolli in nubes, dum ipsæ feruntur ventis per æquora et fluvios: sicut videmus lanas appensas super aquam concipere humorem.



Tollitur in nubeis: quo quom bene semina aquarum  
 Multa modis multis convenere, undique adaucta,  
 Confertæ nubes humecti mittere certant  
 Dupliciter: nam vis venti contrudit, et ipsa  
 Copia nimborum, turba maiore coacta,  
 Urguens ex supero premit, ac facit ecfluere imbreis.

510

Præterea, quom rarescunt quoque nubila ventis,  
 Aut dissolvuntur solis super icta calore,  
 Mittunt humorem pluvium; stillante, quasi igni  
 Tela super calido, tabescens multa, liquescat.  
 Sed vehemens imber fit, ubei vehementer utraque

515

*corpuscula aquarum accumulata ex omni parte concurrunt pluribus modis, tum nubila densata vi venti tentant demittere aquas duplici modo; namque primum vis venti deprimit aquas illas, et simul ipsa abundantia nebularum, facto scilicet majore cætu, compellit, et desuper instat, et cogit pluvias effundi. Deinde ubi quoque nubes rarefiunt agitata per ventos, vel ubi disjiciuntur percussæ calore solis, demittunt pluviosum liquorem, et distillant, velut si cera contabescens super ardentem ignem abundanter liquefiat. Verum ingens pluvia fit, cum nubes confertæ utroque, nempe pondere proprio*

~~~~~

vulg.—508 *nubes vi venti mittere* edd. vulg. *nubes tument* V. ed. Th. Ra. *nubes imbres tum mittere* Creech. *nubes vim venti* V. marg. 1. Cant. *humenti* Mus. B. 3.—510 *membrorum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *turbam more* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. *turbarum more* Voss. L. B. O. V. marg. 1. Ferr. *turbai more* Voss. vet. *turbatus humore* Mus. B. 3. *coacta* Voss. Mss. P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. *coorta* vulg. *coapta* Cant.—511 *Urgens* Voss. vet. et L. B. *Urget* et vulg. *a supero* Vind. et *super* Voss. vet. et L. B. *e supero* vulg. *insuper opprimit* Voss. marg.—514 *stillantia* Gif. Par. Cout. *stillando* Heins. 2. Mar. *stillantque* edd. vulg.—515 *Tela* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *Cera* P. O. et edd. vulg. *Tera* Mus. B. 1. Cara V. marg. 1. *Teda* Voss. marg.—516 *utraque* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. *utroque* Vind. et edd. vulg. *utrinque* P. V. ed. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

506 *Quo quom bene, &c.*] His itaque 5. vss. cum dimidio primum modum refert, quo pluvia generari queat: nempe per compressionem; dum scilicet vi venti ac ipsa etiam nimborum copia maiore nubes compressæ demittunt pluviam, instar spongiæ aqua plenæ, ex qua, dum manu comprimitur, aqua exprimitur.

508 *Mittere*] Supp. aquas conceptas et collectas.

511 *Facit ecfluere imbres*] Sic vs. 212. 'Quæ faciunt flammæ fulgere colores:' et v. 661.

512 *Præterea, quom rarescunt, &c.*] His 4. vss. alterum refert modum, quo pluviam fieri posse putat, nempe per transmutationem; dum scilicet nubes aut vi venti aut ardore solis ictæ et rarefactæ demittunt pluviam, seu mutantur in pluviam, ut explicavi supra vs. 494. not.

514 *Stillante [stillantque]* Lamb. bene, ut patet ex ipsa interpretatione. Pareus et alii quidam, *stillantia*, quasi igni. Minus bene; claudicat enim versus.

516 *Sed vehemens imber, &c.*] His 2.

Nubila vi, cumulata, premuntur, et impete venti.

At retinere diu pluviae, longumque morari,
 Consuerunt, ubi multa fluenter semina aquarum,
 Atque aliis aliae nubes, nimbeique rigantes, 520
 Insuper, atque omni volgo de parte, feruntur;
 Terraque quom fumans humorem tota redhalat.
 Heic, ubi sol radiis, tempestatem inter opacam,

et vi venti, comprimuntur fortiter. Imbres autem soliti sunt retardare diutius, et cohibere multum homines domo, cum plura corpuscula aquarum collecta sunt, et nubila alia supra alia, imbresque stillantes super alios, et undique passim circumportantur: et ubi terra omnis fumigans iterum exhalat aquam. Inde fit ut quando

~~~~~

Heins. 2. *utrumque* Bas. marg. *uterque* Mus. B. 3.—517 *Nubila in* Mus. B. 1. *premunt* Mus. B. 3.—519 *Consuerant* Mus. B. 1. *fiuntur* Vind. Voss. vet. et L. B. *fiunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. *fiant* Mus. B. 1. 3. *fuert* edd. vulg. *fluent* V. marg. 1. *flentur* et *afflentur* Voss. marg.—521 *Insuperaque omni* quidam.—522 *consumens* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *cum sumans* V. ed. Th. Ra. *relatrat* Voss. marg. *redhalat* Voss. vet. et L. B. *rehalat* vulg.—523 *Hinc* vulg.

NOTE

vss. docet tunc ingentem pluviarum copiam cadere, ubi plurima aquarum semina collecta exprimuntur e nubibus tam proprio pondere, cum vi ventorum.

Utraque [Utroque] Nempe vi seu pondere proprio, et impetu venti: vss. 509. 510.

518 *At retinere diu, &c.* His 5. vss. docet tunc diuturnam cadere pluviam e nubibus, ubi plurimæ nubes aliae super alias, et semina aquarum plurima collecta sunt; et ubi terra suppeditat perenniter vapores et halitus, qui sursum in nubes ferantur, ut inde resoluti cadant.

522 *Redhalat]* Iterum atque iterum sursum halat.

523 *Heic, ubi sol radiis, &c.* His 3. vss. interim monet Poëta tunc creari in nubibus arcum coelestem, quem iridem vocant, cum spissus est nimbus, et atra sunt nubila. Verum de variis illius coloribus ac forma parcius philosophatus nihil nos decet.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

Quod autem ad iridis colores spectat, duo potissimum quærantur, numerus et causa. Quod ad numerum pertinet, Aristoteles tres tantum colores discernit, puniceum, seu croceum aut rubeum, ut quibusdam placet; viridem et purpureum, seu violaceum aut cæruleum. Unde iridem vocat tricolore. Ptolemæus autem vocat eam septicolore, ob intervenientes medios colores minus præcipuos inter tres illos primarios. Alii vocant eam multicolore, quasi vix illius infiniti colores distinguantur; unde Virg. *Æn.* iv. 'Mille trahit varios adverso sole colores.' Quatuor autem præcipui tantum colores observantur: i. Puniceus. ii. Flavus. iii. Viridis. iv. Purpureus. Qui quidem colores ordinem mutant pro diversa iride. Duplex enim distinguitur iris, primaria, et secundaria. Primaria dicitur ea, quæ sola plerumque apparet, et in qua puniceus color est extimus, seu supremus, flavus succedens, viridis

Advorsa fulsit nimborum adspargine contra;
Tum color in nigris existit nubibus arqui.

525

Cætera, quæ sursum crescunt, sursumque creantur;
Et, quæ concrescunt in nubibus omnia, prorsum
Omnia, nix, ventei, grando, gelidæque pruinae,
Et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
Et mora, quæ fluvios passim refrenat, aventeis

530

sol reluxit radiis inter spissum nimbum contraria aspersione nubilorum, tunc color venit arcui in atris nebulis. Quæ reliquæ res supra fiunt et supra generantur, et quæ res omnes fiunt in nubibus, omnes omnino, v. g. nix, venti, grando, et frigida pruina, et rigida vis gelu, quod induratur acriter aquas, et quod retardat et cohibet

~~~~~

intus V. ed. Bodl. Ferr.—524 *adspargine* Voss. vet. et L. B. Vind. *aspergine* vulg. *aspargine* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *aspergere* Mus. B. 1.—525 *nubibus* P. in not. *arquis* P. in not. *arquus* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *arcu* Vind. *aeo* V. ed. Th. Ra. *arci* Mus. B. 1. Ferr. Gryph. Nard.—528 *Sicuti nix* Heins. 2.—530 *refrenata ventis* Vind. Mus. B. 1. *refrenat amentis* V. ed. Th. Ra. *refrenat aquantis* O. Gif. marg. Heins. 2. *refrenat agentis* Mus. B. 3.

NOTÆ

tertius, et purpureus intimus sen-
simus. Secundaria vero vocatur ea,
quæ nunquam sola, sed aliquando
superior ampliorque apparet, quam
primaria; habetque eosdem colores,
sed ut debiliores, ita plane inversos.
Videlicet in ea purpureus color ex-
timus est, sequens viridis, tertius
flavus, et intimus punicens. Jam
vero quod ad causam colorum iridis
pertinet, consentiunt omnes dupli-
cem tantum agnosci, solem, et nubem
aquosam ex adverso sitam: verum
eodem modo rem non explicant. Me-
trodorus apud Plutarch. Plac. III. 3.
putat ruborem iridis oriri a solis ra-
diis, cœruleum a nube. Cui suffragat-
ur Seneca, adjiciens ceteros colores
esse hujus utriusque misturam. Aris-
toteles Meteor. III. vult nubem esse
velut speculum, a quo solis radius
varie reflexus varios reddit colores:
puniceum quidem, quod reflectatur
ex ea nubis parte, quæ vicinior est:
viridem, quod reflectatur ex ea nubis
parte, quæ remotior: purpureum
denique, quod vix reflectatur, ob ma-

jorem adhuc nubis remotionem. Fla-
vum autem colorem non distinguit a
puniceo, nisi quod ob viciniam viridis
veluti albescit. Scaliger, quia putat
nubem constare ex quatuor Elemen-
torum particulis, ideo vult supremas
nubis partes lucem solis excipientes
rutilare, tanquam igneas: squentes
flavescere, tanquam aëreas: tertias
virescere, tanquam terreas. Quod ad
iridis formam spectat, ea rotunda
quidem est; sed cum rotunda sit, lon-
gius esset hic referre diversas aucto-
rum opiniones de hac re. Consule P.
Gassend. in lib. x. Laërt. Animad. de
Meteorolog. pag. 1123.

525 *Arqui*] Vel *arcui*. Utrumque
enim scribitur, *Arcus*, et *Arquus*. Id
est, iris, arcus cælestis.

526 *Cætera, quæ sursum, &c.*] Pari-
ter Lucretius nihil nos docet de ce-
teris, quæ sursum creantur, nempe
nix, ventus, grando, gelu, glacies.

529 *Geli*] Utrumque dicitur, *gelu*,
u, indeclinabile; et *gelum*, i: vs. 155.

Duramen aquarum] Glacies, seu vis
ea, quæ durat aquas.

Perfacile est tamen hæc reperire, animoque videre,
 Omnia quo pacto fiant, qua reve creentur,
 Quom bene cognoris, elementis reddita quæ sint.

Nunc age, quæ ratio terrai motibus exstet,
 Percipe: et in primis terram face ut esse rearis 535
 Subter item, ut supera, ventosis undique plenam
 Speluncis; multosque lacus, multasque lacunas,
 In gremio gerere, et rupeis, diruptaque saxa:
 Multaque sub tergo terrai flumina tecta
 Volvere vi fluctus, submerso capite putandum est: 540

ubique flumina labentia, facile est tamen invenire illas, et cernere mente, qua scilicet ratione concrecant, et cur generentur; si recte cognoveris quæ res quæque referantur principiis. Agendum vero, jam audi, quæ causa sit motibus terræ. Et primum fac ut credas terram esse subter, sicut supra est, refertam ubique ventis et cavernis; et ferre in sinu suo plures lacus, et plures fossas, et saxa, et rupes abruptas; et credendum est plures fluvios latentes versare cum impetu, sub tergo terræ, suas undas, et lapides mersos in suis aquis. Namque res ipsa petit terram esse

refrenat aquentes Cant. aquades V. marg. 1.—531 *Perfacile est* P. O. Mus. B. 1. Cant. *Perfacile si* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *cuncta hæc* Heins. 2. *timet hæc* V. marg. 1. *te per te* P. Ald. sed *reperire* P. in not. *repente* V. ed. Th. Ra.—532 *fluant* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *refluant* O. Mus. B. 1.—533 *cognitis* V. ed. Th. Ra. *cognoveris* Cant. *sunt* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *bone pro bene* P. Bas. marg. Ald.—534 *terra* Vind. *terræ* V. ed. *montibus* Cant. sed *n* subnotatum est. *exstat* Mus. B. 1.—535 *terræ* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *face* P. O. Cant. *fac* reliqui. *ut deest* Delph. V. marg. 1.—536 *et* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *supera* P. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Ald. *super* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *supra* Vind. Mus. B. 3. *ut supra est* *ventis atque undique* edd. vulg.—538 *Ingenio* Ferr. *gemere* Heins. *dirupta* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. *dirupta* vulg.—540 *Volvier in* O. Mus. B. 1. *Volvere in* Cant. *Volvere jam* P. *submersaque saxa putandum est* P. O. Cant. *submersis saxa* Bas. *submersos caputandum est* Vind. Voss. vet. et L. B. *submersos ea putandum est* Mus. B. 1. *submersis caputandum est* V. ed. Bodl. Th. Ra. *submersas ita putandum est* Ferr. *submersis ita putandum est* V. marg. 1. *submersis hincque putandum est* Mus. B. 3.

NOTÆ

530 *Et mora, quæ, &c.*] Idem est, ac 'duramen aquarum,' nempe glacies, quam notat ab effectis, ut aiunt.

533 *Cognoris*] *Cognoveris*.

Elementis] *Principiis*. H. e. quibus principiis quæque sint referenda.

534 *Nunc age, quæ ratio, &c.*] His 73. vss. disputat jam Poëta de terræ motibus. Quam disputationem priusquam aperiat, his 8. vss. statuit

terræ in visceribus suis pari congerie constare, qua in extimis suis partibus observatur. Itaque vult illam includere ventos, speluncas, rupes, dirupta saxa, lacus, lacunas, et flumina. Quibus rebus ita statutis, triplicem terræ motus causam jam assignabit, nempe terram, aquam, et ventum. Jam nos de his sigillatim agemus.

Undique enim similem esse sui, res postulat ipsa.

Hiis igitur rebus subjunctis, subpositisque,
Terra superne tremit, magnis concussa ruinis
Subter, ubi ingenteis speluncas subruit ætas;
Quippe cadunt totei montes, magnoque repente 545
Concussu late disserpunt inde tremores:
Et merito; quoniam, plostris concussa, tremiscunt
Tecta, viam propter, non magno pondere, tota:
Nec minus exsultant ædes, ubiquomque equitum vis

parem sibi ex omni parte. Ergo his rebus distinctis et statutis, terra contremiscit supra, ubi subter conquassata est gravibus casibus, nempe cum longum ævum evertit magnas cavernas illius. Namque montes integri corruunt, et subito ex ingenti concussione illa motus terræ passim longe discurrunt. Et non sine causa, siquidem domus juxta viam positæ, conquassatæ vehiculis, sine magno pondere, tremunt. Neque minus contremiscunt etiam, quando magna fortitudo equorum concutit orbes

—541 simile P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Heins. 2. et res O. rires Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. et vires Mus. B. 3. et par res Cant. expostulat Mus. B. 3.—542 sejunctis Delph.—543 superna P. O. Mus. B. 1. Ald.—544 actus V. ed. Th. Ra.—546 disserpunt P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. undique tremores Ferr.—547 tremescunt Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O.—549 In hoc versu, conturbato vexatissima lectionum dissimilitudine, constituendo, ad acumen divinationis necessario fuit defugiendum. Ad hunc modum vulgares editi:—*exsultant ubi currus fortis equum vis*. Nos mediocrem, qua pollemus, sagacitatem adhibentes, operam navavimus, ita rem administrare, ut maxima vetustæ scripturæ reverentia conservari posset. Ita P. *exultantia sunt fortis quam tibi equum vis*: Vind. Voss. vet. et L. B. et pro var. lect. Cant. dant: *exultantes dupuis*

NOTÆ

542 *Hiis igitur rebus, &c.*] His 9. vss. refert i. terræ motus causam esse ipsam terram, cujus speluncæ pro vetustate exesæ tandem concidunt; quibus concidentibus saxa dirupta, totique montes corruunt, magnoque suo concussu terram quatiant: quem admodum plaustra vel currus, dum per viam prætergrediuntur, domes ac ædes ad ima fundamenta concutiant. Hæc opinio fuit Anaximenis, qui apud Senec. lib. vi. censuit terræ partes decidere posse, quas aut humor solverit, aut ignis subterraneus exederit, aut spiritus violentia excusserit, aut vetustas fregerit. Quanquam Aristoteles et Plutarchus volunt Anaximenem hos terræ prolapsus fieri docu-

isse tantum ex siccitate et humore. Epicurus vero apud Senec. vi. 20. de hac i. terræ motus causa sic censet: 'Fortasse aliqua parte terræ subito decedente terra ipsa percutitur, et inde motum capit: fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustentetur, quibus vitiatis ac recedentibus tremit onus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa et fulmini similis cum magna strage obstantium fertur.' Sic apud Senec. vi. 9. Anaxagoras docuit simili pæne ex causa aëra concuti et terram, nempe fulmine.

548 *Non]* Sine.

549 *Exsultant ædes, [ubi currus fortis, &c.]* Ita Lamb. bene. Pareus

Ferratos utrimque rotarum subcutit orbeis.

550

Fit quoque, ubei magnas in aquæ vastasque lacunas
Gleba vetustate ex terra provolvitur ingens,
Ut jactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans ;
Ut vas interea non quit constare, nisi humor

ferratos rotarum vehiculi ex utraque parte. Accidit etiam ut, quando magna gleba præ ævo proruit e terra in ingentes et immensas fossas aquarum, tellus etiam titubans concutiatur impetu aquarum. Sicut v. g. vas non potest consistere supra ter-

cunque vim vel dupius: V. ed. Bodl. exultantes dupius cumque viri. O. Cant. exultant ubi currus cumque equum vi. Mus. B. 1. exultans omissis ceteris. Mus. B. 3. exultant duplices hos cumque vierunt. Unde sic possumus tentare: exsultant, duplices ubiquomque viri vis; vel virum vis. Hoc etiam modo: exsultant, currus ubiquomque viarum. Wakef.—550 Ferratos cum utrinque Voss. marg.—551 uti Cant. in magnas V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. in deest Voss. vet. et L. B. æque Gryph. Nard. aquas Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald.—552 ex Wakef. ex conj. e vulg. et Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—553 jactentur Cant. aqua et fluctu Lamb. et edd. vulg. vacillans P. Delph. Ald. vacillat Ferr. Th. Ra. V. ed. Vind. Mus. B. 1. 3. vacillas Voss. vet. vacillet O. Hav. vacilla Voss. L. B. vacillent Cant.—554 Et vas Ferr. V. ed.

NOTÆ

vero, *exultantes, quam ubi fortis equum vis, &c.* Male, ut patet; quoniam vox ‘*exultantes*’ referri debet ad vocem ‘*tecta*’ versu superiori. Non igitur *exultantes*, sed *exultantia* legendum esset. Deinde, cur vox ‘*quam?*’ nihil enim comparatio facit ad rem.

Equitum [Fortis equum] vis] Fortes equi: sic passim alibi. Periphrasis est.

551 *Fit quoque, ubi in, &c.*] His 5. vss. refert II. terræ motus causam esse ipsam aquam. Hæc autem sententia fuit Democriti, teste Aristotele lib. II. de Rebus Superis: ‘*Democritus autem ait terram, cum sit aquæ plena, multamque aliam aquam pluviam recipiat, ab hac moveri. Nam et cum hæc augetur crescitque, propterea quod lacunæ totam non recipiunt, eam ait vi irrupentem efficere terræ motum, et terram arescentem, atque in partes inanes e locis plenioribus attrahentem ab aqua locum mutante et illabente moveri.*’ Græcis supersedi brevitatis causa. Sic Epicurus apud Senec. VI. 20.

‘Ergo, ut ait Epicurus, potest terram movere aqua, si partes aliquas eluit et abrasit, quibus desiit posse excavatis sustineri, quod integris ferebatur.’ Sic apud A. Gellium II. 28. poëtæ fingunt Neptunum terræ motorem et quassatorem. Posset huc referri sententia Thaletis, qui opinatus est terram aquis sustentatam, navigii instar, interdum fluctuare. Et vero plerumque in terræ motibus erumpunt dehiscente terra, eo fere modo, quo rupta navi aqua navim ingreditur. Lucretius vero putat terram tremiscere ex ingentibus glebis terrarum ruptis, et deciduis in aquam: sicut v. g. dolium aqua plenum non potest consistere ac stare immotum, si intus aqua fluctnet, donec ipsa aqua constet ac conquiescat. Igitur loquitur ex Thaletis opinione, qui terram aqua innatare voluit.

553 *Vacillans]* Lamb. bene. Quidam *vacillet*, sed ita totum versum legunt: *Ut jactetur aqua, et fluctu quoque terra vacillet.*

Destitit in dubio fluctu jactarier intus.

555

Præterea, ventus quom, per loca subcava terræ

Conlectus, parte ex una procumbit, et urguet

Obnixus magnis speluncas viribus altas;

Incumbit tellus, quo venti prona premit vis:

Tum, supra terram quæ sunt exstructa domorum,

560

ram, nisi aqua desiit agitari intrinsecus in fluctu aquæ agitato. Deinde, ubi ventus coactus per spatia concava terræ proruit ex una regione, et luctatus impellit profundus cavernas validis cum impetibus, terra inclinatur in eam partem, in quam incumbens violentia venti pellit. Postea domus, quæ sunt ædificatæ supra terram,

~~~~~

Th. Ra. *Et vis* P. Ald. Gryph. marg. *in terra* P. Ald. Hav. Bip. Delph. *intra* Cant. a pr. man. in marg. *inter* Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *inferii* Voss. marg. *interno pro in terra non* Mus. B. 1. *item non* Mus. B. 3.—555 *jactarier* V. ed. Th. Ra.—557 *parce* Mus. B. 3. *parti* edd. vulg. *urgit* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—558 *altus* V. marg. 1.—560 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. *supra* vulg. *extincta* V. ed. Th. Ra.—562 *In-*

NOTÆ

555 *Jactarier intus*] Poëtice pro jactari.

556 *Præterea, ventus, &c.*] His 31. vss. reliquis refert III. terræ motus causam esse ventum. Verum, quia duplici modo rem explicat, his 20. vss. prioribus ait ventum esse causam terræ motus, ubi collectus per concava terræ loca tandem proruit et incumbit potius in unam partem, in quam pariter terra vento impulso inclinatur et incumbit. Adeo ut, nisi venti aliquando respirarent, ac flare cum impetu cessarent, ipsa terra tota parata esset ire, quo vis venti ferret eam. Verum, quia interdum respirant venti, ideo ipsa terra sese suo librata pondere recipit in proprias sedes, ac moveri desinit. Dum autem terra inclinatur, quo venti ferunt, tum omnia ædificia supra terram concutiuntur, et interdum concussa prouunt; quoque magis edita sunt, eo magis aut concutiuntur, aut concussa majoribus ruinis prouunt. Ad quod spectat illud, quod Plin. II. 83. refert de portento singulari, quod in Mutinensi agro contigisse invenit in libris Hetruscorum. 'Namque, in-

quit, 'montes duo inter se concurrerunt crepitu maximo assultantes, recedentesque; inter eos flamma fumoque in cælum exeunte interdiu; spectante e via Æmilia magna Equitum Romanorum, familiarumque et viatorum multitudine.' Hunc autem terræ motum vocant inclinationem. Aristoteles enim duas tantum terræ motus species agnovit, tremorem et pulsum. Tremor autem comparari solet a quibusdam cum agitatione febrili in nobis: pulsus vero cum motu arteriæ. Quia vero pulsus videtur esse successio terræ, dum quatitur, et sursum deorsumque movetur, seu interruptus motus et perpendicularis quidem; tremor autem videtur esse continens, sed lateralis et quasi secundum horizontem; ideo nonnulli medium terræ motum fecerunt, quam inclinationem appellant, scilicet dum terra nutat more navigii.

557 *Conlectus*] Antiquè pro collectus; i. e. coactus, conveniens, congressus.

Parte [Parti] Pro parte. Sic alibi passim.

560 *Exstructa domorum*] Domus

Ad cœlumque magis quanto sunt edita quæque,
 In clinata minent in eandem, prodita, partem;
 Protractæque trabes inpendent, ire paratæ.
 Et metuunt magni naturam credere mundi
 Exitiale aliquod tempus clademque manere, 565
 Quom videant tantam terrarum incumbere molem?
 Quod, nisi respirent ventei, vis nulla refrenet
 Res, neque ab exitio possit reprehendere eunteis:
 Nunc, quia respirant alternis, inque gravescunt,
 Et, quasi conlectei, redeunt, ceduntque repulsei; 570
 Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas,

et quo magis quæque altæ sunt ad cælum, eo magis pronæ ac impulsæ incumbunt in eandem partem: et trabes attractæ pronæ festinant sequi. Et postea homines dubitant putare naturam vasti universi expectare aliquod tempus perniciosum et ruinam, quoniam cernunt tam magnam terræ massam inclinare; ita ut, nisi venti cessarent flare, nulla res sit omnino quæ queat cohibere aut reprimere terram a certa sua ruina? Nunc vero, quoniam venti cessant alternatim flare, et alternatim augescunt, et veluti contracti revertuntur, et rejecti recedunt, ob eam causam tellus minatur sæpius exitium, quam facit; namque incumbit, et retro reclinat, et

clinata vulg. *minent* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Hav. Delph. Bip. *manent* P. in not. *minant* Gryph. Nard. Bas. P. in not. Cant. Ald. O. *micant* Gryph. marg. Bas. marg. P. *minatur* V. marg. 3. *eadem* Ferr. V. ed. Th. Ra. *prodit* Mus. B. 1. *percita* P. in not.—563 *irreparatæ* V. marg. 2.—564 *Te* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra.—566 *tantum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. *tandem* Nard. *tantarum* pro *terrarum* Vind.—567 *ventei vis nulla* Wakef. emend. *venti non ulla* vulg. *venti si nulla* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. *ventis nulla* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *ventis non ulla* O. *ventis et non ulla* Mus. B. 1. *ventis si nulla* Ferr. *refremet* Vind. V. ed. Cant. *re festinet* Voss. vet.—568 *reprehendere* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. *reprehendere* vulg. *deprehendere* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *eunteis* vel *euntis* P. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. *euntem* edd. vulg. *virtis* V.

NOTE

exstructæ. Sic alibi ‘strata viai:’
 ‘clausa domorum:’ ‘structa saxorum,’
 &c.

562 *Minent*] Imminent. Est autem mineo verbum simplex, minus usitatum.

Prodita] Ita Lamb. et Pareus: sic etiam vs. 606. Alii *percita*, vel *pro-cita*.

564 *Et metuunt, &c.*] Hellenismus est. Et homines post hæc metuunt usqueadeo, ut credant exitium aliquod aut cladem non imminere?

567 *Quod, nisi*] H. e. si autem non. Sic vs. 596.

Refrenet] H. e. nulla res est, quæ tam potens sit, ut refrænaret.

568 *Reprehendere*] Pareus, bene: h. e. reprimere, retinere. Lambinus, *deprehendere*.

Eunteis [*Cunque*] Tmesis, non ulla-cunque: i. e. nulla omnino. Ita Pareus et alii. Lambinus, *euntem*, supp. terram; h. e. pronam et paratam ire ac inclinare, ut ait vs. 563.

570 *Conlectei*] Collecti: vs. 557.

Quam facit ; inclinatur enim, retroque recellit ;
Et recipit prolabsa suas in pendere sedes.

Hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
Summa magis mediis, media imis, ima perhilum. 575

Est hæc ejusdem quoque magni caussa tremoris ;
Ventus ubi, atque animæ subito vis maxima quædam,
Aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta,
In loca se cava terrai coniecit, ibei que
Speluncas inter magnas fremit ante tumultu ; 580
Vorsabundaque portatur : post, incita quom vis,

gravitate sua delapsa reddit se in suas stationes. Ergo hoc modo domus omnes contremiscunt, supremæ quidem plus quam mediæ, mediæ plus quam infimæ, infimæ perpaulum. Hæc est etiam causa ejusdem magni terræ motus, nimirum, cum ventus, et vehementissimus quidam impetus venti repente exortus, vel foris, vel intus ab ipsa terra, contulit se in locu subcava telluris, et ibi inter ingentes cavernas furit antea murmure ; et deinde ubi violentia venti percita fertur furibunda, coactu egre-

~~~~~

ed. Th. Ra. *cunque?* Delph.—571 *ruinam* P. Ald. *ruinatur* Th. Ra. V. ed.—572 *recedit* O. Mus. B. I. 3.—573 *suas se in* Vind. et edd. vulg.—578 *ut ipsa* Cout. *ipsa a tellure* edd. vulg. *ipsa ab tellure* Gif. Par. Heins. Cout.—579 *terra* V. ed. Th. Ra.—580 *magno* Fab. *fremet autem* Vind. *fremitante* Cant.

NOTÆ

572 *Recellit*] *Reclinat* : Festus.

575 *Summa magis, &c.*] Sic vs. 561.

Perhilum] Vel minimum : fere nihilum, perpaulum. Sic III. 221. 815. IV. 379. V. 359. &c.

576 *Est hæc ejusdem, &c.*] His 31. vs. posterioribus explicat modum alterum, quo ventus terram tremere facit ; nimirum cum ventus inclusus intra terram, sive extrinsecus introductus fuerit, sive intus ex ipsa terra collectus sit, interim luctatur magna vi cum ipsis terræ speluncis ; post erumpit diffindens terram, ac magnum tremorem terræ concutit. Quod memorat olim contigisse Sidoni in Syria, Ægis in Peloponneso, et in aliis civitatibus. Vel etiamsi non valeat erumpere, tamen, quia vis venti dissipatur per terræ foramina, ut horror Fulminis in nubibus disserpit inclusus, non minorem incutit terræ

tremorem, quam si erumpat foras. Namque ancipiti terrore trepidant urbes, tecta superne cavernæque inferne minantur ruinas, ita ut homines metuant, ne tota mundi machina dissolvatur. Et quidam, etiamsi mundum æternum et immortalem credant, metuunt tamen ne sibi sub pedibus terra raptim subtrahatur. Prior ille motus terræ, qui ex vi ventorum erumpente incutitur, vocatur pulsus seu succussio. Posterior vero tremor seu horror, ut ait ipse Lucretius vs. 592. Sic Archelaus apud Senec. VI. 13. Sic Epicurus, Aristoteles, Theophrastus, Callistheus, Strabo, et alii apud Plutarch. Plac. III. 13. et 23.

577 *Animæ*] *Venti*. Sic V. 237. et alibi passim.

581 *Vorsabunda*] Sic vs. 437. ‘Vorsabundus enim turbo descendit,’ &c.

Exagitata foras erumpitur; et simul, altam
 Dissindens terram, magnum concinnat hiatum.
 In Syria Sidone quod adcidit, et fuit Ægii
 In Peloponneso: quas exitus hicc' animai
 Disturbât urbeis, et terræ motus obortus!
 Multaque præterea ceciderunt mœnia, magnis

585

ditur extra, et statim discindens profundam tellurem efficit ingentes scissuras. Quod contigit olim in urbe Sidone Tyria, et quod accidit Ægis in Peloponneso. Quas civitates ejusmodi egressus venti, atque terræ motus factus disjecit. Plures

Nard.—581 *que deest* V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *portatus* Mus. B. 3. *Portatur versabundus* Mus. B. 1.—582 *simul artam* edd. vulg. *simulatam* Gif. L. B. Par.—583 *Diffidens* Ferr. V. ed. Th. Ra.—584 *In Tyria* Lamb. et edd. vulg. *Ægii* vel *Ægi* et *Egi* vet. exempl. *Ægis* edd. vulg. *Argis* Heims. 2.—585 *qua* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *anima* Vind. *animantes* Mus. B. 3.—586 *Disturbatque* O. P. Mus. B. 1. Ald. *Disturbate* Mus. B. 3. *Disturbans* Gryph. Nard. Bas. *abortus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Ald. *ab ortus* V. ed. Th. Ra.—587 *Multa* Bodl. Voss. marg. *cecidere*t

NOTE

582 *Simul, altam*] Lamb. bene. *Pa-*
reus et alii quidam, *simulatam*: male
 omnino; quid est enim 'scindere ter-
 ram simulatam?'

583 *Concinnat*] Efficit. Sic vs. 436.
 et iv. 1276. et infra jam vs. 1116.

584 *In Syria* [*Tyria*] *Sidone*] Sidon
 urbs Phœnices, quam Tyrii condide-
 runt. Tyrii enim, cum mediterranea
 incoherent, perpetuis terræ motibus
 vexati, relictis suis sedibus, novam
 urbem condiderunt. Justin. lib. xviii.
 'Tyriorum gens condita a Phœnicibus
 fuit, qui terræ motu vexati, relicto
 patriæ solo, Assyrium stagnum pri-
 mo, mox mari proximum littus inco-
 luerunt, condita ibi urbe, quam a pis-
 cium ubertate Sidona appellaverunt.
 Nam piscem Phœnices Sidon vocant.'
 Posidonius apud Strabonem ait oppi-
 dum olim prope Sidona terræ motu
 fuisse destructum: non loquitur au-
 tem de ipsa Sidone.

Ægii [*Ægis*] *in Peloponneso*] Ægæ
 nomen est multorum oppidorum: i.
 in Macedonia non procul ab Halyac-
 mone fluvio; qua in urbe Reges Ma-

cedoniæ sepeliebantur, Plin. iv. 10.
 ii. in Cilicia non procul a Pyramo
 fluvio, Plin. v. 27. iii. in Æolide,
 Plin. v. 30. iv. in Eubœa, a quo Stra-
 bo dictum putat mare Ægæum: v. in
 Lydia: vi. in Ætolia: vii. in Locride,
 Steph. Loquitur autem Lucretius de
 Ægis Achaicis, quæ urbs vulgo dici-
 tur Ægira, Plin. iv. 5. Quem vero
 terræ motum hic memorat Poëta,
 eundem forte significavit Aristoteles
 Meteor. ii. 8. et quidam veteres, qui
 tradunt olim prope Ægiram duas ce-
 lebres civitates Helicen et Buran ter-
 ræ motu periisse. De quibus Ovid.
 Met. xv. 'Si quæras Helicen et Bu-
 ran Achaïdas urbes, Invenies sub
 aquis: et adhuc ostendere nantæ
 Inclinata solent cum mœnibus oppida
 mersis.'

Peloponneso] Peloponnesus est no-
 bilissima totius Europæ peninsula,
 Isthmo angustissimo Græciæ annexa,
 inter Ægæum et Ionium mare.

586 *Disturbât*] Pro disturbavit. Sic
 i. 71. 'inritat,' pro inritavit.

587 *Multaque præterea, &c.*] Læge

Motibus, in terris; et multæ per mare pessum
 Subsedere suis pariter cum civibus urbes.
 Quod, nisi prorumpit, tamen inpetus ipse animai, 590
 Et fera vis venti, per crebra foramina terræ
 Dispartitur, ut horror; et incutit inde tremorem:
 Frigus utei, nostros penitus quom venit in artus,
 Concutit, invitos cogens tremere, atque movere.
 Ancipiti trepidant igitur terrore per urbeis; 595
 Tecta superne timent, metuunt inferne cavernas
 Terrai ne dissolvat Natura repente;
 Neu distracta suum late dispan dat hiatum,
 Idque suis confusa velit conplere ruinis.
 Proinde, licet quam vis, cœlum terramque reantur 600
 Inconrupta fore, æternæ mandata Saluti:

pariter muri oppidorum corruerunt in magnis motibus terræ, et multæ quoque civitates deorsum ceciderunt in pelagus cum suis incolis. Sin autem ipsa vis venti, et furibunda violentia flatus non erumpit foras, attamen distribuit per frequentes meatus telluris, veluti fremitus quidam, et hinc impingit motum terræ: sicut v. g. quando frigus intus penetrat in nostra membra, concitat ea faciens tremiscere, et trepidare. Ergo homines tremunt per civitates horrore dubio, metuunt ædificia a superiori parte, metuunt ab inferiori parte, ne natura discindat subito speluncas telluris: aut ne tellus ipsa divulsa pandat longe suas scissuras, et ita disjecta velit replere illos hiatus multis cladibus. Itaque etiamsi homines putent cœlum et terram immortalia fore, et tradita immortalī conservationi: tamen aliquando vis ipsa

Vind. cecidere et Cant. Voss. marg.—588 multis Gif. Par. Cout. passim Mus. B. 1. 3.—589 Subsiedere P. Ald. civibus et V. ed. Th. Ra.—591 Et feta V. ed. Th. Ra. Et crebra Mus. B. 1.—592 Disperditur Bas. Disperitur V. ed. Th. Ra. unde P.—593 ut in Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Bip. et in O.—594 moveri edd. vulg.—596 superna P. Gryph. Bas. marg. metuunt deest V. ed. Th. Ra. inferna P. Ald. Gryph. marg. caverna Gryph. Nard. Bas. carernas V. ed. Th. Ra.—597 Terræ ne P. Ald. Bas. marg. Terra ne Vind. Mus. B. 3. Terræ V. ed. Th. Ra. Terrarum ne O. Heins. 2. Gryph. marg. Terra orbem Cant. dissolvatur P. dissolvit Mus. B. 1. dissiliat Gryph. marg.—598 Heu Cant. Nec Delph. dispan dit Mus. B. 1.—599 conplere Cant.

NOTÆ

Plin. II. 80. qui memorat duodecim urbes Asiæ una nocte totas periisse terræ motu. Similiter paucis abhinc annis idem contigit civitati S. Severi in Apulia. Nuperrime Ragusæ pars in barathrum cecidit.

590 Animai] Venti, flatus: vs. 577.

595 Trepidant] Supp. homines.

596 Tecta superne timent, &c.] H. e.

timent ædificia a superiori parte, scilicet ne cadant, et obruant eos.

Metuunt inferne, &c.] Timent ab inferiori parte, ne scilicet terra deliscat.

598 Dispan dat] In diversas partes late aperiat.

599 Idque] Per appositionem; pro illum, supp. hiatum.

Et tamen interdum præsens vis ipsa pericli
 Subditat hunc stimulum, quadam de parte, timoris ;
 Ne pedibus raptim tellus substracta feratur
 In barathrum, rerumque sequatur prodita summa 605
 Funditus, et fiat mundi confusa ruina.
 Nunc ratio reddunda, augmen quur nesciat æquor.

præsens discriminis subter admovet iis hunc aculeum de aliqua parte metus, ne scilicet terra subito sub pedibus sibi subducta abripiatur in abyssum, et universa natura rerum projecta tota omnino subsequatur, et conturbatum exitium totius universi accidat. Jam vero danda est ratio, cur mare non habeat augmentum. Primum

complevere reliqui.—602 Attamen P. in not. Mus. B. 3. et edd. vulg.—603 Subdit et P. Ald. Subdita et Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3.—604 substracta P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Delph. substracta Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—605 barathrum O. Mus. B. 1. 3. Cant. forma Mus. B. 3. in marg.—606 Deest V. ed. Th. Ra.—607 Deest P. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald.

NOTÆ

603 *Subditat*] Subdit, subter admovet.

604 *Ne pedibus raptim, &c.*] Sic I. 1098.

605 *Barathrum*] Locus Athenis fuit immensæ profunditatis, in una parte mollis et cœnosus, quo sceleratos deturbabant. Hinc vulgo accipitur pro horrenda voragine, pro abyssoprofunda, pro ipsis etiam Infernis.

Prodita] Propulsa, dejecta. Sic vs. 562.

Rerum summa] Universa rerum natura, universum, mundus ipse totus.

607 *Nunc ratio reddenda, &c.*] His 32. vss. novum problema proponit et solvit Lucretius ; cur nempe mare non augeatur, tot in illud decurrentibus aquis, flaviis, fontibus, ac imbribus. Quæstionem artificiose solvit, causamque refert in jugem humoris detractationem. I. Namque adeo vastum est æquor, ut ceteri decursus aquarum sint ad mare veluti guttula. II. Sol etiam æstu suo partem aquarum non mediocrem absumit, non secus ac vestes madidas exsiccat. III. Venti vis partem humoris verrit et tollit ; sic enim una nocte vias siccat et agros, lutumque crustis ob-

ducit. IV. Nubes attrahunt multum humorem, quem per aëra passim portant. V. Terra ipsa arida et bibula exigit et attrahit in se plurimum humorem e mari, quod eam circumcingit undique. Percolatur enim aqua maris per terræ meatus, et ad fluminum capita remeant perenniter. Auctor Sacer Eccl. I. sic quæst. solvit : ‘ Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat, quoniam ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.’ Hinc Homerus Iliad. et alii poëtæ vocant oceanum, modo fluviorum, marium, fontium, et puteorum omnium originem : modo eorundem omnium Barathrum, aut Tartarum. In hanc enim voraginem omnes fluvii confluunt, et ex hac origine omnes vicissim fluvii effluunt. Itaque his 9. vss. prioribus postquam rem proposuit, I. vastitatem maris, in quam fit aquarum omnis decursus, exponit, tanquam aliquam causam, cur mare non augeatur. Adeo enim vastum est mare, ut et fontes, et fluvii, et imbres omnes non nisi sint ad totum mare veluti guttula una. Sic Arist. Meteor. lib. 2. eodem utitur argumento, quod exemplo confirmat.

Principio, mare mirantur non reddere majus
 Naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
 Omnia quo veniant ex omni flumina parte. 610
 Adde vagos imbreis, tempestatesque volanteis;
 Omnia quæ maria, ac terras, sparguntque rigantque:
 Adde suos fonteis: tamen ad maris omnia summam
 Guttai vix instar erunt unius ad augmen;
 Quo minus est mirum, mare non augescere magnum. 615
 Præterea, magnam sol partem detrahit æstu:
 Quippe videmus enim vesteis, humore madenteis,
 Exsiccare suis radiis ardentibus solem.
 At pelage multa, et late substrata, videmus.

homines admirantur naturam non efficere æquor majus, in quod tam magnus concursus aquarum fit: in quod nempe fluvii omnes undique concurrunt. Adjunge errantes pluvias, et nimbos volitantes, quæ conspergunt et irrigant omnia æquora et omnes terras: adjunge suos fontes; attamen hæc omnia vix erunt ad totum mare adinstar unius guttulæ ad augmentum illius. Quare minime mirandum est, vastum æquor non augeri. Deinde sol calore suo diminuit magnam partem aquarum maris. Namque cernimus solem ferventibus suis radiis siccare vestimenta tota uvida aquis. Cernimus autem æquora esse multa, et late extensa jacere; unde,

////////

Bodl. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—609 *Natura Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. quo tantus fuit* Lamb. Hav. Bip. *quo fit tantus* Delph. *quo fiat tantus* Gif. Par. *quo fuit tantus* Gassend.—610 *veniunt* Delph.—611 *valenteis* Heins. 2.—614 *Gutta V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. ungem* O.—615 *mare est mirum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—616 *sol magnam* P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant.—617 *humore addentis* Vind.—619 *Ad* Mus. B. 1. V. marg. *pelage* Vind. Voss. vet. et L. B. P. in not. *pelagi* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Cont. *pelago* O. Cant. *pelagus* Nard. sub-

NOTÆ

Sicut enim, inquit, si quis in vastam mensam profuderit cyathum aquæ, ac dilatarit, vix tanta apparet aqua, vel brevi tempore exsiccatur.

609 *Decursus aquarum*] Sic I. 284. v. 264.

610 *Quo*] In quod, nempe mare. Sic I. 1030.

614 *Ad augmen*] Supp. maris; h. e. ad augendum mare.

616 *Præterea, magnam sol, &c.*] His 7. vss. continetur II. causa, cur mare non augeatur. Quæ quidem ratio jam reddita est v. 268. et de qua sat abunde jam supra vs. 607. not.

618 *Ardentibus* [*ardentibu'*] Pro ardentibus, metri causa.

619 *At pelage multa, &c.*] His 4. vss. interim respondet Lucretius objectioni, quæ fieri potuit adversus hanc II. causam. Si quis enim objiciat imparem esse destructionem a sole factam aquarum decursui venientium in mare; respondet Poëta immensam æquoris planitiem compensare largiter detractiois mediocritatem. Aristoteles risu melius solvit et explicuit ea comparatione, quam retulimus jam supra vs. 607. not. Consule locum iterum.

Proinde, licet quam vis ex uno quoque loco sol 620
Humoris parvam delibet ab æquore partem,
Largiter in tanto spatio tamen auferet undis.

Tum porro, ventei quoque magnam tollere partem
Humoris possunt, verrentes æquora ventei :
Una nocte vias quoniam persæpe videmus 625
Siccari, mollisque luti concreescere crustas.

Præterea, docui multum quoque tollere nubeis
Humorem, magno conceptum ex æquore ponti ;
Et passim toto terrarum spargere in orbi,
Quom pluit in terris, et ventei nubila portant. 630

Postremo, quoniam raro cum corpore tellus
Est, et conjuncta est, oras maris undique cingens ;

etiãsi sol detrahit exiguam partem aquæ e mari in uno quoque loco, attamen detrahet copiose aquis in tam vasto spatio, quo mare patet. Deinde etiã venti queunt auferre partem aquarum, dum stringunt campos maris ; siquidem in una nocte cernimus plerumque itinera exsiccari ventis, et crustas cœni liquidi indurescere. Insuper ostendi supra nubilũ etiã auferre plurimam aquam, quam hauriunt ex vastis campis maris ; et diffundere illam ubique in omni globo terrarum, quando pluit in terris, et venti circumferunt nimbos. Denique, cum terra constet corpore non omnino pleno, et juncta sit cum æquore circumcingens littora maris ex

tracta P. in not. O. Cant. subtracta Mus. B. 3.—622 Largius P. Ald. Largitus V. ed. Bodl. Heins. 1. Ferr. Th. Ra. aufert Mus. B. 3. auferat Cant. V. marg. 2. undas V. marg. 2.—623 magnam quoque edd. vulg.—624 vertentes Ferr. V. ed. Th. Ra. æquora ponti P. O. Mus. B. 3. Ald. Bip. Hav. Delph.—625 cum pro quoniam Ferr. V. ed. Th. Ra. quomodo Mus. B. 1. 3.—626 molleis P. Ald.—628 ex æquore venti quidam.—629 orbe P. Cant. et edd. vulg. orbis Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra.—632 conjuncta stora V. ed. Th. Ra. Vind. conjunctas oras Lamb. magis undique P. Vind. V. ed. O. Mus.

NOTE

Pelage] In plurali. Dicitur enim pelage indeclinabile, ut Tempe, cete, &c. Quod semel jam annotavimus supra v. 36. Male ergo Pareus *pelagi*, quasi Hellenismus esset ‘ multa pelagi,’ pro multum pelagus.

621 *Delibet*] Degustet, diminuat, detrahat. Sic alibi passim.

623 *Tum porro, ventei, &c.*] His 4. vss. continetur III. causa, cur mare non augeatur ; de qua nos satis vs. 607. not. Quam causam reddidit jam supra v. 267. et 389.

624 *Verrentes*] Sic v. 267. 625. et 389.

626 *Mollisque luti, &c.*] H. e. Et lutum, quod erat molle, durescere.

627 *Præterea, docui, &c.*] His 4. vss. continetur IV. causa, de qua nos supra fusius disputavimus, vs. 607. not.

Docui] Nempè vs. 502. et seqq.

631 *Postremo, quoniam, &c.*] His 8. vss. posterioribus continetur V. causa, cur mare non augeatur ; eaque germana est et vera ratio. Et quam retulit v. 269.

Debet, ut in mare de terris venit humor aquai,
In terras itidem manare ex æquore salso :

Percolatur enim virus, retroque remanat

635

Materies humoris, et ad caput amnis omnis

Confluit ; inde super terras redit agmine dulci,

Qua via secta semel liquido pede detulit undas.

Nunc, ratio quæ sit, per fauces montis ut Ætnæ

Exspirent ignes interdum turbine tanto,

640

omni parte, liquor aquæ debet ita decurrere in terras ex salso mari, sicut effluit e terris in æquor. Namque venenum aquæ maris quasi per colum transmittitur, et tota materia aquæ remeat, et convenit ad originem omnium fluminum ; hinc revertitur supra terras dulci ductu per ea loca, per quæ semel iter factum deduxit aquas pede fluido. Jam vero dicam quæ causa sit, cur aliquando ignes exhalant adeo magno cum impetu per hiatus montis Ætnæ ; namque non procella ignis

//////////

B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *cingit* Lamb. Bip. *augens* V. ed. Th. Ra.—634 *terra sic idem* V. ed. Th. Ra. *terra sit idem* O. Ferr. *terram sic idem* Mus. B. 1. *terras sic idem* Cant.—635 *intus pro virus* Mus. B. 1.—637 *reddit* V. ed. Th. Ra. *reddet* Cant. *augmine* P. Mus. B. 1. Ald.—638 *septa* Mus. B. 1. Cant. *recto pede* Gassend.—639 *fauceis* edd. vulg. et Cant. *æthnæ* P. V. ed. O. Cant.

NOTÆ

632 *Conjuncta est, oras, &c.*] Ita Pareus et Lambinus. Alii tamen ; *conjunctas oras maris undique cingit*. Idem plane sensus.

635 *Percolatur enim, &c.*] Hi 4. vss. positi sunt supra v. 270. Consule locum et annotationes nostras.

639 *Nunc, ratio quæ sit, &c.*] His 74. vss. disputat de ignibus montis Ætnæ. Quæ quidem quæstio, quotquot præclara et solertia ingenia fuerunt, torsit et exercuit, torquebitque et exercebit, quotquot imposterum erunt. His itaque 41. vss. prioribus præmonet : I. Siculorum agros non pluvia ignis aut flammaram vastatos fuisse multoties ; sed ignibus et flammis ex Ætna monte eructatis vi magna et impetu vehementi. II. In memoriam revocat ea, quæ supra docuit lib. I. et II. passim, nempe inane immensum esse secundum altitudinem, latitudinem, longitudinem, et profunditatem : in quo, ex quo, et per quod infinitæ atomi diversarum omnium figurarum volitent, ex quibus

diversæ res omnes concrescunt. Hinc parat semina flammis et ignibus identidem ex Ætna monte erumpentibus ob congressum et conventum atomorum ignitarum in eum locum concurrentium : sicut v. g. identidem procellosus nimbus terras cooperit imbribus ob collectas pluviosas atomos undique ex fluviis et mari : vel sicut ex aëre, terra, et aqua supeditatur, unde fiat terræ motus, ita ex ignitis atomis in unum concurrentibus supeditari, unde mons Ætna flammam late evomat : aut sicut in nobis supeditatur, unde frigus corripiat membra et calor urat intus viscera, dum febri laboramus. III. Etiamsi incendium illud magnum videatur, parvum tamen esse, si comparetur cum ceteris rebus, quæ sunt in toto universo. Sic etiam fluvius, licet non adeo magnus, tamen maximus videtur iis, qui alios majores non viderunt. Ita illud incendium Ætnæ montis videtur nobis magnum, quia aliud majus non videmus.

Expediam : neque enim mediocri clade coorta
 Flammæ tempestas, Siculum dominata per agros,
 Finitumis ad se convertit gentibus ora ;
 Fumida quom cœli scintillare omnia templa
 Cernentes, pavida conplebant pectora cura, 645
 Quid moliretur rerum Natura novarum.

Hiisce tibi in rebus late est alteque videndum,

exorta de medio aliquo exitio, grassata per campos Siculorum traduxit vultus populorum vicinorum in se, quando videntes cunctos fornices cœli micare flammis replebant corda sua timida solitudine, dubitantes quas res novas natura intendere. In istis rebus aspiciendum est tibi late et penitus, et prospiciendum est tibi

—641 *mediocri clade coorta* Heins. in Ov. Met. iv. 536. *dia de clade coorta* Fab. emend. Hav. Sus. *media quæ clade coorta* P. *media grecia de coorta* Vind. Voss. et L. B. Mus. B. 1. Cant. *media grecia decorata* V. ed. Th. Ra. Bodl. *media de glande coorta* O. V. marg. 2. *media grecia coorta* Mus. B. 3. *Enceladi de clade coorta* Benti. *mediocre clade coorta* Voss. marg. *media de clade coorta* vulg. —642 *Siculos* Cant. V. marg. 2. —643 *sese* Mus. B. 1. —644 *stillare* Ferr. Cant. sed corr. in marg. —645 *panda* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bas. marg. *pundo* Gryph. marg. Heins. 1. *complectant* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *corpora dura* V. ed. Th. Ra. Ald. —647 *in deest* edd. —648 *despiciendum* Voss. vet. et

NOTE

641 *Neque enim mediocri* [media, &c.] Sensus est. Neque enim flamma illa, quæ per agros Siculorum grassata omnes gentes in admirationem rapuit, exorta est ex aliqua media clade, h. e. ex aliquo alio loco, quam ex monte Ætna; quo tempore omnes videbant aëra totum circum micare ignibus, et dubitabant quidnam novi hoc esset.

642 *Siculum*] Siculorum. Mons enim Ætna est in Sicilia, ut jam dicemus.

644 *Fumida*] Ignēs, flammās, et favillas erumpere ex Ætna testantur fere omnes: sed inprimis D. August. de Civit. iii. 31. his verbis: 'Legimus apud eos, Ætnæis ignibus ab ipso montis vertice, usque ad litus proximum decurrentibus, ita ferverisse mare, ut rupes exurerentur, et pices navium solverentur. Hoc utique non leviter noxium fuit, quamvis incredibiliter mirum. Eodem rursus ignium æstu tanta vi favillæ scripserunt oppletam esse Siciliam, ut Cata-

nensis urbis tecta obruta et oppressa diruerit; qua calamitate permoti misericorditer ejusdem anni tributum ei relaxavere Romani.' Sic ex Vesuvio, monte in Campania; ex Hecla in Islandia; ex Quitto in Peruvia; et aliis ex locis memorantur ignes et favillæ interdum eructari. Verum non adjiciuntur tenebræ, de quibus tamen sic Cicero de N. Deor. lib. ii. 'Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur; ut per biduum nemo hominem homo agnosceret.' Sic Plinius junior testatur in epistolis erumpere fumum, pumices, et cineres ex Vesuvio, quibus suffocatus est ejus avunculus Plinius magnus. Appianus de Bell. Civil. lib. v. addit horrendos fremitus. Sed unus Lucretius hæc omnia et alia insuper adjecit, ut jam videre est infra.

Cæli templa] Cælum, ut sæpius monui. Sic vs. 670.

Et longe cunctas in parteis despiciendum,
 Ut reminiscaris, summam rerum esse profundam,
 Et videas, cœlum summai totius unum 650
 Quam sit parvola pars, et quam multesima constet :
 Nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
 Quod bene propositum si plane contueare,
 Ac videas plane, mirari multa relinquas.
 Num quis enim nostrum miratur, si quis in artus 655
 Adcepit calido febrim fervore coortam,
 Aut alium quem vis morbi per membra dolorem ?
 Obturgescit enim subito pes, adripit acer
 Sæpe dolor denteis, oculos invadit in ipsos ;
 Exsistit sacer ignis, et urit, corpore serpens, 660

procul in omnes partes, ut memineris universam massam rerum esse immensam; et ut intuearis, quam exigua particula totius universi unum cœlum sit; et quam minima sit nulloties; et quantula portio totius terræ unus homo sit. Quam propositionem meam si recte omnino concipias, ac intueare perfecte, oportet ut desinas admirari multa. Etenim an aliquis nostrum admiratur, si quis homo recepit febrim in membra sui corporis exortam ex fervido calore; vel si recepit quemlibet alium dolorem morbi per artus suos? namque pes repente tumet: plerumque sævus dolor corripit dentes, aut occupat ipsos oculos: ignis sacer inest et irrepens adurit in cor-

L. B. Vind. Mus. B. 3. Cant. *dispiciendum* vulg.—649 *summa* O. Cant.—650 *Ut P. summa* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *cum summa* Mus. B. 3.—651 *constent* Heins. 2.—652 *Nec quota* P. O. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. Mar. *Et quota p. h. t. sit totius unus* Lamb. Creech. et alii. *terra* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *terna* Mus. B. 1. *Nec sit pars homo* Gryph. Nard. Bas. Heins.—653 *bone* Bas. marg. P. Ald. *propositus si* Vind. O. *propositum est si* Cant. *ptani* Vind. Mus. B. 3.—654 *Et* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *Ut* Ferr. *At* Mus. B. 3.—655 *miratus* P. Ferr.—658 *obbrutescit* P. in not.—659 *dentes* Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *oculosque* P.—660 *Exurit* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *Exiscit* Th. Ra. V. ed. *corpora* P. V. ed. Ferr.

NOTÆ

649 *Ut reminiscaris, &c.*] Docuit enim I. 958. et II. 89. omne, seu universum esse infinitum, immensum, et profundum. Cujus hic mundus pars sit una; ceteri vero infiniti alii pares mundi, ceteræ partes.

Summam] Universum, ut passim docui. Sic vs. 650. 679.

Profundam] Infinitam, non finitam. Sic lib. I. et II. citatis locis.

651 *Multesima*] H. e. quam parva,

similis quidem et par multis aliis similibus partibus. Multesima enim pars dicitur ea, cui multæ aliæ partes similes ac pares sunt ad constituendum aliquod totum. Nonius. Græcis dicitur *πολλοστὸν μέρος*.

660 *Sacer ignis*] ‘Sacer ignis,’ inquit Celsus v. 28. ‘malis ulceribus annumerari debet.’ Græcis dicitur *ἐρυσίπελος*: vulgo, *Erysipele*. Sic Virg. Georg. III.

Quamquamque adripuit, partem, repitque per artus ;
 Nimirum, quia sunt multarum semina rerum ;
 Et satis hæc tellus morbi, cœlumque, mali fert,
 Unde queat vis immensi procreescere morbi.
 Sic igitur toti cœlo, terræque, putandum est 665
 Ex infinito satis omnia subpeditare,
 Unde repente queat tellus concussa moveri,
 Perque mare, ac terras, rapidus percurrere turbo,
 Ignis abundare Ætnæus, flammescere cœlum ;
 Id quoque enim fit, et ardescunt cœlestia templa. 670
 Et tempestates pluviae graviore coortu
 Sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
 At nimis est ingens incendii turbidus ardor !

pore eam omnem partem, quam invadit et serpit per membra ; scilicet, eo quod principia multarum rerum sunt. Et terra atque aer inferunt nobis sat maleficii, a quo violentia ingentis doloris possit provenire. Ita ergo credendum est res cunctas administrari abunde ex infinito universo ipsi toti aëri et telluri, ex quibus terra ipsa conquassata possit subito tremiscere : et ex quibus vehemens tempestas possit pervadere per aquor et per terras ; ex quibus flamma Ætnæa possit exilire, et cælum incendi ; namque illud etiam accidit, et cœlestes fornices incenduntur, sicut turbines imbris fiunt majore copia aquæ, cum fortasse sic principia aquarum contulerunt se in nubes. Verum, iniquies, nimium magnus est impetus violentus incendii. Quasi

Th. Ra. Ald.—661 *repetitque* V. ed. Bodl. O. Th. Ra.—663 *tellus nobis* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. male P. Vind. V. ed. O. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *orbem cælumque nulum fert* P. in not.—664 *immensi* Cant. *immensi* reliqui. *mobi* Vind.—665 *cœli* V. ed. Th. Ra.—666 *Et* V. ed. Th. Ra. *suppeditari* Gryph. Delph. Nard. Bas.—668 *ac* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. et vulg.—671 *Ut* edd. vulg.—672 *retulerunt* O. Mus. B. 1. Delph. *detulerunt* V. ed. Th. Ra. Cant.—673 *incendii* P. V. ed. Ferr. Ald. *incendi*

NOTÆ

663 *Morbi* [nobis] Lambin. bene. Parens, morbi.

666 *Ex infinito*] Ex immenso universo, ex profunda rerum summa, vs. 649.

Subpeditare [suppeditari] Lamb. bene. Parens, *suppeditare*, quasi neutrum sit verbum. Verum passim legitur passive. Sic I. 995. II. 568. IV. 189. et jam infra vs. 816. 1084.

669 *Ignis abundare Ætnæus*] Metaphora est ab aquis ducta. Sic Virg.

Delph. et Var. Ulas.

Æn. III. 572. de ejusdem Ætnæ eruptione ignita: 'Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem Turbine fumantem piceo, et candente favilla: Attollitque globos flammarum, et sidera lambit.' Quam metaphoram jam supra annotavimus.

Flammescere cælum] Dum coruscat, ac fulgurat.

670 *Cælestia templa*] Cælum; vs. 644.

673 *Incendii* [Incendi] Incendii, metii causa.

Lucret.

3 D

Scilicet, et fluvius, qui visus, maxumus ei,
 Qui non ante aliquem majorem vidit: et ingens 675
 Arbor, homoque, videtur; et omnia, de genere omni,
 Maxuma quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit:
 Quom tamen omnia cum cœlo, terraque, marique,
 Nihil sint ad summam summai totius omnem.
 Nunc tamen, illa modis quibus, inritata repente, 680
 Flamma foras vastis Ætnæ fornacibus eccllet,
 Expediam. Primum, totius subcava montis
 Est natura, fere silicum subfulta cavernis.
 Omnibus est porro in speluncis ventus, et aër;

vero; nonne et flumen, quod non est magnum, videtur maximum ei, qui non vidit antea aliquod aliud majus? et arbor celsa et homo magnus, et cetera ejusmodi, quæ quisque vidit unquam maxima, imaginatur ea magna prorsus: cum tamen hæc omnia nihil sint ad massam totius universi, si comparentur cum cœlo, et terra, et æquore. Attamen jam dicam, quibus rationibus ille ignis percitus subito expiraret extra ex ingentibus fornacibus montis Ætnæ. Primo natura totius illius montis est cava subter, quasi sustentata speluncis saxorum. Est autem ventus et aër in

////////

vulg.—674 *eii* vulg. *est* in fine Vind. O. Cant. *quivis ut maximus* Voss. marg. *qui non est, maximus eii est* Lamb. et alii.—676 *Ardor homo* V. ed. Th. Ra. *omnis* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3.—679 *Nihil* V. ed. Th. Ra. *Nil* vulg. *summa* Vind. Mus. B. 3. *summa totius in* V. ed. Th. Ra. Bodl.—681 *rasas* V. ed. Th. Ra. *et ne* Cant.—683 *ferens illi cum* V. ed. Th. Ra. Ferr. *fores illic* Mus. B.

NOTÆ

676 *Videtur*] Supp. ei qui majorem arborem, majoremque et hominem non vidit.

677 *Maxuma*] Supp. quibus majora nunquam antea vidit.

679 *Summai totius*] Universi. Sic vs. 650.

680 *Nunc tamen illa, &c.*] His 14. vss. jam peculiare causas redditurus, cur Ætna flammæ et ignes evomat, inprimis ponit hujus montis viscera concava esse, atque saxis constare. Addit insuper ventum et aëra complere cavernas illas ingentes. Ventum autem fieri vult ex concito aëre. Aër vero, ubi præ agitatione conca-
 luit intra montis viscera, saxa pariter calefacit, urit, et ex iis ignem, flammæ, et scintillas excutit, quas

foras extrudit. Porro per ventum et aëra intra cavernas Ætnæ montis concitatum intelligi potest halitus sulfureus ac bituminosus, qui continenter genitus convolutusque et agitatus intra illas cavernas, ubi jam præ nimia copia contineri non potest, obices rumpit, in flammæ erumpit. Sic Tro-
 gus apud Servium in Æn. III. Nam Sicilia terra cavernosa et fistulosa. Quo fit, ut ventorum flatibus pateat, unde ignis concipitur. Intrinsecus sulfur habet et bitumen; in quæ ubi ventus per spiramenta cavernarum incubuit, diu luctatus ignem concipit. Sic Ætnæ durat incendium.

Inritata] Antiquæ, pro irritata. Sic lib. IV. 1039. et alibi passim.

Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aër. 685
 Hic' ubi percaluit, calefecitque omnia circum
 Saxa furens, qua contingit, terramque; et ab ollis
 Excussit calidum flammis velocibus ignem;
 Tollit se, ac rectis ita faucibus eicit alte,
 Vortitque ardorem longe, longeque favillam 690
 Differt, et crassa volvit caligine fumum;
 Extruditque simul mirando pondere saxa.
 Ne dubites, quin hæc animai turbida sit vis.
 Præterea, magna ex parte mare montis ad ejus

totis cavernis illis; namque ibi ventus creatur, ubi aër est agitatus movendo. Hic vero aër, cum calefactus est, et calefecit cunctos silices, et terram circum, qua parte sæviens pertingit, et cum expressit ex illis silicibus et terris calefactum ignem fervidum cum flammis volantibus, tunc erehit seipsum, et sic sublime erigit se rectis crateribus, et dispergit calorem longe et longiter scintillam, et volutat fumum cum spissis tenebris, et eicit una lapides, qui constant admirabili pondere. Ut non ambigas, quin hæc sit potentia violenta venti. Deinde pelagus perfringit

1. fere illi cum Mus. B. 3. *sustata* Cant.—686 *percellit* Sus. Scaliger. ad Virg. Cat.—687 *ferens* Sus. *terens* Scaliger. ut sup.—689 Deest P. Ald. *eicit* Mus. B. 1. 3. *eiscit* Cant. *ejicit* vulg.—690 *Vertitque* Voss. marg. Oudendorp. ad Jul. Obs. p. 152. *Funditque* vulg. *Fecitque* P. Vind. O. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *Fertitque* P. in not. Voss. L. B. V. marg. 2. *Fervitque* V. marg. 3. Cant.—691 *Differe* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *Defferet* Ferr. Post hunc versum inseritur vs. 689. P.—693 *Nec* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald.—694 *magni* Delph. *parte* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph.

NOTÆ

685 *Ventus enim fit, &c.*] Tres sunt de vento opiniones. I. Ventorum originem referunt ad terram Aristoteles Meteor. II. 4. et Theophrastus teste Olympiodoro in 1. et 2. Meteor. II. Alii referunt ventorum originem ad aquam: sed inprimis Metrodorus, qui apud Plutarch. Plac. III. 7. definit ventum, 'aquosi anhelitus æstum;' et Vitruvius præsertim I. 6. cui ventus dicitur, 'Aëris fluens unda cum incerta motus redundantia.' III. Alii volunt ventum ad aëra referri, nihilque aliud esse præter aëra agitatam. Ita Hippocrates lib. I. de flatibus definit ventum, 'Aëris fluxum et fusionem.' Ita Anaximander apud Plutarch. Plac. III. 7. Ita Anaxagoras

apud Laërt. Ita Seneca v. 1. et 6. Ita Lucretius hic.

686 *Hic'*] Supp. Aër.

687 *Ollis*] Antiquæ, pro illis.

690 *Vortitque ardorem longe, &c.*]

Sic Virg. Æd. III. vs. 572. 'Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem Turbine fumantem piceo, et candente favilla; Attollitque globos flammarum et sidera lambit. Interdum scopulos, avulsaque viscera montis Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.' Sic Claudian. Rapt. I. Vide locum.

693 *Animai*] Venti, flatus, spiritus. Sic vs. 585. 590. et alibi passim.

694 *Præterea, magna*] His 9. vs.

Radices frangit fluctus, æstumque resolvit. 695
 Ex hoc usque mare speluncæ montis ad altas
 Perveniant subter fauces : hac ire, fatendum est,
 Et penetrare, mari, penitus res cogit, aperto,
 Atque eclare foras ; ideoque extollere flammæ,
 Saxaque subjectare, et arenæ tollere nimbos. 700
 In summo sunt vertice enim crateres, ut ipsei

partem undarum suarum ad radices illius ingentis montis, et iterum absorbet fluctus suos. Ab illo æquore funditus ad summos crateres illius montis cavernæ subter ducuntur. Conflendum est ventum ingredi per hæc loca ; res manifesta docet illum hac intrare, pelago ita patente, et extra expirare ; et ideoque evehere ignes, et extrudere lapides, et attollere nubila arenæ. In vertice sunt crateres, velut illi quidam

~~~~~

parti edd. vulg.—695 *æstusque* V. marg. 1. *resolvit* Vind. O. Mus. B. 1. *resolvit* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *resorbet* P. Cant. et edd. vulg.—696 *mare* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. *mari* vulg.—697 *hæc* Gryph.—698 *mare et penitus se cogit arcto* Gryph. Nard. Heins. Bas. *animam penitus* Creech. *mare* Gif. Par. *res cogit aperto* Gryph. marg. Heins. 2. Hunc vs. spurium censet Lamb.—699 *ideo* Mus. B. 3. *flammæ* Vind. Mus. B. 1. 3. et Cant. a pr. man.—700 *objectare* Mus. B. 1.—701 *vertice item* P. Bodl. Gif. Par. Gryph. Mar. Bas. Nard. Voss. marg. Ald. *vertice* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *verticem* Voss. vet. et L. B. *vertice m* O. Mus. B. 1. *vertice ni* Mus. B. 3. *vertice in* Cant. *ventigeni* Creech. Lamb.

NOTÆ

aliam peculiarem addit causam, cur Ætna vomat ignes. Nimirum auxiliares annectit maris fluctus, quibus Ætnæ viscera perciti conceptum intus ignem eructant per supremas fauces apertas. Innuit etiam per aquas maris foveri posse et augeri incendium, ea fere ratione, quæ fornaces aqua aspersi non extinguuntur, sed magis ardent, et vehementiori cum impetu ignem emittunt per apertas superiores fauces. Non meminit autem nivium, quas in ejusdem montis cacumine esse memorant alii, sed præsertim Solinus cap. II. Pindarus Od. I. Pyth. et Claudian. his versibus I. Rapt. ‘Sed quamvis nimio fervens exuberet æstu, Scit nivibus servare fidem, pariterque favillis Durescit glacies tanti secunda vaporis. Arcano defensa gelu, fumoque fideli, Lambit contignas innoxia flamma pruinas.’

Magni [magna] Supp. montis. Alii *magna*, supp. parte.

Parte [parti] Pro parte. Metri causa ; vs. 721. sic alibi passim.

696 *Mare* [mari] Alii *mare*, in ablat.

697 *Hæc* Nempe per fauces subterraneas.

698 *Mari, penitus, &c.* Ita Pareus ; bene, ut ex ipsa interpretatione patet. Lamb. *Et penetrare mare, et penitus se cogit arcto.*

Res] Ratio manifesta, res ipsa, effectus ipse.

701 *Vertice enim* [ventigeni] crateres] Sic appellat fauces illas Ætnæ montis, per quas fumus, nebulae, aura, ignis, saxa, &c. eructantur. Sic Apuleius lib. de Mundo pag. 73. eandem vocem Græcam retinet : ‘Ex Ætnæ cervicibus quondam effusis crateribus per declivia, incendio divino, torrentis vice, flammarum flumina concurrerunt.’

Nominitant; nos quod fauces perhibemus, et ora.
 Sunt aliquot quoque res, quarum unam dicere causam
 Non satis est, verum plureis; unde una tamen sit.
 Corpus ut exanimum si quod procul ipse jacere 705
 Conspicias hominis, fit ut omneis dicere causas
 Conveniat leti, dicatur ut illius una.
 Nam neque eum ferro, nec frigore, vincere possis
 Interiisse, neque a morbo, neque forte veneno;
 Verum aliquid, genere esse ex hoc, quod conscius dicet, 710
 Scimus: item in multis hoc rebus dicere habemus.
 Nilus in æstatem crescit, campisque redundat,

vocant, et quos nos vocamus fauces et ora, qui generant ventos. Sunt pariter res alia, quarum unicam reddere rationem non sufficit, sed complures sunt afferendæ, ex quibus tamen unica sit vera: veluti v. g. si tu ipse prospicias longe corpus hominis exanimatum humi prosterni, accidit ut oporteat afferre cunctas causas mortis illius hominis, ut unica tamen vera causa illius afferatur. Namque non fit ut queas convincere illum perisse vel ferro, vel frigore, vel morbo, vel etiam fortasse veneno: sed norimus esse aliquam ex hisce causis, quam turba astantium nomet. Possumus similiter hoc dicere in pluribus rebus. Nilus augetur in æstate, et ille

vertigeni quidam. crateres Mus. B. 3.—702 nos quod Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. nos V. ed. Th. Ra. nosque O. quos nos P. Ald. nos quas vulg.—704 una una Cant.—705 luceret Vind. jaceret V. ed. O. Th. Ra. latere Mus. B. 1.—706 homines Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. sic pro fit Mus. B. 1.—707 Conveniant Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. ullius O.—708 Namque cum Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Namque et eum Mus. B. 1. Nam neque cum Cant. Nam nec eum V. marg. 3. neque frigore quidam.—710 Verum P. Mus. B. 1. Utrum reliqui vet. lib. genere aliquid Ferr. V. ed. Th. Ra. esse ex genere hoc aliquid Gryph. Nard. Bas. conscius dicet Benth. et Wakef. ex conj. concio dicet P. concio credit O. Cant. concio ites Vind. contio ites V. ed. Th. Ra. concio ires Bodl. concio credat Gryph. concio itel Voss. L. B. concio ite Voss. vet. concio item est V. marg. 2. Ferr. contiones Mus. B. 1. conjiciolca Mus. B. 3. quod contigit eii Hav. ex Preiger. emend.—711 avemus Heins. 2.—712 Nilus V. ed. Th. Ra. Nilus Mus. B. 1. Nilus Cant. æstate Gif. Par. Gryph.

NOTÆ

703 *Sunt aliquot quoque res, &c.*] His 9. vss. postremis excusat se Poëta, pro multiplici allata causa, ratus in reincipi sic esse procedendum, donec una vera causa satisfecerit auditori. Rem exemplo confirmat, seu a simili, ut vocant.

707 *Dicatur ut illius una*] H. e. ut causa illius leti, quo homo ille interiit, quæ una est tantum, dici possit.

710 *Consciuss dicet* [concio dicat] Turba, quæ circumstat, et quæ ad audiendum convenit, dicat et afferat.

712 *Nilus in æstatem*, [æstati, &c.] His 25. vss. disputat de Nili incremento æstivo. Cujus rei pariter non unicam causam reddit, sed quadruplicem; quarum duæ primæ remorantur aquas Nili, postremæ adaugent. His itaque 12. vss. prioribus 1. continetur causa, cur Nilus crescat

Unicus in terris, Ægypti totius annis :

Is rigat Ægyptum medium per sæpe calorem ;

Aut, quia sunt æstate Aquilones ostia contra,

715

Anni tempore eo, qui Etesiae esse feruntur ;

solus fluvius in terris totius Ægypti exæstuat agris. Ille irrigat Ægyptum plerumque in medio calore æstatis, vel eo quod venti Aquilones sunt in æstate adversus ostia illius, ea tempestate anni, qua Etesii flatus erumpunt contra ; et spirantes

Nard. P. Ald. æstati edd. vulg.—713 annis Cant.—716 qui Etesiae esse Cant. Juntin. Ald. sec. Gryph. Nard. Bas. qui etes ire esse Vind. Mus. B. 3. qui etes ut esse V. ed. Th. Ra. qui etesiae inesse O. quietes inesse Mus. B. 1. Ferr. quo etes ire esse Mus. B. 3. quo Etesiae efflare P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. quo

NOTE

tempore æstivi solstitii, et totius Ægypti campis exæstuet. Nimirum, forte quia venti contrarii tunc spirantes duo, alter impellit undarum cursus, alter retardat. Tunc enim temporis Aquilo, qui flat a septemtrione, et Etesii flatus, qui veniunt ab austro, furere dicuntur. Aquilo retardat aquas Nili : Etesii flatus impellunt illas ; quoniam Nilus venit ab austro in septemtrionem. Oritur enim in montibus Æthiopiæ. Quæ causa placuit olim Thaleti Milesio, quem nec Philo Jud. lib. i. de vit. Mos. nec Plinius v. 9. improbarunt. Euthymenes pariter apud Senec. iv. 2. in Etesias refert Nili incrementi causam : putat enim crescere Nilum ex aquis Atlantici maris, quas Etesiae ejiciunt in Nili alveum. ‘Inde enim,’ inquit, ex Atlantico mari, ‘Nilus fluit major, quamdiu Etesiae tempus observant ; tum enim ejecitur mare instantibus ventis. Cum resederint, pelagus conquiescit, minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis mari sapor est, et similes Niloticæ belluæ.’ Verum hæc ratio non valet. Namque interdum crescit jam Nilus, cum nondum Etesiae flaverint : et decrescit etiam illis adhuc flantibus. Deinde etiam spirantibus adversus Etesias Nilus in mare de-

fluit. Præterea cur idem non contingeret ceteris fluviis decurrentibus contra Etesias ? Impares sane sunt ejusmodi venti fluctibus Nili.

Æstatem [æstati] Æstate. Sic supra parti pro parte, vss. 699. et 271. Crescit autem Nilus in æstate, nempe sub sidere Cancrī. Sic Manil. iii. 630. ‘Nilusque tumescit in arva. Hic rerum status est, Cancrī cum sidere Phæbus Solstitium facit et summo versatur Olympo.’ Cujus rei rationem jam reddemus infra.

713 *Unicus*] Nullus enim præter Nilum in Ægypto est fluvius.

714 *Medium per sæpe calorem*] Anastrophe, pro, ‘sæpe per medium calorem ;’ h. e. eo tempore quo fervet magis sol.

715 *Aquilones*] Venti sunt ab septemtrione flantes, qui cogunt aquas Nili revertere in seipsas adverso flumine.

716 *Etesiae esse*] Venti sunt ab austro seu a meridie flantes, ut jam annotavimus lib. v. 7. Unde ferunt aquas Nili labente cursu. Vide Plin. xi. 47. Isidor. xiii. 11. Arist. ii. de Rebus Superis, qui ait : οἱ δὲ Ἑτησιαὶ πνέουσι μετὰ τροπὰς καὶ κυνὸς ἐπιτόλῃν, Etesiae autem flant post Solstitium et Canis ortum. Dicuntur autem παρὰ τὸ ἔτος, quæ

Et, contra fluvium flantes, remorantur; et, undas
Cogentes sursus, replent, coguntque manere.

Nam, dubio procul, hæc advorso flabra feruntur

Flumine, quæ gelidis ab stellis axis aguntur :

720

Ille ex æstifera parte venit amnis, ab Austro

Inter nigra virum percocto secla colore,

adversus retardant flumen, et adigentes aquas sursum opplent, et faciunt sistere. Etenim sine dubio hi flatus, qui mittuntur ex sideribus frigidis axis septentrionalis, eunt contrario fluvio. Ille vero fluvius descendit ex partibus æstivis, nempe ab austro inter gentes hominum atras, et coctus æstu solis, capiens originem suam

Etesia flabra edd. vulg. qui *Etesii* esse Voss. marg.—718 *rursus* P. V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Heins. 1. *manare* Voss. L. B. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—719 *dubii* Cant. *flubrum* Vind.—720 *Flumine* Heins. 1. 2. *a stellis* edd. vulg.—721 *parte* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *parti* vulg.—722 *nigra nigrum*

NOTE

vox significat annum: quia certo tantum anni tempore flant: nempe in æstate.

718 *Sursus*] Nempe seorsum versus caput Nili.

720 *Axis*] Supp. Septemtrionalis, ut satis indicant hæ voces, gelidis stellis.

721 *Æstifera*] Meridionali, australi; quasi ab ea calor augeatur, respectu quidem nostri.

Austro] Auster ventus est meridionalis, qui pro meridionali parte, aut Axe, sumitur.

722 *Inter nigra virum, &c.*] Notat Æthiopiam, cujus ex regionibus Australibus oritur Nilus. Sic Manil. l. 44. 'Gentes, in quas et Nilus inundat, Qua mundus redit et nigras superevolat urbes.' Quod ad Nili originem spectat, multi veteres desperaverunt unquam agnosci posse. Unde Ammianus Marcell. lib. xxii. ait: 'Origines fontium Nili, sicut adhuc factum est, posteræ quoque ignorabunt ætates.' Hinc sunt illæ Poëtarum querelæ, Tibull. lib. i. 'Nile pater, quamvis possum te dicere causa, Aut quibus in terris oculuisse caput?' Claudianus epigr. 'Secreto

de fonte cadens, qui semper inani Quærendus ratione latet: nec contigit ulli Hoc vidisse caput: fertur sine teste creatus.' Lucanus lib. x. 'Arcanum Natura caput non prodidit ulli; Nec licuit populis parvum te, Nile, videre.' Hinc Homerus vocat Nilum *διπνερέα ποταμὸν*, 'fluvium divinitus demissum.' Et Meroës incolæ apud Diod. lib. i. vocant eum Astapoda, lingua sua, quod est, tenebrosus. Herodotus quæsiturus Nili fontem destitit ab itinere, quadrimestri jam peracto, cum accepit ab Ægyptiis adhuc fluere ex Meroë, et ex Automolis. Ptolemæus Philadelphus misit, qui caput explorarent, sed frustra, ut testatur Strabo lib. xvii. Misit et frustra Alexander Magnus, teste Lucano lib. x. Misit et Nero duos Centuriones, quos Plinius vi. 6. scribit reduces audiisse narrantes, 'Ad ulteriora quidem pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec superare quisquam potest.' Auctores sacri senserunt oriri Nilum ex Paradiso terrestri. Pomponius Mela putat illum nasci apud Antichthonas.

Exoriens penitus media ab regione diei.

Est quoque, utei possit magnus congestus arenæ

Fluctibus advorsis obpilare ostia contra,

725

Quom mare, permotum ventis, ruit intus arenam;

Quo fit utei pacto liber minus exitus amnis,

Et proclivis item fiat minus impetus undis.

Fit quoque, utei pluviae forsán magis ad caput ejus

longe sub media regione diei. Fieri etiam potest, ut ingens cumulus arenæ queat contra obstruere ostia illius contrariis undis, ubi pelagus concitatum ventis pellit arenam in illum. Unde accidit, ut delapsus non adeo sit expeditus fluvio, neque pariter cursus sit adeo præcipitatus aquis. Accidere etiam potest, ut forte imbres

////////

Gryph. marg. Bas. marg. *percoctaque sæcla calore* edd. vulg.—725 *opilare* Vind. *opillare* V. ed. Th. Ra.—726 *per totum* Vind.—727 *amni* Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1.—728 *proclivis* Voss. L. B. Mus. B. 1. 3.—729 *caput ei* Vind. V. ed.

NOTÆ

Euthymenes ex Senec. iv. 2. et ex Plutarch. Plac. iv. 1. deducit illum ex Atlantico mari. Plinius a monte Mauritaniæ inferioris. Ptolemæus ex paludibus duabus ultra æquinoc-tialem lineam. Constat autem jam Nilum oriri apud Æthiopas Abyssinos dictos, ac in ea provincia quæ dicitur Goyama. Sic enim testatur rex Abyssinorum nomine Davides, scribens ad Papam Clementem vii. Sic testatur et Franciscus Alvarez in descriptione Æthiopix. Verum nondum Geographice notatus est illius provinciæ Goyama situs in chartis nostris.

723 *Media regione diei*] Meridionali regione. Sic vss. 714. et 732.

724 *Est quoque, utei possit, &c.*] His 5. vss. continetur ii. causa incrementi Nili. Nimirum quidam voluerunt Nilum increcere ex arenarum cumulis, quos maris ferocia cogat ad ostia Nili; unde aquarum fluminis fiat obstructio. Hanc quoque rationem commemorat Pompon. Mela.

725 *Obpilare*] Obstore, instar multarum pilarum seu columnarum confertim oppositarum.

726 *Ruit*] Active: h. e. propellit, volvit. Sic i. 293. 'Quamlibet in partem trudent res ante, ruuntque.' Sic Virg. Æn. i. 'Spumas salis ære ruebant.'

728 *Proclivis*] Dicitur proclivus, a, um; et proclivis, e: sicut sublimus, et sublimis; unaninus, et unaninus.

729 *Fit quoque, utei pluvix, &c.*] His 6. vss. continetur iii. causa cur Nilus crescat. Putat igitur Nilum etiam increcere posse ex pluviis, quæ ad caput ejus, cogentibus nubes Etesiis, ad altos Æthiopix montes, cadant, et augeant undas Nili. Hujus sententiæ tripartiti sunt auctores. i. Democritus voluit ex solutis nivibus, quæ ad Boream sunt, excitari vapores, qui per ventos Etesias deferantur in Æthiopix montes, ad quos allisi concrescant in pluvias. Quod et Lucretius probat hic. ii. Philosophi Memphitani apud Diodorum censuerunt Nilum fluere ex zona temperata australi. Unde, cum ibi sit hyems, dum nobis est æstas, fit ut Nilus intumescat nobis in æstate ex pluviis frequentibus ad caput ejus decidentibus in hyeme australi. iii.

Tempore eo fiant, quo Etesia flabra Aquilonum	730
Nubila conjiciunt in eas tunc omnia parteis.	
Scilicet ad mediam regionem ejecta dici	
Quom convenerunt, ibi ad altos denique monteis	
Contrusæ nubes coguntur, vique premuntur.	
Forsit an Æthiopum penitus de montibus altis	735
Crescat, ubi in campos albas descendere ningues	

maiores cadant ad originem illius fluvii in eo tempore, quo Etesii flatus compellunt nimbos omnes Aquilonum tunc temporis in eas regiones Australes. Nimirum postquam compulsi nimbi concurrerunt ad mediam regionem dici, tum in ea tandem regione nubes compulsæ contra summos montes condensantur, et vi comprimuntur. Forte fit etiam, ut Nilus augeatur omnino de summis montibus Æthiopum, cum Sol

Bodl. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—730 eo deest V. ed. Th. Ra. quod Etesia Heins. 2. quo desia V. ed. Th. Ra.—731 conjiciunt O. Cant.—732 et mediam O. Mus. B. 1.—734 Contrusat V. ed. Th. Ra. inque Mus. B. 1. 3.—735 Forsit et edd. vulg.—736 Crescit P. Ald. albos P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. descendere Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. decedere P. Vind. V. ed. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. discedere

NOTE

Agatharchides apud Diodorum voluit Nilum intumescere ex pluviis in montes Æthiopiæ continuo cadentibus per totam æstatem. Quod quidem æque posse fieri ait, quam circa Hydaspin quotidie per æstatem pluit, ad Caucasum ningit, et in India grandinat.

730 *Etesia flabra*] Vs. 715.

Aquilonum nubila] H. e. nubes et nimbos ex Boreali parte compulso, ut jam explicui supra vs. 729. not. ex Democriti sententia.

732 *Ad mediam regionem dici*] Ad regionem meridionalem: vs. 723.

735 *Forsit an Æthiopum, &c.*] His 3 vss. postremis iv. continetur causa incrementi Nili. Hæc autem sententia tribuitur Anaxagoræ, qui existimavit Nilum intumescere ex nivibus solutis æstate in montibus Æthiopiæ. Quam sententiam falsam esse arguit Herodotus, quod ut ea regio calidissima sit, ita et nivis maxime expers: quod inde venti calidi sint. Deinde remotissimus est sol ab iis regionibus, cum nives illæ solvi deberent. Con-

stat autem jam nunc ætate nostra germanam Nili incrementi causam esse pluvias, quæ a medio circiter Junio in Septembrem usque vigent in Æthiopia. Nempe illic hyems est, quæ a fine circiter Maii durat ad initium Septembris. Ita testatur Alvarez, Fernandus, et alii recentiores. Quod etiam confirmatur ex fluvii Nigri incremento iisdem temporibus. Constat enim Nigrum fluvium ob eandem Æthiopiæ pluvias eodem tempore increscere, quo Nilus. Quod et Plinio innotuit. Namque v. 8. ait: 'Nigro fluvio eadem natura, quæ Nilo.' Calamum, et papyrus, et easdem gignit animantes, iisdemque temporibus augecit. Vide Gassend. p. 1084. in lib. x. Diog. Laërt.

Forsit] Fortasse, forsan. Antiqua vox. Sic Virg. Æn. II. Horat. Sat. I. 6.

Æthiopum] Æthiopes populi sunt Australes trans lineam æquinoctialem inter regnum Occidentale Congo, et Orientale Zanguebar.

Tabificis subigit radiis sol, omnia lustrans.

Nunc age, Aversa tibi quæ sint loca quomque lacusque,
Expediam; quali natura prædita constant.

Principio, quod Aversa vocantur nomine, id ab re 740
Inpositum est, quia sunt avibus contraria cunctis,
E regione ea quod loca quom venere volantes,
Remigiom oblitæ, pennarum vela remittunt,
Præcipitesque cadunt, molli cervice profusæ,
In terram, si forte ita fert natura locorum; 745

peragrans regiones omnes cogit suis radiis liquefacientibus candidas nives cadere in agros. Jam vero agedum, dicam tibi quæ sint loca Aversa, et lacus, et quali natura prædita sint. Primum, quod ea loca appellantur Aversa, id nomen datum est iis ab effectu; namque sunt infesta cunctis alitibus, quia ubi volitantes ex adverso devenerunt supra ea loca, non memores remigii relaxant vela alarum suarum, et præcipitantes se labuntur effusæ in terram a tenero capite, si forsân natura

Voss. vet. et L. B. *diffundere* Heins. 2. *defundere* Wakef. in not. *ningues* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. Servius. *ningueis* vulg. in *igneis* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. in *ignes* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *ningens* O. *nigeis* Mus. B. 1. *nives* Mus. B. 3.—738 *avernantibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. *sunt* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *loca* deest Gryph.—740 *Principio quidem* Nonius, 1. 46. *nomine* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 3. Cant. *nomen* reliqui. *a re* Nonius.—742 *advenere* edd. vulg.—743 *Remigiom* Wakef. *Remigio* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. *Remigii* vulg.—744 *mollite* hiatu

NOTÆ

736 *Descendere* [*decedere*] *Cadere*; Pareus. Lamb. vero *descendere*.

Ningues] *Ninguis*, is, antiqua vox, pro *nix*, *nivis*.

737 *Tabificis*] *Liquefacientibus*, vim liquefaciendi habentibus.

Subigit] *Cogit*. Sic Virg. *Æn. vi.* ‘subigitque fateri.’

738 *Nunc age, Aversa, &c.*] His 102. vss. jam luculentam disputationem instituit Poëta de Avernis locis, deque pestilentis ac gravibus quibusdam in locis odoribus. His itaque 2. vss. prioribus pollicetur se nobis explicaturum, quæ et qualia sint Aversa.

Quæ loca quomque] *Tmesis*, quæcumque loca.

740 *Principio, quod Aversa, &c.*] His 7. vss. primum præmittit etymologiam, seu rationem nominis, eandem scilicet, quam Virgilius eum imitatus

reddidit his versibus *Æn. vi.* ‘*Spelunca alta fuit, vastaque immanis hiatu, Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris; Quam super haud ullæ poterant impune volantes Tendere iter pennis, talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad convexa ferebat. Inde locum Graii dixerunt nomine Avernum.*’ Græcis quippe *Ἀορρος* dicitur, quod est sine avibus. Namque halitus inde ejectus adeo teter est, ut enecet aves supervolantes. Sic Hom. *Odyss. xii.* *Τῇ μὲν τ' οὐδὲ ποτητὰ παρέρχεται, οὐδὲ πέλειαι.* I. e. ‘Hac neque volucres prætervolant, neque columbæ.’ Sic igitur de ratione nominis Avernii. Hoc autem extendit ad omnia loca, supra quæ volantes aves cadunt morituræ, propter tetrum odorem inde erumpentem et enecantem illas.

Aut in aquam, si forte lacus substratus Averni.

Is locus est Cumas apud; acri sulfure montes

Obpletei calidis ubi fumant fuintibus auctei.

Est et Athenæis in mœnibus, arcis in ipso

Vertice, Palladis ad templum Tritonidis almæ,

750

regionum sic exhibet: vel in aquam, si forsân lacus jacet sub Averno. Qualis est lacus juxta Cumas et in monte Vesevo, in quibus scaturigines repletæ fontibus fervidis fumigant. Qualis est etiam locus in muris Athenæis, in ipso cacumine arcis, prope ædes sacras magnæ Palladis Tritonidos, in quem locum nunquam cor-

sequente Mus. B. 1. 3. *molli pore* Mus. B. 1. in marg.—746 *subiratus* V. marg. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *subjectus* Heins. 2. *Averno* est edd. vulg.—747 *Hunc* vs. ex emend. Salmasii exhibemus. *Wakef.* Hic P. Vind. Cant. *His* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. *Hius* Mus. B. 3. *Cumas apud ejus sub pede montis* P. *cum asupede crisui per montis* Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. *Cumas apud ecris viper montis* Voss. L. B. *Cumas apud ecris viper montes* Voss. vet. *cumas apud ecrisum per montis* O. *cum asupete crisui per montes* Vind. fr. *cûmas apud chrysim permontis* Mus. B. 1. *desunt hæc* Mus. B. 3. *cumas apud et risui permontis* Cant. *Qualis apud Cumas locus est montemque Vesevum* edd. vulg. *lacus Delph.*—748 *Pompeii calidis* Lamb. *auctus* P. Mus. B. 3. et edd. vulg.—749 *Athoneis* V. ed. Th. Ra. Bodl. *montibus* P. Bodl. Gryph. marg. Ald. *mentibus* V. ed. Th. Ra.—750 *Tritonidis* P. Vind. V. ed. O.

NOTE

747 *Is locus est Cumas apud* [*Qualis apud Cumas, &c.*] His 2. vss. tradit Lucretius talem esse locum apud Cumas et apud montem Vesevum. Sunt autem Cumæ urbs Lucaniæ in Italia, ad mare, juxta Puteolos. Vesevus, seu Vesuvius, mons est Campaniæ, non longe a Neapoli, flammam et fumum evomens, ut Ætna Siciliæ. Sic Aristoteles lib. de mirab. auscult. describit lacum illum, qui circa Cumam Italiæ est. Quem lacum Plutoni dicatum, et Inferorum limen esse rudis vetustas credidit. Ita autem restituit hunc versum Lambinus; bene quidem. Namque constat hic Poëtam loqui de Avernis locis in genere, non autem de illo uno lacu, qui apud Cumas Avernus vulgo dicitur; siquidem multa similia loca jam infra citat. Parens legit; *Is lacus est Cumas apud, et Vesuvi per montis*. Nardius, *Is lacus est Cumas apud Hetruscos et montes*. Gassendus; *Qualis apud Cumas Miseni sub pede montis*. Hinc

alii putant hos duos versus non esse Lucretianos. Quanquam constat illum locum, quam Avernus vulgo vocant, non longe abesse a Cumis et a Vesuvio monte.

748 *Auctei*] Scaturigines, et quasi incrementa aquarum.

749 *Est et Athenæis, &c.*] His 7. vss. talem etiam lacum esse ait Athenis, in vertice Arcis juxta templum Palladis.

750 *Tritonidis*] Pallas dicitur Tritonia, vel Tritonis, vel Tritogenia, quod Ogygio regnante visa sit primum habitu virginali circa fluvium Tritonis. Vel a voce Græca *τρίτην*, quod est caput, utpote quæ Jovis ex capite sit orta. Vel quia tertio mensis die, vel tertia a ternario numero, nata sit ex Jove post Apollinem et Dianam. Vel denique quod sit scientiarum inventrix; hoc enim vocabulo prudentia significatur.

Almæ] Venerandæ, divæ, fœcundæ, &c. 1. 2.

Quo numquam pennis adpellunt corpora raucae
 Cornices; non, quom fumant altaria donis.
 Usque adeo fugitant, non iras Palladis acreis,
 Pervigilii caussa, Graium ut cecinere poetæ;
 Sed natura loci opus efficit ipsa suapte.

755

In Syria quoque fertur item locus esse, videri,
 Quadrupedes quoque quo, simul ac vestigia primum
 Intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,

nices crocitanes admovent sua corpora, nequidem etiam ubi aræ fumant muneribus. Non quod adeo fugiunt sævam iracundiam Palladis, quod nimium vigilaverint, veluti vates Græci cantaverunt; sed ipsa natura loci facit id ipsum opus suamet vi. Talis locus dicitur etiam similiter qui videtur esse in Syria, in quem statim atque quadrupedes animantes etiam contulerint pedes, ipsa violentia loci faciat illos pro-

Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Tritonidos* vulg.—751 *pemus* V. ed. Th. Ra.—755 *loci hoc opus* edd. vulg. sed *hoc* deest V. ed. Ald. sec. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *sua vi* Mus. B. 1. 3. Lamb. et alii.—756 *item spelunca videri* Fab. *locus (lacus) sulphoris esse* Voss. marg. *esse vigentes* Creech. *esse volantes* Heins. 2. Mar.—757 *Quadrupedum quo seculi simul vestigia prima* Fab.—758 *concedere* Ferr.—761 *hæc pro e* Mus. B. 1. O. *causis fiunt* P.

NOTÆ

752 *Non, quom fumant, &c.*] Quo tempore verisimile erat Cornices advolare ductas odore victimarum cæsarum, et crematarum.

753 *Usque adeo fugitant, non, &c.*] H. e. non quod adeo fugiunt iras Palladis. Notat autem Poëta fabulam Coronidis. Coronis enim quæ in Cornicem mutata est, cum Erichthonium vidisset inclusum in cista, (cistam aperientibus Pandroso, Herse, et Aglero,) rem detulit ad Palladem. Quam ob garrulitatem irata est Pallas in Coronidem, et e comitatu suo eiecit eam. Ovid. Met.

754 *Pervigilii caussa*] H. e. quod nimium vigilantes fuerint in animadvertendo Erichthonio, qui inclusus erat in cista.

756 *In Syria quoque, &c.*] His 4. vss. tradit talem esse locum etiam in Syria. Putat autem Lambinus eum significari locum Plutonium, qui est in

Hierapoli non procul a Laodicea; de quo sic Strabo lib. XIII. 'Plutonium autem sub exiguo montis imminens supercilio os est ea amplitudine, ut hominem capere possit tantum: altitudine vero immensa. Animanti autem eo ingresso mors præsens parata est. Tauri enim introducti concidunt, et extrahuntur mortui. Nos autem pascerculos immisimus, et statim ceciderunt anima profusa.' Est etiam Panium antrum in radice montis Libani, quod gravem ac mortiferum spiritum exhalat.

Fertur locus esse, videri] Dicitur locus, qui videtur esse.

758 *Ipsa*] Mutatio generis, quæ familiaris est Lucretio. Sic jam infra vs. sequenti: cum supra vs. 757. posuerit 'Quadrupedes;' unde dicere debuit 'ipsas.' Sic genus mutavit 1. 353. &c. alibi passim. Ipsa autem supp. animalia, ut satis patet.

Manibus ut si sint Divis mactata, repente.

Omnia quæ naturali ratione geruntur ; 760

Et, quibus e fiant caussis, adparet origo :

Janua ne posita hiis Orci regionibus esse

Credatur ; post hinc animas Acheruntis in oras

Ducere forte Deos Maneis inferne reamur :

Naribus alipedes ut cervei sæpe putantur 765

Ducere de latebris serpentia secla ferarum.

Quod procul a vera quam sit ratione repulsum,

Percipe : namque ipsa de re tibi dicere conor.

cumbere, veluti si sint subito immolatæ Diis Manibus. Quæ tamen res omnes fiunt naturali modo ; et causa videtur per quas causas gerantur : ne porta Inferorum putetur locata magis in hisce locis, quam alibi, unde credamus fortasse Deos Manes attrahere infra in regiones Acheruntis animas mortuorum, veluti cervi alipedes creduntur attrahere plerumque naribus suis genera repentina bestiarum de cavernis terræ. Audi autem, o Memmi, quam hoc sit remotum a veritate rei. Primum dico illud, quod jam supra dixi etiam sæpissime ; nimirum esse in terra

Cant. et edd. vulg.—762 *ne posita hiis vel his vel iis* Wakef. ex conj. *ne portis et P. Ald. ne potis* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. *neu postes* Voss. marg. *ne poteis* Voss. vet. Vind. fr. *ne potius* O. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Gif. Par. Bas. *ne his Orci potius* edd. vulg.—763 *Credatur pôsta, hinc* edd. vulg. *posita hinc* Heins. 2. Mar.—764 *deos in aris* V. ed. Cant. V. ed. Th. Ra. *deos inanis* Mus. B. 3. *inferna* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—768 *ipsa de re nunc* edd. vulg. *P. nam nunc ipsa tibi d. c. V. ed. O. et Cant. nisi quod posterior habet de re pro tibi. Voces ipsa tibi desunt* Mus. B. 1. *P. nam quæ sit nec ipsam d. c. Mus. B. 3. nam de re nunc*

NOTÆ

759 *Manibus Divis*] *Diis Manibus, Diis Inferorum* : II. 52.

760 *Omnia quæ naturali, &c.*] *His 9. vs. monet jam ea omnia naturali ratione fieri. Hinc falso a poetis finguntur ea loca Averna esse jannas Orci, seu Inferorum. Quas fabulas commenti sunt tantum poetæ, ut hominibus terrorem incuterent. Polliceturque se rem clare demonstraturum, et causas redditurum de hisce effectis mirabilibus.*

762 *Orci*] *Orcus a veteribus creditus est Inferorum Deus, quem et Plutonem et Ditem vocabant. Hinc vulgo usurpatur pro Inferis.*

763 *Post hinc [posta]* Syncope, pro

posita. Sic I. 1058. II. 871.

Hinc] *Ex hac Orci janna.*

Acheruntis] *Inferorum, I. 121. III. 992. IV. 41.*

764 *Deos Maneis*] *Deos infernales : vs. 759.*

765 *Naribus alipedes, &c.*] *Cervi enim, quibus pedes alarum sunt loco, quia pedum celeritate mira præstant, naribus serpentes e latebris ducere dicuntur. Plin. II. 53. ubi idem dicit de elephantis.*

766 *Serpentia secla ferarum*] *Periphrasis ; h. e. serpentes. Sic I. 20. 468. 590. &c. dixit 'secla ferarum, a-nimantium, hominum,' &c.*

Principio, hoc dico, quod dixi sæpe quoque ante,
 In terra quouisque modi rerum esse figuras : 770
 Multa cibo quæ sunt vitalia ; multaue morbos
 Incutere et mortem quæ possint adcelerare :
 Et magis esse aliis alias animantibus aptas
 Res ad vitæ rationem, ostendimus ante,
 Propter dissimilem naturam, dissimileisque 775
 Texturas inter sese, primasque figuras :
 Multa meant inimica per aureis, multa per ipsas
 Insinuant nareis, infesta, atque aspera tactu :
 Nec sunt multa parum tactu vitanda, neque autem

atomos rerum omnis generis : plurimas esse, quæ dent vitam homini : et plurimas inferre morbos, et esse quæ etiam queant maturare letum : et demonstravimus supra res alias esse magis idoneas, quam alias, animalibus ad rationem vivendi necessariam, ob disparem naturam illarum, et ob dispares texturas inter se ipsas, et ob primas formas, quibus constant. Plures igitur res infestæ penetrant per aures, plures etiam noxiæ, et tetra odore ingrediuntur per ipsas nares : neque parum multæ sunt fugiendæ tactu : neque pariter parum multæ quæ sint vitandæ

~~~~~

ipsa dicere quidam.—770 *Interea* V. ed. Th. Ra. O.—771 *Multa cibos* P. V. ed. Bodl. Gryph. Nard. Bas. *Multa homini* Vind. fr. Mus. B. 3. Lamb. et alii. *æque sunt* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Hav.—772 *ad mortem* O. Mus. B. 1. *possunt* O. Delph.—774 *vitæ* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *vita* Vind. fr.—776 *Exuvias* quidam.—777 *ineant* Vind. Mus. B. 3. *immita* V. ed. Th. Ra. *auras* O. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra.—778 *infesta* Mus. B. 3. *aspera odore* Lamb. et edd. vulg.—779

NOTÆ

769 *Principio, hoc dico, &c.*] His 49. vss. priusquam hæc naturali ratione fieri demonstret Poëta, rem veluti altius repetens refricat Memmii suo memoriam eorum, quæ lib. I. et II. docuit, nempe contineri in terra atomos rerum multiformes, quarum aliæ beneficiæ sint animantibus, aliæ perniciosæ, ob naturæ dissimilitudinem, obque diversam figurarum texturam. Cujusmodi rem pergit variis exemplis ostendere. Itaque his 8. vss. prioribus docet, quod et jam docuerat lib. I. II. et IV. varias esse figuras omnium atomorum in terra, quarum aliæ nocent, aliæ juvant hominibus et animantibus.

Quod dixi sæpe] Præsertim II. vs.

333. et seqq.

770 *Figuras*] H. e. atomorum formas. Sic lib. I. et IV. passim.

774 *Ostendimus ante*] Lib. IV. 634. et seqq. l. v. 897.

777 *Multa meant, &c.*] His 6. vss. idcirco multas res hominibus infestas esse ait, et omnes sensus nostros male afficere, quia variis figuris præditæ constant. Aliæ enim lædunt oculos, aliæ nares, aliæ aures, aliæ linguam, aliæ tactum omnem. Quod jam exemplo confirmaturus est.

778 *Tactu [odore]* Lamb. bene. Pareus, *tactu*: verum bis de tactu loqueretur; namque vs. seq. de eo loquitur.

Adspectu fugiunda, saporeque tristia quæ sint. 780

Deinde, videre licet, quam multæ sint homini res

Acriter infesto sensu, spurcæque, gravesque.

Arboribus primum certis gravis umbra tributa ;

Usque adeo capitis faciant ut sæpe dolores,

Si quis eas subter jacuit, prostratus, in herbis. 785

Est etiam magnis Heliconis montibus arbos,

Floris odore hominem tetro consueta necare.

Scilicet hæc ideo terris ex omnia surgunt,

Multa modis multis multarum semina rerum

Quod permixta gerit tellus, discretaque tradit. 790

Nocturnumque recens extinctum lumen, ubi acris

visu: neque paucæ, quæ sint asperæ gustatu. Demum potes cernere, quam multæ res sint maxime contrario sensu hominibus, et fœdæ atque infestæ. Primo umbra adeo infesta reddita est certis arboribus, ut plerumque generent dolores capitis, si forte aliquis jacens in graminibus recubuit sub illis. Est quoque arbor in altis montibus Heliconis, quæ solet interimere hominem fætido suo fætore. Nimirum hæc primordia cuncta plurima rerum plurimarum oriuntur variis rationibus ex terris, ideo quia terra fert illa confusa simul, et reddit eadem separata seorsum. Et lampas nocturna recenter restincta opprimit somno, statim atque lædit nares tetro

//////////

nec autem Mus. B. 3. et edd. vulg.—780 *tristitia* Vind. Vind. fr.—782 *infestæ* Mus. B. 1. sic scribi voluit Lamb.—783 *primum terris* Mus. B. 1. *tributa est* P. et alii.—784 *faciat* V. ed. Th. Ra. *faciunt* Ferr.—785 *ea* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *eam* O.—786 *etiam in* edd. vulg.—787 *retro* V. ed. Th. Ra.—788 *ideo terris* P. et alii. *in deotris* Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Cant. Th. Ra. *inde otris* O. Mus. B. 3. *inde terris* Ferr. *ideo tetrīs* Bas. *inde hiatu relicto* Mus. B. 1. *ex somnia* Mus. B. 3.—789 *multis* deest V. ed. Th. Ra.—790 *cadit* Mus. B. 1.—791 *acris* Gif. Par. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. *acreis* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *acri* Mus. B. 1. et

NOTÆ

782 *Infesto sensu*] H. e. *infestæ* sint hominis sensui. Hinc Lamb. putat legendum, *infestæ sensu*, nimirum sensu, pro sensul. Sic Nonius citans hunc versum legit, *infestent sensum*.

783 *Arboribus primum, &c.*] His 3. vss. continetur 1. exemplum eorum, quæ infesta sunt homini. Tacet nomen arboris, cujus umbra nocet. Plinius xvii. 12. docet quod ‘Juglandium gravis et noxia sit umbra, etiam capiti humano, omnibusque juxta satīs.’ Virg. Ecl. x. docet etiam quod cunctantibus noceat juniperi umbra, vs. 75. ‘Surgamus : solet esse gravis

cunctantibus umbra ; Juniperi gravis umbra ; nocent et frugibus umbræ.’ Sic etiam umbra taxi dolores capitis excitat.

786 *Est etiam . . . Heliconis, &c.*] His 5 vss. proponitur 11. exemplum, nempe flos certæ arboris, quæ nascitur in Helicone. Taxi florem forte intelligit, cujus meminit aliquatenus Plin. xvi. 10. Helicon autem mons est Musis et Apollini sacer, juxta Phocidem, non procul a Parnasso.

788 *Terris ex*] Anastrophe, pro ex terris.

791 *Nocturnumque recens, &c.*] His

Nidor subfundit nareis, tum cogit ibeidem
Concidere; ut pronos qui morbus mittere suevit.

Castoreoque gravi mulier sopita recumbit,
Et manibus nitidum teneris opus ecfluit ei, 795
Tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit.

Multaque præterea languentia membra per artus

suo nidore, veluti morbus ille, qui plerumque consuevit prosternere et projicere humi homines. Et fœmina etiam consopita acri Castoreo procumbit; et opus præclarum cadit e solutis manibus ejus, si offecit Castoreum in tempore quo emittit menstrua sua. Deinde plurimæ etiam res relaxant debiles partes per cuncta membra,

edd. vulg.—792 *Nidor subfundit* Wakef. ex conj. *Nidore offendit* vulg. *tum sopit* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *consopit* vulg. Post hunc inserit Lamb. *Quin gravidis hinc nidor abortum immittere suevit.*—793 *Concidere* omn. vet. lib. ut Mus. B. 1. et reliqui. *Dejicere* ut Hav. Bip. Delph. primos P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Bas. marg. *pinnos* Vind. Mus. B. 1. *pumos* Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. *fumos* O. *pennos* Mus. B. 3. *fumus*, *fumo*, *fumum*, Voss. marg. *morbus* P. Ald. *morbo* reliqui vet. lib. *mittere* omn. vet. lib. *sæpe suevit* edd. vulg. *Nidore ut somnos qui morbus mittere suevit* Fab. *Cum cinere et fumus qui morbum m. s. Voss. marg. Concidere; et fumus quasi morboni m. s. Wakef. in not. ut spumas qui morbo m. s. Lamb. in not.*—795 *ei* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *eii* vulg.—796 *odora* P. *odoratata* Cant.—798

NOTÆ

3. vss. proponitur III. exemplum, nempe fumus lucernæ recenter extinctæ morbum comitiales parit ob gravem odorem; et ut Plinius scribit VII. 7. plerumque etiam abortus causa est.

793 *Concidere* [*Dejicere*, &c.] Ita legendum, partim ex Pareo, partim ex Lambino et aliis. Namque sententia hæc est: fumus lucernæ recenter extinctæ consopit hominem, sicut solet eum consopire morbus ille, qui pronos dejicit homines. Morbus autem qui dejicit pronos homines, morbus est comitalis, Gallice *mal caduc*. Pareus itaque legit: *Dejicere ut privos qui morbus sæpe suevit*. Lambinus, *Concidere ut pronos qui morbus mittere suevit*. Vulgares editiones corruptæ sunt omnino. Aliæ enim, *Concidere ut primos*, &c. Aliæ, *Concidere ut Lumos*. Aliæ, *Concidere ut pronos*, &c.

794 *Castoreoque gravi*, &c.] His 3.

vss. continetur IV. exemplum de Castoreo, quod genus est pharmaci ex testiculis Castoris avulsis compositum, quod fœtido et gravi suo odore ita lædit mulieres gravidas, ut partum abjiciant, inquit Plinius: Lucretius vero ait fœminas tantum consopire, et facere ut e manibus remittant quicquid tenent, si odoratæ sint illud eo tempore quo menstrua solvunt.

795 *Nitidum opus*] Nempe, telam, aut opus ad lanificium pertinens: quod nitidum vocat, propter varios colores quibus splendet: vel quod plane perfectum est.

796 *Si odorata est*] Supp. Castoreum. Porro vocalis *i* non eliditur in voce 'si' ante vocalem sequentem, sed brevitur.

797 *Multaque præterea*, &c.] His 2. vss. monet alia esse similia, quæ noceant hominibus.

Solvunt, atque animam labefactant sedibus intus.

Denique, si calidis etiam contere lavabris

Plenior, et fueris solio ferventis aquai; 800

Quam facile in medio fit utei des sæpe ruinas?

Carbonumque gravis vis, atque odor, insinuatur

Quam facile in cerebrum, nisi aquam præcepimus ante?

At, quom membra domus percepit fervida, nervis

Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar. 805

et disjiciunt animam e suis sedibus. Tandem, si tardes quoque in ferventibus balneis, et altior fueris in solio aquæ calidæ, accidit perfacile tibi in medio illo solio, ut plerumque patiaris deliquium animi. Et acris odor, et virtus carbonum penetrat perfacile in cerebrum, nisi antea sorpsimus aquam. Atqui etiam ubi calida febris occupavit artus hominis, tunc odor vini fit adinstar ictus penetrabilis. Nonne quoque

utque P. labefaciunt Mus. B. 3. sedibus ipsis Delph. Gassend.—799 si in edd. vulg. cum te relavaris P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ald. Ferr. cunctæ relavaris Vind. cunctere lavaris Vind. fr. cunctere lavacris Mus. B. 1. contere lavari Cant. Gryph. Nard. Bas. cunctæ lararis Bodl. condere lavaris V. marg. 2. nisi relavaris V. marg. 3.—800 efflueris Cant. et fluites Mus. B. 1. efflueris reliqui vet. lib. afflueris dolio Heins. 2. et solio in fueris Hav. Bip. et superis solio in Par. et fueris solio in Delph. aqua Vind. fr.—802 order Vind. ardor Cant.—803 celebrum Vind. fr. aqua Vind. Mus. B. 3. percepimus Mus. B. 1.—804 Aut nisi Gif. Par. Sus. domus P. in not. Ferr. Sus. Gryph. marg. domus Vind. Voss. vet. et L. B. domis vel donus O. Cant. dominus V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. Gryph. Bas. marg. Nard. Bas. domans Mus. B. 1. in marg. Voss. marg. Heins. 2. membra minus Gryph. Bas. marg. P. Ald. membra prius Gif. Par. pertexit P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Bas. marg. Nard. Bas. nervis Wakef. ex conj. mustum Gronov. Sus. servus P. Gryph. Bas. marg. Ald. servis Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Heins. 2. servis Voss. vet. et L. B. Vind. fr. febris vulg.—805 Dum facit Vind. Tum facit O. Mus. B. 3. Aut sit Gif. Par. vim pro vini Vind. O. Mus. B. 3. manabilis P.

NOTÆ

799 *Denique, si calidis, &c.*] His 3. vss. proponitur v. exemplum, nempe balnei, quod nocet homini, si diutius in eo immoretur. Patitur enim animi defectionem si diutius maneat in calidæ aquæ solio.

Si [in] Lamb. bene, ut patet. Parens, sic calidis; male, ut manifestum patet.

Lavabris] A lavando: h. e. balneis.

800 *Solio]* Solium vas erat, in quo veteres lavabant se sedentes.

801 *Des ruinas]* Animi deliquium patiaris.

802 *Carbonumque gravis, &c.*] His 2. vss. proponitur v. exemplum,

Delph. et Var. Glas.

nempe carbonis, cujus potius odor gravis suffocat homines, nisi prius aquam biberint.

804 *At, quom membra, &c.*] His 2. vss. continetur vii. exemplum. Ubi febris aliquem invasit, hinc sane odor vini perniciosus est, et instar plagæ manabilis. Sic autem bene restituit hunc versum Lambinus. Minus enim recte Parens, *Aut nisi membra prius pertexit frigida servus.* Nardius, *Aut cum membra dominus pertexit fervida servus.* Alii, *Aut nisi membra prius pertexit fervida servus.* Gassendus, *At quem membra hominis, &c.* Sana quoque lectio.

Lucret.

Nonne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa
 Gignier, et tetro concreescere odore bitumen?
 Denique, ubi argenti venas aurique sequuntur,
 Terrai penitus scrutantes abdita ferro;
 Qualeis exspiret scaptensula subter odores? 810
 Quidve mali fit, ut exhalent aurata metalla?
 Quas hominum reddunt facies, qualesisque colores?
 Nonne vides, audisve, perire in tempore parvo
 Quam soleant; et quam vitai copia desit,
 Quos opere in tali cohibet vis magna, necesse est? 815

cernis etiam sulfur generari in ipsa tellure? et bitumen etiam, quod constat gravi odore, generari in terra? Demum, cum homines sectantur venas argenti et auri fodientes funditus cum ferro viscera terræ, quales odores subtus Scaptensula exhalet? Et quantum malum datur, ut metalla auri expirent illud sursum? Quales reddunt vultus hominum fodientium? Et quales colores? Nonne cernis, et audis quot homines consuescant interire in minimo tempore? et quam minimum sit iis donum vitæ, quos violentia fortis retinet in tali opere? Oportet ergo

Gif. Par. Delph. Gryph. Bas. marg. *mutabilis* O. *mattabilis* Cant.—806 *ipso* Mus. B. 1.—808 *argento* Vind. Mus. B. 3. Vind. fr.—809 *Terra* Vind. Mus. B. 3.—810 *exspiret* P. Vind. Bodl. O. Vind. fr. Cant. *exspirat* vulg. *scatens via* O. Cant. *scatensilla* Mus. B. 1. *scatensula* Mus. B. 3. *scaptembula* Ferr. *stuptembula* V. ed. Th. Ra. *scaptensula* Hav. Bip. Delph.—811 *sit* Bas.—812 *homini* Mus. B. 1.—813 *audire* Vind. Mus. B. 3. Vind. fr.—814 *sole antequam* Mus. B. 1. ac P. ae V. ed. Th. Ra. *deest* O. *vita* Vind. fr. *defit* Gryph. Nard. Bas. V. ed. P. Ferr. Th. Ra. Ald. *defiat* Gif. Par.—815 *operire* Bas. marg. *magna*

NOTÆ

805 *Mactabilis* [*manabilis*] Penetrabilis. Sic r. 535. ‘Manabile frigus.’ Lambinus legit, *mactabilis*, quæ mactare queat.

806 *Nonne vides etiam*, &c.] His 2. vss. continetur viii. exemplum. Sulfur enim et bitumen, quæ homini maxime sunt noxia, generantur ex ipsa terra. Scilicet propius rem scrutatur Poëta in ipsis terræ visceribus. Occurrunt primum sulfur et bitumen.

807 *Gignier*] Poëtice, pro gigni.

808 *Denique, ubi argenti*, &c.] His 10. vss. proponitur ix. exemplum. *Scaptensula* metallaria pariter ita male olet, ut brevi conficiat damnatos ad metalla fodienda. Igitur ex his terrarum venis, et aliis supra dictis rebus exhalantur semina quædam tetra et graveolentia.

809 *Terrai...abdita*] Terras abditas; terræ viscera. Sic alibi ‘strata viai,’ pro strata via: ‘clausa domorum,’ pro clausæ domus, &c.

810 *Scaptensula* [*Scaptensula*] Locus in Macedonia, ubi argentum fodi solebat, a verbo σκάπτω, fodio. Apud Stephanum legitur σκαπτησύλη, fossilis materia. Quamquam ille non in Macedonia, sed in Thracia eam collocat. Quidam legunt *Scaptensula*.

Subter] Supp. terram.

812 *Quas hominum reddunt facies*] Nimirum, quam pallidas, quam lividas, et quam exsanguis; ita ut videantur mortui ambulare.

814 *Desit*] Alii, *defiat*. Supp. iis, quos, &c.

815 *Opere in tali*] Nempe in metallis effodiendis.

Hos igitur tellus omneis exæstuat æstus ;
Exspiratque foras in aperta, promptaque, cœli.

Sic et Averna loca alitibus submittere debent

Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras,

Ut spatium cœli quadam de parte venenet ; 820

Quo simul ac primum pennis delata sit ales,

Inpediatur ibei, cæco conrepta veneno,

Ut cadat e regione loci, qua dirigit æstus :

Quo quom conruit hæc eadem vis illius æstus,

Reliquias vitæ membris ex omnibus aufert. 825

Quippe et enim, primo quasi quemdam conciet æstum ;

Posterior fit, utei, quom jam cecidere veneni

ut terra exhalet istos omnes vapores, et emittat extra in patentem et facilem aëra. Similiter etiam ipsa Averna loca debent sursum mittere avibus virtutem letiferam, quæ ascendit de tellure in flatus aërios, ut inficiat veneno spatium aëris in certa parte. Quam in partem aëris statim atque avis deportata fuerit suis alis, necesse est ut in ea parte retineatur capta veneno latenti, et decidat ex ea parte loci, per quam vapor gravis ascendit. In quam partem loci ubi cecidit, hæc eadem violentia illius vaporis abstrahit ei reliquias vitæ ex cunctis illius artubus. Namque primum excitat veluti quandam perturbationem mentis. Verum postea accidit ut, ubi

vacare Gryph. Nard. Bas. Heins. 2.—816 *Nos* Mus. B. 3. V. ed. Th. Ra. *exæstuat* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *ræstuet* vulg. *æstuat* Cant.—817 *Exspiretque* Hav. Bip. Delph. *apertaque* O. V. marg. 2. *apertum* Voss. marg.—818 *malit bussum mittere* Mus. B. 1. Vind. *malit bus summittere* Vind. fr. *malit sursum mittere* Mus. B. 3. *pestem pro debent* Mus. B. 3. *odorem in marg.* Mus. B. 3. *deest* Mus. B. 1. Vind. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra.—820 *veneni* P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *veneni est* Mus. B. 3. legi jubet *Et ... venenat* P. in not.—822 *corrupta* V. ed. Th. Ra.—823 *Et* Delph. Gassend. *qua se erigit* Fab. *derigit* Gif. Par.—824 *hic* Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. *ulius* Cant. H. vs. *deest* V. ed. Th. Ra.—825 *vita* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *vitam* Vind. fr.—826 *primum* Mus. B. 3. *continet* Mus. B. 1.—827 *tum jam* Mus. B. 1. *venena* P.

NOTE

816 *Æstus*] Vapores tetros. Non omnium tamen metallorum unus est odor: odor enim auri igne calefacti suavis est: argenti minus gratus: æris spurcus: ferri teter.

817 *In aperta, promptaque, cœli*] In apertas et promptas cœli auras. In apertum cælum. Sic supra vs. 809. 'Terrai abdita.'

818 *Sic et Averna loca, &c.*] His 12. vs. concludit a simili, ut aiunt, ter-

ram ex iis locis, quæ Averna vocant, emergere atomos tetras et graveolentes, quæ et volucres prætervolantes, et quadrupedes ingressos enecent.

• 822 *Conrepta*] Pro correpta.

827 *Cecidere*] Supp. aves. Mutatur enim numerus, sicut et genus vs. 758. Quod familiare est Lucretio, et Homero passim.

In funteis ipsos, ibi sit quoque vita vomunda,
Propterea quod magna mali sit copia circum.

Fit quoque, ut interdum vis hæc atque æstus Averni 830
Aëra, qui inter aveis quomque est terramque locatus,
Discutiat, prope utei locus hinc linquatur inanis:
Quoius ubi e regione loci venere volantes,
Claudicat ex templo pennarum nixus inanis,
Et conamen utrimque alarum proditur omne. 835
Heic, ubi nictari nequeunt, insistereque alis,
Scilicet in terram delabi pondere cogit
Natura; et, vacuum prope jam per inane jacentes,
Dispargunt animas per caulas corporis omneis.

Frigidior porro in puteis æstate fit humor, 840

aves illæ corruerunt in ipsas scaturigines veneni, in iis etiam evomenda sit illis anima; eo quod abundans vis veneni stet circa. Accidit etiam, ut aliquando vis illa atque ille vapor Averni disjiciat aëra totum, qui positus est inter alites et terram, ita ut inde spatium relinquatur fere vacuum. Contra quam partem spatii cum aves volitantes accesserunt, subito conamen incassum alarum claudicat, et tota vis pennarum ex utraque parte deseritur. Cum igitur non valent conari, neque sustineri pennis suis, tunc natura facit ut ibi nimirum cadant præ sua gravitate; et languentes fere jam per inane vacans disjiciunt animas per cuncta foramina corporis. Ceterum aqua fit frigidior in puteis æstivo tempore, eo quod terra fit arida

//////////

Gryph. Ald.—828 *frontis* Cant. *ipsos sibi* Mus. B. 1. *ipso sibi* Mus. B. 3. V. ed. Th. Ra.—829 *fit* P. Vind. V. ed. Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—831 *que* deest O. *locatur* Vind. Th. Ra. V. ed. Ferr.—832 *linquitur* Vind. Vind. fr.—833 *est regione* V. ed. Th. Ra.—834 *pinnarum* P. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *in anis* Cant.—835 *perditur* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—836 *nixari* vulg. *vexari* Gryph. *nixari* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—837 *terris* P. V. ed. Gif. L. B. Par. Th. Ra. Ald.—838 *Naturam* P.—840 *Cur frigidior* Vind. Vind. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra. *sit* Vind. Mus. B. 1. Ferr.—841

NOTÆ

828 *Vita vomunda*] Vita amittenda: anima efflanda.

830 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 10. vss. novam, sed ridiculam subnectit causam, cur alites cadant in Averna loca: quasi, inani facto aëre per halitum tetri vaporis, aves sustentari nequeant.

836 *Nictari* [*nixari*] Conari, niti; a verbo nitor. Lambinus *nictari*.

838 *Vacuum per inane*] Per aëra vacuum. Sic passim loquitur I. et II.

839 *Per caulas corporis*] Per poros, per aperta foramina, per meatus corporis. Sic III. 703.

840 *Frigidior porro, &c.*] His 76. vss. quærit jam cur aqua in puteis ac fontibus quibusdam æstate frigidior sit, hyeme vero calidior. Cur fons ad Ammonis fanum de die frigidus sit, et de nocte calidus. Cur in aqua frigida fontis Jovis in Dodone, tæda tamen admota accendatur. Cur dulces in mari fontes scaturiant. Qua-

Rarescit quia terra calore, et semina si qua
 Forte vaporis habet, propere dimittit in auras:
 Quo magis est igitur tellus cefeta calore,
 Fit quoque frigidior, qui in terra est abditus, humor.
 Frigore quom premitur porro omnis terra, coitque, 845
 Et quasi concrescit; fit scilicet in coëundo,
 Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa, calorem.
 Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna

æstu; et, si fortasse continet aliquas atomos ignis, subito emittit eas in flatus aërios. Ergo quanto plus terra est prædita calore, tanto frigidior fit aqua, quæ latet sub terra. Verum ubi tota terra comprimitur, et contrahitur præ frigore, et veluti congelatur, tunc nimirum accidit ut conveniendo in seipsam emittat in puteos calorem, si ipsa continet aliquem. Fons quidam prope templum Ammonis dicitur esse

Arescit P. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. Gif. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Rescit* O.—813 *cefeta* vel *effeta* P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *affected* O. et edd. vulg. *effecta* P. Bodl. Vind. fr. Cant. *vapore* P. Heins. 1.—844 *Hoc fit* edd. vulg. *Hoc quoque* quidam. *in* deest Delph.—846 *ut coëundo* edd. vulg. *quoëundo* V. ed. Vind. Vind. fr. Th. Ra. Ferr.—848 *Esse* Voss. vet. et L. B. Delph. Lamb. Hav.

NOTÆ

rum rerum causas reddere conatur. Itaque his 8. vss. prioribus perscrutatur unde fiat, ut æstate aqua puteorum frigidior sit, hyeme vero calidior. Hanc autem reddit rationem; nimirum, quia putat æstate terram aridam fieri præ nimio solis æstu; ex ariditate autem inducta meatus terræ fiunt et pori late aperiuntur, quibus, quicquid caloris intus inest, exhalat foras. Hyeme contra, terra comprimitur et contrahitur frigore in summa sua superficie; quo fit ut calor non exhalet in aëra, sed subter exprimatur in puteorum aquas. Quod Aristoteles dicit fieri per Antiperistasin; et quod Cicero lib. 11. de N. Deor. sic explicat ex Stoicorum mente: ‘Omnes igitur partes mundi, tangam autem maximas, calore fultæ sustententur. Quod primum in terræ natura perspicui potest. Nam et lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus; et recenti fossione

terram fumare calentem: atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime hybernis fieri temporibus, quod magna vis, terræ cavernis, contineatur calor; eaque hyeme sit densior, ob eamque causam calorem insitum in terris contineat arctius.’

841 *Rarescit*] Lamb. et Pareus, bene. Sic enim vs. 870. ‘Et rarefecit calido miscente vapore.’ Nardius vero *arescit*. *Rarescit* autem terra, quia *arescit*.

843 *Ecfeta* [*affected*] Lamb. bene. Ideo enim aqua in puteis hyeme fit calida, quia terra affecta calore calefacit eam subter. Vulgatæ lectiones, *effætæ*; male, et contra verba Lucretii.

848 *Esse apud Hammonis* [*Ammonis*] &c.] His autem 31. vss. seqq. sciscitatur unde fiat ut fons ad Ammonis templum interdum frigidus sit, noctibus vero ferveat. Quintus Curt. 111. Plin. 11. 103. et P. Mela 1. 8. testan-

Frigidus, et calidus nocturno tempore, fertur.
 Hunc homines funtem nimis admirantur, et acri 850
 Sole putant subter terras ferverescere partim,
 Nox ubi terribili terram caligine texit :
 Quod nimis a vera est longe ratione remotum.
 Quippe, ubi sol, nudum contractans corpus aquai,
 Non querit calidum supera de reddere parte, 855
 Quom superum lumen tanto fervore fruatur :

frigidus diurno tempore, nocturna vero luce calidus. Mortales mirantur nimium hunc fontem, et credunt illum calefieri celeriter vehementi calore solis subter terras, statim atque nox operuit terras horribilibus tenebris. Quod quidem nimis est procul repulsum a veritate rei. Namque, cum sol tangens nudatum corpus aque non potuerit tamen calefacere illud de parte suprema, etiamsi lux illius superna

~~~~~

Cout. *Est reliqui.*—849 *Frigus Cant. at calidus* edd. vulg.—851 *raptim* Mus. B. 1. et edd. vulg.—852 *Hoc Ferr. terram* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. terra V. ed. Th. Ra. *terras* vulg.—854 *udum* Gryph. Nard. Bas. marg. *nitidum* Mus. B. 3. *contractans* edd. vulg.—855 *querit super* Cant. *quient super ade* V. ed. Th. Ra. *parti* Bas.—856 *Lumine cum superum* Mus. B. 1. *lumen tanto*

NOTÆ

tur idem de hoc fonte. ‘Ammonis,’ inquit Mela, ‘oraculum fidei inclytæ; et fons, quem solis appellant....fons media nocte fervet: mox et paulatim tepescens, fit luce frigidus; tum, ut sol surgit, ita frigidior subinde; per meridiem maxime riget. Sunt deinde tepores iterum; et prima nocte calidus; atque, ut illa procedit, ita calidior; rursus, cum est media, perfervet.’

Hammonis [*Ammonis*] Jovis, qui Ammon dictus in desertis Libyæ sub Arietis forma colebatur. Cujus appellationis hæc ratio redditur. Liber pater seu Bacchus cum per Libyæ deserta duceret exercitum, universa jam Asia devicta, siti admodum laboravit. Imploravit ergo auxilium a Jove patre, statimque apparuit ei figura Arietis, quem dum fugientem insequeretur, pervenit ad fontem amœnissimum. Itaque desiderio potitus credidit Arietem illum fuisse Jovem, cui templum ibi in arena consecravit, Jovemque vocavit Ammonem, h. e.

Arenarium.

850 *Hunc homines, &c.*] His 11. vss. refutat sententiam eorum, qui crediderunt aquam fontis Ammonis interdiu frigefieri, noctibus vero fervere ab unius ardore solis aut recedente, aut accedente. Quod a majori, ut aiunt, fieri non posse arguit. Si enim sol nudum et apertum aquæ corpus superne nequit calefacere, quanto minus potest aquam subter terræ corpus spissum latentes coquere. Namque necesse esset ut totum terræ corpus permearet solis ardor, ut de nocte calefaceret aquas illius fontis. Cum tamen vix permeare queat septas et clausas domos.

851 *Ferverescere* [*ferviscere*] A verbo ferveo, is, tertiæ conjug. Dicitur autem, et ferveo, es, et ferveo, is, ut sæpe monui.

854 *Nudum*] Lamb. bene; h. e. apertum et patens. Nonnulli *udum*. Male.

855 *Supera de parte*] De supera, seu superiori parte: superne.

Qui queat hic, subter tam crasso corpore terram,
 Percoquere humorem, et calido sociare vaporem?
 Præsertim, quom vix possit per sæpta domorum
 Insinuare suum radiis ardentibus æstus? 860

Quæ ratio est igitur? Nimirum, terra magis quod
 Rara tenet circum fontem, quam cætera tellus;
 Multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
 Hoc, ubi roriferis terram nox obruit umbris,
 Ex templo subter frigescit terra, coitque: 865

Hac ratione fit, ut, tamquam compressa manu sit,

prædita sit ingenti calore, quomodo igitur fiet ut possit ille calor calefacere aquam subter terram, quæ constat corpore adeo denso, et temperare illam calore ferventi? Præcipue quoniam vix ille sol queat mittere suum calorem cum suis ferentibus splendoribus per clausas domos. Quoniam ergo causus est? Scilicet, quia terra magis rarefacta circumcingit hunc fontem, quam omnis alibi terra. Et quia juxta corpus aquæ sunt plures atomi ignis. Inde fit ut, cum nox obduxit terram tenebris madidis, subito terra subter frigescat, et contrahatur. Hoc modo accidit ut, quasi

//////////

O. fenore Vind. V. ed. Th. Ra. fevore Vind. fr.—857 *Qui queat hunc subter P.* Ald. *Quique adit super Vind. Mus. B. 3. Quique adhuc super Mus. B. 1. V. ed. Ferr. Th. Ra. supera V. marg. 1. supra V. marg. 2. Qui queat hic super O. Vind. fr. Qui queat hic supra Cant. crassi corporis Gryph. Nard. Bas. terra Bodl. et sic legendum censet P. in not.—858 Perquo ceremnore Vind. Perquoquere umorem Vind. fr. Per quæ ter'a humorem Mus. B. 3. Perquo quere humorem Cant. Perquoquere minorem Ferr. Perquere minorem V. ed. Th. Ra. calidoso clare Vind. Vind. fr. calido saciare O. et sic legendum pronuntiat P. in not. calido sol dare V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. calido sedare Mus. B. 1. calidos efflare Mus. B. 3. vaporem Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Bas. Delph. vaporem P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. sed vaporem P. corr. in not. vaporì vulg.—859 lux possit Ferr.—862 Parva tenet P. Bodl. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Para tenet Voss. L. B. Partene Voss. vet. Pura tenet O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. Bas. marg. Parthenice Voss. marg. certum P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. circum hunc fontem edd. vulg. extra tellus Cant.—864 Hinc edd. vulg. tibi V. ed. Bodl. undis P. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. undas Mus. B. 1.—865 sonitus Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1.*

NOTÆ

858 *Sociare vaporem*] Temperare calore; calefacere.

859 *Sæpta domorum*] Septas et clausas domos. Sic vs. 227. et alibi passim.

861 *Quæ ratio est igitur, &c.*] His 13. vss. refert 1. causam hujus frigoris diurni, et nocturni caloris aquarum fontis Ammonis in ignis seu caloris

semina, quæ in terra circum fontem illum sunt, et sub aqua. Rem autem sic explicat, ut terra nocturno frigore compressa velut exprimat et transmittat in aquam ejusmodi semina; unde aqua incalescat. Calore vero diurno laxata terra veluti resorbeat eadem semina; unde et aqua frigida remaneat.

Exprimat in fontem, quæ semina quomque habet ignis;
Quæ calidum faciunt laticis tactum, atque vaporem.

Inde, ubi sol radiis terram dimovit obortis,

Et rarefecit, calido miscente vapore;

870

Rursus in antiquas redeunt primordia sedes

Ignis, et in terram cedit calor omnis aquai:

Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.

Præterea, solis radiis jactatur aquai

Humor, et in lucem tremulo rarescit ab æstu:

875

Propterea fit, utei, quæ semina quomque habet ignis,

Dimittat; quasi sæpe gelum, quod continet in se,

contracta esset manu, emittat in fontem omnes atomos ignis, quas continet; quæ reddunt aquam illam calidam ad tactum et ad gustatum. Postea, cum sol percussit tellurem splendoribus suis exortis, et fecit eam raram ferrenti suo calore, qui miscet se intra terram, semina ignis revertuntur iterum in prisca sua loca, et totus calor aquæ recedit in terram. Propter hanc causam fons fit gelidus in tempore diurno. Deinde aqua agitur splendoribus solis, et de die rarefit per calorem micantem. Ideo accidit, ut ejiciat omnia primordia caloris, quæ sunt in ea, veluti plerumque ejicit gelu, quod habet in seipsa, et deserit glaciem, et remittit vincula, quibus

~~~~~

Cant. *fons intus* Mus. B. 3. *solito* Heins. 2.—867 *fontem* Cant.—868 *aquæ tactum* Beda apud Putschium, p. 2375. sic legendum censet P. in not. *saporem* edd. vulg. *usque vapore* Heins. 2.—869 *umbram dimovit* Creech. *abortis* V. ed. Bodl. V. marg. 1. Mus. B. 1. *abortus* O. Ferr. *obortus* Mus. B. 3. Cant. Gif. Gryph. Nard.—872 *terras* O. *cadit* Cant. *redit* Bodl. V. ed. Bas. Ferr. Th. Ra.—873 *sit fons ut luce* V. ed. Th. Ra.—875 *luci* Mus. B. 1. *luce* Gif. Par. Delph.—876 *utique* Cant.—877 *Demittat* P. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. Ald. *cum sæpe* Gryph. Nard. Bas. Heins. 2. *gelu* Mus. B. 3.—

NOTÆ

867 *Quæ semina quomque*] Tmesis; quæcumque. Sic vs. 831. 876.

868 *Quæ calidum faciunt, &c.*] H. e. quæ faciunt ut hujus fontis aqua sit ad tactum et gustatum calida.

870 *Miscente*] Supp. seipsum intra terræ corpus aut partes.

874 *Præterea, solis, &c.*] His 5. vs. refert II. causam in solis calorem, quasi fieri possit, ut aqua, quæ nocturno tempore calida facta est de nocte per semina ignis, fiat rursus frigida de die per radios solis ita aquam penetrantes ac rarefacientes, ut liberum exortum in aëra faciant illis seminibus ignis. Non secus ac

dum glacies solvitur iisdem radiis solis penetrantibus. Utrum autem causa quæreretur rei quæ non sit, non auderem affirmare. Nemo enim historicorum aut geographorum, qui fontes describunt, hunc vidisse testatur.

875 *In lucem* [*luce*] In die, de die. Quidam *in lucem* legunt.

876 *Quæ semina quomque*] Tmesis, quæcumque. Sic vs. 867.

877 *Quasi*] Pareus et alii omnes; bene. Instituitur enim comparatio. Lambinus unus, *quin*.

Gelum] Vel gelu, utrumque dicitur, ut sæpe monui.

Mittit; et exsolvit glaciem, nodosque relaxat.

Frigidus est etiam fons, supra quem sita sæpe
Stuppa jacet flammam, concepto protinus igni; 880
Tedaque consimili ratione, adcensa per undas,
Conlucet, quoquomque natans inpellitur auris:
Nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina; de terraque necesse est funditus ipsa
Ignis corpora per totum consurgere funtem, 885
Et simul exspirare foras, exireque in auras;
Non tam viva tamen, calidus queat ut fieri fons.

Præterea, dispersa foras, erumpere cogit

tenetur. Fons est quoque gelidus, super quem stuppa posita emittit plerumque flammam, igne subito accenso: et pari de causa fax lucet inflammata super aquas, quacumque ex parte innatans inducatur a ventis. Scilicet eo quod plura primordia caloris sunt in aqua, et eo quod oportet ut per omnem ipsum fontem ipsa corpuscula ignis ascendant de terra infra jacente, et ut una exhalentur extra et evadant per flatus aërios, non tamen adeo virida sunt, ut fons possit calefieri. Insuper violentia, qua feruntur, facit ea disjecta extra exire raptim per me-

~~~~~

878 *Mutat* Gryph. Nard. Bas. *Nutat* Gryph. marg. Bas. marg. *novosque* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. *nobosque* Vind. fr. *venasque* Cant. Heins. 2. V. marg. 1. *nivesque* V. marg. 2. *nerrosque* Gif. L. B. Par. Voss. marg.—879 *supera quæ* Mus. B. 1.—880 *Stuppa* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. *Stupa* vulg. *jacet* Vind. *lucit* Vind. fr. *flammis* edd. vulg. *conceptus* Mus. B. 1.—885 *consurgunt ire* V. ed. Th. Ra.—887 *tanta vi* Vind. *ita vita* Vind. fr. *tam vita* Mus. B. 1. Cant. *vis tanta* Mus. B. 3. *ita multa* Voss. marg.—889 *conciliari*

NOTE

878 *Mittit*] Pareus, et alii; bene. Lambinus, *mutat*; male, ut satis patet.

Nodosque] Lamb. bene; sic Lucretius supra vss. 529. 530. describit gelu ab effectis. Glacie quippe tenentur aquæ quasi nodo ac vinculis. Pareus, *nerrosque*; h. e. viresque. Verum aqua glacie concreta, dum solvitur, non relaxat de viribus, sed potius de vinculis.

879 *Frigidus est etiam, &c.*] His 27. vss. alium fontem mirabilem profert, cujus tamen et nomen et locum tacet. Sane videtur notare fontem Epiri de quo Plinius II. 103. 'In Dodone Jovis cum sit gelidus, et immensas faces extinguat, si extinctæ admoveantur,

accendit.' Notat et Gassendus in lib. x. Laërt. pag. 857. fontem ardentem esse non procul a Gratianopoli, qui admota face et flammam concipiat, et in dies non paucos ardeat. His itaque 9. vss. prioribus id fieri ait ob semina ignis, quæ foras e terris per fontem exhalant.

880 *Igni*] Pro igne. Sic alibi passim.

882 *Conlucet*] Collucet. *Auris*] Flatibus, ventis.

888 *Præterea, dispersa, &c.*] His 18. vss. posterioribus etiam autumat id fieri ex eo, quod semina illa ignis per fontis aquas erumpentia foras tandem supra ipsas aquas concilientur et condensentur ita, ut ignem accendant

Vis per aquam subito, sursumque ea conciliare :

Quod genus, indu mari est Aradio fons, dulcis aquai, 890

Qui scatit, et salsas circum se dimovet undas.

Et multis aliis præbet regionibus æquor

Utilitatem obportunam sitientibus nautis,

Quod dulceis, inter salsas, intervomit undas.

Sic igitur per eum possunt erumpere funtem, 895

Et scatere, illa foras in stuppam semina : quæ quom

Conveniunt, aut in tedai corpore adhærent,

Ardescunt facile ex templo ; quod multa quoque in se

diam aquam, et sublime congregari. Cujusmodi quidam fons dulcis aquæ exsilit in medio æquore, qui scaturit, et separat aquas salsas circum se. Et vero mare præstat in pluribus aliis locis similem bonam commoditatem nautis, qui sitiunt ; quia emittit aquas dulces inter salsas undas suas. Itaque ergo primordia illa ignis queunt exire et scaturire extra in stuppam per medium ipsum fontem ; in quam stuppam ubi coeunt, vel ubi adjunguntur corpori lampidis, haud difficile subito accenduntur ; eo quod stuppæ continent etiam in seipsis

edd. vulg.—890 in O. endo Vind. fr. Posui est de meo ; sed illud Aradio Vossii ingenio et doctrinæ debetur. Wakef. mari spirat P. Vind. fr. Cant. Gryph. Nard. maris parat Vind. Mus. B. 1. 3. mari sparat Voss. vet. et L. B. V. ed.—891 Quod P.—892 pariter regionibus P. sed præbet ex prisca lectione P. in not. præter Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. religionis V. ed. Th. Ra.—894 dulcit Voss. vet. et L. B. internovit Vind. Mus. B. 3. immiscuit Mus. B. 3. in marg.—896 quo edd. vulg.—897 in tedui corpore Voss. emend. in tæda cum corpora P. Gryph. Nard. Bas. in tæda corpori V. marg. 1. in corpora Vind. fr. inde corporibus Mus. B. 3. in tæda corpora Cant. inde ad corpora Mus. B. 1. Voss. vet. rideda corpora Vind. quom tedai corpori vulg.—898 Edescunt Mus. B. 1. quod P. Voss. vet. et L. B. quia vulg. quæ V.

NOTÆ

stuppis, lychnis, et aliis rebus ejusmodi admotis. Sic enim salient fontes aquæ dulcis e medio mari ; namque semina dulcis aquæ sursum erumpentia simul coeunt, et rivum dulcis aquæ salientis faciunt, ita et illa ignis semina sursum elata coeunt, et ignem facile concipiunt. Sic etiam recens extinctum ellychnium, si candela accensæ, aut igni admoveatur, iterum facile ardet et accenditur, antequam tetigerit flammam.

889 Vis] Supp. seminum illorum ignis erumpentium per medias fontis aquas.

Conciliare [conciliari] Cogi, congregari.

890 Quod genus] Cujus generis. Sic v. 479. II. 194. &c.

Indu [Endo] H. e. in. Sic IV. 773.

Funs, dulcis aquai, &c.] Qualis est Arethusa, quæ non quidem in mari, sed in extrema Sicilia est. Plin. II. 101. ' Quidam fontes odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum.'

891 Scatit] A verbo scato, is, teritiæ conjug. Dicitur et scateo, es, secundæ conjug. vs. 896.

896 Quæ [Quo] Ad quam stuppam.

898 Ardescunt] Supp. stuppæ, et tæda.

Semina habent ignis stuppæ, tedæque, tenentes.

Nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum

900

Nuper ubi exstinctum admoveas, adcondier ante,

Quam tetigit flammam; tedamque pari ratione?

Multaque præterea, prius ipso tacta vapore

Eminus ardescunt, quam conminus inbuat ignis.

Hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandum est.

905

Quod super est, agere incipiam quo foedere fiat

Naturæ, lapis hicc' ut ferrum ducere possit,

Quem Magneta vocant patrio de nomine Graiei,

plura primordia ignis pariter ac lampades, quæ continent stuppas. Num cernis quoque, cum applicas ad faces nocturnas ellychnium recenter restinctum, illud ardescere priusquam contigerit ignem? nonne lampada simili modo? Deinde plures res contactæ ipso igne procul accenduntur, antequam ignis prope perfundat illas. Credendum est ergo idipsum etiam evenire in ipso fonte. Quod reliquum est, aggrediar dicere, qua lege naturæ fiat ut lapis ille, quem Græci appellant magneta de

ed. Mus. B. 3.—900 *ut pro ad V. marg. 1. lumine Vind. fr. limina Mus. B. 1. linum V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. lychnum P. O. lumen Vind. Mus. B. 3. linum Cant.*—901 *admoveas Cant. amoreus Ferr. V. ed. Th. Ra.*—903 *tactu V. ed. Th. Ra.*—905 *fatendum est Gassend.*—907 *lapsi V. ed. Vind. Th. Ra. Vind. fr.*—908 *Quam*

NOTÆ

899 *Tenentes*] Supp. semina ignis. Porro 'Tenentes habent,' h. e. tenent et habent.

901 *Accendier*] Poëtice pro accendi.

903 *Vapore*] Igne, calore.

904 *Imbuat*] Metaphora est ab aquis ad ignem. Sic v. 595.

906 *Quod super est, agere, &c.*] His 182. vss. h. e. ab h. vs. 906. ad vs. 1088. disputationem instituit de magnete. His autem 4. vss. prioribus ait Poëta se dicturum de virtute magnetis, quam unam agnoscit, licet duplex distinguatur: altera, qua ferrum trahit ad se: altera, qua et se et ferrum dirigit versus polos mundi, de qua utraque jam nos infra dicemus. Porro nomen illius explicat, vultque Magneta dici a Magnesia, quæ regio est Lydiæ apud Græcos, ubi primum inventus fertur is lapis. Nos illum

dicimus patrio nomine Amantem, *Aimant*: forte respicientes ad illud, quod Orpheus cecinit de magnete apud Claud. in carm. XLVIII. nempe ferrum deduci ad magneta, ut sponsam ad sponsi amplexus: 'Pronuba fit natura Deis, ferrumque maritat Aura tenax . . . . Flagrat anhela silex, et amicam saucia sentit Materiem, placidosque chalybs cognoscit amores . . . . Jam gelidas rupes, vivoque carentia sexu Membra feris: jam saxa tuis obnoxia telis, Et lapides suus ardor agit, ferrumque tenetur Illecebris,' &c. Aristoteles vocat illum simpliciter λίθον lapidem, per excellentiam: quidam Herculeum, vel quod Hercules repererit illum primus; vel ab urbe Heraclea, ubi repertus dicitur; vel a vi, qua pollet.

908 *Graiei* [*Gra*I] Graii, Græci.

Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.

Hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam 910

Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se :

Quinque et enim licet interdum, pluresque, videre,

Ordine demisso, levibus jactarier auris,

patrio vocabulo, quoniam natus sit in patriis regionibus Magnetum, queat attrahere ferrum. Mortales admirantur hunc lapidem; nimirum quia plerumque facit catenam ex annulis ferreis appendentibus ex seipso. Namque cernere est aliquando quinque, et plures etiam, ejusmodi annulos pendentibus ex illo agitari levibus flatibus.

Mus. B. 3.—909 *fit* Vind. Mus. B. 3.—911 *anellis* P. O. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—912 *Qui neque enim* Vind. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *Quinque enim* O. *Qui neque et eum* Vind. fr. *Quin quoque enim* Cant. *plures* P. O. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra.—913 *demisso* P. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *demissos* vulg. *lenibus* Vind. Mus. B. 3. Ferr. *latarier* Mus. B. 3. *hamis*

NOTÆ

910 *Hunc homines, &c.*] His 7. vss. seqq. notat primam præcipuam magnetis virtutem. Trahit enim quinque aut plures etiam annulos ferreos alios aliis adhærentes. Itaque videtur tantum disputare de I. virtute magnetis, quæ est attractrix; de II. quæ est directrix nihil agit. Scilicet nihil apud antiquos disputatum videtur de hac vi posteriori. Recentiores enim tantum fuere, qui de ea quæsierint aliquid, ex quo usus acus magneticæ repertus est, nempe paulo ante quinque sæcula, ann. MCC. Quo tempore hanc inventionem commendavit Guyotus Provincens poëta Gallus, Marinetam indigitans. Hinc ad extremum unum illius acus ubique etiam apud barbaras nationes applicatur lilium Galliarum insigne. Quidam igitur opinati sunt hanc magnetis vim directricem pendere a cæli polis. Alii ab uno polo Arctico. Cardanus a cauda Ursæ. Cartesius a nescio quo ultra cælum tractario puncto. Frencastorius a montibus quibusdam magneticis sub polo Arctico. Guilielmus Gilbertus ab ipsa met terra, quæ, ut ingens magnes,

magneta ipsum quasi parvam terram, et ferrum quasi ejus prolem, in nativum situm, hoc est, in Boream et Austrum conformet. Quod spectat ad I. magnetis virtutem, quæ tractrix est, jam cum Lucretio sigillatim disseremus ex Epicuri doctrina, si prius pauca præfati fuerimus de Veterum nonnullorum opinione. Thales, Aristoteles, et Hippasus primum opinati sunt referendam esse vim illam in magnete tractricem ad animam, qua præditus sit. Verum non constat quas manus, quosve sensus huic lapidi Natura dederit. Cardanus innuit esse tantum nutritionis quandam appetitum, quo magnes ferrum corripit; quod et Claudianus cecinit Epigr. 'Ex ferro meruit vitam, ferrique rigore Vescitur; has dulces epulas, hæc pabula novit.' Et Diog. Apoll. lib. II. Nat. Q. c. 23. dum censuit humiditatem esse in ferro, quam siccitas magnetis depasceret. Nonnulli recurrunt ad sympathiam, et ad virtutem occultam. Superest ut Epicuri, Democriti, et Lucretii proponamus opinionem, de qua jam.

913 *Jactarier*] Poëtice pro jactari.

Unus ubi ex uno dependet, subter adhærens ;
 Ex alioque alius lapidis vim, vinclaque, noscit : 915
 Usque adeo permanenter vis pervaleat ejus.

Hoc genus in rebus firmandum est multa prius, quam
 Ipsius rei rationem reddere possis ;
 Et nimium longis ambagibus est adeundum :
 Quo magis adtentas aureis, animumque, reposco. 920

Principio, omnibus a rebus, quasquomque videmus,
 Perpetuo fluere, ac mitti spargique, necesse est
 Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacescant ;
 Perpetuoque fluunt certis ab rebus odores :

bus venti, cum unus annellus pendeat ex altero, cui subter annectitur, et alius agnoscit virtutem et nodos lapidis ex alio : adeo virtus illius peremittere valet in unum ex alio. Multa ostendenda sunt in rebus ejus generis, antequam queas afferre causam hujusce rei ; et procedendum est per multas nimis circuitiones ; quapropter eo magis postulo aures attentas, et mentem docilem. Primum oportet ut confitearis corpuscula continuo jaci, et decidere a rebus omnibus, quas cernimus ; quæ corpuscula percutiant oculos et exasperent aspectum ; et ut odores continuo manent ab

//////////

Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl.—914 *ubi corno* V. ed. Bodl. *super* Vind. Voss. vet. Mus. B. 3. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. *super* O. *aderens* Vind. fr. *ad hærtas* V. ed. Bodl. Th. Ra.—915 *altoque* Vind. V. ed. Voss. L. B. Vind. fr. O. Ferr. Th. Ra. *lapidisum* Vind. *cundaque* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. *vinciaque* Vind. fr. *vim vinclaque* desunt Mus. B. 1.—916 *permanant et* P. Ald. sed corr. P. in not. *permanat* et Ferr. V. ed. Th. Ra. *permanenter* Vind. *permetur* Vind. fr. *prævalet* P. *percolat* Benth. *permanenter vis* per desunt Mus. B. 1. *permanat enim semper valet et vis* Mus. B. 3.—917 *priusque* V. ed. Th. Ra.—918 *rei* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *reii* vulg.—921 *ab rebus* Nard. *quæcunque* P. Ald. *qua cunque* V. ed. Th. Ra.—922 *mitti fateare* P. Gif. Delph. Cout. Lamb. Gassend. Ald. *miti sparaque* Vind. *micis parciq*ue V. ed. Th. Ra. *micis partique* Ferr. *mitis pariterque* O. *miti sparciq*ue Vind. fr. *mitti patique* Mus. B. 1. *mitis parciq*ue Mus. B. 3.—923 *aquæ* Vind. O. Vind. fr. *visus* Cant.—924 *fluant* P. Ald. *rebus obortu* Mar.—925 *e fluviiis* P. Ald. *de fluviiis* V. ed. Th. Ra. *præpositio* deest Vind. Mus. B. 3. Vind. fr. *sole et* Mus. B. 3.—

NOTÆ

917 *Hoc genus in rebus, &c.]* Priusquam rem explicet Lucretius prævia quædam præmittit. His itaque 4. vss. præfatur se rem altius repetiturum.

[Hoc genus] Hujus generis, hujusmodi ; supp. in rebus. Sic vs. 890. et alibi.

[Firmandum est multa] Hellenismus, pro firmanda sunt multa. Sic l. 139. et alibi passim.

921 *Principio omnibus, &c.]* His 15. vss. præmittit l. effluere continuo corpuscula quædam ex rebus omnibus. Quod quidem jam supra iv. 217. et seqq. docuerat. Scilicet id inculcatum esse vult ob insignem difficultatem jam solvendam.

923 *Corpora, quæ feriant, &c.]* Hi 13. vss. positi sunt iv. 217. et seqq. Consule nostras ibid. annotationes.

Frigus ut a fluviis, calor a sole, æstus ab undis 925
 Æquoris, exesor mœrorum litora propter:
 Nec variei cessant sonitus manare per auras.
 Denique, in os salsi venit humor sæpe saporis,
 Quom mare vorsamur propter; dilutaque contra
 Quom tuimur misceri absinthia, tangit amaror. 930
 Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
 Fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.
 Nec mora, nec requies, inter datur ulla fluundi;
 Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
 Cernere, odorari, licet, et sentire sonare. 935

Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res
 Commemorare, quod in primo quoque carmine claret.
 Quippe et enim, quamquam multas hoc pertinet ad res
 Noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
 Qua de disserere adgredior, firmare necesse est; 940
 Nihil esse in promptu, nisi corpus mixtum in inani.

certis rebus; veluti frigus a fluminibus: calor a sole: æstus ab aquis maris, qui corradit mœnia, quæ sunt juxta maris littora: neque etiam diversi sonitus desinunt pervenire ad aures: demum vapor saporis salsi plerumque pervenit in os, ubi sumus juxta pelagus: et ubi cominus videmus absinthia dilui, et misceri, amaritudo illorum pervenit etiam ad nostras nares. Adeo verum est quod res quæque mittitur perpetuo a cunctis rebus, et fertur ex omni parte in omnes partes. Neque pausa, neque quies ulla conceditur intermanundi. Siquidem sentimus continuo, ac possumus perpetuo videre res omnes, et olfacere; et audire sonum. Jam iterabo dicere quam raro corpore res cunctæ consent, quod etiam patet in primo libro hujusce poematis. Namque etiamsi spectet ad plurimas res cognoscere istud, sed præsertim extemplo ad hanc ipsam materiam, de qua suscipio disputare, tamen oportet confirmare nullam rem palam existere, nisi sit corpus intermixtum inani.

~~~~~

926 *exesor* Mus. B. 1.—927 *aureis* edd. vulg.—928 *mœr* pro *in os* O. Mus. B. 1. 3.—930 H. vs. et seq. in lib. vet. omn. præter P. inseruntur post vs. 935. *amara* Vind.—935 *sonorem* edd. vulg. *sanare* Bas. marg.—937 *dare* Vind. Voss. vet. et L. B. *clare* Vind. fr. Mus. B. 3. *dixi* pro *claret* Mus. B. 1. V. marg. 1.—938 *partium* pro *pertinet* V. ed. Th. Ra.—941 *in Wakef.* ex conj. *mixtum corpus inani* P. O. Mus. B. 1. et edd. vulg. *corpus mixtum inani* V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Gif. Par. Delph. *corpus injectum inani*

NOTE

936 *Nunc omnes repetam, &c.*] His 23. vs. præmittit II. nullum esse corpus adeo solidum, quod non constet inani: hoc est, quod non inania spatiosa contineat. Quod quidem fusius jam demonstravit I. 420. et seqq.

937 *In primo carmine*] In primo li-

bro hujus carminis.

939 *Cum primis*] Inprimis. Sic I. 131. 716. &c.

941 *In promptu*] In aperto, in rerum natura, palam. Sic I. 878. III. 186. &c.

Principio, fit, ut in speluncis saxa superna
 Sudent humore, et guttis manantibus stillent :
 Manat item nobis e toto corpore sudor ;
 Crescit barba, pileique per omnia membra, per artus : 945
 Diditur in venas cibus omneis ; auget, alitque,
 Corporis extremas quoque parteis, unguiculosque.
 Frigus item transire per æs, calidumque vaporem,
 Sentimus ; sentimus item transire per aurum,
 Atque per argentum, quom pocula plena tenemus. 950
 Denique, per dissæpta domorum saxeæ voces
 Pervolitant, permanat odos, frigusque, vaposque
 Ignis : qui ferri quoque vim penetrare suëvit
 Denique, qua circum colli lorica coërcet.

Primum accidit, ut in cavernis lapides superne pendentes exsudent aqua, et distillent guttulis fluentibus. Sudor etiam fluit nobis ex omni corpore. Barba increscit, et pili crescant per membra et per partes corporis. Alimentum omne distribuitur in venas, amplificat et nutrit ultimas partes corporis, et ipsos ungues. Similiter experimur frigus, et fervidum calorem permeare per aurum, et per argentum, ubi habemus manu crateras plenos aqua calida aut frigida. Demum voces transeunt per meatus lapideos domorum : odor transit, et frigus, et calor ignis ; immo etiam omnis virtus morbi, quæ nobis venit foris, solita est transire etiam duritiem ferri, qua parte lorica circumcingit undique corpus. Et tempestates quæ oriuntur in

Vind.—943 *Sudent* Cant. in more V. ed. Th. Ra.—946 *Diditus* Lamb. et alii.—947 *unguiculasque* P. Ald. utramvis lectionem probat P. in not. *nuge oculosque* Ferr. V. ed. Th. Ra.—949 *sentimur* Mus. B. 1.—950 *plana* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. et var. lect. edit. Junt.—952 *Pervolitans* Nonius, VIII. 27. *odos* Voss. vet. et L. B.—953 *quin ferri* Cant. et edd. vulg. *suerit* P. Ald.—954 *Undique* edd. vulg. *certum* Vind. *colli* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Gryph. Nard. Bas. *coli* Vind. Gif. Par. *cæli* Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. *corii* Cant. Fab. Lamb. *coheret* Gryph. marg. P. Ald. *cohercet* Ferr.—955 *Ferrida* Creech. *vis quæcunque* edd. vulg. *vi quacunque* Sus. *vis*

NOTE

942 *Saxa superna*, &c.] Quod probavit I. 349. et seqq.

943 *Sudent humore*] Sic v. 1128. et infra vs. 1145.

946 *Diditur in venas*, &c.] Quod ostendit I. 351. et seqq.

948 *Frigus item*, &c.] Sic I. 495. et seqq.

951 *Denique, per dissæpta*, &c.] Sic I. 490.

953 *Suërit*] Supp. morbida vis vs. 595.

954 *Circum colli* [Corpus] Lamb. bene. Sensus est : Morbida vis penetrat etiam ferrum ea parte, qua lorica corpus undique circum coërcet. Hoc est, morbus etiam hominem lorica tentat et corripit ; neque enim lorica, quæ totum hominis corpus tegit et circumdat, arcere vim et causam morbi externam potest, quominus in corpus penetret. Alii *circum coli* ; coli autem circus, seu circulus, id est, pectus, venter, et la-

Morbida visque simul, quom extrinsecus insinuatur : 955

Et tempestatem, terra cœloque coortam,

In cœlum terramque remote jure facessunt :

Quandoquidem nihil est, nisi raro corpore nexum.

Huc adcedit, utei non omnia, quæ jaciuntur

Corpora quomque ab rebus, eodem prædita sensu 960

Atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.

Principio, terram sol excoquit, et facit are ;

At glaciem dissolvit, et altis montibus altas

Exstructas ningues radiis tabescere cogit :

terra, et in aëre, merito omnes exortæ e cælo et e terra subito veniunt, siquidem nihil est, quod non sit contextum corpore raro. Additur ad hæc, quod omnia corpuscula, quæ mittuntur ab rebus, non sint donata pari qualitate, neque idonea sint pari ratione cunctis rebus. Primum sol urit, et arefacit terram : sed liquefacit glaciem, et facit liquescere radiis suis nives accumulatas sursum in montes celsos.

////////

simulacrum Voss. marg. excusseris pro extrinsecus Heins. 2.—956 Nam Fab. tempestatem Vind. V. ed. Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Fab. Heins. 2. Ferr. Th. Ra. tempestates P. Mus. B. 3. et edd. vulg. tempestate in Voss. L. B. coortam O. Mus. B. 1. Cant. Fab. Heins. 2. coortæ P. Mus. B. 3. Ald. et edd. vulg. coorta reliqui.—957 remote Vind. O. Vind. fr. remotæ reliqui. in re Vind. V. ed. Th. Ra. mente Mus. B. 3. E cælo emotæ terraque repente facessunt edd. vulg. terrasque remota e jure Voss. marg. Vel ferri natura timet circumque fatiscit Fab. terrasque timet arcumque fatiscit Heins. 2.—958 non raro Vind. Voss. L. B. Vind. fr. et edd. vulg.—959 non deest Vind. Vind. fr.—961 Det quoque Mus. B. 1. fuit Mus. B. 3.—962 quo pro sol Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. excoquit Vind. fr.—963 alte edd. vulg.—964 Extinctas Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Exstructasque P. O. Mus. B. 1. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Heins. 2. nives P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Heins. 2. et Cant. sed in rasura. nubes Mus. B. 1. ningues P. in

NOTÆ

tera, quæ velut in orbem ambit et circumvenit intestinum illud, quod colum vocant.

957 *In cœlum* [*E cælo emotæ, &c.*] Lamb. bene. Ea enim mens est Poëtæ, ut et terram et cœlum ostendat esse corpora mixta inani. Sunt autem si ex iis exeant tempestates, quæ in iis fiunt. ‘Emotæ’ igitur, . e. extra motæ, ejectæ, expulsæ.

Facessunt] I. e. discedunt. Pareus vero et alii : *In cœlum terra, quæ remotæ jure facessunt.* Non male. Si enim e cælo et terra ortæ tempestates re-

deunt in cœlum et in terram, cœlum et terram corpora esse mixta inani necesse est.

959 *Huc adcedit, utei, &c.*] His 20. vs. præmittit III. corpuscula, quæ ab rebus mittuntur, non congruere rebus cunctis eadem ratione. Quod etiam demonstravit passim superioribus libris, sed præsertim lib. IV.

960 *Quomque* [*Cunque*] Tmesis vocabrili quæcumque.

962 *Facit are*] Anastrophe, pro are facit. Sic alibi passim.

Denique, cera liquefit in ejus posta vapore. 965
 Ignis item liquidum facit æs, aurumque resolvit:
 At coria et carnem trahit, et conducit in unum.
 Humor aquæ porro ferrum condurat ab igni;
 At coria et carnem mollit, durata calore.
 Barbigeras oleaster eo juvat usque capellas, 970
 Ecfluat ambrosia quasi vero, et nectare, tinctus:
 Qua nihil est homini quod amarius frundeat estu.
 Denique, amaracinum fugitat sus, et timet omne
 Unguentum; nam setigeris subus acre venenum est,
 Quod nos interdum tamquam recreare videtur. 975
 At contra nobis cœnum teterrima quom sit
 Spurcicies, eadem suibus hæc munda videtur,

Demum cera posita ad calorem illius liquefit. Ignis similiter liquefacit æs, et dissolvit aurum: verum ducit et contrahit in unum coria et carnem. Liqueor etiam aquæ indurat ferrum candens ab igne: verum emollit coria et carnem, quæ condurata sunt ab igne. Oleaster adeo delectat capras, quæ gerunt barbam, veluti si imbutus ambrosia et nectare fluat: verum nihil est, quod sit magis amarulentum homini, quam folia hujus arboris. Tandem sus fugit amaracinum, et metuit omne unguentum; namque id est virus asperum suibus, qui gerunt setas: quod tamen aliquando videtur veluti juvare nos ipsos. Contra vero, cum lutum sit nobis sordidissima sordes, hæc eadem sordes videtur grata suibus, ita ut toti se versent in

not.—965 *liquefit* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. *liquescit* reliqui. *in ignis posta* Gryph. marg. Bas. marg. P. *in nis posita* V. ed. Th. Ra.—966 *facile æs* P. O. Mus. B. 1. Ferr. Ald. V. marg. 1. *facilies* V. ed. Th. Ra. *facere æs* Cant.—967 *Ac* O. Mus. B. 1.—969 *Et* V. ed. Ac O. Mus. B. 1.—970 *celaster* Voss. L. B. *connat* pro *eo juvat* V. ed. Th. Ra. *eo vivat* Ferr.—971 *Epluat* Vind. fr. *Diffluat* edd. vulg. *ambrosiam* P. O. Ald. *ambrosias* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. *et nectaretintus* Vind. *et nectar et nitus* V. ed. *et nectar et intus* Mus. B. 1. O. Ferr. Th. Ra.—972 *At* P. Ald. ed edd. vulg. *Quo* Cant. *inarius* Vind. *marine* Vind. fr. V. ed. Th. Ra. *in majus O. in arvis* Voss. vet. et L. B. Ferr. *magis* Mus. B. 3. hoc vocab. et seq. desunt Mus. B. 2. *fronde ac* V. ed. Th. Ra. Vind. fr. *fronde hac* Voss. marg. *estu* Mus. B. 3. *exstet* reliqui.—973 *maricinum* Vind. Cant. *maricum* V. ed. Th. Ra. *amaricum* Ferr. *maracinum* Vind. fr. *maritimum* Mus. B. 1. 3.—974 *subis* V. ed. Th. Ra. *suïs* Mus. B. 1. *suibus* Mus. B. 3.—976 *cœni* Mus. B. 1. O.—977 *suibus hæc munda* Gryph. Nard. Bas. *subus hæc res munda* edd. vulg. *hæc jucunda* P. Mus. B. 3. Delph. Cont. Heins. 2. Ald. *hæc munela* V. ed. Th. Ra. *civunda* Voss. L. B. *hæc tam munda* O. Mus.

NOTÆ

- 965 *Posta*] Syncope, pro *posita*. 973 *Amaracinum*] Unguentum ex
 968 *Igni*] Pro igne: sic alibi pas- Amaraco factum.
 sim, 974 *Subus*] Suibus. Sic vs. 977.
 970 *Barbigeras Oleaster, &c.*] Capræ 977 *Munda* [*jucunda*] Qua de re
 enim frondibus amaris et salicibus vide Plin. VIII. 15.
 delectantur.

Insatiabiliter totei ut volvantur ibeidem.

Hoc' etiam super est, ipsa quam dicere de re
Adgredior, quod dicundum prius esse videtur. 980

Multa foramina quom variis sint reddita rebus.

Dissimili inter se natura prædita debent

Esse, et habere suam naturam quæque, viasque.

Quippe et enim variei sensus animantibus insunt,
Quorum quisque suam proprie rem percipit in se. 985

Nam penetrare alio sonitus, alioque saporem

Cernimus e succis, alio nidoris odores.

Præterea, manare aliud per saxa videtur,

Atque aliud lignis: aliud transire per aurum;

Argentoque foras aliud, vitroque, meare; 990

(Nam fluere hac species, illac calor ire, videtur;)

cadem sine satietate. Illud quoque restat, quod videtur esse præmittendum, antequam incipiam loqui de ipsa materia, quam tracto; nimirum, quoniam multi meatus dati sunt diversis rebus, ii debent esse donati dispari natura inter se, et singuli debent habere suam naturam, et suas semitas. Namque diversi sensus redduntur animalibus, quorum animalium singuli sensus recipiunt in se rem sibi idoneam. Etenim videmus sonos permeare per alias vias; et saporem, qui mittitur e succis, per alias vias. Deinde res alia videtur fluere per lapides, et alia videtur penetrare per ligna, alia per aurum; et alia videtur transire extra per argentum, alia per vitrum; namque imago videtur transire per hoc posterius, et calor per illud prius; et res alia videtur transire velocius per

~~~~~

B. 1.—978 *tuti* Gryph. marg. Bas. marg. P. *volnerantur* V. ed. Th. Ra. —979 *quia pro quam* P. Gryph. marg. Ald.—984 *variis* P.—985 *prope præcipit* V. ed. Th. Ra.—986 *alia s. aliaque* Lamb. et edd. vulg. *alio sonituque* Mus. B. 1. *alios sonitus* Mus. B. 3.—987 *alia* Lamb. et edd. vulg. *nidores* Vind. V. ed. Th. Ra. Post hunc vs. vss. 994. 995. collocantur in P. Vind. Gryph. Nard. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. atque in sex posterioribus exempl. suo loco repetuntur.—988 *Propterea* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *manere* Vind. Nos sequimur Voss. vet. et L. B. sic ponentes vs. 995. qui vs. 988. est vulgariū editionum, et in scriptis omn. exempl. vss. 993. 994. comitari solet. Wakef.—989 *lignis* Voss. vet. et L. B. *tignis* P. O. Cant. *ignis* V. ed. Mus. B. 3. *per ligna* vulg.—990 *intro* Vind. *intus* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3.—991 *illas* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *color* Cant. *ille videtur* Gassend.—992

NOTÆ

978 *Ibeidem*] In eodem cœno, in eadem spurcitie.

979 *Hoc' etiam super est* [*superest*] &c.] His 17. vss. præmittit iv. in rebus cunctis varia esse spatiola seu foramina dissimilium figurarum. Unde nec eadem quibuslibet queunt apta esse. Quod variis confirmat exemplis, et

quod antea demonstravit II. 381. 389. 682. et iv. 597. 635. et 674. &c.

987 *E succis*] Supp. effluentem. Vel, e succis, i. e. succorum; sicut jam postea, 'nidoris odores,' pro e nidore.

991 *Hac*] Nempe, per vitrum.

Illac] Nempe, per argentum.

Atque aliis aliud citius transmittere eadem.

Scilicet id fieri cogit natura viarum,

Multimodis varians, ut paullo ostendimus ante,

Propter dissimilem naturam, textaque, rerum. 995

Quapropter, bene ubi hæc, confirmata atque locata,

Omnia constiterint, nobis præposta, parata;

Quod super est, facile hinc ratio reddetur, et omnis

Causa patefiet, quæ ferri perliceat vim.

Principio, fluere e lapide hoc permulta necesse est 1000

Semina, sive æstum, qui discutit aëra plagis,

candem viam, quam aliæ res. Nimirum natura foraminum, quæ diversis modis mutatur, facit id fieri, veluti demonstravimus paulo antea, ob disparem naturam, et contexturas dissimiles rerum. Quamobrem cum hæc omnia fuerint nobis bene probata, et posita, et præparata, et præmissa, postea haud difficile ratio offerretur ejus rei, quæ restat, et omnis causa manifesta erit, quæ scilicet attrahat naturam ferri. Primum id necessarium est, nempe plurima corpuscula emanare e lapide magnetico, vel potius turbam corpusculorum, quæ dissipat ictibus aëra omnem, qui

Detque Mus. B. 1. eandem P. Gryph. Ald.—994 variant Mus. B. 1. 3. Cant. varias Mus. B. 3. in secundo loco.—996 bone P. V. ed. Th. Ra. Ald. at locata V. ed. Th. Ra.—998 huic P. V. ed. Th. Ra. reddet Vind. redditur et V. ed. Th. Ra. omnes Vind. fr.—999 fieri V. ed. Th. Ra. perliceat vim Vind. Mus. B. 1. pelliciat vim vulg. perlicet arcum P. in not. V. marg. 1. perlitratum V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. perliceatum Voss. vet. et L. B. pelliceat vim O. Cant. pelliceat tum Mus. B. 3.—1000 et lapide Ferr.—1001 destinat V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

992 *Eadem*] Supp. via.

994 *Ostendimus ante*] Lib. II. et lib. IV.

995 *Textaque, rerum*] Texturasque rerum. Sic alibi, 'clausa domorum,' 'strata viarum,' &c.

996 *Quapropter bene ubi, &c.*] His 4. vss. concludit et monet, his præmissis rebus, bene intelligi posse, quo modo et qua ratione fiat, ut magnes trahat ferrum. Quod quidem jam explicaturus est.

997 *Præposta*] Præposita, h. e. præmissa.

1000 *Principio, fluere, &c.*] His quatuor ita præmissis jam aggregitur dicere causam, seu modum, quo magnes ferrum attrahit, ferrumque vicissim ad magnetem fertur. Itaque

his 15. vss. docet 1. multa corpuscula effluere tam ex magnete, quam ex ferro, plura tamen et potentiora ex magnete. Quo fit, ut aër semper longe magis discutiatur circa magnetem, quam circa ferrum inania spatia creentur. Et quia, cum ferrum collocatur intra discussi aëris sphaeram, ut aiunt, multum inanis inter ipsum et magnetem intercipitur, tunc fit, ut corpuscula ferri liberius ferantur in eam partem, ac proinde versus magnetem; nequeant vero majore copia contendere, quin pelliciant simul coherentia corpuscula ferri, atque ideo totam ipsam ferri massam.

Lapide hoc] Nempe magnete.

1001 *Æstum*] Turbam confusam, copiam ingentem.

Inter qui lapidem ferrumque est quomque locatus.
 Hoc ubi inanitur spatium, multusque vacefit
 In medio locus; ex templo primordia ferri
 In vanum prolapsa cadunt conjuncta, fit utque 1005
 Annulus ipse sequatur, eatque ita corpore toto.
 Nec res ulla magis, primoribus ex elementis
 Indupedita suis, arte connexa cohæret,
 Quam validi ferri naturæ frigidus horror:
 Quo minus est mirum, quod dicitur; ex elementis 1010
 Corpora si nequeunt, de ferro plura coorta,
 In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur:
 Quod facit; et sequitur, donec pervenit ad ipsum

positus est inter lapidem magneta et ferrum. Cum autem is locus vacefit, et plurimum spatium inanitur in medio, subito semina cohærentia ferri decidunt et labuntur in vacuum spatium, et accidit ut ipse annulus ferreus subsequatur, et sic feratur toto corpore. Neque res ulla est, quæ magis stricte contexta connectatur implicata ex suis primis primordiis, quam gelidus rigor naturæ ferri solidi cohæret. Quapropter eo minus est mirandum, quod paulo supra docuimus, si corpuscula plurima nata ex ferro non possunt mitti in spatium vacans, quin ipse annulus subsequatur; quod revera ipse facit, et subsequitur usquedum jam contingat ipsum

Bodl. sive et seqq. omn. vocab. versus desunt Mus. B. 3.—1003 *inaniter* V. ed. O. Th. Ra. *multisque* P. Ferr. *vacescit* V. ed. Bodl. Th. Ra. *vacuefit* Hav. ex Carrione. *rarefcit* V. marg. 1. 2. *laccessit* Mus. B. 3. et in ora codicis, 'Alii *rarefcit*.'—1001 *ferre* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1.—1005 *In vanum* Cant. Delph. *In vacuum* vulg. *cadant* Gif. Par. Heins. Mar. *commenta* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *prolapsa* Voss. vet. sed *conjuncta* in marg. *ut qui* P. Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *ut quin* legendum censet P. in not.—1007 *ex* deest Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Vind. fr. *tunc pro ex* Cant. *aliementis* V. ed. Th. Ra.—1009 *humor* Mus. B. 1.—1010 *paullo diximus ante* edd. vulg.—1011 *sive queunt* Vind. Mus. B. 1. *e ferro* P. Vind. fr. Cant. Ald. Voss. marg. *re-ferre* Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *te ferro* O. *deferri* Mus. B. 1. *te ferre*

NOTÆ

1002 *Inter qui, &c.*] H. e. quicumque locatus est inter lapidem et ferrum. Sic vs. 831.

1003 *Vacefit*] Vacuus fit. Sic vs. 965. et infra vs. 1005.

1005 *Fit utque*] Et fit ut.

1006 *Annulus*] Supp. ferreus: hoc est, ipsum ferrum.

1007 *Primoribus ex elementis*] Ex primis corpusculis, e primordiis. Sic

II. 313.

1008 *Indupedita* [*Endopedita*] Vel *Indupedita*; h. e. impedita. I. 241. II. 101.

1009 *Quam validi, &c.*] Periphrasis; h. e. quam ferrum validum.

1013 *Quod facit*] Nempe ferrum sequitur sua corpuscula exeuntia in vacuum, donec adhæreat totum magneti.

Jam lapidem, cæcisque in eo compagibus hæsit.

Hoc fit idem cunctas in parteis; unde vacefit 1015

Quomque locus, sive ex transvorso, sive superne,

Corpora continuo in vacuum vicina feruntur:

Quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa

Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.

Huc adcedit item, qua re queat id magis esse: 1020

Quod simul a fronte est anelli rarior aër

lapidem magneticum, et adhæsit ei per vincula, quæ non cadant sub sensus. Illud etiam accidit, nimirum corpuscula proxima ferri subito eunt in vacans spatium in omnes partes, ex quibus omnis ipse locus inanitur, seu ex obliquo, seu ex alto. Namque jactantur ictibus ex alia parte, neque ipsa queunt attollere se in flatus aërios sursum ex seipsis. Ad hoc etiam additur, cur id possit potius esse, nimirum quod, ubi primum aër magis rarefactus est a capite anelli ferrei, et spatium fac-

////////

Mus. B. 3.—1014 *cæcis in eo* Heins. 2. *cæcisque in eis* P. Ald. *cæcis quin eo* Vind. O. Mus. B. 3. *cæcis qui nec* V. ed. Th. Ra. Bodl. Ferr. *compagibus* Cant. *compagibus* vulg. *hæret* Gassend.—1015 *idem* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *item* reliqui, *partibus et i super a scripto in cunctas* Mus. B. 1. *vacecit* Vind. O. *hærescit* V. ed. Th. Ra. Bodl. *rarecit* V. marg. 1. 2. *rarefit* Mus. B. 3. vid. vs. 1003.—1016 *sine* Mus. B. 3. *ex deest* O. et Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. e Cant. Heins. 2.—1017 *vacina* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. *nativa* O. V. marg. 1. *votiva* Mus. B. 1.—1018 *agitatur* Cant. *plugit* Vind. V. ed. Th. Ra. Vind. fr.—1020 *Hoc* Bas. *queat ad Ferr. qui ad* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Vs. 1031. hunc versum in vulg. edd. sequi solet; nos ad stationem, quam habet in codd. Voss. vet. et L. B. amandavimus. *Wakef.*—1021 *simil a* Vind. *simili* V. ed. Th. Ra. *simila* Ferr. *simul ac* Gif.

NOTE

1014 *Cæcis compagibus*] Vinculis, quæ sub sensus nostros non cadunt. Sic passim vocat cæcas atomos, quæ fugiunt oculos.

1015 *Hoc fit idem* [item] &c.] His 5. vss. quia ferrum tendit indiscriminatum, sursum, deorsum, transversum, et in quamcumque partem, prout ad magnetem apponitur, interea docet id fieri non posse, nisi ob inductum vacuum, in quod corpuscula ferri, alioquin deorsum solum prolabantia, ferantur indiscriminatum.

1016 *Quomque* [Cunque] Tmesis, undecunque.

1018 *Aliunde*] Nempe ab inducto vacuo. Neque enim sponte sua sursum fertur ferrum, cum sit grave ac

ponderosum.

1019 *In auras*] In aëra, sursum.

1020 *Huc adcedit item, &c.*] His 12. vss. docet etiam adjuvari motum illum ferri ab aëre, ob continuam ipsius agitationem. Et primum quidem ab aëre exteriore, qui, cum semper urget, et quidem vehementius ex ea parte, qua copiosior est, non possit non impellere ferrum in quam partem est parciore seu inanior, utpote versus ipsum magnetem.

1021 *Simul*] Simul atque; statim atque.

A fronte] A parte anteriore.

Annulli] Annuli ferrei; h. e. ferri. Sic vs. 1006. *annulum* pro *ferrum* usurpavit.

Factus, inanitusque locus magis, ac vacuatus;
 Continuo fit, utei, qui post est quomque locatus
 Aër, a tergo quasi provehat, atque propellat.
 Semper enim circum positus res verberat aër; 1025
 Sed tali fit utei propellat tempore ferrum,
 Parte quod ex una spatium vacat, et capit in se.
 Hic tibi, quem memoro, per crebra foramina ferri
 Parvas ad parteis subtiliter insinuatus,
 Trudit, et inpellit: quasi naves velaque ventis, 1030
 Hæc quoque res adjumento, motuque, juvatur.
 Denique, res omnes debent in corpore habere
 Aëra, quandoquidem raro sunt corpore, et aër

tum est magis vacans, atque vacuum, statim accidit, ut aër omnis, qui positus est a tergo illius annelli, veluti propulset et promoveat a tergo ipsum. Etenim aër circumlocatus semper agitat res ipsas. Verum accidit præsertim ut eo tempore propulset ferrum, eo quod locus vacet ex una parte, et recipit illud in seipso. Postquam vero iste aër, de quo loquor, intromissus est leviter ad intimas partes ferri per frequentes ejusdem ferri meatus, protrudit et pulsat illud, veluti ventus tradit et impellit navim et carbasa, et res ipsa etiam adjuratur auxilio et motu. Tandem res cunctæ debent continere in suo corpore aëra, quoniam constant corpore

Nard. Bas. avelli Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra.—1022 *magnis* Vind. Vind. fr.—1023 *ut* Vind. Ferr. Th. Ra. V. ed. *potest* Vind. Ferr. Th. Ra. V. ed. Mus. B. 1. H. vs. in Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. post vs. 1030. *locatus est*.—1024 *Erut ergo* Cant. V. ed. Th. Ra. *Errat ergo* Ferr. *Is a tergo* Vind. fr. H. vs. *deest* Vind. *provehit atque propellit* Heins. 2. V. marg. 1.—1025 *reherat* Cant.—1026 *utei* *deest* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Post hunc versum vacat duorum spatium Mus. B. 3.—1028 *Hic ubi* Vind. fr. *ferri est* quidam.—1029 *Pronas* P. V. ed. Gryph. Nard. Bas. Mar. Ferr. Th. Ra. Ald. *Privas* Gif. Par. Delph. Benti. *Primas* Lamb. Gassend.—1030 *naves* Wakef. ex conj. *navem* P. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Ald. *navim* vulg. *avem* Vind. *annem* V. ed. Th. Ra. *ventis* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Cant. *ventus* vulg.—1031 Hunc versum suspectum habent Lamb. et Benti.—1033 *rarescunt* P. Gryph. marg. V. marg. 1. Ald. *rare sunt* V. ed. Th. Ra. *corpora* V. ed. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. P. V.

NOTÆ

1025 *Semper enim, &c.*] Quod docuit iv. 931.

1027 *Capit in se*] H. e. Spatium vacuum, sen locus vacuatus a magnete recipit in se ferrum.

1029 *Parras* [*Privas*] Intimas, interiores. III. 390. iv. 261. &c.

1030 *Quasi naves* [*navim*] &c.] Supp. impellit. Sic iv. 895.

1032 *Denique, res omnes, &c.*] His 8. vs. docet etiam motum ferri adjvari ab aëre interiore, qui pari ratione, cum semper agitet res cunctas, impellit et movet ferrum ipsum, et præcipitat illud in eam partem, in quam jam fertur, et quæ jam facta est inanior.

Omnibus est rebus circumdatus adpositusque.

Hic' igitur, penitus qui in ferro est abditus, aër 1035

Sollicito motu semper jactatur, eoque

Verberat annellum, dubio procul; et ciet intus

Scilicet: atque eodem fertur, quo præcipitavit

Jam semel, et vacuum partem in conamina sumpsit.

Fit quoque, ut a lapide hoc ferri natura recedat 1040

Interdum: fugere, atque sequi, consueta vicissim.

Exsultare etiam Samothracia ferrea vidi;

Ac ramenta simul ferri furere intus ahenis

In scaphiis, lapis hic Magnes quom subditus esset:

rarefacto, et aër circumseptus est adhærens cunctis rebus. Ergo ille aër, qui intrinsecus latet in ferro, agitur irrequieta mobilitate perpetuo, et percutit sine dubio annulum ferreum eodem motu; et nimirum movet illud intrinsecus; et ipse annulus procedit in eandem partem, in quam ipse jam semel detrudit seipsum, et in eam partem inanem, in quam ipse cepit suos conatus. Accidit etiam, ut natura ferri remeet ab hoc lapide magnetico, quippe quæ solita sit aliquando sequi, et aliquando evitare illum alternatim. Et vero vidi annulos ferreos a Samothracia asportatos et una ramenta ferri exsilire et agitare sese intus in pelvibus æneis,

////////

marg. 1. ut pro et Gryph. marg. P. V. marg. 1. Ald.—1034 H. vs. et seq. de sunt Voss. L. B.—1035 in deest O. et pro est Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra.—1038 Deest Vind. atque deest P. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. eudem O. Mus. B. 1. illo edem Vind. fr.—1039 vacuum V. ed. Bodl. Th. Ra. quamquam in partem edd. vulg. partem in vacuum Voss. vet. et L. B. Gif. Par. Delph. Cout. Gassend. P. V. marg. 1.—1040 huc O. deest V. ed.—1041 ac V. ed. Ferr. Th. Ra.—1042 ferrendi V. ed. Th. Ra.—1043 Ac ramenta Mus. B. 1. Ramenta O. Ferr. Ferramenta Mus. B. 3. Et ramenta reliqui. alienis Mus. B. 3. Cant.—1044 scaphis Vind. Mus. B. 3. Magne cum Vind. Cant.

NOTÆ

1036 *Sollicito*] Sic r. 344.

1037 *Annellum*] Ferrum, vs. 1006. 1021.

1038 *Eodem*] In eundem locum.

Præcipitavit] Supp. se annulus.

1039 *Vacuum partem in*] H. e. in partem aëris jam factam inanem, ob corpuscula educta et abstracta a virtute magnetis: vs. 1000, not. et vs. 1003. et seqq.

Conamina sumpsit] H. e. ire cœpit.

1040 *Fit quoque, a lapide, &c.*] His 14. vss. docet interim cur ferrum, quod lapidem magnetem sequi consuevit, eum tamen fugiat ære interposito. Expectum autem se ait Po-

ëta ac vidisse ferreos annulos et ramenta ferri in lebetes æreo posita exsilire ac surgere, quasi fugiant a magnetē, qui lebeti subditus est. Id vero fieri respondet, eo quod ferrea illa segmenta, ferreique annuli opplentur aëris afflatu; unde fit ut adveniens magnetis æstus, seu affluxus, repariat omnia plena, nec habeat, quo tranet.

1042 *Samothracia ferrea*] Ferreos annulos a Samothracia dictos, ubi primum fieri cœpti sunt; qui erant pervii et cassi, ubi amuleta condebantur.

1044 *In scaphiis*] In vasis amplis.

Usque adeo fugere a saxo gestire videtur 1045
 Ære interposito; discordia tanta creatur:
 Propterea, quia nimirum prius æstus ubi æris
 Præcepit, ferrique vias possedit apertas;
 Posterior lapidis venit æstus, et omnia plena
 Invenit in ferro: neque habet qua tranet, ut ante: 1050
 Cogitur obfensare igitur, pulsareque fluctu
 Ferrea texta suo: quo pacto respuit ab se,
 Atque per æs agitat, sine eo quod sæpe resorbet.
 Illud in hiis rebus mirari mitte, quod æstus

ubi hic lapis magnes positus erat subter: adeo videtur lætari recedere a ferro cum æs interponitur; et adeo tanta inimicitia nascitur inter ferrum et magnetem; eo quod scilicet cum turba corpusculorum æris prius occupavit et arripuit meatus patentes ferri, turba corpusculorum lapidis magnetis accedit postrema, et reperit omnia loca repleta in ferro; neque habet locum, in quem insinuet se, veluti antea. Ergo necesse est ut crebro jactet et propulset ferreos textus suo motu. Qua ratione repellit ferrum a se ipso, et vexat illud per medium æs; quod tamen ferrum plerumque absorbet sine eo ære interposito. Desine autem admirari illud in his

Magnetum O. Mus. B. 1.—1046 *et discordia* Delph. Gassend.—1048 *Percepit* P. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Ald. *Præcepit* V. ed. Th. Ra. *percipit* V. marg. 1.—1050 *tranet* Cant. *et ante* O. Mus. B. 1.—1051 *pulsare* quo V. ed. Th. Ra. *fluctus* Nard.—1052 *Terrea testa* P. Mus. B. 3. Ald. *Ferrea texta* P. in not. *Terreat exta* V. ed. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *Terrea texta* Cant. *Ferrea testa* Bas. marg. *et expuit* V. ed. Th. Ra.—1053 *eo quæ* edd. vulg.—

NOTÆ

1045 *Videtur*] Supp. ferrum.
 1046 *Discordia creatur*] Supp. inter ferrum et magnetem.
 1048 *Præcepit*] Præoccupavit.
 1049 *Æstus*] Effluxus, copia corpusculorum, afflatus. Sic vs. 1001.
Plena] Occupata ab æris æstu.
 1050 *Tranet*] Transeat.
 1051 *Obfensare*] Crebro offendere, motu seu æstu suo verberare.
 1052 *Ferrea texta*] Ferreos textus; ferrum, quod arcte contextum est.
 1053 *Sine eo quod sæpe resorbet*] H. e. quod ferrum magnes alioquin quasi absorbet sine eo, h. e. ubi æs non interponitur.
 1054 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 9.

vss. quia quis non injuria percunctari poterat, cur magnes unum attrahat ferrum, non autem alias res, causatur Lucretius I. rerum mistarum quarundam contumaciam, quæ pondere suo fretæ, quale est aurum, reluctantur et detrectant æstum magnetis. II. incusat raritatem corporum, ob quam pervia sunt advenienti æstui, nihilque invenit hic, quod impellat; ut fit in ligno. Ferrum vero medium sistit inter utraque corpora, rara et densa, concinneque adhæret magneti. Quod quidem non mirum esse ait, cum id etiam fieri jam ostensurus sit in aliis rebus.

Non valet e lapide hoc alias inpellere item res. 1055

Pondere enim frētæ partim stant; quod genus, aurum:

Ac partim, raro quia sunt cum corpore, ut æstus

Pervolet intactus, nequeunt inpellier usquam:

Lignea materies in quo genere esse videtur.

Inter utrasque igitur ferri natura locata, 1060

Æris ubi adcepit quædam corpuscula, tum fit,

Impellant ut eam Magnesia flumina saxi.

Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena,

Ut mihi multa parum genere ex hoc subpeditentur,

rebus, nempe quod turba corpusculorum egredientium ab hoc lapide magnete non potest pariter protrudere res alias. Namque res aliæ partim consistunt nixæ sua gravitate; quale est aurum: et partim non possunt unquam moveri, quia constant corpore adeo rarefacto, ut turba corpusculorum illibata transeat; in quo genere lignea materies videtur contineri. Ergo cum natura ferri posita inter utrasque naturas æris et magnetis recepit quædam semina æris, tunc accidit, ut æstus Magnesii lapidis protrudant illum. Neque tamen hæc res sunt adeo remotæ ab aliis rebus, ut paucae admodum ejusdem generis occurrant mihi, quas possim referre

1055 a lapide Delph.—1057 ratio pro raro Mus. B. 3.—1058 Provolet V. ed. necnon pro nequeunt O.—1059 Ligna V. ed. Th. Ra.—1061 cum sic P. Mus. B. 1. Ald. Gryph. marg. cum fit Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl.—1062 Impellantur eo Magnesia saxa quidam. eum Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. eo Vind. fr. cum Ferr. V. ed. Th. Ra. magnetis P. Ald. Gryph. marg. magnesi Vind. et edd. vulg. semina P. flumine Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. magno sub flumine V. marg. 1. fuxit P. Ald. sed saxi rescribendum jubet P. in not. semina saxi edd. vulg. Magnesi flumina saxi vel Magnesia flumine saxa Heius. ad

NOTÆ

1056 Quod genus] Cujus generis, ut sæpe monui.

1057 Æstus] Supp. Magnetis.

1058 Intactus] H. e. non tangat, intactus eat per eas res, quæ sunt raro corpore.

1062 Magnesia [Magnesi flumina saxi] Æstus magnetici lapidis. Sic vs. 1057. dixit 'æstum.'

1063 Nec tamen hæc, &c.] His 25. vss. monet Poëta non novum esse hoc genus naturalis coalitus in magnete, siquidem idem fit in multis aliis rebus: I. namque saxa coalescunt et conglutinantur calce: II. asseres glutine facto ex auribus et genitalibus

tauri, quod Gallice vocatur, cole forte, ita inter se copulantur, ut vitio ligni potius ipsi dehiscant, quam gluten illud relaxet illos: III. vinum miscetur aquæ, non oleum aut pix: IV. lana imbibitur purpuræ colore: V. argento ferruminantur aurum et æs, non plumbo. Scilicet quia rerum ejusmodi junctura optima est, et inter se mutuo conveniunt plena et concava, ut alia aliis respondeant, hamata hamatis, rotunda rotundis, et cetera bene convenient.

Hæc] Supp. quæ modo de magnetis et ferri conjunctione docuit.

Quæ memorare queam inter se singulariter apta. 1065

Saxa vides primum sola coalescere calce :

Glutine materies taurino jungitur una,

Ut vitio venæ tabularum sæpius hiscant,

Quam laxare queant conpages taurea vincla.

Vitigenei latices in aquai funtibus audent 1070

Misceri, quom pix nequeat gravis, et leve olivum.

Purpureusque colos conchylii jungitur uno

Corpore cum lanæ, dirimi qui non queat usquam ;

esse similes peculiariter inter se. Principio cernis lapides conglomerari inter se per solum calcem. Secundo materia lignea copulatur simul per gluten taurinum, ita ut sapius rimæ tabularum discutiantur defectu ligni, quam nexus taurini possint remittere commissuras. Tertio humores vini possunt commisceri in fontibus aquæ, cum tamen pix ponderosa non possit, neque oleum leve. Quarto color Tyrius ex cochlea factus imbuatur simul cum corpore lanæ, qui quidem nequeat unquam sepa-

*****

Claud. Idyll. v. 26.—1065 *singulariter* P. Ald. Bip.—1066 *vide* Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *solo c. calcis* Heins. 2. *coalescere* P. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. *calescere* V. ed. Th. Ra.—1067 *aurino* Vind. Cant. Ferr. *anrivo* Mus. B. 3. *aurius* V. ed. Th. Ra. *aurifio* O. *mergitur* Mus. B. 3. *mergatur* V. ed. Th. Ra. *taurino ita* edd. vulg. *materies si arenæ jungitur* Heins. 2.—1068 *vena* O. Mus. B. 1. *rabulatum* V. ed. *tribularunt* Cant. *hiscat* Mus. B. 1. 3.—1069 *Quas* P. in not. *lapsare* Ferr. V. ed. Th. Ra. *compage* V. ed. Th. Ra. *syllabæ ges taurea* desunt Mus. B. 1. *stamina munda* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *aurea vincla* Mus. B. 3. *voces* desunt in Vind. et pro *vincla* Mus. B. 1. *legit gesta*.—1070 *in deest* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. *aqua* Vind. Mus. B. 1. Cant. *in aquai funtibus audent* desunt Mus. B. 3.—1071 *lene* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant.—1072 *color* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. *colcis* V. ed. Th. Ra. *colus* Bodl. Heins. 2. *jungitur* P. in not. edd. Juntin. et Ald. sec. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Bas. *mergitur* vulg. *megitur* V. ed. *uno* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *una* vulg.—1073 *lanæ* Mus. B. 1. *dirum* Ferr. V. ed. Th.

NOTE

1065 *Singulariter*] *Peculiariter*, *unique*, *eximie*. Legendum autem foret *singulariter*, metri causa ; sed ita legit 'universum,' non 'unversum' iv. 262. Sic infra vs. 1086. quidam legunt *copulata*, pro *coplata*.

1066 *Coalescere* [*coalescere*] Pareus et alii ; bene. H. e. *concreescere*, *conglutinari*. Lambinus, *coalescere*. Idem.

1067 *Glutine . . . taurino*] *Gluten* quippe, quod Gallice dicimus *cole forte*, fit ex auribus et genitalibus tauri. Plin. xxviii. 17.

Materies] *Lignum*.

1069 *Conpages*] *Commissuras*, *conjunctiones*.

Taurea vincla] *Gluten taurinum*.

1070 *Vitigenei latices*] *Vina* : v. 15. *Audent*] *Possunt*, non *debitant*. Sic vs. 1190.

1071 *Leve olivum*] *Neque enim subdidit olenum*, sed *supereminet humori*bus omnibus.

1072 *Purpureus colos conchylii* [*conchylii*] *Purpura*, quæ fit ex sanguine conchyliorum. 'Conchylii' autem pro *Conchylii*, metri causa.

Non, si Neptuni fluctu renovare operam des ;
Non, Mare si totum velit eluere omnibus undis. 1075

Denique, et auro res aurum concopulat una,
Ærique æs plumbo fit utei jungatur ab albo.

Cætera jam quam multa licet reperire ? Quid ergo ?
Nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
Nec me tam multam heic operam consumere par est ; 1080
Sed breviter paucis præstat comprehendere multa.
Quorum ita texturæ ceciderunt mutua contra,
Ut cava convenient plenis hæc illius, illa

rari ; non sane, etiamsi naves operam revocare illam ad nativum colorem undis Neptuni : non, inquam, licet Oceanus totus conetur lavare illum cunctis suis aquis. Quinto tandem res quædam conjungit argentum simul cum auro ; et efficitur a candido plumbo ut æs copuletur æri. Nunc vero quam multas alias res possem invenire ! Quid igitur ? Neque enim nunc usquam opus est tibi longis circuitibus ; neque æquum est me perdere hoc loco adeo longum laborem ; sed superest complecti paucis verbis multas res breviter. Quarum rerum contexturæ adeo mutuo vicissim congruerunt, ut hæc concavitates rei respondeant plenitudinibus illius

Ra: dirum Mus. B. 1. quod Mus. B. 3. unquam Delph.—1074 fluctus V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Nard. Ferr. Th. Ra. Bas. det O. Heins. 2. H. vs. deest, lineæ spatio vacante, Mus. B. 3.—1075 juret eluere V. marg. 1. vivere Vind. Mus. B. 1. velite vivere V. ed. Ferr. Th. Ra. late vivet vel juret O. cite vivere Mus. B. 3. velit ejurare Cant. velit ebibere quidam.—1076 Denique, res auro aurum copulat una Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. concopulat O. Voss. vet. et L. B. Cant. auro fit uti aurum P. Gryph. marg. Bas. marg. tum copulat Mus. B. 3. argentum copulat Gif. Par. Gryph. Nard. Denique, res auro non aurum copulat una? Fab. Denique, res auro argentum concopulat una edd. vulg.—1077 Æs æque P. Ald. Æs æque nec Nard. Æraque Vind. Vind. fr. Aër aquæ V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Æraque æs Voss. vet. et L. B. Æraque Cant. Voss. marg. Æraque res P. in not. Æra quæ Ferr. Aureaque res Gif. Par. tangatur Nard. nigatur V. ed. Th. Ra. ungatur Ferr. nigratur Mus. B. 3. rigatur V. marg. 1.—1080 operam hic Mus. B. 3.—1081 præstat Voss. vet. P. Ald. Hav. restat reliqui. comprehendere P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1082 Quod V. ed. Th. Ra. in mitia Mus. B. 3. cuncta pro contra Heins. 2.—1083 cana Mus. B. 3. convenient Heins. 2.—1084 Cujusque Mus. B. 3. ho-

NOTÆ

1074 Neptuni fluctu] Oceani aquis. Neptunus enim, qui creditur maris Deus, usurpatur a poetis pro oceano ipso.

Renovare] Revocare ad nativum colorem.

1076 Res] Nempe Chrysocolla, quæ dicitur gluten auri ; de qua Plinius xxxiii. 5.

1077 Ærique æs] Ita Lambinus ;

bene. Pareus vero, æreaque res.

Plumbo ab albo] Hoc est, ab stanno. Sic Cæsar in comment. v. de bello Gall. vocat stannum, plumbum album.

Quid ergo] Quasi dicat: num me idcirco hoc loco oportet omnia proferre ?

1082 Mutua] Mutuo, ut sæpe monui.

Hujusque ; inter se junctura hæc optuma constat.
 Est etiam, quasi ut annellis hamisque plicata, 1085
 Inter se quædam possint cop'ata teneri :
 Quod magis in lapide hoc fieri, ferroque, videtur.
 Nunc, ratio quæ sit morbis, aut, unde repente
 Mortiferam possit cladem conflare coorta
 Morbida vis hominum generi, pecudumque catervis, 1090
 Expediam. Primum, multarum semina rerum

rei, et illæ concavitates plenitudinibus hujus rei; commissura enim harum rerum optima inter se stat. Fit quoque ut quædam res veluti implicitæ annulis et hamis queant inter se conjungi et coerceri. Quod quidem hoc cernitur præsertim accidere in saxo et in ferro. Jam vero dicam, quæ sit causa morborum, vel ex quo fiat ut mortifera potentia exorta queat afferre lethiferam perniciem humane genti, et gregibus pecorum. Principio ostendi antea primordia plurimarum rerum esse,

*****

rum optima edd. vulg. per optima Heins. 2.—1085 placita Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant.—1086 cop'ata Vind. V. ed. Voss. vet. a sec. m. Gryph. marg. copulata O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. completa Bas. marg. compacta Gryph. Nard. Bas.—1087 Quo Voss. L. B. lapidem Cant. fieri hoc O. ferri Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1.—1089 cratem V. marg. 1. Voss. L. B. Vind. O. Mus. B. 3. Cant. creare V. ed. Th. Ra. cradem Vind. fr. cratere Ferr. co-

NOTÆ

1086 Cop'ata] Pro copulata, vs. 1065.

1087 In lapide hoc] In magnete.

1088 Nunc, ratio quæ sit, &c.] Hactenus Poëta disputavit de rebus, quæ vulgo secundum naturam vocant. Nunc dicturus est de rebus, quas præter naturam appellant medici. Tria vero sunt hæc: I. Morbus. II. Causa Morbi. III. Symptoma. Quod ad morbi rationem et symptomatis spectat, parum id nunc curat Lucretius. Aspernatur enim hic plebeios morbos, unius pestis causas præsertim perscrutaturus. His itaque 3. vss. prioribus proponit se dicturum de causis morborum, qui lethiferam cladem inferunt et hominibus et pecudibus. Neque enim unis hominibus peculiaris est pestis, sed et pecudibus promiscua. Scilicet, ut melioris notæ auctoribus placet, vel pestem præcedit brutorum lues, vel comitatur, vel subsequitur. Præcedit quidem, dum mali e terra prodeunt halitus,

quos pecudes pascentes primæ mortifera clade afficiuntur. Qualis strages observata est in regno Neapolitano an. 1619. ubi, post diutinas pluvias alluvione obruentes campestria, tondebant armenta gramen erumpens e solo limoso adhuc, necdum bene coacto; quo fiebat, ut pecudes suffocatae interirent. Sic Tit. Liv. lib. XLI. narrat de peste, 'quæ priore anno in boves ingruerat.' Comitatur autem pestem homines invadentem sæpe ipsa brutorum lues, ut ab omnibus recte est observatum. Sic et ipse Thucydides testatur de peste Atheniensi; 'Cum enim,' inquit, 'multa essent insepulta hominum cadavera, si ea degustassent feræ ac volucres, moriebantur.' Subsequitur denique sæpius hominum pestem lues brutarum animantium. Recte igitur dixit Poëta pestem esse communem hominibus et pecudibus.

1091 Primum, multarum, &c.] His 29. vss. subjicit I. repetendam esse

Esse supra docui, quæ sint vitalia nobis ;
 Et contra, quæ sint morbo, mortique, necesse est
 Multa volare ; ea quom casu sunt forte coorta,
 Et perturbarunt cœlum, fit morbidus aër. 1095
 Atque ea vis omnis morborum, pestilisque,
 Aut intrinsecus, ut nubes nebulæque, superne
 Per cœlum veniunt ; aut ipsa sæpe coorta
 De terra surgunt, ubi putorem humida nacta est,
 Intempestivis pluviisque, et solibus, icta. 1100

Nonne vides etiam cœli novitate, et aquarum,
 Tentari, procul a patria queiquomque, domoque,
 Adveniunt ? ideo quia longe discrepitant res.

quæ sint salutifera nobis : et contra oportet multa volitare, quæ afferant morbum et lethum. Quæ quia nata sunt fortuito casu, et turbaverunt cœlum, necesse est ut aër fiat morbifer. Et sic tota illa ratio morborum et pestilentia veniunt vel foris desuper per aëra sicut nubes et nebula : vel ea plerumque nata exoriuntur de terra, cum ea arida contraxit putredinem, percussa scilicet imbribus intempestivis et ardoribus Solis. Nonne quoque cernis eos omnes, qui longe accedunt a patria sua et a suis adibus labefactari mutatione cœli et aquarum ? Idcirco nempe,

arta V. ed. Vind. Th. Ra. Mus. B. 3.—1092 ut alia V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. —1096 Atque avis Vind. Mus. B. 3. Atus anis V. ed. Th. Ra. omnium quidam. pestilentas Vind. pestilitilas Cant.—1097 intrinsecus Vind. Voss. L. B. Heins. 2. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. et in var. lect. ed. Florent. extrinsecus vulg. intus secus V. ed. Th. Ra. in pro ut Cant.—1098 ipsa aut persæpe Mus. B. 1. coarta Mus. B. 3.—1099 putrorem edd. vulg. munda pro humida Vind. V. ed. Th. Ra.—1100 fluriis V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra.—1103 a longe Ferr. V. ed. Th. Ra. at longe Mus. B. 1. discrepitant res Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind.

NOTÆ

morborum rationem ex ipsa aëris malefica natura. Docet autem qui fieri generatim valeat, ut aër morbifer fiat. Vult igitur per aëra volitare multas atomos, quæ sint morbiferæ et letiferæ : sicut multæ volitant, quæ sunt vitales. Incidunt vero in aëra morbidæ illæ atomi extrinsecus, vel e cœlo desuper missæ, vel e terra sursum elatæ, ubi terra, ut ait, putrorem nacta est, ‘ Intempestivis pluviisque et solibus icta.’

1092 *Supra docui*] Nempe vs. 634. et v. 897.

1093 *Quæ sint morbo, &c.*] H. e. quæ sint morbida et mortifera.

1099 *Putorem*] Alii *putrorem*. Utrumque dicitur, putor et putror.

1101 *Nonne vides etiam, &c.*] His 11. vss. confirmat diversam esse aëris et cœli rationem pro diversa regione. Aliud enim constat esse cœlum, hoc est, aëra, Britanniae ambiens ab aëre Ægypti. Nec minus differt is aër, qui in Ponto est, ab eo, quem respirant Gaditani, atque Æthiopes. Quod quidem experiuntur peregrinantes et advenæ. Hinc diversos hominum colores in vultu arguit. Sic etiam præclare Arist. lib. de aëre, aquis, et locis.

1103 *Discrepitant res* [*discrepat aër*]

Nam quid Britannis cœlum differre putamus,
 Et quod in Ægypto est, qua mundi claudicat axis? 1105
 Quidve quod in Ponto est, differre, et Gadibus, atque
 Usque ad nigra virum percocto secla calore?
 Quæ quom quatuor, inter se divorsa, videmus
 Quatuor a ventis, et cœli partibus, esse;

quia aër procul differt. Etenim quantum credimus cœlum discrepare Britannis ab illo, quod est in Ægypto, qua parte axis mundi inclinatur? Aut quantum putamus discrepare illud cœlum, quod est in Ponto, a Gadibus et usque ad gentes atras hominum, et coctas calore solis? Quas regiones quatuor cum cernimus esse inter se differentes a quatuor ventis et a partibus cœli, tunc etiam

fr. Cant. edd. Flor. et Ald. sec. Gryph. Nard. *discrepat aër* edd. vulg. *discrepit acres* Ferr. V. ed. Th. Ra. *discrepat acres* Mus. B. 1. *discrepat hæc res* Mus. B. 3. sed *acres* in marg. *discrepitat res* Gif. Par. *discrepitantque res* Bas. marg.—1104 *Britannis* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Delph. Bas. *Britannis* Vind. V. marg. 1. Bodl. *Brittanno cœlo* Lamb. *Brittannum cœlum* Lamb. et alii. *Brittanidis* Hav. *Namque Britannis quid cœlum* Heins. 2.—1105 *Id quod* Lamb. *Et quid* Bas. *quia* V. ed. Th. Ra.—1106 et Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Heins. 1. 2. Ald. sec. Juntin. a vulg.—1107 *percoctaque* edd. vulg. *colore* Gryph. marg. Heins. 2. Bas. marg. P.—1108 *Quæquæ* P. Ald. *Quæ cum* P. in not. *Quæcunque* Vind.

NOTE

Lambin. bene. Parens vero, *discrepitat res*. Idem sensus.

1104 *Britannis*] *Anglis*.

Cœlum] *Aëra*.

1105 *Et quod*] H. e. ab eo, quod.

Ægypto] *Ægyptus*, regio est Africæ notissima; quæ toto mari Mediterraneo distat a Britannia. Porro per *Ægyptum* notat meridialem mundi partem, sicut per *Britanniam* notat septemtrionalem.

1105 *Qua mundi claudicat axis*] H. e. qua parte axis, seu polus Arcticus, qui nobis (Italiam) sublimis semper apparet, est depressus. Seu, qua parte mundus inclinatus est ad oram nobis ignotam; est autem pars hæc meridionalis.

1106 *Quidve quod in Ponto est, &c.*] Per *Pontum* autem, quæ regio est Græciæ, notat partem mundi orientalem: et per *Gades*, quæ insulæ sunt versus occidentem, ubi Europa

dirimitur ab Africa, notat partem mundi occidentalem. Sumsit enim quatuor ea loca, quæ maxime tum nota et insignia inter se distare temporibus illis credebantur. Duo scilicet a septemtrione ad austrum, Britanniam et Ægyptum; quæ distantia est latitudinis: duo ab ortu ad occasum, Pontum et Gades; quæ distantia est longitudinis.

Et Gadibus] *Gades*, insulæ sunt in oceano occidentali, a quibus dictum est fretum Gaditanum.

1107 *Usque ad nigra virum*] Hoc est, usque ad Mauritaniam, vel Æthiopiam, in quibus nigri sunt homines.

Virum] *Virorum*.

Secla] *Homines*, ut sæpe monui.

1108 *Quæ... quatuor, &c.*] Nempe, Britanniam, Ægyptum, Gades, et Pontum. Britannia a septemtrione: Ægyptum a meridie: Gades ab occasu: Pontum ab ortu.

Tum color et facies hominum distare videntur 1110

Largiter, et morbei generatim secla tenere.

Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Ægypto in media, neque præterea usquam.

Atthide tentantur gressus, oculeique in Achæis
Finibus: inde aliis alius locus est inimicus 1115

Partibus, ac membris; varius concinnat id aër.

Proinde, ubi se cælum, quod nobis forte venenum,
Conmovet, atque aër inimicus serpere cœpit;

color et vultus hominum videntur multum inter se discrepare, et genera morborum esse generatim diversa. Morbus est nomine Elephas, qui generatur in media Ægypto juxta fluentia Nili, neque alibi præterea. Pedes laborant in Attica. Et oculi in oris extremis Achæis laborant. Sic in aliis regionibus alius locus est infestus certis partibus et artubus corporis. Diversus aër efficit istud. Itaque, cum cælum, quod fortasse est inimicum nobis, movet sese, et aër infestus inceptit

V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra.—1110 videtur P. V. ed. Gryph. Nard. Bas.—1111 Deest Nard.—1113 Unguitur V. ed. Th. Ra. Ægypti P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Ægipta Vind. Cant. Vind. fr. medio P. Ald. Gryph. Nard.—1114 Atc Vind. Ac dudæ Ferr. V. ed. Th. Ra. At dudum Mus. B. 1. At dudæ Mus. B. 3. Hac lue Heins. 2. tentatur O. Cant. machæis V. ed. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. micantes Heins. 2.—1115 est locus Vind V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. est morbus iniquus Heins. 2.—1116 variis P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. vanus V. marg. 1. ad aër Nard.—1117 se deest V. ed. Th. Ra. cæli Mus. B. 1. venenum Voss. vet. alienum reliqui, præter Mus. B. 3. qui dat ab omni.—1118 Commonet Mus. B. 3.—1119 Venubula V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

1111 *Morbei secla*] Morbi genera peculiaria, quæ videntur habere nationes istas infestas.

1112 *Est elephas*] His 5. vss. profert in exemplum certas regiones, quæ certis morbis obnoxia sint ex ipsa aëris natura. Sic in Ægypto generatur ille morbus, qui Elephas dicitur, vulgo Elephantiasis, a tumore et asperitate crurum, Elephantos æmulantium. Contagiosa est hæc lues, et incurabilis, si diuturna fuerit; est enim velut Cancer totius cutis. Sic Galenus II. 11. testatur hunc morbum infestare tantum incolæ Ægypti, qui de Nilo bibunt. Vocatur Gallice *lepre*.

1114 *Atthide tentantur gressus*] H. e. in Attica tentantur pedes; quia Athenienses podagra laborant.

Oculeique in Achæis] Hoc est, Achivi laborant ex oculis.

1115 *Inde aliis aliis, &c.*] Sic Florentiæ aër infestus est cerebro: cruribus vero beneficus. Sic Parisiis aër capitis vulneribus periculosus, &c.

1117 *Proinde, ubi se cælum*] His 6. vss. concludit ex aëris inclementia oriri pestilentiam omnem; aër quippe infensus nobis, ubi movetur, irrepit forte in artus et in corpus, nobis incautis; veluti nubes aut fumus aliquis. Sicque, qua graditur in nobis, omnia turbat et mutat. Unde graviter ægrotamus. Vel ubi aër infestus ille advenit in nostrum cælum, corrumpit totum ipsum aëra; unde regionalis oritur morbus, et per plura loca grassatur.

Ut nebula ac nubes, paullatim repit, et omne,
Qua graditur, conturbat, et inmutare coactat. 1120

Fit quoque, ut in nostrum quom venit denique cœlum,
Conrumpat, reddatque sui simile, atque alienum.

Hæc igitur subito clades nova, pestilitasque,
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudumque cibatus; 1125

Aut etiam subspensa manet vis aëre in ipso:
Et, quom spirantes mixtas hinc ducimus auras,
Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse est.

Consimili ratione venit bubus quoque sæpe
Pestilitas; etiam pigris balantibus ægros. 1130
Nec refert, utrum nos in loca deveniamus

insinuare se, tunc veluti nubecula, et nubilum sensim irrepit, et turbat omne, qua via procedit, et cogit mutare. Accidit etiam ut tandem contamineat nostrum cœlum, ubi irrepit in illud, et ut efficiat par sibi, et omnino inimicum nobis. Ergo hæc nova repente perniciēs, et pestilentia vel decidit in aquas, vel incidit in ipsas segetes, vel in alia alimenta hominum, et pabula animalium; vel etiam ea vis pestilentiae restat pendens in ipso aëre. Et, ubi respirantes haurimus mixtos flatus aërios, oportet ut nos illa similiter etiam intret in corpus nostrum. Simili modo pestilentia etiam plerumque contingit bobus, et languor venit quoque ovibus. Neque

Mus. B. 3. *Ventilet* Mus. B. 1. *Venebula* Cant.—1120 *conturbas* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Th. Ra. *coaptat* Mus. B. 1.—1121 *quoque* deest Mus. B. 3.—1122 *reddet* Vind. Vind. fr. Ferr. *reddit* V. ed. Th. Ra.—1123 *Nec* V. ed. Th. Ra. *subita* P. Ald. *subitur* V. ed. Th. Ra.—1124 *persedit* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra.—1125 *homini* V. ed. Ferr. Th. Ra.—1127 *spiranteis* edd. recentior. *dicimus* Mus. B. 3.—1128 *corpore* Cant.—1130 *et jam* Voss. vet. et L. B. *etiam pecudum* Gryph. Nard. *etiam pecubus* Hav. *talaribus* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *calantibus* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *lanigeris balantibus* Voss. marg. *halatibus* P.

NOTÆ

1120 *Coactat*] Frequentativum a verbo cogo, coëgi, coactum.

1123 *Hæc igitur clades, &c.*] His 13. vss. scite Lucretius, ne semina illa pestilentiae, longo defatigata in itinere, pendula manerent in aëre, statas decernit sedes in quibus persidant: alia quidem cadere ait in aquas; alia in fruges; alia in cibatus alios animalium. Hinc pestilentia æque vexat nonnunquam pecudes ipsas ac homines. Itaque unum agnoscit aëra causam pestilentiae.

1126 *Vis*] Supp. pestilentiae.

1129 *Bubus*] Antiquitas pro bobus, et bobus per syncopen pro bovis.

1130 *Pigris* [*pecubus*] Ab antiquo nomine *pecu*, ut *veru*, inquit Festus. Lambinus legit *pecuis*, a pecua, orum, plur. unde 'res pecuaria' dicta est. Pecubus autem balantibus, i. e. ovibus.

1131 *Nec refert, &c.*] Horum 5. vss. is est sensus, ut Poëta velit parem imminere nobis calamitatem, dum petimus cœlum nobis infensum, ac si cœlum seu aëra corruptum nostra in

Nobis advorsa, et cœli mutemus amictum ;
 An cœlum nobis ultro natura corruptum
 Deferat, aut aliquid, quod non consuevimus uti ;
 Quod nos adventu possit tentare recenti. 1135
 Hæc ratio quondam morborum et mortiferæ vis

interest an nos veniamus in regiones infestus nobis, et commutemus tectum calî: an vero natura reddat sponte nobis aëra infectum, vel aliquid aliud, quo non solemus uti, quod queat lubefactare nos novo accessu. Hæc causa morborum, et hic letifer

in not. V. marg. 1. *balatibus* Bas.—1132 *ab diversa* P. Ald. *ad diversa* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant. *diversa* Mus. B. 1. Gryph. Nard. *mittemus* Mus. B. 3. *cœlum mutemus amicum* O. *amicum* Vind.—1133 *intro* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. *natura intro* Heins. 2. Bas. *natura ultro* Gryph. Bas. marg. P. Ald. Voss. marg. *natura ritio* Voss. vet. O. Cant. V. marg. 1. *corruptum* Mus. B. 3. *corruptum* Vind. fr. *corruptum* Voss. vet. et L. B. *corruptum* reliqui.—1134 *quod* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. *quo* reliqui.—1135 *temptari* Vind. V. ed. Th. Ra.—1136 *mortiferæ vis* Wakef. ex conj. *mortifer æstus* P. O. Ald. Bip. *mortifere* Vind. *mortiferæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. *mortiferæ* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. *mortifer aër* Mus. B. 1. Voss. marg. *mortifero-*

NOTÆ

corpora natura introducat, aut novum aliquid deferat nobis inconsumtum, quod noceat nobis adventu suo.

1132 *Advorsa*] *Inimica, infesta.*

Cœli mutemus amictum] H. e. cœlum seu aëra mutemus, quo amicumur, dum nos ambit undique.

1133 *Natura corruptum* [*corruptum*] Pes creticus in quinta sede. Quod familiare est Lucretio, ut passim observatum est a nobis.

1134 *Quod...uti*] 'Quod' in accusativo; verbum enim Utor regit utrumque, accusativum et ablativum. Plaut. Terent.

1136 *Hæc ratio quondam, &c.*] Hactenus de aëris corruptione, causave pestilentiae, quæ sic serpit, ut ex parvis plerumque initis incrementum accipiens longe lateque diffundatur. Nunc vero ab hoc versu 1136. ad finem usque libri subjicit indicatam illam pestis descriptionem, quæ Athenas olim vastavit. Quæ pestis Atheniensibus in finibus contigit primis annis belli Peloponnesiæ; et cujus

spectator et actor fuit Thucydides, graphiceque proinde illam descripsit in sua historia: verum non minorum cum felicitate complexus est idem argumentum Poëta noster, quem imitati sunt Virgilius lib. III. Georg. teste Macrobio lib. VI. Satur. et Ovidius, et alii. His accedit Hippocrates, qui oculatus testis manus non privatim tantum admovit auxiliares, et publico emolumento pestem illam profligavit, ob cujus rei rationem divinos honores ab Atheniensibus est assecutus; sed etiam suis illam depinxit coloribus lib. III. de morb. popul. His itaque 7. vs. prioribus docet pestem illam Atheniensem ex iis causis, quas dixit, advenisse. Peregrina autem fere semper est pestis; unde ait Atheniensibus contigisse ex Ægypto; Thucydides tamen longioribus advolasse scribit, nimirum ex Æthiopia, quæ est supra Ægyptum.

Mortiferæ vis [*mortifer æstus*] Quid per 'æstum' intelligat, non patet. Quanquam intelligere videtur vim il-

Finibus in Cecropiis funestos reddidit agros,
 Vastavitque vias; exhausit civibus urbem.
 Nam penitus, veniens Ægypti finibus, ortus,
 Aëra permensus multum, camposque natanteis, 1140
 Incubuit tandem populum Pandionis omnem:
 Inde catervatim morbo, mortique, dabantur.
 Principio, caput incensum fervore gerebant;

affluxus fecit olim arva noxia in regionibus Cecropiis; et direxavit itinera, et vacuavit civitatem civibus. Etenim ille æstus morborum adveniens funditus e regionibus Ægypti, ubi natus erat, et permeans longum aëra, et planities aquosus, incidit demum in gentes Pandionis: hinc omnes homines turbatim reddebantur morbo et leto. Primum ferebant caput inflammatum ardore, et geminos

~~~~~

rum Mus. B. 3.—1137 in deest edd. vulg. in *Cecropis* Macrob. Voss. vet. et L. B. P. Vind. fr. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas.—1138 *exausis* Cant.—1139 *e finibus* P. in not. et edd. vulg. *orcus* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. *orchus* Mus. B. 1.—1141 *omnem* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *omni* P. Ald. Gryph. marg. *oranem* V. ed. Th. Ra. *omnes* P. in not. Ferr. *omne* Vind. fr. *oinon* V. marg. 1. *omen* O. in *omnes* Mus. B. 1.—1144 *ru-*

NOTÆ

lam morbidam, quæ quasi æstus adveniens cuncta vastavit. Itaque vel per 'æstum' intellige calorem pestis; cum pestis aut febris sit, aut non sine febre sit: vel intellige affluxum corrupti aëris advenientem; cum causam pestilentiaë retulerit supra in ipsam aëris corruptionem: vel calorem vehementissimum aëris incurrentis; cum Æthiopia et Ægyptus sint regiones calidissimæ, e quibus illa pestis advenit Atheniensibus. Quidam legunt *mortifer aër*.

1137 *Finibus in Cecropiis*] H. e. Atheniensibus. Fuit enim Cecrops Atheniensium legislator, a quo dicti sunt Cecropii.

1139 *Nam penitus, veniens, &c.*] Sic Thucydides lib. II. 'Initium autem fecit primum illa pestis ex Æthiopia ea, quæ est supra Ægyptum. Deinde etiam in Ægyptum et Libyam descendit, atque in magnam regis Persarum ditionis partem. Tum autem in Atheniensium urbem repente invasit.'

Græcis supersedeo brevitatibus causa.

1140 *Camposque natanteis*] Maria et lacus. Sic v. 489.

1141 *Populum* [*populo Pandionis*] Atheniensibus civibus. Fuit enim Pandion rex Athenarum.

1143 *Principio, caput, &c.*] Hactenus de causa pestis Atheniensium. Triplex autem contagii modus observatur a peritis Medicis: I. Per distantiam; cum aër corruptus adveniens sorbetur ab hominibus, qui procul a peste laborantibus distant. II. Per contactum; cum pestilentia laborantes proxime quis tangit. Hinc, ut ait Ovid. 'inque ipsos sæva medentes Erumpit clades, obsuntque auctoribus artes... Quo propior quisque est, servitque fidelius ægro, In partem leti citius venit.' III. Vero per fomitem. Cum aër infectus male asservatur diutius in lanis, vestibus, &c. Itaque his 18. vss. varia ac præcipua indicat symptomata et signa, quæ observabantur in iis, qui peste

Et duplicceis oculos subfusa luce rubenteis.
 Sudabant etiam fauces, intrinsecus atræ, 1145
 Sanguine; et ulceribus vocis via sæpta coibat:
 Atque, animi interpretes, manabat lingua cruore,
 Debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.

Inde, ubi per fauces pectus conplerat, et ipsum
 Morbida vis in cor mœstum confluxerat ægris; 1150
 Omnia tum vero vitæ claustra lababant.

Spiritus ore foras tetrum volvebat odorem,
 Rancida quo perolent projecta cadavera ritu:

oculos rubescentes perfuso lumine ruboris. Fauces quoque intus manabant tetro cruore, et aditus vocis obductus erat vulneribus; et lingua, quæ est interpretes mentis, stillabat saniem, et erat languens ulceribus, gravis mobilitate, et aspera tactu. Postea, cum agror impleverat pectus per guttur, et delapsus erat in tristem stomachum ægrotantibus, tunc etiam omnes clausuræ vitæ corruebant. Halitus mittebat extra ex ore gravem fœtorem, quomodo putrida cadavera prostrata humi

bentes Ferr. V. ed. Th. Ra.—1145 fontes Mus. B. 3. atro P. et edd. vulg. acre V. ed. Th. Ra.—1146 notis Mus. B. 1.—1148 asperat actu Mus. B. 3.—1149 jam fauces Cant. V. marg. 1. fauces et O. fauces Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. fauceis vulg. per deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Huic subjungi versus 1152. et 1153. vult Creech.—1151 cum O. Mus. B. 1. vita Vind. vitæ V. ed. Th. Ra. ita Vind. fr.—1152 rerum Bas. marg.—1153 Rancidæque V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Rancida quæ O. Rancida quæ et Mus. B. 1.

NOTÆ

illa laborabant Athenis. i. Gravis fervor capitis. ii. Inflammatio oculorum. iii. Cruor emanans ex faucibus. iv. Ulcus, gravitas, et asperitas linguæ. v. Fœtor spiritus. vi. Deliquium animi et corporis. vii. Anxius mentis angor. viii. Gemitus et querela. ix. Singultus frequens.

Caput incensum fervore, &c.] Sic Thucydides: 'Primum quidem capitis fervores acres, et validi; et oculorum rubores, et inflammatio eos corripiebat.'

1145 *Sudabant etiam fauces, &c.]* Sic Thucydides: 'Interna, et fauces, et lingua continuo cruenta erant, seu cruore manabant.'

1148 *Debilitata malis]* Puta, intemperie, spirituum deperditione, maligni succi affluxu, exhalationum ne-

quitia.

Motu gravis] Ob facultatis animalis imbecillitatem, exorbitantemque copiam imbibiti humoris.

Aspera tactu] Ob æstum nimium e præcordiis exhalantem.

1149 *Inde, ubi, &c.]* Sic Thucydides: 'Non longo post temporis intervallo dolor in pectora descendebat cum tussi vehementi: et ubi in corde, seu stomacho hæserat, cum ipsum torquebat, tum purgationes bilis omnes, quæ a medicis nominatæ sunt, consequentur.'

1150 *In cor]* In stomachum; contentum pro continente, ut aiunt: more Græcorum.

1151 *Vitæ claustra]* Sic v. 225. Quidam legunt, *vitalia claustra.*

1152 *Spiritus]* Gallice, *l'haleine.*

Atque animi prorsum vires totius, et omne
 Languebat corpus, leti jam limine in ipso : 1155
 Intolerabilibusque malis erat anxius angor
 Adsidue comes, et gemitu conmixta querela :
 Singultusque frequens noctem per sæpe, diemque,
 Conripere adsidue nervos et membra coactans,
 Dissolvebat eos; defessos ante fatigans. 1160

Nec nimio quouquam posses ardore tueri
 Corporis in summo summam ferverescere partem ;
 Sed potius tepidum manibus proponere tactum,

male olere solent. *Et vires omnino totius mentis, et totum ipsum corpus debilitabantur, jamjam in ipso aditu leti. Et tristis anxietas animi comes erat perpetuo doloribus corporis intolerandis, et questus mixtus fletu; et singultus qui crebro plerumque per diem ac noctem solebat occupare continuo nervos; et cogens conficiebat artus, attenuans eos, qui ante defatigati erant vi morbi ipsius. Neque potuissent videre supremam superficiem in extremitate corporis ulli ardere nimio fervore: at magis quemlibet exhibere tactum tepidum manibus. Et tamen una*

pervolent Cant.—1154 *et totius* O. Mus. B. 1. *et deest* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant.—1155 *lati lumine* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1156 *malis alius* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1159 *coarctans* Mus. B. 1.—1162 *partim* Magius, Misc.—1163 *totius* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. Voss. L. B.

NOTÆ

1154 *Animi*] Cordis.

1158 *Singultusque frequens, &c.*] Sic Thucydides: ‘Singultusque plerisque multis incidebat inanis, convulsio-nem excitans vehementem, aliquibus quidem statim cessantem, nonnullis multo serius.’

1159 *Coactans*] Cogens, vs. 1120.

1161 *Nec nimio quouquam, &c.*] His 15. vs. alia symptomata atque indicia notat Lucretius, quæ peste illa laborantibus accidebant. Inprimis autem ait extimas et extremas partes illorum nihil ad tactum fuisse calidas, sed tepidas tantum; non pallidas aut virides; sed subrubras, et pustulis parvis efflorescentes: internas autem adeo flagrasse, ut nullum, quantumvis leve ac tenue, vestimentum posset membris vertere in utilitatem: nihilque prodesset iis aut ad frigora et

ventum adstare perpetuo; aut in fluvios mergere corpora; aut in puteales et frigidas aquas alte descendere: nihilque valeret ingens aquarum copia ad sitim sedandam.

1162 *Corporis in summo*] In summitate, seu extremitate corporis: in summo corpore.

1163 *Sed potius tepidum, &c.*] Sic Thucydides: ‘Corporis quidem extremitas non erat admodum tactu calida, neque pallida, aut viridis; sed subrubra, et pustulis parvis ac ulceribus efflorescens: internæ autem partes ita flagrabant, ut neque tenuissimarum vestium et linteorum injectiones, neque aliud quidquam, præter nuditatem sustinere possent. Alii in fluvios gelidos se conjiciebant: et in puteos multi se præcipites egerunt inexplibili siti cruciati.’

Et simul, ulceribus quasi inustis, omne rubere
 Corpus, ut est, per membra sacer quom diditur ignis. 1165
 Intima pars hominum vero flagrabat ad ossa;
 Flagrabat stomacho flamma, ut fornacibus, intus:
 Nihil adeo posses quoiquam leve tenueque membris
 Vortere in utilitatem: ad ventum et frigora semper,
 In fluvios partim gelidos, ardentia morbo 1170
 Membra dabant, nudum jacentes corpus in undas.
 Multei præcipites nymphis putealibus alte
 Inciderunt, ipso venientes ore patente:
 Insedabiliter sitis arida, corpora mersans,

totum corpus rubescere veluti pustulis impressis igne, veluti fit, quando ignis sacer spargitur per artus. Interior autem pars inflammata ardebat cuilibet homini ægrotanti: ignis ardebat intus in pectore, veluti in caminis; adeo ut nulla vestis quantumvis exigua et levis quiret esse commodo artubus illorum: stabant perpetuo ad status et ad frigora: pars mergebant artus suos ferrentes morbo in amnes frigidus, mittentes suum corpus nudatum in aquas: plurimi accurrentes ipso ore inhiante et anhelante præcipitantes descenderunt deorsum in aquas puteales. Sitis ingens immergens insatiabiliter corpora illorum in aquas adæquabat magnam

~~~~~

totis Mus. B. 1. V. marg. 1. Ferr.—1164 *muscis* Vind. Cant. V. marg. 2. *mistis* Mus. B. 3. *rubore* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1165 *in est* Vind. Mus. B. 1. 3. *vi est* Ferr. V. ed. Th. Ra. *uti est* O. Cant.—1166 *Intera* Bentl. *homini* V. ed. Hav. Delph. *flagrabat adesta* Gif. Par. Gryph. Delph. Bas. marg. P. Ald.—1167 *Rejicit* Lamb. *Flagravit* Creech. *ut et superiore versu.*—1168 *Nihil* V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *Nil vulg. possis* V. ed. Th. Ra. *posset* edd. vulg. *positis cuiquam* Heins. 2. *lene* Vind. V. ed. Mus. B. 3.—1169 *Verteret utilitatem* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. O. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. *in deest* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *Vertere et* Voss. vet. *Vertere ad* Voss. marg. *frigore* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Pro semper* Bentleius *proponebat partim.*—1170 *calidos* Mus. B. 1. *cæli dos* V. ed. Th. Ra.—1171 *dabunt* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *jacentes* Cant.—1172 *nymphis* V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *lymphis* vulg. H. vs. *postponitur* vs. 1176. in P. Mus. B. 1. 3. Cant.—1173 *vehementes* V. marg. 1. Ferr.—1174 *satis* V. ed. Th. Ra. Vind. *inerrans* Voss. vet. et L. B. *rexans* Fab.—1175 *per-*

NOTÆ

1165 *Sacer ignis*] Gallice, *feu sacre*, *feu de Saint Anthoine*.

1174 *Insedabiliter sitis*, &c.] H. e. sitis ingens et insedabilis efficiebat, ut magna aquæ copia, aqua pauca videretur. Sic Thucydides: 'Tantumdem eis proderat liberalior et parciore potus ad sitim sedandam.' Unde sequenti versu legendum *parvis*,

non pravis, ut quibusdam placet. Alias sic interpreteris: Prævititas humorum, qui erant causa sitis, compensabat et tandem eludebat ingentem aquarum copiam. Hinc factum ut pari in periculo versarentur, et qui nimio, et qui parvo uterentur potu.

Æquabat multum parvis humoribus imbrem. 1175

Nec requies erat ulla mali: defessa jacebant
Corpora; mussabat tacito Medicina timore:
Quippe patentia quom totiens, ardentia morbis,
Lumina vorsarent oculorum, expertia somno;
Multaque præterea mortis tum signa dabantur. 1180
Perturbata animi mens, in mœrore, metuque;
Triste supercilium, furiosus voltus, et acer;
Solicitæ porro, plenæque sonoribus, aures:
Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus;

copiam aquarum paucis aquis. Nec ulla quies morbi dabatur: corpora defatigata prosternebantur: Medicina muta erat præ taciturno metu: eo quod ægri volverent per noctes integras lumina oculorum sine sopore, semper aperta, et rubentia. Plurimæ etiam aliæ notæ leti tunc præbebantur: nempe animus turbatus in tristitia, et timore: mæstum supercilium: frons horrida et aspera: aures etiam anxie et repletæ murmuribus: frequens anhelitus, et vehemens, et infrequenter factus: et

nix humoribus V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. in not. *parvis* P. in not. *parvis* Nard. —1176 *ulla ari* Vind. Mus. B. 3. *ulla mari* Cant. *mali defessa* desunt Mus. B. 1. *nulla in aride fessa* V. ed. Th. Ra. —1177 *missabant* V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *miscabant* O. —1178 *patientia* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *totas ardentia nocteis* edd. vulg. *toties ardentia morbis* Gryph. Nard. Bas. —1179 *experientia* V. ed. Th. Ra. —1180 *tunc* P. Ald. *cum* V. ed. Th. Ra. O. *quum* Mus. B. 1. —1184 *spiritum* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Th. Ra. *ac ingens* Gif. Par.

NOTÆ

1176 *Nec requies erat, &c.*] His 4. vss. docet nullum reperiri potuisse remedium ad hanc pestem expellendam; adeo novum et inusitatum fuit id morbi genus. Sic infra vs. 1224. ‘Nec ratio remedii communis certa dabatur.’ Sic præclare Manilius de hac eadem peste l. 882. ‘Qualis Erechtheos pestis populata colonos Extulit antiquas per funera pacis Athenas, Alter in alterius labens cum fata ruebat: Nec locus artis erat medicæ; nec vota valebant: Cesserat officium morbis, et funera deerant moribus et lacrymæ: fessus defecerat ignis, Et coacervatis ardebant corpora membris.’ Quanquam si Poëta hic, sicut alibi, imitatur Thucydidem, non est hæc illius sententia; Thucydides enim solum ait quod quietis ac somni adempta esset facultas,

nec remedii locus erat ad hoc, ut somnus ægris procurari posset. Quod quidem mihi magis probatur, quicquid alii reluctantur interpretes.

1179 *Expertia somno*] Sic Thucydides: ‘perpetuæ vigiliæ negabant,’ &c.

1180 *Multaque præterea, &c.*] His 14. vss. memorat plura alia mortis signa, quæ contingebant iis, qui peste hac tenebantur: quæ retexere hic in annotationibus nostris longum esset: et quæ desumit poëta ex Hippocrate in prognost. Neque enim sunt apud Thucydidem.

1183 *Plenæque sonoribus, aures*] Tinnitus aurium.

1184 *Creber spiritus*] Qui, teste Hippocrate, significat inflammacionem.

Sudorisque madens per collum splendidus humos : 1185
 Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore,
 Salsaque, per fauces rauca vix edita tusse.
 In manibus vero nervei trahere, et tremere artus ;
 A pedibusque minutatim subcedere frigus
 Non dubitabat : item, ad supremum denique tempus, 1190
 Compressæ nares, nasi primoris acumen
 Tenue, cavatei oculi, cava tempora : frigida pellis,
 Duraque, inhorrebat tactum ; frons tenta meabat :

liquor albus sudoris stillans per collum: saliva exigua, parvula, et tincta colore croci, et salsa, et agre missa per fauces raucisonas tussi. Nervi autem non dubitabant contrahi in manibus, et membra tremiscere; et frigus audebat sensim ascendere a pedibus: similiter sub extremum vitæ finem tandem nares contractæ fiebant: apex extremi nasi fiebat acutus; oculi concavati: tempora astricta: cutis gelida, et aspera: hiatus oris horrebat: frons distenta fluebat. Nec paulo post prostrati

Delph. *haud ingens* Gryph. Bas.—1185 *humor* P. O. Ferr. Ald. *umum* Vind. V. ed. Vind. fr. Th. Ra. *imum* Mus. B. 1. 3. *udum* Cant.—1186 *contracta* P. V. ed. Cant. a pr. m. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *contincta* edd. vulg.—1187 *faucis* edd. vulg. *rauca* Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Nard. Ald. sec. Cant. Ferr. Th. Ra. Voss. marg. *raucas* vulg. *vox* Vind. *tusse* Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Nard. Voss. marg. Th. Ra. *tussi* vulg. *tussis* P. O. Mus. B. 1. Macrob. Ferr. Ald.—1188 *trahier tremere* edd. vulg. *trahier nervi et tremere* Gif. Par. Delph. Lamb. *trahere nervi et tremere* Nard.—1189 *De pedibusque* O. Cant.—1190 *sumum* O. deest Vind. *surenum* V. ed. Th. Ra.—1191 *Non pressæ* Vind. Mus. B. 3. *Non præesse* V. ed. Th. Ra. *Non præssæ* Ferr. nisi V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 3. Cant.—1193 *inhorrebat* P. *inhorret jacet* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *inhorret jacet* Bodl. *in ore jacet* O. Mus. B. 3. *inoret jacet* Vind. fr. *in ore jacens* P. in not. *Duratusque horret* Mus. B. 1. *tactum* Wakef. ex conj. *facies pro tactum* P. Ald. *rictu* P. in not. *rictum* Vind. Mus. B. 1. Vind. fr. Delph. Lamb. *in ore putens rictum* Hav. *rectum* Voss. vet. et L. B. O. Cant. V. marg. 1. *Sus. casu* Mus. B. 3. *tecta pro tenta* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *meabat* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *manebat* P. in not. Mus. B. 1. Heins. 2. Creech. *mebat* Voss. vet. *minebat* Sus. *Duraque in*

NOTE

Ingens, raroque coortus] Si parvus, extinctionem nativi caloris notat.

1185 *Sudorisque madens, &c.*] Sudores frigidi per caput et collum sunt letales, inquit Hippocrates ibid.

1186 *Tenuia sputa, &c.*] Sputum flavum, aut rufum, aut quod multam tussim præbeat, et minutum, neque admodum concretum, deterius est, inquit Hippocrates ibid.

Contacta [contincta] Imbuta. Ita

Lambinus, bene. Pareus vero, *contacta*.

Croci colore] Croceo colore, colore flavo.

1188 *Trahere [trahier]* Poëtice pro, trahi.

1190 *Non dubitabat*] Audebat. Sic vs. 1070. et iv. 188.

Ad supremum tempus] Usque ad diem et horam mortis.

1193 *Inhorrebat tactum [rictum]* Ve-

Nec nimio rigida post artus morte jacebant ;
 Octavoque fere candenti lumine solis, 1195
 Aut etiam nona reddebant lampade vitam.

Quorum si quis, ut est, vitarat funera leti,
 Visceribus tetris, et nigra proluvie alvi ;
 Posterius tamen hunc tabes, letumque, manebat :
 Aut etiam multus capitis cum sæpe dolore 1200
 Conruptus sanguis expletis naribus ibat ;
 Huc hominis totæ vires, corpusque fluebat.

Profluvium porro qui tetri sanguinis acre

recumbabant leto rigente ; et ferme octava albescente luce solis, vel etiam nono lumine relinquebant vitam. Si quis autem eorum effugerat funeru mortis, vulneribus putridis, et atro prolurio ventris, ut verum est aliquos effugisse : tamen postea sanies et mors occupabat eum ; vel plurimus quoque teter cruor manabat ex repletis naribus plerumque cum dolore capitis ; omne robur, et corpus hominis affluebat ad hanc partem. Qui autem evitaverat molestam proluviem nigri cruoris,

~~~~~

ore jacens rictu frons tenta manebat Nonius, II. 868.—1194 *prostrati* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. *post strati* Lamb. et edd. vulg.—1195 *Octava* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. *candente* Nard. *candentis* Heins. 2.—1197 *rituret* Voss. vet.—1198 *Ulceribus* Lamb. et alii. *nigris* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *proluvie alvi* desunt Mus. B. 1.—1199 *tales* O. Mus. B. 1. 3. *tales* Cant. sed *tales* in marg.—1200 *multis* Ferr. *multo* Benth.—1201 *expletis* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *pletis ex* Gif. Par. *plenis ex* edd. vulg.—1202 *Hac* Fab. Benth. *fluebant* Heins. 2.—1203 *cui tetri* P. O. Cant. Gryph. Nard. Ald. *culta* et Vind. *cultetris* V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *cultæ tris* Ferr. *cui tetris* Voss. vet. et L. B. *culta etris*

NOTE

teres dixerunt rictum, i, neutr. Sic v. 1063. Lucretius dixit: 'cuma primum magna Molossum Mollia ricta fremunt.' Nardius autem sic corrigere tentavit hunc versum: *Duraque in ore jacens rectum frons tenta meabat.* Vel, *Duraque in ora jacens rictu frons tenta manebat.*

Meabat] Lambinus vero *minebat*, h. e. imminebat.

1194 *Nec nimio*, &c.] His 3. vss. docet, quod octavo fere aut nono, postquam agrotare cœperant, die morentur.

1195 *Lumine solis*] Dic: sic vs. 1217.

1196 *Lampade*] Luce solis, die.

1197 *Quorum si quis*, &c.] His 16. vss. docet, quod, si quis forte mortem effugerat, ut verum est quosdam effugisse, is tamen aut genitalibus corporis partibus, aut oculis, aut pedibus, aut manibus privatus vitam degere cogeretur ; quia tota vis morbi in eas partes ita affluebat, tantaque sanies, ut eas ferro amputare necessum esset, metu mortis. Immo quosdam etiam ita rerum obliviam ceperint, ut nec ipsi sese agnoscerent.

Funera leti] Letum, mortem. Periphrasis.

1202 *Huc*] H. e. in nares

Exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
 Ibat, et in parteis genitaleis corporis ipsas: 1205
 Et graviter partim metuentes limina leti
 Vivebant, ferro privatei parte virili;
 Et manibus sine non nullei, pedibusque, manebant,
 In vita tamen, et perdebant lumina partim:
 Usque adeo mortis metus hiis incusserat acer. 1210
 Atque etiam quosdam cepere oblivia rerum
 Cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsei.
 Multaque humi quom inhumata jacerent corpora supra
 Corporibus, tamen alituum genus, atque ferarum,
 Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem; 1215

huic tamen malum veniebat in nervos et in membra, et in ipsas partes genitales corporis. Et pars vehementer timentes auditum mortis vitam agebant orbatu parte genitali per ferrum adempta: et quidam restabant absque manibus et pedibus; attamen restabant in vita; et pars amittebat oculos. Adeo vehemens timor leti occupaverat ipsos. Et obliviones quoque rerum omnium occupaverant aliquos, ita ut ipsi nequirent agnoscere sese. Quamvis autem plura cadavera prosternerentur humi supra aliis cadaveribus, attamen gens volucrum et ferarum vel longe ab iis recede-

Vind. fr. *culta* cum hiatu sequente Mus. B. 2.—1204 *hinc* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1206 *spartim* P. *intuentes* V. ed. Th. Ra. *lumina* V. marg. 1. Ferr.—1207 *Humabant* Mus. B. 3. *Urabat* V. ed. Th. Ra. *parti* Vind.—1208 *seu pro sine* Mus. B. 1. *non nulli* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *nonnulli* vulg.—1210 *iis* P. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. is Cant. *intus erat* Vind. Mus. B. 3. *incusserat* V. ed. Th. Ra. *incus erat* Vind. fr. *invaserat* Gif. Par. Delph. *incesserat* Lamb. et alii. *ater* V. marg. 1.—1213 *corpora septa* Heins. Adv. p. 510. *tum pro quom* Mus. B. 3.—1214 *alitum* Vind. V. ed. Th. Ra. *geners atque* V. ed. Th. Ra. *generatque* Vind.—1215 *Haud* Ferr. V. ed. Th. Ra. *aut pro ut* Mus. B. 1. Cant. *exciret* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph.

NOTÆ

1204 *Exierat*] *Aufugerat, vitaverat.* Sic vs. 1215. et v. 1329.

1206 *Limina leti*] *Letum, mortem.* Periphrasis.

1210 *Hiis incusserat* [*invaserat*] *Verbum invadere jungitur vel cum dativo, vel cum accusativo. Sic Cicero ad Tiron. 'mirus invaserat furor non solum improbis.'* Sic Plautus. Sic Varro. *Lambinus autem incesserat.*

1213 *Multaque humi, &c.*] *His 10. vss. notat quanta fuerit putredo illius pestilentia; siquidem aves et feræ,*

sed canes præsertim, qui ex cadaveribus degustassent, subito morerentur. Immo tantus erat ille cadaverum insepulorum teter odor, ut neque Athenis, neque circa Athenas avis ulla de die, aut fera ulla de nocte compareret. Sic Thucydides: 'Aves et quadrupedes quæcumque hominum carnes attingunt, cum multa essent insepulta cadavera, vel ad ea non accedebant, vel, si gustassent, moriebantur.'

1215 *Exciret*] *Evitaret*: vs. 1204.

Aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.

Nec tamen omnino temere illis solibus ulla
Conparebat avis, neque noxia secla ferarum
Exibant sylvis; languebant pleraque morbo,
Et moriebantur: cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægre:
Extorquebat enim vitam vis morbida membris.

1220

Incomitata rapi certabant funera vasta.

bat, ut evitaret gravem factorem: vel, statim atque degustaverat, torpescebat subito proximo leto. Neque enim fere ulla volucris imprudenter cernebatur in illis lucibus solis, neque de nocte genera ferarum egrediebantur e saltibus: plurima torpescebat morbo, et moriebantur; præsertim fidelis gens canum prostrata in semitis cunctis reddebat animam languidam; etenim violentia morbi extrahebat iis vitam ex artubus. Innumera funera hominum certatim rapiebantur non comitata. Ne-

~~~~~

Bas, marg. excisset P. in not. excint V. ed. Th. Ra.—1217 *tenere* Cant. *sedibus* Gryph. Nard. Bas. Heins. 2. P. in not. ex Macrob. Sat. vi. 2. Mar. V. marg. 1. Ferr.—1218 *Comparabat* V. ed. Cant. Th. Ra. *nec vulgo. noxia* Sus. Voss. marg. *tristia* P. O. Macrob. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Mar. Ferr. Ald. *neque noxia* desunt Vind. *noxia* deest Mus. B. 3. *noctis*, omisso *neque*, V. ed. Th. Ra. *nectia* Voss. L. B. *noctia* Voss. vet. Lamb. *fortia* Cant. *fortia* P. in not. *noctibus* Vind. fr. Hav. Bip. *nocti* Delph. Gif. L. B.—1219 *Exiebant* Vind. Mus. B. 3. *Exuperant* Heins. 2.—1220 *tum* V. ed. Th. Ra. *cacumis* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *cacummis* Ferr. *canum vis* deest Vind.—1221 *animam* deest Mus. B. 1. *animum* O. Mus. B. 3. Cant. *anni* Ferr. V. ed. Th. Ra. *æger* Vind. Mus. B. 3. *ægere* V. ed. Th. Ra. *agere* Ferr. *agram* Mus. B. 1. Bip. Delph.—

NOTÆ

1217 *Illis solibus*] *Illis diebus*, vs. 1195. Sic Persius, ‘multos consumere soles,’ pro dies. Nardius legit *sedibus*, pro *solibus*; h. e. locis.

1218 *Noxia* [*Nocti*] Pro, nocte. Sic alibi passim *igni*, pro igne.

Secla ferarum] *Feræ*; sic I. 21. 468. &c. Sic supra vs. 722. &c.

1220 *Cum primis*] *Inprimis*: vs. 224. 259. 939. et I. 151.

Fida canum vis] *Canes*: v. 862. Sic Thucydides: ‘Canes autem propter contubernii et victus societatem sensum mali ingruentis magis præbebant.’

1223 *Incomitata rapi*, &c.] His 5. vs. duo tradit Lucretius. Alterum, de neglectu funerum tempore illius pestis; cum tamen, quantum operis et

opum erogare in funeribus solerent veteres nemo non noverit. Alterum de inani medicorum cura, ac remedium ratione. Quod enim aliis fuerat remedio, id aliis erat exitio. Sic Thucydides: ‘Neque ullum extitit medicamentum, ut ita dicam, quod erat ægrum, si quis illud offerret, adjuvaturum; nam quod alicui contulerat, alium id lædebat.’

Incomitata rapi, &c.] H. e. rapiebantur funera, non autem solenni more et pompa ducebantur; neque enim propinqui neque amici suorum corpora ad rogam prosequiebantur, sed aut passim insepulta patiebantur jacere, aut in alienum rogam temere conjiciebant. Sic Manilius I. 885. ‘Nec locus artis erat medicæ, nec

Nec ratio remedii communis certa dabatur :
 Nam, quod alii dederat vitaleis aëris auras 1225
 Volvere in ore licere, et cœli templa tueri,
 Hoc' aliis erat exitio, letumque parabat.

Illud in hiis rebus miserandum magno opere unum
 Ærurnabile erat ; quod, ubei se quisque videbat
 Implicitum morbo, morti damnatus ut esset, 1230
 Deficiens animo, mœsto quom corde jacebat,
 Funera respectans, animam inmittebat ibeidem.
 Quippe et enim nullo cessabant tempore apisci

que ulla regula certa remedii communis habebatur ; etenim, quod tribuerat fas esse aliis versare in ore flatus aëris vitalis, et intueri fornices cœli, id erat aliis perniciæ, et præparabat iis mortem. Hoc autem unum erat miserabile, et maxime perniciosum in his rebus, nempe quod, cum quisque cernebat se occupatum morbida vi, quasi esset condemnatus ad mortem, debilitatus animo languebat cum tristi corde, et respiciens mortem quasi propinquam reddebat animam extemplo. Quod contagio morbi rapacis nullo temporis intervallo desinebat rapere alios homines post

—1224 *remedii* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *remedi* vulg.—1225 *alii* P. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ali* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *aliis vel aliis* vulg.—1226 *more pro in ore* V. ed. Th. Ra.—1228 *et magnopere* vulg. et *opere* Vind. *opere* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. et *summiopere* Mus. B. 1.—1230 *morbi* Nard.—1232 *animam inmittebat* Voss. L. B. Cant. V. marg. 1. *animam et mittebat* Mus. B. 1. et edd. vulg. *animam mittebat* P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *anima inmittebat* Vind. *animam amittebat* Voss. vet. Vind. fr. *idem* Vind. V. ed. Th. Ra. et *idem* Ferr. Mus. B. 1. V. marg. 1. Hunc versum vs. 1236. sequitur in P. Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. —1233 *enim*, omissio *et*, V. ed. Th. Ra.—1234 *alii pavidi* P. in not. —1235 H.

NOTE

vota valebant: Cesserat officium morbis, et funera deerant Mortibus et lacrymæ,' &c.

[*Communis*] Dicitur tamen Hippocrates hoc commune remedium excogitasse, succendi nempe per compita odoratas pyras curasse.

1226 *Cœli templa*] Cælum. Periphrasis. Sic III. 79.

1228 *Illud in hiis rebus*] His 5. vss. docet illud inprimis exitiale pariter et miserandum fuisse, quod, qui morbo tenerentur, statim in desperationem irent de sanitate recuperanda; quo fiebat ut nullam corpori curam im-

penderent. Quæ quidem incuria nonnunquam plures morti dat, quam vis morbi. Sic Thucydides: 'Omnium autem malorum hoc erat gravissimum, et maxime horrendum, quod simulatque aliquis se a morbo correptum esse sentiebat, de sua salute desperabat, animumque despondebat; omni enim spe salutis orbatu multo magis sese projiciebant, ac negligebant.'

1231 *Deficiens animo*] Desperans, ac animum contrahens, ut ait Thucydides.

1233 *Quippe et enim*] H. e. quod, quia.

Ex aliis alios avidi contagia morbi ;
 Lanigeras tamquam pecudes, et buccera secla : 1235
 Idque vel in primis cumulabat funere funus.
 Nam, queiquomque suos fugitabant visere ad ægros,
 Vitai nimium cupidos mortisque timenteis
 Pœnibat paullo post turpi morte malaque,
 Desertos, opis experteis, Incuria mactans. 1240
 Quei fuerant autem præsto, contagibus ibant,
 Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,

alios ; veluti pecora, quæ ferunt lanas, et genera pecudum, quæ ferunt corium. Et hoc præsertim addebat mortem morti ; etenim, quicumque fugiebant invisere suos amicos ægrotos, quasi nimis avidi vitæ, et metuentes mortem, non multo post negligentia vicissim plectebat eos misero et fædo leto derelictos et inopes omnis auxilii interficiens eos. Qui vero venerunt auxilio, interibant contagiis, et labore, quem pudor et clamor blandus et cum gemitu immixto questus cogebat tunc

vs. in edd. vulg. poni solet post vs. 1240. sed in P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. sequitur vs. 1243.—1236 *Atque* P. V. ed. Mus. B. 3. Gryph. marg. *Idque uti* Mus. B. 3. *cum labat* V. ed. Th. Ra. *cumulabant* Nard.—1237 *visere ad* O. Vind. fr. Cant. Lamb. Hav. *ut fit* ad P. Ald. *ut fere ad* Vind. Ferr. *ut facto ad* V. ed. Th. Ra. *ut se redeat* Voss. vet. et L. B. *fere ut* Mus. B. 1. *ut*, relicto spatio, Mus. B. 3. *ut fit ab ægris* Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *ægros* P. in not.—1238 *Vita* V. ed. *cupidi* edd. vulg. *cupidis* Nard.—1239 *Pænibat* Turneb. *Pænas et* P. Gryph. marg. Ald. *Pænibus vel Penibus et* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *Penibus at* Voss. vet. *Penibus ac* Vind. fr. *Peni et* Mus. B. 1. *Pænis P.* in not. *Pæna ibus at* Voss. marg.—1240 *in cura* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *mactans* Cant. *mactat* Gryph. Nard. Bas.—1241 H. vs. et seqq. duo desunt Vind.—1242 *pudoreque omni* P. Ald. Gryph. marg. *pudor quem omni* Ferr. V. ed. Th. Ra. *pudor quem*

NOTE

1235 *Buccera secla*] Boves : v. 864.

1236 *Idque vel in primis, &c.*] His 8. vss. docet pariter, quod etiamsi quidam ad suos curandos non accessissent, aut curare neglexissent, tamen contagibus morbi correpti morerentur, sicut oves aut boves contagione intereunt : et quia suos neglexerant, ipsi vicissim negligenterentur. Sic Thucydides : ‘Sive noluisse metu deterriti se mutuo invisere, deserti peribant, et tanquam pecudes moriebantur.’

1237 *Visere ad ægros*] Sic lib. II. vs. 359. ‘Revisit ad stabulum,’ et lib. V. vs. 635. ‘ad hanc quia signa revisunt.’ Sic Plautus passim loquitur.

1239 *Pænibat*] Pro *punibat* ; sic alibi ‘mœnera’ pro munera. *Punibat* autem pro *puniebat*.

1241 *Quei fuerant autem, &c.*] His 9. vss. docet, quod, qui ad curandos peste correptos accedebant, ii duplici malo conficerentur ; vel enim contagione communicata ab ægrotis parem subibant sortem : vel labore, quem subibant, lassati tandem in morbum incidebant. Accedebant autem aliis præstituri opem duplici stimulo adacti, pietate et pudore.

Ibant] Interibant, moriebantur. Sic III. 527. ‘cernimus ire,’ h. e. videmus interire.

1242 *Pudor quem, &c.*] Sic Thucy-

Blandaue lassorum vox, mixta voce querelæ :
Optumus hoc leti genus ergo quisque subibat.

Inque aliis alium, populum sepelire suorum 1245
Certantes, lacrumis lassei luctuque redibant.

Inde, bonam partem, in lectum mœrore dabantur :
Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus,
Nec mors, nec luctus, tentaret tempore tali.

Præterea, jam pastor, et armentarius omnis, 1250
Et robustus item curvi moderator aratri,

eos subire. Igitur vir quisque maxime probus obibat hoc genus mortis; et conantes mandare sepulturæ turbam suorum mortuorum, aliam in aliis, fessi fletibus et gemitu revertebantur: et hinc bona ex parte mittebantur in cubile præ tristitia; neque ulus poterat inveniri, quem nec morbus, nec letum, nec fletus, vexaret eo tempore. Deinde etiam opilio et omnis custos gregis, et similiter fortis rector aratri curvati

//////////

unum Mus. B. 1. pudor quemcunque Mus. B. 3.—1243 lassorum querellæ Cant.—1244 lacti V. ed. Ferr. Th. Ra. legi Cant.—1245 alius Fab.—1247 bona in partem Vind. bonam in partem V. ed. O. Mus. B. 1. 3. bona partem Vind. bona ex parte Gryph. Nard. bona ex parti Heins. 2. Bas. in letum P. Ald. Gryph. Nard. V. marg. 1. et Cant. in marg. injectum Ferr. V. ed. Th. Ra. in solummodo Mus. B. 1. majore Vind. majore V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. redibant Mus. B. 1.—1248 morbo V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1249 tentari Mus. B. 1. tentare Mus. B. 3.—1250 ideo pro jam V. ed. Th. Ra.—1251 vir immoderator Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra.—1252 Languebat P.

NOTÆ

dides: ‘Querelæ pereuntium tandem etiam propinqui et domestici succumbeant, ac cedebant mali magnitudine victi.’

1245 *Inque aliis alium, &c.*] H. e. postquam certaverant et contendebant sepelire turbam suorum in turba aliorum redibant lassati luctu et lacrymis. Quo fiebat ut in morbum inciderent.

1247 *Bonam partem*] Antiptosis; subauditur enim præp. secundum. Sic III. 64. ‘Non minimam partem mortis formidine aluntur.’ Sic infra vs. 1257. H. e. bona ex parte: maxima pars. Sic etiam Cicero loquitur Offic. lib. VII. ‘Maximam partem ad injuriam faciendam aggrediuntur nonnulli.’

1250 *Præterea, jam pastor, &c.*] Postquam Poëta tragicam urbis Athenarum conditionem ob oculos posuit, his 20. vss. inducit modo in scenam armentarios, pastores, et colonos, qui sævissima peste saucii, cunctarum rerum egeni, consilii præsertim inopes, manus dabant, angustaque casa conclusi, catervatim moriebantur, fame lueque confecti. Quid atrocius, quid horrendum magis excogitari potest? Pars etiam confugiebat in urbem morbo languida: pars in viis morbo languida jacebat nudata vestibus, ulceribus plena, &c.

Armentarius] Qui præest armentis, ut bubulcus.

1251 *Et robustus item, &c.*] Hic vs. positus fuit v. 931.

Languebat; penitusque casa contrusa jacebant
 Corpora, paupertate et morbo dedita morti
 Exanimis pueris super exanimata parentum
 Corpora non numquam posses retroque videre 1255
 Matribus et patribus gnatos super edere vitam.
 Nec minumam partem ex agris mœros is in urbem
 Confluxit; languens quem contulit agricolarum
 Copia: conveniens ex omni morbida parte,
 Omnia condebant loca, tectaque; quod magis æstus 1260

torpebant; et corpora coniecta intus in tuguria sternebantur, reddita leto præ morbo et egestate. Posses cernere aliquando mortua corpora parentum supra natos mortuos; et contra, pueros reddere vitam supra genitores et genitrices. Nec mediocre malum convenit partim rure in civitatem, quod languida multitudo colonum attulit, concurrans languens ex omni parte. Replebant cuncta loca et cunctas do-

//////////

Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Languebant* vulg. *casis* edd. vulg.—1253 *tradita* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg.—1254 *Exanimi pueri* Voss. vet. et L. B.—1257 *Nec minimum partim* Lamb. et alii. *Nec minima pars* Heins. 2. *ægris* V. ed. Th. Ra. *mœroris id u. conj.* Wakef. *mœroris* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ægoris* Vind. Vind. fr. Voss. marg. Delph.—1258 *Conduxit* V. marg. 1. *luguens* V. ed. Th. Ra.—1259 *parti* Hav. Bip.—1260 *condebant* Voss. vet. Vind. fr. *complebant* Vind. et edd. vulg. *tectis* P. Ald. *tecta* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *quoque* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *quoque et O. co* Vind. fr. *æstum* Bodl. *mage eos tum* Lamb. et alii.

NOTÆ

1252 *Casa* [*casis*] *contrusa*] In *casis* coniecta, coarctata.

1254 *Exanimis pueris super*] *Anastrophe*; pro, super *exanimis pueris*. Sic vs. 1256. ‘*matribus et patribus super*,’ pro *super matribus et patribus*.

1257 *Minumam* [*minimum*] .. *ægoris*] *Minimus ægor*, mediocre malum. Ita Lamb. At *Pareus* et quidam alii, *minimum partem*; verum potius *minima pars* esset legendum. Ubi enim nominativus verbi *confluxit*? Sic *Thucydides*: ‘non parum stragis tam ingenti cladi accessisse iis, qui undique hostes fugientes in urbem confluebant. Cum enim tantus esset eorum numerus, ut domus non sufficerent, in casulis ac tuguriis habitare coacti sunt, qui, cum ob anni tempus

(*æstus* enim erat) nimio calore propemodum deflagrarent, ipso æstu confecti, alii super aliis expirabant.’

Partem [*partim*] Ita plerumque auctores bonæ Latinitatis usurpant hanc vocem simpliciter, et semel; significat enim ‘*aliqua ex parte*.’ Sic *Cicero* in *Verr.* ‘statuæ in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris.’ Sic *Lucretius* passim, v. g. v. 597. ‘*Et partim plano scatere atque erumpere campo*.’

1258 *Quem*] Supp. ægrorem.

1260 *Condebant* [*complebant*] Lamb. bene, ut patet. *Pareus* vero *condebant*, h. e. tegebant.

Quod [*quo*] *magis æstu*] Ita legendum est, ut patet ex *Thucydide*, quem hic imitatus est *Lucretius*. Sic autem jam citatus *Thucydides*: ‘ipso

Conferto situ accervatim Mors adcumulabat.

Multa, siti prostrata, viam per, proque voluta,
Corpora, silanos ad aquarum structa, jacebant,
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum :
Multaque per populi passim loca prompta, viasque, 1265
Languida semianimo cum corpore membra videres,
Horrida pædore, et pannis cooperta, perire
Corporis inluvie : pellis super ossibus una,
Visceribus tetris prope jam, sordique, sepulta.
Omnia, denique, sancta Deum delubra replebat 1270

mos ; unde fiebat ut eo magis mors congereret eos adeo summatim pereuntes scilicet nimio calore. Plura corpora jacentia et prostrata per semitas, et præcumbentia ad aquarum tubos recumbebant spiritu intercluso ab nimia cupiditate aquar. Et cerneret etiam plures artus ubique positos in aperto per publica loca plebis, et per semitas, languidos, corpore tunc semimortuo, horrentes factore, et velatos pannis laceris interire proluvio corporis ; unica cutis erat iis super ossa, quæ jam fere sepulta erat etiam sordibus et squalidis ulceribus. Tandem mors impleverat au-

—1261 *Conferto situ* V. ed. Th. Ra. *Infertos ita* P. Ald. *Confectos ita* Hav. Delph. Sus. *Confertos ita* reliqui.—1262 *præterque voluta* V. marg. 1.—1263 *syllanos* Mus. B. 1. *sic amneis* P. *sicanos* Mus. B. 3. *sic amnis* Heins. 2. *structa* Wakef. ex conj. *strata* reliqui. *tacebant* Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant.—1264 *invia* pro *nimia* Vind. *aquai* edd. vulg.—1266 *se in animo* Vind. Vind. fr. *semanimo* Cant. *cum animo* V. ed. Th. Ra. *vires* pro *videres* Vind. *tum corpore* edd. vulg.—1267 *pedere* Vind. *putere* Mus. B. 1. *coapta* V. ed. Th. Ra.—1268 *ima* V. marg. 1.—1269 *Ulceribus* Vind. et edd. vulg. *cæcus* pro *tetris* V. ed. Th. Ra. *sorde* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *sordet-que sepultis* Heins. 2. *sordeque sepultis* Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *cordique sepulta* Delph. Bas. marg.—1270 *divis* V. marg. 1. *replebat* Mus. B. 3.—1271

NOTÆ

æstu confecti alii super aliis expirabant.' Lambinus legit : *quo muge eos tum.*

1261 *Confectos*] Ita legendum pariter ex Thueydide citato. Lambinus vero *confertos*.

1262 *Viam per*] Anastrophe, pro per viam.

Proque voluta] Tmesis, provolutaque. Sic II. 469.

1263 *Silanos*] Tubos, fistulas, aquæ ductus, fontes scaturientes.

1264 *Interclusa anima, &c.*] Intercluso et extincto spiritu præ nimia aquarum cupiditate.

1265 *Per populi passim loca prompta*]

H. e. in promptu et aperto posita et jacentia. (supp. corpora,) per loca publica populi.

1269 *Visceribus* [*Ulceribus*] Lamb. bene : Pareus, *Visceribus*.

Sepulta] Lambin. bene, supp. pellis, quæ terris ulceribus plena, et quasi sepulta erat. Pareus *sepultis*, supp. visceribus.

1270 *Omnia, denique, &c.*] His 6. vss. ait ita tunc dura Atheniensibus imperasse necessitatem, ut Æditui admitterent in templo multitudinem adventantium hospitem, qui tabernacula exstruxerint sibi et familiæ, et pecudibus forsân, quas secum addux-

Corporibus Mors exanimis, onerataque passim
 Cuncta cadaveribus cœlestum templa manebant ;
 Hospitibus loca quæ conplerant ædituentes.
 Nec jam religio Divom, neque numina, magni
 Pendebantur enim : præsens dolor exsuperabat.

1275

Nec mos ille sepulturæ remanebat in urbe,
 Quo pius hic populus semper consuerat humari :

gusta templa Deorum corporibus mortuis, et omnes ædes sacræ Deorum erant ubique strata cadaveribus ; quæ loca æditui replerant hospitibus. Neque enim tunc cultus nec potentia Deorum magni habebantur : malum quippe præsens vincebat. Neque ritus ille sepulturæ restabat in civitate, quo antea populus ille solitus erat

oneratque V. ed.—1272 *plana* Vind. fr. *manebat* Vind. V. ed. Th. Ra. *manebit* Vind. fr.—1273 *ædit cunctes* Mus. B. 3. *edit . . .* Vind.—1274 *deum* V. ed. Ferr. Th. Ra.—1275 *Pendebatur* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Cant. Nard. Th. Ra. *Pendebant etenim* Heins. 2.—1277 *Quo* Voss. vet. Vind. fr. Delph. *Ut P. O.* Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Hav. *Huc* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. *Hic* Mus. B. 1. *pius P.* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B.

NOTÆ

erant. Magno sane periculo et contemptu religionis, quem summa induxerat desperatio salutis. Sic Thucydides : ‘ Et templa, in quibus tabernacula construxerant, mortuis erant plena, qui ibidem moriebantur ; præter modum enim sæviante malo, homines non habentes quid agerent, in eam mentem versi sunt, ut sacra sanctaque omnia pariter negligerent.’

Deum] Deorum.

1272 *Cælestum*] Deorum.

1273 *Ædituentes*] Janitores et portitores ædium et templorum. *Æditus* enim vel *ædituens*, dicitur quasi ædis tuitor.

1275 *Enim*] Hæc particula in fine periodi posita est. Quanquam Pareus putat debere poni in initio periodi sequentis, pro etenim : unde præfigit duo puncta ante illam, sic ‘ enim præsens,’ &c.

1276 *Nec mos ille sepulturæ, &c.*] His 9. vss. ultimis docet Poëta non sat fuisse Atheniensibus, quod sacras ædes cadaveribus temerassent, sed quod ‘ leges etiam sepulcrorum per-

turbaverint, quibus antea utebantur, sepelirentque ut quisque poterat,’ ut ait Thucydides. Leges autem et mores, quibus utebantur olim Athenienses, in sepeliendis corporibus, nunc tibi breviter referemus ex Nardii animadversione p. 850. Officiosissimi enim in mortuos prædicantur Athenienses unanimi omnium auctorum consensu. Si quis bello interemptos sepelire neglexerat, morte mulTABATUR. In tantum excreverat olim apud eos pompa funerum, ut legibus eam cohibere fuerit coactus Solon. Verum tempestate pestis nulla est ratio funerum servata. Sic Thucydides : ‘ Et multi ad impudentia sepulcra animum converterunt, penuria necessariorum, quod jam frequentes sibi domestici ante occubuissent. In alienas enim pyras alii antevertentes, et qui extruxerant, et imponentes suum mortuum accendebant ignem ; alii, dum cremaretur, alterum suum ipsi cadaver injicientes, quod ferebant, abiere.’

1277 *Pius* [prius] Alii *pius*.

Perturbatus enim totus repedabat, et unus
 Quisque suum pro re consortem mœstus humabat.

Multaque vi subita paupertas horrida suasit : 1280

Namque suos consanguineos aliena rogorum
 Insuper exstructa ingenti clamore locabant,
 Subdebantque faces ; multo cum sanguine sæpe
 Rixantes potius, quam corpora desererentur.

inhumari ; namque totus confusus turbabatur, et unusquisque tristis inhumabat suum socium pro viribus suis. Et violentia subitanea, et horrenda egestas persuasit bene multa ; etenim ponebant magna cum vociferatione suos affines et cognatos super alienos rogos structos, et subiciebant lampadas, plerumque certantes plurimo cum sanguine effuso, antequam corpora relinquerentur.

//////////

Cant. prius Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Delph.—1278 Deest O. repedabat P. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. trepidabat edd. vulg. repedebat Bodl.—1279 pro rem Vind. Vind. fr. præ re V. ed. Th. Ra. suam prolem Mus. B. 1. consortem pro re Cant. cognatum P. Ald. Gryph. marg. complorans Mus. B. 3. et explorans in marg. deest vocab. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. fr. Mus. B. 1.—1280 vi Wakef. vis P. Hav. Delph. Ald. Bip. res O. Cant. V. marg. 1. vocola deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. et deest Voss. vet. et L. B. subita et Mus. B. 3.—1282 instructa Creech.—1283 Subdebant fauces Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. Sudabant fauces O. Mus. B. 1. Subdebantque fauces Vind. fr. Suadebantque faces Cant. faceis edd. vulg.—1284 Rorantes Mus. B. 1. deferrentur P. Ald. deferentur V. ed. Th. Ra. Bodl. deserrentur V. marg. 1. Ferr.

NOTE

1279 *Pro re*] Pro viribus, pro opibus, prout quisque poterat.

1281 *Aliena rogorum exstructa*] Alienos rogos exstructos. Sic alibi passim ‘strata viarum,’ ‘clausa domorum,’ &c. pro stratæ viæ, clausæ domus, &c. Hellenismus est.

1284 *Rixantes potius, &c.*] Sic præclare Ovidius Lucretium imitatus et Thucydidem : ‘Ante sacros vidi projecta cadavera postes: Ante ipsas, quo mors foret invidiosior, aras. Pars animam laqueo claudunt, mortisque

timorem Morte fugant ; ultroque vocant venientia fata. Corpora missa neci nullis de more feruntur Funeribus ; neque enim capiebant funera portæ. Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos Indotata rogos : et jam reverentia nulla est. Deque rogis pugnant, alienisque ignibus ardent. Qui lacryment, desunt ; indeflectæque vagantur Natorumque virumque animæ, juvenumque senumque : Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignes.’

ANIMADVERSIO

JOANNIS NARDII

DE FUNERIBUS ATHENIENSIIUM.

ADSUNT Athenienses, ^aunde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur, ^b ‘Et recreaverunt vitam, legesque rogaverunt,’ Lucretio Auctore : quibus tamen nil antiquius, aut religiosius fuisse videtur, quam justa mortuis persolvere, iis præsertim qui fortiter pro patria pugnando cecidissent. ‘Quapropter gravissime olim in transgressores animadverterunt, ‘decemque imperatores suos, et quidem a pulcherrima victoria venientes, capitali judicio exceptos necarunt, quod militum corpora, licet sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuissent, sed in fluctus necessitate adacti projecissent.’ ‘Cautior Chabrias Atheniensis, maritimarum copiarum dux, profligatis ad Naxon, inque fugam versis Lacedæmoniis, totus fuit in legendis suorum, qui ceciderant, cadaveribus, metuens populi superstitionem : cum tamen, nisi cunctatus, facile universam hostium classem delevisset. Et Nicias, egregius Atheniensium imperator, jussit universum exercitum subsistere, ut duos tantum peremitos milites sepulturæ mandaret. Majus est, quod refert ^cIsocrates de Adrasto Argi Rege ; hic enim, ab expeditione adversus Thebanos infortunatus, cum eos, qui in Thebano bello mortui erant, recipere non posset, Athenienses, Theseumque rogavit, ut communi infortunio opitularetur, nec despiceret eos, qui, in bello desiderati, Funere et pompa caruere, nec veterem consuetudinem, patriasque violandas indicans. Verum neque spe sua frustrati fuere. Suscepto namque bello pro his, qui mortem oppetierant adversus Thebanos, impugnaverunt illos, coëgeruntque, ut defunctos vita justo Funeri sepulturæque redderent. Minus me movet Cimonis pietas, qui, ut Miltiadem parentem humaret, ipse vincula paterna induit. Hanc vero pietatem non in eos tantum erogabant, qui proprio sanguine publicæ securitati litaverant, verum et in contribules, nulliusque pretii homines, quorum propinquos cogere poterat Demarchus, vel cum populo tandem

NOTÆ

^a Cic. orat. pro Flac.

^b Lucr. lib. vi.

^c Xenoph. l. p. Rerum Græc. Val.

Max. lib. ix. c. 8.

^d Diod. Sic. Bibl. l. xv.

^e In Panegyri. et alibi.

Ille pacisci de sumtu funeris, ita ut eadem die efferretur, secus vero graviter mulctatur. ^aCelebrant Pisistratum historiæ, referente Eustathio, quod comites semper habuerit duos tresve gerulos pecuniarum, quas aliena in funera impenderet. Sustollitur necnon ^bCimonis pietas in complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur cum non reliquissent, suo sumtu extulit, cossaque Thesei insuper, magno studio conquisita, reportavit tandem Athenas. ^cNeque præterea ignorare fas est insigne pietatis officium, quod jubebat Attica Lex, si quando insepultum hominis ignoti cadaver forte occurrisset; terram ^dnamque injicere saltem debebat viator in os defuncti, illudque ter manu plena, pro sepultura, ejus præstandæ tunc non erat facultas. Deinde ita receptus hic ^emos et veluti necessarius, ut requireretur etiam a properante: quod nisi fecisset, videbatur esse execrabilis. Non ^fglebam vero jaciebant in mortuos, sed *χοῦν*, h. e. terram solutam: quod quidem officium dicebant *ἐπιβάλλειν γῆν* seu *κρῶνιν παλύνειν*, veriti, forsan, gravem defuncto futuram, si solida atque compacta. Hæc de pietate Atheniensium in defunctos. De funebribus vero illorum ritibus illustriora quædam tantum seligam, veritus lectoris tædium atque suspicionem in re obscurissima. Quapropter duces sequar melioris notæ auctores, ne vacillet fides, improbeturve nostrum florilegium. Exit vero decumbentis exitus institutæ orationis exordium. Ut enim supremum sibi illuxisse diem intellexerat ægrotans, detracto sibi annulo, cariori præbebat; quod fecisse Alexandrum memorant historici. Hinc postremis illis prolatis verbis, ^g‘Vive, ac Vale,’ animam exhalabat in complexu et osculo dilecti. ^hOs namque credebant januiam esse animæ, quam fugientem appposito nitebantur excipere hiatu. Sic Antigone apud Eurip. in Phœniss. ‘O amantissime, quin et os tuum applicabo ori:’ ejus forsan exemplo et Anna apud Virgilium, ⁱ‘et extremus si quis super halitus errat, Ore legam:’ et ^jLivia apud Albinovanum, ‘Sospite te saltem moriar Nero: tu mea condas Lumina, et excipias hanc animam ore pio.’ Quapropter senilem animam in ^kprimis labris haberi, vel in primo ore, parœmia erat Romæ consueta, nobisque vernacula illa, non infrequens, ‘Animam dentibus detinere,’ ne avolet, scilicet, a monogrammis atque depontanis. Hanc vero credulitatem Græcia in nos derivavit. Nam et Aristoteles ^lliterarum monumentis tradidit, vitæ protasim inspiratione, catastrophæ expiratione circumscribi. Verum Livie nostræ vota suggerunt nobis et aliud in morientem officium, quod Græci *καθαίρειν τοὺς ὀφθαλμοὺς*, Latini condere vel tegere oculos dixere. Is enim, ^mquæ affinitate aut amore reliquos anteibat, palpebras deducebat incunctanter. ⁿIn supremum enim spectari oculos ab homine nefas existimabant. Quanti vero facerent, quod diximus, pietatis specimen, videre

NOTÆ

- ^a In com. Il. ad calcem.
^b Æmil. Prob.
^c Plutarch. in Vita.
^d Demosthenes advers. Macartat.
^e Ælian. l. v. Var. Hist. Phocilides.
Moschus. Sophocles. Acron.
^f Hor. Od. 28. l. 1. Quint. Decl. 5.
^g Sophocl. Scholiast. in Antig.
^h Eustat. Sophocl. l. c.
ⁱ Ælian. l. c.
^k Sophocles l. c.

- ^l Diod. Sic. Val. Max. l. vii. in fin.
^m Servius v. Æn.
ⁿ Aristænetus l. ii. Epist. 7. et 9. Plato carmin. in Agathon.
^o Virg. iv. Æneid.
^p In Epicædio.
^q Seneca in Ep. 30. Senec. Tragæd. in Herc. Fur.
^r Lib. de Insp. et Resp.
^s Eurip. in Phœn.
^t Plin. l. xi. c. 37.

est passim apud clares auctores. Dum hæc aguntur seduli astantes elata voce proprioque nomine vita jam orbatum ^bcompellabant, atque confestim magno ejulatu et lacrymis defuncti ruebant in amplexus. Nam, ut habet ^cAlcinous, qui, parentibus mortuis, nullo dolore tangitur, caret animi motu. Aderant ex conducto mulieres corporis curatrices, quæ calentis adhuc mortui os componebant. Quamquam Crito decedenti Socrati officium præstiterit, exclusis a damnato mulieribus, ne lacrymis turbarent infractum animum. Hinc membra reliqua ^ddirigebant, mox illum calida ^elavabant: solet namque plerumque (ut ille dicebat) vitalis spiritus exclusus putari, et homines fallere, propterea mortui calida lavabantur. Ungebant tandem, si liber atque ingenuus: servis namque interdicta erat unctura ex Solonis lege. Modum ille statuit et lacrymis, verum publicis magis quam privatis. Quin ipse ^fSolon amisso filio flebat. Et cum dixisset quidam, nihil eum proficere flendo, propter hoc ipsum flere se dixit. Et vero ^gQuis matrem, nisi mentis inops, in funere nati Flere vetet? ubi præsertim supra genua mærentis lotum unctumque collocabant, quem illa medio gremio excipiens, fovensque sinu trementi frigida membra, splendidissime tandem suis manibus ^hvestiebat. ⁱFunera hæc a Romanis jure ac merito dicebatur, ad quam plenissimo jure funus universum, jactura, dolorque pertinebant: licet non ignorem Lege XII. Tab. cautum esse olim, ne cælo tacti supra genua tollerentur, aut justa ^kconsuetudo illis fierent, sacros rati, docente Gracia, dignosque divinis honoribus, qua de re superius. Linea erat vestis, qua operiebatur defunctus, atque subtilis, desuper vero alba: ^lcujus in texturam delusis ^mprocis, integros impendit annos plures casta Penelope, simulans reduci suo Ulyssi parare funereum amiculum. In castris vero Græcorum ad Trojam nemo succensuit Hippodamiae, et Diomedæ, quam perditæ Patroclus, dum vixit, amabat: hæc namque, ut habet Dictys ⁿCretensis, funus ornarunt decore omni pretiosæ vestis. Nec dubito quin Atheniensibus, procedente tempore, laxatisque moribus, sumtuosæ fuerint in usu. Observo namque oblatam Socrati extremo vitæ in agone ^onitidam vestem et pallium ab Apollodoro; lotum vero ^pPhiloclem, Atheniensium ^qPrætozem, splendidaque indutum chlamyde, impavidum victoris Lysandri capitale subisse judicium. Certum illud est redimisse mortuos corona ex oleastro ^ret vittis; ex selino præterea, seu apio, quod Dares tradidit in lib. de certaminibus, referente Suida; nonnunquam floribus ^stempestivis, pallida inter folia, ut puto, insertis. Corona vero imponi mortuo consuevit a maxime necessario, deque Pericle refert Plutarchus, quod, quamvis tenderet ille gravitatem tueri, et retinere animi celsitudi-

NOTÆ

^a Eurip. in Hecuba, in Phœniss. Hom. Odys. K. Iliad A. Plato in Socr.

^b Servius IV. Æn. Propert. IV. Eleg. 6.

^c De Doct. Plat. c. 12.

^d Eurip. in Hipp. in Medea. Pet. Vict. I. IV. Var. lect. c. 20.

^e Eurip. in Hecuba, in Phœniss. Hom. II. IX. Odys. XXIV. Socrat. apud Plat. in Phæd. Plut. in vita Sol. Cic. I. de Leg.

^f Stobæus ser. 276.

^g Ovid. de Remed. Amor.

^h Lucian. de Luctu. Herod. Musa 5.

ⁱ Plin. I. XI. c. 45. Servius in Ecl. 6.

^k Artemid. I. II. c. 8.

^l Hom. II. 2. Plut. XII. de Leg. Artemid. I. II. c. 3. et lib. IV. c. 3.

^m Hom. Odys. B.

ⁿ Lib. III.

^o Ælian. Var. Hist. cap. 16. Diog. Laërt. in Vita.

^p Plut. in Lysan.

^q Eurip. in Phœniss. in Herc. Furent. Chion. in Epist. ad Plat. Artemid. I. IV. c. 49.

^r Lucian. de Luctu.

nem, fractus tamen laxavit dolori habenas tunc, cum coronam ingereret filio Paralo extincto. Naulum ^apostremo defuncti in os imposuisse, quod *Δανάκη* patria voce dicebant, et *καρκαδόντα*, licet consuevisse Atticos affirmet ^bAristophanis expositor binos obolos in ora mortuorum ingerere. Curatus sic defunctus pro arbitrio intus collocabatur, indultu legis a Solone latae, qua tamen cavebatur, ut ante lucem efferreretur postridie collocationis. Obsoleverat illa jam tempore Demetrii Phalerei, nec recentata forsitan eicit, quominus Romano more per septem ^cintegros dies domi custodiretur, ^dacerraque vario thymiamate redolens illius ad pedes institueretur. Quandoquidem ^eleniebatur lugentium dolor diuturna extincti praesentia, sensimque assuescebat animus perditae amantium supremo discessui. Hinc factum ut Graeci ad Trojana nonnisi exacta decima-septima die rogo dederint Achilleum cadaver. Viliissima credo servitia praestitisse pollinctores, quos Graeci ^f*καταγέοντας* et *νεκροθάπτας* nuncupabant, hos vero adeo abominabantur, ut domicilio urbis illos arcerent. Demades certe Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Funestae interim domus cernebantur indicia, ^hcupressus, vas ⁱfiglinum ventrosum extra portam, aqua lustrali plenum, quod *ἄρδάνιον* Graecorum vulgo, Aristophani vero *ὄστρακον*: aqua vero ex alia domo erat allata. ^kComa insuper defuncti appensa primo in limine portae, ne quis imprudens pollueretur domum ingrediens. Verisimile prorsus est Graecas matronas, depositis tunc delicatioribus vestibus, ^latratas luxisse, nonnunquam et albis ^mamictas, super vero quadris, Graeco more, mundo tamen muliebri universo despecto, cunctoque penitus neglecto ornatu. Vestis vero genus *ἱμάτιον* dicebatur, ex decreto Solonis. Sedebant illae squalidae, merentesque coronabant thorum, cui assidebat ⁿcapularis custos, is, cave nempe, quae lugentibus ^pcommodabant lacrymas, stantesque deformabant ^qcorpus pulchrum ^rmanibus pectus frequenter percutientes, de quo ritu mox uberius. Extorquebat saevus interea dolor a signiori sexu praecocem capillorum divulsionem. ^sHi namque, ex condicto, nonnisi ad pyram tumulumve deponebantur. Vetus quin etiam mos erat in luctu ^tsupercilia nudari, singulaque praestare quae taedium vitae animique angorem testarentur. Vix credam cibum, illumque vilem, gustasse, neque inverisimile est, atos tunc ^ucalices mensis appositos, quod Romae erat consuetum, et ex Pollentina terra conficiebantur. Horum unus visitur adhuc integer in nostro Museo.

NOTÆ

^a Suidas.^b In Ranis.^c Servius in v. Æneid.^d Festus.^e Odyss. xxiv.^f P. Vict. lib. ii. Var. Lect. c. 7. Lil.

Gyrald.

^g Senec. lib. vi. de Benef.^h Asclepiades.ⁱ Pollux lib. viii. Suidas.^k Eurip. in Alcest. in Suppl.^l Eurip. in Iphig. in Aulid. Moschus in Epitaph. Bion. Artemid. l. iii. c. 3.

Theoc. in Epitaph. Adon.

^m Pl. xii. de Leg. Artemid. l. ii. c. 3.

Astrampsychus.

ⁿ Petr. Arbitr in Ephes.^o Hom. Il. xxviii.^p P. Arbitr l. c.^q Calab. l. iii.^r Hom. l. xi. 19.^s Sophoc. in Ajac.^t Artem. l. i. c. 27.^u Martial. l. xiv. Epigr. 157. Eur. in Troad.

Ut vero septimus instabat dies, collocabatur a necessariis. ^a Beatulas alto Compositus lecto, crassisque lutatus amomis, et, quod non sine mysterio, 'In portam rigidos calces extendit.' Ita enim ^bcomponuntur mortui ad significandum nunquam deinde ad domum reversuros: sat bene ille, sed elegantius noster. Nam ritu naturæ capite hominem gigni mos est, pedibus efferri. Et vero collocationes ^didcirco fiebant, ut cerneretur mortuus, ecqua ei vis allata. Indulgebat tamen lex Attica, ut mortuus collocaretur in ^eædibus ad libitum. Funera frequentissime nihilominus ponebantur in vestibulo, pedibus ad januam versis: qui mos et nostris hodie familiaris. Utinam abstinuissent a ridicula vanitate abigendi ^gmuscas, officiosæ Thetidis seducti forsân exemplo. Meminit præterea ^hSocrates apud Platonem antiquæ legis Atticæ circa Inferias servatæ, ut non prius efferretur cadaver, quam hostias jugulassent, in defuncti, ut reor, expiationem. Et quoniam de legibus incidit sermo, haud differam Hippia Tyranni sanctionem producere, qua jubebat, referente ⁱAristotele, ut sacerdoti Minervæ, quæ est in arce, in singulos mortuos duos hordei sextarios, totidem frumenti, itemque obolum penderent. His explebatur domesticus luctus, primaque funeris pars, cui succedebat incunctanter et altera. Antelucanis horis, ex ^kSolonis lege, seu Demetrii Phalerei, quod placuit ^lTullio, præsertim si morte immatura quis fuisset perentus ^m(ⁿἩΜΕΡΑΣ ἈΠΙΘΑΓΗΝ, 'diei raptum,' scilicet, appellabant, tanquam non expirasset, sed amoris desiderio raptus esset, vel quasi intolerandum esset solem hujusmodi malum intueri, dicunt illos diem rapuisse,) efferebatur defunctus, longo ordine præcedentibus ^ofacibus, quarum fulgore discutiebantur tenebræ: quanquam ^phasta in funere vi peremptorum præferebatur. Comitabantur raucisonæ ^qptubæ, præsertim si vir ^rmilitaris, deque Republica optime meritus, et ^spublico sumtu, quod erat in more, sepeliretur, hisque convocabatur populus. Succedebant ^tτυμβαῦλαι, hoc est, siticines inflantes funebres tibias, quas ^uἑγγυρίας Græci mutuata voce a Phœnicibus ^vdixere, lamentabilem sonum Lydio ^wmodo exprimentes, incitantum profecto mercede conductarum mulierum ad mortuum defendum, quæ ^xσοφοίσταλ θρήνων Græcis, puta ^ysimulatrices planctus, et Principes, non doloris; Romanis, ^zPræfica. Harum Coryphæa ^bἡλεμιστρια a cantionis genere, quod ἡλεμον vel ἰάλεμον ^cGræci dixere,

NOTÆ

^a Pers. Satir. III. Hom. II. H.

^b Schol. Hom. in Iliad.

^c Plin. I. VII. c. 8.

^d Jul. Pollux I. VIII.

^e Demosth. in Macartatum.

^f Hesychius.

^g Iliad. VIII.

^h In Minoë.

ⁱ Œconom.

^k Demosth. in Orat.

^l II. de Leg.

^m Eustath. Odys. F.

ⁿ Plut. an seni R. P. Meleager.

^o J. Pollux I. VIII. c. 7.

^p Hyginus c. 174. Scholiast. Theocr.

^q Tertul. de Coron. Militum.

^r Thucyd. I. II. Diog. Laërt. I. IX. in Democr.

^s Gal. lib. IX. de Sympt. cau.

^t Hesychius.

^u Athenæ. 4. Deipnosoph. Eustath. in Hom. II. Σ.

^x Aristoxen. in I. Musicæ, ex Plutar.

^y Lucian. de Luctu. Plato in Minoë.

^z Servius IX. Æneid.

^a Festus. Lucilius Satir. XXII. Plaut. in Frivolaria, in Truculento. Nævius in freto.

^b Hesychius. Suidas.

^c Apollon. L. Suidas in T.

Latini ^a*Lessum*, *Lausum*, atque ^b*Mortualia*, ^cNania interim ambigente, ^dCiceronis indicio, vel iis nolentibus, qui Græcos in Graculos deformant. Jungebantur mercenariis ^econsanguineæ defuncti virgines, atque matronæ, ^fpassis crinibus, ^gspulvere ac cinere conspersis, ^hnudato vultu, et ⁱpectore ^ktundentes ubera, ^llaniantes faciem, ^mululantes singulæ magis, quam ejulantes. Sed præstat funebris ritus, adhuc in Græcia superstitis, auritum oculatumque inducere ⁿtestem. ^oDurat etiam in hunc diem mortuos deflendi apud Christianos consuetudo, ab antiqua illa lugubri Ethnicorum ejulatione originem ducens. Erat autem hic olim Ethnicorum mos, ut defunctos multos dies deflerent: quem morem a majoribus suis acceptum Græcia retinet. Ubique etenim quadam consuetudine promiscua, cum quispiam e familia, sive maritus, sive affinis, quem illi debeant de more lugere, moritur, detecto capite et facie, in publicum prodeuntes mulieres urbem circumlustrant capillis passis, sinuque denudato, ingentes ejulatus et ululatus emittentes. Comas quoque, et genas lacerantes, et extensis manibus, cum dextra, tum sinistra, supra mammas percutiunt. Dextra autem manu partem sinistram, sinistra vero dextram unguibus dilaniant. Comam quoque eodem modo, ita ut dextra manus sinistram latus, sinistra dextrum trahendo dilaceret. Et nunc genas per vices scarificando, nunc pectus percutiendo, nunc crines trahendo, luctum peragunt, Qui quidem lugendi mos mulieribus tantum, cujuscumque generis sint, concessus est: nam viri funus non lugent. Quam rem ego non auditione, aut aliorum historia percepi, sed sæpius nuper in multis Græciæ locis sum intuitus. Primum quidem Coreyræ; siquidem Martio mense 1547. cum per horam mane ante lucem jam per multos dies strepitum atque multorum ejulatus audissem, quos initio canum inclusorum latratus esse credebam, tandemque, quo id cognoscerem, surrexissem, mulierumque ejulantium conventum vidissem, magna certe sum admiratione captus. Ut autem hæc ejulatio melius peragatur, conventum plancturis indicere solent, locumque idoneum quærunt, ubi defuncti mortem bis quotidie lugeant. Quæ vero ex his mulieribus vocis bonitate reliquas superat, et quæ altius cantat, sola cantum incipit, voceque ab aliis dissona defuncti laudes cognatis et affinibus recenset. Quod si mulier ex parentibus desit, quæ ista præstet, aliam mercede conducunt. Nam multæ in urbibus Græciæ mulieres reperiuntur, quæ nulla alia ex re quæstum facere solent, quam ut mortuos defleant. Ita enim ad recensendas defunctorum laudes factæ sunt, ut vel nolentes ad ejulatum provocent; mulierum autem illa, quæ melius eas recensere norit, majori præmio conducitur. Reliquæ autem mulieres astantes attente, quicquid canitur audientes, simul aspirata miscentes, eadem cum illa voce funebrem canunt cantionem. Ea autem, quæ plures unguium scarificatus in faciem infixit, et genas acrius dilaniarit, præmium majus referre solet. Magnam vero laudem virgines ex hac faciei dilaceratione consequuntur. Quamvis autem, ubi aliquis apud eos vita func-

NOTÆ

^a Plaut. in Truculento.

^b Agel. l. xviii. c. 7. Cato. Plaut. in Asin.

^c Turneb. in Animadv. Vide Jul. Pol-luc.

^d II. de Legib.

^e Lysius in defensione. Terent. in And.

^f Lucianus. Lycophron. Petronius in Ephesina.

^g Il. xviii. xxiv. Eurip. in Electra.

^h Plut. in Prob. Eustath.

ⁱ Lucianus.

^k Arthem. l. i. c. 43. Servius.

^l Plut. in Solone.

^m Lucian. de Luctu.

ⁿ P. Bellonius l. ii. de Medicato funere c. 14.

tus est, vicinæ mulieres turmatim accedant, et ita, ut supra dixi, detectæ funus humandum cantantes comitentur; non tamen ita sese verberant, unguibusque genas lacerant, sed illas formam ac pulchritudinem in funere ostentare juvat.' Næniarum vestigia supersunt adhuc in magna Græcia, minime oblitterata mortuos deflendi ad rhythmum consuetudine. Harum unam Calabris rusticis adhuc familiarem recenset eruditissimus atque elegantissimus A. ^aSantorellus in sua Postpraxi, seu de Curando Defuncto. Et Lilius Gyraldus, superioris sæculi decus, testatur muliebrem illum ejulandi morem, et comas genasque lacerandi, sua ætate perseverasse in Sabinis, et toto fere Latio, et supra Latium. Succulentam observa Næniam nostrum apud Lucretium. ^b At jam non domus accipiet te læta, neque uxor Optima: nec dulces occurrent oscula nati Præripere, et tacita pectus dulcedine tangent. Non poteris factis florentibus esse, tuisque Præsidium, misero misere (aiunt) omnia ademit Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.' Ad rem vetuit 'quidem Solon diram illam genarum laniem, necnon *σέρποντιαν*, ^dBaltha Cretense monitore, ut est apud Plutarchum, haud vero sustulit, quod neque obtinere Veneti, referente eodem Bellonio, ^ea Græcis, quibus dominantur. Namque, ut hoc obiter dicam, credula antiquitas sibi persuaserat, umbras sanguine et lacte satiari; unde, inquit Servius, fœminæ, quæ mortuos prosequuntur, ubera tundunt, ut lac exprimant, cuncti autem se lacerant, ut sanguinem effundant. Cum vero maxima omnisque ordinis conflueret fœminarum frequentia ad funestam domum; cautum lege est, ne qua mulier ad funus accederet, nisi ^fconsanguinea, atque sexagenaria. Sublata namque erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. Habet enim luctus concursus hominum: quocirca ^gPittacus omnino accedere quenquam vetat in funus aliorum: quæ sanctio ^hAristotelis ætate in usu erat: 'In funere quoque cognatos potissimum prodire oportere arbitrantur.' Nondum liquet, an præter cognatos, et necessarios, qui primi in ordine atrati, ⁱcapiteque velato, mulierum cœtum anteibant, amici quoque, et totus adesset familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus, præter ludios, mimos, archimimos, saltatores, servos præterea manumissos ex testamento, libertos, latores lectorum, munerum, coronarum, tropæorum, cerearum imaginum, lictores insuper, Senatus ministros, quod ^kRomani erat moris. Illud tamen certum, Atheniensem magistratum honestasse nonnunquam præstantium civium funera, necnon intempestive officiosum persolvere quandoque justitium. Et Solon apud I. Tzetzem, ut audivit, quod 'Civitas vero deducebat universa funus juvenis,' captus amici Thaletis artibus, elatum filium confestim credidit. Non dubito tamen humeros subjecisse feretro amicos, atque necessarios, quod tamen erat duorum generum apud fortunatos homines, lectus, et lectica: et notat ^lPlutarchus, quod Timoleonis lectum delecti a populo juvenes portaverunt. Lectica vero, aut ^mHexaphoros, aut Octophoros nuncupabatur, a numero bajulorum. Procebat funebri pompa per compita civitatis, donec in foro consisteret, ubi præsentis defuncti

NOTÆ

^a De Curand. Defunct.

^b Lib. III.

^c Cic. II, de Leg. Plut. in Solone.

^d In vit. Sol.

^e Loc. cit.

^f Solon refer. Demosth. in Or.

^g Cic. II, de leg.

^h Arist. IX, eth. c. II.

ⁱ Eustath.

^k Dionys. Halicarn. Tacitus.

^l Plut. in Vita.

^m Hom. XVIII, Il. Odys. XXIV.

laudes celebrabantur : qui mos, ut testatum fecit ^aAnaximenes Orator, a Solone fuit olim institutus, temporisque decursu, forsan, obliteratus, revixit tandem integer, eo præsertim tempore, quo ^bBarbaros, Græciam invadentes, profligarunt ad Thermopylas. Ad umbilicum jam deducta laudatione commovebatur funus, pergebatque ad locum sepulturæ, quæ tamen, neque unius modi, neque unius loci semper fuit, sed varia pro hominum instituto atque religione. ^cPrincipio suos referebant mortuos proprias ad ædes, ibique illos tumulabant : hos Lares dicebant, et domus Tutelaria Numina. Temporis vero processu, vetantibus legibus, nefas fuit intra Urbem hominem sepelire, qua de re exactius posthac. Duo vero extitisse sepulturæ genera apud Athenienses, nemo est qui ambigat. At mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, inquit Tullius, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. Redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac situm, quasi operimento matris obducitur. ^dNam et Athenis jam ille mos a Cecrope, ut aiunt, permansit, corpus terra humandi, quam cum proximi fecerant, obductaque terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus, et gremium, quasi matris, mortuis tribueretur ; solum autem frugibus expiatum, ut vivis redderetur. Humationis tamen jura non immerito turbat combustio, suæque exordia ad ^eHerculis referet ætatem : qui Archæum Lycymni filium orbo parenti cinefactum restituit, ut declinaret perjurium. Observo tamen ad Socratis usque tempore utrumque sepulturæ modum fuisse in usu, quod ex morientis verbis in ^fPhædone apposite assequeris. Licet vero religione se teneri responderint Athenienses S. ^gSulpicio, ne Marcelli cadaver intra urbem sepelirent ; movent me tamen melioris notæ ^hAuctores morem fuisse Græcis, vel in civitatis meditullio, ipsoque foro, claros viros sepelire : ⁱTheseum nobis obtrudit Plutarchus, cujus ossa a Cimone in sua triremi deportata, ovantes Athenienses eximia celebritate et sacrificiis, sicut reducem ipsum ad urbem exceperunt, ac media conditus est urbe prope gymnasium, quod nunc est : quanquam non diffiteor, frequentissimam fuisse sepulturam in Ceramicis. ^kDuo vero Athenis numerabantur Ceramicis, unus in civitate, alter extra civitatem, ubi sepeliebant eos, qui in bello cecidissent, inibique funebres orationes habebantur, in altero etenim scorta prostabant : mirum ne superior, et bustuarias aluerit mœchas ‘Spurcas let monumenta lupas.’ Illud tamen animadvertas velim ex ^lPausania, non omnes in Ceramicis tumulatos, sed plurimam illustrium virorum partem juxta publicas vias sepulcra habuisse : primumque ei, quæ ex Pyræo ducit ad Urbem, adjuncta fuisse, Menandri, Diopithis filii, et Euripidis : in Curiis præterea ipsis extra urbem, et in viis passim Deorum templa, heroum, et hominum fuisse sepulcra, inter quæ primum obtinet jure locum Thrasybuli Lyci filii, Periclis insuper, Chabriæ, Phormionis, Cononis deinde, et Timothei. Atqui tumulus ^mAristidis extat in Portu Phaleri, quem ei, cum ne sumtum quidem funeris reliquisset, publice ferunt factum. Erat etiam suum omni-

NOTE

^a Apud Plut. in Vita Solonis.

vi. adv. G.

^b Plato in Minoë. Servius v. Æn.ⁱ In Vita.^c Plat. l. c.^d Cic. ii. de Leg.^k Suidas in K. Demosthenes. Philost. l. i. de Vita Sophist. Clem. Alex. Stromath. V. Schol. Aristoph. in Equit.^e Andron. Hist. Eustath. II. A.^f Plato in Phæd.^l Martial. lib. i. Epigram.^g C. Serv. Sulp. in Epist. ad Cic.^m In Atticis.^h Paul. in Attic. Diog. Laërt. in vitaⁿ Plut. in Vita,

Xenoph. l. vii. Thucyd. l. v. Arnob. l.

bus, qui aut navalibus, aut terrestribus praeliis pro patria mortem oppetierant, monumentum, illis exceptis, qui ad Marathonem ceciderunt, periere ubi locorum Persarum circiter sex millia trecenta ex ^aHerodoto, Atheniensium vero centum nonaginta duo. His vero, eodem, quo occubuerant, loco sepulcra ad virtutis memoriam erecta; alios omnes in via, quæ ad Academiam ducit, tradunt fuisse sepultos. In magnis vero cladibus, ne quid de pietate, suetave gratitudine minueret Atheniensis R. P. sic prospiciebat gregariis militibus: promiscuo saltem collectorum ossium funere, facto triduo ante exequiarum diem ^btabernaculo, mortuorum ossa proponebantur, et suorum quisque reliquias, si quid libuisset, imponebat. Cum efferebatur, singularum tribuum singulas arcas, suæ cujusque tribus ossa continentes, vehiculo deportabant. Unus præterea totus inanis, constratus simul deferebatur, eorum, quorum ossa non extarent, vel inter cæsorum corpora reperti non fuissent. Educebant vero funus voluntarii quique promiscuo, vel cives, vel hospites, cum interea fœminæ aliquæ, defunctis necessitudine conjunctæ, lacrymantes deflerent. Ossa sepulcro publico composita inferebantur, quod Athenis juxta Callisti monumentum fuerat in suburbanis. Hæc de publico sepulcro. Haud tamen inverisimile est domesticis in fundis, extremisque proprii agri in finibus, posita fuisse privatorum hypogæa. Propria insuper sepulcra fuisse ^cfamiliis quibusque controversere minime fas est. Quapropter Marcellinus cognationem Thucydidis cum Cimone probat hoc argumento, ^dprobroque dabatur privari majorum sepulcro. Nam ^eAthenis scelestorum corporum projectio, mortuorumque effossio, ne jugulatorum quidem filiorum filiis aspicere fas erat. Extat decretum Atheniensium apud ^fPlutarchum in perduellionis reos, Archeptolemum et Antiphontem: præter vero injustas illis infamiæ notas, accessit et quod sequitur: 'Nec liceat Archeptolemum et Antiphontem Athenis humare, neque in finibus, qui juris sint Atheniensis.' Par futura erat ^gHyperidis Oratoris sors, ni Alphenus ejus consobrinus permissum sibi corpus a Philopite Medico cremasset, et ossa Athenas deportasset ad necessarios, contra Atheniensium et Macedonum decreta: non modo enim pulsum in exilium fuisse, verum etiam, ne in suo sepeliretur interdictum. Præstitere necnon simile officium Themistoclis ^hamici, verum clam fuere illius ossa sepulta, quum legibus non concederetur, quod proditiōnis esset damnatus: jussumque inimicis ⁱPhocionis est, ut illius corpus extra fines projiceretur, ac ne quis Atheniensis rogum funeri incenderet. ^kHinc factum ut, conspirante in illius odium multitudine, nemo liber ausus sit Phocionem sepelire, itaque a servis sepultus est. Enorme prorsus fuisse, quod contigit quandoque apud trecentos delectos ex primoribus judices ^lMyrone postulante Phylensi damnati, et in exilium qui supererant, acti sunt, defunctorum cadavera effossa, trans fines projicere. Tyrannis siquidem Athenienses cives adeo fuere odio, ut quando illorum obtinerent bona, nedum ædes demolirentur diruerentque, sed et sepulcra effoderent, referente ^mIsocrate. ⁿInimico homini illuc

NOTÆ

^a Lib. vi.^b Thucydides.^c Demost. in Macartatum.^d Diacanthus.^e Plut. de Ser. Num. Vindicta.^f In Vit. Or. x.^g Plut. lib. cit.^h Æmil. Prob. in Vita.ⁱ Plut. in vita.^k Æmil. Prob.^l Plut. in Solon.^m Isoc. de Jugo.ⁿ Soph. in Ajace. Isæus.

accedere, ne quidem licebat, ^aneque cuivis, nisi dum iret ad exequias. Singulare tibi occurret, quod de Thesei sepulcro narrat ^bPlutarchus; est enim id perfugium inviolabile servis, et omnibus demissioribus, timentibusque potentiores, quod tutelarioris Theseus atque auxiliarius fuisset, et benigne accepisset abjectorum preces. Horum tamen violavit jura Philippus ^cMacedo, tanquam expeditionem, non in viventes Athenienses, verum in vita functos, illorumque sepulcra suscepisset. Promptior tumulandi ^dmos erat aggesta humo, sumtuosior in arca, præcipue si marmorea, quorum una apud nos extat: omnium sumtuosissimus in camerata ædicula, cujus in medio locabatur et arca. ^eNostræ vero titulus est:

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΕΠΑΦΡΑ ΤΗ
ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ ΓΕΜΙΝΙΑ
ΜΥΡΤΑΛΗ ΜΝΗΜΗΣ
ΤΕΛΕΤΤΑΙΑΣ ΧΑΡΙΝ
ΤΗΝ ΣΟΡΟΝ ΕΦ' Ω ΜΗΔΕ
ΝΑ ΜΗΤΕ ΠΩΛΗΣΑΙ
ΜΗΤΕ ΘΕΙΝΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΝ
ΕΧΕΙΝ ΠΑΝ ΗΙ ΜΗ ΤΙ
ΑΤΤΟΣ Ο ΑΧΙΛΛΕΥΣ
ΠΑΘΟΙΗ ΑΝΘΡΩΠΙ
ΝΟΝ ΕΙ ΔΕ ΤΙΣ
ΕΚΒΑΛΗ ΤΗΝ ΜΥΡ
ΤΑΛΗΝ ΔΩΣΕΙ
ΤΩ ΦΙΣΚΩ
Ω. Β Φ

ACHILLES. EPAPHRA.
PROPRIÆ. CONJUGI. GEMINIÆ.
MYRTALÆ. MEMORIÆ.
SUPREMÆ. GRATIA.
MONUMENTUM. IN. QUO. NEMO.
NEQUE. VENDENDI.
NEQUE. MORTUUM. COLLOCANDI. POTESTATEM.
HABEAT. NISI. QUID.
IPSE. ACHILLES.
PATIATUR. HUMANUM.
SI. QUIS. VERO.
EJECERIT. MYR.
TALEM. DABIT.
FISCO.
Ω. Β Φ Ω Ω Ω Ω.

NOTE

^a Plutar. in Sol.^b Plut. in Vita.^c Livius.^d Cic. 11. de Leg.^e Petr. Arbitr. in Eph.

^aMos vero Atheniensibus erat mortuos condere obversos ad occidentem, cum spectantes orientem Megarenses suos conderent, quicquid per memoriae lapsum dicat Diogenes Laërtius: ni tamen Megarenses ^bHeream admiseric reclamantem, Megarenses quoque cadavera in occasum versa collocasse. Neque te ignorare par est, singulos ^coculos habuisse Athenienses, secus quam Megarenses: hi namque terni aut quaterni unico in loculo condebantur. Non sum nescius, huic consuetudini derogatum quandoque fuisse. ^dFerunt enim, quod Syrianus Procli præceptor, vivens ab ipso petierat, ut secum sepeliretur, ideoque duplices monumenti loculos faciendis curaverat. Cum vero post illius obitum vir sanctissimus aliquando ambigeret, numquid præter decori rationem hoc futurum esset, solutum corpore in somnis sibi hac solum de causa minitantem sensit. ^eCondebantur nonnunquam simul et arma, cujus rei illustre testimonium præbet nobis Plutarchus in vita Thesei, inquit; Reperti sunt magni corporis loculi, adjunctaque cuspide hastæ ænea cum ense. Cimon vero sepultus fuit ante Urbem trans viam, quæ vocatur Diacæle, et e regione sepultæ sunt equæ illæ, quæ tres Olympicas victorias reportarunt. At combustio operosior expetebat apparatus. Abstinebo volens a dispendioso funere, quod universus pæne orbis Hephæstioni, Alexandri amico, paravit, ita ut nullam posteris æmulandi facultatem reliquerit. Sat mihi in præsentī est Lectorem admonere, quod ingens componebatur ^fodoratorum, pinguiumque lignorum strues, quæ πυρὰ νεκρῶν Atticis, rogos Romanis dicebatur. ^gQuadrata erat pyra, et æquilatera; centum vero pedibus longam quoquo versus dimensi sunt ^hAchilleam Myrmidones ad Trojam. Par est credere, sublimem erectam magnatibus, humilem plebeiis, nulloque ornatu decoram. Nam in tantum excreverat sumtus in funere, ut modum imponere necesse fuerit, legeque cavere Athenis, ne levigatis lignis in pyra quis uteretur. Quo e fonte, ut cuncta fere, vel ⁱTullii ipsius testimonio, in sua derivarunt Decemviri, necnon et illud, Rogum ascia ne polito, ne quid dicam de annulis, longis coronis, tibicinum numero, reliquisque funebribus sublati ab eodem legislatore: quorum tamen vestigia vix observantur in fragmentis duodecim tabularum, temporum forsā injuriā, vel hominum dolenda incuria. Ut igitur ventum erat ad Ustrinæ locum, consistebat funebris pompa, factique propius cari operiebant defunctum ^kcomis quas sibi in doloris signum ^llevellebant, aut ^mtondebant: præterea ⁿoleaginis ramusculis, quanquam ^onefas erat Athenis oleas convertere ad profanos usus. Non controversor, habitas et nonnunquam fuisse ibi locorum funebres orationes, præsertim in militum sepultura, quod me monet ^pThucydides. At neque dubito veris tunc lacrymis, postremisque amplexibus vita functum prosequi et alloqui consuevisse, ut si ^qquis sensus post mortem superstes, vividi saltem amoris deliniretur

NOTE

^a Plut. in Solone. Eustath. II. T. Ælian. I. VII. c. 19. et I. V. c. 14.

^b In Solone.

^c Hereas apud Plut. in Solon.

^d Enarrator in illius Vita ex vers. L. Hostenii.

^e Herod. I. XVI.

^f Ælian. de Var.

^g Herodianus.

^h Hom. lib. XVIII.

ⁱ Cic. II. de Leg.

^k II. Sophoc. in Ajace, et Oreste. M. Tyrius Orat. VIII. D. Halicarn. lib. XI.

^l Petr. in Eph. Hom. II. XVIII. Calab. I. XIII. Apol. Argonaut. A.

^m Hom. loc. cit. Calab. I. cit. Hom. Odyss. Δ. Plutarch. in Rom. Eurip. in Suppl.

ⁿ Artem. Oniroc.

^o Demosth. ex Ant. Claro.

^p In Historia.

^q Isocrates in Ægenetico. Aristid. in

efficiis. Suprema tandem collocabatur in pyra defunctus a ^acognatis ferali cum lectulo et ornamentis; nondum tamen liquet, num clausosjacenti reserarent oculos, quod ^bRomani consuevere, an resignantem oculos Mercurium expectarent. Hinc adipe operiebatur animalium, quæ mactata, mox rogo imponebantur cremanda, simul et nonnunquam cum ^cjugulatis hostibus, servis, equis, canibus, avibus, non absque pretiosis vestibus, melle, vino, auro, succino, unguentis, inimicorum ^darmis, et propriis, necnon amicorum postremis copiosisque muneribus: ita ut ^eSoloni necesse fuerit inanem compescere luxum, et lege interdicare, ne plus quam unicus bos immolaretur, isque forsan simulatus, neve plures quam tres vestes rogo injicerentur. Ridiculam vero superstitionem ditem cremandi suppellectilem hinc defluxisse existimo. Nam ^fcum Periander apud Thesprotos, qui sunt ad flumen Acherontem, nuntios misisset, Melissa (uxor) apparens negavit se indicaturam, aut dicturam, ubinam depositum esset collocatum, quoniam ipsa algeret, quia nuda erat. Nihil enim sibi prodesse vestes, cum quibus sepulta fuisset, utpote non crematas. Itaque Corinthias mulieres omnes ad Junonis templum convenientes exiit, atque eas vestes ad foveam comportatas, Melissam precando, cremavit. Sudent XII. Tab. ^gsanctiones, ut credam, eundem legislatorem cavisse, ne aurum cremaretur; nulli futurum emolumento mortuis, maximo vero detrimento viventibus, interdicta ob illius penuriam commutatione. Sed ^hquid hæc loquor? Quot enim sunt, qui equos, ac concubinas, rursum alii, qui pincernas etiam in funere mactarunt, qui vestem, reliquumque mundum pariter in rogam injectum cremarunt, aut una cum cadavere sepelierunt? Perinde quasi illic sit usus, et apud Inferos fruiturus? Supererat postremo pyre incensio, quam necessarius, admota face, ⁱaversoque vultu moliebatur, ne officium volens præstare videretur. Serpebat actutum ignis, præque copioso congruoque fomento, flammam excitabat ingentem. ^kRogabant interim ventos, votisque illorum adventum sollicitabant, quo citius absumeretur cum lignis cadaver, ^llicet Herculis pyra subito circumdantibus fulminibus exusta sit, Diodoro auctore. Tempus jam aderat, cum luctificum clangente tuba, decursore monebat, ut rogam ter circumirent, et divisa nonnunquam acie concursarent ad simulacrum pugnæ. Non ignoro tamen varium fuisse apud Antiquos decursionis tempus: in funere namque Patrocli apud ^mHomerum præcessit illa, ⁿcomitabatur vero Achillei cadaveris combustionem, subsequebatur, et nonnunquam, vel ipsam tumulationem: quod videre est apud Apollonium in ^oArgonauticis. Hac, inquam, putabant defunctum lustrari; etsi credam ego ad hoc institutam decursionem, ut nœnias lugentium compesceret, aut interpolaret, (quod habes a ^pP. Statio,) et reliquos funeris spectatores in officio contineret, ne præ tædio concederent. Longa namque sub dio erat mora, licet copiosa pinguique fomenta igni apposuissent. Quapropter Achilles, vel amici

NOTÆ

Platon. Quint. Declam. 332. Ovid. I. de Ponto.

^a Pind. Od. III. Pyth.

^b Plin. I. XI. c. 37.

^c Pind. Od. II. Olym. Eurip. in Troad.

Hom. II. XXIII. Odys. O. Calab. I. III.

^d Luc. de Luctu.

^e Plutar. in Vita. Cic. II. de Leg.

^f Erod. I. v.

^g Cic. I. cit.

^h Luc. de Luctu.

ⁱ Virg. VI. Æn. Terent. in Comœd.

Diod. Sic. I. v. c. 2. Plut. in Phocione.

^k Hom. II. Ψ.

^l Lib. v. c. 2.

^m II. XXIII.

ⁿ Odys.

^o Lib. I.

^p Theb. lib. VI.

carissimi in funere, quod reliquum erat cremationis, commisit funeratoribus, qui excubantes, pyrae ligna accumularent. Et vero in ^atriduum usque dilatam nonnunquam observo cinerum atque ossium collectionem: quanquam non sum nescius eadem decedente ^bdie, frequentissime peractam. Rogum igitur post deflagrationem ^ccannoso vino, nigroque respergebant, quo tutior ad eum esset accessus, quandoquidem discincti, nudisque pedibus et lotis manibus, qui ^dsanguine vel necessitudine juncti ^enoctu supremum ossilegii præstabant officium. Nacti vero semiustulata ossa, adhuc velata cana favilla, irrigabant ^fvino, lacte, et lacrymis, inque linteis ^gventilabant, sinuque fovebant, donec exsiccata conderent in ^hvas, una cum cineribus, odoribus, et vasculis lacrymarum. Neque suppressam nactus occasionem, horum duo vitrea reperta nuper fuisse humili in loculo inter parietinas atque ruinas antiquissimæ Fesularum urbis, una cum fictili lucerna: quæ singula nostri modo facta juris per icones communicamus curiosis. Non unius vero erat formæ neque materiæ cinerarium illud vas, quandoquidem heroibus ⁱaureum decernebatur, atque ^kargenteum; æreum marmoreumque divitibus; fictile aut ligneum tenuioris fortunæ hominibus: quod clausum tegebant tandem purpureis mollibus peplois, aut linteo subtili, terræque mandabant. Raritas Asbesti lini fecit hæc tædia. Consuevere namque feliciores incremabili tela funus involvere, ignique committere, exclusa penitus nobili ingenio adulterina ^lfavilla. Prætereo volens auream ^mDemetrii urnam regali purpura et diademate exornatam, quæ decurrente Corinthum classe ex puppi prætoriaræ navis conspicua coronis onerabatur, cum ad littus ligna appellerent. Habuit enim, ut inquit Plutarchus, funus Demetrii tragicam theatralemque speciem, et celeberrimus illius ætatis tibicen Xenophantus assidens, sacratissimum carmen accinuit, cui concinente remigio, clangor cum modulatione quadam velut in planctu respondit carminum ad tibias ambitibus. Neque indictum abibit pientissimum ⁿEvagoræ funus a Nicocle filio præstitum, celebre, nedum multitudine inferiarum, atque valore, verum et choris, musica, gymnicsque conflictibus, cum equorum, ac triremium ludis. Contigit præterea fortunatis nonnullis claudere funus ^ospectaculis atque certaminibus, quod tamen non omnium erat: gratusque ^pAtheniensis populus in viros, qui bello Persico ceciderant præter sepulcrorum ornamenta funebres instituit ludos, atque certamina ad sepulturam. Verum post peracta sacra ter nomine compellabant ^qdefunctum ^ræternumque vale, ^sterramque levem precati discedebant, dimissi tamen prius a flamine vel funera, terque aqua lustrati, ob contractam pollutionem ex aspectu funeris. Præter enar-

NOTE

- ^a Virg. *Æneid.* l. x.
^b Eur. in *Oreste*.
^c Hom. *Il.* xxiii. xxiv. *Odys.* xxiv. Calab. l. iii.
^d Diocles. *Sueton.* in August.
^e Eurip. in *Hel.* Pind. iii. *Pyth.* Hom. *Il.* *Ω.* Diod. *Sic.* l. v. c. 2.
^f Eur. in *Oreste*.
^g Tibull. *Eleg.* l. iv.
^h Hom. *Il.* xxiii. xxiv. *Odys.* xxiv. Calab.
ⁱ Hom. *Il.* xxiii. *Odys.* xxiv.
^k Amm. Marcel. lib. xix.
^l Calab. l. iii. Hom. *Il.* *Ω.* *Il.* γ.
^m Plut. in *Vita*.
ⁿ Isocr. *orat.* iv.
^o Patrocl. *Il.* xxiii. Hector. xxiv. Achil. *Odys.* xxiv.
^p Diod. *Sic.* l. xi.
^q Theocr. *Idyl.* xiii. Hom. *Odys.* A. Artemid. l. i.
^r Suidas in *K.* Eur. in *Alcest.* Agath. Amm. l. ii. *Antholog.*
^s Eurip. in *Iphigen.* Lucian. de *Dea Syria.*

ratam lustrationem, Romanis in usu erat, monente Festo, supergredi funus: quod purgationis genus sufflitionem vocabant: qui mos an fuerit nostris Atheniensibus in usu, nondum mihi constat. ^aSequebantur epulæ, quas inibant parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum quid veri erat, prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad justa conjecta erant. Diverterant ab hoc sano instituto Athenienses; adeo ut extet Paræmia, ne in funebri quidem cœna laudaveris. ^bAtas autem vestes, funestumque amictum deponebant, nonnisi transacta septima die: quapropter vitio datum est Demostheni ab Æschine, quod nondum expleta, ex consuetudine, hebdomada, splendide vestitus et coronatus prodierit; impropere illi, atque obijciens odium liberorum: quanquam Demosthenes coëgerit privatum dolorem publicæ cedere lætitiæ. Sic emulcebatur mœrentium animus, et convivantium monitis impellebantur parentes ut exsuccum, præ diutina *ἀσπρία* corpus instaurarent. Nemo namque, ut ille ait, invitus audit, cum cogitur, aut cibum sumere, aut vivere. Epulum vero Athenis ex Polluce, per funeris præfectos, apud defuncti maxime necessarium dari consuevit: hæsito tamen, an publicum instituerint, Achillis exemplo, in Patrocli funere, quod fecere Romani, et viscerationem dicebant, ob carnes evisceratas, quæ in populum distribuebantur. Absolvebantur interim operosi sepulcri ornamenta, nisi quis tamen prius sibi vivens posuisset. In tantum vero modum excesserat ^dsumtus ut propter has amplitudines sepulcrorum, quas in Ceramico videmus, lege sancitum sit Athenis, ne quis sepulcrum faceret operosius, quam quod decem homines effecerint triduo. Neque id opere tectorio exornari, nec Hermas, quos vocant licebat imponi. Sunt vero ^eHermæ statuæ lapideæ in figuram quadrangulam desinentes, pedum tenus non expolitæ. Præterea nec de mortui laude, nisi in publicis sepulturis, nec ab alio, nisi qui publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat. ^fNam lex erat lata, uti rhetores præcipui laudes eorum edocendas, et gesta commemoranda susciperent, qui publica sepultura donati essent. Sepulcris autem novis Demetrius definivit modum. Nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiolem, aut mensam, aut labellum, et huic procurationi certum magistratum præfecerat. ^gMensæ vero nomen defuncti, effigiesque insculpebantur. Illud vero noto, quod ab antiquis temporibus tumulo hujusmodi figerentur columnæ, ut enim est apud ^hHomerum observatione Plutarchi 'Hic illum socii tumulabant atque propinqui, Et (qui defunctos vita comitantur honores) Aggere donabunt, tumulo figentque columnam.' Innuptorum monumento ex ⁱPolluce puella adstabat aquigera, vas habens aquarium, hydriam, scilicet, gutturnium, urnam, aut pelvim: insistentem autem tumulo imaginem sive aquigera esset, vel alia quæpiam *ἐπιστήμην* Isæus vocavit. ^kStructuræ tamen humilitas non derogabat invidioso tropæi titulo, quem grati cives excitabant strenuis pro patria bellatoribus: quanquam non sum nescius ^lhumî appositam fuisse columellam Geometræ Archimedis sepulcro. ^mEminet Marathonis in campis tumulus una

NOTÆ

^a Cic. II. de Leg. in calce.

^b Plutarch. in Demost.

^c Lucian. de Luctu.

^d Cic. II. de Leg.

^e Paul. in Arcadia.

^f Diod. Sic. I. v.

^g Plut. in Isocr. In Lycurgo.

^h Iliad. II.

ⁱ Lib. VIII. c. 7.

^k Plut. in Vita. Schol. Aristoph.

^l Cic. II. de Leg.

^m Paus. in Atticis.

cum pilis, in quibus cæsorum nomina, et tribus scriptæ sunt. His vero eodem quo occubuerant loco sepulcra erecta, ad virtutis memoriam, licet suum esse omnibus consueverit, qui aut navalibus aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetiere. En tibi ex ^aDiodoro Siculo Epitaphion eorum, qui ceciderant ad Thermopylas. 'Hospes nuntia Lacedæmoniis istic nos jacere, decretis ducibusque suis obsecutos.' Illud interim data occasione non præteribo, quod ad ^bPlatæas desiderati sunt ex Atheniensibus duo et quinquaginta, omnes ex tribu Aiantide, quæ, ut Clidemus ait, pugnavit fortissime. Quamobrem Nymphis Sphragitidibus Aiantidæ victoriæ causa, sacra ex Apollinis oraculo, præscripta sumtu publico faciebant. Sepeliebantur vero in via, quæ ad Academiam ducit, ac pilæ tumulis imponebantur cum Elogiis, nomen cujusque et curiam testantibus. Æquitatis autem plenissimum illud plebiscitum fuit, quo publicæ sepulturæ honor est cum servis communicatus, eorumque nomina columnis incisa sunt, ob fideliter et strenue dominis in prælio operam suam navatam. Honoraria vero illa fuisse non dubito, vacuaque sepulcra, ni tamen ante elationem, digitus osve post deflagrationem fuisset ex industria surreptum, ad quod juxta fierent in patria; propter Decem Viri æmulati, forsân, ut in omnibus fere, Atheniensium funebres mores, ossilegium sustulerunt, extra quam si quis foris militansque mortuus esset. Cenotaphia vero Græcis usitata fuisse controvertet is, cui nova est ^cCorinthiorum pietas in Argivos ad Trojam occisos, et cenotaphium magnum factum Athenis ^dmilitibus, quorum corpora inventa non sunt: ne quid dicam de celebri illo Cyri, quod refert ^eXenophon in Expeditione. Volens prætereo sepulcrum Euripidis in via, quæ ex Piræo ducit Athenas, quum tamen ^fEuripides in Macedoniam ad Archelaum profectus esset, ibique sepultus. Illud vero intercedebat discriminis, quod honoraria militum navali pugna peremptorum, tabulæ, seu nautici ligni emblemate, aut remi, quod contigit Elpenori apud ^gHomerum signabantur, reliqua vero minime; et si non ignorem sepulcris quibusque, præter titulos, apposita nec non frequenter fuisse emblemata: ut Archimedi ^hsphæramet cylindrum, ⁱDiogeni canem, ^kIsocrati arietem, ^lnoctuas vero frequentissime, ne quid dicam de ^mstatuis sepulcralibus, quibus ornabantur ditiorum monumenta. Serzo sophoque Æsopo nec non ⁿIngentem statuam posuere Attici, Servumque collocarunt æterna in basi, Patere honoris scirent ut cuncti viam, Nec generi tribui, sed virtuti gloriam.' Volupe, Lector, forsân tibi esset comparem noctuam observare marmoream Græci operis, nostri dudum factam juris liberalitate Illustrissimi Equitis Benedicti Dragomannii. Illud non præteribo, quod Athenienses in efferendo funere ^ohastam, quam adhibebant, si quando eorum cognati alieno facinore interfecti essent, ut audisti superius, in tumultu defigebant, eoque modo ultionem interfectoriibus denuntiabant: unde horum funeri, qui intererant, testabantur se non fecisse. ^pMoris vero tandem fuit post elationem cadaveris familiares lavari purgationis gratia.

NOTÆ

^a Lib. xi.^b Plut. in Arist.^c Paus. in Corinth.^d Paus. in Atticis.^e Lib. vi.^f Paus. l. c.^g Odyss. xii.^h Cic. in Tusc.ⁱ Laërt. in Vita.^k Plut. Rhet. x.^l Athen. l. xiii.^m Lycophron. Pind. Od. x. Nem. Plato xii. de R. P.ⁿ Phæd. lib. ii.^o Suidas.^p Scholiast. Aristoph. in Nubib.

Instaurabatur tandem evanidus luctus libaminibus sepulcro illatis, atque ferali cœna : existimabant siquidem ibi vagari manes defunctorum, et ^asuperstite sensu, alimentis egere, officiisque deliniri. Quapropter stata die et circa solis ^boccasum, atrati, liquoribus perfundebant loculos : ^cerant vero mel, ^dlac, ^evinum, ^faqua, ^gsanguis, ^hunguenta, non absque lacrymis, longisque coronis saxum ambientibus, ex apio ⁱet ^kmyrto, una cum ^ltœniis. Operosius quid exigebat Argivorum Encnisma. Nam qui amiserant ^mpropinquum, aut familiarem, his moris erat mox sub luctum, ut Apollini operarentur diebus triginta, post Mercurio. Arbitrabantur enim, quo modo corpora mortuorum terra recipit, ita Mercurium animas. Apollinis ministro hordeum dabant, et carnes hostiæ accipiebant : extinguebant, ut pollutum, ignem, cumque ab aliis accendebant, quo carnes assarent, quas Encnisma nuncupabant. Duo vero sunt, quæ te moneam : primum de aqua inferenda, cui ministerio, ut notarunt ⁿeruditi, si vir, aut fœmina e vita excessisset, portatam fuisse a mulieribus, quæ Ἐρχυρπλορπια dicebantur : si vero juvenis quispiam, aut virgo ; tunc commissum fuisse officium puero defuncti consanguineo. Alterum quod ex me, quin ex ^oLibanio, monitum te velim, de sanguine humano mortuis oblato ab Achille, recessisse hunc a moribus Græcorum, indignis modis mortuos tractantem, et Patrocli sepulcro alienos quosdam honores excogitasse. Supervacanea dixit Plutarchus, ^pAchillem cum rogo Patrocli cremasse, cum alia animalia, tum etiam homines, non quidem hoc laudante Homero, ut qui accinat, 'Facta agitans animo mala.' Iphigenia namque apud ^qEuripidem fontes sanguinis parabat ex montanis rivulis, et ovium cæsarum imbre, non ex hostibus ad rogam jugulatis, quod ille patravit. At quis est nescius, ^rcaptum hostem non jam pro adversario habendum, cum ipsa victoria mutet nomen illius, et appellari faciat pro hoste supplicem ? Redeo ad pensum. Omnigenis præterea ^sfloribus undique perfundebatur solum : quos inter primas obtinere ^trosæ, subsecuti ^uamaranthi, ^xlilia, ^yloti candidus flos, rubens papaveris, pallentes denique ^zviolæ, quibus necnon conspergebatur exigua patella, ferali ^acœnæ destinata. ^bFercula huic mandari sueta numero enumerat Latinus Poëta, docetque focis imponi, quod pridem et Græci ^cmonuerant. Dum vero irridet sui sæculi mores ^dLucianus, rem nobis ob oculos ponit. Quid igitur, inquit, saxa illa coronant, unguentaque inungunt ? alii præ tumulis constituto rogo ac fovea effossa sumtuosas illas excavant cœnas, et vinum multum, quantum con-

NOTÆ

^a Ovid. 1. de Ponto. Cic. pro Sextio.
Isocr. in Ægin. Aristid. in Plat.

^b Scholiast. Apoll.

^c Plutarch. de consol. ad Apoll.

^d Eur. in Orest. in Iphigen.

^e Luc. de Luctu.

^f Soph. in Electr.

^g Eur. in Iphig.

^h Anacreon.

ⁱ Plut. Timol. Diod. Sic. in Philip.
Suidas.

^k Eur. in Electr.

^l Plut. in Vita Philip.

^m Plutarch. in quæst. Græc.

ⁿ Meursius.

^o In Progymn.

^p Plutarch. de Hom.

^q In Electra.

^r Libanius l. c.

^s Pind. Od. iv. de Sup. Amph.

^t Anacreon Ode in Ros.

^u Philostrat. in Heroicis.

^x Dioscor. Antig.

^y Theophr. l. vi. de Plantis.

^z Prudentius.

^a Lucianus de Luctu.

^b Ovid. Fast.

^c Sophocl. in Electra. Lucian. de Luctu.

^d Dial. Char.

jectura assequi possum, in ipsas foveas infundunt: neque conjectura hominem fefellit, ut mox audies. ^aParentabant vero Athenienses mense Anthesterione, quo tempore fere et ^bRomani. Nam xi. Kal. Martii his fuit in more animas placare paternas. ^cPriscus Athenis profecto fuit ille ritus; patriaque lege tenebantur quotannis deplorare sepultos, ^deosque præterea, ut audisti, in concione illa die laudare, qui fuissent in præliis sublatis. Illudque ratum, quod sacrum maximum, referente Plutarcho, exhibebant Theseo, octavo die mensis Pyanepsionis, quo ex Creta rediit cum impuberibus, attamen et aliorum mensium octavo quoque die colunt eum. Par vero grati memorisque animi testimonium. Collatum necnon fuit in ^eGræcos, qui a Medis interfecti, siti jacebant apud ^fPlatæenses. Volupe modo est rem præ oculis ponere, Plutarcho direttore. Platæenses receperunt Græcis, qui ceciderant illic, et humati fuerant, quotannis parentare, quod in hanc diem ad hunc faciunt modum: 'Mæmacterionis mensis, qui apud Bæotios est Alcomenius, sextodecimo die pompam agunt: quam antecedit prima luce tubicen, classicum canens. Sequuntur plaustra myrti, et coronamentorum plena, taurus niger, libamina in amphoris, vini, et lactis, crossosque olei et unguenti adolescentes ingenui ferunt. Nulli enim licet homini conditionis servilis illud attingere ministerium: quod illi viri pro libertate occubuissent. Novissimus Platæensium Archon, cui alias neque ferrum attrectare, neque aliam quam candidam induere vestem fas est, tunc sago puniceo amictus sumit ex tabulario hydriam, gladiumque tenens medio oppido ad monumentum pergit. Mox aquam ex fonte capit, abluit pilas et inungit, immolatoque super pyram Tauro, Jovem, ac Mercurium Inferum precatus, viros illos fortes, qui letum pro Græcia oppetierunt, ad cœnam et Inferias illas per sanguinem invitat. Tum pateram vino miscet, quam ubi profudit, ita fatur: Propino illis viris, qui pro libertate Græciæ occiderunt. Hæc solennia servant,' inquit, 'in hodiernam diem Platæenses.' Neque minoris habenda sunt, quæ Timoleonti decrevit Syracusana Respublica; lecto namque in rogum illato, Demetrius, præconum illius memoriæ omnium vocalissimus, scriptum decretum recitavit hujuscemodi: Populus Syracusanus scivit, Timoleonem hunc, Timodemi filium, Corinthium, quod tyrannis obtritis, barbaris superatis, et amplissimis urbibus, quæ eversæ fuerant, incolarum multitudine frequentatis, leges suas Siculis reddiderit, ducentarum minarum impensa funerandum, honorandum insuper in perpetuum ludis musicis, equestribus, et gymnics. §Tempus inferiarum particulare erat meridianis horis, vix tutis ab Empusæ spectro, variis technis molesto parentantibus. ^hPlena superstitionis sunt, atque hypocrisis, quæ narrantur de Proco Lycio ab illius assentatore. Tanta enim, inter cetera, inquit, beato huic viro et cognitio et cura inerat justorum, quæ decedentibus ex hac vita persolvuntur, quanta vix scio an nemini. Neque enim tempus ullum Inferiis ex more persolvendis prætermittebat. Quin etiam quotannis statis diebus Atticorum heroum et philosophorum sepulcra obibat; uti et reliquorum, quibuscum amicitiam et familiaritatem coluerat: iisque non aliena opera ac ministerio, sed ipse per se justa faciebat. Deinde iustis unicuique persolutis discedebat ad Aca-

NOTÆ

^a Hesychius.^b Ovid. *ir. Fast.*^c Lysias in *Or.*^d Cic. *lib. de Orat.*^e Thucyd. *l. iii. in Orat. Platæen.*^f Plutarch. in *Aristide.*^g Expos. *Arist. in Ranis.*^h Eustat. *refer. Cæl. Rhod. l. vi. c. 28.*
Suidas.

deniam; ubi majorum suorum, omnesque cognatas sibi animas seorsim uno in loco sacrificiis placabat. Alia autem in parte cunctas simul philosophorum animas mactabat Inferiis. Præterque cuncta hæc tertium aliquem homo religiosissimus designabat locum, in quo omnibus demortuorum animabus justa persolveret. Quæ profecto officia, aut assentationes, in tantum excrevere, ut non contenti Athenienses benemeritis ^a de R. P. peplo Minervæ intexere, in Deorum præterea numerum referrent, ^b divinosque illis haberent honores. Parum abfuit quin Alexander pro Deo ^c Athenis coleretur: evicissetque rem turpissimam adulatio, ni obstitisset vir prudens, tali scommate in multitudinem jacto: Ecquis Deus, inquit, hic erit, cujus templum ingredientiæ polluantur, egredientes purgatione indigent? Viden', mi Lector, quantum deflexerint Athenienses a prisco funerandi ritu, et quæ morum irrepperit corruptela finibus in Cecropiis, sæviante pestilentia? Verum, quoniam diverterat olim necnon universa Græcia a peregrinis institutis, legesque funerum vitaverant, id quod Græcis usurpatissimum est, qui nihil certi, nihil fixi, et quieti habent, et nunquam consistunt, vel ^d Iamblichi depositione; est enim ingenium his suapte natura semper ad nova propensum, præcepsque passim fertur absque fulcro, et retinaculo, nec quicquam acceptorum ab aliis custodiunt, sed statim dimittunt, omnia transformantes, atque immutantes, ob instabile, ac versatile novarum rerum inveniendarum, tam ingenium, quam studium; non ab re proinde, quin e re nostra erit in præsens Ægyptiorum archetypum ^e rimari. Fuit namque Cecrops Atheniensium auctor, ut nosti, Ægyptius, et ^f fama est Melampodem ^g Amyathonis ex Ægypto in Græciam mysteria transtulisse: Eumolpidas vero ex sacerdotibus Ægyptiis desumptos olim fuisse, testantur non infimæ notæ ^h historici.

NOTÆ

^a Aristoph. in Equitib.

^b Pausan. in Atticis.

^c Lycurg. orat. apud Plutarch.

^d Segm. vii. c. 5.

^e Diod. Sic. l. i. Bibl.

^f Herod. in Euterpe. Clemens in Protr.

^g Diodor. Sic. l. iii. c. 6.

^h Diod. Sic. l. i. Bibl.

NOTÆ VARIORUM

IN

T. LUCRETII CARUM.

EX EDITIONE S. HAVERCAMPI,
LUGD. BAT. 1725. 4to.

NOTÆ VARIORUM

IN

T. LUCRETII CARUM.

DE RERUM NATURA LIB. I.

1 *Æneadum*] Pro *Æneadarum* dicitur eloquendi more perusitato: ut Dardanidum pro Dardanidarum. Priscianus citat hoc carmen. *Æneadas* expone Romanos. Virgil. 8. 648. '*Æneadae in ferrum pro libertate ruebant*,' Ovid. '*Horreat Æneadas et prius, et ultimus orbis.*' *Pius. Æneadarum*, i.e. Romanorum, qui ab *Ænea* prognati sunt. profert hunc primum versum Prisc. lib. vii. *Lamb.*

Genetrix] Quærun nonnulli non incuriose quænam sit causa cur professus sectam Epicuræam Lucretius Deos invocet: cum Deos esse nullos, et inane cælum affirmet Epicuræi: vel saltem curare quicquam negent. non est igitur Venus tanquam Dea invocanda, quæ invocationem mortalesque preces non curet. Quam argutiolam ita rejicimus, si tenemus Venerem non tanquam cæleste numen Lucretium invocare: sed tanquam probibium et invitamentum naturæ: quod se animantibus inserens, proleat ad fætificationem: quam Empedoclis amicitiam complures esse contenderunt. Genitricis itidem cognomento colebatur Venus a Ro-

manis: quod (ut diximus) ab *Ænea* Veneris filio genus ducebant. Sed et Julia gens, condente et dicante J. Cæsare, templum erexit Veneri Genitrici, quod et Plinius Tranquillusque notificant. Usus est in hoc lib. Poëta miro ordine. Nam de natura acturus expugnat illorum sententiam, qui tradunt res e nihilo gigni et in nihilum cadere: et hoc confirmat multis argumentis, quæ sunt inferius a nobis excutienda. Notandum est tamen longam esse in iis versibus evagationem et zeugma ab inferiori, recurrendumque esse ad id carmen. '*Te sociam studeo scribendis versibus esse.*' Hoc ordine. Venus, genetrix *Æneadum*, quæ mare, quæ terras concelebras, te studeo præviam esse, et ducem carminibus meis, quæ conor de rerum natura pangere: et hoc est in causa, cur optem te mei operis assecclam; quoniam tu rerum naturam regis et propagas, et per te genus omne animantum concipitur. Insuper te invoco peculiariter, quod carmina secessum scribentis et otia quærun: unde colligi potest, non tam invocationem hanc

esse, quam insinuationem: cum ait se de Venere, hoc est natura rerum esse scripturum. Tu Venus procellosos ventos expellis: nubes amoliris: Tu cælum flatu Zephyrio reficis: tu mari pacem, tu fluviis quietem, tu mentibus incutis lenimen amatorium. Nec hoc incuriose prætereundum; ordine præpostero prius invocare poëtam, si modo invocat, quam proponere. Et hoc facit non alia ratione, quam quod Empedoclis opus non tantum sequitur, quantum ordinem poëtarum Græcorum, qui prius invocant quam proponant: quorum fons Homerus, Odysseam auspicaturus, sic exorsus est: 'Dic mihi Musavirum, captæ post tempora Trojæ, Qui mores hominum multorum vidit et urbes.' Et ut in re manifestaria non diutius immorer, Rhodii Apollonii principium operis subtexam: 'Ἀρχόμενος σέο Φοῖβε παλαιγενεῶν κλέα φωτῶν Μνήσομαι, h. e. 'incipiens a te, Phæbe, antiquorum gloriam virorum memorabo.' Subdit interpres: ἔθος γὰρ ἀπὸ θεῶν προοιμιάζεσθαι. id significat: 'mos est a Diis proœmiari.' Sed tamen ita invocant Græci, ut in ipsa invocatione propositionem comprehendant: quod et apud omnes evidens: planius tamen et apertius in Oppiano, qui sic exorsus est historiam piscium: Ἐθνεὰ τοι πόντοιο, πολυσπερέας τε φάλαγγας Παντοίων νεπόδων, πλωτὸν γένος Ἀμφιτρίτης, Ἐξερέω, γαίης ὑπατὸν κράτος Ἀντωνίνε. Latine sic: 'Agmina ponti dispersa, phalangesque natantum, Squammigerum Amphitrites genus exequor, O Antonine, enjus augustæ fortitudini terra subest.' *Pius.* Ita v. q. in aliis *Genitrix.* Giph. Æneæ matrem esse Venerem his versibus testatur Homerus Il. ε. 247. Αἰνείας δ' υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαιο Εὔχεται ἐκγεγάμεν, μήτηρ δέ οἱ ἔσσι' Ἀφροδίτη. i. e. 'Æneas gloriatur et prædicat se ab Anchisa esse natum: Mater autem ejus est Venus.' Et Sophoc. in Laocoonte: Νῦν δ' ἐν

πύλαισιν Αἰνείας ὁ τῆς θεοῦ. i. e. 'Nunc autem in portis est Æneas Deæ filius.' et Virg. Æn. 1. 329. 'Sic Venus: at Veneris contra sic filius orsus.' idem 7. 555. 'Talia connubia et taleis celebrent Hymenæos Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.' et T. Livius lib. 1. Annal. 'Æneam, filium Anchisæ et Veneris,' &c. Quemadmodum autem a Romanis Mars, eo quod Romuli pater haberetur, Romani generis auctor dicebatur, ita Venus Romanorum genetrix appellabatur, propterea quod Æneæ mater existimabatur. Idcirco Romulus cum annum describeret, eumque ex decem mensibus constitueret, primum a Marte patre, Martium, secundum a Venere, tanquam matre, aut certe progenitrice, Aprilem nominavit; atque ob eandem causam Romani in sacris Martem Patrem, Venerem Genetricem appellabant, ut scribit Macrobius 1. 12. Saturn. Eodemque loco Aprilem dictum esse tradit, quasi Aprilem, ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Quin Arnobius testis est lib. 4. Adversus Genteis, 'Venerem non solum Æneadum matrem, sed etiam Romanæ dominationis esse auctorem, litteris Romanis esse proditum.' *Genetrix* autem excudendum curavi, non *genetrix*, tum quia ita scriptum reperi in duobus libris manuscriptis, tum quod sciam ita locutos esse veteres, tametsi *genitor* dicerent, non *genetor*, quemadmodum *meretricem* dicimus, non *meritricem*, a *merito*. Lamb. Huc respiciebat Ovidius in 11. Trist. 1. 261. 'Sumpserit Æneadum Genetrix ubi prima, requires, Æneadum genetrix unde sit alma Venus.' Æneadæ autem Romani sunt; neque hic ad familiam Cæsarum respicit. In marmoribus et nummis, VENERI GENETRICI, et GENETOR apud Ennium pag. 38. 'O pater, o Genetor, o sanguen Diis oriundum.' *Faber.*

Carmen de rerum natura scripturus

Lucretius, Venerem invocat, lepidam sane venustamque Deam; Æneā, a quo originem ducebant Romani, matrem; amicam insuper Marti (sic fabulæ), et aliquando nimis immodeste facilem: at cuius illecebris tota rerum natura regitur, et cuius virtute, quicquid animale est, generatur; et quæ sola venustatem et leporem largiri possit. Hanc igitur tanquam aptissimam sibi de rerum natura scripturo patronam eligit, ab ea petit leporem suis versibus, pacemque Romanis (turbata enim Repub. nec ipse, nec Memmius, cui hoc Carmen scribit, studiis Philosophicis vacare potuit), quam illa a suo Marte facile impetraret. Et hac invocatione Physici poëtæ, et Epicurei etiam philosophi (quicquid alii sentiant), partes probe et decore agit; irridet enim dum invocatur, et ut raro magis bellam, sic nunquam magis probrosam Veneris et Martis imaginem inveniemus. Nimis autem argute pii videntur isti, qui poëtam providentiæ iniquissimum, vi quadam, seu potius lusu numinis coactum esse volunt opem et auxilium a famosissima Dea implorare. Nec minus otiosi, qui Venerem Hortos curasse observant, ideoque aptissimam fuisse Epicureis, Hortorum incolis, Patronam; aut mysteria nescio quæ sub Venere, Marte, Cælo, &c. latere sentiunt; istæ nugæ sublimi et fastoso Lucretii ingenio improbe conveniunt; mysteria Veterum non minus quam Religionem contemserunt Epicurei: Cic. de Nat. Deor. 1. 59. Sed istam sapientiam Nardio, ejusque similibus relinquamus. Abeant etiam Grammatici cum sua *Veneris Genetrice*, nisi existimare velint Lucretium tam Divinum esse, ut Venerem olim a Julio Cæsare isto titulo consecrandam fore conjectaret. Poëta erat Lucretius, ideoque non neglexit leges suæ artis; Epicureus, ideoque patriæ superstitioni subdole

obsequitur; qui plura quærit, inveniat, et inventis gaudeat. *Creech.* Virg. Æn. 1. 619. 'Quis te, nate Dea,' &c. Rutil. Itin. vs. 67. 'Auctorem generis Venerem Martemque fatemur, Æneadum matrem, Romulidumque patrem.' ubi male in contextu Almeloventianæ editionis legitur *Matremque*, vitio typothetarum. Ante Fabrum Carrio locum Ovidii huc retulerat, atque ut nunc legitur emendarat, Emend. 1. 8. et 11. 17. ostenderatque huc pertinere locum Arnobii l. 4. 'Nonne vestris cautum est literis, arsisse in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem Æneadum et Romanæ dominationis auctorem?' qui Carrio ibidem primo loco ostendit, secus ac nonnulli opinabantur, non olim aliud principium Lucretii fuisse. In exordio enim operis libere pro voluntate sua principium, ut in fine epilogum, captabant Veteres, unde non tantum Sallustius exordiis nihil ad historiam pertinentibus usus est, sed in Horatio quoque idem, ex nota quæ apud Porphyrium legitur, observare est. ubi etiam Carus noster illustratur. Ille itaque ad Horat. Epist. 1. 20. ubi poëta ita librum suum alloquitur: 'Vertumnus Janumque, liber, spectare videris:' hæc notat: 'Mirum est hanc locutionem inter epistolas poni, cum neque ad absentem, neque ad præsentem hominem scripta sit, nisi quia receptum est, et principia et fines in omnibus libris nullius legis formula contineri. Unde sic Lucretius incipit primum Epicuræ sectæ librum. Sic Virg. quartum Georg.' *Havercamp.*

1 *Divomque voluptas*] Nam poëta etiam Deos faciunt rebus Veneris delectari: quod est indignum eorum majestate: 'sed illi humana ad Deos transferunt, divina mallem ad nos,' inquit M. Tul. *Lamb.*

2 *Alma Venus*] Quæ alit omnia, quæ stimulo suo cuncta generat et propagat, ab alendo dicitur alma:

quod epitheton est terræ. Alma dicitur sancta. Calphurnius in Bucol. ludicro 1. 43. 'Et redit ad terram tandem squalore situque Alma Themis posito.' Peculiare hoc Veneris epitheton apud Lucretium. Alma, sancta sive pulchra vel alens ab alendo: author Pompeius. 'Almities, habitus almarum rerum.' Pius. Festus: 'Alma, sancta, sive pulchra, sive alens, ab alendo scilicet.' Hoc principium secundi versus, et principium item primi, mutuatus est in illo disticho Ausonius: 'Orta salo, suscepta solo, patre edita cælo, Æneadum genetrix, hic habito alma Venus.' *Lamb.* Ridiculum fortasse videatur, Deos ab homine Epicureo invocatos fuisse: sed hic poëtæ partes agit Lucretius, non philosophi. Ceterum locum hunc ex Ennio adumbratum arbitror. is pag. 42. 'Te nunc sancta precor Venus, et genetrix patris nostri, Ut me de coilo visas cognata parumper.' *Fab.* 'Sancta, pulchra,' Festo. Aliis, 'læta, fœcunda, grata.' Ego 'benigna' mallet: vox enim ista exprimit alias omnes virtutes Veneris, quas non minus quam fœcunditatem intuetur Lucretius. *Creech.* Ita Ausonio. i. e. fœcunda, ab alendo rationem nominis reddit poëta, quoniam per illam g. o. a. concipitur. Plauto 'alma nutrix.' Lucret. 1. 47. 'tellus alma.' Columella 3. 21. Virg. 'parturit almus ager.' adde Hor. Carm. 4. 5. et Lucret. 5. 230. *Havercamp.*

Cæli subter lab. sig. &c.] Ordo est: quæ concelebras terras subter signa cæli labentia, id est, quæ moventur una cum cælo. Unde 'æthera signiferum' appellat 5. 460. 'Partibus erumpens primis se sustulit æther Signifer.' *Lamb.* Unam esse vocem contendit Barthius (et Serv. vid. Turn. Adv. 19. 15.) acute: quasi stellas, æque ac mare et terras variis animalibus Veneris concelebrasset. Vid. 4. 113. *Creech.* H. e. qua patet orbis. *Preig.*

3 *Quæ mare . . . quæ terras, &c.]* Egregie hoc illustratur veteri Epigrammate, quod exstat in Anthol. 4. 12. in Cupidinem, nudum, inermemque, sed altera manu Delphinum, altera florem tenentem, utpote qui in mare pariter, ac terras imperium obtineat. Γυμνὸς ἔρως ἐπὶ τοῦτο γελᾷ, καὶ μείλιχός ἐστιν, Οὐ γὰρ ἔχει τόξον καὶ πυρρόντα βέλη. Οὐδὲ μάτην παλάμαις κατέχει Δελφίνα καὶ ἄνθος, Τῇ μὲν γὰρ γαῖαν, τῇ δὲ θαλάτταν ἔχει. Vid. Spanh. de Præst. et usu Numism. pag. 199. ed. in quarto. ubi id genus imagines plures in veteribus nummis exhiberi docet. *Preig.*

4 *Concelebras]* Anges tuo dulci initu: ut ita multiplicata celebra sint et populoſa. Vel concelebras, frequentas: penetras enim in viscera maris et in terras: afflatuque tuo seminali mare terramque non minus auges quam lætificas. 'Celebrare' significat frequentare, nec solum id. Invenimus enim celebre pro veloci. Actius in Ægistho: 'Celebri gressu gressum accelebrasse docet.' 'Celebre' famigerabile, insigne, notumque os tendit. 'Celebrescat' prisci dixerunt pro celebris fiat. Exponit tamen Marcellus hic 'concelebras,' pro commoves, hoc est incitas et invitas. Pius. Hunc et superiorem versum profert Nonius Marcellus: interpretaturque 'concelebras,' commoves. ego 'concelebras' malim interpretari, celebres et cultas reddis, vel colis et frequentas. sic 2. 344. 'Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum Concelebrant.' Mecum facit ea ratio, quæ sequitur: 'per te quoniam genus omne animantium,' &c. id est, quoniam tua opera, et tuo beneficio omne animantium genus oritur. *Lamb.* Repleſ varia animantum fœtura. Celebres efficis, i. e. frequentas. Ita fere alicubi apud Comicum 'plateam tibia concelebrare: et apud Ovidium III. Fastorum, 'celebrare se mero,' quod observandum homini Latinitatis studioso. Sententia poëtæ est, Quæ

frequentas et foetura repleas omnia quæ sub cælo sunt. Neque enim mihi interpretatio Dionysii placet. Celebris autem et desertus opposita. Scriptor ad Herennium lib. 2. 'locus quæritur, celebris an desertus?' *Fab.* 'Commoves' Nonio. 'Colis' et 'frequentas' Lambino. Sic Ovid. Met. 2. 45. clarius vero, 'repleas et exornas varia Animantium foetura.' Celebris autem apud Antiquiores idem quod frequentens, 'via bona celebrisque' Cat. de re rustica lib. 1. 'Locus quæritur celebris an desertus?' Scriptor ad Herennium lib. 2. Vid. 2. 345, et 5. 1380. *Creech.*

Per te quoniam genus, &c.] Sic Ovid. 4. Fast. 'Quid genus omne creat volucrum, nisi blanda voluptas?' et Catull. epithal. in Manl. et Juliam vs. 61. 'Nulla quit sine te domus Liberos dare, nec parens Stirpe dicier,' &c. *Lamb.* Hyperbatum usque ad vs. 22. 'Quæ quoniam,' *Fab.*

Genus omne animantium] Juxta alterius Senecæ in Hippolyto versiculos hosce vs. 467. 'Excedat agendum rebus humanis Venus: Quæ supplet ac restituit humanum genus: Orbis jacebit squallido turpis situ; Vacuum sine ullis classibus stabit mare; Alesque cælo deerit, et sylvis fera.' *Pius.*

5 *Visitque exort. lum. sol.*] Exoritur, prodit in lucem, hac lucis usura frui incipit. sæpe hæc duo nomina sic a Lucretio conjunguntur, ut infra eod. lib. 987. 'Nec foret omnino cælum, neque lumina solis.' 2. 107. 'hæc aëra rarum Sufficiunt nobis, et splendida lumina solis.' Ibid. 740. 'Nam cum cæcigeni, solis qui lumina numquam Aspexere,' &c. Et 5. 463. 'Matutina rubent radiati lumina solis.' Usurpavit et Virgilius Æn. 6. 255. 'Ecce autem primi sub lumina solis et ortus.' Idem 8. 68. 'Surgit, et ætherii spectans orientia solis Lumina,' &c. Hom. Oδ. λ. 92. φάος

ἡέλιου, i. e. 'lumen solis.' et item sæpe. *Lamb.* *Lumine:* Mss. frustra. *Creech.* Mss. Gott. Lug. Bat. 1. 2. *lumine:* sed alia lectio in 2. superscribitur.

6 *Te, dea, te*] Διακοπή, ut apud Virgil. Georg. 4. 358. 'Duc, age, duc ad nos.' Ibidem, 444. 'Scis Proten, scis ipse.' *Lamb.*

Te fugiunt venti, &c.] Quia tu tuo adventu cælum, terras, et maria serenatas. *Lamb.*

Venti...nubila cæli] 'Venti,' inania, vana, falsa, 'Nubila cæli,' ignorantia, tristitiaque. Claud. de Nupt. Honor. vs. 184. Lucretium imitatus: 'Adventu Veneris pulsata recedunt nubila.' *Preig.*

7 *Adventumque tuum*] Sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscriptorum: quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. repetendum autem est ἀπὸ κοινοῦ verbum 'fugiunt,' quod antecedit. Jam vero per adventum Veneris, mensis Aprilis initium significat. *Lamb.* *Adventuque Nar.* et B. *ad ventumque* Turnebus. Curiose nimis: hic enim, *Te adventumque tuum*, ut *Te tuumque initum*, vs. 12. et 13. vide Ovid. Fast. 1. 4. *Creech.* Bis idem videtur dicere: *Te, adventumque tuum*. Quid si admittamus? *Ad ventumque*, cuius et nos admonent Is. Vossii Notulæ, atque ita distinguamus: *Te, Dea, te fugiunt venti, te nubila cæli, Ad ventumque tuum tibi suavis dædala tellus Submittit flores, &c.* Nam *Ad ventum tuum tibi* tantundem erit, ac si dixisset: *Advenienti tibi*, quum et *ventus* pro *adventu* apud Plautum occurrat, vide Curc. 2. 4. 37. Cist. 1. 1. 16. Sed nescio qua majestate *Adventum Veneris* una voce hoc loco potius dixisse videtur τὴν τῆς Θεᾶς ἐπιφάνειαν, nam et proprie ita appellabant veteres Deorum Dearumque apparitiones: inde et apud Claudian. de Raptu Proserp. 1. 9. 'Adventum testata Deæ:' et istiusmodi paronomasiæ, qualis hic

vocibus *Venti* et *Adventum* inest, mirum quantum Caro nostro arriserunt. Sic vers. 99. 'Casta inceste.' 312. 'Annis annulus.' 3. 780. 'Innumero numero' 5. 1333. 'Domi domitos,' &c. *Preig.*

Dædala tellus] Festus: '*Dædalam* a varietate rerum artificiorumque dictam esse apud Lucretium terram, apud Ennium Minervam, apud Virgilium Circen, facile est intelligere, cum Græce δαιδάλλειν significet variare.' Hactenus Festus. Idem Lucretius hoc eodem lib. vs. 229. 'Aut reductum dædala tellus Unde alit?' Idem 4. 551. 'Mobilis articulat verborum dædala lingua.' Idem 5. 235. 'naturaque dædala rerum.' Ibid. 1450. 'Carmina, picturas, et dædala signa polire.' Virgil. Georg. 4. 179. 'Et munire favos, et dædala fingere tecta.' Homer. Ιλ. σ. 482. αὐτὰρ ἐν αὐτῷ Ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίησι πραπίδεσσιν. i. e. 'in eo autem multa varie figurata efficiebat mente sagaci et perita.' ibid. Πάντοσε δαιδάλλων, i. e. 'omni ratione, seu in omnem partem figurans, et varians.' Quod si quis malit hoc nomen a Dædalo, præstantissimo fabro ductum esse, non pugnabo. *Lamb.* Δαίδαλος varius. ita tellus variis distincta coloribus et omnigeno frugum proventu dædala dicitur. *Fab.* Calpurnius in Eclog. 2. 19. 'illis etiam certantibus ausa est Dædala nectareas apis intervisere flores.' Macrobius 6. 4. in hujus loci imitationem notat dixisse Ilium in Theutrante, 'Dædala Circe.' *Hav.*

Tellus] Nota distributionem 'Terra, mare, cælum.' Juvenal. Sat. 2. 25. 'Quis terræ cælum non misceat, et mare cælo.' et Terentii illud Adelph. 5. 3. 4. 'O cælum, o terra, o maria Neptuni.' *Preig.*

8 *Submittit*] Subministrat, et supeditat: vel sursum mittit, effert, profert. idem in eodem lib. 193. 'Lætificos nequeat tellus submittere flores.' *Lamb.* Gifanii verba sunt

[*submittere*, efferre, producere, procreare; quod certe annotatione fuit dignum.] Ita quidem est, ut scribit; sed addi et his aliquid poterat; submittere esse de sub mittere (ut dicebant de sub altari, postante, inante, exante. Carr.) ita Virgil. 12. 287. 'et corpora saltu Subjiciunt in equos.' i. e. tollunt in equos. Idem ita Æn. 1. 428. 'Manibus subvolvere saxa,' de sub; atque adeo in altum. Ita apud Plantum emendavi, *de sub ara erepere*, ubi legitur *sub ara*. Ita tenella arbor 'sub ingenti matris se subjicit umbra.' i. e. sese attollit. Ita alius scriptor dixit, 'subjecto in mentum gladio.' ubi 'subjecto' nil aliud est quam 'erecto.' apud Virgil. 'subrigit aures,' est ἀνορθοί. Et apud Varronem 'pedes subrecti,' in altum sublati. Ita Lucil. apud Festum 'subjicit hastas,' in altum tollit. ita denique 'subjectare vallis triticum,' aut quid tale apud Varr. in lib. de R. R. sed τούτων ἄλλis. *Fab.* Effert, producit, procreat, 'summittere' enim est de sub mittere, sic apud Lucr. 6. 70. 'Saxaque subjectare,' i. e. in altum extrudere: vid. etiam 1. 194. 2. 673. 6. 818. Sic 1. 1032. 'Submissa gens animantum.' Quo in loco pro ingenio moreque suo turpiter errat Interpres Fayus. *Creech.* In omnibus hisce, aliisque, *submittit*, &c. est manifesta translatio ab isto vexillorum, fascium, aliorumve insignium submittendorum ritu, qui venerantium erat, aut obedientiam profitentium; quum interim alludat elegantissimus Poëta ad solemnes illas florum sparsiones, quarum specimen in Cybeles sacris exhiberi solum ipse describit 2. 626. his verbis: 'Ære atque argento sternunt iter omne viarum Largifica stipe ditantes, nunguntque rosarum Floribus,' &c. *Preig.*

Rident] Sua æquabilitate et tranquillitate hilaritatem quandam præ se ferunt. Tralatio est a rebus animatis, et ratione præditis, quæ risu

hilaritatem significant: vel idcirco res inanimæ ridere dicuntur eæ, quæ sunt ornatæ, magnificæ, bellæ, placidæ, tranquillæ; quod, quemadmodum qui rident risu et hilaritate diffunduntur, ita et res aspectu pulchræ, et nitentes, et politæ, hilaritate diffundunt spectatorem. Horat. Od. 11. lib. 4. 'Ridet argento domus.' Hom. IΛ. τ. 362. Αἴγλη δ' οὐρανὸν ἴκε, γελάσσε δὲ πᾶσα περὶ χθών. i. e. 'Fulgor autem in cælum venit: terra autem tota circum risit.' Virgilius Pollione, Ecl. 4. 20. 'Mistaque ridenti colocasia fundet acantho.' Lucret. 2. 32. 'Præsertim cum tempestas arridet, et anni Tempora conspergunt viridanteis floribus herbas.' et 4. 1118. 'Unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident.' et 5. 1394. 'Præsertim si tempestas ridebat, et anni Tempora pingebant viridanteis,' &c. Lamb.

Rident] Amat hoc verbum Lucretius: sic infra 2. 559. 'Subdola cum ridet placidi pellacia ponti.'

Æquora ponti] Tranquillitas atque æqualitas maris: mare nullis ventis concitatum, et idcirco æquabile et tranquillum. Lamb.

9 *Placatumque*] *Pacatumque* Juntæ. Gryph. Nard. Gif. Minus recte. Creech. Et ita cælum serenum minimeque turbulentum, tranquillum. tractatio est. *Placatum* autem habent libri manuscripti, et nonnulli typis excusi: alii, *Pacatumque*. confirmat hanc scripturam quam secutus sum, illud Ciceronis oratione ad Quirites post red. 'Tamen si mihi tranquilla et placata omnia fuissent, incredibili quadam, et pæne divina, qua nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate caruissem.' Præterea *placatum* opponitur irato: *pacatum*, bellum inferenti, aut facienti. Quemadmodum igitur mare turbulentum, iratum dicitur a poetis, Horat. Epod. 2. 6. 'Nec horret iratum mare:' ita hic a Lucretio tranquillum, *placatum*. Lamb.

Diffuso Numine] Immisso et insinuato geniali et genitivo, hoc est, omnia generante mulcenteque, spiritu venerio. Sunt qui legunt *lumine*, h. e. radiis et luce tui syderis corusco vibratu omnia serenantis. Veneris enim sydnus est Lucifer, æmulum Solis et Lunæ. Quidam tamen Junoni adscripserunt. Pius. *Lumine*] Dispulsis et discussis a sole tenebris. Idem Lucr. 3. 21. 'Semperque innubilis æther Integit, et large diffuso lumine ridet.' Lamb.

10 *Nam simul ac species, &c.*] I. e. nam statim ut ver advenit. Lamb.

Species p. e. v. d.] Nitor et formositas temporis, quæ peculiariter verno tepore pulchrior est et gratior; cum soles melius nitent. Species multa significat, ut pulchritudinem: unde id dici solet, 'Species Priami digna est imperio.' Speciosus inde pro pulchro capitur. Verba Porphyrii sunt hæc in codicibus promulgatis, quos bibliopolæ corruperunt: τὸ δὲ εἶδος λέγεται μὲν καὶ ἐπὶ τῆς ἐκάστοι μορφῆς, καθ' ὃ εἴρηται, πρῶτον εἶδος ἔξιον τυραννίδος. Significant hæc postrema verba: 'Species formam significat, ut dici solet, primum, species digna est imperio.' lego non πρῶτον, sed πρίμουν, ex codice prisco castigatissimo: qui fuit Lionorii ejusdam Flaminis Bononiensis, quem non sine admiratione legimus ego et Ladislaus Minius, Hispanus, auditorum meorum acutissimus: quem nescio quem musculum inscite deluxasse non æque ferendum, qui græcas latinasque literas imperitis denticulis arrodit ex furum culo carcinoma faciens, et ex pernionibus podagras. Adjuvat quod pulcherrimum Homerus Priamum inducit. Nec te moveat si a tragico pede desilit hic versiculus. Hoc enim a Porphyrio addi potuit: ut exemplo suo serviret, quod videmus Boëthium in Elenchis fecisse, carmina Martialis advocantem, qui longo post tempore ab Aristotele floruit. Dicitur ille refractarius et pertinax,

ita recognoscitur a Græcis: cui non statim annuo, nihil tamen ad me. Ita Boëthius vertit, nec unquam aliter alibi lectum est apud sobrios Latinos: nec statim concedo hoc prolatum esse ab Euripide, sed a Porphyrio exemplificante. Brixiae emendatissimum codicem legi apud Joannem Taberium græce et latine doctissimum, in quo *Priami* non *primum* scriptum notavi. 'Diei' pro temporis posuit etiam Virgilius *Æn.* 11. 425. 'Multa dies variusque labor mutabilis ævi Rettulit in melius.' Succinit Tibullus *Eleg.* 1. 4. 17. 'Longa dies molli saxa peredit aqua.' *Pius*.

Species] Infra 1. 321. 'Invida præclusit speciem natura videndi.'

Verna] Ver enim Veneri sacrum. Ovid. alii. *Fab*.

11 *Et reserata viget*] Idem dicit: et simulatque Favonius, veris prodromus, apertus ac patefactus vigere cœpit, qui antea quasi obseratus et clausus videbatur, &c. Obserare, est sera claudere. Catull. ad Ipsith. 33. 5. 'Nequis luminis obseret tabellam,' cujus contrarium est reserare. Ennius p. 9. 'Nos ausi reserare.' M. Tull. *Offic.* 2. 'Quamobrem nec ita claudenda res est familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus.' *Lamb*.

Genitabilis] Genitivi, generantis fœcundo flatu cuncta. paternus casus est 'genitabilis.' Vernum tempus Zephyro flante incipit quando herbarum creatio: sic illum Græcis appellantis quod vitam ferat. ζῶν vita, φόρος ferens. Latini Favonium dicunt a fovendo, quod herbis, et rebus cæteris favet, et spiritu suo lenissimo creat et recreat. Catullus: 'Quos propter fluminis undas Aura parit flores tepidi fœcunda Favoni.' De vento Favonio hæc Plinius libro naturalis historiæ decimo sexto: 'Hic est genitalis spiritus mundi a fovendo dictus. Flat ab occasu æquinoctiali

ver inchoans. Cathlitionem rustici vocant: gestiente natura semina accipere, eaque animam inferente omnibus satis.' In priscis Plinii codicibus non *cathlitionem*, verbum agreste et absurdum legitur, sed *catulitionem*, quod mirum quam belle quadret. Catulire fœminæ dicuntur cum marem nimis appetunt, a prærabida canum libidine etymo detorto. Æque terra catulit, cum gestit parere genitabili Zephyro prolectante. Eritque rusticus usus non in verbo, sed in significatione verbi metaphorica: terram catulire urbani non dicerent: sicut rustici nostri cortices arborum vere succoso se resolventes a ligno, 'subare' dicunt, cum prægnantes fœtifico alimento sunt, metaphora a suum libidine tracta. *Pius*. Ita vet. scripti manu et formis. (Mss. etiam Par. Lamb. et Bodl.) Marull. *genitabilis*. Gif. Sic habent omnes libri typis excusi præter Venetos antiquos, et Vicetinos. Manuscripti autem cum quibus impressi ii, quos dixi, consentiunt, *genitalis*: qua voce sæpius idem Lucretius utitur, ut hoc eodem libro vs. 52. 'Quæ nos materiem, et genitalia corpora rebus,' &c. Et 2. 548. 'Corpora jactari unius genitalia rei.' ibid. in extremo vs. 1103. 'Multaque post mundi tempus genitale, diemque.' Et 4. 1227. 'Nec divina satum genitalem numina cuiquam Absterrent.' Et 5. 176. 'genitalis origo.' Et item Virg. *Georg.* 2. 324. 'genitalia semina poscunt.' Et 3. 136. 'obtusior usus Sit genitali arvo.' Arnobius 3. *Advers. Gent.* 'Quid ergo dicemus?' 'Deos procreare? Deos nasci? et idcirco his additas genitalium membrorum partibus, ut sufficere prolem possent, et ut nova quaque suboriente fœtura, quicquid prior ætas abstulisset, redidiva substitutio subrogaret?' genitale autem est, quod ad gignendum valet, quodve gignendi vim habet. Credi-

bile est porro idem valere genitabile, et genitale: quemadmodum penetrabile, et penetrabile, utrumque pro eadem re est in usu: ut exitiale, et exitiabile: innumerable, et innumerabile: naturalis, et naturabilis. M. Tull. in Lælio: 'ita pulcherrima illa et maxime naturabili carent amicitia.' ita enim legitur in vet. codic. Plant. Mostell. 5. 2. 40. 'Non potuit venire orator magis ad me impetrabilis.' Idem Epid. 4. 2. 36. 'Si invenio, exitiabilem ego illi faciam hunc, ut fiat, diem.' Existimant tamen quidam docti viri hoc loco legendum *genitalis*, non ob id solum, quod ita habeant aliquot libri manuscripti, verum etiam quod vox *genitabilis* non videatur Latinis usitata. Quod autem ad versum attinet, aiunt choreum esse pro dactylo, seu spondeo: quam licentiam sibi interdum permittunt poëtae. Ego hac de re iudicium meum non interponam. viderint doctiores. Sed vox *genitabilis* tamen reperitur apud Varron. libro de L. L. 4. ubi tanquam testem producit Lucretii versum, si modo locus mendo vacat, his verbis: 'A qua bipartita divisione Lucretius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc: 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus.' Et apud Tull. in Arato: 'Sollers natura, et rerum genitabilis ordo.' Lamb. Al. *genitalis*, sed non est tanti, hoc semel meminisse operæ pretium fuerit, huius formæ nomina utriusque significationis esse, activæ, dico, et passivæ, ita placabilis qui placat et placatur, penetrabilis qui penetrat et penetratur. Quod minime mirum videri debet, cum a verbo neutro manare procuderit manabile Lucretius, et a volare volatile Virgilius; sed huic quidem aures assuevere. ita cura vigilabilis apud Varronem, quæ insomniam affert; et spongia deletilis, quæ delet, apud eundem, ut et alibet, quod alit. et dissociabilis apud Horat. et flebile cape, quod

lacrymas ciet. Lucil. Apud Plantum denique in Epidico, dies impetrabilis. Fab. Aliis *genitalis*, G. Gif. Ms. Sed non tanti est: hoc semel monuisse operæ pretium fuerit, huius formæ nomina utriusque significationis esse, activæ, dico, et passivæ, ita placabilis qui placat et placatur; penetrabilis qui penetrat et penetratur. Creech. Citatur a Turnebo Advers. ix. 26. versus, ut Lucretii, 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus,' qui quidem nusquam nunc in Lucretio comparet. Habet quid similitudinis hic noster, et magis adhuc appropinquat 2. 1104. 'Multaque post mundi tempus genitale.' verum ipsi numeri nusquam. Turnebus ex Varrone hanc, ejus verba sunt 4. de L. L. 'A qua bipartita divisione Lucretius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc: 'Ætheris et terræ,' &c. Unde subiit animum cogitatio, pro Varrone afferri posse morem illum Veterum, qui libros suos nonnunquam cum curis secundis prælegere atque edere solebant, de quo videri possunt Notæ in Tertulliani Apolog. p. 292. 313. 409. Pro varietate itaque materiæ in plures initio libros distinguere opus suum Poëta potuit, postea contrahere numerum, atque ipsum exordium Poëtica invocatione exornare. Neminem autem offendant *genitalis* (quod reposuimus) postremam habere hic longam, alias passim brevem, quum exemplum, nostro simile, exstet apud Broukhus, ad Tibull. 1. 7. 72. atque ipse citet Gifanius in Conlectan. inf. p. 267. unde patet syllabam *is* etiam sine cæsura aliquando a veteribus productam fuisse. Huv.

12 *Aëria primum*] Nota hic *primum*, vs. 14. *inde*, vs. 18. *denique*. Preig.

13 *Initum*] 'Inire', significat salire et subagitare. 'initus' coitus. Ovidius Fast. 4. 94. 'Perque snos initus concipit omne genus.' 'Inii' ponitur interdum pro concubui: interdum pro inveni: ut 'iniit rationem:' in-

terdum pro introiti: ut Plautus in *Fragm.* 'Initi te nunquam febris?' Cæterum in priscis exemplaribus legitur *nutum* non *initum*: ac si pro persuasione et voluntate nutus acciperetur: ut dicantur animalia sentire nutum Veneris, h. e. percipere Venerem id annuere, ut in amorem et copulam ruant. Reperitur etiam renutus pro negatione, et rennere renutareque pro negare. *Pius.* I. e. ingressum, introitum, initium: a verbo ineo, quod valet ingredi: ut inire magistratum, inire viam, et ineunte ætate, inennte vere: sed non dissimulabo in Gabrielis Faërne, et Scipionis Tettii, et Bertiniano et Memmiano codice scriptum esse *initium*. qua scriptura tamen rejecta, *initum* retinui, ut habet Vaticanus, et omnes typis excusi. Sic Ovid. de Venere, *Fast.* 4. 93. 'Juraque dat cælo, et terræ, et natalibus undis: Perque suos initus continet omne genus.' Idem *Lucr.* 11. 269. 'Ut videas initum motus a corde creari.' Idem hoc eod. lib. 383. 'Unde initum primum capiat res quæque creandi:' et lib. 3. 272. 'Et mobilis illa Vis, initum motus ab se quæ dividit ollis.' *Lamb.* Alii *initium*, quod doctis placebit magis, est autem in modulo vocis *συν-ξησις*, res trita apud Græcos, Latinos, et quos non? *Fab.* *Nutum* B. alii *initium*: eligat Lector quod magis placet: penes eundem etiam sit, utrum *percussæ*, an *perculsæ* legi debeat. *Creech.* Ms. L. B. 2. *initium*. Ed. 1. Gif. Par. Cont. Ms. Bod. *nutum*, unde in Bas. Mss. Susii male exsculpi cernas *nuncium* pro zephyro, ut scribit Ed. Angl. novissimus. *Perculsæ* habent mox Mss. 1. 2. L. B. Gott. ed. Gryph. Nard. Gif. P. in Marg. Hav.

Percussæ] Ita v. l. vulg. *initum percussæ*. vide Ind. Gif.

Perculsæ corda] Hellenismus, ut inf. eod. lib. vs. 262. 'menteis percussa novellas:' et Virg. *Æn.* 6. 495.

'lacerum crudeliter ora, Ora, manusque ambas:' et sexcentis aliis aliorum scriptorum locis. Sic autem habent omnes libri impressi, et plerique libri veteres, neque video, quamobrem hanc scripturam rejicere debeamus: percellere enim plus est, quam percutere, ut pluribus verbis docui comment. Horatianis. nempe valet pervertere, prosternere, dejicere, *καταβάλλειν*, (sic enim interpretatum reperi in lexico Latino-Græco manuscripto,) ut apud Virg. 5. 374. 'Perculit, et fulva moribundum extendit arena.' Percutere vero, est ferire, et icere, et permovere: per translationem ad animum etiam pertinet, et animum permovere, atque adeo labefactare significat. Licet tamen hic legere, *percussæ*, me probante, aut certe non repugnante. Sic Ter. *And.* 1. 1. 98. 'Percussit illico animum.' *Lamb.* Ego, quum *perculsæ* a Mss. Lugd. Bat. Gottorp. Bodl. præter multas editiones confirmari videam, recipere non dubitavi; est enim in illo verbo frequens Lucretius, et Ennium, ut sæpe, sequitur. Is autem pag. 148. 'Perculsi pectora Pœni.' Hav.

14 *Feræ pecudes*] Bruta animalia quæ facie humana carent dicuntur pecudes, et pecora. Virg. *Geor.* 4. 327. 'Et pecudum custodia solers.' Lucret. 2. 243. 'Præterea genus humanum raucæque natantes Squammigeræ pecudes.' Marcellus: 'Pecus non solum quadrupes animal, verum omnia animalia pecudes dicuntur. Fucos, primo Æneidos libro Maro ignavum pecus appellat.' 'Pecunia' simpliciter Apuleius de Asino aureo libro 11. vocat animalia bruta: ejus hæc verba sunt in fidelibus exemplaribus: 'Nec tantum pecunia, et ferina, verum inanima etiam divino ejus luminis numinisque nutu vegetari.' Inanima Lucius appellat ea, quæ animam non habent. M. Tullius libro *Officiorum* 3. et in Hortensio:

‘Nam cum omnis solertia admiranda est: tum ea quæ efficit: ut inanima quæ sunt, vivere et spirare videantur. Hac loquendi figura Gellius animalia *inora* vocat, quæ os non sortita sunt. Pompeius. Inori minoris. Tu scribe *minores ore*, h. e. ore privati, ut *capite minor* dicitur: vel *inores*, ut per verbum notius et magis grammaticum dictionem priscam explicet. Agmina pecorum pecuaria dicimus. Est et quartæ inflexionis pecus. Plautus in Rudente. 4. 2. 5. ‘Men’ vides referre uvidum rete cum squammoso pecu.’ Pecua Solinus dicit: unde *pecuinus* venit, non a pecude, sed a pecore. Pius. Cur *feræ*, omissis mansuetis? an quia feras omnes simpliciter bestias dixit, oppositione ad homines facta? quemadmodum alibi mutas pecudes, non pisces solum, ut 2. 1581. sed et cætera animalia dixit. 5. 1058. 1087. an, quia amore omnes efferantur mansuetæ pariter ac feræ? Preig.

Persultant pabula] Pedibus proterunt, fastidientes etiam alimonias præ una voluptate. Pulsu ungulæ frequenti terram percutere signum est alacritatis. Maro *Æn.* 9. 629. ‘Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.’ significat id quoque Venerem appetere. Claudius in Annalibus: ‘Equæ himbundæ inter se terram spargentes calcibus.’ Quidam codices habent *persulcant*. Pius. Saltu percursant, et prætereunt, et ita negligunt, scilicet rebus Venereis intentæ. Lamb.

Pabula læta] Pingua. quod hominis proprium ait Servius ad inanimata transfertur. *lætamen* inde simus appellatur quia lætas segetes facit. Maro, Georg. 1. 1. ‘Quid faciat lætas segetes?’ pro commodis et pulchris dixit. Pius.

15 *Tranant amneis*] Transfretant, transmigrant, transnatant. Sic Virg. Georg. 3. 269. de equabus: ‘Illas ducit amor trans Gargara, transque so-

nantem Ascanium; superant montes, et flumina tranant.’ A nando natibula Lucius appellat in Floridis loca accommodata natationibus. Pius.

Capta lepore] Bas. Pius, et V. L. Heinsianæ quodque lepore. Alias res agit Heinsius ad Claudian. Epithal. Honorii vs. 292. quum citat. ‘Ignotosque tranant amnes.’ quod nec metrum patitur, nec sensus. Preig.

16 *Inlecebrisque tuis*, &c.] Versum *Inlecebrisque* induxi. quia et a v. l. abest, et necess. non est. Gif. H. vs. abest a quatuor cod. manuscriptis (etiam Gott. Bodl. et Ed. Pii, et Bas. imo præcedens etiam ab utroque L. B. præter omnes fere impressos) neque eum Nangerius neque Pontanus habuerunt: desideratur denique in codicib. Vicetin. et Parisiensib. Marullus unus, vir doctus, ex auctoritate veteris cujusdam codicis, (quemadmodum mihi religiose asseveravit Donatus Janottus,) nobis eum restituit. Amicus quidam meus, ingenio et doctrina præstantissimus, putat esse ab ipso Marullo factum, ac pro Lucretiano suppositum, cum putaret ille aliquid deesse, neque desit quicquam. Sic enim hunc locum hoc versu deleto explicat: ita capta lepore quæque pecus ‘Te sequitur cupide, quo quamque inducere pergis.’ ego aliud, quod dicam, nihil habeo, nisi quod mihi videtur versus Lucretio dignissimus. jam hæc duæ voces in extremo versu, *natura animantium*, sæpe ab eodem item usurpatae sunt: ut infra hoc libro, 194. ‘Nec porro secreta cibo natura animantium Propagare genus possit,’ &c. ibid. in extremo, 1037. ‘Nam veluti privata cito natura animantium Diffluit,’ &c. Lamb. Hunc versum, quem non agnoscit B. neque plurimi alii Mss. et impressi Codices, e veteri Codice inseruit Marullus: et quidni pro genuino recipereamus? est enim Lucretio dignissimus; et si deleatur iste, turbata subito essent omnia, et obscura. Creech. Potest

hic versus abesse, nisi forte cuiquam durum nimis videatur, quod tam simpliciter: 'lepore capta quæque pecus' dicatur sequi Venerem, nec expresse pateat, quo lepore? *Preig.*

17 *Quamque*] Q. v. *cumque*. (ut Flor. et Bodl.) *Gif.* Duo libri manuscripti, et novem impressi, habent *quocumque*: utraque scriptura probabilis est. *Lamb.* *Quocunque*, B. et alii. *Creech.* Videtur huc oculos quodammodo habuisse Lactantius, scribens 2. 5. 'Cæterum si Dii essent, huc atque illuc passim sine ulla necessitate ferrentur, sic animantes in terra; quorum quia liberæ sunt voluntates, huc atque illuc vagantur ut libuit; et quo quamque mens duxerit, eo fertur.' *Hav.*

Pergis] Ms. L. B. 2. *tergis*, ut et I. sed ibi recta superscribitur lectio.

18 *Fluviosque rapaceis*] Sic Virgil. *Georg.* 3. 142. 'fluviosque innare rapaceis.' *Lamb.*

Monteis fluviosque] Valles omisit, quia fluviorum fortasse conspectui jam involvuntur: unde et in lingua Hebræorum Nahal 'vallem' pariter et torrentem notat. *Preig.*

19 *Frundiferasque*] Sic v. l. q. *Gif.*

Frundiferasque domos avium] Nidos *frundiferas* autem excudendum curavi, libros manuscriptos et veterum auctoritatem secutus. *Lamb.* Citat Servius ad Virg. *Georg.* 2. 372. ubi docet sic legendum Maronis verbum: 'Præcipue frondis tenera i. l.' quia antiqui frondis dixerunt in nom. sing. pro quo nunc frons; cui tamen lectioni adversatur Nonius: *Frons* pro *fronde*. Virg. *Georg.* 2. 'frons tenera imprudensque laboris.' Malui autem per u quam per o efferre, Ennianam auctoritatem secutus, apud quem pag. 328. 'populea fruns,' et pag. 77. 'Rurescant frundes,' et pag. 69. 'Arbutum fremitu sylvai frundusai.' *Hav.*

Frundiferasque] Sic inf. 257. 'Frundiferasque novis avibus canere un-

dique sylvas.' 'domos avium' autem dixit; quemadmodum Virg. *Georg.* 2. 209. 'Antiquasque domos avium.' et Stat. *Achill.* 2. 16. 'Jamque timens qua fronde domum suspendat inanem.' *Preig.*

20 *Incutiens blandum per pectora amorem*] Ut incutere metum, bellum, ictum, sic et amorem dicunt poëtæ: est enim amoris plaga gravis. quod autem huic participio addidit ἐμθερον 'blandum,' significavit, in amore dolorem inesse cum voluptate conjunctum. notum est, Amorem, seu Cupidinem, γλυκύπικρον a Platone dici. quod attribuit et Veneri Catullus *Carm.* 69. 18. ad Manlium: 'non est Dea nescia nostri Quæ dulcem curis miscet amaritatem.' Sed idem tamen etiam ipsi Cupidini, *carm.* de Pelei et Thet. nupt. 65. 95. 'Sancte puer, curis hominum qui gaudia misces.' Usus est Lucretius eodem genere loquendi eod. libr. inf. 922. 'Et simul incussit suavem mi in pectore amorem.' *Lamb.* Observandum in re blanda, suavi, jucunda, usurpari τὸ *incutere*. tamen et ita Horat. in *Ep.* 1. 14. 26. 'fornix tibi et uncta popina Incutiunt urbis desiderium.' Ita et in 1. *Lucret.* 923. 'Et simul incussit suavem mi in pectus amorem.' *Fab.*

Incutiens, &c.] Inf. h. l. vs. 921. 'Percussit thyrsos laudis spes magna meum cor, Et simul incussit suavem mi in pectus amorem.' *Preig.*

21 *Efficis, ut cupide*] Sunt enim in singulis animantibus innatæ miræ conjunctionis et procreantis libidines. Quidam docti legendum putant *cupida*, ut cohæreat cum voce *pecudes*. *Lamb.*

Generatim] Per genera quæque animalia fœtus propagant. Leo leones, equus equos, et sic in cæteris similibus. Hæc adverbia sic exeuntia referuntur in nomina quibus componuntur, et hanc præpositionem *per*: ut generatim per singula genera, mu-

nicipatim per municipia, vicatim per vicos, ostiatim per ostia, tributim per tribus, populatim per populos: rusticatim tamen rustice significat, urbanatim urbane. Pomponius: 'At ego rusticatim tangam, urbanatim nescio.' Tuatim tuo more. Artuatim, ut illa priora, per artus: generatim per genera. Aliter tamen utitur Varro lib. 5. de L. L. Quandoque sunt simpliciter adverbialia: ut moderatim idem est quod moderate: canatim more canis: suatim more suis: boatim more bovis: ut si dicas canatim rabiem exercet, suatim spurcatur et volutatur, et boatim incedit, aut aspicit, aut comedit. Coxim significat in coxis. Laberius: 'Quantum est hominum qui coxim cacant.' Agminatim, turmatim, dense, instar turmæ, aut agminis: velitatim ultro citroque more velitum. Zonatim per zonas. Cunctim per cunctos: quo adverbio Sidonius et Apuleius utuntur. Efflictim Plauto ardentem. Exquisitum exquisite: et multa id genus, quæ libens omitto. Dictione generatim utitur M. Tullius libro 11. de Oratore: pro qua recentiores minus nitide generaliter dicunt. Idem Cicero in Verrem actione quarta: 'Ergo ab universa provincia generatimque a singulis ejus partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur.' Idem infra in septima. 'Quid sigillatim, potius quam generatim atque universe loquar?' Pius. Κατὰ τὸ ἴδιον ἐκάστου γένος, secundum genera. Lamb. Vocabulum Lucretio amatum. 'Generatim-sæcla, q. d. sæculum,' h. e. genus quæque suum. 'Generatim-sæcla,' ut apud Ter. 'semper-lenitas.' Preig.

Sæcla propagent] Sua genera amplificent et multiplicent, in hoc eodem verbo producit primam syllabam infra eodem libr. 'Propagare genus possit, vitamque tueri.' Et sane Lucretius præpositionem *pro*, in plerisque compositis nunc producere, nunc corripere solet. Lamb.

Sæcla] Vox Lucretiana, quæ et alii, ut Manilius in 2. usi sunt; utitur quoque Lucanus in fine lib. vi. 816. 'Quas jubeat vitare plagas, quæ sæcula mundi.' sic legit vetus liber, non *sidera*. Græci poetæ *φῶλα* vocant. Horat. genus. 'piscium genus,' Od. 2. lib. 1. Id autem significat quod vulgus vocat species animalium: vulgus, inquam, nam certe non ita veteres Latini; quod ostendit Muretus. De ea voce sic scribit Adrianus Turnebus lib. 26. cap. 13. 'Sæcla ferarum cum apud Lucretium legerem, subiit quærere unde sumpta esset ista sæculi significatio in veteri scriptore tam nova tamque insolita, nec aliis auctoribus Latinis usurpata. Igitur Lucretium existimavi non tam notionem hominibus Latinis receptam sequutum esse in hac usurpatione, quam vocabuli originem et natales, ad quos redegit significationem vimque vocabuli. Nam sæculum ab ἡλικία deduci videtur: cum aspiratio millies in sibilum desciscat, ut notum est: λ autem et κ transponantur invicem sedibus mutatis. cum autem ἡλικία Græcis sæpenumero ætatem significet, tamen etiam genus declarat, ut in Lucretio sæculum, ut cum Græci dicunt, ζῶρκα esse ἡλικίαν ἐλάφου ἢ δορκός, i. e. hinnulum esse genus et sobolem cervi. aut si cui hoc nimis repetitum videtur, ut cum quis dixit, Væ ætati tuæ, pro væ tibi: sic licet existimare sæcula bucera eadem ratione dici et pro bubus poni: quod et verius pnto. Eiusdem illud et novæ significationis est.' Fallitur: legendum enim ζῶρξ, ἢ θήλεια ἐλάφου ἢ δορκάς. unde et δόρκων pro leone. nam ζῶρξ et δῶρξ eadem. Id autem notaverat Hesychius quasi rem non vulgarem; ut et reipsa talis est. Fab.

22 *Quæ quoniam rerum*] Quia ab illo loco, 'per te quoniam genus omne animantum,' &c. longum est hyperbatum, multaque interjecta sunt,

iterat copulationem illam, 'Quoniam,' hoc modo: 'Quoniam igitur sola rerum naturam gubernas, &c. Te sociam cupio,' &c. *Lamb.*

23 *Dias*] Vitales, aërias, cœlestes. *Δίος* Græcis generosus: unde Homero *Δίος Ἀχιλλεύς*. *Dia* Camilla Virgilio. et Persio Sat. 1. 44. 'Quæ-runt Romulidæ sature quid dia poëmata narrent:' pro nobilibus, et generosis, et absolutissimis. *Diales* lares vocantur vitales, h. e. vitæ præstitutes, vel quos sub dio colimus. *Sub dio* dicebantur, et *sub divo*, sub cœlo, sub aëre, in aperto. *Subdiales* dicuntur ambulationes, quæ sub dio fiunt, quas Græci vocant hypethras, et paradromidas; quibus utimur sub operto, iidem vocant hypostega. Pompeii verba subjunxi: 'Dium antiqui ex Græco appellabant a Deo ortum, et diurnum sub cœlo lumen. *Ζεύς* *Dios*: unde adhuc sub Dio fieri dicimus, quod non fit sub tecto: et interdum, quod contrarium est nocti.' *Pius*. Aërias, seu ætherias, seu diurnas. 'Dium' (inquit Festus) 'quod sub cœlo est: ex quo sub Dio fieri dicimus, quod sub cœlo fit, et non sub tecto.' interdum diuinem valet quod divinum. Virg. *Æn.* 11. 657. 'dia Camilla.' Hor. Sat. 2. lib. 1. 'macte Virtute esto, inquit sententia dia Catonis.' Idem Lucr. 2. 172. 'Ipsaque deducit dux vitæ dia voluptas.' *Lamb.*

In luminis oras] Interpretare regiones aërias. *Ora* proprie loquendo regiō attoralis appellatur. Sed factum est demum latius verbi significatum: ut perperam loquantur illi, qui oras funes appellant, quibus religatur navis, quos Græci 'prymnesia' dictitant: Ovidius et cæteri peculiariter 'retinacula.' Propertius libro elegiarum secundo: 'Nam melius duo defendunt retinacula navem.' De prymnesia sic Pompeius: 'Prymnesius palus, ad quem funis nauticus religatur, quem alii tonsulam dicunt.' *Oræ* pro regionibus capiuntur, et parti-

bus, a Varrone libro 4. de L. L. 'Oræ dicuntur quæcunque extremitates.' Quod si apud Livium comperis 'decedentes a littore incidisse oras,' acito mendosum esse codicem, et *lora* scribendum, quem fœdum Sipontini lapsum demonstrat alibi codex Livianus, in quo passim *lora*, non *oras* scribitur: quæ coria in fastigio funium vel pro funibus tanquam firmiora et humori magis invicta annectebantur. Qui si inter cætera exempla sui lapsus fucos affert, ut Quintiliani testimonium libro primo ita scribentis: 'Solventibusque oram bene prece-mur;' Respondeamus, maculosum esse exemplar, et auctoritate Sipontini, quæ inter grammaticistas et literatores non parva est, convulsam circumferri. Est enim in Quintiliano recognoscendam *ora* casu sexto, non *oram*: ut 'ora solvere' sit ab ora, h. e. a littore recedere. Proclivis error fuit et facile admissus, putantibus semidoctis 'solvere ora' grammaticæ non dici: persuasis a Sipontino 'oram' significare retinacula. 'Ora' proprie dicitur, auctore Plinio, quæ Græcis ægialos. Vel figurate dicimus 'oram solvere;' ut solvere vitam, hoc est, a vita discedere. Priscianus, cum omnes oræ significationes poneret, non dixit oram significare retinacula. Male feriatum essem si Ringium Bergomatem musarum grunnienti rostro delitias subruentem confutare acrius experirer: quando est gloria præterire asellos. *Pius*. In lucem: in regiones luminis, usitatum genus Lucretio, inf. eodem lib. vs. 178. 'Dum tempestates adsunt, et vivida tellus Tuto res teneras effert in luminis oras.' et 2. 577. 'Quem pueri tollunt visentes luminis oras.' ibidem, 617. 'indignos esse putandos, Vivam progeniem qui in oras luminis edant.' 5. 226. 'cum primum in luminis oras Nixibus ex alvo matris natura profudit.' et sæpe alibi. idque imitatus est Virg. *Geor.* 2. 47. 'Sponte sua quæ se tollunt in

luminis oras:’ et *Æn.* 7. 660. ‘sub luminis edidit oras.’ Sed videtur uterque ab Ennio sumsisse. sic enim ille pag. 51. ‘At si se, sum quæ dederat in luminis oras.’ *sum* autem apud Ennium, valet eum, seu ipsum. Idem pag. 38. ‘O Romule Romule dic, o Qualem te patriæ custodem Dii genuerunt? Tu produxisti nos intra luminis oras.’ Arnobius Lucretii verborum amator, lib. 2. advers. Gent. ‘Antequam Tages Thuscus oras contingeret luminis,’ &c. *Lamb.*

24 *Neque fit latum, &c.*] Sic Callimachus: τίς δὲ χάρις, τί δὲ τερπνὸν ἀνευ χρυσῆς Ἀφροδίτης; Τερναῖην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλει, i. e. ‘Quid lepdatum, quid jucundum sine Cypride pulchra? Vita vale, hæc curæ mi esse ubi desierint.’ Tale fere est illud Menandri, quod refert Plutarchus libro, πῶς δὲ τῶν ποιημ. ἀκούειν: Ἀπανθ’ ὅσα ζῆ, καὶ τὸν ἥλιον βλέπει τὸν κοινὸν ἡμῖν, δοῦλα ταῦτ’ ἔσθ’ ἡδονῆς. i. e. ‘Omnia, quæ vivunt, et solem nobis communem intuentur, hæc voluptati serviunt.’ ex quo Græci ἀκύθηρον, et ἀναφρόδιτον appellant, quod Latini invenustum, i. e. illepidum, atque inornatum. M. Tull. epistolarum lib. 7. ad Volumn. ‘Sed quoniam tanta fæx est in urbe, ut nihil sit tam ἀκύθηρον, quod non alicui venustum videatur, pugna, si me amas,’ &c. quo loco legitur in libris vulgatis ἄκυρον, mendose. *Lamb.*

Neque amabile] Nam a Venere Venustus. Monet Interpres locum Ciceronis 7. Ep. in ea quæ prior est ad Volumnium, corruptum esse, ac pro ἄκυρον legendum esse ἀκύθηρον. at ego scio qui probare possint legendum esse potius ἄγροικον. nam ἀκύθηρος haud facile, opinor, reperitur; dein Cicero plus uno loco agrestem, seu rusticum (i. e. ἄγροικον) opposuit τῷ venustus, lepidus. Si quid mutandum sit, posset et legi ἄκύκλιον, i. e. ἀπαίδευτον, ex Hesychio. origo vocis notissima est. sed ea loci

hujus non sunt; et raptim scribimus. *Fab.*

25 *Te sociam studeo, &c.*] Qua ritur a doctissimis viris, quid sit, quamobrem, cum Lucretius Epicuri rationem et sententiam hoc poemate exprimere instituat, Epicurus autem dicat, Deos neque bene meritis capi, neque gratia flecti, neque irasci, neque res mortalium curare, hoc loco tamen Venerem Lucretius imploret, eam sibi in suo poemate scribendo sociam adungere cupiat: precetur denique, ut illa interea dum ipse rerum naturam explicat, terras et maria tranquillet, bella componat, et pacem constituat. Exstat hac de re eruditissima P. Victorii Florentini ad Joan. Casam Florentinum epistola: in qua huic quæstioni ita putat responderi posse, si dicamus, Epicurum, tametsi voluerit, Deos nihil neque habere negotii, neque aliis exhibere, εὐχὰς tamen, i. e. preces non sustulisse, et vota mortalium de suis rebus a Diis immortalibus audiri putavisse, aut certe Deos immortales propter eorum præstantem et excellentem naturam, ab hominibus venerandos et colendos esse censuisse. Utitur autem scriptoris locupletis Plutarchi testimonio; cujus hæc verba sunt in libro adversus Coloton Epicureum: πῶς οὖν ἀπολείπονσι φύσιν, καὶ ψυχὴν, καὶ ζῶον; ὡς ἔρπον, ὡς εὐχὴν, ὡς θυσίαν, ὡς προσκύνησιν, ῥήματι καὶ λόγῳ, καὶ τῷ φέροναι, καὶ προσποιεῖσθαι, καὶ ὀνομάζειν, ἢ ταῖς ἀρχαῖς καὶ τοῖς δόγμασιν ἀναίρουσιν. i. e. ‘quomodo igitur naturam, et animum, et animal relinquant? ut iusjurandum, ut preces, ut sacrificium, ut venerationem et adorationem, verbo, et aientes, et simulant, et nominantes ea, quæ principiis et decretis evertunt.’ Eodem pertinet id, quod scribit M. Tull. lib. 1. de Nat. Deor. ‘Si nihil aliud quæremus, nisi ut Deos pie coleremus, et ut superstitione liberaremur, satis erat dictum. nam et præstans Deo-

rum natura hominum pietate coleretur, cum et æterna esset, et beatissima. habet enim venerationem justam quicquid excellit,' &c. Ibid. 'His terribus ab Epicuro soluti, et in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere: et pie sancteque colimus naturam excellentem atque præstantem.' Ego ut P. Victorio assentior, ita hoc etiam dici posse puto, Lucretium in proœmio sui poëmatis non ut philosophum, sed ut merum poëtam, a Deo opem et pacem petere: et tamen in eo, quod a Venere potissimum auxilium petat, non longe ab Epicuri sententia discedere, qui summum bonum in voluptate, atque in non dolendo constituat; ut omittam quod homo Romanus neque indecore neque inepte Venerem Romanorum matrem imploravit. *Lamb.* Non tam sibi quam versibus suis sociam Venerem optat. nempe inquit; ut 'obscura de re tam lucida pangam Carmina, Musæo contingens cuncta lepore.' *Preig.*

26 *Pangere*] Translatum. nam proprie agricolæ plantas pangere, i. e. infingere, dicuntur. M. Tullius ad Tiron. 'An pangis aliquid Sophocleum?' sic idem Lucret. lib. 4. in proœmio. vs. 8. 'Deinde quod obscura de re tam lucida pango Carmina.' *Lamb.*

Conor] Conari hoc loco cogitare est, sibi aliquid proponere, decernere, &c. *προαιρῆσθαι*. ita in hocce lib. vs. 936. 'cum dare conantur.' ut et in 6. 'namque ipsa de re jam dicere conor.' Sic Varro in præfatione lib. 1. 'quo brevius de ea re conor tribus libris exponere.' Non aliter Terentii ille locus accipiendus: 'Conabar tibi obviam, Dave.' i. e. de te conveniundo cogitabam. neque porro alia ratione accipiendum est quod alibi dixit: 'isthuccine conari queam?' Ibi certe conari, velle est, vel cogitare. Ita Plautus alicubi, 'Neque conari id facere audebatis prius.'

Quid quod Græci utuntur verbo *πειρᾶσθαι* in eadem notione? rarum esse fateor; neque tamen dubium est, sic enim Menander dixit in utili illa sententia, et nemini unquam satis audita. *μὴ πᾶσι πειρᾶ πιστεύειν ἀέλ.* Ubi illud *μὴ πειρᾶ* significat 'noli;' ad verbum autem significat, 'ne coneris.' Livius item in 1. sic usurpavit hanc vocem ut Plautus, Terentius, et Lucretius: 'Aucta civitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi ad belli et ad pacis usus, ne semper opes armis acquirerentur, consilio augere imperium conatus est.' i. e. sibi proposuit. Atque adeo locum quemdam Ciceronis ex Epist. 4. lib. 5. emendandum puto. En tibi illius verba: 'Nunc mihi Quintus frater meus, mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, perscripsit; qua inductus, ad te scribere sum coactus.' Ibi nemo, qui saltem admonitus fuerit, dubitabit quin legendum sit *conatus*, non *coactus*; quam vocem et sententia, et τὸ *inductus*, satis respuunt. *Fab.*

27 *Memmiadæ*] Memmio Gemello: qui prætor fuit in Bithynia, et postea exsulavit Athenis, ut perspicere licet ex M. Tullii ad eum epistolis libr. 13. *Memmiadæ* autem pro *Memmio*, ut *Scipiadæ*, apud Horat. Sat. 2. 1. 'Virtus Scipiadæ, et mitis sapientia Læli.' et apud Virg. *Æn.* 6. 843. 'duo fulmina belli Scipiadæ.' et idem Lucret. 1. 44. 'Quod superest, vacuas aureis mihi Memmiada, et te,' &c. Ubi tamen vulgo legitur, *mihi Memmius et te*. ut sit rectus pro vocandi casu. *Lamb.* Caius Memmius Gemellus dicebatur; ille ipse, de quo Catullus, qui ei subiratus erat, scripsit, *O Memmi bene me*, &c. quæ quia turpicula sunt, huc non transferentur. De illo sæpe apud Ciceronem. *Fab.* Memmius Gemellus, quocum Athenas olim profectus erat Lucretius, et quo familiariter utebatur: de illo autem plurima videat Lector in disserta-

tionem Gifanii de gente Memmia. Creech.

28 *Ornatum*] *Ora latum* in vet. Gro- novii cod. conjecit Salmasius *allatum* pro exaltato et excelso, ut *vivat* idem dixit Lucretius 3. 410. 557. 680. at vox *altata*, licet Apollinari Sidonio aliisque sequioris ætatis nota fuit, vix tamen forsitan erat Lucretiani ævi. Creech. Ms. *Omnibus ora latum*. Unde Wallius, et cum eo Vossius, fecit *Omnibus prælatum*. Quod non videtur rejiciendum. q. d. quem relictis rebus (nota formula) voluisti excellere, seu curasti ut excelleret. Preig.

29 *Dictis*] Alibi: 'doctis dictis.' Preig.

Leporem] Tu leporis Dea, æternum et divinum meis versibus leporem asperge. nam sine te essent illepidi atque invenusti. Lamb.

30 *Effice*] Al. et face. melius: ita enim vinculum erit in hoc versu cum superioribus. Fab.

Mœnera] Officia, expeditiones. Bene rogat Venerem ut bellum sedet. Sunt enim Amor et Venus duo numina pacis amica, ita canente Propertio 3. 3. 23. 'Pacis amor Deus est: pacem veneramus amantes.' Perit amor audito classico, qui corda otiosorum occupat: quales castra nolunt: sed 'tubas et lituos procul,' ut ait Manlius. Pius. Ita v. l. Gif. *Mœnera*, *Munera*, *mœnia*, munia. *pœna*, punio. *Pœnus*, Punicus. *coirantes*, curantes. Ennius plus semel. De conversione τοῦ οἷ in u dixit eruditus Interpres Columnæ Duillianæ. adde et superioribus ornos unus, ut in illo saxo legitur de quo in vita Peyreskii mentio fit; cujus exemplar a Sirmondo Viro Doctiss. editum est et notis illustratum. Fab. *Mœnera Militiæ* belli seu militiæ munera, sic *mœnire* pro munire, *mœtuus* pro mutuus, *cæra* pro cura, &c. Creech.

Militiæ] Militiæ: diæresis. Jam diphthongus æ olim scribebatur per ai,

ne cui mirum sit, ex æ fieri κατὰ διαίρεσιν αἰ, ut 'viai, naturai, materiai, Iphianassai, Geryonai,' et similia innumerabilia apud Lucretium, et item apud M. Tullium in Arato: 'Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnæ.' et sæpe alias: etiam apud Virg. ut Æn. 3. 354. 'Aulæ in medio libabant pocula Bacchi.' denique apud omnes veteres. Lamb.

32 *Nam tu sola*] Ætiologia. Lamb. *Nam tu sola potes*, &c.] Hujus loci lepore captus Papinius Theb. 3. 295. Lucretium, sed non æquis passibus, ut fit, sequitur; ubi bellator ille furens, occurrentem sibi Venerem, multaque cum eo de bello Thebano, quod instabat, expostulantem, de curru desiliens amplectitur, dictisque ita mulcet amicis. 'O mihi bellorum requies, et sacra voluptas, Unaque pax animo, soli cui tanta potestas Divorum, hominumque, meis occurrere telis Impune,' &c. Preig.

33 *Quoniam*] Αἰτιολογία αἰτιολογίας. quia (inquit) Mars belli moderator, et dominus est, qui tibi, ut amans, servit. Lamb.

Mavors] Mars sen Mavors, quia magna vertat, appellatus. Marc. Tullius libro secundo de natura Deorum. Lamb.

34 *Armipotens*] Virg. Æn. 9. 717. 'Hic Mars armipotens animum, viresque Latinis Addidit.' Lamb.

In gremium] Ovidius Venerem ita in sinu Adonidis collocat Met. 10. 558. 'Inque sinu juvenis posita cer vice reclinis Sic ait, ac mediis inter serit oscula verbis.' Hav.

Sæpe] Hoc apte concludit inde, quod æterno amore devinctus sit Veneri. Preig.

35 *Refficit*] Instaurat, et amplexu, otio, snavitateque venerea reparat et renovat ad bella robustius capessenda, juxta Ovidianam sententiam: 'Quod caret alterna requie durabile non est. Hæc reparat vires: fessaque membra novat.' Ex consuetudine prisca duas

consonantes copulat pro libitu ad intendendam producendamque syllabam. Nam cum *reficit* unico *f* scribatur, alterum addit ut syllabam fulciat. Prima brevi alibi *reficit* ponit. Sic inf. 264. 'Quando aliud ex alio reficit.' vel ita distingue, ut cum *reficere* ponitur pro renovare, prima correpta donetur: cum ad animum mulcendum et recreandum, produci posse syllabam et intendi constet: ut per adjectionem consonantis fiat in verbo discrimen. Sed hoc nec probo, nec reprobo. Prisci tamen codices habent *rejecit*: quo verbo significatur Martis impatientia ad Venerem, in cuius sinu non se molliter componit, sed raptim rejicit: et hoc probo; quoniam *in gremium* sequitur. Non enim dicere possumus *reficio me in gremium*, sed *in gremio*: quod in *reficio* verbo nullus est motus. Est pes proceleumaticus *rejecit* quatuor brevibus constans. *Rejecit* Lutatius legit citans hoc carmen in tertio Thebaidos. *Pius. Reficit.* Ita v. l. q. et vetustiss. vulg. quidam: *Refficit.* vulg. *Rejecit.* et in q. *devictus.* Gif. *Rejecit.* Sic habent fere omnes libri vulgati, quidam scripti tamen *Refficit.* quam scripturam si quis probabit, legendum erit, *in gremio qui sæpe tuo se Reficit*: i. e. recreat: quæ scriptura quibusdam doctis placet. neque desunt, qui nihilominus *in gremium* retinent, ut sit illis simile, in potestatem prædonum fuisse, in mentem fuisse, &c. quæ notat Gel. l. 1. 7. *Lamb. Rejecit.* Gifan. *Reficit.* male, neque enim dicimus *reficere se in gremium*. Fab. *Rejecit. reficit,* B. et Gif. quasi *recreat*, minus eleganter. *Creech.* Barthius tamen (hunc enim litera B. denotat) ad Statium Theb. 3. 263. *rejecit* legit, sed mox male *repostam.* Hav.

Devictus] Possessus, expugnatus. Si *devinctus* scribis, interpretare deligatus et distentus. *Pius. Devinctus.* Sic habent tres libri manuscripti,

quibus Romæ usus sum, et item alii, Bertin. et Memm. sic Furius Bibaculus: 'Ille gravi subito devinctus volnere habenas Misit equi.' et Virgil. *Æn.* 8. 394. 'Tum pater æterno fatur devinctus amore.' Notum est autem ex Homeri *Ὀδυσσ. βιβ. ο.* Venerem Martis amicam esse, eamque cum illo in adulterio deprehensam fuisse, cum eos ambos tenuissimis et subtilissimis vinculis irretitos, atque implicatos Vulcanus Diis spectandos præbuisset. quæ fabula significat primarum qualitatum, calidi frigidi, sicci humidi, temperationem. Mars enim siccus est et calidus: Venus humida et frigida *Lamb.*

Devinctus volnere] Metaphora paulo durior, tamen dicebant 'præpeditus dolore,' et *καλληβείς ἀνίας* Callimachus. *Fab. Devinctus*] Lambino assentior. Lib. 5. tamen vs. 1320. videndum, an non potius legendum: *volnere victos.* Nam et apud Virg. *Æn.* 10. 842. et 12. 640. ita legitur. *Preig.*

Volnere amoris] Virgil. *Æn.* 4. 67. 'tacitum vivit sub pectore vulnus.' Theocrit. *κύκλωπι,* *Idyll.* 11. 15. *ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἔλκος Κύπριδος ἐκ μεγάλας.* I. e. 'infestissimum sub corde vulnus, seu ulcus, habens a Venerere acceptum.' *Volnere* autem et *volnus*, et *volgus*, et *volt*, et similia, per *o* excudenda curavi, quia sciam ita veteres esse locutos. *Lamb.*

36 *Suspiciens*] Admirans tuam divam et formosissimam speciem. Quidam legunt *suspirans*, hoc sensu: Ita tuis facibus vulneratus et perustus Mars suspiria ex vulnere trahens cogitur tibi copulari, te desiderare, te tenere, tibi etiam ingratis famulari. *Pius. Suspiciens*, sursum aspiciens. Sic autem habent libri aliquot vulgati, et tres manuscripti: duo item scripti, et quidam vulgati, *suspirans*, quam scripturam equidem non damno. *Lamb.* Alii *suspirans*. Sed placet *suspiciens*. Vox enim ista bellæ

huic imagini optime convenit: nullam vero tabulam, uti sentit Faber, (inf. vs. 38.) respexit Lucretius; quid enim tabula opus, ubi vividum est, quod res optime pingeret, ingenium? Amo etiam verecundiam, et utinam in Fabro inveniri possit: non paulo modestior est poëta, quam interpres; nulla enim vera res hic agitur, nulla μεγάλη μυστήρια. Illa interpretatio quam apposui non minus fida est, quam modesta: Mss. *suspiciens*. Creech. *Suspiciens* Ms. *Suscipiens* non male. certe longe prævalet τῷ *suspirans*, quod Ed. Gryph. habet. *Preig.*

Tereti] Oblonga, sed carnulenta. Rotundum et teres differunt: quod Teres est compactile in longitudinem, Rotundum est sphaericum et orbiculare. Cylindrus teres appellari potest, non rotundus. Rotundus folliis pugilatorius, non teres. Maro Ecl. 8. 16. 'Incumbens tereti Damon sic cæpit olivæ.' Teretes digitos et exiguum pedem Naso laudat in puella. Hic est ordo codicis. Atque ita suspirans Mars et inhians pascit visus avidos amore, reposta tereti cervice in te, O Dea, Venus. *Pius*. Teres appellant Latini longum cum rotunditate et lævore: id fortasse quod Græci ῥαδιόν. Hor. Od. 2. 4. 'Brachia, et vultum, teretisque suras Integer laudo,' &c. Virgil. Æn. 8. 633. 'illam tereti cervice reflexam.' *Lamb.*

Tereti cervice reposta] Ovid. Met. 10. 558. 'Inque sinu juvenis posita cervice renidens, Sic ait, et mediis interserit oscula verbis.' *Preig.*

Reposta] Reposita, sic alibi *posta*, *composta*, *disposta*; et Virgil. Æn. 1. 30. 'manet alta mente repostum:' et Georg. 3. 527. 'non illis epulæ nocuere repostæ.' *Lamb.*

37 *Pascit amore avidos*] I. e. delectat amore avidos oculos. idem Lucret. 2. 419. 'Neve bonos rerum simili constare colores Semine constituas,

oculos qui pascere possunt.' Plaut. Pæn. 5. 4. 1. 'Fuit hodie operæ pretium ejus, qui amabilitati animum addiceret, Oculis epulas dare, delubrum qui hodie ornatum eo visere venit.' et Ter. in Phorm. 1. 2. 35. 'restabat aliud nihil, nisi oculos pascere.' et Virg. Æn. 1. 612. 'Sic ait: atque animum pictura pascit inani.' Etiam Aristotel. quodam loco scribit, 'jucundissimum esse amanti rei quæ amatur aspectum.' *Lamb.*

In te] In sinum tuum, amatorius mos et delitiosus in sinu dominæ cubare, ibique dulces et persuaves somnos aucupari. Pindarus obiit dormiens in gremio amati pueri. *Pius.*

Pascit visus] Extrema fere linea amantis hoc esse Terentius non ineliganter docet, apud quem nihil 'nisi oculos pascere sibi relictum' esse graviter adolescens quidam queritur. Eadem autem extenuatio hoc loco Veneris potentiam haud parum exaggerat. q. d. si Mavors Armipotens ille præclare secum actum putat, si, quod leve profecto et extremæ lineæ ac sortis est, oculos tuo aspectu pascere ipsi liceat; quæ tandem tua ista potestas, tuum illud regnum est, quod in mare pariter ac terras frugiferentis obtines? *Preig.*

Inhians] Imminens cum desiderio rei ipsi amatæ. Nimia voti cupidinei expressio. Inhiare significat ita cupide appetere ut hiatum oris emittas. Virg. Georg. 2. 463. 'Nec varios inhiant pulchra testudine postes.' *Inhiant* interpretatur Servius 'habere desiderant:' et dicimus inhiio illam rem, et illi rei. Apuleius libro tertio Asini Aurei: 'His inhians et spe salutis alacer lætus propius accessi.' Statius: 'Fraternos inhiantem obitus,' Plaut. Stic. 4. 2. 25. 'Tuam hæreditatem inhiant, quasi esuriens lupus.' Idem in Aul. 2. 2. 89. 'Credo illum audisse me habere thesaurum domi: id inhiat.' *Pius.*

Inhians in te] Translatio est ab

animantibus, et avide atque ore aperto cibum appetentibus. Virg. *Æn.* 7. 813. 'Et prospectat euntem Attonitis inhians animis.' Plaut. *Aul.* 2. 2. 89. 'Credo illum audisse me habere thesaurum domi: id inhiat.' *Lamb.*

Visus] Oculos videndi cupidissimos, quorum est in amore dulcissimum pabulum vel auctore Propertio 2. 12. 11. 'Quid juvat in cæco Venerem corrumpere motu? Si nescis, oculi sunt in amore duces.' *Pius.*

38 *Eque tuo pendet resupini*] Ita presse, ita coherenter, et, ut dicitur, columbatim, labra labris junxit et impressit Mavors, ut spiritus omnis illius pendeat ex ore tuo, in quod omnem spiritum insinuavit. Sic et Plato: 'Savia dans Agathonî, animam in sua labra tenebam: Ægra etenim properans tanquam abitura fuit.' Conjungere labra lasciviter Plautus conferruminare dixit: anti-qui graphice collabellare. In *Asin.* Plaut. *lepidè* 3. 3. 105. 'Fac me proserpentem bestiam, ut duplicem habeam linguam.' *Pius.*

Spiritus] Anima, anhelatio. Tibullus. 1. 9. 37. 'Et dare anhelatim spumantibus humida linguos Oscula.' *Resupini*, i. e. resupinati, reclinati in gremium Venerium. In alia significantia resupinare est ab incæpto pervertere, confundere, inquietare: in præceps dare etiam hoc verbum significare ostendit Satyricus: 'Anlam resupinat amici.' Propertius 4. 8. 51. 'Nec mora cum totas resupinat Cynthia valvas.' Liv. lib. 4. 'Assurgentem ibi regem umbone resupinat.' *Pius.* Vel significat os ori, et labra labris affixa, quale est illud Tibulli 1. 9. 37. 'Et dare anhelanti spumantibus humida labris Oscula;' et Lucret. 4. 1186. 'Quæ complexa viri corpus cum corpore jungit, Et tenet adscutis humectans oscula labris.' vel certe Martis amantis spiritum ex Veneris amicæ aspectu pendere, atque

aptum esse: cui sententiæ consentanea esset lectio, *Atque ita suspirans tereti cervice reposta.* *Lamb.*

Eque tuo pendet resupini spiritus ore] Inclinat animus ut credam Lucretium respexisse tabulam aliquam, in qua Mars gremio Veneris molliter insidens exhiberetur. Qui autem in gremio amiculæ per ludum et jocum sedent, eos aversos esse necesse est, neque desiderato aspectu frui posse; quare addit poëta 'cervice reposta,' et 'resupini,' et 'suspiciens;' qua voce ostenditur, Martem, amore et admiratione defixum, pascere avidos oculos inhiantem in Venerem cervice reflexa. Et hæc quidem, ut opinor, in tabula; sed quæ mox sequuntur, 'Hunc tu, Diva, tuo,' &c. et, 'circumfusa super,' non amplius ad tabulam pertinent. Vera res agitur; et *μεγάλα μυστήρια τελεῖται.* Ex his, uti spero, lucis aliquid huic loco accedet. *Fab.*

39 *Hunc tu, Diva, &c.*] Hunc tu, Diva, recubantem tuo corpore complexa. *Lamb.*

40 *Loquelas*] Apposite *loquelas* appellat suavia ac mellita verba. Vocis ipsius id sonus videtur sonare. et v. 231. illa, 'Nutricis blanda atque infracta loquela,' quas illecebras habeat ex imitatione Minuciana patet, qua tenellis pueris quam elegantissime attribuuntur 'dimidiata verba, ipso loquelæ fragmine dulciora.' Notus hinc Lallus Deus, et Lallare verbum inde formatum apud Persium. *Preig.*

41 *Incluta*] Sic habent libri scripti. *inclutus* autem (inquit Festus) clarus, nobilis. jam *y* et *u* idem sonant. *Lamb.* Non sæpe apud Latinos scriptores reperias Deos *inclutos* vocari; sed ita fere semper vocat Homerus: *κλυτὸς Ἐρυστράϊος*; ita de Vulcano, &c. sic quoque Ennius (p. 53.) apud Nonium: 'Olim de cælo lævum dedit incluta signum.' *Fab.*

41 *Placidam pacem*] Virg. *Æn.* 1. 253. 'Placida compositus pace.' *Preig.*

42 *Agere hoc*] Naturam rerum explicare; hoc ipsum, quod suscepimus, attente et summa cura agere: in hoc studium incumbere. de hoc loquendi genere nos plura diximus in commentar. Horatianis. Sic 4. 966. 'Nos agere hoc autem, et naturam quærere rerum.' *Lamb.*

Agere hoc] Scribere, de ratione philosophica cogitare. Notum quid sit 'Hoc age;' eo respicere Lucretium credibile est. *Fab.*

Hoc patriai, &c.] Ita inf. 4. 966. 'Nos agere hoc autem.' *Gif.*

Tempore iniquo] Tempore adverso. 'tempore iniquo,' æquo animo,' antithesis. *Lamb.*

Tempore iniquo] Tunc enim et Clodius et Catilina Rempublicam vexabant. *Fab.*

Tempore iniquo, æquo animo] Παρονομασία Caro amata. vid. ad vs. 7. *Preig.*

44 *Talibus in rebus*] In rebus turbulentis: tempore belli. *Lamb.*

45 *Quod superest*] Attentionem sibi comparat. *Quod superest* autem, i. e. quod reliquum est. Atque ita sæpe loquitur, ut 2. 39. 'Quod superest, animo quoque nil prodesse putandum.' et 6. 998. 'Quod superest, facile hinc ratio reddetur, et omnis Causa patefiet,' &c. *Lamb.*

Vacuas] Otiosas, atque attentas. *Lamb.*

Memmius] Ita o. l. Male Lambin. *Memmiada*: rectus pro vocandi casu. *Gif.*

Memmiada, et te] O Memmi. sic autem restitui conjectura ductus, cum hic locus in codice Bertiniano totus in litura demersus esset. sic supra dixit, *Memmiadæ nostro*. Quod autem quidam Thrasones *Memmius et te*, lectionem vulgatam, tuentur, ut sit vocandi casus recto similis, non me movent. nam, ut hoc non ignoro, ita scio illos esse barbaros, impudentes, et sycophantas. *Lamb.*

Memmiada] Gifan. *Memmius*, qua-

si jam antea non appellarit *Memmiadam*; sed solenne facit Gifan. ut venena colligat. *Fab.*

Memmiada] *Memmius*, Gif. frustra. His vero 12. vss. *Memmius* suo, quem attentum sibi et aliis curis vacuum optat, futuræ disputationis argumentum aperit, docetque se disputaturum de Cæli et Deorum natura, et de primis rerum principiis, e quibus res omnes fiunt, et in quæ iterum resolvuntur; quod enim ad Deos attinet, illi beato otio fruuntur, ab omni cura et negotio semoti. Posteriores autem hos sex versus versui 44. subjungit B. non vero agnoscunt quidam vet. Cod. et sane abesse possunt, infra autem loco magis apto legentur. Tamen et hic non abs re locum habeant per occupationem, ut vocant Magistri; quasi dicat *Lucretius*: Ex primis corporibus omnia fiunt, nam Dii quidem, contra quam sensit Philosophorum vulgus, Naturam rerum nec fecere, nec curant. *Creech.*

46 *Semotum a curis*] Sic vs. 59. 'Semota a nostris rebus sejunctaque longe.' et vs. 464. 'Semotum ab rerum motu.' Horat. 'Semotique prius tarda necessitas Lethi,' &c. *Preig.*

Veram ad rationem] Ita Epicurus de suis opinionibus sentiebat. Notum et ille Celsi ἀληθὴς λόγος, de quo Origenes. *Fab.*

47 *Tibi disposa*] Tibi disposita, et in ordinem digesta. *Lamb.*

49 *Ratione*] Ita v. l. et Seneca Ep. 69. vulg. regione. male. *Gif.*

De summa cæli ratione, Deumque] Sic habent quatuor libri manuscripti, et Aldini utrique, et Vicetini, et Florentini: alii, regione: ego ratione magis probo. sæpe enim ita loquitur; ut paulo infra vs. 127. 'Quapropter bene cum superis de rebus habenda Nobis est ratio,' &c. et 2. 169. 'Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim Confirmare tibi,' &c. M. Tull. lib. 3. de Fin. 'Nec vero potest quisquam

de bonis et malis vere judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, et vitæ, etiam Deorum,' &c. *Lamb.*

De cæli ratione] De natura cæli ac Deorum, vel de doctrina quæ περὶ τῶν οὐρανῶν haberi potest, de meteorologia, &c. Non temere alibi reperias in hac ratione. *Fab.*

Ratione] Alii regione Deumque, supplet Nardius, domicilio. Utrumque imperite; non enim de Cæli ac Deorum regione, sed natura, poëta disputat. *Creech.*

50 *Rerum primordia*] Rerum principia. *Lamb.*

Pandam] Aperiam. Virg. *Æn.* 3. 179. 'Anchisen facio certum, remque ordine pando.' *Lamb.*

51 *Unde*] Ex quibus rebus, seu principis. *Lamb.*

Unde] Ex quibus primordiis, seu principis. Post *pandam* vel minima distinctio satis fuerit. *Fab.*

52 *Quove*] Vel in quas res. *Lamb.*

Quove] Quemadmodum illud unde, quod supra observabam, non interrogat, ita nec istud *Quove* interrogare potest. Non bene itaque Interpretes, qui existimant istud *Quo* significare, in quas res. Neque enim res plane resolvuntur in res concretas per degenerationem, sed in principia. Dices Lucretium ipsum ita tamen existimasse, qui scilicet sic infra scripserit vs. 763. 'Denique quatuor ex rebus si cuncta creantur, Atque in eas rursum res omnia dissolvuntur:' fatebor; sed ibi ex falsa suppositione in eos agit, qui ignem, aquam, terram, aëra, principia esse dicebant. Itaque istud *Quo* significabit in quæ principia; atque adeo, ne quis dubitet, addit poëta versu proxime sequenti, 'Quæ nos materiam et genitalia corpora rebus Reddunda in ratione vocare et semina rerum Appellare suemus, et hæc eadem usurpare Corpora prima, quod ex illis sint omnia primis.' Et merito. Nisi enim res ad principia redirent,

ut ex iis novi aliquid effloresceret, jamdudum omnia desissent. *Fab.*

Quove eadem rursum] In Senec. 'Quoque eadem rursus.' *Gif.*

Eadem] Mutat genus: eadem enim, i. e. easdem res peremptas natura resolvat: vel hoc modo: Quove eadem natura resolvat res peremptas: nam utrovis modo 'peremta' est accusandi casus. *Lamb.*

Eadem perempta] Eas ipsas res peremptas. Mutavit autem orationem, ut alibi. cum enim genus humanum scripsisset, mox addit 'eos,' intelligens non genus humanum, sed homines; quod fieri licet, ubi nomina sunt συμπλεκτικά, non aliter. *Fab.* Eas ipsas res peremptas: mutavit autem orationem, ut alibi, cum enim genus humanum scripsisset, mox addit 'eos.' Hoc etiam Lucretio familiare. Alii, *eadem perempta*, nempe Natura, supple seipsam, resolvat: imperite. *Creech.*

Perempta resolvat] Vocem *perempta* sequentibus connecto, hoc modo: Natura resolvit perempta ea quæ nos materiam vocare solemus, &c. sic non mutat genus aut orationem. *Preig.*

53 *Genitalia*] Vim gignendi habentia, ad gignendum valentia, hac voce utitur sexcentis locis. *Lamb.*

Genitalia rebus] Notanda Latinitas, *rebus* pro *rerum*. Sed alibi tale quid reperies, ut et apud Plautum plus semel. *Fab.*

55 *Suemus*] Consuemus, pro consuevimus. Dividunt subinde vocales poëtæ, et quæ coire deberent separantur. Hor. Serm. 1. 'Cum mihi non tantum furesque feræque suëtæ.' Idem apud Ovidium Papiniumque observatur. 'Aurarum et sylvæ metu,' apud Horatium trissyllabum est. *Pius.*

Usurpare] Vocare. *Fab.*

Usurpare] Notandum omnino hoc verbum in significatione cognata cum verbis 'vocare' et 'appellare.' *Preig.*

56 *Quod ex illis sunt omnia primis*] (Quoniam res omnes naturales ex illis primis corporibus concretæ et conflatae sunt. *Lamb.*

57 *Omnis enim, &c.*] Hi sex versus a v. q. absunt. iterantur inf. lib. 2. *Gif.*

Omnis enim] Occupatio est. Non temere dixi (inquit Lucretius) ex corporibus primis omnia constare, et omnia in eadem resolvi, naturamque omnia ex illis creare, et in eadem perimere. Nam si quis putet, Deorum opera et consilio res naturales creatas esse, vehementer errat. Impia sententia. Iterantur hi sex versus lib. 2. absuntque ab hoc loco, in exemplis Venetis recentiorib. et Florentinis, et codicibus nonnullis manuscriptis. *Lamb.*

Omnis enim per se] Hi sex vs. ut docti monuere, a quibusdam veterum librorum absunt. Et sane abesse possunt; infra autem loco magis apto legentur. tamen et hic non abs re locum habeant, per occupationem, ut vocant magistri; quasi dicat Lucretius, 'Ex primis corporibus omnia fiunt; nam Dii quidem, contra quam vulgus philosophorum sentit, rerum naturam nec fecere, nec curant.' *Fab.*

Omnis enim per se, &c.] Quod hi sex versus, qui 2. 645. loco magis apto occurrunt, hic etiam collocentur, id procul dubio ex eo factum, quod non nemo eos huc transtulerit, ut ostenderet Lucretium sibi adversari, qui cum Deos mortalia non curare affirmet, Venerem tamen invocet. Is. Voss. Confer. Not. ad 2. 645. At Veneris nomine in illo Proœmio abuti maluit, ut cum ipso loquar 2. 55. quam Venustatis, Elegantiæ, Leporis, Jucunditatis, Suavitatisve proprium aliquod proferre vocamen. Vide quæ de Instituti sui ratione canit inf. vers. 942. et seqq. Sic et callidam Musam Calliopen invocabit, 'præscripta ad candida calcis,' 6. 91. et seqq. *Preig.*

60 *Privata dolore*] Doloris expers. *Lamb.*

Privata dolore] Nequis sibi ingenuus videatur, atque adeo reprehendat τὸ *privari dolore*, quasi verbum illud sit eorum quæ necessariam anaphoram habeant ad quid χρῆσθόν καὶ ἡδὺ, quo careas, meminerit τὸ *privari* et *carere* esse synonyma; et tam ad mala referri quam ad bona et comoda. Itaque dicebant carere febri, privari injuria, privari dolore. quæ omnia apud Ciceronem occurrunt. *Fab.*

61 *Ipsa suis pollens opibus, &c.*] Ἀυτάρκης, se ipsa contenta. *Lamb.*

62 *Nec bene promeritis, &c.*] Nec capitur bene meritis, nec ira commovetur. 'Promeritis' una vox est, non duæ, a verbo promereor. Plutarchus comment. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως, &c. verba ipsa Epicuri profert ad hunc locum pertinentia: 'Ἐν νόσοις δειναῖς καὶ πόνοις ὑπερβάλλουσιν ἐλπίζεις τι χρῆσθόν παρὰ Θεῶν; τετύφωσαι. τὸ γὰρ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε ὕργαις οὔτε χάρισι συνέχεται. i. e. 'In morbis gravibus et laboribus immoderatis speras aliquid boni a Diis? insannus es: nam quod beatum et immortale est neque ira commovetur, neque gratia flectitur.' Sic M. Tullius lib. 1. de N. D. 'Quod æternum beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quicquam, nec exhibere alteri. Itaque neque ira, neque gratia teneri; quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.' *Capiturque*. corrumpitur, vel flectitur, vel, ut Nonius Marcellus interpretatur, propitiatur. *Attangitur*, commovetur, afficitur, ut idem Nonius. Sic Virg. *Æn.* 9. 138. 'nec solos tangit Atridas iste dolor.' Et 12. 933. 'miseri te si qua parentis Tangere cura potest.' Jam hoc totum 'nec tangitur ira,' valet, nec irascitur. Porro autem hoc etiam erat unum ex Epicuri decretis, Deos neque irasci cuiquam, neque esse propitios. quod cum alibi declarat M. Tull. tum in

oratione in L. Pisonem, ubi Pisonem ipsum sic facit loquentem: 'Quid est, Cæsar, quod te supplicationes tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur; quas Dii negligunt: qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati.' Idem Epist. ad Trebat. lib. 7. 'Quomodo autem tibi placebit Jovem lapidem jurare, cum scias Jovem iratum esse nemini posse?' Arnobius lib. 1. adversus gentes: 'Ita non animadvertitis, non videtis, affectus quam turpeis, quam indecoras numinibus attributis insanias? Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere, quam in ultionis libidinem ferri, et in alterius doloris crucem efferati pectoris alienatione bacchari? &c. quæ longum sit referre: quibus declaratur iratorum affectus in corporibus expressus.' Idem paullo post: 'Ceterum Dii veri, et qui habere, qui ferre hujus nominis auctoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur,' &c. *Lamb.*

Nec tangitur ira] Execratur hæc Lucretiana carmina Lactantius libro de Ira: utpote quæ templa, quæ religionem et cultum Deorum tollant. Huic Epicuri sententiæ reclamat et Cicero, 'Deus,' inquit, 'si talis est, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, valeat.' *Pius.*

Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira] Contra hunc locum fuse egit Lactantius, et alii. quamquam nil opus fuit. Interpretanda tantum Epicuri mens fuerat. *Fab.* *Tangi ira* explicant quidem irasci, sed quid, si *bene promeritis* opponatur? ut ira hominum in Deos stultitia illa sit non dissimilis Caligulæ, qui non sine jurgiis exilium etiam Jovi comminabatur apud Suetonium cap. 23. vel morientis Pompeii indignationi apud Lucan. 8. 665. 'At Magni dum terga sonant, et pectora ferro, Permansisse decus sacræ venerabile formæ, Ira-

tamque Deis faciem.' Tali ira non tangitur Deus, inquit, id est commovetur, prout exstat apud Tertullianum, crebrum Latinitatis Lucretianæ observatorem, in Apolog. cap. 40. p. 351. 'Invidia cælum tundimus, Deum tangimus.' *Haver.*

63 *Humana ante oculos*] Significat, Epicurum animos hominum religione, i. e. inani Deorum timore, et superstitione liberasse. Nam Epicurus quidem, ut testantur Diog. Laërtius et M. Tullius, scripsit librum de pietate erga Deos: et supra diximus, Epicurum, quamvis negaret, Deos curam habere rerum humanarum, neque preces tamen, neque venerationem, et cultum Deorum, tanquam præstantium naturarum, sustulisse. quæ sunt profecto valde inter se pugnantia, ut ostendit M. Tullius lib. 1. de N. D. his verbis: 'Atqui scripsit librum de pietate erga Deos Epicurus, ita ut Coruncanium, aut Scævulam, pontifices maximos, te audire dicas; non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus, Deorum immortalium templa et aras everterit. Quid est enim cur Deos ab hominibus colendos dicas, cum Dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam allicere sapientem. An quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ, sua voluptate lætans, nihil nec actura sit umquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, ejus nullum meritum sit, et deberi potest?' *Lamb.* Qui ingenium cum Cicerone in Lucretio desiderant, hanc imaginem contemplantur, et si pulchriorem monstrare possint, id mihi facient quod est gratissimum. Ut misere enim sordideque jacent humiles isti religione oppressi homines, et quam horrendo ore

Dominus ille Metus desuper minatur! Crederes visum præsentem Dæmonem flagella intentare. His positis, Epicuri (Atheniensis, et Neoclis filii) laudes aggreditur, qui primus his omnibus terroribus se intrepidum opposuit, et, acri vi mentis extra hujus mundi limites in Omne infinitum delatus, totius naturæ potestatem penitus perspexit, docuitque homines res fieri sine cura et opera Deorum, ideoque omnem religionem funditus sustulit, ut docet Cicero lib. 1. de N. D. 'Quid est enim cur ab hominibus colendos dicas, cum Dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant?' Otio autem suo abutuntur, ut Gassendus, Faber, aliique, qui Epicuri librum περί δσιότητος, ejus Sectæ pietatem erga Deos, et religionem pro superstitione tantum, metuque Deorum inani a Lucretio hoc loco positam esse crepant; quasi Poëta non omnem de Providentia opinionem sustulit, aut ille esset superstitiosus qui Deum aliquid agere, aut humana curare existimaret. *Creech.*

Ante oculos] Παρέλκον. Distinguentium autem puto in hunc modum: *Humana ante oculos fæde cum vita jaceret In terris, oppressa gravi sub Religione, Quæ caput, &c.* Jacere verbum elegans, Nostro familiare. Sic lib. 5. 1272. et 1274. 'Nunc jacet æs, aurum in summum succedit honorem.' *Preig.*

Jaceret] Tanquam contempta, vilis, et abjecta. Juxta Ovidium, 'Pauper ubique jacet.' Exponit Nonius 'sorderet: non læta esset.' *Pius.* Humilis, mæsta, et prostrata esset: vel, ut Nonius interpretatur, qui hunc versum profert, sorderet. *Lamb.*

64 *Gravi sub religione*] Gravem religionem dixit, tanquam onus. *Lamb.* Exitiali, molesta, importuna, &c. utpote quæ præsentissimum divini cultus venenum sit. *Fab.*

Religione] Superstitione: hæc enim propria significantia est vocabuli hujus: etsi nostri Theologi super-

stitionem vocent metum quendam Deorum, qui peculiaris est aniculis: unde sortita nomen superstitio a superstitibus scilicet, h. e. vetulis et senibus, qui diu superfuerunt. In hanc significationem locutus est inferius poëta, vs. 84. 'Religio peperit scelerosa atque impia facta.' Proverbium vetus est: 'Religentem esse oportet: religiosum nefas:' quod retulit Nigidius sic: 'Hoc inclinamentum semper hujusmodi verborum, ut vinosus, mulierosus, religiosus, nummosus, significat copiam quandam immodicam rei, super qua dicitur.' Quocirca religiosus is appellabatur, qui nimia et superstitiosa religione se alligaverat: eaque res vitio assignabatur: unde religiosi dies dicuntur tristi omine infames impeditique, in quibus res divinas facere, et rem quampiam novam exordiri temperandum est, quos multitudo nefastos appellant. Itaque M. Cicero libro epistolarum ad Atticum nono: 'Majores,' inquit, 'nostri funestiores diem esse voluerunt Alliensis pugnæ, quam urbis captæ: quasi hoc malum ex illo: itaque alter religiosus etiam nunc dies: alter in vulgus ignotus.' Idem tamen religiosa delubra majestatis venerationisque plena vocat. Religiosi dies ominosi. Unde Terentius in Heaut. 2. 1. 16. 'Nam nihil esse mihi religio est dicere.' Sabinus religiosum esse contendit, quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est. Verbum a relinquendo dictum: ut ceremoniæ a carendo. *Pius.* Qui nequitix suæ auctorem quærun, insanientis dum sapientiæ consulti aberrant, hoc Lucretii loco contra sententiam Scriptoris abuti solent. Existimant enim religionem hoc loco positam pro Deorum cultu seu pietate in Deos; ut infra, loco illo decantatissimo, vs. 48. 'Tantum religio potuit suadere malorum;' sed utrobique falluntur. Religio enim superstitio est. Epicurus certe Deos prop-

ter præstantiam naturæ suæ colendos non negabat; quod et Cicero, non semper homini æquus, ostenderit; nec ne aërtius, ut et Lucretius infra, qui abrum Epicuri *περὶ τῆς δούστητος* satis innuit. Poëta autem si extra omnem ἀμφιβολίαν loqui voluisset, scribere potuerat *Religiones* non religionem, quod alibi fecit, ut et Varro in admirandis istis versibus: 'Non fit thesauris, non auro pectus' solutum, Non animis demunt curas ac religiones Persarum montes, non divitis atria Crassi.' In quorum versuum postremo novi qui velint legi *horrea Crassi*. Et ita fere Cicero ad Atticum 1. Ep. 4. 'quod si assequor, supero Crassum divitiis, atque omnium vicos et prata contemno.' *Fab.*

65 *Quæ caput a cæli*] Σωματοποίησης. Nam corpus quoddam affingit religioni, et facit eam caput e cælo proferentem ad terrendos mortales. *Lamb.*

A cæli regionibus] Ἀπὸ τῆς θυρίδος τοῦ οὐρανοῦ. *Fab.*

Ostendebat] Virg. *Æn.* 2. 68. de Sinone, ubi æque ut noster in sono etiam producit verbum, quod ibi significat aliquem factum attonitum similiter cum horrore aliquid facere. 'Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspectit.' *Hav.*

66 *Horribili super adspectu*] Citat Serv. ad Virg. *Æn.* 8. 187. ubi binam rationem affert, cur religio nimis anxiosa et superflua dicatur superstitio. sed melius Cicero 2. de N. D. a 'superstes' deducit: 'Non enim philosophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur et immolabant, ut sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit.' Sed cum Servius definiat superfluum et inanem timorem, Voss. de Anal. 1. 22. judicat esse a 'superstare,' i. e. superfluum, nimium esse. Hic vero apud Lucret. poeticam fictionem agnosco eleganter

adcommodatis verbis expressam. *Hav.*

67 *Grajus homo*] Epicurus, Atheniensis, Gargettius, Neoclis filius. *Lamb.* Epicurus Atheniensis, ex oppido seu populo ut vocabant, Gargetto; unde passim Gargettius. *Fab.*

Tollere] Nonius legit, *Tendere*. Gif. *Tendere*] Sic Non. Marcellus legit, non, ut habent libri omnes et vulg. et manuscripti, *tollere*: quem hac secunda editione secutus sum, rejecta altera scriptura, ut supposita. *Tendere* oculos autem dixit, pro contendere. Contendere porro oculos ita dictum, ut contendere vocem, vires, cursum, et similia. 5. 630. 'Tanto posse minus cum signis tendere cursum.' Est autem longe plus oculos contendere, quam tollere. Illud enim significat contenta acie aliquid intueri, et aciem oculorum in rem quæ cernitur, defigere. sic Afran. 'Contendit oculos: derepente abijt cælo.' Hor. Ep. 1. 1. 28. 'Non possis oculos quantum contendere Lynceus.' Lucret. infra hoc eod. lib. 325. 'Nulla potest oculorum acies contenta tueri.' Idem 4. 801. 'nisi se contendit acute.' *Lamb.*

Mortaleis tollere contra] Non male *tendere*, sed id includitur in *obsistere*, debebatque prius oculos *tolle*re, quod scilicet ipsum nemo adhuc ausus fuerat, quamque locutionem pluribus adstruit Bentleius ad Hor. Od. 1. 3. 18. Vetus poëta apud Galenum, ex observ. Scaligeri ad Cirin Virgili, Ἀνταυγεῖν πρὸς ὕλημιον ἀπαρβήτοισι προσώποις. ipse Virg. ibid. 'Altius ad magni subtendit sidera mundi.' *Hav.*

Tollere] *Tendere* ex Nonio in textum receperat in secunda tertiaque editione sua Lambinus. Et forsitan ita scripsisse Lucretium, nonnihil indicii est, quod et apud Virg. plus semel hæc versus clausula occurrat. vid. 9. 377. et 795. item vs. 21. sed contra omnes libros *tendere* non est nostrum. *Preig.*

69 *Fama Deum*] Qui curiosos puniunt. Nam Dii lege Saturni videri nolunt. *Pius.*

Fulgmina] Vid. Horatii Od. illam : 1. 34. 'Parcus Deorum cultor et infrequens.' *Preig.*

Minitanti murmure] Terrorem incutiente suo strepitu minis consimillimo, a murmure per diminutionem fit murmurillum. Sed agedum cum detur occasio Plautinum illum locum retractemus ex Rudente. Sic in Plauti codicibus vulgatis legitur in Rud. 5. 3. 48. 'Nolo ego murmur ullum neque susurrum fieri.' Tu lege ex Nonio *murmurillum*, pro parvo murmure. *Pius.*

71 *Virtutem inritât animi*] *Inritat* pro *irritavit* positum : ut apud Virgil. 1. 9. 'Septa Palatini, sedemque petit Evandri.' Notat Priscianus, 'fumat,' 'cupit,' audit,' et similia, habere ultimam syllabam circumflexam, si patiantur syncopam. sic iterum Lucret. 6. 586. 'quas exitus hic animai Disturbat urbeis.' Itaque postrema syllaba longa est, quem (inquit) neque fama Deorum, neque fulmina, neque cælum minaci murmure compressit, sed eo magis irritavit atque excitavit ejus animi virtutem, ut omnibus difficultatibus sublatis ac remotis, ad explicationem naturæ, cognitionemque rerum involutarum atque obscurarum, aditum viamque sibi muniret. *Lamb.*

Virtutem] Mirum nî Lucretius scripserit : *acris Virtus inritat*, &c. *Preig.*

Inritât] Contractio est pro *inritavit*; quare et postrema producta est : nam in tertia olim persona contractionem admittebat prima verborum inflexio. ita Terent. Phorm. 5. 7. 50. 'Ex qua filiam Suscepit et eam clam educat.' I. e. educavit. Ita alibi Lucret. 'disturbat urbes,' disturbavit; id quod et metrum et ratio suadent, ibi enim de re olim facta agitur. Virg. quoque, *Æn.* 3. 2.

Delphi. et Var. Clus.

'ceciditque superbum Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia.' Quod ignorasse se veteres magistri, ut et Probus et Charisius, satis apparet, dum in eo versu solæcismum esse contra tempus existimavere. Sic quoque Ennius p. 112. 'Tum timido manat ex toto corpore sudor.' Gifanius Terentii locum in Indice suo, eumque solitarium, produxit, ut id probaret quod modo ostendi; sed in quo plane puer est, et Lambini convicio dignus, si animadvertisset Lambinus. Addo exemplis superius allatis hanc quoque observationem; solitos olim contractiones admittere in prima numeri pluralivi. Ter. Andr. 3. 3. 11. 'omnem rem modo seni Quo pacto haberet enarramus ordine.' I. e. enarravimus: addit enim *modo*. Sic denique Plaut. in Stich. 5. 3. 5. 'ibi festinamus omnes, Lectis sternundis studuimus.' Ubi *festinamus* positum planissime est pro *festinavimus*; nam sequitur mox *studuimus*. Neque vero *festinamus* pro *festinavimus* magis mirum videri debeat, quam *suevimus* pro *suevimus*, et alia id genus: sed illis aurium consuetudo favit. *Fab.*

Confringere ut arcta, &c.] Allegoria est ducta a re militari, ex expugnationibus urbium. libri veteres omnes habent *arta*. Lamb. Voss. in Obs. ad Catull. p. 170. *confrangere*. cujusmodi plura a viris doctis invitis libris antiquis e Lucretio sublata esse queritur. *Preig.*

72 *Cupiret*] Ita o. l. Prisc. lib. 10. et Nonius. Gif. I. e. cuperet: notant Nonius et Priscianus: atque hoc verbo in hac inflexione sæpe utitur Lucret. *Lamb.* Pro *cuperet*, ut alia passim; quod scilicet et tertia et quarta olim non ita a se invicem junctæ erant et secretæ, quin utrique essent multa communia. *Fab.* Multi descriptores, non attendentes ad metri legem, voluerunt *cuperet*, quomodo in Gottorp. atque Lugd. Bat. utroque (in altero tamen cor-

Lucret.

3 L

recta lectione) Bodl. atque Edit. Veron. Dixerunt autem *cupere* et *cupire*, ut *parere* et *parire*. Ennius apud Varronem et alios, ut et in *Fragm.* p. 182. 'Ova parere solet genus pennis condecoratum.' *Hav.*

73 *Vivida*] *Acris*, potens, animosa. idem infra, vs. 180. 'et vivida tellus Tuto res teneras effert in luminis oras.' Virg. *Æn.* 5. 754. 'Exigui numero, sed bello vivida virtus.' idem 10. 609. 'non vivida bello Dextra viris, animusque ferox.' 'Vivatus et vividus' (inquit Festus) 'a magna vi dicuntur.' *Lamb.*

Et extra Proc.] Et longe processit extra mœnia mundi, &c. *Lamb.*

74 *Flammantia*] *Flammantia* propter sidera, et igneis æthereos. *Lamb.*

Flammantia mœnia mundi] Propter stellas et ignes æthereos, unde 'stellantis regia cœli.' Virg. *Æn.* 7. 210. Manil. autem 'stellantia cœli tecta' et in 5. 120. 'mœnia mundi.' *Fab.*

75 *Atque omne immensum*, &c.] Aliud esse putat Epicurns id, quod appellat omne, i. e. τὸ πᾶν, aliud, mundum. Nam mundus est finitus: omne autem, est infinitum: mundus omni continetur, immo vero (si Diis placet) mundi innumerabiles, ejus sententia, quotidie et fiunt in omni, et intereunt: at omne et hunc mundum ceterosque omneis continet, et numquam neque natum neque interiturum est. *Lamb.*

Omne immensum] Omne, ut alibi passim, τὸ πᾶν, rerum universitas, quidquid est in rerum natura; non autem hic mundus, qui τοῦ παντὸς respectu fere nihil est; quod immensa fere cœli nostri spatia et siderum inexplicabilis altitudo facile suadent; sed id infra docebit Lucretius. *Fab.*

Omne] Τὸ πᾶν. *Omnia* maluit dicere Cicero, lib. de Univ. verum ipse etiam hanc vocem aliquando usurpavit. lib. 2. de Div. Epicurus τῶν ὅλων φύσιν, et apud Plutarchum

τῶν ὄντων φύσιν dixit. Idemque valent apud Lucretium, *Natura rerum*: *Summa rerum*. *Summa omnis*. *Summa tota*. *Summæ totius summa*, &c. Hoc Omne apud Epicureos est infinitum et sempiternum, incrementi simul et decrementi incapax; dum mundus finitus sit, aliquando natus, et interitui obnoxius. *Creech.*

Mente animoque] I. e. mente animi, ut 'poculis et auro' Virg. pro poculis aureis. 'molemque et montes,' Id. pro 'molem montium.' mens autem animi quid sit in 3. ostendit. *Fab.*

76 *Unde refert*] Profert hunc verbum Nonius, et interpretatur *refert*, ostendit. Ego *referre* hoc loco sic accipiendum puto, ut apud Virg. *Æn.* 4. 95. 'Egregiam vero laudem, et spolia ampla refertis,' pro reportare, ut sit translatio a re militari. *Lamb.*

Quid possit oriri, &c.] Iterantur hi duo versus et hoc libro infra, et lib. 5. Victor Epicurus (inquit Lucretius) refert nobis ex ea veritatis investigatione, atque explicatione naturæ, quid possit nasci, quid non possit: qua ratione suis cuique rei finis sit constitutus, et terminus immotus, stabilis, æternus, altissimeque defixus ac depactus. Legendum autem *quantum sit ratione*, ut duobus aliis locis legitur. *Lamb.*

78 *Utque alte terminus hereat*] Ita v. l. et inf. vs. 590. et v. 91. Virg. *Æn.* 4. 614. 'Et si fata Jovis poscunt, sic terminus heret.' *Gif.*

Atque alte terminus hærens] Hunc locum Virgilius est imitatus, seu potius mutuatus 4. *Æn.* 614. 'Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret.' Horatius 'stabilem rerum terminum' appellat carmine sæculari. Thraso ille, quem jam supra descripsi, ridicule legendum hic censet, *utque alte terminus hæreat*, et repugnantibus libris omnibus et reclamante lege carminis. *Lamb.*

Hæreat] Συνίζησις, ut passim apud

Virg. Hor. &c. alii tamen *hærens*. Si autem *finita cuique, &c.* inde fiet ut miraculis, quæ a Deorum providentia, nulla fides; nil illi præter naturæ fœdera moliri queant, &c. huc scilicet tendit Lucretius; neque enim physiologiæ ullam rationem habuisset Epicurus, nisi quod ex rerum naturalium contemplatione effectum iri credebatur, ut animi hominum superstitionis terculamentis sese exolverent. *Fab.*

Atque] *Utque* Gif. et C. *Hæreat*. *Hærens* D. P. C. N. *quantum. quantum* B. *Creech*. Virg. *Æn.* 10. 850. ubi in Lausi morte Mezentius dicit: 'Nunc alte vulnus adactum.' *Hav.*

79 *Pedibus subjecta*] Virg. Georg. 2. 490. 'Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omneis, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acheruntis averni.' *Lamb.*

Vicissim] Quæ antea 'e cæli regionibus caput ostendebat,' et homines sub se tanquam gravi onere oppressos tenebat. *Lamb.*

Vicissim] Εἰς ἀνταμοιβήν, ἐνδύλαξ, ut quæ olim homines abjicerisset, ea tandem abjecta jaceret. *Fab.*

80 *Obteritur*] Cod. Memm. habet, *Exteritur*. ceteri cum vulgatis congruunt. *Lamb.*

Obteritur] *Exteritur*. Gif. Phædr. 1. 30. 10. 'Et proculcatas obteret duro pede.' *Hav.*

Victoria] Epicuri, qui cognitis rerum causis inanem Deorum metum sustulit, pietatem duntaxat securam, et Deorum majestati consentaneam reliquit: vel qui omnes religiones funditus evertit, et ita terroribus animos hominum liberavit. Sed dicamus, Epicurum cum in plerisque aliis rebus, tum in hac impium fuisse: atque idcirco nullo modo audiendum. *Lamb.* Victoria Epicuri videlicet, qui (ut verbis Manil. 1. 67. utar) 'Cepit profundam Naturam rerum causis, viditque quod usquam est: Nubila cur tanto quaterentur pulsa

fragore,' &c. 'Solvitque animis miracula rerum, Eripnitque Jove fulmen, viresque tonanti.'

81 *Illud in his rebus*] *Occupatio* est. *Illud* (inquit) in his rebus timeo, ne te putes introire disciplinam impiam. 'Impia elementa' impias institutiones ac præceptiones, aut impiam disciplinam: vel timeo, ne dicas, te ad impiæ rationis initia introire *Lamb.*

Illud] His 22. vss. Huic tam impiæ doctrinæ, quæ providentiam negat, aversum fore Memmii suspicatur; ideoque illius animum confirmat monendo, religionem istam, quæ providentiam confitetur, sæpe olim maxima scelera suasisse: quod probat exemplo Iphigeniæ Aulide (Bæotiæ ad Euripum portu) a patre suo Agamemnone ad aras Dianæ Triviæ ex jussu Oraculi mactatæ, 'Exitus ut classi felix faustusque daretur.' *Creech.*

82 *Impia rationis elementa*] *Pro elementa impiæ rationis*. Figura huic nostro et Virgilio familiaris. Ratio autem θεωρία est, philosophandi studium, &c. Posset et pro secta sumi, uti a Lucretio alibi ea vox usurpata est. *Fab.*

83 *Endogredi*] Ita ex v. l. semper scripsi. Gif.

Endogredi] *Endo* præpositio antiqua quæ valet *in*; ut 'endopëator,' seu indupëator, 'endopëditus,' 'endo statu,' 'endo mari,' 'endo manu' apud hunc eundem, pro imperator, impëditus, in statu, in mari, in manus. Et testamentum 'endo procinctu,' 'endoitium,' pro in procinctu, et initium: de quibus lege Festum. sic et apud Lucillum: 'Quam lepide lexes compostæ! ut tesserulæ omnes Endo pavimento, atque emblemate vermiculato!' sic enim legendus ac scribendus secundus versus, non, ut vulgo, *Arte pavimento, &c.* Idem. 'Jactare endo foro se omnes, decedere nusquam.' Quod autem vulgo *indu* quoque pro *in* usurpant, *indu* factum

esse puto ex *endo*. Quanquam *Indugredi* a veteribus dictum esse arbitrator, Probi grammatici auctoritate fretus, qui hunc versum profert. *Lamb.*

Endogredi] *Ingredi. endo, ἐνδον, in, intus, endoiacito, endopedita, endo-tinetur, Enn. endoitium apud Fest. pro injecto, impedita, intuetur, initium. Neque minus dicebant endu et indu, ex quibus nata illa sunt induperator, industrius, &c. Id quod contra Gifanii iudicium dictum velim. Fab. Et ita passim Gott. Lugd. Bat. 1.2. et alii. Hav.*

Endogredi] *Ingredi. Quis autem nescit endo, ἐνδον, in, intus, esse præpositionem antiquis notam? Creech.*

Sceleris] I. e. impietatis. nam scelus. facinus est vel cruentum, ut sicariorum et paricidarum; vel in parenteis, patriam, Deos. *Lamb.*

Quod contra] Ita o. v. Marullus et vulg. *Quin. Gif.*

Quod contra] Sic habent libri quatuor manuscripti, et ita legendum putant viri docti, quibus assentior. Sic enim et M. Tull. cum alibi, tum in Lælio loqui memini: 'Peccasse enim se non anguntur; objurgari moleste ferunt. quod contra oportebat, delicto dolere, objurgatione gaudere.' Ubi vulgo legitur, *quin contra. Lamb.*

Quod contra] Non ex vulgi palato est hæc Latinitas; neque Gifanius animadvertit istam voculam *quod* esse quarti casus. Lambinus ex Cicerone exemplum unum attulit; ego item alterum ex oratione pro Quintio: 'Reliquum est ut eum nemo iudicio defenderit, quod contra copiosissime defensum esse ostendi.' Aliquoties ita locutus est et alibi, ut et Rhetor ad Herennium. *Fab. Quod contra* scribit etiam uterque Lugd. Bat. nisi quod in altero *m* sit superscriptum. *Hav.*

Sæpius illa] Miror hanc lectionem ita neglectam fuisse ab editori-

bus, quum eam et Pius jam pridem in contextu, et ad oras Gryphii exhibuerint. Restituimus autem veram lectionem ex Mss. Lugd. Bat. 1.2. Bodl. insuper, Gottorp. Barth. Colationib. Heinsian. et Notis Mss. Jacobi Snsii. Sicut autem non uno loco Virgilius, ita quoque Lucretius vim quandam singularem in hac voce agnovit, sicut 4. 181. 'Parvus ut est eygni melior canor, ille gruum quam Clamor in ætheriis dispersus nubibus austri.' et 5. 923. 'Et genus humanum multo fuit illud in arvis Durius, ut decuit.' Hanc emphasim qui non intellexerunt, in *olim* hic, et alibi aliter mutarunt, sicut patere potest ex Notis nostris in Tertulliani Apologeticum, non uno in loco. *Hav.*

84 *Scelerosa*] *Scelerata, seu sceleris plena. Varro lib. 5. de L. L. 'scelerosi hominis.' Ter. Eunuch. 4. 3. I. 'ubi illum scelerosum misera, atque impium inveniam?' Lamb.*

85 *Aulide quo pacto*] I. e. quemadmodum ductores *Danaum, &c.* Post vocem *facta*, apponenda duntaxat virgula est, aut comma. nam hic versus, et aliquot qui deinceps sequuntur, ex superioribus apti sunt. *Lamb.*

Aulide] Bæotiæ portus est ad Euripum. Trivia virgo, Diana, Iphianassa, Agamemnonis filia, quæ aliis Iphigenia. omnia notissima et decantatissima. Tragedia seu fabula orta ex historia Jephthæ, ut et illa altera Idomenæi, qui filium sub voti specie, &c. Facinus enim illud Jephthæ, de quo in lib. Suffetum Hebræorum agitur, non ita multis annis ante obsidionem urbis Trojanæ evenerat. *Fab.*

Triviæ virginis] Triviæ virginis, nempe Dianæ. 'Dicta' autem 'Diana trivia est,' ut scribit Varro lib. 6. de L. L. 'vel quod in trivio ponatur, vel quod luna putetur esse, quæ in cælo tribus viis movetur, in latitudinem, longitudinem, altitudinem:' vel quod (ut alii volunt) eadem sit Luna, Diana, Proserpina. Virg. 1. Æn. 511.

‘Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.’ *τριοδῆτιν* appellant Græci, eadem ratione: iidemque *παρθένον*, ut Lucretius virginem. *Lamb.* Martial. Spect. 1. 1. ‘Nec Triviæ templo molles laudentur honores.’ et Ep. 6. 47. ‘Triviæ te misit ab antro.’ et 9. 65. ‘Qua Triviæ nemo-rosa petit dum regna viator.’ *Hav.*

86 *Iphianassai*] Ita Prisc. lib. 7. pro *Iphianassæ*. Fuit ea Agamemnonis filia. Homer. Iliad. 8. Alii *Iphigeniam* vocant. *Gif.*

Iphianassai] *Iphianassæ*, *Iphigeniæ* Agamemnonis filiæ. Cum Græci vento adverso Aulide detinerentur, neque eis ulla ad Trojam perveniendi facultas daretur, Agamemnon, Calchante consulto, ejusque responso audito, quod fuit ejusmodi, iratam Dianam esse placandam, votumque ei persolvendum (overat autem Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum anno illo nasceretur) *Iphigeniam* filiam suam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius, immolavit. ‘Promissum potius non faciendum, quam tam tætrum facinus admittendum fuit,’ inquit M. Tull. lib. 3. de Offic. sic et Hor. Sat. 2. 3. 199. ‘Tu cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam Ante aras, spargisque mola caput improbe salsa, Incolumi capite es?’ Hac de re autem lege Sophoclis Electram, et Euripidis *Iphigeniam in Aulide*. Huc pertinet illud Virg. Æn. 2. 72. ‘Sanguine placastis ventos, et virgine cæsa.’ *Iphianassai* autem legendum, quod agnoscit Prisc. non *Iphianassæo*, ut est in libris vulgatis. *Lamb.*

Turparunt] Inquinarunt, contaminarunt. sanguis enim inquinat: et quod cruentum est, impurum est: ex quo *cruentum* pro impuro usurpatur. ut 6. 1133. ‘An cælum nobis ultro natura cruentum Deferat,’ &c. ubi vulgo legebatur *natura corruptum*. *Lamb.*

87 *Dilecti*] Hic apponenda est dis-

inctionis nota. Theocr. Eïd. cy. 18. Πασῶν ἐκ πολλῶν προλελεγμένοι, ὧν ὄφε-λός τι. i. e. ‘viri ex omnibus civitatibus dilecti, quorum aliquis usus esset.’ Admonendus est lector, in tribus libris manuscriptis *dilecti* scriptum esse: quod probō. Nam Festus quoque testatur *dilectus militum* dixisse veteres, non *delectus*. Atque hanc vocem semper ita scriptam reperio in libris manuscr. tum apud alios scriptores, tum apud M. Tullium. Exempli causa, Philipp. 5. ‘Bello autem dubio quod potest esse studium dilectus?’ Et paucis verbis post: ‘Tumultum decerni, justitium edici, saga sumi dico oportere, dilectum haberi, sublatis vacationibus.’ Idem pro Milone, in narratione, ‘Convocabat tribus, se interponebat, Collinam novam ex dilectu perditissimorum civium conscribebat.’ Quem locum eo libentius protuli, quod in omnibus libris vulgatis mendose legitur, non eo solum quod *delectum* habent pro *dilectu*, et *scribebat*, pro *conscribebat*, sed etiam quod *coloniam novam*, pro *Collinam novam*. Fuit autem *Collina* una ex quatuor tribubus urbanis. Nolim vero Fr. Fabricium Marcoduranum sua laude fraudare, qui se hunc M. Tullii locum ita scriptum in libris antiquis reperisse testatur. *Lamb.*

Dilecti] Seu *dilecti*, ut Lambinus, legas, seu *delecti*, non est cur pugnetur. *Fab.*

Prima virorum] Flos virorum. Idem Theocr. θεῖος ἄνθρωπος: vel prima virorum, i. e. πρῶτα τῶν ἀνδρῶν, ut loquuntur Græci. Lucianus Timone, πρῶτα τῶν κολάκων: et ita Adrianus Turnebus. sed utraque explicatio videtur mihi eodem recidere. *Lamb.*

Prima virorum] Ita Ov. Amor. lib. 1. Eleg. 9. ‘summa ducum Atrides;’ plane ex hoc Lucretiano expressum. Est autem imitatio Græci sermonis. Herodotus sæpe. Ex multis locis en tibi unum lib. 6. sectione 100. Αἰσχίνης ὁ Νόθωνος, ἐὼν τῶν Ἑρε-

τρίεων τὰ πρῶτα: 'Æschines Nothonis filius Eretriensium primarius.' Ita apud Lucianum, τὰ πρῶτα τῶν Ἀθηναίων ἔση: 'Atheniensium primarius vir eris.' Est et alius in eodem libro (Timon est) sed quem protulit Lambinus. *Fab.* Dion πρῶτα τῆς βουλῆς ὢν. *Creech.*

88 Cui simul infula] Sic leg. ex l. v. non quæ. Talis syntaxis fere est inf. lib. 2. initio. *Gif.*

Simul] Simulatque, simul ut. *Lamb.*

Infula] Filamentum laneum, quo sacerdotes fæminæ, et hostiæ velabantur. Virg. Georg. 3. 487. 'Lanea dum nivea circumdatur infula vitta.' *Lamb.*

Infula] Qua hostiæ velabantur. res notissima; erat fere ad eundem modum, quo stolas, ut vulgus vocat, Sacrificulorum esse videmus. *Fab.*

Infula] Velamentum e lana intra Hostiarum cornua. Varro. Fascia in modum Diadematis, a qua ex utraque parte vittæ dependent: Servius ad 10. Æn. *Creech.* Virg. de Sinone Æn. 2. 133. 'Et salsæ fruges, et circum tempora vittæ.' *Hav.*

Virgineos circumdata comtus] Data circum virgineos comtus. ἀναστροφῆ: i. e. circumdata capiti et temporibus comtæ virginis, vel comto capiti virginis. *Lamb.*

Virgineos circumdata comptus] Cingens, seu ambiens comas comptas; dein notanda Latinitas, 'ex utraque pari.' *Fab.*

90 Et mæstum simul, &c.] Et simul, id est, eodem tempore; vel et simulatque sensit, id est, vidit, vel cognovit potius (erat enim velata) mæstum parentem Agamemnonem adstare, &c. Ad hunc locum pertinent illa M. Tull. in orat. perfecto: 'Si denique pictor ille vidit, cum, immolanda Iphigenia, tristis Calchas esset, tristis Ulysses, mæreret Menelaus, ob-

volvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari,' &c. *Lamb.*

91 Hunc propter] Jussu et voluntate Agamemnonis. Gemebat virgo patrem ita religione dira captum et possessum esse, ut sæviret ad explendam satiandamque Deorum iram in propria usque viscera. Vel interpretare propter hunc, prope hunc Agamemnonem: quoniam præposuit, et mæstum ante aras adstare parentem. Victimatores sacrificuli erant apud Agamemnonem: qui comitatus fuerat pompæ funebris miserandum choragium. Propter, ut notum est, prope significat. Ov. Met. 8. 258. 'Propter humum volitat: ponitque in sepibus ova: Antiquique memor metuit sublimia casus.' Idem significat præter. Vel propter Agamemnonem dicit Calchantem accelerasse ferrum, ne spacio, ductu, tractuque cædis cresceret dolor, vel ne pœnitentia ductus, interim retraheret virginem, sacrificumque non absolveretur magno Græcorum incommodo. *Pius.*

Hunc propter] Prope hunc τὸ propter natum est ex 'propiter,' ut 'humaniter' ex 'humane,' et alia pæne infinita. *Fab.*

Hunc propter] Ut infra; hoc eodem lib. vs. 317. 'portas propter.' Amat Lucretius præpositionum postpositionem. Quod semel monuisse sat est. *Præig.*

Celare] Celerare. *Gif.*

Celare] Vagina tectum conditumque habere: vel, si quis malit legi celerare, ut scriptum est in nonnullis codicibus, id erit celeriter expedire. codices manuscripti tamen quatuor habent celare. *Lamb.*

Ferrum celare] Al. celerare, i. e. expedire, promere, exerere. quod magis placeret. *Fab.*

Celare] Celebrare. *Gif.* alii celerare, i. e. expedire: quæ lectio probanda est, haud timeret enim Iphi-

genia quod ministros ferrum celare sensisset. *Creech.*

93 *Muta metu terram genibus summissa petebat*] Sic habent omnes libri et manuscripti, et typis excusi: neque video quamobrem quicquam mutare debeamus. sic enim Virgilius est locutus *Æn.* 9. 341. ‘Molle pecus, mutumque metu.’ et 12. 718. ‘Stat pecus omne metu mutum.’ et M. Tull. *Frumentaria*: ‘Itaque illum in jure, metu conscientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo.’ Idem pro domo sua; ‘Civitateque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu,’ &c. Avancius tamen legendum putabat, *Vulta metu terr. gen. &c.* ut sit hæc hujus loci sententia, Iphigenia *vulta* (i. e. vultus) summissa, *metu*, i. e. propter metum, terram genibus petebat: *vultus summissa* autem, h. e. vultu summisso. neque enim est quod quemquam offendant vocis novitas. Nam eam etiam usurpavit 4. 1206. ‘sed quos utriusque figuræ Esse vides juxtim, miscenteis volta patentum,’ &c. Præterea eadem voce utuntur Latini in numero multitudinis, pro singulari. M. Tull. *Epist.* lib. 12. ‘Vultus tuos mihi expressit omnes:’ et lib. 2. de *Orat.* ‘Vultus omnes adversarii diligenter perspicendi.’ Virg. *Æn.* 4. 4. ‘hærent infixi pectore vultus:’ et 1. 688. ‘notos pueri puer indue vultus.’ Jam vero ‘summisso vultu’ dixit Virg. *Æn.* 12. 807. ‘Sic Dea summisso contra Saturnia vultu:’ et Catull. ‘summisso poplite,’ *Carm.* de Pel. et Thet. nupt. ‘Projiciet truncum summisso poplite corpus.’ Ego tamen lectionem receptam et vulgatam retinebam, præsertim a veteribus libris confirmatam, censeo. Nam et Virg. postremam hujus versus partem imitatus est: ‘Summissi petimus terram,’ &c. *Æn.* 3. 93. et idem Lucretius 3. 173. ‘terræque petitus Suavis.’ *Lamb.*

Muta metu] Avancius legendum

putat *Volta metu*, &c. ut sit hæc hujus loci sententia, Iphigenia volta i. e. vultus (voce enim ista utitur Lucretius lib. 4.) summissa i. e. vultu summisso propter metum. Sed quid indigeamus ingenio, cum altera lectio proba sit, et a Codicibus confirmata *Creech.*

Muta metu] Solita paronomasia. Virg. *Æn.* 12. 718. ‘Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ.’ *Preig.*

Summissa] Succidua, hoc loco. *Fab.*

95 *Quod patrio, &c.*] Ex Eurip. *πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ.* *Gif.*

Quod patrio princeps, &c.] Princeps i. e. prima. sic 5. 9. ‘Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ Nunc appellatur sapientia.’ Notavimus in commentat. Horat. ad illum locum *Od.* 1. 16. ‘Fertur Prometheus addere principi Limo coactus particulam undique Desectam,’ &c. sic idem Horat. *Epist.* 1. 19. ‘Libera per vacuum posui vestigia princeps.’ Magnum immanitatis atque atrocitatis in patre argumentum, filiam eam, a qua prima sit pater appellatus, mactare. Sic *Æschines* in oratione *κατὰ Κτησιφῶντος* invehitur in Demosthenem, quod is die septimo post filiæ ejus, quæ se prima patrem appellarat, mortem, hostias immolasset, his verbis: Πρὶν πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανώσμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν, ἐβουθύτει, καὶ παρηγνόμει, τὴν μόνην ὃ δέλιαιος καὶ πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας. i. e. ‘prius quam filiam luxisset, prius quam ejus funeri justa solvisset, coronatus, et albus, bovem immolabat, morem majorum negligebat, leges et instituta civitatis violabat, unica filia miser amissa, quæ ipsum prima patrem appellarat.’ Quem locum commemorat M. Tull. *Tuscul.* 3. his verbis: ‘Itaque et *Æschines* in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. At

quam rhetorice! quam copiose! quas sententias colligit! quæ verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas.' Eundem profert Plutarchus παραμυθητ., πρὸς Ἀπολλών., et in vita Demosthenis notat. Itaque Iphigenia apud Euripidem his maxime verbis se patrem Agamemnonem flexuram sperat: Πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ, i. e. 'Te prima patrem vocavi, tu me filiam.' *Lamb.*

[*Quod patrio princeps, &c.*] *Princeps*, est prima. (Adde Leopard. Emend. 5. 24.) Sensus est, Iphigeniam fuisse πρωτότοκον inter Agamemnonis liberos. *Fab.*

[96 *Nam sublata virum manibus*] Tolli manibus virorum, aut etiam sustolli, ut mactaretur, cum ratione consentaneum est: ut vero in matrimonio collocaretur, absurdum fortasse alicui videatur. Sed videri non debet. Nam fortasse hoc referendum est ad morem Romanum, quo novæ nuptæ sursum latæ, id est, sublata, domum viri ducebantur; natum ex Sabinarum raptu, quæ primæ Romanorum uxores fuerunt. vel, ut alii volunt, significare volebant, virgines debere videri eo ire invitas, et vi coactas, ubi virginitatem essent amissuræ: vel hanc sublationem signum esse conjunctionis sempiternæ et indissolutæ præsignebant, ut, quemadmodum invita domum viri ingressa esset, ita, nisi vi et necessitate magna coacta, eam non esset relictura. *Lamb.*

[*Sublata virum manibus*] Metaphora a ritu nuptiarum. Vide interpretes ad illud Catulli; 'teneram rapis ad virum Virginem.' In aureolo poemate de nuptiis Manlii. vs. 3. *Fab.*

[*Sublata, &c.*] E ritu nuptiarum forsan, etsi non affirmem, quem tradit his verbis Festus Pompeius: 'Rapi simulatur virgo e gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum trahitur, viz. ea res feliciter Romulo cessit.' *Creech.*

[*Ad aras*] Jonstonus edidit *ad arum*, quomodo etiam exstat in Lugd. Bat. 2. nec tamen video cur repudianda sit vulgata lectio. Virg. in simillimo casu de Sinone *Æn.* 2. 155. 'Vos aræ' ensesque nefandi Quos fugi.' *Hav.*

[97 *Deducta*] Verbum solemne in nuptiis. *Preig.*

[*Solemni more sacrorum*] Non deditur ad aras Iphigenia: uti illi auspex flammæ involvat, et nupturæ bona verba dicat: sed ut victima juguletur. Exaggeratio invidiæ commemoratione felicitatis: ad quam erat a natura destinata: quam nunc religio dira et barbara per violentiam rescidit. Sacra vocat hic illa solemnitas, quæ celebrantur cum primum bona et sacra verba sponsæ canit auspex. *Perfecto.* i. e. ut post expeditum illum morem sacrorum in manus sponsi veniret. *Pius.*

[*Sollemni*] I. e. usitato, stato, ratō et fixo. *Sollemne* vel a *solo*, quod est τὸ ὑψιστάμενον, i. e. 'quod subsistit,' vel ab *Osca* voce *sollo*, quod est totum: ex qua *sollers*, quasi ὅλος ἀρετῇ, i. e. 'totus ars, et virtus, totusque in omni re prudens.' Recte autem geminatur *l*, ut producat prima syllaba. *Deducta* est (inquit) non ut sollemnibus et usitatis sacris perfectis, posset in claro et amplo matrimonio collocari, &c. *Lamb.*

[98 *Claro comitari hymenæo*] I. e. vel in claro matrimonio collocari, ut 4. 1244. 'Et multæ steriles hymenæis ante fuerunt Pluribus:' vel nuptiali carmine, eoque claro propter nuptiarum claritatem, celebrari. Nam *comitari* hoc loco παθητικῶς accipiendum est. nec mirum, cum etiam 'comito, as' fuerit veteribus usitatum. *Lamb.*

[*Comitari*] Deduci. Est autem significationis passivæ, ut alibi. Fortasse etiam sumpserit pro conjungi. Ita Græce συνελθεῖν in eadem notione. *Fab.*

[*Claro comitari Hymenæo*] Respici-

tur ad acclamationem, quæ in nuptiali solemnitate fiebat. Plant. in Casina 4. 3. 2. 'Suavi cantu concelebra omnem hanc plateam hymenæo.' adde Catull. in carm. de nuptiis Juliæ et Manlii. Ad quem ritum pertinet etiam 'sublata v. m.' *Hav.*

99 *Casta inceste*] *Ἀρτεμῖς. inceste* autem, i. e. impure, propter sanguinem. nam sanguis inquinat, et impurum reddit. ex quo *cruentum* posuit 6. 1183. pro eo quod est impurum: 'An cælum nobis ultro natura cruentum Deferat?' quod paullo ante commemoravimus. *Lamb.*

Nubendi tempore in ipso] Eo ipso tempore, quo nubere debebat: vel quo matura viro, et nubilis erat. *Lamb.*

Sed casta inceste] *Inceste* est impure, ut volunt; at ego hic aliter accipio: nam *castus* quandoque pium significat. Virg. *Æn.* 3. 409. 'Hac casti maneat in religione nepotes.' Itaque *inceste* fuerit impie. Sic Julius apud Festum... 'caste qui parant sacra,' i. e. pie. Ita etiam apud Varro nem olim in formula templorum dedicandorum: EGO CASTE NUNCUPAVERO. Et Virg. iterum in 7. 71. 'castis adolet dum altaria tædis.' Sic enim intellexisse Servium ex illius excerptis satis constat. *Fab.*

Casti inceste] *Paranomasia.* *Preig.*

100 *Hostia concideret*] Atque ita ut pecus jugularetur. qualis apud Virgil. 'procumbit humi bos.' *Æn.* 5. 481. *Hav.*

Mactatu] Mactatione. nomen est verbale. Mactare significat hostiam sacrificare. Tractum est a victimatore, qui tauro ad sacrum tracto effundebat molam inter cornua: et tunc dicebatur mactus, i. e. magis auctus. Unde Maro *Æn.* 9. 641. 'Macte nova virtute, puer: sic itur ad astra.' Plant. *Amph.* 4. 2. 14. 'Macto ego te infortunio.' *Mactatu parentis*, interpretare immolatione,

jussa a parente, et indicta ab Agamemnone. *Pius.*

Mactatu] Mactatione et immolatione a parente facta. *mactare* proprie valet magis augere, quasi magis auctare, ornare, honorare. M. Tullius ex Nonio, 'Ferunt laudibus, mactant honoribus.' Itaque non solum ita loquimur, mactare Diis hostiam, i. e. immolare: ut Virg. 3. *Æn.* 21. 'Cœlicolum regi mactabam in litore tantum,' et Lucret. 5. 52. 'Et nigras mactant pecudes, et manibus Divis Inferias mittunt:' sed et mactare Deos, pro eo quod est, sacrificiis Deos honorare, seu placare. M. Tull. in Vatin. 'Cum puerorum extis Deos mactare soleas:' ex quo mactare malo, et mactare infortunio. Plant. *Bacchid.* 4. 8. 45. 'et ego te, et ille mactamus infortunio.' ejusmodi est illud apud Terent. *Heaut.* 4. 1. 15. 'ergo herus damno auctus est.' *Lamb.*

Mactatu] Sic Euripides Iphigen. in Aulide vs. 1176. Ἀπώλεσέν σ', ὦ τέκνον, δ' φτεύσας πατὴρ, αὐτὸς κτανὼν, οὐκ ἄλλος, οὐδ' ἄλλη χερσὶ. *Creech.*

101 *Exitus ut classi*] Hæc Agamemnonis erat πρόφασις, propter quam filiam suam immolaret. itaque sic eum facit privato homini respondentem Hor. *Sat.* 2. 3. vs. 205. 'Verum ego, ut hærenteis adverso litore navis Eriperem, prudens placavi sanguine Divos.' Vide Eurip. Iphig. in Aulide. *Lamb.*

Exitus ut classi] Eleganter Callimachus hymno εἰς Ἀρτεμιν dixit μέλιον ἀπλοῦς. *Fab.*

102 *Tantum religio potuit*] Acclamatio: ut infr. eod. lib. 827. 'Tantum elementa queunt permutato ordine solo.' Et Virg. *Æn.* 1. 37. 'Tantæ molis erat Romanam condere gentem.' *Lamb.*

Tantum Religio] Lactant. 1. 21. 'Pescennius Festus in libris historiarum per satyram refert, Carthaginien-

ses Saturno humanas hostias solitos immolare: et cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse: itaque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse. Tantum relligio potuit suadere malorum, Quæ peperit sæpe scelerosa atque impia facta.' quem postremum versum ex alio Lucretii loco paullo immutatum ad sententiam suam illustrandam appinxit. adde Juv. Sat. 15. 37. et Lucianum de sacrificiis in initio. *Hav.*

Suadere] Sic infra 176. 'Auctumno suadente.' et 142. 'Quemvis perferre laborem Suadet, et inducit,' &c. Ovid. 'Nox et amor vinumque nihil moderabile suadent.' *Preig.*

103 *Tutemet, &c.*] Nihil deest. Ita abrupte et inf. eodem hoc lib. 5. 918. et 3. 171. *Gif.*

Tutemet a nobis] Hunc versum profert Prisc. lib. 12. Sententia autem hujus loci hæc est: Quid Agamemnonem, regem ambitiosum et stulte religiosum commemoro? tu ipse doctrina politus, atque ab omni superstitione liber ac solutus, jam a nobis desciscere conaberis. *Lamb.*

Tutemet] Neque mirum id fecisse Agamemnonem regem illum regum, ex genere bellipotentum non sapientipotentum, ut dixit Ennius: quin et fortasse metuendum sit, ne tu ipse, qui præclaris artibus excultus es, superstitioni capistratum os subdideris. *Fab.*

Tutemet] Iterum dubitat Lucretius, ne Memmius cedens poetarum fabulis de Cerbero, Acherunte, et pœnis post mortem, quibus jam diu assueverat, opiniones suas aversetur. Harum ideo vim elevat, suggerendo istas fabulas mera forsan esse otiosorum Poëtarum figmenta, ipse enim potuit fabulas fingere quæ essent æque ac illæ terribiles. *Creech.*

Jam] Pro etiam. sic 6. 1250. 'Præterea jam pastor et armentarius om-

nis.' *Preig.*

104 *Terriloquis*] I. e. quæ loquuntur poetæ ad homines terrendos: quibus non imbecilli solum animi, verum etiam fortes et constantes terrentur interdum, ut de Cerbero, de Acherunte, de Tantalò, Sisyphe, Tityo, et ceteris. *Lamb.*

Vatum terriloquis dictis] Quæ de cruciatibus inferorum dicunt; de rota Ixionis, saxo Sisyphe, flagellis Eumenidum, Cerberi latratu, aut 'cum pice torrentes atraque voragine ripas' confingunt; quæ omnia olim in frequenti senatu Ciceronem ipsum derisisse scimus. *Fab.*

Desciscere] Vet. libri quidam *desistere*. quidam *disciscere*. *Gif.*

Desciscere] Duo libri manuscripti habent *disciscere*: nonnulli *desistere*, quibuscum consentiunt quidam vulgati; ceteri *disciscere*. quos sequor. *Lamb.*

105 *Quippe etenim*] Nempe, scilicet, scommatice. *Creech.*

Tibi me fingere possum] Ita ex Vet. libris scripti. Accusandi casus pro recto. In quibusdam, ut in vulgatis: *jam*. In quibusdam vulgatis: *possunt*. *Gif.*

Jam fingere possum] Sic habent tres libri manuscripti, et typis excusi Vicetini et Parisienses. sed hoc præterea varietatis in libris manuscript. reperi, quod quidam habent *me fingere possum*: quam scripturam nonnulli docti viri probant; aiuntque sic locutos esse veteres. alii ex hac suspicantur esse legendum, *Ex me fingere possum*. Ego suspicatus aliquando sum legendum, *Confingere possum*. Verum tamen aut vetus scriptura probanda, aut vulgata ac recepta. ne illa quidem mihi rejicienda videtur, *ex me fing. possum*. *Lamb.*

Jam fingere possum] Gifan. e veteribus libris, sed corruptis, legit, *me fingere possum*. nil deterius. Sed fortasse non male legeris *jam fingere*

possunt; Vates scilicet somnia et inania rerum fingere poterant, quibus, &c. *Fab.* Jam fingere] *Me* fingere ex vet. lib. Gifan. hinc alii conj. legend. *ex me* fingere, alii *confingere*. Creech.

106 *Somnia*] *Terriculamenta*: pavores: miracula: juxta Persii sententiam Sat. 3. 83. ‘*Ægroti veteris meditantés somnia: gigni De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.*’ Et hoc est quod inquit ille: Quæ tam absona somniavit unquam febriculosus senex, quæ non aliquis philosophorum dixerit? Simile apud Marcum Tullium in oratione contra Rellum: ‘*Hæc per deos immortales sunt vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia?*’ *Pius*.

Vertere] *Evertere*. Virg. *Æn.* 1. 24. ‘*Tyrias olim quæ verteret arceis.*’ *Lucret.* 3. 84. ‘*pietatem vertere fundo.*’ *Lamb.*

Vertere] *Alibi* (ut inf. 3. 84) ‘*Evertere fundo.*’ et Virg. *Æn.* 10. 88. ‘*vertere fundo.*’ *Preig.*

108 *Nam si certam finem*] Sic habent libri omnes manuscr. Vaticanus, Memm. Tettianus, Bertin. atque hanc scripturam agnoscit Nonius. Denique apud hunc scriptorem fere semper hoc nomen in genere fæmin. usurpatur, ut inf. eod. lib. 585. ‘*Denique jam quoniam generatim reddita finis.*’ et 2. 511. ‘*certa Finis utrinque tenet summam.*’ et 3. 1034. ‘*nec quæ sit pœnarum denique finis.*’ et in plerisque aliis locis. sic apud Virg. *Æn.* 5. 384. ‘*Quæ finis standi?*’ et apud Horat. *Epod.* 17. 36. ‘*Quæ finis, aut quod me manet stipendium?*’ Sententia autem hujus loci hæc est: Si homines ærumnarum et miseriarum finem in morte viderent, aliqua ratione religionibus obstare possent. Nunc autem, cum putent animos esse immortales, nasci videntur in miseriam sempiternam, neque se unquam conquieturos sperant. *Lamb.*

Nam] *Jam*. His 20. vss. seipsum quasi corrigit, et aliquam esse in iis

fabulis vim fatetur; dum enim de anima diversi Philosophi diversa pronuntiant, alii nasci et interire cum corpore, alii vero prius subsistentem in corpora nascentia infundi, et a corpore per mortem separatam Inferos subire, vel in pecudum corpora migrare (quæ fuit Ennii Pythagorici sententia, quam fuse exponit, obiter etiam convellit et deridet, tanquam sibi ipsi contrariam) profecto temere agerent qui providentiam contemnerent, dum istos contemptores æternæ maneat post mortem pœnæ. Hæc est hujus loci sententia quem præruptum alii, et obscurum queruntur. *Creech.*

110 *Religionibus*] Ita vulgo hoc capiunt quasi ad religiones absolute sit referendum, quum connecti cum *minis* possit; ut innuat Lucretius superstitiones, quibus credulum vulgus implent, quasque illis incutiunt vates, minasque, quibus terrent. *Hav.*

111 *Restandi, nulla facultas*] Ita interponendum putavi. *Gif.*

112 *Æternas quoniam pœnas in morte timendum*] Pro timendæ pœnæ. Sed verbum hoc est aparephaton, hoc est, indefinitum, quod per accusativum profertur. Cicero septima in Verrem actione: ‘*Hanc sibi rem sperant præsidio futurum.*’ *Pius.*

Æternas quoniam pœnas in morte timendum] I. e. timere oportet, ut apud Græcos φοβητέον. Sic loquitur inf. eodem lib. vs. 139. ‘*Multa novis verbis præsertim cum sit agendum.*’ i. e. cum multa agere oporteat. et 2. 491. ‘*Addendum parteis alias erit: inde sequetur.*’ &c. et 3. 626. ‘*Quinque (ut opinor) eam faciendum est sensibus auctam.*’ ibid. 392. ‘*Usque adeo prius est in nobis multaciendum.*’ et 4. 779. ‘*multaque nobis Clarandum est, plane si res exponere aveamus.*’ *Lamb.*

Pœnas in morte timendum] Id ex sese non dicit Lucretius, sed ex scriptis vatum, qui rem eo deduxe-

rant, ut mors ipsa doloribus finem non imponeret; cum contra ex opinione Epicuri nil mortis timendum; qui enim bona fide mortui sunt, ii neque mordent, neque mordentur. ἀλλ' οὐκ ἐμὸς λόγος. Nam illud Catonis facio meum: 'Diverso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, fœda, atque formidolosa habere.' Sall. in Cat. 52. Istud autem *timendum* pœnas e veteri et bono Latio est: neque temere aliter loquitur Lucretius, ut nec Varro. sic in lib. de R. R. 'videndum hæc quatuor.' alibi, 'vasa vinaria faciendum.' alibi, 'præfectos alacriores faciendum præmiis.' Item, 'ponendum quadrimos.' et, 'emendum veteranos boves.' Sed infinita ad eam rem exempla congeri nihil necesse est. Nam nec Virgilius quoque abstulit: Æn. 11. 230. 'Pacem a rege petendum est.' *Fab.*

Timendum] Istud *timendum* pœnas e veteri et bono Latio est, nec aliter temere loquitur Lucretius, vs. 139. 'multa agendum.' vs. 382. 'privandum est Corpora motu,' &c. Ipse etiam Virgilius Æn. 11. 230. 'Pacem a Rege petendum.' *Creech.*

In morte timendum] De hac constructione præter Lamb. videndus Vossius de Anal. 3. 10. et de Construct. c. 53. citatque Servius ad Virg. Æn. 11. 230. ut explicet illud 'ant pacem Trojano ab rege petendum.' *Hav.*

113 *Natura*] Οὐσία. *Fab.*

114 *Nata sit, an contra*] Utrum anima nata sit una cum corpore, ut volunt Stoici et Aristoteles: an contra ab æterno creata in corpora nascentium insinuetur atque infundatur, ut sentit Plato et veteres Academici. Arnobius lib. 1. advers. gentes. 'Quid sit sensus, quid anima, advolaritne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit, et procreata visceribus: mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit.' *Lamb.*

Nata sit, &c.] Una cum corpore,

ut Stoici et Peripatetici. *Fab.*

Insinuetur] Ita ut ab æterno creata sit, ex Platonis dogmate. *Fab.*

115 *Et simul intereat, &c.*] Et utrum nobiscum moriatur anima, an ad inferos descendat, an in alia corpora migret: quæ postrema opinio fuit Pythagoreorum. Dictum autem *insinuet se pecudes*, pro *sinuet*, seu *insinuet, se in pecudes*. nam veteres interdum non addebant præpositionem, si ea jam esset in verbo composito; ut 'adigere arbitrum,' potius quam 'adigere ad arbitrum,' et 'adigere jusjurandum.' 'Propugnat nugis,' apud Hor. 1. Ep. 18. 16. sic idem Lucret. 2. 124. 'Hoc etiam magis hæc animum te advertere par est.' *Lamb.*

Dirempta] Separata videlicet a corpore et dissipata, nisi potius legatur *perempta*. *Creech.*

116 *Vastasque lucernas*] Ingentia stagna, quas evagata Coryti et Phlegthontis aqua facit. *Pius.*

117 *Pecudes alias insinuet se*] Ex Pythagoræ placitis. *Fab.*

Pecudes alias insinuet] Ut 'adigere arbitrum,' 'adigere jusjurandum,' 'propugnare nugis,' et Lucret. 2. 124. 'Hæc animum te advertere par est.' *Creech.*

118 *Ennius ut noster cecinit*] Qui videtur fuisse Pythagoreus. Hor. Epist. 2. 1. 50. ad August. 'Ennius et sapiens, et fortis, et alter Homerus, Ut Critici dicunt, leviter curare videtur, Quo promissa cadant, et somnia Pythagorea.' Persius Sat. 6. 10. 'Cor jubet hoc Enni, postquam destertuit esse Mæonides, quinctus pavone ex Pythagoreo.' *Lamb.*

Qui primus] Primus Latinorum. *Lamb.*

Ennius] Qui Pythagoricus fuit, ut fere omnes illius ætatis scriptores. Notum quid de majori Græcia dictum a Cicerone fuerit in Tuscul. *Fab.*

Primus] Primus enim Latinorum Ennius Epicum et Heroicum Poëma ad exemplum Homeri scrip-

sit. Creech.

Qui primus] Imitatus Virg. Georg. 3. 11. 'Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit) Aonio rediens deducam vertice Musas.' Preig.

119 *Helicone*] Bœotix monte, quem Musæ incolunt. Lamb.

Frunde] Ita vet. libri. Gif.

120 *Per gentes Italas omnium*] Sic ex vet. quibusdam scripsi. Vulg. *hominum*. Vid. Indicem: 'Omnibus,' 'Omnium' et 'Positivus.' Gif.

Per genteis Italas hominum quæ clara] Sic habent nonnulli libri manuscripti: alii, *omnium*. utraque scriptura probabilis est. utra sit recta et vera, quæritur. Si *hominum* probabimus, ita explicabimus: quæ corona clara esset per genteis hominum Italarum. Sin *omnium*, sic: quæ corona, omnium coronarum clarissima, per genteis Italiæ clueret, ut sit positivus pro superlativo. quale est illud apud Ennium, pag. 65. 'Saturnia magna Dearum:' nisi quis dicat hic genitivum esse divisionis: quod genus apud Græcos usitatissimum quidem est, sed etiam Latini usurpant, ut Plinius, 'Nigræ ovium.' Lamb.

Gentes Italas hominum] Pro, *gentes Italarum hominum*. Tale aliquid apud Virgil. plus uno loco. Quidam libri, *omnium* pro *hominum*. Itaque esset *corona clara omnium*, i. e. inter omnes: quod genus multa Græce reperias, ut *διὰ θεάων*, &c. id est, ut Callimach. *Ἕμνοις Δῆλον* dixit, *πολλὴ προύχουσα θεάων*. Ita apud Ennium citante Probo: 'pulchra Dearum.' *Fab. Omnium clara* si legas, erit clarissima. Sic Ennius pag. 11. 'Venus quem pulchra Dearum.' et pag. 65. 'Juno Saturnia sancta Dearum.' i. e. pulcherrima, sanctissima. Preig. Idem Ennius pag. 34. de Venere 'Dia Dearum.' ut et de Junone rursus pag. 151. 'Optima Cælicolum, Saturnia magna Dearum.' Har.

Clara clueret] Appareret, fulge-

ret. *Cluere*, auctore Plinio togatorum eruditissimo libro vigesimo quinto, antiqui pugnare dicebant: unde grammatici clypeum detorquebant: ex qua etymologia Venerem quam colebant armatam Cluacinam dictitarunt. Hic 'splendere' interpretare. In commentariis Plautinis affatim refutavimus Veneti Hermolai opinionem: qui *cluere* pro esse cupit. *Cluere* Marcellus pro *nominari* exponit. quod si probamus in Lucretio *clara clueret*, pro nominaretur et haberetur expone. Hoc enim verbum *cluet* vim passivam habet. Plantus sæpe utitur in hoc significato. et Terentianus. 'Ennius per gentes cluebat omnium miserimus:' hoc est, vocabatur. His vero, qui *cluere* pro splendere et apparere nobilem et gloriosum volunt interpretari, non repugno, a dictione scil. *κλέος*, quæ gloriam significat: etsi *κλήζω* significat nomino et voco: ut prima significatione verbum *clueo* significet splendo: sed consequenter appareo. unde 'cluebat miserimus' cum dixit Ennius, interpretare apparebat. Mendum est in epistolis Symmachi eo versiculo: 'Bis seno celsus Summache fasce clius.' scribe *clues*, pro splendes. Pius.

Clueret] I. e. nominaretur: et ita Nonius. citat et illum Lucillii versum: 'Cuia opera Troginu' calix per castra cluebat:' et illud Ennii, p. 295. 'per gentes esse cluebat omnium miserimus.' Valet etiam *cluere* interdum idem, quod videri, insignem esse, haberi, excellere, esse: ut infra eod. lib. vs. 481. 'Nec ratione cluere eadem, qua constat inane.' ibid. 632. 'Quæ nondum clueant ullo tentata periclo.' et 2. 351. 'Nec minus, atque homines, inter se nota cluere.' ibid. 521. 'primordia rerum, Inter se simili quæ sunt perfecta figura, Infinita cluere.' et 3. 208. 'Utilis invenietur, et opportuna cluebit.' 4. 50. 'Cnjuscunq; cluet de corpore fusa vagari.' ntitur hoc verbo et Plantus

non uno loco. *Lamb.*

Clucret] Esset. *clueo*, *cluo*, sum, celebror, dicor, videor, κλέβω. dicebant item *clueo*. Ennius de se ipso, pag. 11. 'Nam Latii populi res atque poemata nostra Cluebunt.' Ita tum prima longa est. *Fab.*

121 *Etsi præterea]* Quasi diceret: Tanta tamen veritatis vis est, ut ille idem Ennius alibi dicat, &c. *Fab.*

Etsi præterea] *Etsi prætereat* V. quæ verba si admittas, alium prorsus efficies sensum: non opus est isto acumine. *Creech.*

Tumen] Pro tandem. H. e. ut uno verbo summatim te expediam, non assentior Ennio sedes infernas opinanti. Quod *tamen* significet idem quod tandem, docet iis Marcellus in integris exemplaribus. 'Sallustius quarto Historiarum: Nam qui enare conati sunt icti sæpe ferramentis navium aut afflicti a suis, undarum vim mulcato fæde corpore tamen evaserunt.' *Pius.*

Templa] Regiones, tractus, loca. Vetus significatio et auguralis: qua figura loquendi dicebantur aruspices loca in cælo designare, anticam scilicet et posticam, hoc est, posteriorem et anteriorem. *Pius.*

Templa] Regiones, loca. Varro 6. de lingua Latina: 'Unus erit, quem tu tolles in cærula cæli Templa.' 'Templum tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine: ab natura, in cælo: ab auspiciis, in terra: ab similitudine, sub terra. In cælo templum dicitur, ut in Hecuba: 'O magna templa cælitum Commixta stellis splendidis,' &c. *Lamb.*

Acherusia templa] Acherontis seu Inferorum loca vasta, spatiosa, &c. Templa enim id significabant. Ita 'templa cæli.' Terent. Alibi apud Lucretium, 'templa ætheris,' 'tonitralia templa.' Vox petita ab auspiciorum disciplina. Primo templum dicebant, a tuendo (videndo)

deinde templum, extrito *u*, ut ex duellum bellum, duomus bonus, in illo antiquo saxo, cujus in vita Peyreskii mentio est. Sic Ennius, p. 124. 'coirola coilei templa.' Varro autem, 'Tunc repente cælitum altum tonitribus templum tonescit.' ubi legendum *tonit*, ex ratione versus. *tonere*, ut *sonere*. Lucretius. Iterum Ennius p. 246. in Hecuba. 'O magna templa cælitum Commista stellis splendidis.' Lego, *Conficta stellis splendidis*, i. e. confixa. ut 'stellis ardentibus aptum.' Sin minus, legendum, *Commissa*, i. e. vincta, compaginata. *Fab.*

122 *Edens]* Edens per hos duos versus, qui sequuntur, 'Quo neque,' &c. ut quidam doctiss. viri putant: alii volunt esse Lucretianos. *Lamb.*

123 *Quo neque, &c.]* Putant nonnulli hos duos versus esse Ennii. falso. Certe Macrobius in ea non fuit opinione 6. 1. *Gif.*

Permanant] Permanare soleant. *Fab.*

Animæ] Non sentit Ennius Pythagoricus animas nostras cum ex uno corpore transiliant in aliud inferos petere: quoniam si id concederet transanimationem Pythagoricam negaret. Sed simulacrum hominis, non anima, petit inferos gurgites, cujus opinionis scius apprime Maro 4. 654. *Æn.* cum Ennio sic cecinit. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' Servius hæc addidit. 'Deprenderunt esse quoddam simulacrum: quod nostri corporis effigiem fictum petat inferos: et est species corporea, quæ non potest tangi.' Hoc innuere videtur Ovidius tertio Fastorum: 'Ipsa virum rapui: simulacraque nuda reliqui. Qui cecidit ferro Cæsaris umbra fuit. Ille quidem cælo positus Jovis atria vidit.' *Pius.*

124 *Sed quædam]* Hic versus a lib. quibusdam abest. Male. Macrob. *Gif.*

Simulacra] Hoc non tanquam imitator Maro detorsit: sed descripsit, ut insertum, pugnaret cum suis, auctore Plinio. Crediderim potius Virgilium sententiam primo Lucretianam sequi voluisse: mox cum verba non reperiret ita signate affectum proidentia, maluisse fateri a quo profecerit, quam in furto deprehendi. *Pius.*

Sed quædam simulacra modis pallentia m.] Imitatus est hunc versum Virgilius multis locis, sive sit Ennianus, sive Lucretianus: ut Georg. 1. 478. 'et simulacra modis pallentia miris:' et Æn. 1. 357. 'Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis, ora modis attollens pallida miris:' et 7. 89. 'Multa modis simulacra videt volitantia miris.' et 10. 822. 'Ora modis Anchisiades pallentia miris.' Sed non dissimulabo, hunc versum abesse a codice Bertiniano et Memmiano. *Lamb.*

Sed quædam simulacra] Notum illud Homeri, in quo Hercules εἰδωλον ad Orcum isse dicitur; ipse autem, seu ipsius anima apud Jovem. Nam corpus quidem in Oëta monte crematum fuerat, o rem bellam et ingeniosam! *Fab.*

Sed quædam simulacra] Ex illa veterum opinione, qua putabant imaginem nostri quandam ad inferos descendere, unde Dido apud Virg. Æn. 4. 654. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' ubi Servius: 'Valde quæritur apud philosophos, quid illud sit quod inferos petat. Nam tribus constamus: anima, quæ superne est, et originem suam petit: corpore quod in terra deficit: umbra, quam Lucretius sic definiit, spoliatus lumine aër.' (sed legend. ex 4. 369. lumine cassus aër) 'Ergo umbra si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo, nec est quicquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam simulacrum, quod ad nostri corporis

effigiem fictum, inferos petit: et est species corporea, quæ non potest tangi, sicut ventus.' Citat hinc Lucretii locum Macrobi. 6. 1. Et mire hinc arrepta occasione in divinitatem Herculis ludit Lucianus, in dialogo Diogenis et Herculis, quem vide. *Hav.*

125 *Unde sibi exortam, &c.*] Ad hunc locum pertinent illa M. Tullii 2. Acad. Quæst. 'Num censes Ennium, cum in hortis ambulasset cum Ser. Galba vicino suo, dixisse, Visus sum mihi cum Galba ambulare? at, cum somniavit, ita narravit, 'Visus Homerus adesse poëta.' Idem ibid. 'Dormientium visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium. quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret, se vidisse Homerum, sed sibi visum esse.' *Lamb.*

Unde sibi exortam] Locus ille Ennii (p. 4.) apud Ciceronem est, 'Visus Homerus adesse poëta.' *Fab.*

Semper florentis] Sempiternos flores et fructus perennis eloquentiæ summittentis: a quo, ut ait Manilius, 2. 9. 'Posteritas latices in pocula duxit.' Fingit Ennius in suum corpus per metempsychosin insinuatam Homeri animam. Tamen cum homo corpus habeat terræ debitum: quod spoliatum anima et cadaver effectum terræ reddit: animam cælo; sive, ut Pythagorici volunt, formam sumit aliam post mortem; simulacrum vero tartaro: fingit hic Ennius, apparuisse sibi imaginem Homeri, quæ pallens et lurida lachrymas fundebat. Est enim corpus quod tangi non potest hæc imago: quam finxit Ennius. Marci Tullii codicem in Academicis obiter sic emacula. 'Quomodo cum experrectus esset Ennius, non diceret, se vidisse Homerum, sed visum esse.' Exortam sibi. i. e. Apparuisse. Hæc dicuntur ab Ennio ut testatius et planius regenerationem argumentis approbaret. *Pius.*

Semper-florentis] Sic olim hic scrip-

tum didici. Vid. Indicem. *Gif.*

Semper-florentis] Legendum, *Semper-florentis* Homeri, ut sit ὑφέν. quemadmodum notat Donatus ad illud Ter. Andr. 1. 2. 'Et heri semper-lenitas,' &c. *Lamb.* Adde Schottum Obs. Hum. pag. 89. *Hav.*

Semper-florentis] Grammatici vocant ὑφέν, seu subunionem. Ita apud Ter. 'semper-lenitas,' et ἀεικαταφρόνησις apud Herodianum, quod imprimis notandum. *Fab.*

Homeri] Hoc Ennii somnium Cicero in Lucullo memorat, 'Visus Homerus adesse poëta.' Et in somnio Scipionis. 'Fit enim fere ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare et loqui.' *Creech.*

126 *Speciem*] Εἶδος. sic in Evang. Lucæ 9. 29. τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ. inf. 149. 'naturæ species.' et 322. 'Invida præcluserit speciem natura videndi.' *Preig.*

Et fundere] Sic codex Bertinianus, et Memmianus. alii *effundere*. *Lamb.*

Lacrymas et fundere] Al. *effundere*, non male. *Fab.*

Effundere] Mss. Lugd. Bat. et alii non præ se ferunt *et fundere*, sed *effundere*; scripsit forsitan *lacrymasque effundere salsas*. habuit hoc certe ante oculos in apparitione Hectoris Virg. quem vidit Æn. 2. 271. 'largosque effundere fletus.' Sensus et constructio verborum Lucretii talis est: Unde commemorat exortam sibi speciem semper-florentis Homeri cæpisse effundere salsas lacrymas. Erit *ecfundere*, antique, ut *ecfari*. *Hav.*

Salsas] Epitheton lachrymarum. Sunt enim salsæ non secus ac sudor humanus. Et hoc magis indicat illam imaginem quæ petat inferos corpoream vim retinere: quæ in lachrymis salsuginem viventis corporis

observat. Quidam *salsas* legunt, et fictitias interpretantur, apparentia, commentitia. Ut Maro Æn. 2. 793. 'Par levibus ventis, volucrique similima somno.' et præ gaudio forte lachrymas stillabat Ennio congregiens, qui suam gestabat animam, mentem, et facundiam poëticam ut hæreditariam. *Pius.*

Salsas] Epithetum otiosum, ut quidam putant. qualia sunt illa, λευκοὺς ὀδόντας, i. e. albos dentes: λευκοῖο γάλακτος, apud Homerum, i. e. albi lactis: 'humida vina,' apud Virg. 'alba nive,' apud Hor. et alibi, 'dentibus albis.' *Lamb.*

Salsas] Alii *salsas*. Imperite. Quis enim nescit lac album, humida vina, &c. poëtis esse familiaria? *Creech.*

127 *Expandere*] Explicare. In nonnullis libris scriptum est *exponere*, in aliis *expromere*. ego hanc lectionem retineo. *Lamb.*

128 *Quapropter bene cum superis*] Concludit hunc locum hoc modo: Quoniam igitur videmus, ignorance causarum, et rerum a natura involutarum, homines misere conturbari, cum ceteræ res omnes obscuræ nobis sunt perquirendæ et cognoscendæ, tum maxime, quæ sit animi natura, videndum est. *Cum* hoc loco conjunctio est, cui respondet altera *tum*, quarto abhinc versu. *Lamb.*

Quapropter] Ut omnes igitur Memmii timores discutiat, his vs. 9. docet se disputaturum non tantum de Cæli Deumque ratione, et de generatione rerum, quæ omnia olim promiserat; sed explicaturum etiam quænam sit animæ natura, et quænam sint illæ res, quæ aliquando vigilantes, aliquando dormientes ita afficiunt, ut præsentis videre nos et audire olim mortuos putemus, et inde conjectemus animas existere a corpore separatas. *Quam ob rem*: Gassendus. *Creech.*

Superis de rebus] De cælo, de-

que universa meteorologia; ex cuius ignoratione terrores animis offunduntur, &c. ibique tum in deos omnia conferuntur. *Fab.*

130 *Gerantur*] *Lamb. genantur.* Vid. inf. vs. 329. et Indicem. *Gif.*

Et qua vi quæque gerantur] Legendum videtur *genantur*; non *gerantur*, ut vulgo legitur. *geno* enim idem valet quod *gigno*. Cuius verbi ignoratione complures non apud hunc poetam solum loci depravati sunt, ut posterius ostendemus, verum etiam apud Varronem, et ceteros. 'Genium appellabant deum (inquit Festus) qui vim obtineret rerum genendarum: ubi vulgo legitur et scribitur *gerendum*, corrupte. Varro lib. i. de R. R. 31. 'Id ex pabuli segete viride sectum, antequam genat siliquas.' Idem cap. 12. 'Quod est principium genendi.' Idem in *Andabata*: 'Sed quod hæc loca aliquid genunt,' quem postremum locum testem producit Priscian. lib. 10. cum altero Lucretii ex 3. 797. 'tanto magis infitiandum, Totum posse extra corpus durare, *genique*.' Verum tamen ferri hic potest recepta lectio *gerantur*. *Gerantur* autem, i. e. administrantur, a natura scilicet, ut sit tralatio ab imperatoribus et magistratibus, qui res gerunt: quod ipsum tamen etiam translatum est ab iis qui oneraverunt; id est, sustinent. *Lamb.*

Genantur] Ita olim loquebantur. *γεῖνω. gerantur*, non placet. *Fab.*

Genantur] *Gignuntur*, qua voce passim utitur Lucretius: alii *gerantur*, male. *Creech.*

Et qua vi quæque gerantur] Veram huius verbi, toties a Lambino lacescit impugnati, interpretationem, atque adeo defensionem, nemo melius præstabit, quam ipse Lucretius, qui continuos rerum ortus interitusque, seu primordiorum concilia ac discidia passim exemplis a rebus bellicis desumptis illustrat. Sic 2. 113. in illa similitudine ab agitat

per opaca domorum pulvisculis: 'Multa minuta modis multis per inane videbis Corpora misceri radiorum lumine in ipso, Et velut æterno CERTAMINE PRÆLIA PUGNASQUE Edere TURMATIM certantia, nec dare pausam Conciliis et discidiis exercita crebris.' Lambinum præter loca a Gifanio in Indice jam notata refellit etiam vs. 473. 'Denique materies si rerum nulla fuisset, Nec locus ac spatium, res in quo quæque geruntur Nunquam,' &c. quem Poëta ipse non aliter se scripsisse versu inde sexto indicat: 'Perspicere uti possis res gestas funditus omneis Non ita uti corpus per se constare, nec esse.' *Preig.*

131 *Tum, cum primis*] Ita malui scribere, quam *tunc*, prout quidam codices habent. Pariter Ennius in *Fragm.* pag. 65. 'Tum, cum corde suo Divom pater atque hominum rex.' Dixit *primis* pro *in primis*, ut et quidam Mss. præferunt, i. e. præcipue, ante omnia. *Hav.*

Sagaci] Indagatrice. unde *sagax* canis. *Plant. Curcul.* 1. 2. 17. 'Canem esse oportuit: *sagax* nasum habet.' *Sagure*, significat acute sentire, auctore Marco Tullio. Unde *præsapire* præsentire et consequenter prædivinare. *Pius.*

Sagaci] Sagaces proprie canes dicuntur: quia inest in eis vis odorandi eximia. Itaque 'sagaces appellantur, multi, et solertis acuminis,' inquit Festus. idem *Lucr.* inf. eodem lib. 131. 'Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci Quærimus,' &c. *ibid.* infr. 369. 'Verum animo satis hæc vestigia parva sagaci Sunt,' et 2. 839. 'Nec minus hæc animum cognoscere posse sagacem,' et 4. 910. 'Tu mihi da tenuis aureis, animumque sagacem.' *Lamb.*

132 *Unde anima atque animi constet natura*] Non temere. Anima enim et animus differunt et facultatibus et sede. quod in 3. maxime apparebit.

Ceterum hoc loco animi natura, animus ipse est; neque fere aliter loqui amat Lucretius. Sic natura animantum, animantes ipsæ, aquæ natura, inanis natura, natura corporis, ardoris natura, loci natura, sensus natura, &c. pro aqua, inani, corpore, ardore, igni, loco, sensu ipso, &c. Ita auctor libri de mundo, homo Stoicus, non Aristoteles, φύσεις χρωμάτων alibi posuit, naturas colorum, pro coloribus ipsis; et in cap. 11. φύσεων pro rebus concretis, &c. Iterum circa medium ζῶων φύσεις pro ζῶα. *Fab.*

Anima atque animi] Emendabat Clariss. Jensus in ep. ad me scripta, *animæ atque animi c. n.* et saue ita disertim legitur apud ipsum Lucret. 3. 330. 'Sic animi, atque animæ naturam corpore toto Extrahere haud facile est.' Idem tamen Lucretius sibi constat 4. 120. 'Unde anima, atque animi constet natura, necessum 'st. *Haverc.*

133 *Quæ res*] Intelligit species rerum, quas vulgo intentionales vocant. εἰδῶλα, τύπους, ὑμένας, membranulas, effluvia ex superficie corporea; quæ cum ex omnibus omnino rebus perpetuo emanent, et animos impellant, &c. Sed res inferius notescet. *Fab.*

134 *Somnoque sepultis*] Ex Eranio: p. 83. 'Nunc hostes vino domiti, somnoque sepulti.' sic et Virg. *Æn.* 2. 189. 'Invadunt urbem somno vinoque sepultam.' idem 9. 189. 'somno vinoque sepulti Procubuerunt.' ibid. 236. 'Rutuli somno vinoque sepulti Conticuere.' Hoc totum autem, vigilantibus, somnoque sepultis, Græci dicunt ὑπᾶρ καὶ ὄναρ. *Lamb.*

136 *Morte obita quorum, &c.*] Iteratur hic vs. lib. 4. mutuatus autem est hoc principium vs. Virg. *Æn.* 10. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' notat Macrobius 6. Saturn. *Lamb.*

Morte obita] Cicero pro Sextio: 'Nec vero illorum quisquam quos a majoribus nostris morte obita posi-

tos in illo loco, atque in rostris collocatos.' Virg. *Æn.* 10. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' *Obita*, sumpta, suscepta, et completa, ut *obire munus* dicitur. Servius. *Creech.*

Amplectitur] Operit materno affectu æmulante humanæ et viventis matris dulces amplexus in sobolem. *Pius.*

Tellus amplectitur ossa] Vel tanquam mater, vel simpliciter, continet. Virg. *Æn.* v. 30. 'Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten, Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa.' *Lamb.*

137 *Nec me animus*] Corrige *Nec me animi fallit*. *Pius.*

Nec me animus fallit] Ita habent Vet. libri, manu formisque descripti. nec mutari debet. vid. Indicem. *Gif.*

Nec me animi fallit] Sic potius legendum, quam, ut in quibusdam libris legitur, *animus fallit*. Sic enim loquuntur interdum Latini, præsertim poëtæ, Falsus animi, æger et saucius animi: et crucior animi, &c. quamquam alteram lectionem non ausim dampnare. Verum tamen ausim, præsertim cum sic habeant plures codices, et ita scriptum sit apud Macrobius lib. 6. Est autem hoc loco occupatio. *Lamb.*

Nec me] Proposito futuri operis argumento, his 20. vss. difficultatem expendit Poëta, monetque ea, de quibus Græci, Epicurus viz. ejusque Sectatores disputaverant, Latino Carmine scribere opus esse arduum et difficile, cum propter egestatem Linguae Latinæ, tum propter novitatem rerum; quemvis vero laborem ferre se paratum esse profitetur, Memmii sui gratia, amicissimi ornatissimique viri, quem instituendum susceperat. *Creech.*

139 *Multa novis verbis præsertim cum sit agendum*] I. e. cum multa sint novis verbis agenda, seu agere oporteat,

ut supra admonimus : agendum enim actionem significat, ut apud Græcos *πρακτέον*, i. e. agere oporteat : cum multa nobis verba sint innovanda : vel cum multa nobis novis verbis sint appellanda. *Lamb.*

140 *Propter egestatem linguæ*] Hoc etiam conqueritur Manilius et Cic. *Gif.*

Propter egestatem linguæ] Sic inf. eod. lib. 832. 'nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas.' et 3. 260. 'rationem reddere aventem Abstrahit invitum patrii sermonis egestas.' Sic Cato apud M. Tull. lib. 3. de Fin. de Zenone : 'Cum uteretur in lingua copiosa facitis tamen nominibus, ac novis : quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copiosiore etiam dicere soles.' Idem contra lib. 1. 'Non est hic omnino docendi locus : sed ita sentio, et sæpe disserui, Latine linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiore etiam esse, quam Græcam. Quando enim (ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidem quam fuit, quem imitarentur) ullus orationis vel copiosæ vel elegantis ornatus defuit?' *Lamb.*

141 *Sperata voluptas*] Ita lego ex Vett. Est autem imitatus Epicurum, qui ad Pythoclem suum ita ait : *ἡμεῖς δὲ ἡδέως τέ σου τὴν δέσιν ἀπεδεξάμεθα καὶ ἐλπίσω ἡδέαις συνεσχέθημεν. Γράψαντες οὖν, &c.* In vulg. quibusdam : *spectata voluntas*. Qua in re sæpe variatum est. vid. inf. 2. 257. *Gif.*

Sperata voluptas] Sic habent quinque lib. manuscripti, et excusi Paris. Veneti antiq. Vicetini, Florent. Quam scripturam secutus sum, tum adductus tot librorum auctoritate ; tum quod consentaneum est Lucretio, Epicuri decreta Latinis literis illustranti, amicitiae, et ex amicitia nascentis voluptatis causa, scribendi laborem perferre, alii codices, si quis forte eos sequi malet, habent

spectata voluntas. *Lamb.*

142 *Efferre*] Sic Vet. Codd. Vulgati : *perferre*. *Gif.*

Quemvis efferre laborem] Sic habent quinque libri manuscripti, et ex impressis, Vicetini : atque hæc germana est scriptura. nam et ita veteres loquebantur, vetus poëta apud M. Tull. orat. pro Sextio : 'Si tu laborem summa cum cura efferas nulum.' Vulgati autem *perferre lab.* quam lectionem quamvis non damnem, antiquam tamen magis probō. *Lamb.*

Perferre] Al. *efferre*. fort. etiam, *sufferre*, ut in Emendationibus (ad 5. 1271.) innuimus. *Fab.*

Efferre] Patet ex Notis Lambini atque optimorum Codicum consensu unanimi, vulgatum illud *perferre*, a Lucretio non esse profectum. *Ecferre* autem forte scribendum, ut *ecfari* apud Ennium pag. 18. et 124. 'Hæc ecfatus, ubei latrones dicta facessunt.' 'Hæc pater ecfatus, germana repente recessit.' *Hav.*

143 *Inducit*] Sic in principio h. lib. vs. 17. 'quo quamque inducere pergis.' *Preig.*

Serenas] Claras, pacatas. Quidni *severas* ? vox enim ista laborem poëtæ fortius, et felicius, exprimit. vide l. 4. 462. *Æstivas* Muretus. Quibus alii somno indulgebant. *Creech.*

Serenas] De æstivis noctibus capit Muretus v. Lect. 18. 13. de quibus Cicero ad Brutum in commendat. Paradoxorum libello : 'Accipies igitur hoc parvum opusculum elucubratum his jam contractioribus noctibus.' Gronovius Pater, in quibus ad lucernam accensam lucubravat. Observ. lib. nov. 4. 12. nam Barthii commentum nimis est ridiculum. At cur non innuere posset protractas studendo in lucem usque et serenum tempus diei ? *Hav.*

Noctes vigilare serenas] Claudian. de bello Gildon. vs. 450. 'Discatque coactus Quas vigilat Veneri,

castris impendere noctes.' *Preig.*

145 *Præpandere lumina*] *Δαδουχέις*, 'præferre facies:' præferendo facies, lumen aperire. 5. 655. 'Tempore item certo roseam Matuta per oras Ætheris auroram defert, et lumina pandit.' Uno verbo Latino *præluere*. *Lamb.*

146 *Penitus*] *Introrsus*. *Lamb.*

147 *Hunc igitur terrorem*] Tres vs. qui deinceps consequuntur, iterantur in princip. lib. 2. et lib. 6. Eorum autem hæc sententia est: Hunc igitur terrorem, quem animis nostris incutit ignoratio causarum, cogitatio mortis, simulacra mortuorum, vel morbo affectis, vel dormientibus obijci solita, et similia, dissipent et depellant, necesse est, non radii solis, et lux diurna: sed contemplatio naturæ, et ratio. *Lamb.*

Hunc terrorem] Quem tandem? illum ipsum scilicet de quo sup. vs. 112. 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum.' *Fab.*

Hunc igitur] Jam tandem opus aggreditur, vs. 13. Et ut omnem de providentia opinionem subverteret, probare conatur, res primo factas fuisse sine Deorum auxilio, ideoque non ab iis regi aut administrari: ut autem felicius procedat, primum hoc statuit principium; nihil de nihilo fit. Quod fusius olim demonstraturus est; observaverat enim opinionem de providentia exinde natam esse, quod homines multa in Terris Cœloque fieri viderint, quorum causas cum invenire non potuerint, ea a Diis e nihilo fieri crediderunt. Si igitur nihil de nihilo fieri demonstratum fuerit, actum esset de providentia: at vero facile agnoscet lector, Lucretium tanto conamine id solum probasse quod nemo negat; Nihil viz. intra naturæ ambitum de nihilo produci. Nec est quod ulla contra Dei potentiam timeamus argumenta, cum acutissimum Lucretii ingenium tam infirmis utitur; si enim (ut Virg. *Æn.* 2. 292.)

'Pergama dextra Defendi possint, certe hac defensa fuissent.' *Creech.*

148 *Tela diei*] Idem dicit. nam radii solis, *tela diei* sunt, utpote quibus, tanquam telis huc et illuc jactis ac diffusis, totus orbis terrarum illustratur. Jam tela a Græco *τηλόθεν* dicta sunt, quod e longinquo loco mittuntur. Sic Ansonius Mosella vs. 260. 'Luciferique pavent letalia tela diei.' Notum autem est, Apollinem ab Homero et ceteris poetis Græcis *ἑκηβόλον*, et *ἑκηβελέταν*, i. e. longe jaculantem, appellari. *Lamb.*

Tela diei] Radii solis. Ita Græci *βέλη ἡελίου*. *Fab.*

Tela diei] Radii solis, qui telorum instar jacti et diffusi per universum orbem inferunt lucem: notat autem per 'tela diei' exteriorem rerum cognitionem, sicut per 'naturæ speciem' significat internam rerum cognitionem per causas. *Fayus.* Pueriliter! ut et omnia. *Creech.*

Tela diei] Vetus Poëta in carmine quod protulit Turnebus Adv. 19. 3. 'Lumina, qua major jaculis radiantibus exit, Nil obstante globo tendunt per inania vasta.' *Hæc.*

149 *Species*] *Ἡ θεωρία, ἡ θέα*, i. e. contemplatio. Cicero 2. de N. Deor. 'Nulla est enim insatiabilior species,' &c. *Lamb.*

Species] Contemplatio, meditatio, &c. sæpe aliibi. *Fab.*

Ratio] Vel ratio simpliciter, i. e. *λόγος*: vel ratio naturæ, ut supra 'ratio cæli,' et 'ratio Deorum.' *Lamb.*

150 *Principium hinc*] I. e. ejus contemplationis et rationis principium nobis hinc nascetur, et proficietur. *hinc* autem, nempe 'Nullam rem e nihilo,' &c. *Lamb.*

Principium hinc ejus, &c.] Quam ab hac consideratione exordimur, Nullam scilicet rem e nihilo gigni posse, nec si Di i ipsi tale aliquid moliantur. Quod etsi modulo ratiocinationis nostræ verum est, *ἀλλὰ κατὰ γὰρ τὸν θεόν*, plane falsum

est. Nam etsi ex ratione τῆς ἀναλύσεως doctrina de corporibus insectilibus stare possit; tamen corruat necesse est, nisi creatam a Deo atomon ponas, eique a causa æterna motum impressum et ingenitum existimaveris. Causam autem æternam intelligo, quæ γνώμη τι ποιῇ, ut loquitur Xenophon. Ceterum hoc axiomate quasi aliqua multiplici machina utebatur Epicurus. Sed res per se ipsa inferius patescet; neque longius abibis. Nam versus sequens, &c. Deinde probat incuriosos esse rerum nostrarum, physicarum, inquam, rerum incuriosos esse deos. Itaque divino numine nil tale fieri. *Fab.*

Principium] Ita distinguitur in Ed. Bas. *Principium hinc, cujus nobis exordia sumet*: non male. *Hav.*

Hinc cujus] Quidam Cod. *cujus hinc. Gif.*

151 *Nullam rem e nihilo gigni*] Omnium, qui unquam de natura locuti sunt, fuit hæc opinio communis, nihil ex nihilo fieri: quod testatur Arist. 1. lib. φυσικ. τὸ γιγνόμενον ἐκ μὴ ὄντων γίγνεσθαι ἀδύνατον. περὶ γὰρ ταύτης δμογνωμονοῦσι τῆς δόξης πάντες οἱ περὶ φύσεως. i. e. 'Non potest fieri, ut id quod gignitur, ex iis quæ non sunt, gignatur. Nam de hac opinione omnes, qui de natura scripserunt, consentiunt.' i. e. Κοινὴ δόξα τῶν φυσικῶν, οὐδὲν γίγνεσθαι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. i. e. 'Communis opinio eorum qui de natura disputarunt, nihil fieri ex nihilo.' Etiam Democritus, quem auctorem in primis sequitur Epicurus, (nam in Physicis totus est alienus Epicurus, ut scribit M. Tullius lib. de finibus, qui a Democrito pleraque omnia sumat;) Democritus igitur quoque hanc eandem sententiam probat, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίγνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὄν φεείρεσθαι: i. e. 'nihil ex nihilo fieri, neque in nihilum interire.' Huc pertinent illa M. Tull. lib. 2. de Divin. 'Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: et erit

aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat, quis hoc physicus dixit umquam? Ne Aristoteles quidem ab hac communi omnium opinione longius discessit.' Ita enim longam hac de re disputationem concludit lib. 1. φυσ. ἀκροῶσ. 'Nihil fere ex eo, quod non est simpliciter, seu ex eo, quod non est per se, quale est privatio, quam Græci στέρησιν nominant, fieri: sed contra omnia fieri ex materia, quæ est ὄν, i. e. ens (liceat nobis hoc vocabulo uti) ens (inquam) per se: non tamen ex materia fiunt omnia ea ratione, qua est aliquid, sed qua ratione nihil est, seu est non ens, et κατὰ συμβεβηκός, i. e. ex eventu: hoc dico, qua ratione inest in ea privatio formæ ejus, quam jam jam est indutura: id est, qua ratione est informis, et expers ejus formæ, quæ materiam illam informatura est. ex eo autem, quod nihil est simpliciter et per se, veluti ex privatione, nihil fit: ex eo igitur, quod est ens per se, fit ens. Verum tamen non fit per se, sed ex eventu, id est, quia evenit materiæ, ut ea forma, quam jam jam consecutura est, et ad quam accommodata est, careat.' Hæc sunt Aristotelis. *Lamb.*

Divinitus] Divina voluntate, seu divino numine, ut idem statim loquitur. θεῖα μοίρα. *Lamb.*

E nihilo] Ad hanc doctrinam spectant Antiphanis versus apud Athenæum lib. 3. p. 99. ὃ δὲ μὴ γέγονέ πω. Ἐκ τοῦ γὰρ εἶναι γέγονεν. εἰ δ' οὐκ ἦν, ὅθεν; Πῶς ἐγένετ' ἐξ οὐκ ὄντος; οὐχ οἶόν τε γάρ. i. e. quod autem factum est, ex eo quod est, factum est. Nam si non esset, quo pacto fieret ex eo quod non esset? hoc sane fieri nequit. *Hav.*

152 *Continet*] Afficit, seu coërcet, et constrictos tenet. *Lamb.*

153 *Tuentur*] Cernunt, vident. *Lamb.*

154 *Videre*] Animo. *Lamb.*

155 *Divino numine*] Divinitus. *Lamb.*

Rentur] Arbitrantur. *Lamb.*

Rentur] Post hoc verbum interserunt Mss. Ludg. Bat. ut et Oxon. et Ed. Veron. versum qui paulo post sequitur, ibidem illum delentes, quique hic est, *Et quo quæque modo fiant opera sine Divom.* quod si placet, illa videtur vera lectio, *Nec quo quæque m. f. o. s. d. sc.* perspiciunt. seu *videre possunt*, ut præcessit. Quid si unico adhuc versu superior; i. e. hoc ordine legatur: *Quorum operum causas nulla ratione videre, Et (vel Nec) quo quæque modo fiant opera sine Divom, Possunt, &c.* sed nihil mutandum videtur. *Hav. et Preig.*

157 *Tum, quod sequimur*] Sic habent omnes libri et manuscripti et typis excusi. quæ lectio si emendata est, hoc significat: Ubi viderimus, nihil ex nihilo creari posse, tum facilius id perspicimus, *quod sequimur*, i. e. quod probamus, et quod nobis proponimus ad probandum, nempe, et unde quæque res creari possit, et quomodo sine Deorum opera creetur. Videtur mihi tamen reclamantibus libris omnibus legendum esse, *tum quod sequitur*, &c. *Lamb.*

Sequitur] Emendavit *Lamb. sequitur*, cui assentitur *Jensius*, et ita exhibent Mss. L. B. sed altera lectio omnino est retinenda. Significat enim hic, indagare conamur, sicuti feras, atqueprehendere sequendo. Sequitur autem *Statius*: 'penitusque sequar, quo carmine muris,' &c. item: 'sed summa sequar vestigia rerum.' Adde *Barth. ad Stat. T. 3. p. 761. Preig. et Hav.*

158 *Ut unde*] Mss. *ut unde*. Neque dubium est, quin scripserit ita *Lucretius*, quare totus locus ita videtur distinguendus et emendandus. *Quas ob res, ubi viderimus, nil posse creari De nihilo, tum, quod sequimur, jam r. i. Perspicias, ut unde queat res quæque creari.* ut hic tantundem valet ac, ut et, i. e. quomodo. cætera sunt perspicua. *Hav.*

159 *Opera sine*] *Sine opera*, ἀναστροφή. *Lamb.*

160 *Nam si de nihilo fierent: ex omnibus rebus*] *Epicuri verba ad hunc locum pertinentia, quæ exstant apud Laërtium*, hæc sunt: Πρῶτον μὲν οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίγερ' ἂν σπερμάτων γε οὐδὲν προσδεόμενον· καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανίζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολόλετο. τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἀδιελύετο. i. e. 'Primum quidem nihil fieri ex nihilo. Alioqui enim omnia ex omnibus orirentur, nihil egentia semini- bus: et si id quod interit, in nihilum interiret, res omnes occiderent, enim ea, in quæ res resolverentur, non essent.' *Lamb.*

Nam si, &c.] Primum hoc argumentum quo probare conatur nihil de nihilo fieri breviter *Epicurus* in *Epist. ad Herodotum*, οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίγερ' ἂν, σπερμάτων δ' οὐδὲν προσδεόμενον. Fusius poëta. Si res de nihilo producerentur, tum quodlibet ex quolibet oriretur, semine non opus esset; sed e terra homines, e cælo pisces pecudesque exilirent, &c. Cum autem quodlibet non oritur e quolibet, certisque seminibus opus sit, recte concludit nihil de nihilo produci. *Creech.*

161 *Nil semine*] *Ni semine* Ms. quasi sequentis versus sensus hinc exordium sumere debeat. duos vero hosce versus citat *Lactantius de Ira Dei c. x.* ut ostendat falsitatem sententiæ *Epicureæ* sibi ipsi contrariantis. *Hav.*

162 *E mare primum*] *E mare pro e mari*, antiquum. *Carisius* tamen docet: nomina neutralia in *e* non factitia, in ablativo quoque eandem litteram servare. *M. Varro lib. 3. de gente Rom.* 'A mare separata oppida.' idem lib. 12. antiq. human. 'Ab Erythræo mare orti.' *Varro Atacinus*: 'Cingitur Oceano, Libyco mare, flumine Nilo.' sic et *Hor. Sa-*

tyr. 2. 8. 11. 'Gausape purpureo mensam pertersit.' ad hunc locum pertinet jocus ille Plautini. in mil. Glorioso 4. 7. 26. 'Maris causa hercle ego hoc utor oculo minus, Nam si amare abstinuissem, tanquam hoc uterer.' jocus est ex ambiguo: quod inest in voce *amare*; dubium est enim utrum dicat a *mare* pro a *mari*, an *amare* a verbo *amandi*. qui locus explicatus est a Mureto libr. Var. lect. 3. 17. *Lamb.*

E mare primum homines] *Primum* hoc loco vim eandem habet ac, 'exempli gratia.' Sic et alibi usus est τῇ jam. Græci autem τὸ ἥδη in eadem notione usurpant, ut et τὸ αὐτίκα. idque ea propter annotare visum est, quod vulgo non observetur. *Fab.*

163 *Squammigerum genus*] Pisces squammas gerentes. *Desquammare* verbum Plautinum, quod significat pisces squamma privare. quemadmodum *exdorsuare* dorsualibus pinulis mundare. *Pius.*

Squammigerum genus] Pisces, ut infr. eodem lib. vs. 379. 'Nam quo squammigeri poterunt procedere tandem, Ni spatium dederint latices?' et lib. 2. 343. 'Præterea genus humanum, mutæque natantes Squammigerum pecudes.' Animantium (inquit M. Tull. lib. 2. de N. Deor.) aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas, alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pinnarum. *Lamb.*

165 *Incerto partu*] Vult dicere, oves apros, leones lepores, aquilas columbas. &c. progenituras, nec genus cujusque in progenie permanens, quod omisit in interpretatione sua Creechius. Nisi potius scripserit Lucret. *incerto pastu*, quod magis ad *culta* et *deserta*, quæ subjungit, facit. *Hav.*

Teneret] *Tenerent*, quod quidam Codd. habent, non est rejiciendum,

et ad loca 'culta ac deserta' referri potest: at suspicioni locum præbet, an non scripserit Lucretius, *Incerto pastu*, i. e. pabulo, cibo, alimento, quo sensu 6. 1155. etiam pastus hominum dixit, ad amplificandam magisque exaggerandam talem confusionem. *Preig.*

166 *Constare*] Constanter manere. *Lamb.*

167 *Ferre omnes omnia possent*] Omnes arbores omnia fructuum genera ferre possent. Virgilius hunc locum expressit Georg. 2. 109. 'Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.' *Lamb.*

168 *Quippe ubi*] I. e. nam cum, &c. *Lamb.*

Genitalia] Ad gignendum valentia, vim gignendi habentia: ut supra. *Lamb.*

Quippe ubi] Cum videlicet, ἅτε δὴ οὐκ ὄντων, &c. *Fab.*

Genitalia cuique] Jam superius observatum, cum dandi casu. *Fab.*

169 *Consistere certa*] Nihil hoc loco sanius videtur, et tamen Mss. Lngd-Bat. dubitare faciunt, quorum alter habet *consisteret erta* superscripto *certa*, alter *consistere derta*, superscripto *pariter certa*. quasi fuerit scriptum olim, *consistere terra?* illa certe omnium mater, quæ pabula pecoribus, frugibus alimenta ministrat; jam vero si absque semine cuncta constant et incrementum capiant, nec terra amplius mater vocari meretur. Verum sequentia me jam docent nihil esse innovandum. *Hav.*

Qui posset] Non opus est interrogatione. Nam et infra vs. 182. eodem modo infert: 'Quippe, ubi nulla forent,' &c. Cæterum quod hic 'matrem rebus consistere certam' dicit, Virgilio etiam placuit, is enim Georg. 2. 268. 'Mutata ignorent subito ne semina matrem.' *Preig.*

171 *Inde*] Ex eo loco, ubi cujusque materies inest. conjunge hæc duo, *inde ubi*. *Lamb.*

Inde enascitur] Refer ad id quod in versu sequenti est, 'Ubi materies,' &c. *Fab.*

Enascitur] *Nascitur* Ms. quæ vox forsân illis grata erit, qui in Veterum versibus hiatus quæruunt, et amant. *Creech.*

Enascitur] *Nascitur* Ms. quod et notavit Creechius, qui aliquot pagellas priores Lucretii cum Cod. Voss. collatas habuisse videtur, nam in reliquis Ms. lectionis nisi ex Gifanio, Lamb. et aliis non meminit. *Hav.*

173 *Hac re*] Hanc ob rem, seu hanc ob causam. *Lamb.*

Hac re] Διὰ τοῦτο. *Fab.*

174 *Certis in rebus*] Libentius hoc loco legerim *cunctis* quam *certis*, quo versus superiores inducunt, et ille vs. 173. præter ceteros, 'Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni.' Id quamobrem, Lector? *Quod cunctis*, &c. Innuit enim facultatem secretam, distinctam, seu specificam in una quavis re esse; unde e caulibus juglans, ex homine leo, &c. non enascatur, &c. *Fab.*

Secreta] Distincta et separata. *Lamb.*

175 *Præterea cur vere*] Si omnia de nihilo, tum tempestatibus statis sui fructus, sua munera non essent, &c. *Fab.*

Præterea cur, &c.] Modo ex ipsa rerum origine, jam vero probat ex statis temporum effectibus, nihil e nihilo fieri vs. 10. Cur enim Vere tantum Rosæ, Æstate Fruges, Autumno Uvæ, et non Hyeme, aliisque etiam anni partibus producerentur, si ad illorum originem *materia* nihil conferat, cum non major sit in una tempestate quam in alia dispositio, ut ex nihilo quicquam procreetur? *Creech.*

Calore] Æstate. *Lamb.*

176 *Viteis autumno fundi suad.*] Treis codices manuscriptos secutus sum: quibuscum congruunt nonnulli

vulgati. nam alii habent *sudante*. Præterea in Florent. legitur *uras*, non *viteis*. *auctumno* autem *suadente* dixit per translationem: ut et tralatio est in *sudante*, si cui forte hæc scriptura probetur magis. ego quidem *suadente* magis probo. simili enim translatione usus est infra lib. 2. 171. 'Et jam cetera, mortaleis quæ suadet adire, Ipsaque,' &c. Tale fere est illud Plantinum Bacchid. 1. 1. 20. 'Quid est? quid metuis? ne tibi lectus malitiam Suadeat?' Sic iterum Lucret. 5. 671. *imperare* a rebus ratione utentibus, ad rem inaninam transtulit: 'Nec minus in certo denteis cadere imperat ætas Tempore.' *Lamb.*

Auctumno] Turnebus Adv. 6. 14. imaginatur hic sibi Dei effigiem torcular calcantis, qualiter apud Ov. Met. 2. 28. 'Stabat et Autumnus calcatis sordidus uvis.' quales sibi tabulas sæpe representat etiam Faber, (ex gr. lib. 2. 538. ubi bene Creech.) quibus tamen Lucretius nihil juvatur. Idem Turneb. tamen 25. 1. retinens *suadente*, eodem ut Lamb. modo exponit. *Hav.*

Sudante] Vel spumoso et sordido uva calcata: a qua *mustulentus* dicitur Apuleio. Ovidius Met. 2. 28. 'Stabat et Autumnus calcatis sordidus uvis. Stabat nuda ætas: et spicea sarta gerebat. Inde senilis hyems tremulo venit horrida passu, Aut spoliata suos, aut, quos habet, alba capillos.' Vel *sudante* expone calore suo vitibus sudantes et stillatitias guttas emittere cogente. Quidam intelligunt vites fundi autumno *sudante*: resolvi in maturitatem uvarum *sudante*, hoc est, hymbrico vel sordido, autumno. *Pius.*

Sudante] Ita veteres quidam et vulgati. Sudor, seu humor, ac vapor congruit vitibus, vino, et autumno. In aliis: *suadente*. male. *Gif.*

Auctumno suadente] Propter vin-

demiam et humectum vaporem illi tempestati proprium, alii tamen *sua-dente* habent; quod fortasse melius, certe placeret magis. *Fab.*

176 *Sudante*] *Suadente* G. Lambinus, et alii ex Mss. i. e. impellente vel sollicitante: hæc etiam vox Fabro placet. Salmasius legit *Sua dante*. Ver sua dat, cum det Rosas, Calor Frumenta, Autumnus Uvas. Sed quidni *Sudante* retinerem? *Humido* viz. *etudo*, vel *sudores eliciente*, non enim dura est nec incommoda translatio. *Creech.*

Sudante] Insigni metaphora vel metonymia. Vel potius per *σωματοποιαν* Ver, Æstatem, Autumnum *sua-dere* dixit, ut v. 736. 'It Ver et Veneris, et Veneris prænuntius ante Pinnatus graditur Zephyrus,' &c. *Preig.* *Suadente* tamen mihi germana videtur lectio; nam et codex Ms. G. *fundis vadente*, qui adeo nihil mutat, sed litteram *s* alieno loco adhærentem habet. *suadente* vero est impellente. Sic lib. 2. 'suadet adire,' vs. 171. et 6. 1280. 'paupertas horrida suasit,' apud Virg. 6. 276. 'male suada famēs.' *Hav.*

177 *Quia*] Mss. habent vel *que*, vel *quæ*. unde patet scripsisse auctorem: *Si non certa, suoque in tempore semina rerum Cum confluxerunt*. hæc enim duo ad fructus bonos ferendos requiruntur, ut certa cuique rei sint semina, et ut suo non alieno tempore incrementum capiant. Ipse mox versu 190. 'Semine certo.' *Hav.*

179 *Dum tempestates adsunt*] I. e. tempora idonea, atque opportuna, nam tempestatis nomen est *μέσση*. *Lamb.*

Tempestates] Tempora commoda gignundis rebus. Veteres autem tempestates bonas, tempestates malas, tempestates pluvias potius, quam tempestatem dicebant: exempla ex Catone Censorio peti possunt, et ex Varrone. *Fab.*

Vivida] Altrix, nutrix, quæ vitam, hoc est vegetativam animam

affert herbis, plantis, et arboribus. quod vitam suppetat ac subministret terra *vivida* nuncupatur. Et tellus *vivida* vocari potest epitheto suo, quoniam omnibus vitam præstat. *Pius.*

Vivida] Vegeta, valida. 'Vivatium et vividum' (inquit Festus) 'a magna vi dicta sunt:' supra notatum est. *Lamb.*

180 *Tuto res teneras*] Virg. Georg. 11. 332. de æsculo arbore, 'Inque novos soles audent se gramina tuto Credere.' *Preig.*

Teneras] Epithetum *teneras* licet conjungere cum voce *oras*: et tum interpretabimur, liquidas, molles: licet et cum voce *res*, ut intelligamus res adhuc recentis, et infirmas, necdum ita corroboratas, ut injuriam cæli ferre possint. Sic infra paucis post versibus vs. 208. 'Aëris in teneras possint proferrier auras.' *Lamb.*

Teneras oras] Malim *auras*. sic infra *aëris in teneras auras*. Sic Græci *μαλακὰς αἶρας*, alioqui *τὸ teneras* cum *res* jungi possit. Locus Virgil. in Georg. notissimus est. *Fab.*

Luminis] Vitæ vel hujus cæli. Silius 2. 223. 'O blandum cæli lumen! tanto ne cavetur Mors reditura metu, viventique addita fata?' *Pius.*

Auras] Sunt qui legunt *oras*: vel *auras* pro *oras* posuit, ut *aula* pro *olla*: *plostrum* pro *plaustrum*: et sexcenta hujusmodi. 'Solventibus oram bene precemur' cum Quintilianus ait: lego *ora* in sexto casu pro *ab ora*, i. e. regione litorali. Nam *oræ* dicuntur litorales regiones. Maro 6. 2. 'Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.' quod ex Livio adducitur mendosissimum affertur. In Livianis etiam priscis exemplaribus non *oras* legitur sed *lora*: qua voce in re eadem utitur alibi etiam in editis codicibus. Cujus hæc verba sunt ex lib. 12. 'Vix dum omnes conscenderant: tum alii resolutis loris ut anchoram evelierent, alii ne quid teneat an-

chora, lora incidunt: raptimque cuncta præpropere agendo nautica ministeria impediuntur.' Quæ verba fidem faciunt et illum locum, in quo legebatur *oras*, adulterinum esse, reclamantibus fidelissimis exemplaribus: et omni eruditorum corona: in quibus nuspiam reperies *oram* pro retinaculo sive fune nautico sumi. Sed ne te moveat dictio *lora*: scito priscos retinacula solitos ex corio bubulo facere, quod docet Maro cum inquit 6. 1. 'Sic fatur lachrymans, classique immittit habenas.' Audi quæ huic rei facientia reperi in integris Honorati Servii codicibus, qui apud Vicum, omni cumulo virtutis ac dignitatis insignitum, Comitem Trussardum Calepium, equestri ordinis, servantur: 'Immittit habenas:' aut funes per metaphoram equorum dixit, aut Homerum sequuntur est, qui ait στρέπτοιαι βόεςσι. i. 'loris retortis.' iis enim utebantur antiqui.' Subsequerentur in eisdem synceris exemplaribus duo testimonia ex Homero. Cæterum quidam non *ora* scribunt: sed *oriam*, pro freno, auctore Pompeio: quod non probo. *Oram* Livius libro primo de secundo Punico bello regionem litoralem vocat. *Pius*.

Oras] *Auras* mavult Faber, sic infra 'Aëris in teneras auras;' sic Græci μαλακὰς αὔρας. ubi vero *Luminis auras* inveniet? ideoque non sollicitanda lectio. *Creech*.

182 *Spatio*] Nimirum temporis. *Preig*.

Alienis partibus] I. e. intempestivis: tempore non suo. *Suum*, et *alienum*, inter se opponuntur: quæ oppositio est illustris in illo Terentiano in Euncho 2. 2. 34. 'Vide quid os suum, et cibus faciat alienus.' ubi vulgo tamen legitur *otium*. *Lamb*.

Alienis] Minus convenientibus, minus idoneis ad progignendum quid. *Fab*.

183 *Quæ genitali concilio*] I. e. quæ prohiberi possent, quo minus inter

se congregarentur, et convenirent ad rem aliquam gignendam. Concilium apud bonos scriptores, per translationem, quarumlibet rerum ac personarum congregationem ac cætum significat: ut hoc loco concilium genitale est congregatio corporum primorum ad gignendum valens. sic 2. 109. 'Multaque præterea magnum per inane vagantur, Conciliis rerum quæ sunt rejecta:' i. e. quæ non potuerunt cohærere ad resignendas. *Ibid*. 918. 'Quod tamen ut possint, ab cætu, concilioque, Nil facient præter volgum, turbamque animantum.' et 3. 806. 'Quam mortale quod est, immortali, atque perenni Junctum in concilio, sævas tolerare procellas?' Proprie autem *concilium*, et *conciliare*, voces sunt fulloniæ, ut docet Varro lib. 5. his verbis: 'Apud fullonem vestimentum, cum cogitur, conciliari dicitur.' Josephus Scaliger tamen notat, *concilium* et *conciliare* a ciliis dici, et *conciliare* esse συμπιλοῦν, πιέζειν, συμπατεῖν, i. e. condensare, constringere, et conculcare. *Lamb*.

Genitali concilio] Vox Lucretiana in hoc significatu. congressum, conventum, coitionem primigeniorum corporum, mox denique 'seminis coitum' vocat. *Fab*.

184 *Concilio genitali*] Concilium genitale congressus corporum primorum ad gignendum valens. Concilium a cogendo, nude apud Fullonem vestimentum, dum cogitur, conciliari dicitur: Varr. lib. 5. 'Concilium nominis' apud Tertullian. de pallio, est compositio nominis e duabus vocibus, et vetus Scholiastes in primam Sat. Juvenalis v. 116. inquit, Ciconia quæ contra templum Concordiæ ex *concilio* (ita enim leg. non *consilio*) rostri sonitum facit. *Creech*.

Tempore iniquo] Propter temporis iniquitatem, seu propterea quod tempus esset alienum, adversum, atque inopportunitum. sic supra, 42. 'Patriæ tempore iniquo.' *Lamb*.

Tempore iniquo] Propter incommo-
das tempestates. *Fab.*

185 *Nec porro augendis rebus*] I. e.
nec porro rebus jam natis spatio opus
esset ad congregationem corporum
primorum, per quæ res illæ justam
magnitudinem colligerent, atque ac-
quirerent, et (ut infra loquitur) 'ætatis
florem contingerent.' *Lamb.*

Nec porro, &c.] Tertium propo-
nit argumentum vs. 8. ex Naturali
rerum incremento ductum: si enim
e nihilo res fierent, quidni etiam e
nihilò auferentur? Ideoque tempore
non opus esset ut ad summum ætatis
florem, justamque magnitudinem per-
venirent; uno saltem momento punc-
toque temporis tenellus infans robustus
juvenis evaderet, &c. ideo enim
tarde et paulatim res crescunt, quia
ex certa materia certisque principiis
augentur, quæ momento temporis
nec congregari, nec disponi, nec con-
jungi possunt. Porro autem cum ex
certo semine res augeantur, e certo
etiam semine nascantur necesse est.
Creech.

Spatio usus] I. e. spatio opus.
Ter. Heaut. 1. 1. 28. 'Mihi sic est
usus: tibi ut opus est facto, face.'
sic idem Lucret. paucis versibus post
vs. 220. 'Nulla vi foret usus enim,
quæ partibus ejus Discidium parere,'
&c. Sic et Plautus non semel. *Lamb.*

Spatio usus] I. e. Spatio opus, sic
1. 220. 'Nulla vi foret usus enim.'
Virg. Æn. 8. 441. 'nunc viribus usus.'
Creech.

189 *Omnia quando, &c.*] I. e. quo-
niam res omnes sensim crescunt certo
semine conveniente. *quandò* hoc loco
legendum est cum accentu gravi in
postrema syllaba. Docet enim Fes-
tus, *quandò*, cum gravi accentu pro-
nuntiatur, idem significare quod *quo-
niam*, et esse conjunctionem: cum
acuto accentu vero, esse temporis ad-
verbium. *Lamb.*

190 *Ut par est*] Ut decet. in eadem
significanti dicebatur *ut verum est*.

Hor. Ep. 1. 7. 98. 'Metiri se quem-
que suo modulo ac pede verum est.'
Pius.

191 *Crescendoque*] *Crescentesque* V.
viz. Res: nec insolens lectio, etsi
Omnia præcedat. *Creech.*

192 *Quæque*] *Quicque* Mss. uti rur-
sus vs. 216. 'Huc accedit uti quid-
que in sua corpora rursum,' &c.
Hav.

Materia] Ms. *materiæ*. Forte scri-
bendum *materiæ*, ut passim alibi lo-
quitur. *Hav.*

193 *Huc accedit uti*] Cum augeantur
terræ factus ex imbre opportuno, non
igitur ex nihilo. *Fab.*

Huc accedit] Quantum proponit vs.
7. argumentum ex alimenti necessi-
tate deductum, idque etiam non mi-
nus firmum et validum, quam cætera;
cum enim nisi cadant imbres nihil e
terra surgat, cum animalia alimento
privata nec propagare genus suum
possunt, nec vivere, quis tam ineptus
est qui credat animalia vel fruges e
nihilo produci, cum videat materiam
et producendis et alendis rebus om-
nibus esse necessariam? imo potius
concludendum est, semina esse quæ-
dam e quibus res, ut voces e literis,
componantur. *Creech.*

194 *Lætificos*] Lætitiæ effectores.
ex quo *lætificare*. Quo verbo etiam
M. Tullius usus est lib. 2. de N. Deor.
52. 'Indus vero, qui est omnium flu-
minum maximus, non aqua solum a-
gros lætificat, et mitigat, sed eos etiam
conserit.' *Lamb.*

Summittere] Subministrare, sup-
peditare, seu efferre. sic supra vs. 7.
'tibi suavis Dædala tellus Summittit
flores.' *Lamb.*

Summittere] Jam supra occurrit.
Fab.

195 *Secreta cibo*] Sine cibo, seor-
sum a cibo. *Lamb.*

Secreta cibo] Privata, remota. *Fab.*

196 *Propagare*] Amplificare, mul-
tiplicare. tralatio a vitibus. in verbo
propagare primam syllabam produxit,

ut 5. 848. 'Ut propagando possint producere sæcla.' ibidem 854. corripuit: 'Nec potuisse propagando producere prolem.' sic et sup. 21. 'et sæcla propagent.' sic et Virg. nomen *propago* corripuit 6. 871. 'nimium vobis Romana propago Visa potens, Superi.' Propagatur genus autem, maris et fæminæ conjunctione scilicet, et rebus Veneris. Atqui sine Cerere quidem et Libero friget Venus: sine cibo autem non solum Venus in amante languescit, sed ipsum quoque animans interit. *Lamb.*

Propagare genus possit] Posset. *Gif.*

197 *Ut potius multis*] I. e. ut probabilius quis existimare possit, multa esse primordia rebus, quæ gignuntur, communia, quemadmodum elementa litterarum multa videmus esse nominibus communia, quam rem ullam sine primordiis nasci atque oriri posse. *Lamb.*

198 *Ut verbis elementa*] Ut credibilis sit res ex multis diversisque ac pugnantis etiam principiis constare, quemadmodum vocabula ex diversis literis constant, quam e nihilo exoriri. *Fab.*

200 *Denique cur, &c.*] Rursus vs. 9. arguit e rerum naturalium definita magnitudine et duratione. Si enim e nihilo homines v. g. producerentur, unde constanter tam pusilli et imbelles? unde brevis vita, cæteraque humani generis et incommoda, et vitia? jam vero e certis seminibus certaue materia nasci homines admittas; et hæc omnia necessaria plane erunt, et explicatu facilia. *Creech.*

Parare] *Κατασκευάζειν*, efficere. *Lamb.*

Cur non potuit] Quod tamen esset, si e nihilo forent, sed cum rerum genera modum suum habeant, ultra quem non liceat egredi, ideo fit ut sibi consent. *Fab.*

201 *Pedibus qui, &c.*] Tales dicuntur fuisse gigantes. vid. Themist. in 11. Phys. et Plin. *Gif.*

Pedibus qui pontum] Qualis fingitur Polyphemus a Virg. *Æn.* 3. 665. 'graditurque per æquor Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.' quales et gigantes fuisse accepimus: de quibus lib. 2. fortasse nonnulla dicemus, ad illum locum, 'Vix animalia parva creat.' *Lamb.*

Pontum per vada] Pontum vado transire; intelligit autem tanta tamque immani corporis proceritate futuros, ut quod aliis esset ἀπέρατον, iis tractu facile foret: quippe quæ maris altitudo quantalibet pro vado esset. Noli itaque locum hunc ita interpretari, quasi si dixisset *per ponti vada*. Quod enim Salmasius hunc versum depravatum esse judicavit, non ideo facilius crediderim. Intelligit autem Lucretius Titanas, Gigantas, Cyclopas, &c. quæ genera pro figmentis poetarum habet. *Fab.*

Pontum per vada] Salmasius Ep. 50. legit *Pontu*, i. e. πόντον, ut idem Lucretius *Pelage*, i. e. πελάγη, dixit 5. 36. et 6. 619. at rectius Faber, noli hunc locum ita interpretari quasi dixisset *per Ponti vada*. Quod enim Salmasius hunc versum depravatum judicavit, non ideo facilius crediderim. *Creech.*

203 *Vitalia sæcla*] *Sæcla* hoc loco pro spatiis annorum posuit. *Vitale* autem idem valet, quod vita præditum, vel ad vitam pertinens, vel cum vita conjunctum: hoc totum autem 'multa vitalia sæcla vivendo vincere,' est diu vivere. *Lamb.*

Vincere] *Vivere* Fayus, vox nihili. *Creech.*

Vivendo vincere] Virg. 11. 160. ubi Evandrus: 'Contra ego vivendo vici mea fata.' sic infra 3. 961. 'Omnia si pergas vivendo vincere sæcla.' Virg. Georg. 2. 295. de arbore æsculo, 'immota manet, multosque per annos Multa virum volvens durando secula vincit.' *Preig.*

204 *Reddita*] Attributa, ut sæpe alias. *Lamb.*

Reddita] Data, tributa, assignata. Ita sæpe Virg. semper Lucret. *Fab.*

Si non, &c.] Ut vs. 176.

Quia] Ms. *qua*, nec temere forte. cum *qua* hic possit usurpari pro aliqua i. e. aliquo modo. Veterem lectionem mutare tamen nolui. *Hav.*

207 *Quando*] Quoniam: ut supra. *Lamb.*

208 *Aëris in teneras possint proferrier auras*] I. e. proferri in aërem. sic infr. 801. 'Ordine mutato, et motu facere aëris auras.' *Lamb.*

209 *Postremo, &c.]* Observaverat pœta fruges, arbores, floresque, &c. humana industria meliores et lætiores fieri, indeque vs. his 7. arguit hæc omnia e latentibus quibusdam seminibus oriri. Quid enim prodesset labor si e nihilo producerentur? vanus profecto esset, irritusque, et nihil ille ageret, qui nihil coleret. Imo nihil impedit quin fruges e nihilo productas sponte sua quotannis meliores et lætiores nasci videremus. *Creech.*

Quoniam] Lego ex probatis exemplaribus *quando* pro *cum*: nisi *quoniam* pro *quando* interpretari MAVIS. *Pius.*

210 *Manibus*] Opera hominum, et opere rustico, cultura. *Lamb.*

Reddier fetus] Ita conjectura: ex locis aliis simil. in libris tamen: *reddere*. barbare. vid. Indicem. *Gif.*

Reddi] Sic legendum, libris omnibus reclamantibus. hic enim ordo est: et quoniam videmus, fœtus manibus *reddi*, hoc est fieri, meliores, et cetera. *reddere* autem, quod est in omnibus libris, ferri non potest. *Lamb.*

Manibus] Manibus hominum meliores reddunt fœtus, quam, ut ita dicam, sponti suæ. Nam et ita nostro labore et sponte sua opponuntur. At sponti suæ reddunt culta etiam loca ea quæ sponte sua nascuntur; veluti Virg. Ecl. 5. 37. 'Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.' *Preig.*

Reddere] *Reddier*: *Gif.* et *P.* ex conjectura. *Reddi*: *Lambinus.* Docetque 'Legendum ita esse libris omnibus reclamantibus.' *Reddere* autem quod est in omnibus libris ferri non posse. Dum vero innocenti immeritæque voci irascatur, veterem, quam omnes libri assignant, sedem possideat *Reddere*. Aliqui libri *dicier*: *Parseus.* *Creech.*

Reddere] Omnino sic legendum est. Non enim de fovendo aut conservando, sed producendo fœtu loquitur; et culta loca fœtus suos reddunt manibus cultorum suorum, quibus subigi solent et conseri, quibusque rerum primordia, quæ sint in terris, 'ciemus ad ortus,' ut mox pergit. *Preig.*

Reddere] Merito Gronovius Pater deridet Giphianianum *reddier*, ut et *reddi* *Lamb.* contra auctoritatem Mss. omnium, explicans ita: culta reddunt meliores fœtus manibus, i. e. labore manuum: atque illustrans ex Sallustio, Cicerone, aliis, Obs. 11. 7. Quid tamen simplicius, quam *reddere manibus*, esse compensare manuum laborem, retribuere fructibus quod terræ fodiendo, arando, stercorando feceris? optime ad sensum Poëtæ Vetus Inscriptio

DATE TER. FRUCTUM UT
TERRA REDDERE POSSIT
AB ALTERO SPERES
ALTERO QUOD FECERIS.

Injicit tamen scrupulum lectio Ms. *manibus melioris reddere fœti*, quasi innueret meliori vel laboriosiori agricolæ loca *fœta* jam, ita enim tum scribendum, i. e. fecundiora facta, operam suam redditura fructuositate. Sed maxime probabile videtur ita fuisse scriptum: *manibus melioris reddere fœtus melioris* scilicet fructus seu fœtus, pro *meliores*, ut *omnis homines*, et multa talia apud Sallustium et alios; pro quo hic Lucretiano more reposui *melioris*. *Hav.*

211 *Esse videlicet*] Sic sæpe Enn.

Plaut. et Ter. 'Scilicet futurum.' Videre licet in terra reperiri, &c. neque enim, quod aliquando putavit Interpres, repeti debet ἀπὸ κοινοῦ, *fatendum est.* Fab.

Esse videlicet] Sic sæpe Ennius Plaut. et Ter. et Salust. 'Scilicet futurum: videlicet in Terra reperiri,' &c. neque enim quod aliquando putavit Lambinus repeti debet ἀπὸ κοινοῦ *fatendum est.* Vid. 2. 468. *Creech.*

212 *Quæ nos sæcundas*] H. vs. et qui proxime sequitur, iterantur lib. 5. *Lamb.*

Vertentes] Virg. Georg. 1. 2. 'quod sidere terram Vertere Mæcenas.' et Æn. 7. 539. 'terram centum vertebat aratris.' *Lamb.*

213 *Terraique solum*] *Solum* (inquit Festus) *terra.* Dicimus tamen *solum* terræ, et *solum* regni. Ennius, p. 134. 'Sed sola terrai postquam permensa parumper.' idem, p. 55. 'Tarquinio dedit imperium simul et sola regni.'

Terraique solum] *Terram.* Festus Pompeius, '*Solum, Terram.*' Ennius lib. 3. 'Tarquinio dedit imperium, simul et sola regni.' Et alibi, 'Sed sola terrarum postquam permensa parumper.' *Creech.*

Subigentes] Mollientes, colentes. Vide Festum in voce *subactus.* Virg. Georg. 1. 125. 'Ante Jovem nulli subigebant arva coloni.' M. Tull. in Catone majore: 'Quæ cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit,' &c. Idem translate lib. 2. de Orat. ad Q. Fr. 'Subacto mihi ingenio opus est.' *Lamb.*

Subigentes] Eleganter de terræ solo; quod et ingenio applicatur, et a farinæ subactione similibusque laboribus est assumptum, quo et illud facit Persii 3. 23. 'Udum et molle lutum es, nunc nunc properandus et acri Fingendus sine fine rota.' *Preig.*

Subigentes] Hunc vero locum respexisse Priscianum docet Vossius de Anal. 3. 35. cum perperam ita ci-

tetur, *aura cimus ad ortus*, ut Putsc. Ed. vel, *avarum cimus adortus*, ut Ed. Veneta, vel denique *auvarum cimus ad ortus*, ut Ms. Lugd. Bat. Nisi contendas ita olim fuisse scriptum: *secundas vertentes vomere glebas Terraique solum, aurarum cimus ad ortus.* pro, ad ortus in auras, i. e. in lucem. sæpius vero elisio solita apud nostrum non admittitur. Hi duo vs. lib. 5. etiam, quod mireris, eodem versuum numero repetuntur. *Hav.*

Cimus ad] Provocamus ad ortus, id est facimus nasci, et oriri. *Lamb.*

215 *Sponte sua*] Sua vi, per se: ex quo *sponte nata* dicuntur, quæ sine manu hominum et cultura nata sunt. Arnob. lib. 2. advers. Gent. 'Cum animalia cetera sponte natis alerentur, et nulla satione prolatis,' &c. Græci αὐτοφύῃ appellant. *Lamb.*

Meliora] Haud dubie meliora: quandoquidem non modo non prodesset labor, sed maxime obesset. *Fab.*

216 *Huc accedit*] Posteaquam docuit, nihil ex nihilo fieri, nunc (quod est consequens) ostendere incipit, res creatas non interire in id quod non sit, id est in nihilum, sed prima corpora, ex quibus res omnes creatæ constant, utpote solidissima, et simplicissima, æterna remanere. *Lamb.*

In sua corpora] Primordialia, scilicet, in corpora materiæ. *Fab.*

218 *Nam si, &c.*] Effatum modo propositum primo probat vs. 8. ex communi resolutione rerum: si enim res in nihilum interirent, aut mortales essent e cunctis partibus, nulla esset vis necessaria, ut unaquæque dissolvatur: sed ut sine ulla vi aut conamine aliarum rerum subito nata apparet, sic sine ulla vi, aut conamine aliarum rerum unaquæque res, non dissolutione partium, interiret, sed nostris oculis subducta repente evanesceret: ideo enim vi opus est ut res unaquæque dissolvatur, quia constat ex seminibus quæ dissolution

supersunt. Hujus argumenti ne minimam partem intellexit Fayus. Creech.

219 *Repente periret*] Horæ momento concreta perirent, uti horæ momento enata essent. Fab.

220 *Nulla vi foret usus ei*] Ita vet. libri, sc. naturæ. in aliis: *enim*. Gif.

Nulla vi foret usus enim] Sic habent tres libri manuscripti: alii, *usus ei*. utraque lectio probabilis est. sed hanc magis probo. Hæc enim hujus loci est sententia: nulla enim vi opus esset, quæ vis parteis ejus rei, quæ periret, discinderet, ac dissolveret. Lamb.

Nulla vi foret usus enim] *Usus pro opus*. qui legunt *ei* pro *enim*, sine judicio vivunt. Fab.

Enim] *Ei* Gif. viz. Naturæ. Hanc lectionem tuetur Pareus: Lambinus, Faber, alique rejiciunt: et tantos authores tuto sequi potuit Fayus, si tacere voluisset. Hæc autem late: Aliis *usus ei*, supp. Naturæ: mihi minus arridet, alias enim non rei *cujusque* sed *Naturæ* partibus discidium pareretur. Ingenium Hominis! quasi ejus non æque respiceret *rem quamque*, si *ei*, ac si *enim* admittatur. Creech.

221 *Discidium*] Sic habent tres libri manuscripti. *discidium* autem vox Latina est, ne quis forte de hoc dubitet, a verbo *discindo* nata, ut excidium a verbo excindo, non a verbo excido. Virg. Æn. 2. 657. 'Abnegat excissa vitam producere Troja.' idem 7. 316. 'At licet amborum populos excindere regum.' *discidium* autem idem valet quod discissio, disjunctio, dissolutio. quo nomine utitur sæpius et Lucretius, et alii boni scriptores, ut ego jam alias indicavi. Lamb.

Et nexus] Ita vet. libri. Vulgati: *At*. ut inf. vers. 245. 'At nunc,' ubi quidam: *quid*. Gif.

Et nexus exsolvere] I. e. et vincula dissolvere, quod valet interimere. Lamb.

Nexus exsolvere] Compagem et co-

agmentationem dissolvere, seu interimere, καταλύειν. Fab.

222 *At nunc, æterno*] Omnes libri scripti, et nonnulli excusi, habent, *Quod nunc æterno*: quæ scriptura si recta est, ut mihi quidem fit verisimile, sic interpretanda est, *at nunc, sed nunc, nunc autem*: ut dicimus *quod si*, pro *si autem*. Lamb.

Quod nunc] I. e. *nunc autem*. notandum. Debet hic versus jungi cum illo altero, *Nullius exitium, &c.* Fab. Ita supra vs. 83. 'quod contra, Hav.

Constant semine quæque] Gifan. *constat*. non bene. Fab.

223 *Obiit*] Ita vet. libri. Vulg. *obeat*. Gif.

Donec vis obiit] Secutus sum quinque librorum manuscriptorum auctoritatem. *obiit* autem, i. e. obviam iit, incurrit, occurrit. Nam vulgati habent *obeat*. quam lectionem qui probant, desipiunt. Lamb.

Obiit] Occurrit, incurrit. unde 'obitus' apud Ter. pro *occursus*. Fab.

Obiit] *Obeat* P. Na. D. sed *obiit* veteres Mss. Cod. Creech.

224 *Intus*] Notandum, cum motu. quod vulgo non observatur. Fab.

Dissoluatque] Licet legere *dissolvat*, ut sit trium syllabarum, et ita erit versus spondaicus: licet et per diæresin *dissoluat*; et item alibi; ut sit quadrisyllabum. Lamb.

225 *Exitium*] Interitum. 'Exitium' (inquit Festus) 'ponebant antiqui pro exitu: nunc exitium pessimum exitum dicimus.' Lamb.

226 *Præterea quæcunque vetustate*] *Præterea* (inquit) quæcunque senio et vetustate intereunt, si ea omnia funditus, et penitus, et omni ex parte intereunt: unde animalia suo quæque in genere reparari possunt per conjunctionem maris et fæminæ? Lamb.

Præterea, &c.] Secundum Argumentum quo probatur nihil in nihilum re-verti breviter proponit Epicurus in

Epist. ad Herodotum. εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανίζομενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς αὐτὸ διελύετο. Fusius vero poëta, et fortius. Olim probaverat nihil e nihilo fieri, et inde jam demonstrat nihil in nihilum reduci. Animalia enim quotidie pereunt, et nascuntur, fontes aquas, e quibus mare fluminaque constat, perpetuo subministrant, &c. Unde vero hæc omnia, nisi quædam essent *immortalia* semina, quæ dissolutioni corporum superessent e quibus renovarentur? Quis enim tam insanus quin concederet materiam aliquando interitui obnoxiam, in tam infinita annorum serie quæ ab initio rerum fluxit, debere penitus consumi, ita ut nihil omnino superesset e quo res quotidie peruenies reparari possint? *Creech.*

Ætas] Senium: longinquitas temporis: quæ omnia dente corrumpit: de qua Ovidius in calce Met. vs. 236. 'Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas Omnia destruitis.' *Ævitatem* Plantus noster prisci temporis longinquitatem dixit. *Pius.*

227 *Consumens*] Proprium ætatis ac vetustatis epitheton. *Preig.*

228 *Unde animale genus*] Profert hunc vers. Carisius lib. 1. et 2. non longe a principio, ubi tamen non videtur ille animadvertisse, hoc loco animale esse adjectivum: ut et 2. 726. 'quæ non animalia solum Corpora sejungunt,' &c. et in eodem 929. 'Quatinus in pullos animalibus vertier ova Cernimus alituum,' &c. et 3. 635. 'Et totum esse animale videmus.' et 5. 142. 'tanto magis infitiandum Totum posse extra corpus, formamque animale,' &c. *Lamb.*

Generatim] Quidam vett. *Generatum*. Gif.

Generatim] Per singula genera, ut supra. sic autem habent libri duo manuscripti: in quibus est Bertinianus: reliqui duo *generatum*: quos non

sequor. *Lamb.*

In lumina vitæ] Virg. *Æn.* 6. 829. 'Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ Attigerint, quantas acies, stragemque ciebunt?' *Lamb.*

229 *Reducit*] Revocat, retrahit, reconciliat. more Homérico, ut syllabam correptam intendat modo, modo producat, addit consonanti alteram consonantem: quod et fecisse nostros palam est, in religione, reliquiis, litteris, littoribus, et pluribus hujusmodi. *Reduco* sane prima correpta profertur ferme ab omnibus: sed hic addita altera consonante produxit: quam ambiguitatem nonnulli vitantes hic legere malunt *deducit*: sed male. Priscianus libro primo: 'In *sed* pariter nulla posset syllaba desinere præpositiva: nisi sequens quoque ab eadem incipiat in simplicibus dictionibus, et in plerisque compositionibus: ut ab ad et dare, adde reduco. Ter. in Phorm. 1. 2. 36. 'Sectari, in ludum ducere atque reducere.' Horatius in Epod. 13. 8. 'Deus hæc fortasse benigna Redducet in sedem vice.' *Pius.*

Redducit] Geminatur *d* metri causa: ut Rettulit, repperit, recidere, reppulit, refferre, reducit, apud hunc, et apud Virg. et apud Hor. et sexcenta similia. *Lamb.*

Et reductum] Legendum ex fidelibus exemplaribus, aut *reductum*. Petit causam Poëta, si pereunt omnia, unde fit ut res omnes terra nutriat: quæ cum quotannis novo colore vestiatur, nisi principia essent æterna, sine causis suis perennibus renovari non posset: et consequenter nec animalia nutrire. *Pius.*

229 *Dædala tellus*] Supra: vs. 7. 'tibi suaveis Dædala tellus Summittit flores.' *Lamb.*

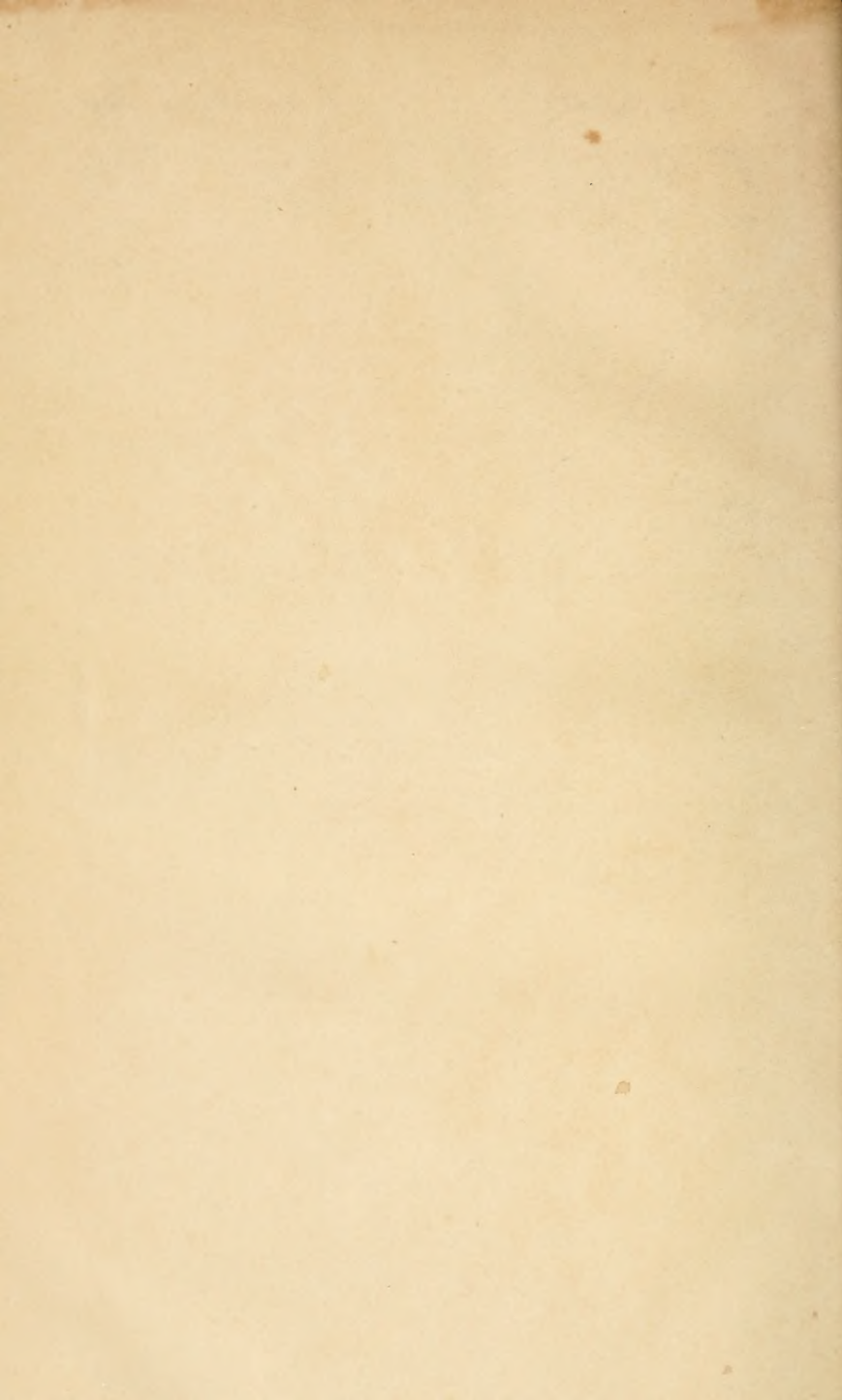
231 *Ingeniti fontes*] Ex terra geniti. sed in codicibus antiquis scriptum est *ingenui*, pro eo quod est nativi: vel, ut aiunt quidam, inde nati: non manu et opere humano deducti: non

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY

AA 000 404 870 8

University Of California, Los Angeles

L 007 625 862 3

SOUTHERN BRANCH
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
LOS ANGELES, CALIF.

